FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA-RESTORASYON PROGRAMI

TOPKAPI SARAYI HAREMİNDEKİ VALİDE VE İKBALLER TAŞLIKLARININ YAPISAL VE DEKORATİF DÖNÜŞÜMLERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYBÜKE ÜRKMEZ

İSTANBUL, 2022

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA VE RESTORASYON PROGRAMI

TOPKAPI SARAYI HAREMİNDEKİ VALİDE VE İKBALLER TAŞLIKLARININ YAPISAL VE DEKORATİF DÖNÜŞÜMLERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYBÜKE ÜRKMEZ
(18020211025)

Danışman
(Prof. Dr. Hasan Fırat Diker)

İSTANBUL, 2022

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
TEZ ONAY FORMU

08/07/2022

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Koruma-Restorasyon Tezli yüksek lisans programı 180211025 numaralı Aybüke ÜRKMEZ'in hazırladığı "Topkapı Sarayı Haremindeki Valide Taşlığı ve İkballer Taşlığı'nın Yüzyıllar İçerisinde Yapısal ve Dekoratif Dönüşümünün İrdelenmesi" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 08/07/2022 Cuma günü saat 09:30'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Düzeltme verilmesi halinde:
Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı …/…/20… tarihinde, saat …:… da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının "Topkapı Sarayı Haremindeki Valide ve İkballer Taşlıklarının Yapısal ve Dekoratif Dönüşümlerinin İncelenmesi" şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. Doç. Dr. Hasan Fırat DİKER (Danışman)	KABUL
2. Doç. Dr. Mine ESMER	KABUL
3. Dr. Öğr. Üyesi Fatma SEDES	KABUL

**2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.*

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Aybüke Ürkmez

TEŞEKKÜR

Mimarlık lisans eğitiminde öğrencisi olduğum ve yüksek lisans eğitimimde tez öğrencisi olmaktan ve bu tez konusunu kendileriyle çalışmaktan onur duyduğum çok değerli tez danışmanım Prof. Dr. Hasan Fırat Diker'e, çalışmam boyunca her türlü bilgi, birikim ve tecrübeleriyle rehberlik ettiği için kendilerine çok teşekkür ederim.

Tez çalışmam sürecinde değerli görüşlerini, yardımlarını esirgemeyen, emeği geçen Dr. Sevgi Ağca Diker'e, Dr. Canan Cimilli'ye, Dr. Fatma Sedes'e, İstanbul Rölöve Anıtlar Müdürü Yüksek Mimar Restorasyon Uzmanı Nevhiz Koyukan'a, Yüksek Mimar Restorasyon Uzmanı Didem Sunan'a, Doç Dr. Kaya Üçer'e, Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çalışanlarına;

Yüksek lisans eğitimim sürecinde manevi olarak tez sürecini birlikte götürdüğümüz canım arkadaşım Yüksek Mimar Büşra Nur Yılmaz'a, her sorun ile karşılaştığımda bir telefon uzaktan hep yardımını ve desteğini esirgemeyen canım arkadaşım Mimar Şevval Çiloğlu'na, bu süreçte akademik olarak yol gösteren, desteğini hep hissettiğim Beşir Orak'a, Osmanlı arşiv belgelerimin tercümesinde yardımcı olan Berat Kul'a;

Hayatım boyunca hep desteklerini hissettiğim, çok sevdiğim canım aileme; babam Nihat Ürkmez'e, annem Gülbin Ürkmez'e, canım ablam Esra Narlıçay'a, biricik kardeşim İldeniz Ürkmez'e, enişte Salih Narlıçay'a ve hayatı boyunca okumayı çok seven, tarihle ilgili anlattıklarını çok severek dinlediğim, eğer hayatta olsaydı benimle aynı heyecanı yaşayacağına emin olduğum çok sevdiğim canım amcam Abdurrahman Ürkmez'e çok teşekkür ederim.

Aybüke Ürkmez

TOPKAPI SARAYI HAREMİNDEKİ VALİDE VE İKBALLER TAŞLIKLARININ YAPISAL VE DEKORATİF DÖNÜŞÜMLERİNİN İNCELENMESİ

Aybüke Ürkmez

ÖZET

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra ilk olarak Eski Sarayı, 15. yüzyıl sonlarında ise Bizans akropolünün bulunduğu yerde, Marmara Denizi, Boğaziçi ve Haliç arasında kalan bölgede Topkapı Sarayı'nı inşa ettirmiştir. Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı'nın resmi saray statüsünü kazanmasına kadar geçen yaklaşık dört yüzyılda yirmi dört farklı padişaha ev sahipliği yapmıştır.

Padişahın ve saray halkının ikametgahı olarak kullanılan Topkapı Sarayı, Birun, Enderun, Harem bölümlerinden oluşmaktadır. Harem, Saray'ın Haliç cephesinde ikinci ve üçüncü avlu sınırları arasında konumlanmaktadır. Harem, Padişahın ve ailesinin yaşadığı bölüm olmanın yanı sıra Valide Sultan, Cariyeler, İkballer, Hasekiler, Ustalar, Kalfalar, Karaağalar gibi sınıfların yaşadığı sosyokültürel bir oluşumdur. Yüzyıllar içerisinde padişahların değişmesi ve değişen padişahlarla birlikte değişen Harem halkı ve hiyerarşisi, Saray'ın mimarisinde de etkisini göstermiştir. Bunun yanı sıra deprem ve yangınlar gibi afetler de Saray'ın mimarisini etkilemiştir. Tüm bunların sonucunda yapılan onarımlar, zorunlu imar faaliyetleri, çeşitli mekân ilaveleri, mekân bölmeleri ve mekân kayıpları haremdeki mekanların yapısal ve dekoratif açıdan değişmesine ve dönüşmesine sebep olmuştur.

Harem'in tarihsel süreçte gizli tutulması, mekanların kullanım amaçlarını ve anılan dönüşümleri tespit etmeyi zorlaştırmıştır. Mekanların yapısal dönüşümlerinin aydınlatılması amacıyla Harem'in Valide Sultan Taşlığı, İkballer (Gözdeler) Taşlığı ve bunların çevresindeki yapıların yapısal dönüşümleri incelenmiştir. Çeşitli yazılı ve görsel (fotoğraf, gravür, vb.) kaynakların oluşturduğu çalışmanın belleği şematik planlarla desteklenerek sunulmuştur.

Anahtar kelimeler; Topkapı Sarayı, Harem, Valide Sultan Taşlığı, İkballer Taşlığı, Yapısal Dönüşüm.

EXAMINATION OF STRUCTURAL AND DECORATIVE TRANSFORMATIONS OF VALIDE AND IKBALLER COURTYARDS IN THE TOPKAPI PALACE HAREM

Aybüke Ürkmez

ABSTRACT

After the conquest of Istanbul, Fatih Sultan Mehmet had the Old Palace built first, and then the Topkapi Palace at the end of the 15th century, in the area between the Sea of Marmara, the Bosphorus and the Golden Horn, where the Byzantine acropolis was located. Topkapı Palace hosted twenty-four different sultans in the last four centuries until Dolmabahçe Palace gained the official palace status.

Topkapı Palace, which was used as the residence of the sultan and the people of the palace, consists of Birun, Enderun and Harem sections. The Harem is located on the Golden Horn front of the Palace, between the borders of the second and third courtyards. In addition to being the part of the Sultan and his family, the Harem is a socio-cultural formation where classes such as *Valide Sultan, Concubines, Ikbals, Hasekis, Ustalar, Kalfalar, Karaağalar* lived. The change of sultans over the centuries and the changing of the Harem people and hierarchy with the changing sultans showed their effect on the architecture of the Palace. In addition, natural disasters such as earthquakes and fires also affected the architecture of the Palace. As a result of all these, repairs, compulsory zoning activities, various space additions, space divisions and space losses have caused the spaces in the harem to change and transform in terms of structural and decorative.

The fact that the Harem was kept secret and closed to the outside in the historical process made it difficult to determine the purpose of use of the spaces and the aforementioned transformations. In order to illuminate the structural transformations of the spaces, the courts of Valide Sultan and Ikbals in Harem and the structures around them were examined. The memory of this work, which consists of various written and visual (photographs, engravings, miniatures, etc.) sources, is presented by supporting schematic plans.

Keywords: Topkapı Palace, Harem, Valide Sultan Courtyard, Ikballer Courtyard, Structural Transformation.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Topkapı Sarayı'nın Harem bölümünün Valide Sultan Taşlığı ve Gözdeler (İkballer) Taşlığı ile birlikte çevre yapılarının yapılmasından günümüze kadar devam eden süreçteki dönüşümler yazılı ve görsel kaynaklar doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Haremin tarihsel süreçte kapalı ve gizli tutulması bu yapıların kullanım amaçlarını, değişikliklerini tespit etmeyi güçleştirmiştir. Aynı zamanda sarayın diğer bölümlerini gezmiş olan seyyahların da Harem hakkında aktardıkları Harem'in varlığının belirtilmesiyle sınırlı kalmıştır.

Çalışmanın kapsamında, Harem'in Valide Sultan Taşlığı ve Gözdeler (İkballer) Taşlığı'na ait arşiv belgeleri, restitüsyon çalışmaları ve gravürler incelenerek bu taşlıklardaki mekanların yapıldığı günden günümüze kadar geçirdiği tüm değişim ve dönüşümlerin tek bir kaynakta bir araya getirilmesi, Harem bölümlerinin yapısal anlamda aydınlatılması bu çalışmanın temel amacıdır. Bu doğrultuda mekanlardaki dönem üslupları, malzeme analizleri ve mekanların kullanıcıları da dikkate alınarak yapısal dönüşümler hipotetik restitüsyon planlarıyla desteklenmiştir.

Temmuz,2022 Aybüke Ürkmez

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖNSÖZ ..... **vii**
RESİM LİSTESİ ..... **xi**
KISALTMALAR ..... **xxx**
GİRİŞ **1**
BİRiNCİ BÖLÜM **5**
1. HAREM **5**
1.1. HAREM KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI ve ÖRNEKLERİ 5
1.2. OSMANLI SARAYLARINDA HAREM 11
1.3. TOPKAPI SARAYINDA HAREM TEŞKİLATI 25
1.3.1. Valide Sultan **37**
1.3.2. İkballer **40**
İKİNCİ BÖLÜM **43**
2. TOPKAPI SARAYI HAREM-İ HÜMAYUNU **43**
2.1. KAYNAKLARDA HAREM-İ HÜMAYUN 53
2.2. HAREM-İ HÜMAYUN'UN MİMARİ ÖZELLİKLERİ 67
2.3. HAREM-İ HÜMAYUN'UN BÖLÜMLERİ 83
2.3.1. Karaağalar Taşlığı **100**
2.3.2 Cariyeler Taşlığı **108**
2.3.3. III. Osman Taşlığı **114**
2.3.4. Valide Sultan Taşlığı **119**
2.3.5. İkballer (Gözdeler) Taşlığı **121**
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **123**
3. VALİDE SULTAN TAŞLIĞI **123**

3.1. İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ 123
3.2. MİMARİ TANIMI 125
3.3. Valide Sultan Taşlığı Bölümleri 136
3.3.1. Valide Sultan Dairesi 136
3.3.2. Ocaklı Sofa 175
3.3.3. Çeşmeli Sofa 184
3.3.4. Hasekiler Dairesi 190
3.3.5. Ustalar Dairesi 199
3.3.6. Kalfalar Dairesi 204
3.3.7. Harem Eczanesi 207
3.3.8. Hazinedar Ustalar Dairesi 209
3.4. YÜZYILLARA GÖRE DÖNÜŞÜMÜ 214
3.4.1. 15. yy. 214
3.4.2. 16. yy. 225
3.4.3. 17. yy. 241
3.4.4. 18. yy. 257
3.4.5. 19. yy. 275
3.4.6. 20. yy. 282
3.4.7. 21. yy. 306
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 315
4. GÖZDELER (İKBALLER) TAŞLIĞI 315
4.1. İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ 316
4.2. MİMARİ TANIMI 317
4.3. GÖZDELER (İKBALLER) TAŞLIĞI BÖLÜMLERİ 323
4.3.1. Mabeyn Dairesi 326
4.3.2. Çifte Kasırlar 333

4.3.3. Gözdeler Dairesi 340

4.4. YÜZYILLARA GÖRE DÖNÜŞÜMÜ 351

4.4.1. 15.yy. 352

4.4.2. 16. yy. 353

4.4.3. 17. yy. 356

4.4.4. 18. yy. 364

4.4.5. 19. yy. 375

4.4.6. 20. yy. 379

4.4.7. 21. yy. 404

SONUÇ 410

KAYNAKÇA 414

EKLER 427

RESİM LİSTESİ

Resim 1. 1.: Andron'u olan Ev Planı. **6**
Resim 1. 2: Bayraklı İkiz Megaron Planı'nda Andron ve Gynaikonitistin gösterimi. **7**
Resim 1. 3: Priene Konutu rekonstrüksiyon denemesinde Andron ve Gynakonitis'in gösterimi. **8**
Resim 1. 4: Priene, Pire, Olynthos konut örnek planlarnda Andron bölümünün gösterimi. **9**
Resim 1. 5: Bursa Beg Sarayı planı. **12**
Resim 1. 6: XIX. yüzyıl sonlarında Beg-Sarayı kalıntıları. **13**
Resim 1. 7: Edirne Sarayı yerleşim planı. **14**
Resim 1. 8: Edirne Sarayı Planı. **15**
Resim 1. 9: Edirne Sarayı Planında Harem. **17**
Resim 1. 10: Şehsar Havuzu, Edirne Sarayı Haremi. **18**
Resim 1. 11: Matrakçı'dan Eski Saray, 1537. ..... **20**
Resim 1. 12: 1541 Yangını sonrası yeniden inşası yapılan Eski Saray. **21**
Resim 1. 13: Matrakçı Nasuh'tan Topkapı Sarayı. **22**
Resim 1. 14: Nicolas de Nicolay'dan Valide Sultan. **25**
Resim 1. 15: Harem. **26**
Resim 1. 16: A. I. Melling'den Harem,1819. ..... **27**
Resim 1. 17: Jean-Baptise Hilair'den (1753-1822) Harem Bahçesi **29**
Resim 1. 18: Paul Ricaut'dan Darü's-saade Ağası,1670 ..... **31**
Resim 1. 19: Kızlar Ağası, Aubry de la Matraye, A.de La Matraye's travels through Europe, Asia and into part of Africa, London, 1723. ..... **32**
Resim 1. 20: Harem, Die heutige Turkei, Leipzig, Berlin, 1882. ..... **34**
Resim 1. 21: Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan temsili **38**
Resim 1. 22: Valide Alayı Töreni **39**

Resim 1. 23: C.Biseo'dan Saraylı Kadın, Edmondo de Amicis Constantinople, Paris, 1883. ..... **41**

Resim 2. 1: Topkapı Sarayı'na adını veren Top Kapısı……...43

Resim 2. 2: Harem'in Haliç Cephesi. **44**

Resim 2. 3: Bab-ı Hümayun Kapısı. **45**

Resim 2. 4: XIX. yy. ortaları Topkapı Sarayı girişi. **46**

Resim 2. 5: Sarayın I. Avludan itibaren kuşbakışı görünümü. **46**

Resim 2. 6: Birinci Avlu, Melling'den Voyage pittoresque de Constantinople. **47**

Resim 2. 7:İkinci Avlu'da Harem Girişi (Araba Kapısı). **48**

Resim 2. 8: İkinci Avlu'da Araba Kapısı. **49**

Resim 2. 9: Üçüncü Avlu Haliç Cephesi. **50**

Resim 2. 10: Topkapı Sarayı Planı **51**

Resim 2. 11: IV. Avlu'da Bağdat Köşkü ve Sofa Köşkü. **52**

Resim 2. 12: Harem kuşbakışı görünümü. **53**

Resim 2. 13:1509 yılı İstanbul Depremi, Pieter Coecke van Aelst, 1529. ..... **54**

Resim 2. 14: 1509 İstanbul Depremi'nden etkilenen tarihi yapıların krokisi. **55**

Resim 2. 15: 1557 yılı İstanbul Depremi'ne ait gravür, H. Gall, Nuremberg, 1566. **56**

Resim 2. 16: 1580-1590'larda Topkapı Sarayı'nın panoramik manzarası **57**

Resim 2. 17: 15. yy., 16. yy. ve 17. yy. deprem, yangın ve onarımları. **59**

Resim 2. 18: 1766 İstanbul Depremi'nden etkilenen tarihi yapıların krokisi. **60**

Resim 2. 19: 1754 yılı İstanbul Depremi'ni anlatan gravür, 1755. ..... **61**

Resim 2. 20: Topkapusu Sarayı'nın yangınını betimleyen gravür, Illustrated London News, 1863. ..... **62**

Resim 2. 21: Yanan Topkapı Saray-ı Hümayunu, 1840. ..... **63**

Resim 2. 22: 18. yy. ve 19. yy. deprem, yangın ve onarımları. **65**

Resim 2. 23: 20. yy. deprem ve onarımları. **66**

Resim 2. 24: Topkapı Sarayı Harem havadan görünüşü. **67**

Resim 2. 25: Harem Planı. **68**

Resim 2. 26: Resim 2.25'de yer alan Harem Planı mekanları. **69**

Resim 2. 27: Harem çatı planında Harem bölümlerinin gösterimi. **70**

Resim 2. 28: Harem Haliç cephesi. **71**

Resim 2. 29: Harem kapıları ve bahçeleri. **72**
Resim 2. 30: Cariyeler Taşlığı. **73**
Resim 2. 31: III. Ahmed Yemek Odası (Yemiş Odası), Lale Devri etkisinin görüldüğü Harem mekanlarından biri **74**
Resim 2. 32: Ocaklı Sofa. **75**
Resim 2. 33: Harem çatı görünümü. **76**
Resim 2. 34: 15. yy. Harem'in batı kısmı. **78**
Resim 2. 35: 16. yy. ilk yarısı Harem'in batı kısmı. **79**
Resim 2. 36: 17. yy. Harem'in batı kısmı. **80**
Resim 2. 37: 18. yy. Harem'in batı kısmı. **81**
Resim 2. 38: Harem'in 19. yy.'dan itibaren günümüzdeki batı kısmı. **82**
Resim 2. 39: Harem Bölümlerinin Gösterimi. **83**
Resim 2. 40: Harem Araba Kapısı. **84**
Resim 2. 41: Harem giriş bölümü planı. **85**
Resim 2. 42: Dolaplı Sofa. **86**
Resim 2. 43: Dolaplı Sofa'dan Şadırvanlı Sofa girişi. **87**
Resim 2. 44: Şadırvanlı Sofa'dan Adalet Kulesi girişi. **88**
Resim 2. 45: Perde Kapısı ile Karaağalar Mescidi kapısı. **88**
Resim 2. 46: Şadırvanlı Sofa'nın Karaağalar Mescidi cephesi. **89**
Resim 2. 47: Karaağalar Taşlığı. **89**
Resim 2. 48: Karaağalar Taşlığı Bölümleri. **90**
Resim 2. 49: Harem Cümle Kapısı. **91**
Resim 2. 50: Harem Giriş Holü'nden Nöbet Yeri girişi. **92**
Resim 2. 51: Harem giriş holünden Kuşhane giriş kapısı. **93**
Resim 2. 52: III. Avlu'dan Harem girişi, Kuşhane Kapısı. **93**
Resim 2. 53: Nöbet Yeri'nde Valide Sultan Taşlığı giriş kapısı ile Harem giriş holü girişi. **94**
Resim 2. 54: Nöbet Yeri'nde Valide Sultan Taşlığı cephesi ile Cariyeler Koridoru girişi. **95**
Resim 2. 55: Nöbet Yeri'nden Altınyol girişi. **96**
Resim 2. 56: Altınyol'dan Valide Sultan Taşlığı girişi. **97**

Resim 2. 57: Altınyol'da Cevri Kalfa Merdiveni ile Kuşhane Mutfağı girişi. **98**
Resim 2. 58: Kuşhane Mutfağı. **99**
Resim 2. 59: Gözdeler Taşlığı yönünden Altınyol girişi **99**
Resim 2. 60: Harem planında Karaağalar Taşlığı'nın gösterimi **100**
Resim 2. 61: Karaağalar Taşlığı'nda Karaağalar Koğuşu'nun önünde yer alan revaklar. **101**
Resim 2. 62: Karaağalar Taşlığı Zemin Kat Planı. **102**
Resim 2. 63: Kaside-i Bürde'nin görüldüğü Karağalar Koğuşu cephesi. **103**
Resim 2. 64: Karaağalar Koğuşu. **104**
Resim 2. 65: Karaağalar Koğuşu. **105**
Resim 2. 66: Karaağalar Taşlığı, Darü's-saade Ağası Dairesi giriş kapısı. **106**
Resim 2. 67: Dârüssaâde Ağası'nın Hamamı. **106**
Resim 2. 68: Darü's-saade Ağası Dairesi'nden Şehzadeler Mektebi'ne çıkan merdiven. **107**
Resim 2. 69:Şehzadeler Mektebi giriş sofası. **107**
Resim 2. 70: Cariyeler Taşlığı'nın Harem Planında gösterimi. **108**
Resim 2. 71: Cariyeler Taşlığı Zemin Kat Planı. **109**
Resim 2. 72: Cariyeler Taşlığı. **110**
Resim 2. 73: Kadınefendiler Dairesi'nin Haliç cephesinden görünümü. **111**
Resim 2. 74: Cariyeler Taşlığı güneydoğu cephesi. **112**
Resim 2. 75: Harem kırk merdiven. **112**
Resim 2. 76: Harem Hastanesi. **113**
Resim 2. 77 : Harem planında III. Osman Taşlığı'nın gösterimi. **114**
Resim 2. 78: III. Osman Taşlığı Zemin Kat Planı. **115**
Resim 2. 79: III. Osman Taşlığı'nda III. Osman Köşkü. **116**
Resim 2. 80: Hünkâr Sofası. **117**
Resim 2. 81: III. Osman Taşlığı'nın Hünkâr Sofası cephesi. **118**
Resim 2. 82: Harem Planı'nda Valide Sultan Taşlığı'nın gösterimi. **119**
Resim 2. 83: Valide Sultan Taşlığı. **120**
Resim 2. 84: Harem planında Gözdeler Taşlığı'nın gösterimi. **121**
Resim 2. 85: İkballer (Gözdeler) Taşlığı. **121**

Resim 2. 86: Harem'in Alt Yapısında 16. yy.'ın başının gösterimi..... **225**
Resim 2. 87:16. yy. sonu Restitüsyonunda Topkapı Sarayı Planı'nda Harem..... **232**
Resim 3. 1: Valide Sultan Taşlığı kuzeydoğu cephesi……...123
Resim 3. 2: Valide Sultan Taşlığı Zemin Kat Planı. **124**
Resim 3. 3: Revakların çini kaplı duvarları..... **125**
Resim 3. 4: Valide Sultan Taşlığı'nın Nöbet Yeri giriş kapısı..... **126**
Resim 3. 5: Ocaklı Sofa giriş kapısı önünde bulunan binek taşı..... **127**
Resim 3. 6: Valide Sultan Taşlığı +13.00 Kot Planı. **128**
Resim 3. 7: Valide Sultan Taşlığı +17.45 Kot Planı. **129**
Resim 3. 8: Valide Sultan Taşlığı güneydoğu cephesi. **130**
Resim 3. 9: +13.00 Kot Planı güneydoğu cephesi mekanlarının gösterimi. **130**
Resim 3. 10: +17.45. Kot Planında güneydoğu cephesi mekanlarının gösterimi ... **131**
Resim 3. 11: Kuzeydoğu cephesinde bulunan baca. **133**
Resim 3. 12: Valide Sultan Taşlığı güneybatı cephesi. **133**
Resim 3. 13: Valide Sultan Taşlığı çeşmesi. **134**
Resim 3. 14: Valide Sultan Taşlığı kuzeybatı cephesi. **135**
Resim 3. 15: Valide Sultan Dairesi'nin Harem planında gösterimi **137**
Resim 3. 16: Farklı dönem üsluplarının görüldüğü Valide Sofası **138**
Resim 3. 17: 18. yüzyıl Barok üslubunun görüldüğü Mihrişah Sultan Odası..... **139**
Resim 3. 18: Valide Sultan Taşlığı'ndan Valide Sultan Dairesi girişi **140**
Resim 3. 19: Valide Sultan Dairesi Giriş Holü'nün taşlık cephesi. **141**
Resim 3. 20: Valide Sultan Dairesi Giriş Odası'nın Nöbet Yeri cephesi..... **141**
Resim 3. 21: Valide Sultan Taşlığı'nda Misafir Odası cephesinin gösterimi..... **142**
Resim 3. 22: Misafir (Bekleme) Odası..... **142**
Resim 3. 23: Misafir (Bekleme) Odası..... **143**
Resim 3. 24: Cariyeler Taşlığı yönündeki Valide Sultan Dairesi girişi. **144**
Resim 3. 25: Valide Sultan Dairesi'nden Cariyeler Koğuşu'na inen merdivenler. **145**
Resim 3. 26: Valide Sultan Dairesi+2.78 Kot Planında Cariyeler Koğuşu Planı. .. **146**
Resim 3. 27: Valide Sultan Dairesi +0.00 Kot Planında Cariyeler Koğuşu Planı. . **147**
Resim 3. 28: Valide Sultan Dairesi Nöbet Yeri. **147**
Resim 3. 29: Valide Sultan Taşlığı'nın Haliç cephesi mekanlarının gösterimi **148**

Resim 3. 30: Valide Sultan Sofası giriş bölümü. **149**
Resim 3. 31: Valide Sultan Sofası **150**
Resim 3. 32: Valide Sultan Sofası'nın 1942 onarımı öncesi güneybatı cephesi. **151**
Resim 3. 33: Restorasyon öncesi ve sonrası görünümü, 1942. ..... **152**
Resim 3. 34: Valide Sultan Sofası Sekisi (Yemek Odası), 1924 yılından sonraki görünümü **153**
Resim 3. 35: Valide Sultan Sofası'nın Rokoko çeşmesi. **154**
Resim 3. 36: Valide Sofası sedef kakmalı ahşap dolaplardan biri. **154**
Resim 3. 37: Valide Sultan Sofası'nda rölyefli pencere içi süslemeleri. **155**
Resim 3. 38: Valide Sultan Sofası sekisi. **156**
Resim 3. 39: Sekiden sofaya bakış. **156**
Resim 3. 40: 1961-1971 yılı onarımlarında ortaya çıkarılan sıva ile kapatılmış mermer nişler. **157**
Resim 3. 41: Niş, Valide Sultan Sofası sekisi **157**
Resim 3. 42: Sekinin tavanında yapılan raspa sonucu ortaya çıkarılan kalem işi süsleme..... **158**
Resim 3. 43: Mihrişah Sultan Dairesi'ne çıkan merdivenin altı. **159**
Resim 3. 44: Çırağma ve Valide Sultan Yatak Odası giriş kapısı. **159**
Resim 3. 45: Valide Sultan Yatak Odası'nın tavan çinileri. **160**
Resim 3. 46: Valide Sultan Yatak Yeri ve çırağma. **161**
Resim 3. 47:Çini Pano, Valide Sultan Yatak Odası. **162**
Resim 3. 48: Kâbe tasvirli çini pano, Namaz Yeri. **162**
Resim 3. 49: Namaz (Dua) Odası'nın Valide Sultan Sofası cephesi. **163**
Resim 3. 50: Namaz (Dua) Odası güneybatı cephesi. **164**
Resim 3. 51: Namaz Odası, Valide Sultan Yatak Yeri Girişi, gülçe örneği. **164**
Resim 3. 52: Namaz (Dua) Odası'na sonradan eklenen oda. **165**
Resim 3. 53: Namaz Yeri'ne eklenen oda ve Valide Sultan Sofası Geçidi ile Meşk Odası'nın bahçeden görünümü. **166**
Resim 3. 54: 18. yüzyılda eklenen Meşk Odası ile Valide Sultan Geçidi'nin gösterimi. **167**

Resim 3. 55: Valide Sultan Dairesi'nden Mihrişah Sultan Dairesi ve Valide Sultan Geçidi giriş kapıları. **168**
Resim 3. 56: +13.00 Kot Planı'nda Mihrişah Sultan Dairesi'nin gösterimi. **169**
Resim 3. 57: Mihrişah Sultan Dairesi Planı **170**
Resim 3. 58: Mihrişah Sultan Sofası'nın güneydoğu cephesi. **171**
Resim 3. 59: Mihrişah Sultan Sofası'nın güneydoğu cephesinde Rokoko duvar resmi detayı. **171**
Resim 3. 60: Mihrişah Sultan Sofası **172**
Resim 3. 61: Resim 3.60 Görsel Renklendirme (A.Ürkmez,2022.) **172**
Resim 3. 62: Mihrişah Sultan Dairesi. **173**
Resim 3. 63: Mihrişah Sultan Odası'nda ocak içinde ve nişlerde kullanılan Hollanda çini örneği. **173**
Resim 3. 64: Valide Sultan Taşlığı'nda Ocaklı Sofa'nın gösterimi. **175**
Resim 3. 65: Ocaklı Sofa'nın 17. yy. restitüsyon planı ile mevcut planı. **177**
Resim 3. 66: Ocaklı Sofa **178**
Resim 3. 67: Sandıkların sergilendiği Ocaklı Sofa. **178**
Resim 3. 68: Ocaklı Sofa'dan Hasekiler Dairesi girişi. **179**
Resim 3. 69: Ocaklı Sofa'nın Taht Kapısı cephesi. **179**
Resim 3. 70: Ocaklı Sofa'dan kaldırılan merdivenin yeri. **180**
Resim 3. 71: Ocaklı Sofa'nın çeşmesi. **181**
Resim 3. 72: Ocaklı Sofa'dan Çeşmeli Sofa girişi. **182**
Resim 3. 73: Kubbenin ahşap strüktürünün sökülmesi,1945 ..... **183**
Resim 3. 74: Betonarme tekniğiyle yapılan örtü sistemi,1945 ..... **183**
Resim 3. 75: Çeşmeli Sofa'nın gösterimi. **184**
Resim 3. 76: Çeşmeli Sofa'nın 17. yy. Restitüsyon Planı ile Günümüzdeki Planı. **185**
Resim 3. 77: Çeşmeli Sofa. **186**
Resim 3. 78: Çeşmeli Sofa'da kiler olarak kullanılan bölüm. **187**
Resim 3. 79:Hünkâr Sofası'ndan Çeşmeli Sofa'ya giriş/ Çeşmeli Sofa'dan Hünkâr Sofası'na giriş kapısı. **187**
Resim 3. 80:1946-1947 yıllarında onarım sırasında betonarme tekniğiyle yapılan örtü sistemi. **188**

. Resim 3. 81: 1946-1947 yıllarında onarım sonrası çatı örtüsü. **189**
Resim 3. 82: Valide Sultan Taşlığı Zemin Kat Planında Hasekiler Dairesi'nin gösterimi. **190**
Resim 3. 83: Altınyol'dan Hasekiler Dairesi girişi. **191**
Resim 3. 84: Valide Sultan Taşlığı'ndan ve Ocaklı Sofa'dan Hasekiler Dairesi girişleri. **191**
Resim 3. 85: Hasekiler Dairesi koridoru. **192**
Resim 3. 86: Hasekiler Dairesi No: 14 (c). **193**
Resim 3. 87: Hasekiler Dairesi No:14 (c) 1792-1793 tarihli kitabesi ile tavan süslemesi detayı. **193**
Resim 3. 88: Hasekiler Dairesi No:14 (d). **194**
Resim 3. 89: Hasekiler Dairesi No: 14 (a) ocak yeri. **195**
Resim 3. 90: Hasekiler Dairesi No: 14 (b) ocak yeri. **195**
Resim 3. 91: +13.00 Kot Planında Hasekiler Dairesi Planı. **196**
Resim 3. 92 Hasekiler Dairesi +17.45 Kot Planı **196**
Resim 3. 93 : Hasekiler Dairesi Valide Sultan Taşlığı cepheleri. **197**
Resim 3. 94: Hasekiler Dairesi birinci kat, No:24 (g) **198**
Resim 3. 95: Hasekiler Dairesi birinci kat No:24 (h). **198**
Resim 3. 96: Hasekiler Dairesi No: 24 (n). **199**
Resim 3. 97: Ustalar Dairesi girişleri. **200**
Resim 3. 98: Valide Sultan Taşlığı'nda Ustalar Dairesi mekanları. **200**
Resim 3. 99: Valide Sultan Taşlığı'nda Ustalar Dairesi'nin gösterimi. **201**
Resim 3. 100: Ustalar Dairesi Ocağı. **202**
Resim 3. 101 : Ustalar Dairesi +13.00 Kot Planı. **203**
Resim 3. 102: Ustalar Dairesi +17.45 Kot Planı. **203**
Resim 3. 103: Kalfalar Dairesi'ne çıkan merdivenin gösterimi. **204**
Resim 3. 104: Kalfalar Dairesi girişi. **205**
Resim 3. 105: Valide Sultan Taşlığı'nda Kalfalar Dairesi cephesi. **205**
Resim 3. 106: Kalfalar Dairesi +13.00 Kot Planı. **206**
Resim 3. 107: Kalfalar Dairesi +17.45 Kot Planı. **207**
Resim 3. 108:Güneybatı cephesi revaklarndan Harem Eczanesi koridoru girişi. ... **207**

Resim 3. 109: Valide Sultan Taşlığı zemin kat planında Harem Eczanesi'nin gösterimi. **208**
Resim 3. 110: Valide Sultan Taşlığı'nda Hazinedar Ustalar Dairesi'nin cephesi... **209**
Resim 3. 111: Hazinedar Usta Dairesi Kat Planı. **210**
Resim 3. 112: Hazinedar Usta Dairesi'ne çıkan merdiven..... **210**
Resim 3. 113: Hazinedar Usta Dairesi No:28 (b).. ..... **211**
Resim 3. 114: Hazinedar Usta Dairesi No: 28 (c). **212**
Resim 3. 115: Hazinedar Usta Dairesi No:28 (d).. ..... **213**
Resim 3. 116: Fatih Dönemindeki Yeni Saray Planı..... **215**
Resim 3. 117: Ekrem Hakkı Ayverdi'nin planında Harem'in gösterimi..... **216**
Resim 3. 118: Ayverdi'nin Topkapı Sarayı planında Harem. **217**
Resim 3. 119: Çinili Köşk ve Köşk'e eklenen yapılar, Dresden. **218**
Resim 3. 120: Fatih Dönemi, Sur-i Sultani Planı'nda Valide Sultan Taşlığı. **219**
Resim 3. 121: Resim 3.120'deki Fatih Dönemi'ne ait Planda Valide Sultan Taşlığı Detayı..... **220**
Resim 3. 122:. M. Anhegger'in 1472-1520 yılları arası restitüsyon planında Valide Sultan Taşlığı detayı. **221**
Resim 3. 123:15. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı. **223**
Resim 3. 124: Valide Sultan Taşlığı'nın 15. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı..... **224**
Resim 3. 125: 1525-1526 yılları İstanbul tasvirinde Topkapı Sarayı, M. Lorichs.. **226**
Resim 3. 126: İstanbul haritasında Topkapı Sarayı'nda Harem, 1537 yılları, Matrakçı Nasuh. **227**
Resim 3. 127: İstanbul panoramasında Harem, 1559, M.Lorichs. **228**
Resim 3. 128: III. Murad Dönemi Sonrası Harem, Lokman, Hünernâme'den, 1581-1582. ..... **229**
Resim 3. 129: Üçüncü Avlu'da Harem, Nakkaş Osman'dan, 1584. ..... **230**
Resim 3. 130: III. Murad Dönemi'nde İstanbul Planı'nda Topkapı Sarayı Haremi, Hünernâme,1584-1585. ..... **231**
Resim 3. 131: Eldem-Akozan'ın XVI. yy. restitüsyon planında Valide Sultan Taşlığı mekanlarının gösterimi. **233**

Resim 3. 132: 16. yy. Çini Örneği, Çeşmeli Sofa. **234**
Resim 3. 133: E.H.Ayverdi'nin Planı'nda 16. yy. Valide Sultan Taşlığı Mekanlarının Gösterimi **235**
Resim 3. 134: M. Anhegger'in 16. yy. dönemine tarihlendirdiği mekanların gösterimi. **236**
Resim 3. 135: 1590 yıllarına ait Topkapı Sarayı Gravüründe Harem, Viyana, Österreichische Nationalbibliothek'den. **237**
Resim 3. 136: Resim 3.135'deki 1590 yıllarına ait gravürde Harem detayı. **237**
Resim 3. 137: Valide Sultan Taşlığı'nın Hipotetik 16. yy. Mekanları. **238**
Resim 3. 138: 16. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı. **239**
Resim 3. 139: Valide Sultan Taşlığı'nın 16. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı..... **240**
Resim 3. 140: Willem Van de Velde'nin 17. yy. (1660) Ortalarına ait Haliç Panoroması'nda Valide Sultan Dairesi Cephesi'nin Gösterimi, 1675..... **241**
Resim 3. 141: Joseph Grelot'a ait Haliç cephesi gravüründe Valide Sultan Dairesi Cephesi, 1680..... **242**
Resim 3. 142: Claes Ralamb'ın Planında Harem'in Gösterimi, 1657-1658. ..... **243**
Resim 3. 143: Eldem-Akozan'ın 17. yüzyıl başı Harem Haliç cephesi restitüsyonunda Valide Sultan Dairesi cephesinin gösterimi. **244**
Resim 3. 144: A. Bobovius'un 1665 yılı öncesi planında Harem'in gösterimi. **245**
Resim 3. 145: Wilhelm Dillich, 1600'lü yılları'na ait gravüründe Harem'in Gösterimi **246**
Resim 3. 146: 17. yy. Harem Zemin Kat Restitüsyon Planında mekanların ve merdivenlerinin gösterimi. **247**
Resim 3. 147:17. yy. Harem birinci kat restitüsyon planında mekanların ve merdivenlerinin gösterimi. **248**
Resim 3. 148: Topkapı Sarayı'nın Haliç cephesinde Harem'in Gösterimi, George Sandys'den, A Relation of a Journey begun An Dom, 1610 ..... **249**
Resim 3. 149: Çeşmeli Sofa'nın 17. yy.'a ait ulama çinileri. **250**
Resim 3. 150: G. Tanyeli'nin Harem alt yapısının dönemlerini gösteren planda Valide Sultan Dairesi'nin alt yapısının gösterilmesi. **251**

Resim 3. 151: 1686 yılı Topkapı Sarayı Haliç cephesinde Harem'in gösterimi. **252**
Resim 3. 152: Valide Sultan Giriş Bölümü'ndeki revakların içten görünüşü. **252**
Resim 3. 153: Eldem-Akozan'ın 17. yy. Valide Sultan Sofası restitüsyon planında mekanların ve girişlerin gösterimi. **253**
Resim 3. 154: Eldem-Akozan'ın 17. yy. Valide Sultan Sofası restitüsyon kesitinde bu döneme ait mekanların gösterimi. **253**
Resim 3. 155: Valide Sultan Taşlığı 17. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı. **254**
Resim 3. 156: Valide Sultan Taşlığı 17. yy. Döneminin Hipotetik Mekanları. **255**
Resim 3. 157: Valide Sultan Taşlığı'nın 17. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı. **256**
Resim 3. 158: Haliç cephesi mimari dönüşümün gösterimi. **257**
Resim 3. 159: 1740'lara tarihlenen Barok Rokoko etkileri görülen Osmanlı çinisi. Örneği **258**
Resim 3. 160: Eldem- Akozan'ın 18. yy.'ın ilk yarısına ait restitüsyonunda bu dönem eklenen yapıların gösterimi. **259**
Resim 3. 161: Valide Sultan Giriş Bölümü. **260**
Resim 3. 162: Valide Sultan Giriş Holü duvarlarında kullanılan 18. yy. İtalyan Çini örneği. **261**
Resim 3. 163: Hasekiler Dairesi girişinde 18. yy.'da araları kapatılan revakların sütunları. **261**
Resim 3. 164: Hasekiler Dairesi 18. yy.'da eklenen Haseki Odası. **262**
Resim 3. 165: Başhaseki Dairesi duvarlarında kullanılan 18. yüzyıl Hollanda Çinisi örneği, H. Theunissen'den. **263**
Resim 3. 166: Mihrişah Sultan Sofası niş içi resmi, ... **264**
Resim 3. 167: Grelot ve Loos'un gravürlerinden yararlanılarak yapılan Harem Haliç Cephesi'nin 17. yy. sonu 18. yy. başı restitüsyon denemesinde Valide Sultan Dairesi'nin gösterimi. **265**
Resim 3. 168: Resim 3.167'deki cephenin günümüzdeki durumu **266**
Resim 3. 169: Hasekiler Dairesi No:14 (e) Barok üsluptaki çeşmesi. **267**
Resim 3. 170: Harem Haliç Cephesi, 18. yy. **268**

Resim 3. 171: Hasekiler Dairesi No:14 (d) ilk dönem sütunları. **268**
Resim 3. 172: Eldem-Akozan'ın 18. yy. Haliç cephesi restitüsyonunda Valide Sultan Dairesi'nin gösterimi. **270**
Resim 3. 173: Eldem-Akozan'ın 18. yy. ikinci yarısına ait restitüsyonunda bu dönemde eklenen yapıların gösterimi. **271**
Resim 3. 174: Valide Sultan Taşlığı 18. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı. **272**
Resim 3. 175: Valide Sultan Taşlığı 18. yy. Döneminin Hipotetik Mekanları. **273**
Resim 3. 176: Valide Sultan Taşlığı'nın 18. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı..... **274**
Resim 3. 177: 19. yy.'da Harem Planı'nda Valide Sultan Taşlığı mekanlarının gösterimi. **275**
Resim 3. 178: 1800'lerde Barbié Du Bocage Jean – Denis'in Topkapı Sarayı planında Harem'in gösterimi. **276**
Resim 3. 179: 19. yy. Başı Topkapı Sarayı Planı'nda Harem'in Gösterimi. **277**
Resim 3. 180: Valide Sultan Taşlığı 19. yy. Döneminin Restitüsyon Planı..... **279**
Resim 3. 181: Valide Sultan Taşlığı 19. yy. Döneminin Mekanları. **280**
Resim 3. 182: Valide Sultan Taşlığı'nın 19. yy. Döneminin Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı..... **281**
Resim 3. 183: 1918 Topkapı hava görüntüsünde Harem'in gösterimi..... **282**
Resim 3. 184: V. Tek'in 1907 Harem Planı'nda Valide Sultan Taşlığı Planı..... **283**
Resim 3. 185: Valide Sultan Taşlığı Günümüzdeki Planı..... **283**
Resim 3. 186: 1909 Gurlitt Harem çatı planında Valide Sultan Taşlığı'nın gösterimi. **284**
Resim 3. 187: V.Tek'in 1907 planında görülen, 20. yy. onarımlarında kaldırılmış duvarların gösterimi..... **285**
Resim 3. 188: 20. yy. başı Valide Sultan Taşlığı güneybatı cephesi Cumhuriyet Dönemi onarımları öncesi bulunan ara kat. **286**
Resim 3. 189: Valide Sultan Taşlığı güneybatı cephesi günümüzdeki durumu..... **286**
Resim 3. 190: 20. yy. başı güneydoğu cephesindeki Altınyol önündeki mekan kaldırılmadan önceki görünümü. **287**

Resim 3. 191: 20. yy. başı güneydoğu cephesinin Hasekiler Dairesi giriş bölümü. **288**
Resim 3. 192: Resim 3.188'deki revak arasındaki mekanların günümüzdeki cephede gösterimi. **289**
Resim 3. 193: Valide Sultan Taşlığı onarım öncesi güneydoğu cephesi, 1942 ..... **290**
Resim 3. 194: Valide Sultan Taşlığı onarım sonrası güneybatı cephesi, 1943 ..... **290**
Resim 3. 195: 1943 yılı onarımları öncesi ve sonrası Valide Sultan Taşlığı güneydoğu cephesi. **291**
Resim 3. 196: 1935-1945 restorasyonlarında Valide Sultan Taşlığı'nın kuzeydoğu cephesi. **292**
Resim 3. 197: 1943 onarımları sonrası kuzeydoğu cephesi. **292**
Resim 3. 198: 20. yy. Valide Sultan Taşlığı kuzeydoğu ve güneydoğu çatılarının görünümü **293**
Resim 3. 199: Valide Sultan Taşlığı 1967 yılı öncesi kuzeydoğu cephesinin saçak yapılmadan önceki görünümü. **294**
Resim 3. 200: Valide Sultan Taşlığı güneybatı cephesinin saçak yapılmadan önceki görünümü. **295**
Resim 3. 201: Kuzeydoğu cephesindeki saçak yapıldıktan sonraki görünümü. **296**
Resim 3. 202: G.Tanyeli'nin Haliç cephesi planında Mihrişah Sultan Dairesi Planı. **297**
Resim 3. 203: Mihrişah Sultan Dairesi Haliç cephesi, 20.yy. **298**
Resim 3. 204: Resim 3.203 Görsel Renklendirme **298**
Resim 3. 205: Saçak ve kalem işi yapılmış Valide Sultan Taşlığı cepheleri. **299**
Resim 3. 206: Valide Sultan Taşlığı 20. yy. Birinci Restitüsyon Planı. **300**
Resim 3. 207: Valide Sultan Taşlığı'nın 20. yy. Birinci Restitüsyon (1900-1939) Mekanları). **301**
Resim 3. 208: Valide Sultan Taşlığı'nın 20. yy. Birinci Restitüsyon (1900-1939) Planı ve Güvenilirlik Lejantı. **302**
Resim 3. 209: Valide Sultan Taşlığı 20. yy. İkinci Restitüsyon (1939 Sonrası) Planı. **303**
Resim 3. 210: Valide Sultan Taşlığı'nın 20. yy. İkinci Restitüsyon (1939 Sonrası) Mekanları. **304**

Resim 3. 211: Valide Sultan Taşlığı'nın 20. yy. İkinci Restitüsyon Planı (1939 Sonrası) ve Güvenilirlik Lejantı. **305**
Resim 3. 212: Valide Sultan Taşlığı, 21. yy. planı. **306**
Resim 3. 213: Valide Sultan Taşlığı kuzeybatı cephesi 2014-2020 onarımı öncesi. **307**
Resim 3. 214: Valide Sultan Taşlığı kuzeydoğu cephesi 2014-2020 onarım öncesi. **308**
Resim 3. 215: Valide Sultan Taşlığı kuzeybatı cephesi kalem işi örneği. **309**
Resim 3. 216: Valide Sultan Taşlığı güneybatı cephesi kalem işi örneği. **309**
Resim 3. 217: Valide Sultan Taşlığı 2014-2020 onarımları sonrası güneydoğu cephesi. **310**
Resim 3. 218: 2014-2020 onarımları sonrası kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri ... **311**
Resim 3. 219: 2014-2020 onarımları sonrası güneybatı cephesi. **312**
Resim 3. 220: Valide Sultan Taşlığı güneydoğu cephesi 21. yy. müdahalelerinin gösterimi. **313**
Resim 3. 221: Valide Sultan Taşlığı kuzeybatı cephesi 21. yy. müdahalelerinin gösterimi. **314**
Resim 4. 1: Gözdeler Taşlığı……..... **315**
Resim 4. 2: Gözdeler Taşlığı. **316**
Resim 4. 3: Gözdeler Taşlığı Altınyol cephesi revakları. **317**
Resim 4. 4: Gözdeler Taşlığı Zemin Kat Planı..... **318**
Resim 4. 5: Gözdeler Taşlığı Çatı Planı. **319**
Resim 4. 6: Gözdeler Taşlığı Kuzeydoğu Cephesi Malzeme Analizi. **320**
Resim 4. 7: Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesi. **321**
Resim 4. 8: Gözdeler Taşlığı güneybatı cephesi. **322**
Resim 4. 9: Gözdeler Taşlığı'nda padişaha ait mekanların gösterimi **323**
Resim 4. 10: Gözdeler (İkballer) Taşlığı bölümleri. **324**
Resim 4. 11: Cinlerin Meşveret Yeri Koridoru'ndan Gözdeler Dairesi girişi. **324**
Resim 4. 12: Altınyol'dan Mabeyn Dairesi koridoru girişi..... **325**
Resim 4. 13: Altınyol'dan Mabeyn Dairesi girişleri. **325**

Resim 4. 14: Gözdeler Taşlığı Zemin Kat Planında Mabeyn Dairesi'nin gösterimi. **326**
Resim 4. 15: Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesinde Mabeyn Dairesi'nin gösterimi. **327**
Resim 4. 16: Mabeyn Dairesi Planı. **328**
Resim 4. 17: Mabeyn Sofası. **329**
Resim 4. 18: Mabeyn Sofası Ocağı. **329**
Resim 4. 19: Mabeyn Sofası'ndan Aynalı Oda Girişi **330**
Resim 4. 20: Aynalı Oda. **331**
Resim 4. 21: Aynalı Oda Haliç cephesi. **332**
Resim 4. 22: Gözdeler Taşlığı Zemin Kat Planında Çifte Kasırlar'ın gösterimi. ... **333**
Resim 4. 23: Gözdeler Taşlığı'nda Çifte Kasırlar. **334**
Resim 4. 24: Çifte Kasırlar Planı. **335**
Resim 4. 25: Çifte Kasırlar giriş kapısının Kubbeli Kasır cephesi. **336**
Resim 4. 26: Kubbeli Kasır. **336**
Resim 4. 27: IV. Mehmed Kasrı'nın 1666-1667 (H. 1077) tarihli kitabesi **337**
Resim 4. 28: IV. Mehmed Kasrı'nın Gözdeler Taşlığı cephesi. **337**
Resim 4. 29: IV. Mehmed Kasrı'nın pencere içi çeşmesi. **338**
Resim 4. 30: IV. Mehmed Kasrı'nın bronz ocağı. **339**
Resim 4. 31: Gözdeler Taşlığı'nda Gözdeler Dairesi'nin gösterimi. **340**
Resim 4. 32: Gözdeler Dairesi Cariyeler Koğuşu Planı. **341**
Resim 4. 33: Cariyeler Koğuşu. **342**
Resim 4. 34: Gözdeler Dairesi Planı. **343**
Resim 4. 35: Gözdeler Dairesi Koridoru. **344**
Resim 4. 36: 12 numaralı Gözde Odası'nın taşlık cepheli pencereleri. **344**
Resim 4. 37: 11 numaralı Gözde Odası' **345**
Resim 4. 38: 11 numaralı Gözde Odası'nın asma katı. **345**
Resim 4. 39:Gözde Odası No:10. ..... **346**
Resim 4. 40: Gözde Odası, No:12. ..... **346**
Resim 4. 41: Başkadın Dairesi (No:1; No:2) giriş holü (No:5). **347**
Resim 4. 42: Gözde Odası, No:2 ..... **348**

Resim 4. 43: 2 numaralı Gözde Odası'ndan 5 ve 1 numaralı mekanların girişleri. **349**
Resim 4. 44: Gözde Odası (Baş Kadın Dairesi), (No:1) ocağı. **350**
Resim 4. 45: 1 No'lu Gözde Odası duvar resmi. **351**
Resim 4. 46: Gözdeler Taşlığı'nın 15. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı. **352**
Resim 4. 47: Eldem-Akozan'ın 16. yy. Restitüsyon silüetinde Gözdeler Taşlığı'nın gösterimi. **353**
Resim 4. 48: Eldem-Akozan'ın Önceki 16. yy. başı Gözdeler Taşlığı restitüsyonunda günümüzdeki mekanların konumlarının gösterimi. **353**
Resim 4. 49: Gözdeler (İkballer) Taşlığı'nın 16. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı. **354**
Resim 4. 50: Gözdeler (İkballer) Taşlığı'nın 16. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı. **355**
Resim 4. 51: Kubbeli Kasırdaki II. Osman'ın adını geçtiği kitabe **356**
Resim 4. 52: Dış cephesindeki 17.yüzyıl çinilerinin arasında bulunan 16. yy. dönemine tarihlenen bordür çinisi. **357**
Resim 4. 53: IV. Mehmed Kasrı yapılırken kaldırılan III. Murad Odası duvarı. **358**
Resim 4. 54: A. Bobovius'un 17. yy. planında Gözdeler Taşlığı'ndaki Kule Köşkü **359**
Resim 4. 55: IV. Mehmed Kasrı taşıyıcı ayakları. **360**
Resim 4. 56: IV. Mehmed Kasrı'nın önceki zemini ve 16. yy. sonu çinileri. **360**
Resim 4. 57: Anhegger'in planında Gözdeler Taşlığı mekanlarının dönemi. **361**
Resim 4. 58: IV. Mehmed Kasrı'nda 17.yy. ortalarına tarihlenen çini pano. **361**
Resim 4. 59: Gözdeler (İkballer) Taşlığı'nın 17. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı. **362**
Resim 4. 60: Gözdeler Taşlığı'nın 17. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı. **363**
Resim 4. 61: Gözdeler Taşlığı'ndaki eski Altınyol revağı. **364**
Resim 4. 62:C. Loos'un 1710-1711 yıllarındaki Topkapı Sarayı Haliç gravüründe Gözdeler Taşlığı cephesi. **365**

Resim 4. 63: Gözdeler Dairesi yapılmadan önce 18. yy. başı restitüsyonunda Altınyol revağı. **366**
Resim 4. 64: 18. yy. restitüsyonunda Haliç Cephesi. **366**
Resim 4. 65: Eldem- Akozan'ın 18. yy. sonu restitüsyonunda görülen Çifte Kasırlar ile Gözdeler Dairesi merdiveni. **367**
Resim 4. 66: Gözdeler Taşlığı 18. yy. restitüsyonu. **368**
Resim 4. 67: Gözdeler Dairesi Baş Kadın Odası **369**
Resim 4. 68: Resim 4.67'deki Baş Kadın Odası duvar panosu görsel renklendirme. **369**
Resim 4. 69: Resim 4.67'den 1779 tarihli çeşme ayrıntısı. **370**
Resim 4. 70: Gözdeler Taşlığı 18. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı….. **371**
Resim 4. 71: 18. yy. Gözdeler Taşlığı Gözdeler Dairesi Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı. **372**
Resim 4. 72: 18. yy. Gözdeler Taşlığı Cariyeler Koğuşu Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı. **373**
Resim 4. 73: Gözdeler Taşlığı'nın 18. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı. **374**
Resim 4. 74: Eldem- Akozan 19. yy. rekonstrüksiyonunda Gözdeler Taşlığı'nın gösterimi. **375**
Resim 4. 75: Gözdeler Taşlığı 19. yy. Döneminin Restitüsyon Planı. **377**
Resim 4. 76: Gözdeler Taşlığı 19. yy. Döneminin Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı. **378**
Resim 4. 77: Gözdeler Taşlığı **379**
Resim 4. 78: Gözdeler Taşlığı'na Dolmabahçe Sarayı'ndan getirilen mermer korkuluk. **380**
Resim 4. 79: 20. yy. çatı görünüşünde Gözdeler Taşlığı'nın gösterimi **381**
Resim 4. 80: 1939-1944 onarımları öncesi güneydoğu cephesindeki camekanın üzerindeki mekân. **382**
Resim 4. 81: 1939-1944 onarımları öncesi güneybatı cephesindeki camekan bölüm,1942. ..... **383**

Resim 4. 82: 1939-1944 Onarımlarında güneybatı cephesinin onarımları sırasında,1942. ..... **384**
Resim 4. 83: 1939-1944 onarımları sonrası güneybatı cephesi,1942. ..... **385**
Resim 4. 84: Cinlerin Meşveret Yeri koridoru 1939-1944 onarımları öncesi. **386**
Resim 4. 85: Resim 4. 84'deki Cinlerin Meşveret Yeri Koridoru'nun günümüzdeki görünüşü. **386**
Resim 4. 86: 1961-1971 onarımları öncesi Çifte Kasırlar Planı **387**
Resim 4. 87: Kubbeli Kasır 1961-1971 onarımlarında ekleri kaldırılan Çifte Kasırlar güneydoğu cephesi. **388**
Resim 4. 88: 1961-1971 onarımları öncesi Kubbeli Kasır asma katı. **388**
Resim 4. 89: 1961-1971 onarımları öncesi Kubbeli Kasır asma kat ocağı. **389**
Resim 4. 90: 1961-1971 onarımları öncesi Kubbeli Kasır asma katından IV. Mehmed Kasrı girişi. **389**
Resim 4. 91: Kubbeli Kasır 1961-1971 onarımlarında kuzeydoğu cephesindeki üst pencerelerin özgün sıvalarının ortaya çıkarılması. **390**
Resim 4. 92: 1961-1971 onarımları öncesi Kubbeli Kasır'da asma kat merdiveni. **391**
Resim 4. 93: 1961-1971 onarımları kaldırılan merdivenin yeri. **391**
Resim 4. 94: 1961-1971 onarımları sonrası, Kubbeli Kasır ocağı. **392**
Resim 4. 95: 1961-1971 onarımı öncesi IV. Mehmed Kasrı zemin ve asma katı… **392**
Resim 4. 96: Eldem-Akozan'ın Çifte Kasırlar'a ait Restitüsyon Planı. **393**
Resim 4. 97: Çifte Kasırlar günümüzdeki planı. **393**
Resim 4. 98: Onarımlarda kaldırılmış olan Zemin Katın 1924 yılındaki Küçük Oda ve Sofası. **394**
Resim 4. 99: Kubbeli Kasır 1961-1971 onarımları öncesi çatı görünüşü. **395**
Resim 4. 100: Kubbeli Kasrın 1961-1971 onarımlarında kubbesi. **395**
Resim 4. 101: 1961-1971 onarımlarında çıtalı tavanın kaldırılmasıyla ortaya çıkarılan özgün kubbe. **396**
Resim 4. 102: 1961-1971 onarımı öncesi IV. Mehmed Kasrı'nın özgün malakari tavanını örten muhdes ahşap tavanı. **396**
Resim 4. 103: 1961-1971 onarımı sırasında IV. Mehmed Kasrı. **397**
Resim 4. 104: 1961-1971 onarımı sonrasında IV. Mehmed Kasrı'nın tavanı. **397**

Resim 4. 105: 1964 yılı öncesi Çifte Kasırlar'ın eksik çinileri bulunan cephesi. ... **397**
Resim 4. 106: Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesi, 20.yy. başı. **398**
Resim 4. 107: Gözdeler Taşlığı'nın 20.yy-2021 kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri. **399**
Resim 4. 108: M. Anhegger 1961-1971 onarımları öncesi Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesi. **400**
Resim 4. 109: Gözdeler Taşlığı'nın kuzeydoğu cephesinin bugünkü görünüşü. **401**
Resim 4. 110: Gözdeler Taşlığı 20. yy. Restitüsyon Planı. **402**
Resim 4. 111: Gözdeler Taşlığı'nın 20. yy. Döneminin Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı **403**
Resim 4. 112: 21. yy. Gözdeler Taşlığı Zemin Kat Planı **404**
Resim 4. 113: Gözdeler Taşlığı güneydoğu cephesi onarım öncesi. **405**
Resim 4. 114: Onarım sonrası Gözdeler Taşlığı'nın güneydoğu cephesi. **406**
Resim 4. 115: Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesi onarım öncesi. **407**
Resim 4. 116: Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesi onarım sonrası. **407**
Resim 4. 117: Gözdeler Taşlığı güneybatı cephesi onarım öncesi, 2010. ..... **408**
Resim 4. 118: Gözdeler Taşlığı güneybatı cephesi onarım süreci, 2019. ..... **408**
Resim 4. 119: Gözdeler Taşlığı güneybatı cephesi onarım sonrası, 2021 ..... **409**

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
A. E	Ali Emiri
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
B.T.	Belge Tarihi
çev.	Çevirmen
ed.	Editör
E.T.	Erişim Tarihi
H.	Hicri
H.H.	Hazine-i Hassa
K.K.	Kamil Kepeci
M.	Miladi
MAD	Maliyeden Müdevver Defterler
R.	Resim
s.	Sayfa/sayfalar
TS.MA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
Y.B.	Yer Bilgisi

GİRİŞ

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethi sonrası Forum Tauri olarak adlandırılan günümüz Beyazıt Meydanı'nın kuzeybatı köşesinde bulunan İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yerde Saray-ı Atik adı veya Eski Saray adıyla bilinen sarayı yaptırtmıştır. Fatih, eski Bizans akropolünün bulunduğu yerde, Marmara denizi, Boğaziçi ve Haliç arasında kalan zeytunluk olarak adlandırılan bölgede, kaynaklarda kuruluşundan 15. yüzyılın son çeyreğinden 19. yy.'a kadar Saray-ı Cedid-i Amire veya Yeni Saray adıyla bilinen, bu dönemden sonra Topkapusu Sahil Sarayı'ndan adını alan Topkapı Sarayı adıyla bilinen ikinci bir sarayı inşa ettirmiştir.

Topkapı Sarayı, Birun, Harem ve Enderun bölümleri olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden biri olan, çalışmanın ana başlığını oluşturan Harem, Arapçada yasak ve gizli anlamına gelmektedir. Harem'in kelime anlamının yansıması mekânlarda kapalı, girilemeyen, özel mekânlar olarak karşımıza çıkmıştır. Harem; sadece padişah ve ailesinin konutu dışında, cariyeler ve ikballer sınıfının da içinde bulunduğu sosyokültürel bir yapı olarak kullanılmıştır.

Konunun Amacı

Yüzyıllar içerisinde Osmanlı padişahları ve saray halkının ikamet ettiği sarayda; iktidarın değişmesi, dönemin ihtiyaç ve üslubu mimaride de etkisini göstermiştir. Bu etki avlular ve bahçeler arasında devlet işlerinin yürütüldüğü daireler, padişahın yaşamış olduğu olan yapılarda, sarayın hizmet sınıfının yaşadığı yapılarda görmek mümkündür. Bu değişiklikler, Fatih'in ana kurgusuna bağlı kalınarak 19. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir.

Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı'nın resmi saray olmasına kadar 350 yıllık zaman diliminde 24 farklı padişaha ev sahipliği yapmıştır. Saray zaman içerisinde artan nüfusun ihtiyaçları doğrultusunda mekânsal değişiklikler geçirmiştir. Bunun yanı sıra deprem ve yangınlar gibi afetlere de maruz kalmıştır. Bunların sonucunda yapılan onarımlar, zorunlu imar faaliyetleri, çeşitli mekân ilaveleri, mekân bölmeleri ile mekân kayıpları haremdeki mekanların yapısal ve dekoratif açıdan değişmesine ve dönüşmesine sebep olmuştur.

Günümüzde; ikinci avluda bulunan Harem, 350 yıllık tarihi içerisinde mimari olarak klasik üslup ile başlamış, barok ve Rokoko tarzı ile devam etmiştir. Haremin tarihsel süreçte kapalı ve gizli tutulması bu yapıların kullanım amaçlarını, değişikliklerini tespit etmeyi güçleştirmiştir. Harem mekânlarının yapıldığı günden bugüne geçirdiği tüm değişim ve dönüşümlerin tek bir kaynakta bir araya getirilmesi, harem bölümlerinin yapısal anlamda aydınlatılması bu çalışmanın temel amacıdır.

Kapsam ve Yöntem

Tez kapsamında Topkapı Sarayı Haremi'nin geniş oturum alanı ve karmaşık mimari kurgusu sebebiyle çalışma alanında mekan sınırlamasına gidilmiştir. Bu bağlamda Harem bölümünün ilk yapılaşmalarından olan Valide Sultan Taşlığı ile haremin Haliç cephesinde bulunan, sarayın büyük havuzu ile Şimşirlik bahçesine açılan İkballer Taşlığı'nın çevre yapıları çalışma konusu olarak belirlenmiştir. Tezin yönteminde öncelikli olarak Harem'in girift kurgusunun çözümlenmesi ve mekanların birbiriyle bağlantılarının anlaşılabilmesi için renklendirme yöntemleri kullanılmıştır. Siyah-beyaz görseller, çağdaş dijital uygulamalar ile renklendirilmiştir.

Tezin ilk bölümünde, Harem kavramı tanımlanmış, bu kavramının saraylarda ortaya çıkışı hakkında bilgi verilmiştir. Harem kavramının Yunan ve Roma mimarisindeki örnekleri üzerinden çeşitli ülkelerde çeşitli isimlerle anıldığına değinilmiştir. Dünya örneklerine değinildikten sonra Osmanlı Sarayları'ndaki harem teşkilatlanması, hiyerarşi ile sosyokültürel yapının getirdiği mimari düzenlemeler ele alınmıştır. Bu başlık altında, Osmanlı başkentlerinde yapılan döneminin ilk sarayları olan Bursa Beg Sarayı, Edirne Sarayları (Eski-Yeni Saray), İstanbul Eski Saraydaki (Sarây-ı Atîk-i Âmire) haremlerin konumu ve yerleşimi ele alınmıştır. Çalışmanın konusu ile ilişkili olarak Topkapı Sarayı Harem Teşkilatı daha detaylı olarak ele alınmıştır.

Bu kapsamda öncelikli olarak, Topkapı Sarayı Haremi'nin saray planı üzerinde ne zaman oluştuğu, hangi dönemlerde etkisinin arttığı ve gelişme gösterdiğinden bahsedilmiştir. Topkapı Sarayı harem halkını kimlerden oluştuğu, görevleri mekanları daha iyi tanımlayabilmek açısından kısaca anlatılmıştır. Çalışmanın konu sınırlaması dahilinde Valide Sultan Taşlığı ve İkballer Taşlığı bölümlerinde hayatlarını geçirmiş olan insanların ve bu kişiler arasındaki hiyerarşik ilişkinin haremin mimarisi üzerindeki etkilerini ve yansımalarını aktarabilmek amacıyla 'valide' ve 'ikballer' kavramları daha detaylı olarak ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Topkapı Sarayı'nın güncel mimari plan üzerinden avluları, saray bölümleri kısaca anlatılmıştır. Daha sonra Harem'i Hümayun'un bölümlerini oluşturan Karaağalar Taşlığı, Cariyeler Taşlığı, III. Osman Taşlığı, Valide Sultan Taşlığı ile İkballer Taşlığı ele alınmıştır. İkballer Taşlığı ve Valide Sultan Taşlığı tez konusu kapsamı dahilinde olmasından dolayı detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Valide Sultan Taşlığı'nın işlevsel özelliklerinden, kullanıcılarından, mimari özelliklerinden ve bölümlerinden bahsedilmiştir. Valide Sultan Dairesi, Ocaklı Sofa, Çeşmeli Sofa, Hasekiler Dairesi ile Hazinedar Ustalar Dairesi ayrıntılı olarak dönem izleriyle birlikte ele alınmıştır. Bu bölümler ele alınırken değişen kullanıcıların, kullanıcı sınıfının mekanlara yansımalarını görmüş olduğumuz izler kronolojik olarak günümüze kadar değerlendirilmiştir. Valide Sultan Taşlığı'nın yapısal ve dekoratif dönüşümü yüzyıllara göre restitüsyonlar üzerinden incelenmiştir.

Dördüncü bölümünde ise; İkballer Taşlığı'nın işlevsel özelliklerinden, kullanıcılarında, mimari özelliklerinden ve bölümlerinden bahsedilmiştir. Bölümleri olan Mabeyn Dairesi, Çifte Kasırlar (Kubbeli Kasır ve IV. Mehmed Kasrı) ile Gözdeler Dairesi detaylı olarak dönem izleriyle birlikte ele alınmıştır. Bu bölümler ele alınırken değişen kullanıcıların mekanlara yansımalarını görmüş olduğumuz izler kronolojik olarak günümüze kadar değerlendirilmiştir.

Tezin sonuç bölümünde; Harem'in Valide Taşlığı ile İkballer Taşlığı'nın çevresindeki yapıların yüzyıllara göre tespit edilen dönemleri aktarılmıştır. Harem nüfusundaki ortaya çıkan sınıfların ve nüfuslarının artışının sebep olduğu dönüşümler, yangın, deprem ve her padişahın istekleri doğrultusunda yapılan imar faaliyetlerinin sonuçlarına yer verilmiştir.

Topkapı Sarayı Harem-i Hümayun'un Valide Sultan ve İkballer Taşlığı'nın yüzyıllara göre ele alındığı tezin yönteminde; konu ile ilgili birincil kaynaklar olan Topkapı Sarayı'yla ilgili arşiv belgeleri özelinde Osmanlı Arşiv belgeleri, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivleri kullanılmıştır. Bunun dışında ikincil kaynak olarak yayınlanmış veya yayınlanmamış belgeler ile görsel kaynaklar olan kitaplar, dergiler, bildiriler, doktora tezleri, makaleler, saraya girmiş olan kişilerin aktarımları bu çalışmanın belleğini oluşturmuştur. Bu belgeleri, Topkapı Sarayı ile ilgili bulunan çeşitli gravürler, kartpostallar, fotoğraflar ve çeşitli görseller desteklemiştir. Araştırmanın literatürü ile ilgili kaynaklar Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Salt Araştırma, T.C. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi ve Milet Kütüphanesi'nin Araştırma Kütüphanesi bölümünden yararlanılmıştır. Yazılı kaynaklar dışında, saha çalışması yapılarak tez konusunun kapsamındaki bölümlerin eklenen, onarılan, dönüştürülen, kaldırılan izleri tespit edilmiştir ve Osmanlı dönemi saray mimarisi özellikleri ile karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonunda elde edilen veriler, yüzyıllar bölümünde plan üzerinde hipotetik restitüsyon planları hazırlanarak aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAREM

1.1. HAREM KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI ve ÖRNEKLERİ

Harem herkesçe girilemeyen, gizliliğine saygı duyulan mekanlara verilen addır.1 Arapça h-r-m (حرم) kökünden türeyen yasak, kutsal, dokunulmaz anlamlarına gelmektedir.2 Genel erişimin yasaklandığı veya kontrol edildiği, belirli bireylerin girebildiği, belirli davranış biçimlerinin yasak olduğu kutsal alanı ifade etmektedir.3 Saraylarda, köşklerde, konaklarda kadınların yaşadığı mekanlardır.[4] Kadınlara ait yer olması sebebiyle cinsiyete özgü bir mekandır.[5] Müslüman ülkelerinde, Çin, Hind, Bizans, Eski İran, Rönesans İtalya'sı, Toskana'da, Floransa'nın Patrici sarayları gibi farklı ülkelerde farklı şekillerde görülmüştür.[6] Harem, Ortaylı'nın dediği gibi evrensel bir kurumdur.[7] Çeşitli ülkelerde, çeşitli isimlerle ve çeşitli şekillerde karşımıza çıkmıştır.

Müslüman toplumunda Harem adıyla geçen mekanlar, aynı zamanda bu mekanlarda yaşayan kadınların adı olmuştur.[8] Plan düzleminde iç avlulu, korunan ve

---

[1] Ş. Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Tercüman Gazetesi-Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1985.; M. Ç. Uluçay, **Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İç Yüzü**, İnkılap Kitabevi, İstanbul,1959, s.12.; İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara,2011, s.134.

[2] https://www.etimolojiturkce.com/kelime/harem, E.T.: 28.04.2021, 22:01.; Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.208.

[3] L. P. Peirce, **The Imperial Harem (Women and Sovereignty in the Ottoman Empire),** Oxford University Press, New York, 1993, s.3-5.; İslam Ansiklopedisi, **İslam Alemi Tarih. Coğrafya, Etnografya ve Bibliyografya Lugatı**, MEB Yayınları, Eskişehir, 2001, c.5, s.230.

[4] Uluçay, **Harem Hayatının İç Yüzü**, s.12.

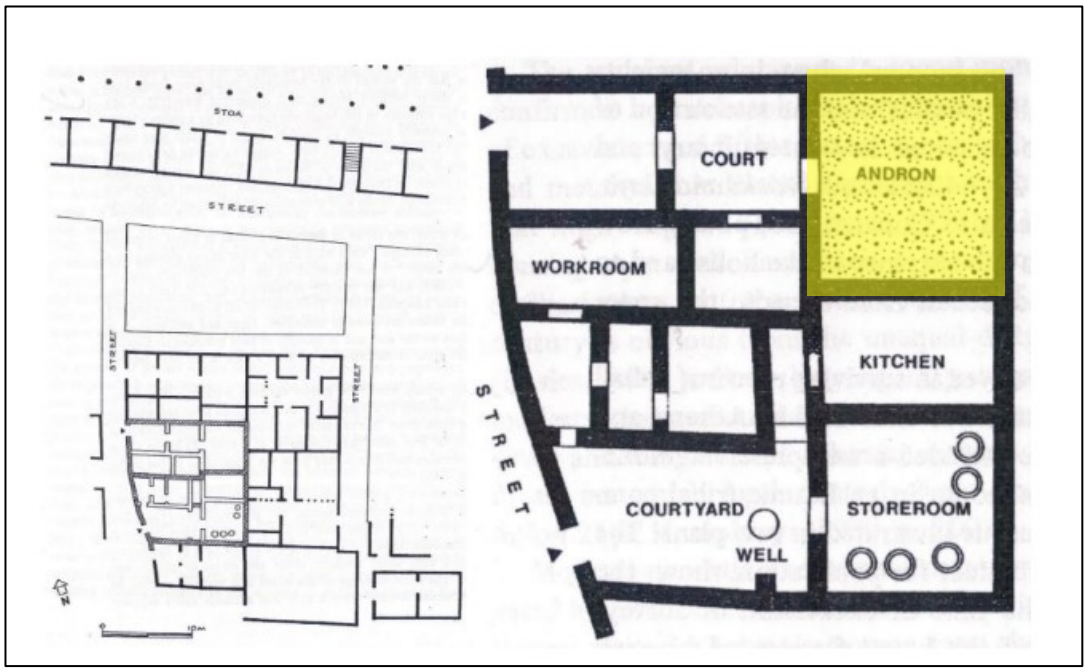
[5] Peirce, **The Imperial Harem,** s.3-5.

[6] İ. Ortaylı, **Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s.194.

[7] İ. Ortaylı, **Dünya'nın Sarayı: Topkapı Sarayı**, Dünya Mirası İstanbul World Heritage, Vakıfbank Yayınları, İstanbul,2011, s.111.

[8] A. Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s.816.; İ. H. Uzunçarşılı, s.134.; A. Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem,** 2007, Timaş Yayınları, İstanbul,2007, s.64.; G. Necipoğlu, **15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.208.; M. N. Özön, **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1959, s.268.; U. Tanyeli/M.Sözen, a.g.e, s.100.; M. Ç. Uluçay, **Harem Hayatının İç Yüzü**, s.12.

sınırlanan mekanlar şeklinde kurgulanmışlardır.[9] Mekke'nin ihramsız girmenin yasak olduğu sınırlandırılmış yerlerine de Harem-i Şerif, Mekke ile Medine'nin gayrimüslimlerin giremediği mekanlara da Haremeyn adı verilmiştir.[10] Camiinin iç avlusuna da harem adı verilmiştir. Sarayda ise erkeklerin yaşadığı yere Harem-İ Hümayun adı verilmiştir; fakat 16. Yüzyılda ailesine ait daireler de yaptırınca burası yine kadınların varlığından değil sultanın varlığından dolayı Harem-i Hümayun olarak kullanılmaya devam edilmiştir.[11]Yani bu kavramın temeli engelleyici ve yasaklayıcı üzerine kurulmuştur.

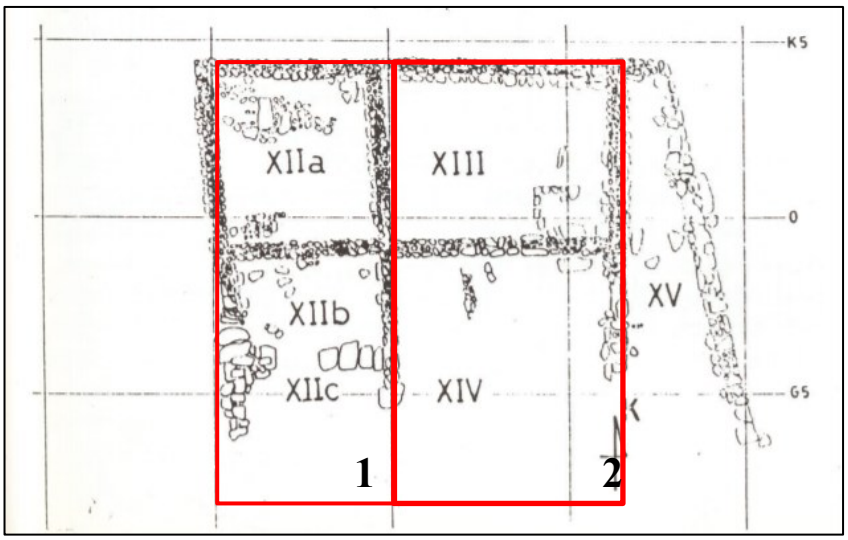
Resim 1. 1.: Andron'u olan Ev Planı.
Atina, 5. yy., Walker'dan, 1993, (B. B. Acıl,2018, s.33-34)

İslamiyet öncesi Antik Yunan ve Romalıların konutlarında da harem görülmüştür.[12] Yunan konutunda erkeklere ait olan mekanlara "andron", kadınlara

[9] A. Şimşirgil, **Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı,** Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2005, s.161.
[10] A. Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, Timaş Yayınları, İstanbul,2007, s.64.
[11] L. Peirce, **Harem-i Hümayun**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s.2-3.
[12] M. Ulutürk, **Osmanlı'da Harem Meselesi**, Tefekkür Dergisi, sayı:44, Mart, 2011, s.1.; Peirce, **Harem-i Hümayun**, 1998, s.2.

verilen mekâna "gynaikonitis" adı verilmiştir.[13] İki kelimenin tam anlamı bilinmemekle birlikte, *"aner"in* erkek anlamına gelmesi, *gyne* kelimesinin ise kadın anlamına gelmesiyle bu iki kelimenin kökeni ilişkilendirilebilir.[14] Kadınlara ait olan gynaikonitis adı verilen mekan bazı kaynaklarda *gynaeceum* olarak geçmektedir.[15]

Atina akropolisinin batısında bulunan Areopagus'un kuzey yamacında bulunan bir konut örneğinde *andronun* evin arka bölümünde konumlandığı ve kadınlarla karşılaşılmayacak şekilde ayrı bir girişinin olduğu görülmektedir (Resim 1.1). Ersoy/Güler M.Ö. 7. yy.da İzmir Bayraklı bölgesinde görülen çifte megaron tipi konutta batı yönünde *andron*, doğu yönünde kadınlara ait olan *gynaikonitisten* oluştuğu şeklinde yorumlamışlardır.[16]

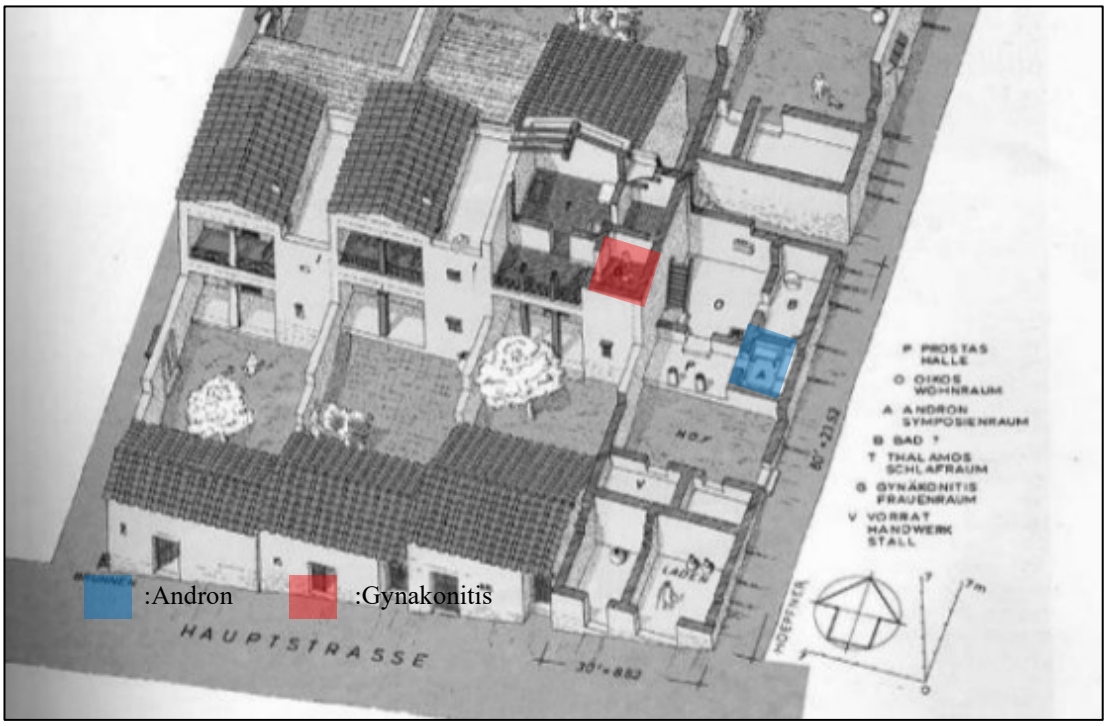

Resim 1. 2: Bayraklı İkiz Megaron Planı'nda Andron ve Gynaikonitis'in gösterimi.

1: Andron **2:** Gynaikonitis (E. Akurgal, 1997.)

[13] H. Abbasoğlu**, Anadolu'da Antik Çağ'da Konut**, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.399.
[14] H. Gönül, **Batı Anadolu'daki Antik Yunan Konutu Araştırmalarında Başlıca Konu ve Sorunlar**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008, s.71.
[15] M. A. Fay, **Unveiling the Harem: Elite Women and The Paradox of Seclusion in Eigteenth-Century Cairo**, Syracuse University Press, New York, 2012, s.38-39.; B. B. Acıl, **Antik Yunan Klasik Dönemi'nde Cinsiyetlendirilmiş Mekan**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s.36-39.
[16] A. Ersoy-B. Güler, **Antik Çağ Batı Anadolusu'nda Konut**, Ege Mimarlık Dergisi, sayı:13, 1994, s.38-40.

Ksenophon, Yunan konutunu tanımlarken kadın erkek mekanlarının sürgülü kapı ile ayrıldığından, Lysias ise bu konutu tanımlarken *andronun* zemin katta *gynaikonitisin* birinci katta olduğundan bahsetmiştir.[17] Resim 1.3'de görülen Priene'de bulunan bir konutun rekonstrüksiyon çalışması Lysias'ın tanımını destekler nitelikte *gynaikonitisin* birinci katta olduğu görülmektedir.

Resim 1. 3: Priene Konutu rekonstrüksiyon denemesinde Andron ve Gynakonitis'in gösterimi.

Cahill, Household and City Organisation at Olynthus'den, (Y. G. Ergin, s.102)

[17] L. C. Nevett, **House and Society in the Ancient Greek World**, Cambridge University Pres, Cambridge, 1999, s.17-18.
Ksenophon (Oikonomikos, 9.2-5), evi tanımlarken şunları aktarmaktadır: "Bu anlatımda Ischomachos, karısına evi gezdirmektedir, "... (evimiz) fazla süslü değil... odalar onların içine koymak istediğimiz şeylere göre yapılmış, bu yüzden hepsi amacına uygun yerleştirilmiş. Thalamos güvenli bir yerde tüm değerli battaniye ve eşyalar orada, kuru odalar mısır, serin odalar şarap, iyi ışık alanlar ise ışık gerektiren is ve nesneler için. Ona (karısına) yazın serin kısın sıcak olan dekorasyonlu oturma odalarını gösterdim. Ona evin nasıl güneye yöneldiğini, böylece kışın güneşli, yazın ise gölgelik olduğunu gösterdim. Ona gynaikonitisi ve onu andronitisten ayıran sürgülü kapıyı gösterdim, böylece içeriden alınması sakıncalı hiçbir şey alınamayacak ve evde oturanlar bizden habersiz çocuk yapamayacaktı." s.17
Lysias (1, 9-10) ise karısı doğum yaptıktan sonra evde olan değişiklikleri anlatırken şunları aktarmaktadır. "Benim küçük evim iki katlıdır, yukarıda gynaikonitis, aşağıda andronitis için eşit yer vardır. Çocuğumuz doğduğunda onu annesi besledi, bebeğin her yıkanması gerektiğinde aşağı inerken kendini tehlikeye atmasın diye, ben yukarıda, kadınlar aşağıda yaşadık." s.18

Resim 1. 4:Priene, Pire, Olynthos konut örnek planlarnda Andron bölümünün gösterimi. (H. Gönül, 2008, s.143-147)

Diğer taraftan L.Özgenel, Yunan konutlarında andron ve oikos mekanlarının kesin varlığı dışında herhangi bir yerin haremlik olarak kullanılmasına dair arkeolojik mimari bir ipucunun olmadığından ve Hellenistik dönem mimarisinde de gynaikontisin varlığına dair cinsiyet ayrımı olan bir mimarinin gözlemlenmediğinden bahsetmektedir.[18] Gönül'de Özgenel'i destekler nitelikte andronun ortaya çıkış tarihinden bahsedilebildiğinden; fakat gynaikonitis hakkında bir belgenin olmamasından dolayı varlığı hakkında kesin bir yargıya ulaşılamayacağını

[18] L. Özgenel, **Anadolu'daki Yunan Dönemi Konutlarında Mekân Tanımı**, Kullanımı ve Cinsiyet, Olba, Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları, cilt:4, Mersin, 2001, s.133-137.

aktarmaktadır.[19] Priene, Pire ve Olynthos konut örnek planlarında görüldüğü üzere de gynaikonitisin plan üzerinde herhangi bir yeri hakkında bilgi mevcut değildir fakat erkeklerin bölümü olan andron gösterilmiştir (Resim 1.4).

Roma konutlarında ise Yunan konutlarında misafirlerin kadınlara görünmeden andronda ağırlanmasının aksine evin erkeğinin misafiri olmadığında kadın evde rahatça dolaşabilmiştir. Dolayısıyla kadın-erkek ayrımı Roma konutlarında mekânsal olarak değil zaman ile ayrılmıştır.[20] Aynı zamanda Roma toplumunda konut, kamusal işlerin de yürütüldüğü bir yerdir. Bu durum kamusal alan-özel alan ayrımının keskin bir şekilde ayrılmadığını gösterir.[21]

İslamiyet öncesi harem, Yunan ve Roma konutlarının yanı sıra Sümer, Asur ile Ahameniş saraylarında da görülmüştür.[22] Sasaniler'de de harem kurumu mevcuttur.[23] Sasani dönemi sarayları ve Samarra'da harem, eyvanlı ve avlulu şekilde oluşmuştur.[24] Hint saraylarında ise sarayın üç ana bölümünden biri haremdir.[25]Harem'e Hindistan'da "perde" veya "zenane", İran'da "enderun" adı verilmiştir.[26] Bu bilgiler doğrultusunda harem erkek egemen toplumun ürünüdür. Her kültürde, farklı adlarda, farklı şekillerde ortaya çıkmıştır; fakat sınırlayıcı ve kısıtlayıcı bir mekân olması hepsinin ortak özelliğini oluşturmuştur.

[19] Gönül, s.71-72.
[20]A. Gürgezoğlu**, Arykan'da Konut Mimarisi**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s.59-60.
[21] Gürgezoğlu, s.61.
[22] Ulutürk**, Osmanlı'da Harem Meselesi**, s.1.
[23] A. S. Shahbazi, **Harem i. In Ancient Iran**, https://iranicaonline.org/articles/harem-i, 2012, E.T.: 07.03.2021/21:45.
[24] D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yem Yayınları, İstanbul,2016, s.181.
[25] S.H.Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.63.
[26] N. Uğurlu, **Gravürlerle Osmanlı Sarayı Harem**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2011, s.31.; N. Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2002, s.276.

1.2. OSMANLI SARAYLARINDA HAREM

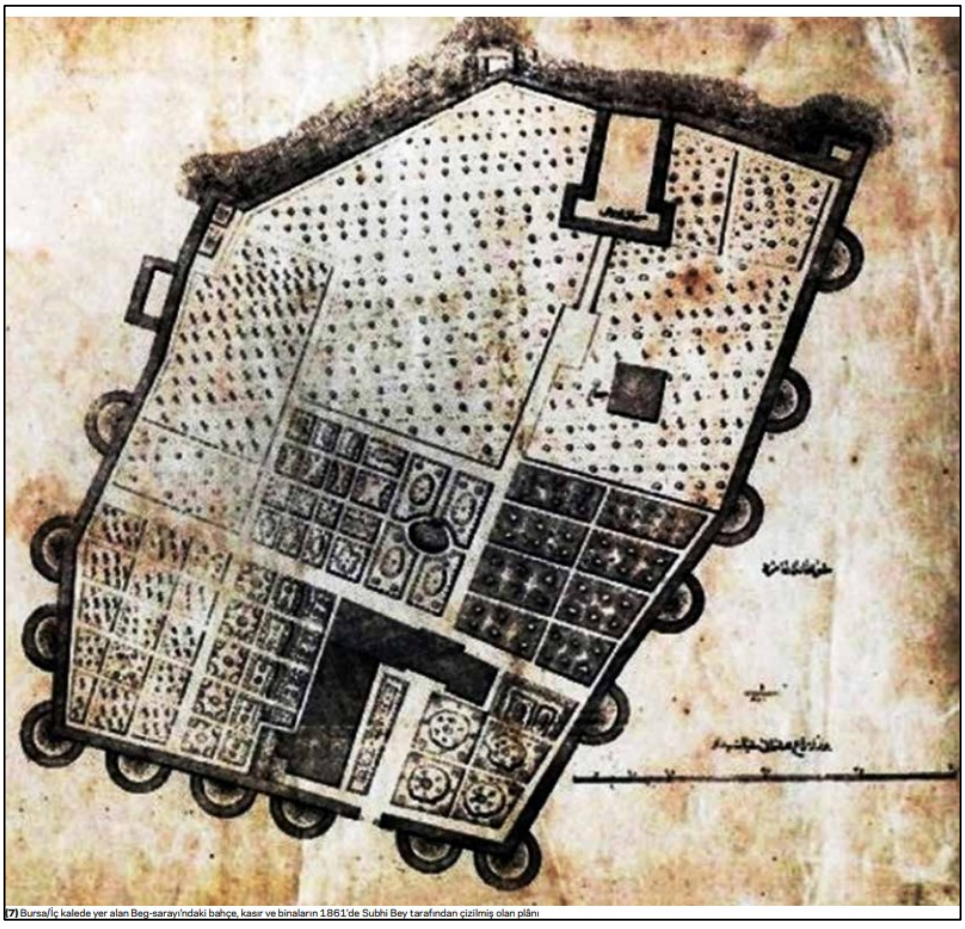
Osmanlı sarayları, devletin yönetim işlerinin yürütüldüğü, padişah ve ailesi ile saray görevlilerinin ikamet ettiği, şehzadelerin ilk eğitimlerinin verildiği ve sanatsal eğitimlerin olduğu mekanlardır.[27] Osmanlı Sarayları, padişahın ailesinin yaşadığı harem ile padişahın devlet işlerini yürüttüğü selamlık olmak üzere ikiye ayrılmıştır.[28] Harem, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa, Orhan Bey (1326-1360) döneminde ortaya çıkmıştır.[29] Osmanlı Sarayları'nda harem için mutluluk evi anlamına gelen "dar'üs-saade" de denilmektedir.[30] Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle Doğu ve Batı dünyası birleşmiş, bu durum sarayda yeni bir düzen, yasalar ve mimarlık ortamı oluşturmuştur.[31] Dolayısıyla İstanbul'un alınmasıyla birlikte Osmanlı Sarayı'nda Harem de şekillenmeye başlamıştır.[32] Fatih öncesi dönemde Harem, padişaha siyasal güç sağlayacak klasik evliliklerin yapıldığı bir mekan iken Fatih'ten sonra harem padişahın soyunun sarayda yetiştirilmiş cariyelerle sürdürmek üzere kurgulanan bir kurum olmuştur.[33]

Haremin kurumsal kimlik ve önemi 16. yüzyıldan itibaren belirginleşmeye başlamıştır.34 Bu yüzyılın sonuna doğru daha kapsamlı olan Harem-i Hümayun adı verilen kurumsal yapı karşımıza çıkmıştır.35 Harem-i Hümayun, padişahın ailesiyle yaşadığı konut olmanın yanı sıra bir eğitim kurumuydu.36 Harem-i Hümayun; büyük taşlıkların etrafında, mescit, hamam, kütüphane, daireler ve hastaların tedavisinin yapıldığı revirden oluşmuştur.[37]

---

[27] M. Tahir, **Saray Kültürü ve Osmanlı'nın Başkenti Edirne'de Saray**, I. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu Bildiri Kitabı, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2018, s.342.
[28] Akgündüz, s.64.; M. Tahir, **Saray Kültürü ve Osmanlı'nın Başkenti Edirne'de Saray**, I. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu Bildiri Kitabı, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2018, s.342.
[29] A. Baysal, **Batılılar Gözüyle Harem:Gerçek ve Fantezi**, Turkish Studies 4.1, 2009, s.591
[30] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.276; N. Uğurlu, 2011, s.31.
[31] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.38-39.
[32] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.38.
[33] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.35.; Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.210-211.
[34] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.275.
[35] Peirce, **The Imperial Harem,** s.5-6.; Akgündüz, 2007, s.64.; Uzunçarşılı, s.134.
[36] A. Şimşirgil, s.161.; N. Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2002, s.275-278.
[37] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.278.

Bu bölümde Osmanlı döneminde inşa edilen saraylar ve bu saraylarda bulunan Harem kurumları ele alınacaktır. İncelenecek olan saraylar, Bursa Yenişehir, Bursa Beg Sarayı, Edirne Eski Saray, Edirne Yeni Saray, İstanbul Saray-ı Atik (Eski Saray) ve Topkapı Sarayı'dır. Onun öncesinde genel olarak Osmanlı Sarayları'nda Harem incelendiğinde; Topkapı Sarayı'nın Harem'i süreklilik arz etmesi sebebiyle diğer haremlerden ayrılır. Padişah değişmesine rağmen Haremin kuralları hep aynı kalmıştır, gelen padişah bu kuralları değiştirmemiştir.[38] Haremin büyüklüğü ile nüfusu doğru orantılı olarak değişmiştir. Haremde üst sınıflarda bulunan kadınlar, sadece kadınlar üzerinde değil erkekler üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmuşlardır.[39]

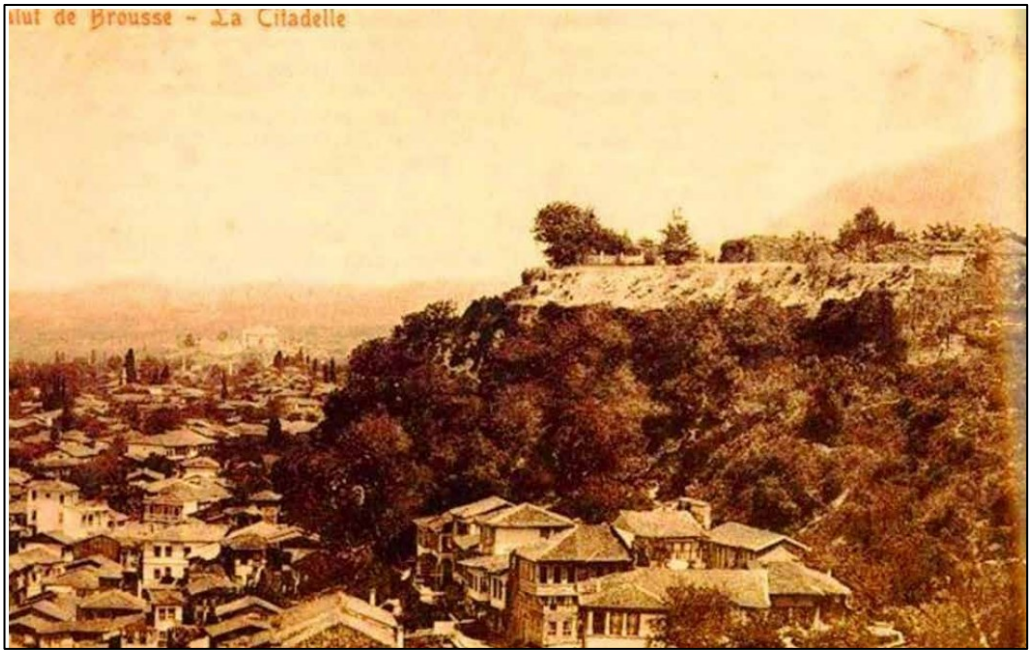

Resim 1. 5: Bursa Beg Sarayı planı.
Suphi Bey, 1861. (H. Yılmaz'dan, s.62)

[38] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.275-276.
[39] Peirce, **The Imperial Harem,** s.7.

İlk Osmanlı Sarayı, Bursa Yenişehir'de Orhan Bey döneminde yapılmıştır.[40] Günümüzde sadece hamam kalıntıları bulunan ve XVI. yüzyıl ortalarında harap olan sarayın planlamasına dair herhangi bir bilgi yoktur.[41] Bu nedenle, bu sarayın harem planlamasına dair de bir şey söylenememektedir.

Bursa'da yapılan bir diğer Osmanlı Sarayı olan Bursa Beg Sarayı, Hisar İç Kale'de 1322 yılı sonlarında yapılmıştır.[42] Orhan Bey döneminde (1324-1362) yapılmış olan Osmanlı fetih öncesi izlerini taşıyan sarayın planı I. Murad döneminde daha da gelişmiştir.[43] Bursa Beg Sarayı, iç avlu, taht odası, Saltanat dîvânı, hazîne odası, harem dairesi, saray mescidi, hekim-hâne, matbah-hâne, tabl-hâne, sekbân çiftliği, has ahırlar ve saray hamamından oluşmuştur.[44]

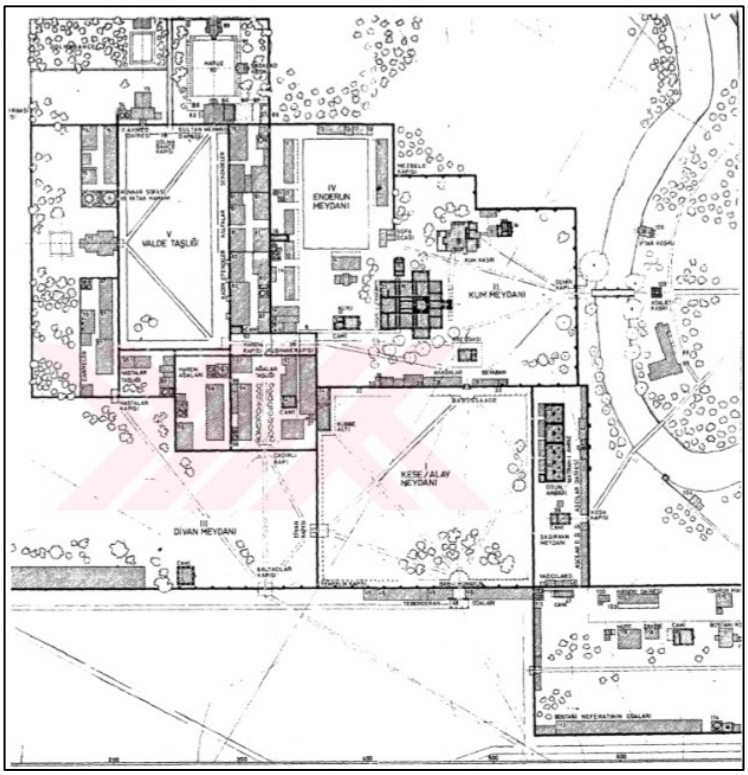

Resim 1. 6: XIX. yüzyıl sonlarında Beg-Sarayı kalıntıları.(H. Yılmaz'dan, s.64)

[40] H. Yılmaz, **Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayı'nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gâzî Döneminde İnşâ Edilen İlk Bölümleri**, TAÇ Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi, Sayı 7, İstanbul, 2015-2016, s.55.; N. A. Sevin, **İlk Osmanlı Sarayları ve Topkapı Sarayı** ,Türkler, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.204-210.; İ. H. Uzunçarşılı, s.3.
[41] Yılmaz, 2015-2016, s.55.; Uzunçarşılı, s.3.; Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.34.
[42] Yılmaz, 2015-2016, s.64. Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.34.; Sevin, s. 204-210. M. Ç. Keskin, **Çağdaş Kaynaklarda Ankara Savaşı Sonrası Bursa Sarayı'nın Yağmalanması,** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Belleten Dergisi, Cilt: LXXVIII, Sayı:283, 2014, Ankara, s.891.
[43] Keskin, s.892.
[44] Yılmaz, s.64.

Bursa Beg Sarayı'nda bulunan divanhaneler, IV. Mehmet döneminde eklenmiştir. Has oda, bir hamam, altı adet ahır ile hassa saraçları odası, sadrazam için; bir divanhane, arz odası, çeşitli işlevlerde 7-8 oda ve hamam mekanları 1671 yılında eklenmiştir.[45]

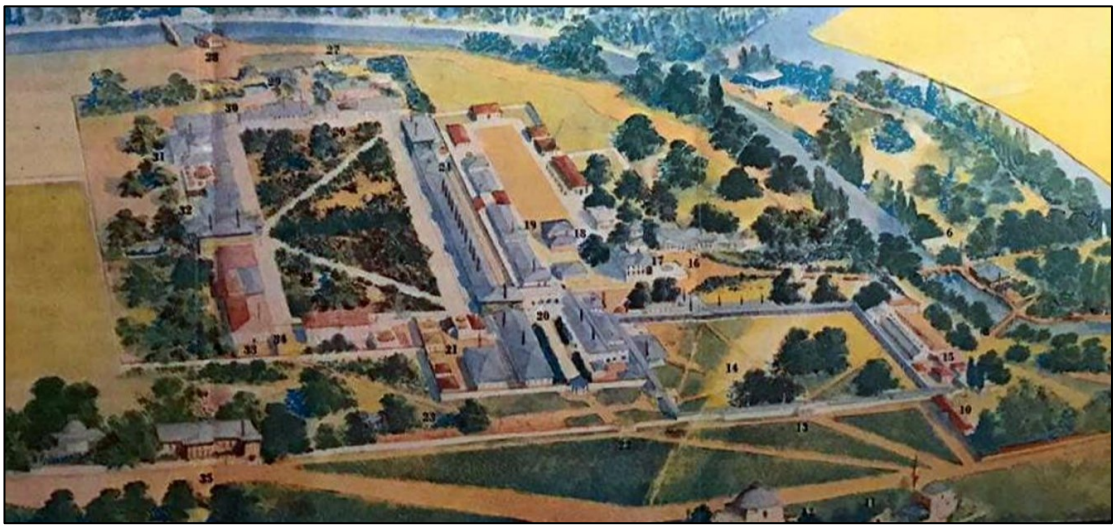
Edirne başkent olduktan sonra tam anlamıyla terkedilmeyen Bursa Beg sarayı, Fatih dönemine kadar kullanılmıştır.[46] Yılmaz, sarayın XVII. Yüzyıl sonuna kadar kullanıldığını aktarırken; Sevin, Fatih dönemiyle birlikte etkisinin azaldığını, acemi oğlanlar ile bostancılar tarafından kullanılmaya devam edildiğini ve sonunda 19. yüzyılda sarayın tamamen yok olduğunu aktarmaktadır.[47] Bursa Beg Sarayı haremine dair, herhangi bir bilgi yoktur.

Resim 1. 7: Edirne Sarayı yerleşim planı.
Eldem,1985. (N. Seçkin, 1990, s.37)

[45] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.34.
[46] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.33.
[47] Yılmaz, 2015-2016, s.64.; Sevin, s.. 204-210.

Edirne'nin ilk sarayı olan Saray-ı Atik 1365 yılında, Murad Bey bayırı (Muradiye-Küçükpazar) ile Topraklı Bayırı (Kırlangıç Yokuşu) arasında kalan bölgede I. Murad tarafından yaptırılmıştır.[48] Osmanlı eğitim kurumlarından biri olan Enderun Mektebi bu sarayda ortaya çıkmıştır.[49] Bağ ve bahçeleri bulunmayan sarayın salonları, saray görevlilerine ait odalar, has oda, hazine ve hamam yapılarından oluşmaktaydı.[50] Saray surlarla çevrilerek koruma altına alınmıştır ve Edirne'de ilerleyen zamanlarda yapılmış olan yeni sarayda görev yapacak kişilerin eğitim merkezi olarak kullanılmıştır.[51] Bu sarayda, I. Murad, I. Bayezid ve II. Murad yaşamıştır.[52] Sarayın planı ve haremin yerleşim şemasıyla ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Resim 1. 8: Edirne Sarayı Planı.

(R. Osman, 1923.)

1.Iydiyye Köşkü; 2. Şehabeddin Paşa Köprüsü; 3. Köşk Kapısı; 4. Sultan Süleyman Köprüsü ve Terazi Köşkü; 5. Tekke Kapısı Yolu; 6. Adalet Kasrı ve İftar Köşkü; 7. Bülbül Köşkü; 8. Köprü; 9. Hayvan bahçesi; 10. Bostancı Koğuşları; 11. Şehabbeddin Paşa Camisi;

[48] R. Osman, **Edirne Sarayı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1989, s.13.; Sevin, s. 204-210; Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.35-57.
[49] M. Özer, **Edirne Sarayı (Saray-ı Cedîd-i Amire) Kısa Bir Değerlendirme**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.5-6.
[50] Osman, s.16.; Sevin, s. 204-210.; Uzunçarşılı, s.6.
[51] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.35-57.
[52] Ç. Uluçay, **Harem II**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1971, s.28.

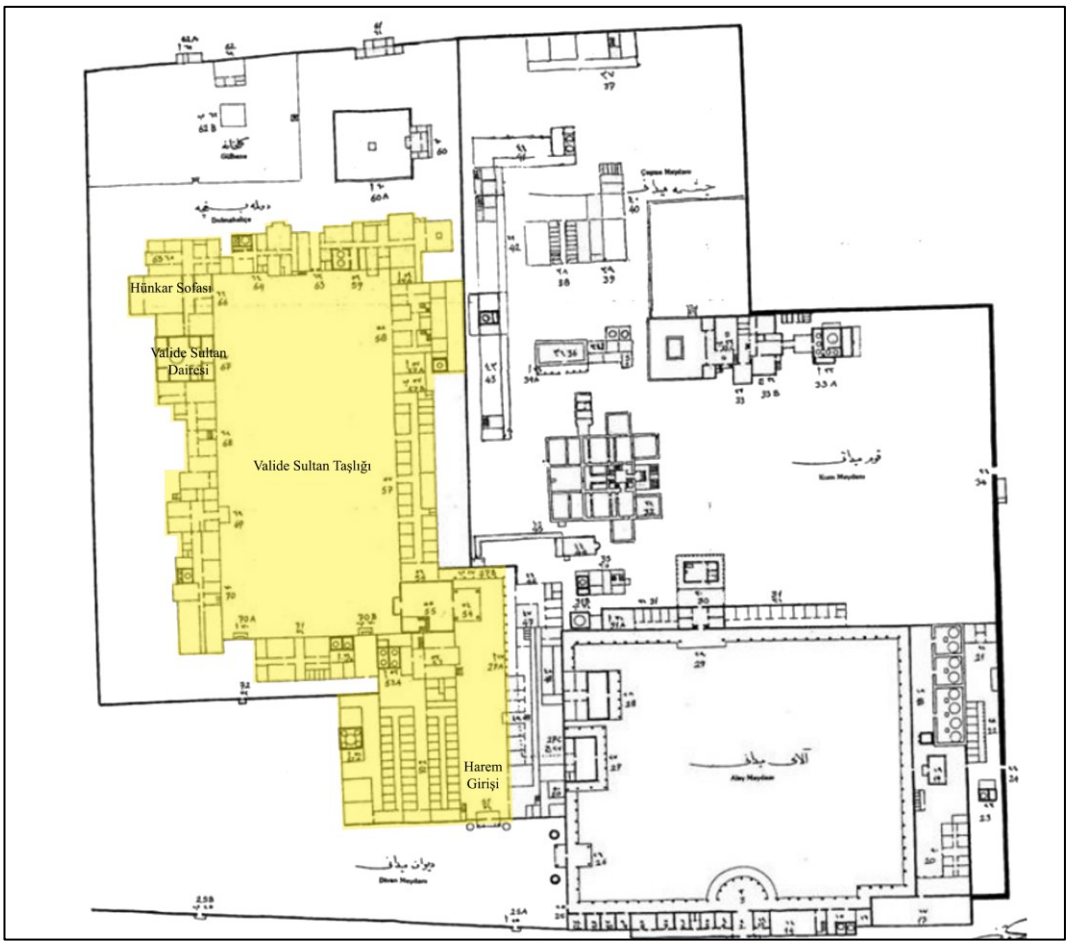
12. Şehabeddin Paşa Hamamı; 13. Bab-ı Hümayun; 14. Alay Meydanı; 15. Mutfaklar; 16. Sultan hamamına bitişik Kum Köşkü; 17. Cihannuma Kasrı olarak bilinen Has Oda; 18. İç Hazine; 19. Enderun-ı Hümayun; 20. Harem Kapısı; 21. Haremağaları dairesi; 22. Teberdarlar Kapısı; 23. Teberdar koğuşları; 24. Cariyeler Dairesi; 25. Valide Sultan Avlusu; 26. IV. Mehmed Köşkü; 27. Av Köşkü; 28. Değirmen Köşkü ve saray değirmeni; 29. Tebdil Köşkü; 30. II. Ahmed Köşkü; 31. Hünkar Sofası ve Hamamı; 32. Valide Sultan dairesi; 33. Cariye daireleri; 34. Saray Hastanesi; 35. Alay Köşkü

II. Murad, Edirne'de yapılmış olan ilk sarayın genişlemeye elverişli olmaması sebebiyle 1450 yılında Saray-ı Cedid-i Amire adıyla Tunca Nehri kıyısında ikinci bir sarayın inşasına başlanmıştır; fakat vefatı üzerine inşası II. Mehmed döneminde tamamlanmıştır.[53] Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, I. Ahmet, IV. Mehmet, II. Ahmet, II. Mustafa ve III. Süleyman dönemlerinde çeşitli eklemeler yapılmış olan sarayda, IV. Mehmet sarayın imarıyla en çok ilgilenen padişah olmuştur.[54] Edirne Sarayı, beş ana avlusu olan Alay, Divan, Enderun, Kum Meydanı ve Valide Taşlığı'nı çevreleyen yapı ve yapı gruplarından oluşmuştur.[55] Sarayda 117 oda, 21 divanhane, 18 hamam, 8 mescit, 17 kapı, 13 koğuş, 4 kiler, 5 mutfak, 17 kasır ve 6 köprü yapılmıştır.[56] Yapılar avlulara paralel veya dik konumlanmıştır.[57]

Saraya Bab-ı Hümayun kapısından girilmektedir. Topkapı Sarayı'ndaki ikinci avlu olan Alay Meydanı, Edirne Sarayı'nın birinci avlusudur. Bab-ı Hümayun'un açıldığı Alay Meydanı'nın batı yönünde; Divan Kapısı ile Divan Meydanı doğu yönünde; odun ambarı, Matbah-ı Amire, Şadırvan Meydanı ile Yazıcılar mekânı kuzey yönünde; ikinci avlu olan Kum Meydan'ına ulaşılan Babüssaade kapısı bulunmaktadır. Kum Meydanı'nda Kum Kasrı, Sofa Ocağı, Camii, Arz Odası, Babüssaade kapısının batı yönünde bulunan Akağalar ve Bevaban mekanları, avlunun doğu yönünde Adalet Kasrı ve İftar Köşkü'ne çıkılan Demir Kapı, avlunun batı yönünde hareme açılan Kuşhane Kapısı ile sarayın dördüncü avlusu olan Enderun

[53] Osman, s.14.; Özer, **Edirne Sarayı Kısa Bir Değerlendirme**, s.5. Uluçay, **Harem II**, s.28.; Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.35-57.; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yem Yayınları, İstanbul, 2016, s.182.
[54] Osman, s.21.; Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.57.
[55] Osman, s.52-57.
[56] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.57.; Sevin, s. 204-210.
[57] N. Seçkin, **Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma (1453-1755)**, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1990, s.34.

meydanı ve kuzey yönünde ise Mezbele kapısı bulunduğu görülmektedir. İçoğlanların koğuşları, arz odası, hazine, hamam ve has oda bir avlu içerisinde dağınık olarak yerleştirilerek sarayı toplu görüntüsünden uzaklaştırmıştır.[58]

Resim 1. 9: Edirne Sarayı Plan'nda Harem.
Avadis Benliyan, 1907-1908, (M. Özer'den, 2013)

Saray harem yapıları, Valide Sultan Taşlığı etrafında bir veya iki katlı yapılar çevrelemiştir.[59] Taşlık, 240 metre uzunluğunda 115 metre genişliğinde yapılmıştır.[60] Bu taşlık etrafında Şehzadeler Dairesi ile Mektebi, Kadın Efendiler Dairesi, Valide

[58] Necipoğlu, s.131.
[59] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.59-60.; Sevin, s. 204-210.
[60] Osman, s.86.

Sultan Dairesi, Hasekiler Dairesi, Cariyeler Dairesi, II. Mehmet ve II. Ahmet Daireleri ile Harem Hamamı bulunduğu görülmektedir.[61] Yatak hamamı olarak da geçen harem hamamı Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.[62] Taşlıkta bulunan havuz Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılmıştır; fakat IV. Mehmet döneminde kaldırılmıştır.[63]

Resim 1. 10: Şehsar Havuzu, Edirne Sarayı Haremi.
(R. Osman, 1989)

Taşlık etrafında bulunan harem yapıları Rıfat Osman'ın eserinde yer alan bilgilerden hareketle incelenecek olursa; haremin girişinde bulunan Darü's-saade Ağası Dairesi'nde bir hamam bulunmaktadır. Harem Ağaları Koğuşu ise, bu Darü's-saade Ağası Dairesi'nin bitişiğinde konumlanmıştır ve iki büyük koğuş, bir hamam, bir çamaşırhane, abdesthane ile tuvalet olmak üzere beş ayrı bölümden oluşmuştur. Bu koğuşun karşısında, sekiz odası ve baş kapı gulamı odasından oluşan Baş Kapı Gulamı dairesi bulunmaktaydı. Kadın Efendiler Dairesi, yirmi daireden oluşmuştur. Daireler

[61] Sevin, s. 204-210.
[62] Özer, **Edirne Sarayı (Saray-ı Cedîd-i Amire) Kısa Bir Değerlendirme**, s.7.
[63] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.59-60.

çift kepenkli, demir parmaklıklı, tepe pencereli, ocakları bulunan, işlemeli tavanı ve çini kaplı duvarları bulunmaktaydı. Valide taşlığının doğu cephesinde bulunan Hasekiler Dairesi, beş oda, bir hamam ile bir çamaşırhaneden oluşmuştur. Valide Taşlığı'nın güneyinde bulunan Şehzadegân dairesi, iki katlı, on üç oda ve iki kurnalı bir hamamdan oluşmuştur.[64]

Valide Taşlığı'nın batı yönünde bulunan Valide Sultan dairesi, iki kat, dokuz oda, iki divanhane, iki kurnalı hamam, mutfak ile çamaşırlıktan oluşmuştur ve IV. Mehmed döneminde büyük bir onarım geçirmiştir.[65] Valide Sultan Dairesi, kuzey ve güney cephelerinin orta bölümlerinde cumbalı mekanlar bulunmaktadır ve bu cumbalar mermer sütunlarla desteklenmiştir.[66] Valide Sultan Dairesi'nin yanında cariyelerine ait dokuz oda, iki koğuş ve bir müştemilât-ı olan bir daire sahipti.[67]

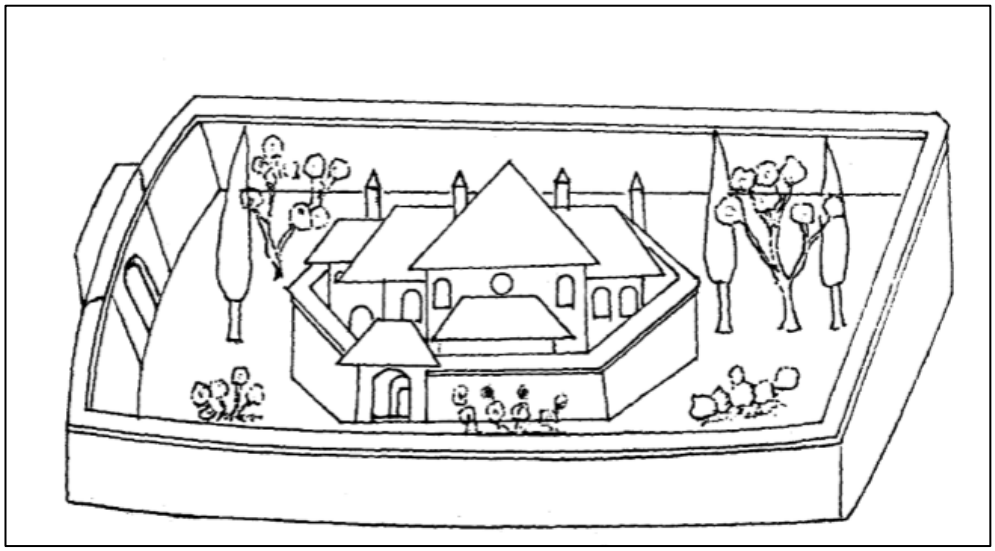
III. Ahmed padişah olduktan sonra Edirne Sarayı'ndan ayrılması üzerine sarayın önemi azalmaya başlamıştır.[68] 17. yy. ve 18. yy.'da önemini kaybetmeye başlayan saray, Balkan Savaşı sonrasında 1877 sonlarında cephanelik olarak kullanılmaya başlanmıştır.[69] Yanlış bir emirle cephaneler havaya uçurularak, saray harap duruma gelmiştir.[70] Günümüzde saraydan geriye mutfak harabeleri, hamam ve Cihannüma Kasrı kalmıştır.[71]

Edirne Sarayı'ndan sonra, 1445 yılında yapılan ve 19. yüzyıla kadar varlığını sürdüren Manisa Sarayı; Fatih, Kanuni, II. Selim ve III. Murad şehzadelik dönemlerini bu sarayda geçirmişlerdir.[72] Uluça*y*, bu sarayın köşklerden, haremden, hizmet sınıfı ile yeniçerilere ait odalardan ve geniş bahçelerden oluştuğunu aktarır.[73]

---

[64] Osman, s.81-90.
[65] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.59-60.; Osman, s.89.
[66] Osman, s.89.
[67] Osman, s.89.
[68] Uluçay, **Harem II**, s.28.
[69] H. Uçar, **Edirne Yeni Saray Kazısı Seramikleri,** Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2014, s.9.; s.59-60.; Sevin, s. 204-210.
[70] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.59-60.
[71] D. Kuban, s.183.
[72] Sevin, s. 204-210.
[73] M. Ç. Uluçay, **Manisadaki Saray-ı Amire ve Şehzadeler Türbesi 849-1296**, CHP Manisa Halkevi, İstanbu,1941, s.11.

Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra, İstanbul'da bir süre kalmıştır ve bu süre zarfında Bizans yöneticilerinin sarayını kullanmak istemediği için Edirne Yeni Saray'a tekrar dönmüştür.[74] Bundan bir yıl sonra, Fatih M.S. 4. Yüzyılda Doğu Roma imparatoru I. Theodosius'un yaptırdığı Forum Tauri'nin bulunduğu manastırın yerine bir saray yaptırmıştır.[75] Günümüzde Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yerde, Süleymaniye Camii ile Beyazıd Camisinin arasında kalan bölgede 1454 yılında inşa edilmiş olan bu saraya Topkapı Sarayı yapılana kadar Saray-ı Cedid adı verilmiş ve Topkapı Sarayı yapıldıktan sonra ise bu saray Eski Saray (Saray-ı Atik) adını almıştır.[76]

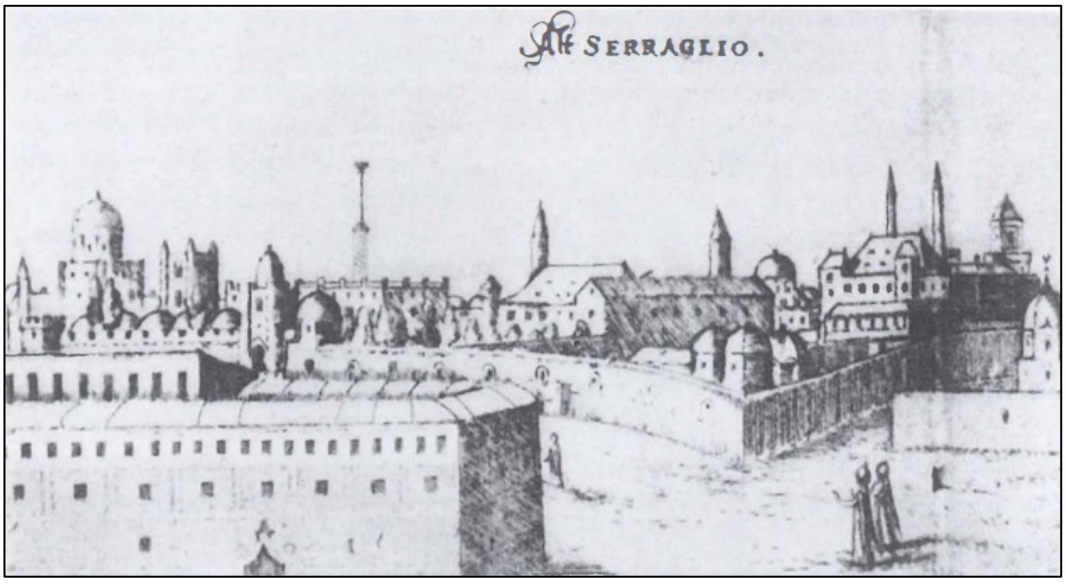
Resim 1. 11: Matrakçı'dan Eski Saray, 1537.
(N. Seçkin,1990, s.21)

G. Necipoğlu, Eski Saray'ın avlu çevresinde bulunan yapılar ile bahçeler bir dış duvarla çevrelendiğini belirtmektedir.[77] (Resim 1.11) Vavassore ve Matrakçı'nın çizimleri de Necipoğlu'nu destekler niteliktedir. XVI. yy. seyyahlarından Hans

[74] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.27.
[75] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.27.
[76] Uzunçarşılı, s.7.; Ğ. İncicyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, Baha Matbaası, İkinci Baskı, İstanbul, 1976, s.32.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.19.
[77] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.28.

Dernschwam, 1555 yılındaki İstanbul seyahatinde sarayla ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Hans Dernschwam, Eski Saray'daki Hürrem Sultan'ın sarayı şeklinde tanımlamış olduğu yeri anlatırken, bu bölümün önünde büyük meydan olduğundan, çevresinde kadınlara ayrılmış ev ve odaların olduğu yüksek duvarlarla çevrili avlusu ve büyük bahçeleri olan yer şeklinde tanımlamıştır.[78]

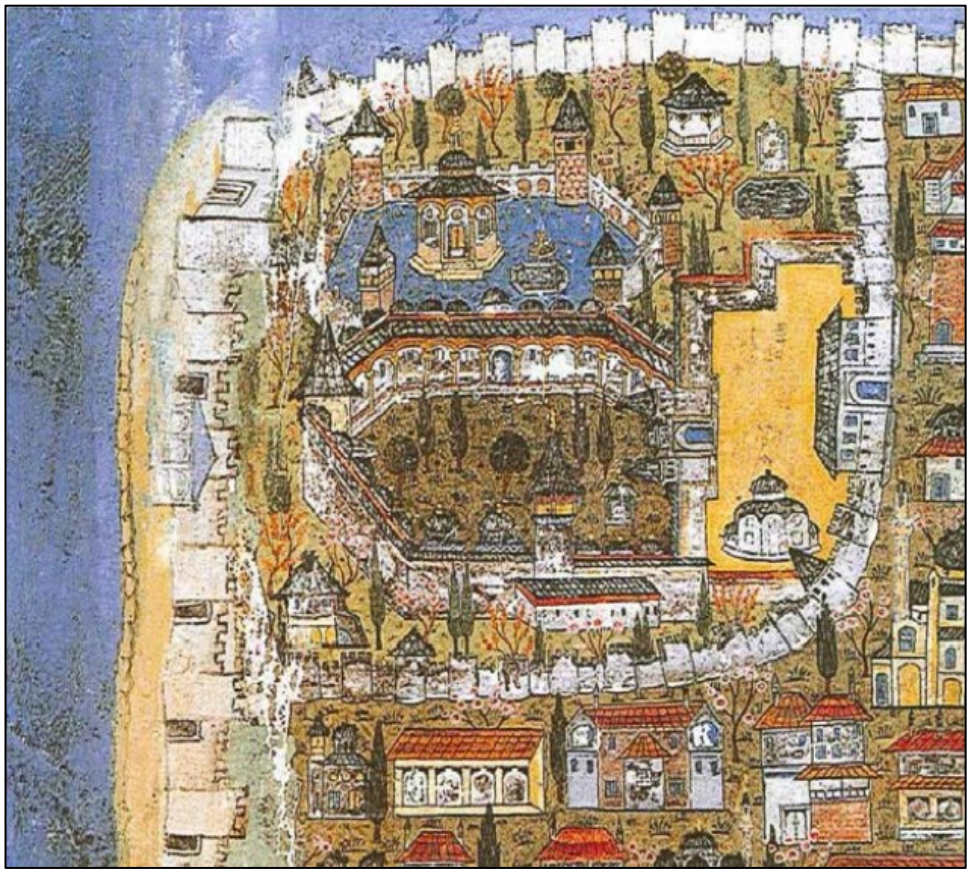
N. Seçkin, Vavassore'nin yukarıda yer verilen tasvirini, bahçenin olduğu dış bölümde kubbeli ve çatılı olmak üzere iki yapı grubu ile kabartmalı sütun ve kalıntıların olduğunu, dış bölümden payandalarla desteklenen duvarla ayrılan iç bölümde ise üç katlı bir yapının olduğu şeklinde yorumlamaktadır.[79] Vavassore'nin çiziminden farklı olarak Matrakçı'nın tasvirinde, sarayın bahçesinde herhangi bir kalıntı veya yapı gruplarının olmadığı ve iç bölümde birbiri ardına dizilmiş yapı birimlerinin altıgen bir duvarla bahçeden ayrılmış olduğu görülmektedir. Matrakçı'nın tasvirinde, ikinci giriş kapısından ulaşılan avlunun mekanlarla revaklı biçimde ayrıldığı, ayrıca bu avluda yer yer kule benzeri yapılar olduğu görülmektedir.

Resim 1. 12: 1541 Yangını sonrası yeniden inşası yapılan Eski Saray. D.Eigentliche kurtzc beschreibung'dan. (G.Necipoğlu, 2014, s.31.)

[78] H. Dernschwam, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.188.
[79] Seçkin, s.32.

Döneminin tarihçilerinden olan Tursun Beg sarayın harem bölümünün iyi bir şekilde korunduğundan, sultan ile içoğlanlarına ait dairelerin ve divan odalarının bulunduğundan ve bunlara ek olarak çok sayıda vahşi hayvanın bulunduğu padişahın kullandığı av yerlerinin olduğunu aktarmaktadır.[80] 17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyıl başı arasında Eski Saray'da çıkan üç adet yangın çıkmıştır. Bu yangınlardan ilki 1687 yılındadır. Bu yangında sarayın harem bölümünde beş saat sürmüş, birçok mekân yok olmuştur.[81]

Resim 1. 13: Matrakçı Nasuh'tan Topkapı Sarayı.
(D.Kuban'dan, 2007,s.184)

İlerleyen süreçte Eski Saray'ın konumu itibariyle şehrin merkezinde kalması, bu nedenle genişleyememesi sebebiyle Fatih yeni bir saray yaptırmaya karar

[80] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.28.
[81] R. E. Koçu, **Eski Saray Atîk-î Amîre**, Koçu Yayınları, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1971, c.10, s.5297.

vermiştir.[82]Anhegger ise, Eski Saray'ın güvenlik konusunda bir kale görevi görmediğini ve herhangi bir durumda korunmasının zor olduğundan yeni bir saray yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.[83] Padişahın, bu yeni saraya (Topkapı Sarayı) geçmesiyle birlikte sarayın haremi imparatorluk haremi olarak kullanılmaya başlamıştır.[84] III. Murad döneminde haremin Topkapı Sarayı'na taşınmasıyla birlikte Eski Saray'ın önemi azalmaya başlanmıştır.[85] Bu tarihten itibaren Eski Saray, vefat eden padişahın kadınlarının, cariyelerinin, kızlarının ve Topkapı Sarayı'ndan çıkarılanların yaşadığı saray olarak kullanılmıştır.[86] Valide Lalası Ağası, Valide Usta, Valide Kahvecibaşısı, Valide Aşçıbaşısı, Saray-ı Atik Ağası, Ağa Kâtibi, Başkapıgulamı, Başkapıgulamı Kâtibi, Kethüda Kadın, Hastalar Ağası, Kethüda Kadın Lalası gibi farklı görevde kişilerden oluşmuştur.[87] Buradan Yeni Saray'dan Topkapı Sarayı'na gönderilen Valide Sultan'ın hala bu sarayda öneminin olduğu ve onun görevlilerinin olduğu görülmektedir. Bu sürede bu saraydan birinin oğlunun tahta çıkması durumunda Eski Saray'dan Valide Alayı adı verilen tören düzenlenerek Valide Sultan'ın Topkapı Sarayı'na geçmesi sağlanırdı, ayrıca padişah bayramın üçüncü günleri bu saraya gelerek burada yaşayan kadınlar ile ağaların bayramlarını kutluyordu.[88]

Kanuni, 1540 yılında Eski Saray'ın tamamının yanmasına sebep olan yangın sonrası sarayın yeniden inşasını, Mimar Sinan'a yaptırmıştır (Resim 1.12).[89] 1687 yılında gerçekleşen yangın sarayın harem bölümünde beş saat sürmüş, birçok mekân yok olmuştur.[90] 1715 ve 1726 yıllarında da iki adet daha yangın geçirdikten sonra

---

[82] Sevin, s. 204-210.; Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.34.
[83] M. A. Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem)**, Sandoz Kaynak Kaynakları, İstanbul, 1986, s.10.
[84] M. And, **16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam**,,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011,s.109.
[85] Uluçay, **Harem II**, s.30.
[86] Akgündüz, s.66.; Sevin, s.204-210.; Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.185.; Uluçay, **Harem II**, s.30
[87] A. Akyıldız, **Haremin Padişahı Valide Sultan (Haremde Hayat ve Teşkilat),** Timaş Yayınları, İstanbul,2017, s.56-57.
[88] Uzunçarşılı, s.7.
[89] Kritovulos, **Fetih 1453**, Panama Yayıncılık, Ankara, 2013, s.; Evliya Çelebi'nin ise 1541 diye belirttiği yangın sonrası Topkapı Sarayı'nın tamamen taşınmasıyla ilgili olarak bkz. H. C. Cimilli, **Topkapı Sarayı Harem Dairesi**, Topkapı Sarayı'nı Anlatmak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 317.
[90] R. E. Koçu, **Eski Saray Atîk-î Amîre**, Koçu Yayınları, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1971, c.10, s.5297.

saraya eklemeler yapılarak onarımları tamamlanmıştır.[91] Harem ağaları, kapı ağaları, kapıcı ve baltacılar tarafından korunmuş olan Eski Saray'da ikamet eden saray halkı, yangınlar sonrası ve 1826 yılında yeniçeri ocağının kaldırılmasının soncunda tam anlamıyla Topkapı ve Çiftesaraylara nakilleri gerçekleştirilmiştir.[92]

Bu bölümde yer verilen saraylar arasından yukarıda anlatıldığı gibi yalnızca Edirne Yeni Saray'ın haremiyle ilgili detaylı bir bilgiye ulaşabilmiştir. Diğer saraylarda ise; sadece haremin varlığından söz edilebilir, zira detaylı bilgi bulunmamaktadır.

Bu çalışmada şimdiye kadar Topkapı Sarayı yapılıncaya kadar yapılmış olan Osmanlı Saray örnekleri incelenmiştir. Topkapı Sarayı ise bu çalışmanın ana konusunu teşkil ettiğinden daha detaylı alınmak üzere ayrı bir başlık altında sonraki bölümde incelenecektir.

[91] Kritovulos, **Fetih 1453**, Panama Yayıncılık, Ankara, 2013, s.
[92] Uluçay, **Harem II**, s.30.

1.3. TOPKAPI SARAYINDA HAREM TEŞKİLATI

Topkapı Sarayı'nda yaşamış olan Harem halkının incelenmesi, Harem'in mekan kurgusunu anlamada ve çözümlemede büyük önem taşımaktadır. Bu kişiler hiyerarşik sınıflara ayrılmışlardır ve sınıflarına göre mekanlarda yaşamışlardır. Topkapı Sarayı'na taşınmış ve sarayın planlanmasında büyük önem taşıyan Harem halkı incelenecek olursa; bu halk içerisinde öncelikli olarak en üst sınıfı oluşturan, düzen ve yönetiminden sorumlu olan Valide Sultanlar gelmektedir.[93] Valide Sultan, Darü's-saade Ağası ve Kâhya Kadın aracılığıyla haremi yönetmiştir.[94] Valide Sultan, bu çalışmanın ana konusu kapsamında olduğundan detaylı bir şekilde çalışmanın 1.3.1 bölümünde ele alınacaktır.

Resim 1. 14: Nicolas de Nicolay'dan Valide Sultan.
Lyon,1567.(N.M. Penzer, s.172)

[93] Uluçay, **Harem II**, s.121.; Şimşirgil, s.170-178.
[94] İnalcık, s.9-12; Uzunçarşılı, s.134-143.

Harem halkının büyük bir kısmını oluşturan Cariyeler, 16. yüzyıl sonuna kadar farklı ırklardan seçilerek saraya alınmışlardır.[95] Cariye nüfusu, II. Selim döneminde 49, 1580'li yıllarda 104, III. Murad'ın vefatı sırasında 275, 1630'lu yıllarda ise 400'e ulaşmıştır.[96] Claes Rålamb, 1657-1658 tarihleri arasında yapmış olduğu İstanbul seyahatinde Ali Ufki Bey ile görüşmüştür ve saray cariyeleri hakkında şunları aktarmıştır:

Resim 1. 15: Harem.

R. Walsh, Constantinople and he scenery of the seven churches of Asia Minor, London, 1839 (N. Uğurlu, 2011, s.139)

[95] Uzunçarşılı, s.134-135.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.194-195.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.280.; Uluçay, **Harem Hayatının İç Yüzü**, s.126.
[96] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.284.

"[Padişahın Saray görevlilerinin başında] bu erkek hizmetlilerin dışında, padişahın hasekilerini, cariyelerini ve onların kadın kölelerini sayabiliriz. Bunların belirli sayısı yoktur. Sayıları padişahın istek ve buyruğuna bağlıdır. Şimdiki Sultan Mehmed'in sadece iki hasekisi vardır. Babası Sultan İbrahim'in sekiz karısı ve çok sayıda cariyesi vardı. Onun zamanında Harem'deki kadınların sayısı on bini aşıyordu, ama genel olarak Saray'da sadece bin kadar kadın bulunur. Bunların Saray'ın iç avlusunda özel odaları ve daireleri vardır."[97]

Sayıları çok fazla olan cariyeler, saraya alınırken güzellik ön planda olarak seçilmiştir. Cariyeler ya para ile alınmışlardır ya da yönetici sınıfında olan insanlar tarafından saraya hediye edilmişlerdir.[98] Saraya alınırken Başhazinedar Ustalar tarafından seçilmişlerdir.[99] Yalnızca padişah için değil aynı zamanda Enderun'da yetiştirilen yönetici sınıf ile saray personeli olan ağalar için de Hareme alınmışlardır.[100]

Resim 1. 16: A. I. Melling'den Harem,1819.[101]

[97] B. T. Aksu, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 272-275.
[98] I.M. D'Ohsson, s.5.; S.A. Somel, **Osmanlı İmparatorluğu Ansiklopedisi**, Alfa Yayınları, 2014, İstanbul, s.208.
[99] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.283.
[100] Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.194-195; B. İ. Argıt, **Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s.69.
[101] http://tr.travelogues.gr/item.php?view=50250, E.T:04.04.2022, 21:50.

Saraya yeni alınan cariyelere saray örf ve adetlerine göre yetiştirilmek üzere ilk olarak Türkçe daha sonra din eğitimi verilmiştir.[102] Yeteneklerine göre okuma yazma, dans, dikiş, oyunlar, hikâye anlatma sanatı, müzik ve saray ile ilgili görgü kuralları gibi çeşitli alanlarda eğitim alıp geliştirildikten sonra Haremde hizmet etmeye başlamışlardır.[103]

Cariyelerin eğitimleri, Kahya Kadınlar tarafından verilmekteydi.[104] Saraydaki ilk dönemlerine Acemilik adı verilmiştir.[105] Acemilik döneminden sonra cariyeler sırasıyla cariyelik, şagird (kalfalar) , gedikliler (ustalar) ve beşinci derece olan *kadın* sınıfına yükselmekteydiler.[106] Gedikliler sınıfı, padişahın özel hizmetinde olan sınıf olmasının yanında kendi arasında çamaşır ile ilgilenene çamaşır usta, sofra işine bakan sınıfına da çaşnigir usta gibi gruplara ayrılmışlardır.[107] Çok ışık almayan ve gedikli sınıfının kontrolündeki odalarda yaşamışlardır.[108] Örneğin, Valide Sultan'ın Cariyeleri'nin odaları, Valide Sultan Dairesi'nin bodrum katında bulunmaktadır. Haremde geçirdikleri dokuz yıllık sürenin sonunda Başhazinedar Usta tarafından evlendirilmiş, evlenmeyenleri ise Eski Saray'a gönderilmişlerdir.[109] I. Mahmud döneminde ilk kayıt altına alınmış geçen cariye sayısının en eski listesine göre 17 kişi kilerde, 6 kişi külhanda, 23 kişi diğer hizmetlerde, 79'u Şehzadelerin ve 98'i Kadınefendilerin hizmetinde olmak üzere toplam 456 Cariye nüfusu vardı.[110]

Cariyelik süresince gedikli sınıfına yükselen cariyelerin arasından en genç, akıllı, çekici ve padişahın gönlünü fethedene, has'odalık veya ikbal adı verilmiştir.[111]

---

[102] Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.194-195

[103] Uzunçarşılı, s.134-135.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.194-195; I.M. D'Ohsson, s.5.; İnalcık, s.9-12.; T. C. Göncü, **Harem ve Cariyelik**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul, 2011, s.149-150.; Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.211.; Cimilli, s.321.

[104] And, 2011, s.109-110.; Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.214.

[105] B. İ. Argıt, **Harem-i Hümayun Cariyeleri (18. Yüzyıl)**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012, s.56.

[106] İnalcık, s.9-12.; Uzunçarşılı, s.134-135.; I. M. D'Ohsson, s.5.;

[107] Uzunçarşılı, s.134-135.; R. Balcı, **Sarayın Sırları Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Sarayı ve Harem Hayatı**, Elit Kültür, İstanbul, 2009, s.162.; P. Tuğlacı, **Osmanlı Saray Kadınları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1985, s 58.

[108] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.283.

[109] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.283-285.

[110] Sakaoğlu, **Bu Mülkün Sultanları,** Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s.393.

[111] A. Baysal, s.594-595; M. Sertoğlu, **Topkapı Sarayı'nda Gündelik Hayat**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1974, s.8.

Padişah ile birlikte olan ikballer arasından seçilen padişahın gözdesi olan ikbal, *kadın* sınıfına yükselir.[112] Kadınlar da kendi aralarında Kadınefendi ve Haseki adı verilmek üzere ikiye ayrılmışlardır.[113] Hasekiler, maaşa bakıldığında Valide Sultan'dan sonra gelen sınıftı.[114] Bu sınıfa bir daire ile hizmetinde görev yapmak üzere hizmetkarlar tahsis edilmiştir.[115] İkballer, çalışmanın ana konusu kapsamında olduğundan detaylı bir şekilde çalışmanın 1.3.2 bölümünde ele alınacaktır.

Resim 1. 17: Jean-Baptise Hilair'den (1753-1822) Harem Bahçesi
(İ.Ortaylı, 2013, s.198)

Cariyelerin Hareme alınmasında ve evlendirilmesine görev alan Başhazinedar Ustaların, hazinelerin anahtarlarını ve padişahın mührünü taşıma, Haremin hesaplarını

[112] H. İnalcık, **"Harem Bir Fuhuş Yuvası Değil, Bir Okuldu"**, s.9-12.; Uzunçarşılı, s.134-135.; Penzer, s.237.
[113] Uzunçarşılı, s.138.
[114] Peirce, **Harem-i Hümayun**, s.178.
[115] P. Ricaut, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl),** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2012, s.63.

tutma, cariyelerin maaşını dağıtma, suçluların cezalandırılması ve haremde yapılacak herhangi bir etkinliğinin sorumlusu olma gibi çeşitli görevleri bulunmaktaydı.[116] Hazinedar ustalar aynı zamanda Eski Saray'a dönen harem halkının emeklilik ödemelerini de düzenleyen sınıftı.[117]

Haremde yaşayan Hadım Ağaları ise, haremin güvenliğinden ve düzeninden sorumlu kişilerdi.[118] Aynı zamanda kadın sultanlar ile padişah arasında irtibat kurma, erkeklerin dairelerini ziyaret, padişaha teslim edilecek notları taşıma gibi görevler de yapmışlardır.[119] Bu kişiler Harem kapısında nöbet tutarlardı[120], kendilerine ait kuytu odalarda üç veya beş kişilik gruplar halinde yaşarlardı ancak haremin iç bölgelerine adım atamamışlardır.[121]

Beyaz ve siyah hadımağaları olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Genellikle Kafkas kökenli beyaz hadım ağaları devşirme yöntemiyle alınmış köle çocukları eğiterek saray ortamına alıştırırken genellikle Sudan bölgesinden gelen siyah hadım ağaları ise padişah hareminde görev yapmışlardır.[122] Jean Thevenot, 17. yy. ikinci yarısında sarayı ikinci avlusuna kadar görmüş ve saraydaki yaşayan kadınların güvenliğinden sorumlu olan hadımağaların rolü hakkında şunları aktarmıştır:

"Kadınlar Saray'ın bahçelerinde dolaşırken surların çevresindeki bostancılar ellerinde aralarında büyük ve yüksek bezler gerilmiş sopalar tutarak deniz tarafına bakar ve böylece kendileriyle bahçe arasına bir tür sur çekerek sultanların deniz tarafından görülmesini engeller, kendileri de dönüp onlara bakmaya cesaret edemezler, çünkü hadım ağalardan biri bu bakışı yakalarsa anında kellelerini uçurur. Bu kıskançlık öyle ileri gider ki kadınlar bahçedeyken surlar yeterince yüksek olsa bile kayıklar bahçeye en az dört yüz adım uzaktan geçerler. Ve eğer fazla yaklaşırlarsa ellerindeki alaybozan tüfekleriyle ateş açıp

[116]Penzer, s.239.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.282.
[117]Penzer, s.239.
[118] Ortaylı, **Dünya'nın Sarayı: Topkapı Sarayı**, s.114; Uzunçarşılı, s.159.
[119] Penzer, s.183-238.
[120] S. Ağca, **Topkapı Palace the Imperial Harem**, Organizational Structure of Topkapı Palace Harem, Ministry of Culture and Tourism, 2012, İstanbul.
[121] Sakaoğlu, Saray-ı Hümayun, s.278-279.; bkz. B. T. Aksu, s.76. Hareme sadece padişah veya harem ağalarının girebildiğiyle ilgili olarak 1672 yılında İstanbul'a gelen Fransız seyyah Guillaume Josephus Grelot, şunları aktarmıştır: *"Altta yönetim odaları ve görevlilerin daireleri yer alır, üstteyse cariyeler oturur. Görevlilerin yaşadığı zemindeki odalara ve öteki Saray dairelerine rahatça girilebilir ama hanımların dairesine girme ayrıcalığı padişaha ve harem ağalarına aittir. O nedenle Saray'ın bu kesimini görmek ve buna ilişkin doğru bilgiler vermek imkansızdır."*
[122] S.A. Somel, **Osmanlı İmparatorluğu Ansiklopedisi**, s.286.

onları uzaklaştırmakla görevli nöbetçiler vardır. Öyle ki insanın işi olan yere gitmesi için denizde büyük bir tur atması gerekir."[123]

Orta Doğu ile Uzak Doğu'da görülen hadımağalığı, Osmanlı döneminde Edirne'nin 1361'de başkent olmasıyla birlikte saraylar, camiiler ile kamu yapılarında padişahın korunması adına benimsenerek 15. yüzyıl ortalarında kullanılmaya başlanmıştır.[124] Bu tarihten itibaren Darü's-saade ağası ile kızlar ağasının emri altında çalışan hadımağaları, en tecrübeli olandan itibaren sıraya girerek, sırasıyla baş kapı oğlanı, eski saray ağalığı ve Eski Saray ağalığından terfi eden ise Darü's-saade ağalığına yükselmiştir.[125]

Resim 1. 18: Paul Ricaut'dan Darü's-saade Ağası,1670
(M. Kocaaslan, s.140.)

Hadımağalığından yükselen Darü's-saade ağaları (Kızlarağası), Enderun ve haremin ağalarının en üst sınıfı oluştururlardı. Bu kişiler Haremin güvenliğinden

[123] Aksu, s.264-270
[124] Penzer, s.184.
[125] Uzunçarşılı, s.160-279.

sorumlulardı.[126] Aynı zamanda cariyelerin yönetiminde, padişahın ölümünü sadrazama haber vermede, cariyelerin padişah tarafından ilgisini çekmesinde, yeni padişahı tahtına davet etme ve Valide Sultan-cariyeler-padişah arasındaki iletişimi sağlamada rol oynamışlardır.[127] Emirleri altında, Valide Sultan baş ağalığı, şehzâde lalaları adı verilen harem hadım ağaları bulunmaktaydı.[128] Haremde hekime ihtiyaç duyulması durumunda hadım ağaları, hekimlere nezaret etmişlerdir.[129]

Resim 1. 19: Kızlar Ağası, Aubry de la Matraye, A.de La Matraye's travels through Europe, Asia and into part of Africa, London, 1723.

(N. Uğurlu, s.149)

[126] Uzunçarşılı, s.159-161.; Kuban, **Osmanlı Mimarisi** s.415.; İnalcık, s.9-12; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.278-279.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.196.
[127] Penzer, s.238; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.279.
[128] Uzunçarşılı, s.159-161.
[129] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.290.

16. yüzyıl ikinci yarısının sonlarında Valide Sultanın iş yükü ile doğru orantılı olarak nüfusları artmaya başlayan Darü's-saade Ağası nüfusu 17. ve 18. yüzyıl ortalarında daha çok artış göstermiştir.[130] 17. yüzyılda İstanbul'da büyükelçisi olarak görev yapmış olan Ottaviano Bon ise bu dönemdeki girmemiş olduğu harem hakkında şunları aktarmıştır:

"Valide Sultan, sultan ve kralın diğer kadınları ile köleleri kadınlar dairesinde yaşarlar ve bu daire yatakhaneler, yemekhaneler, banyolar, oturma odaları ve yaşam için gerekli tüm diğer binaların bulunduğu muazzam bir rahibe manastırı gibidir."[131]

Topkapı Sarayı Haremi'nde şehzadeler de dokuz yaşına gelene kadar yaşamışlardır ve bu yaştan sonra eğitim almak üzere Enderun'a gönderilmişlerdir.[132] Yukarıda bahsedildiği üzere harem halkı; Valide Sultan, İkballer, Kadınlar, Cariyeler, Darü's-saade Ağası (Kızlar Ağası), Hadım Ağaları, Baş Hazinedar Usta ve Şehzadeler gibi çeşitli sınıflardan oluşmuştur. Bu sınıfların dışında genel temizlik, nargilelerin temizliği ve bakımların yapılması, mobilyaların onarımı, seccade bakımı, şerbet, pilav ve mangalların hazırlanması gibi işleri yapmak üzere bir hizmetli grubu daha bulunmaktaydı.[133] Bahsetmiş olduğumuz tüm sınıflar belirli kurallar çerçevesinde Haremde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kurallarda Harem halkının dışarıya çıkmasının yasak olduğu ifadesine yer verilmesinin yanı daha birçok kurala yer verilmiştir.[134]

Tavernier, sultan kadınların dışarı çıkması durumunda padişahın kontrolünde hiç kimseye gösterilmeden saray bahçesinde veya başka yere götürülerek gezdirildiğini, sultanın saray dışında bir yere gitmesi durumunda ise hadım ağaların kontrolünde sadece bindikleri atın başının gözüktüğü, geriye kalan her tarafın çadır ile kapatılmış şekilde dışarı çıkabilmişlerdir.[135]

---

[130] İUzunçarşılı, s.159-161.; H. İnalcık, **"Harem Bir Fuhuş Yuvası Değil, Bir Okuldu"**, s.9-12.
[131] Aksu, s.185.; Penzer, s.38.; Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.87.; Ottoviano Bon, I.*Ahmed döneminde 1606-1609 tarihleri arasında İstanbul'da Venedik büyükelçisi olarak görev yapmıştır. bkz.* Penzer, s.38.; Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.87.
[132] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.285.
[133] Penzer, **Harem**, s.245-246.
[134] J.B. Tavernier, **Topkapı Sarayında Yaşam**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1984, s.152. Kural örneklerinden biri için bkz.; S. H Eldem-F.Akozan, 1982, s.34.
[135] Tavernier, s.152. Tavernier bu bilgileri sarayda elli yıldan fazla yaşamış bir ak hadımağasından aldığını aktarmaktadır. Bunun dışında Ak hadımağa şunları aktarmıştır: *"Yahudi kadınlar buraya girecek olsalar da onların kadın kılığına girmiş erkek olabileceklerinden çekinilerek, kara*

D'Ohsson ise kadınların yazın padişah ile geçirecekleri Beşiktaş Sarayı'na gitmelerini anlatırken; gün doğmadan sarayın bahçesinden panjurlu arabalarla geçerek haremden Yalı Köşkü'ne kadar iki sıra gerilmiş perdeler arasından geçtikten sonra bu kişilerin sandala binerek geçtiklerini ifade etmiştir.[136] Zira, kadınlar tek başlarına ata binememişlerdir ve yürüyerek buradan çıkamamışlardır. Araba ile gittiklerinde ise haremağalarının kontrolünde çıkabilmişlerdir.[137]

Resim 1. 20: Harem, Die heutige Turkei, Leipzig, Berlin, 1882.
(N. Uğurlu, s.146.)

Hekimlerden başka hiçbir erkek Hareme girmemiştir; girmeleri durumunda ise padişahın özel izni ile hadım ağalarının nezaretinde girmişlerdir.[138] III. Murad (1574-

hadımağaları tarafından sıkıca kontrolden geçirilirler. Böyle bir olay ortaya çıkacak olursa suçlu ölüm cezasına çarptırılır."
[136] I D'Ohsson, s.10
[137] Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.199-200.
[138] Tavernier, s.152.; D'Ohsson, s.10

1595) döneminde, sarayda görev yapmış hekimlerden olan Domenico Hierosolimitano haremin kısıtlı yerlerine girmiş ve mekân adları belirtilmemekle birlikte, haremin genel özelliklerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Kadınların tarafında her biri hamamlı ve çeşmeli kırk dört ayrı avlu vardır, bu yolla kimse birbirini görmez ama (Sultan) diğerlerinin ruhu duymadan gizli bir koridor vasıtasıyla her birinin yanına gidebilir. Kadınların odalarıyla bağlantısı olan dairelerde padişahın çocukları -yani erkekler- büyütülür; zira kızlar anneleriyle kalırlar ve oğlan çocukları altı yaşına geldiklerinde annelerinden alınır ve eğitim veren hocalarıyla beraber kendilerine ayrılan başka odalara yerleştirilirler. Padişahın bahsettiğimiz odaları erkeklerin dairelerinin tarafından kadınların dairelerine kadar uzanır-her biri salonu, odaları, hamam, çeşme, bahçe ve kuşhaneleriyle beraber 40 (44?) adet hayret verici bir zekâ ile (inşa edilmiş) ve duvarlarda insan figürleri değil de çiçekler resmedilmiş panellerle süslü birbirinden farklı harika brokarlar asılmış, zeminleri halı kaplı, brokarlı döşekler ve yastıklarla döşenmiş dairelerdir. Bütün yataklar ödağacı, sandal ağacı ve Hiemen'den (Çin'deki Hiamen, (Amoy)?) Amurat'a gönderilen bir tanesi 90 bin scudi'ye mal olmuş büyük mercan parçalarıyla sedef kakmalı yapılmıştır."[139]

Haremde tüm mekanlar, gündüzleri haremağalarının gözetiminde, akşam ise Perde, Meyit, Bahçe, Mabeyn Kapıları nöbetçi Kalfalar tarafından belirli saatte açılmış, belirli bir saatte ise kapatılmıştır.[140] Gece herhangi bir durum olması durumunda haremin içerisindeki düzeni sağlayan Hazinedar Usta nöbetçi harem ağasına bildirmiş, harem ağası da Darü's-saade Ağasına bildirmişlerdir.[141] 17. yüzyıl tarihçilerinden Eremya Kömürciyan haremin güvenliğinden ve kontrolünden şu şekilde bahsetmiştir:

"Sol tarafta kadınların ikamet ettiği Harem dairesi olan Dârü's-saâde vardır. Buraya eşya getirenler uzak dururlar. Dairenin önünde kapıcılar dizilmiştir. Daha içeride zenci hadım ağaları bekler, kapının önünde de kızlar ağası oturur."[142]

---

[139] Penzer, s.31-33.; Cimilli, s.312.
[140] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.313.; Uluçay, **Harem**, s.39.
[141] D'Ohsson, s.10.; Uluçay, **Harem**, s.39.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.333.
[142] Aksu, s.221.; *Eremya Kömürciyan*, 17. yüzyılda aktif olarak şair, tarihçi, mütercim ve matbaa alanlarında çalışmıştır. bkz. B. T. Aksu, s.221.

Haremde yemek saatleri ise gizlilik ön planda ve kontrol altında gerçekleşmiştir. Ortaylı ve Sakaoğlu, yemek saatini şu şekilde anlatmıştır:

"Haremağaları mutfaktan gelen yemekleri tezgahın üzerine koymuşlardır. Harem halkına yemeğin geldiğini davulla haber verdikten sonra mekanı terketmişlerdir. Cariyeler aracılığıyla yemekler hareme dağıtılmış ve yemek bittikten sonra cariyeler tarafından tezgaha tekrar getirilmiştir."[143]

16. yüzyıl seyyahlarından ise John Sanderson, 17. yüzyıl seyyahlarından Polonyalı Simeon ve Adam Werner Topkapı Sarayı'na girmişler; fakat haremden hiç bahsetmemişlerdir.[144] Edmund Chishull, 18. yy.'da İstanbul seyahatinde Topkapı Sarayı gezisi sonrası, haremle ilgili olarak sadece kapısını gördüğünden bahseder.[145] Tüm anlatılanlardan yola çıkılırsa, Haremin gizliliği ön plandadır. Bu durumun sonucu olarak Hareme giren kişi sayısı kısıtlı olmuştur ve Harem hakkında bilinenler Avrupalı gezginler, büyükelçiler ve sarayda yaşayan bazı kişilerin aktardıklarıyla sınırlı kalmıştır.[146] Haremi en iyi bilen, sarayda yaşayan halk olmasına rağmen bunlarla ilgili de herhangi bir belge de mevcut değildir.[147]

Gizliliği yüksek seviyelerde tutulan Harem halkı sabit kalmamış, padişah değişikliği oldukça bu kişiler de sürekli değişmiştir. Padişah vefat ettiğinde veya padişahın değişmesi durumunda eski padişahın Valide Sultanı, Kadınları ve Cariyeleri Eski Saray'a, tahta gelen padişahın ailesi ise Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na taşınmıştır.[148] Topkapı Sarayı Haremi, ilk olarak 1853 yılında Abdülmecid döneminde Dolmabahçe Sarayı'na geçmeye başlamışlardır.[149] Topkapı Sarayı'nda bu tarihten itibaren, Cariyeler, yaşlı harem ağaları gibi kimseler yaşamışlardır.[150] Hatta *Gurlitt*,

---

[143] Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.222-223.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.333.
[144] Aksu, s. 236-246.
[145] Penzer, 44-46; Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.89. bkz. *"……Burada imparatorluğun bahtsız prenslerinin hapis olarak tutulduğu yaşam yerleri ve ayrıca iç oğlanlarının karanlık odaları ve hareme giden bir kapı bize gösterildi."*
[146] M. Kocaaslan, s.107.

[147] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.316.
[148] Penzer, s.208.**;** Uluçay, **Osmanlı Sarayları'nda Harem Hayatının İç Yüzü**, s.5.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.285.; Balcı, s.164.
[149] Uluçay, **Harem II**, s.29.; M. Sertoğlu, s.3.
[150] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.302.; Ü. Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2005, s.36.

20. yüzyılın başlarında yapmış olduğu saray gezisi sırasında Sultan Abdulmecid'in kızlarının hala Harem'de yaşadıklarından ve haremağasının burada nöbet tuttuğunu aktarmaktadır.[151] Sakaoğlu ve Eldem-Akozan, 1910 yılına (V. Mehmed) kadar Topkapı Sarayı Haremi'nin kullanıldığını aktarmaktadırlar.[152]

1.3.1. Valide Sultan

Padişahların annelerine Valide Sultan veya mehd-i ulya adı verilirdi.153 Valide Sultanlar Haremin en yüksek sınıfını oluşturmaktaydı.[154] Sultan ailesinin vesayetinden* ve haremdeki işleyişin idari denetiminden sorumluydular.[155] Sultan kavramı Kanuni döneminde (1520-1566) annesi Hafsa Sultan için kullanılırken, Valide Sultan kavramı III. Murad döneminden (1574-1595) itibaren kullanılmaya başlanmıştır.[156] Bu unvan en son Abdülaziz'in (1861-1876) annesi Pertevniyal Sultan için kullanılmıştır.[157] Nurbanu, Safiye, Kösem ve Turhan Sultan ile birlikte Valide Sultanlık kurumsallaşmıştır.[158] 16. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar gelen sürede ise yirmi üç Osmanlı padişahının annesi Valide Sultan ünvanına sahip olurken geriye kalan on üçü oğlu tahta çıkmadan vefat ettiği için bu ünvanı alamamıştır.[159] 35 yıl Valide Sultan görevinde bulunan IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultanken, üç ay ile en kısa görevde bulunan ise V. Murad'ın annesi Şevkiefsar Valide Sultan'dır.[160] Valide Sultanın emrinde olan cariyeler Hazinedar Usta tarafından idare edilmişlerdir.[161] Sadece burayı yönetmekle kalmayarak zaman zaman devlet işlerinde

---

[151] Gurlitt**, İstanbul'un Mimari Sanatı**, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 1999, s. 93.
[152] Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.303.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.302.
[153] Şakayık Zeyli, Atâyî, Akt. İ. H. Uzunçarşılı, s.140.; P. Tuğlacı, **Osmanlı Saray Kadınları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1985, s.7.; T. Uslubaş, **Geçmişten Günümüze Osmanlı- Alfabetik Osmanlı Tarihi**, Venedik Yayınları, İstanbul, 2016, s.663.;
[154] Balcı, s.128.
[155] Peirce, **Harem-i Hümayun**, s.76.
*Vesayet: Vasilik https://sozluk.gov.tr/
[156] Uluçay, **Harem II**, s.120-121.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.199.; Peirce, **Harem-i Hümayın**, s.126.; Uslubaş, s.663.
[157] Akgündüz, 2007, s.149.
[158] Akyıldız, s.53.
[159] Ortaylı, **Dünya'nın Sarayı: Topkapı Sarayı**, s.111.; Şimşirgil, s.170-178; Göncü, s.202.
[160] Akyıldız, s.34.
[161] Uluçay, **Harem II**, s.125.; Sarayın en bilinen Valide Sultanları için bkz. O. Bayrak, **Topkapı Sarayı ve Harem**, Sümer Kitabevi, İstanbul, 1996, s.80.

de söz sahibi olmuşlardır.[162] 16. yy'dan sonra Eski Saray'dan Topkapı'ya taşınmaları ile birlikte Valide Sultanların devlet işlerinde söz sahibi olmaları bu dönemden itibaren daha belirginleşmeye başlamıştır.[163] Siyasetteki bu değişim, mimariye de yansımıştır.[164]

Resim 1. 21: Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan temsili
(P. Tuğlacı, Osmanlı Saray Kadınları, 1985, s.321-326)

Padişahın vefat etmesi veya değişmesi durumunda padişahın ailesi Eski Saray'a gönderilmiş, tahta geçen padişahın ailesinin ise Topkapı Sarayı'na taşındığını belirtmiştik. Topkapı Sarayı'na geçen padişahın annesi Valide Sultan için Valide Alayı

[162] Göncü, s.203.
[163] Akyıldız, s.51.; Göncü, s.204-205.
[164] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.208.

adı verilen özel bir tören düzenlenmiştir.[165] İlk valide alayı, I. Ahmed'in annesi Handan Valide Sultan için yapılmıştır.[166] Son valide alayı ise, II. Mahmud'un annesi Nakşidil Valide Sultan için düzenlenmiştir.[167]

Resim 1. 22: Valide Alayı Töreni.
Dresden Albümü, Yaklaşık 1582.(M. And, 2009, s.118)

Valide Sultan Alayı, Valide Sultan'a bağlı olan hizmetkâr, iç oğlanlar, iki at üzerine binmiş haremağaları, kapıcılar ve dört ata bağlı olan Valide Sultan arabasının öncülüğünde ve arkalarında haremağaları ile Valide Sultanın hizmetinde bulunan kadınların olduğu bir düzenle Yeni Saray'a nakledilmesi sağlanmıştır.[168] İlk Valide

[165] D'Ohsson, s.13. Köseoğlu, s.1**1;** Valide Alayı düzenlenen Valide Sultanlar için bkz. Uluçay, **Harem II**, s.122.; Akgündüz, s.149.
[166] **Harem II**, s.122.; A. Akgündüz, 2007, s.50.
[167] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.302.
[168] And, 2011, s.118.; Valide alayı töreni detayları için bkz. Uzunçarşılı, s.141-142.; Gülen, **Bilinmeyen Yönleriyle Topkapı Sarayı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s.166.

Alayı, III. Murad döneminde yapılmıştır.[169] Uluçay ise, Valide alayının ilk kez I. Ahmed döneminde gerçekleştiğini belirtir.[170] Son Valide Alayı ise II. Mahmud'un annesi Nakşidil Sultan için 8 Ağustos 1808 tarihinde düzenlenmiştir.[171] Valide alayıyla saraya gelen Valide Sultan, Darü's-saade Ağaları tarafından karşılanarak dairesine yerleşmişlerdir.[172] 1648 yılında Sultan İbrahim'in tahtan inmesiyle oğlu IV. Mehmed'in tahta çıkmasıyla Valide Sultan olan Turhan Sultan ile Eski Saray'a gitmesi gereken Sultan İbrahim'in Valide Sultan'ı olan Kösem Sultan Topkapı Sarayı'nda yaşamaya devam etmiştir ve saray hareminde ilk kez iki Valide Sultan 1648-1651 yılları arasında aynı anda haremde yaşamışlardır.[173] Bu durum, 16. yüzyıl sonlarından itibaren Valide Sultanların siyasi ve politik anlamda daha da ön plana çıkmasına sebep olmuştur.[174]

1.3.2. İkballer

Cariyeler sınıfında olan gediklilerin arasından seçilen ve padişah ile birlikte olan cariyelere ikbal veya has odalık adı verilirdi. Has odalık, gedikliler sınıfının en kıdemli on iki cariyesidir, bu on iki kız arasından padişahın seçtiği kızlara ikbal veya gözde adı verilmiştir.[175] İlk ikbal kavramı, II. Mustafa döneminde (1695-1703) ortaya çıkmıştır.[176] II. Mustafa döneminde Şahin Fatma Hanım ile ortaya çıkan ve bu dönemden sonra III. Ahmed' in (1703-1730) 1 ikbali, I. Mahmud'un (1730-1754) 4 ikbali, III. Mustafa'nın (1757-1774) 1 ikbali, III. Selim'in (1789-1807) 1 ikbali, II. Mahmud'un (1808-1839) 4 ikbali, Abdülmecid'in (1839-1861) 6 ikbali ve II. Abdülhamid'in (1876-1909) 4 ikbali olmuştur.[177] İkballer kendi aralarında da

[169] Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.154.; Peirce, **Harem-i Hümayun**, s.251.
[170] Uluçay, **Harem**, s.122-123.
[171] Akyıldız, s.219.
[172] Şimşirgil, s.170-178
[173] Kocaaslan, s.56-87.; Tuğlacı, s.11.
[174] Kocaaslan, s.61.
[175] D'Ohsson, s.6.
[176] Uluçay**, Harem Hayatının İç Yüzü, s.XII-IX.;** Uluçay, **Harem II**, s.86-87**.;** Bayrak, s.96**;** Balcı, s.167**.;** Akgündüz, 2007, s.166.; Şimşirgil, s.210.
[177] Uluçay, **Harem II**, s.86; Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, s.VI-IX.; Tuğlacı, s.165.

hiyerarşik bir düzen vardır. Baş ikbal, ikinci ikbal, üçüncü ikbal, dördüncü ikbal gibi derecelere ayrılmışlardır.[178] Bir padişahın en fazla dört ikbali olabilmiştir.[179]

Resim 1. 23: C.Biseo'dan Saraylı Kadın, Edmondo de Amicis Constantinople, Paris, 1883.

(N. Uğurlu, s.147.)

İkballer, padişah ile birlikte olduktan sonra kendi yerlerinde yaşamaya devam etmişlerdir; fakat padişahtan çocuğunun olması durumunda *kadın (haseki)* ünvanını almışlardır.[180] Denilebilir ki ikballer padişahın eşi konumundadır ve padişah ile karı-koca hayatı yaşamış cariyeler olduğu söylenebilir.

Padişah ile birlikte olan ikballere, özel bir oda, hizmetçiler ile hadım verilmesi, maaşına zam yapılması gibi ayrıcalıklar tanınmıştır.[181] İkballer, bazı durumlarda

[178] Uluçay, **Harem Hayatının İç Yüzü**, s.123.; Sertoğlu, s.8.; Uzunçarşılı, s.134-135.; Şimşirgil, s.210.; Göncü, s.223.; Argıt, s.59.; Tuğlacı, s.165.
[179] Balcı, s.167.
[180] D'Ohsson, s.6; Uzunçarşılı, s.134-135; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.280.
[181] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.214.

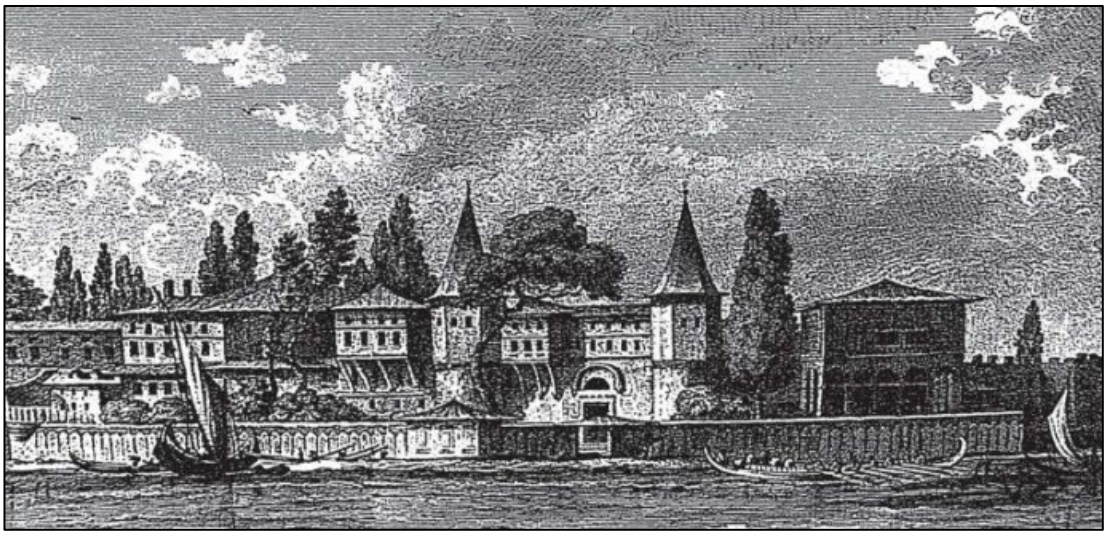
Kadın Efendilik ve Valide Sultan payesine kadar yükselebilmişlerdir.[182] Buna örnek olarak II. Mahmud'un ikbali olan Pertevniyal Sultanın kadın efendiliğe yükselmesi gösterilebilir.[183] Kadın efendiler ile ikballer padişah vefat etse bile konumlarını korumaya devam etmişlerdir.[184] 18. Yüzyıldan itibaren daha fazla masraf yapılmaması için ikballerin sayısı azaltılmıştır.[185] İkballerin, haremde I. Abdülhamit dönemine kadar haremin hangi mekanında yaşadığı ise belli değildir.[186]

[182] Uluçay, **Harem II**, s.87.; Bayrak, s.96.; Göncü, s.223.; Tuğlacı, s.165.
[183] Balcı, s.167.; A. Akgündüz**,** s.165**.**
[184] Balcı, s.167.; A. Akgündüz**,** s.166.
[185] Uzunçarşılı, s.135.
[186] Uluçay, **Harem Hayatının İç Yüzü**, s.124.

İKİNCİ BÖLÜM

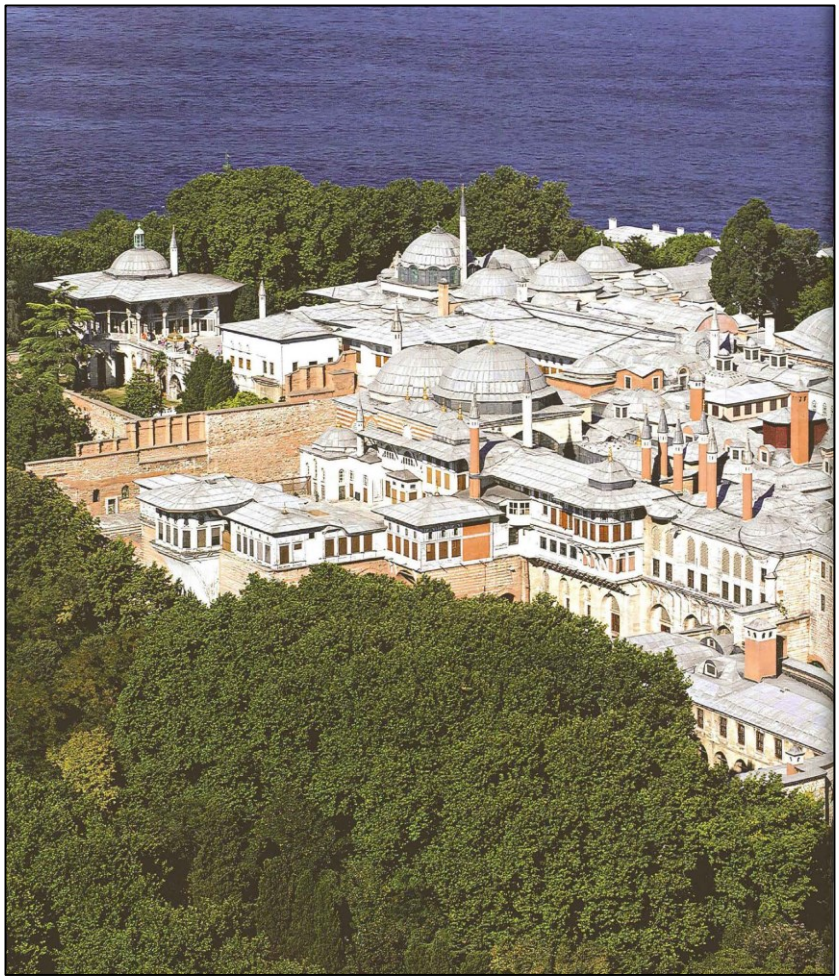
2. TOPKAPI SARAYI HAREM-İ HÜMAYUNU

Topkapı Sarayı, 19. yüzyılın ortalarına kadar Saray-ı Cedid-i Amire veya Yeni Saray adıyla bilinen, eskiden Bizans akropolü olarak kullanılan zeytin ağaçları ile örtülü Sarayburnu'nda inşa edilmiştir.[187] Öncelikli olarak bahçe ve havuz inşaatı 1475 yılında tamamlanmıştır ve diğer binalar ile surların inşası ise Bab-ı Hümayun'un kitabesinin tarihi de olan 1478* tarihinde tamamlanmıştır.[188]

Resim 2. 1: Topkapı Sarayı'na adını veren Top Kapısı.
Gouffier'den, Voyage Pittoresque de la Greece, Paris, 1822. (D.Esemenli, 2008, s.25.)

[187] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.28.
[188] Eldem-Akozan**, Topkapı Sarayı**, s.9.; Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.30-33.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, **s.**16**.** *Topkapı Sarayı'nın tamamlanmasıyla ilgili olarak 1465'te başlayan inşaatın 1479 tarihinde tamamlandığına dair farklı görüşler de bulunmaktadır. bkz. Babinger, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, s.218-219.

Resim 2. 2: Harem'in Haliç Cephesi.
(D. Kuban, Osmanlı Mimarisi, s.408.)

Topkapı Sarayı, Birun, Enderun ve Harem olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Alay Meydanı (I. Avlu), Divan Meydanı (II. Avlu), Enderun Meydanı (III. Avlu) ve Sofa-i Hümayun (IV. Avlu) olmak üzere dört avlusu bulunmaktadır. Sarayın kara cephesinde Otluk kapısı, Bâb-ı Hümayûn, Soğuk Çeşme kapısı ve Demirkapı olmak üzere dört kapı, deniz cephesinde ise Sarayburnu'nda sarayın adını aldığı Topkapı, Değirmen Kapı ve Balıkhane Kapısı olmak üzere toplam yedi tane büyük kapısı bulunmaktadır. Saray sınırları içerisinde ise Çizmekapı, Darphane, Üçüncü Kapı, Orta Kapı, Bâbüssâade ve Harem kapısı bulunmaktadır.[189]

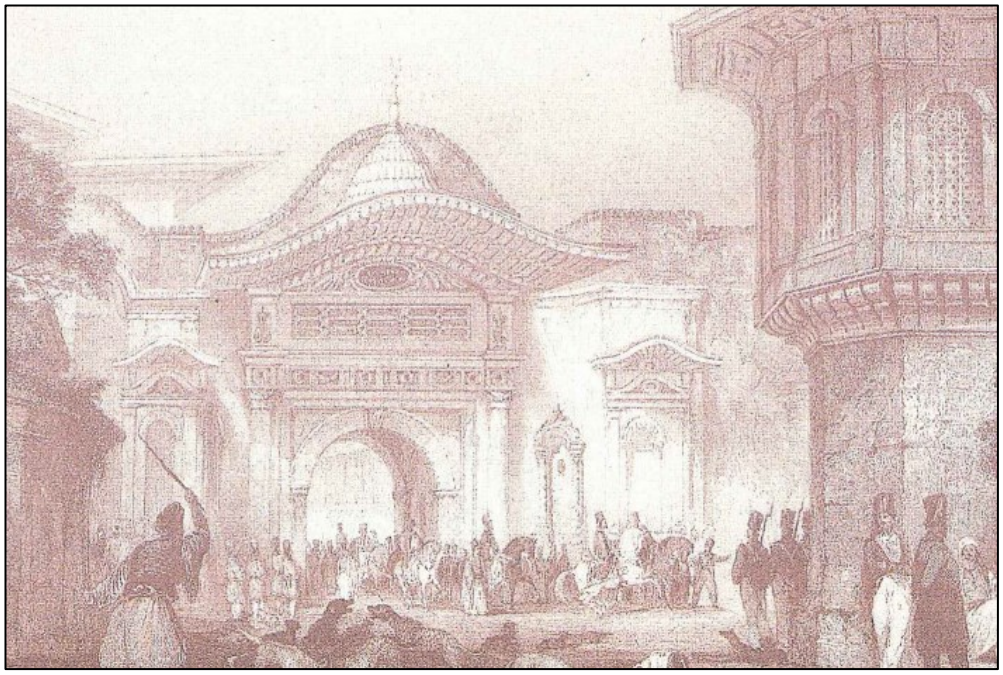
[189] Eldem- Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.8.

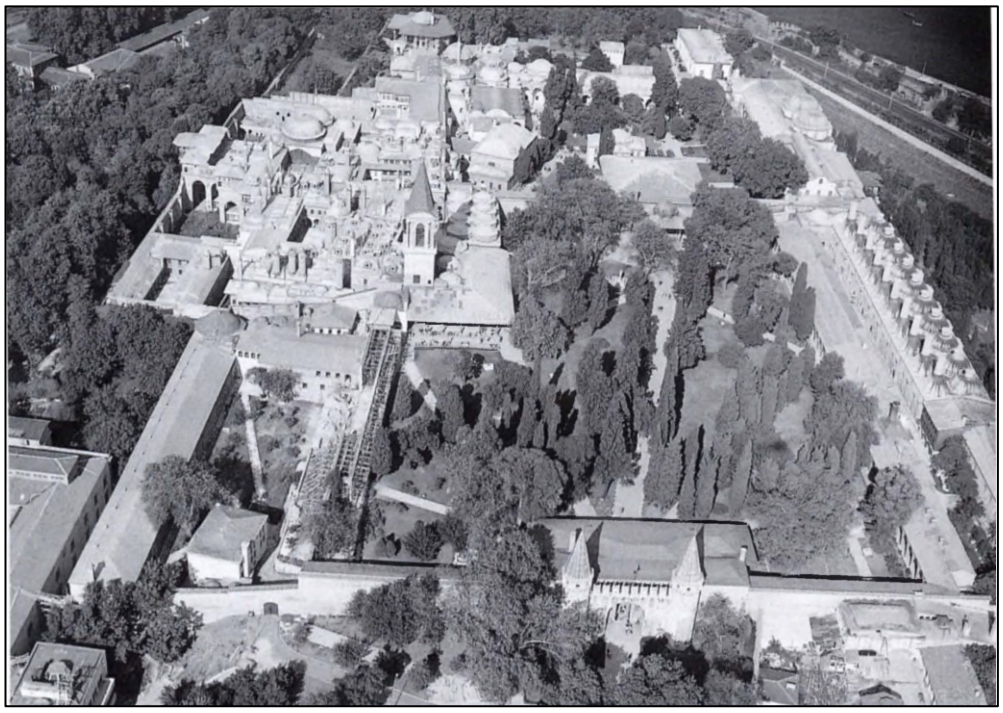
Resim 2. 3:Bab-ı Hümayun Kapısı.
(S. Gülen, s.20,2012.)

Sarayın üç ana kapısının birincisi olan 'Bâb-ı Hümâyûn' kapısı sarayın ana giriş kapısıdır ve birinci avluya, ikinci ana kapısı Bâbü's Selam devletin yönetim merkezine ve üçüncü ana kapısı olan Bâbü's Saade ise saray bölümüne açılmaktadır. Alay törenlerinin başlama ve bitiş noktası olan, Bab-ı Hümayun kapısının açıldığı Alay Meydanı veya Dîvan Yolu olarak da bilinen birinci avlu, halkın tek girebildiği bölge olmasıyla saray ile kenti birbirinden ayırmıştır.[190]

[190] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.59.; Kuban,**Osmanlı Mimarisi,** s.417.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.36.

Resim 2. 4: XIX. yy. ortaları Topkapı Sarayı girişi.
Thomas Allom, (H. Aydın, 2013, s.96)

Resim 2. 5: Sarayın I. Avludan itibaren kuşbakışı görünümü.
R. Günay'dan. (G. Necipoğlu, 2014, s.330.)

Bu avlunun doğu ve batı yönünde hizmet yapıları, koğuş, mutfak, hamam gibi mescit yapıları bulunmaktadır ve bu yapılar avludan duvarlarla ayrılır. Fatih'in yaptırmış olduğu Çinili Köşk ve sultanın saray törenlerini izlediği 1810 yılında II. Mahmut tarafından yaptırılan Alay Köşkü bulunmaktadır.[191]

Resim 2. 6: Birinci Avlu, Melling'den Voyage pittoresque de Constantinople. (N.Arslan, 1992, s.80.)

Sarayın Alay Meydanı'ndan, Bâb-üs Selâm kapısı ile sarayın ikinci avlusu olan Divan Meydanı'na geçilir. İkinci avlunun kuzey yönünde; Dolap Ocağı, doğu yönünde; Tablakârlar Koğuşu, Aşçılar Mescidi, Aşçılar Personel Dairesi, mutfaklar, hamam, camii, Vekil-i Harç Dairesi, yağhane, batı yönünde; Dış Hazine, Kubbe Altı (Divan Odası, Divan-ı Hümayun Kalemi, Vezir-i Azam Dairesi.), Has Ahır ve Raht Hazinesi Meydanı, Beşir Ağa Camii ve Hamamı, Raht Hazinesi ve Kubbealtı'nın doğu yönünde ise harem bölümü girişi bulunmaktadır. Sarayın harem bölümünde yaşayan Valide Sultan, kızlarağası ve hasekilerin yemekleri de bu avluda bulunan mutfaklarda

[191] Sözen, **Devletin Evi Saray,** s.64.; Koçu, **Topkapı Sarayı**, s.34.

hazırlanmıştır.192 17. yüzyıl seyyahlarından olan Tavernier, bu avluda bulunan hareme hizmet eden mutfaklarla ilgili olarak şunları aktarmıştır:

"Bu mutfakların ilki, Padişaha ait olanıdır ve Has Mutfak adını taşır. İkincisi, Sultan Kadınlar yani padişahın annesi, karısı, imparatorluğa bir veliaht verme şansına erişmiş, kısaca en sevilen, el üstünde tutulan Sultan Kadınlarla, Sultanın kızları, kız kardeşleri için olanıdır, bu da Valide Sultan Mutfağı adıyla anılır. Üçüncüsü Kızlar Ağası Mutfağı diye adlandırılanı, Haremin Kâhyasına ve onun emrindeki kara hadımağalarına ait olanıdır. Dördüncüsü Sarayın Büyük Efendisi, Kapı Ağası içindir. Bu kişi görevi nedeniyle Padişahın yanına en fazla yaklaşabilenlerden biridir ve saraya girip çıkan her şeyle ilgilidir……"[193]

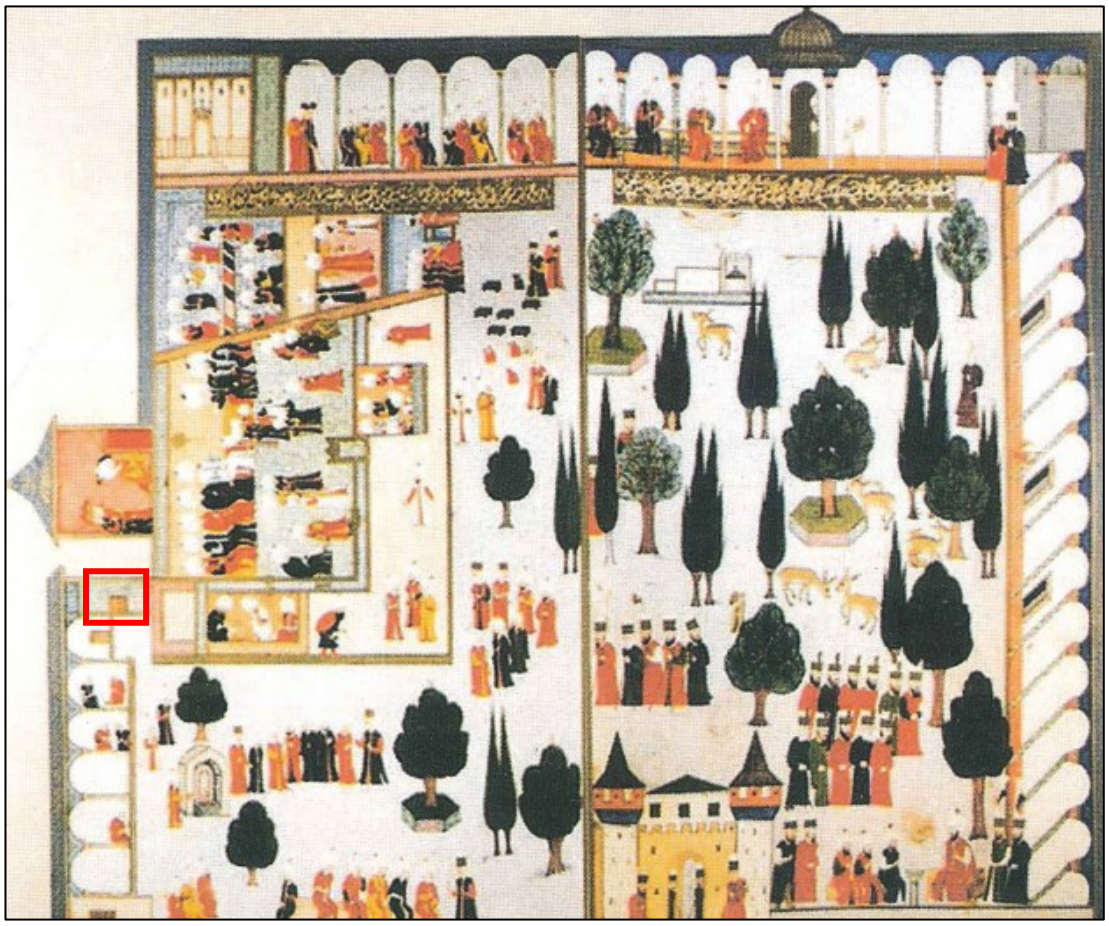

Resim 2. 7:İkinci Avlu'da Harem Girişi (Araba Kapısı).
M. D'Ohsson, Tableau General de I'Empire Othoman, Paris, 1790.

17. yy. seyyahlarından olan Henry Blount ise sarayın ikinci avlusuna girerek, saray dışından birinin görebileceği kadar gördüğünü belirterek, sarayın kötü durumda

[192] Kuban, s.419.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.44.; Tavernier, s.57.
[193] Tavernier, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, s.57.

olduğundan, alçak bir revak ve bunları oluşturan küçük direklerden meydana geldiğini ve çok sayıda görevlilerin dolaştığını aktarmaktadır.[194] Tavernier, Henry Blount dışındaki 17. yy. seyyahlarından olan Peter Mundy, Sandys, Grimstone, Gaindford, Della Valle, Thevenot, Grelot ve Chardin gibi isimler sadece sarayın bu avlusuna kadar girebilmişlerdir.[195]

Resim 2. 8: İkinci Avlu'da Araba Kapısı.
Nakkaş Osman, 1584. (H. Aydın, 2013, s.41.)

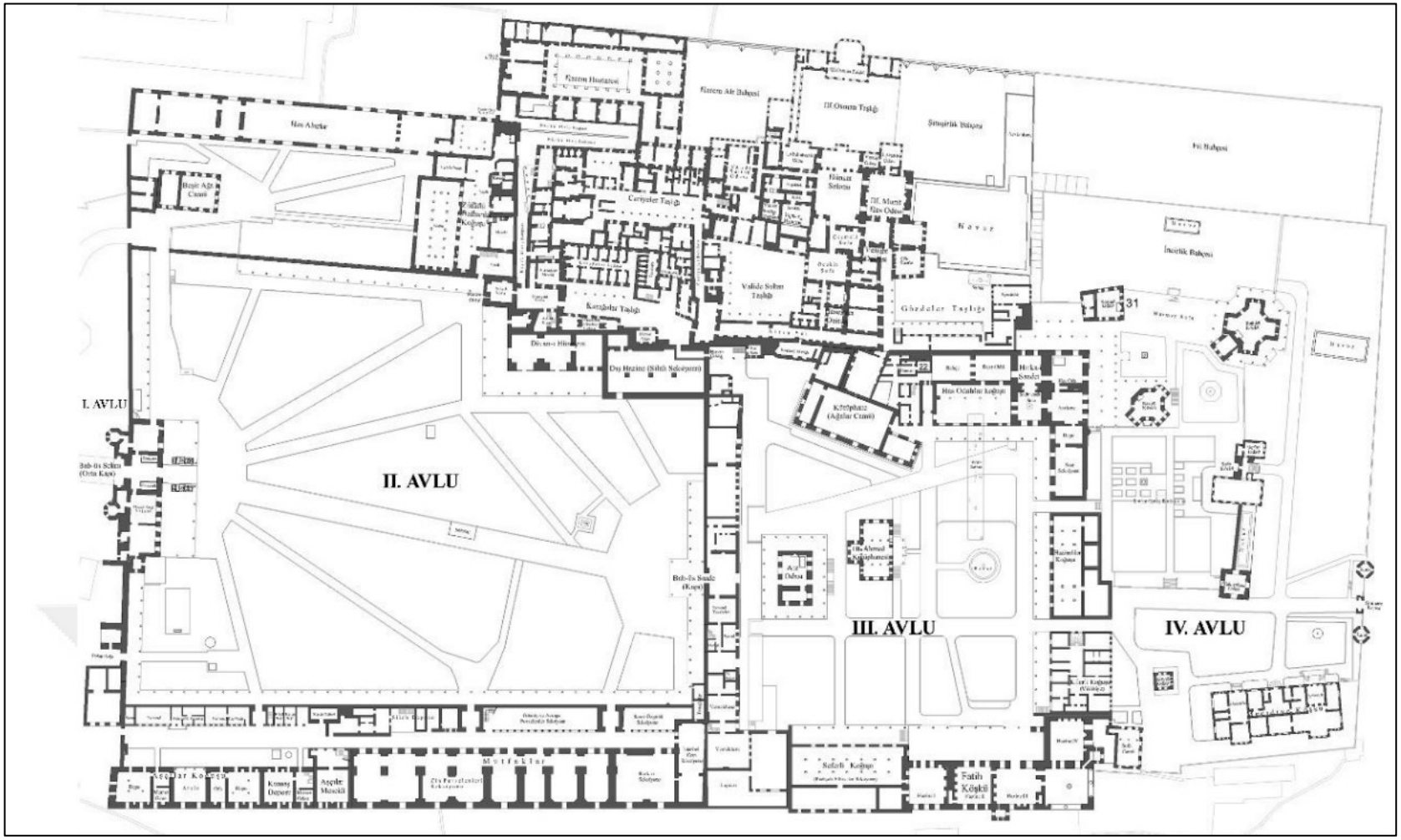
[194] Aksu, s.263. Henry Blount, Topkapı Sarayı ikinci avlusu hakkında şunları aktarmıştır: "*Sarayburnu'nu, ikinci avluya girerek ancak bir yabancının görebileceği kadarıyla görebildim. Alçak ve dışa açılan bir bina olan Saray vasattı. Birçok küçük direkten oluşan alçak bir revakı vardı. İçeriyi görmedim ama çok sayıda subay ve görevli sessizlik içinde ve saygıyla dolaşıyorlardı. Padişahlarının bulunduğu ve ortamda gösterdikleri korkuyla karışık saygıda bu mükemmel manzarayı görmek mümkündü. En dış kapıda, taştan yapılmış meşhur bir kilise Ayasofya bulunuyordu."*
[195] Penzer, **Harem**, s.31.

İkinci Avlu'dan Bab-üs Saade kapısından (Akağalar Kapısı) geçilerek Enderun Meydanı veya Üçüncü Avlu adı verilen avluya ulaşılır. Avlu, bayram törenleri ve ayak divanları yapılmak için kullanılmıştır.[196] Bab-üssaade kapısının doğu ve batı yönünde Ağa Dairesi ve Akağalar Koğuşu yer almaktadır Bab-üssaade kapısının tam karşısında padişahın elçi ve vezirleri kabul ettiği Arz Odası, Arz odasının kuzey yönünde III. Ahmed Kitaplığı (Enderun Kitaplığı), avlunun doğu yönünde; Enderun Mektebi, Seferli Koğuşu, hamam kalıntısı, bir köşk ve avlunun batı yönünde ise; Ağalar Camii, Ağalar Camii'nin arkasında Harem Camii, Has Odalılar Koğuşu, Hırka-i Saadet Dairesi (Hırka-i Saadet, Arzhane, Mukaddes Emanetler Dairesi (Silahdar Hazinesi),Şadırvan Kubbesi, Dest-i Mal Odası) ve Akağalar Koğuşu'nun yanında bulunan, padişahın yemeklerinin hazırlandığı Kuşhane bulunmaktadır.[197]

Resim 2. 9: Üçüncü Avlu Haliç Cephesi.
R.Günay'dan.(G. Necipoğlu,2014, s.331.)

[196] Uzunçarşılı, 2014s.23.; Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.65.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.86-94.
[197] Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.66.

Resim 2. 10: Topkapı Sarayı Planı, Ekol Yapı İnş., 2015. (A.Yaman,s.23)

Üçüncü avludan rampa ve merdivenlerle sarayın IV. avlusu olan Sofa-i Hümayun'a ulaşılmaktadır. Bu avluda Silahtar, Kilerli, Hazine Kethûdası Koğuşları, Bağdat Köşkü, Hekimbaşı Odası, Revan Köşkü ve Sofa Köşkü, Mecidiye Kasrı bulunmaktadır. Bu avlu sadece hünkârın kullanımına ayrılmıştır, sarayın yasaklı bölgelerinden biridir.[198] Bu avludan eğimli bir yol ile ulaşılan, sarayın son bölümü olan, Sofa-i Hümayun'da; Kuleli giriş kapısı, Büyük Havuz, Karakol, Fil bahçesi ve Mecidiye Kasrı bulunmaktadır. Saray, Bab-ı Hümayun'dan başlayarak burada sonlanmaktadır.

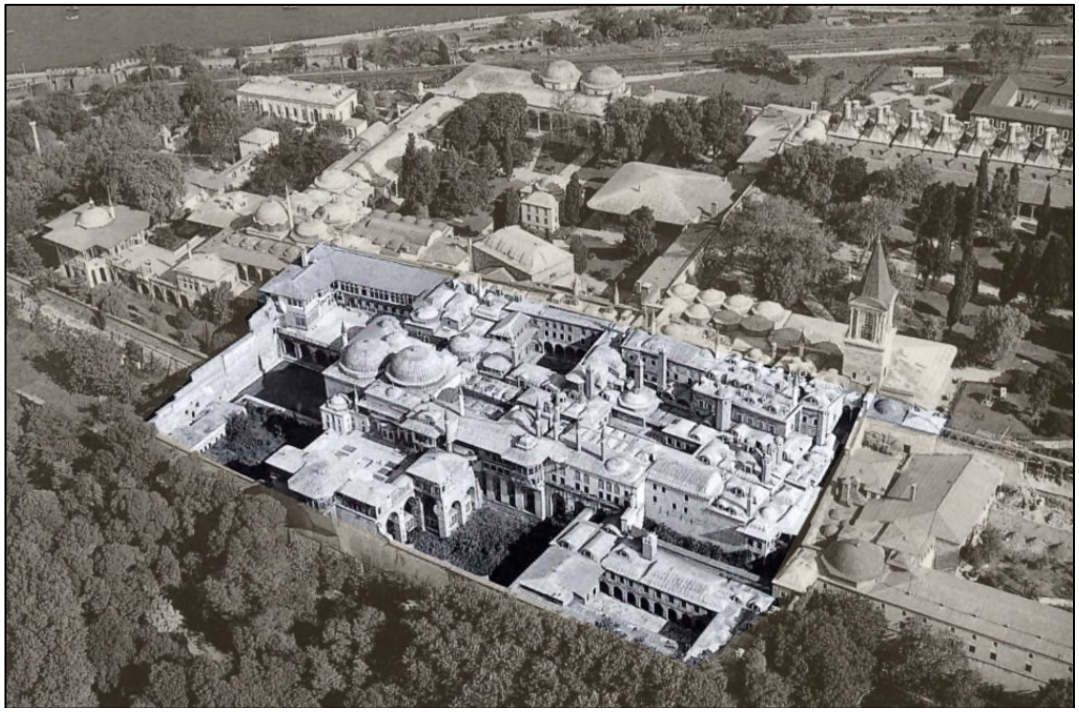

Resim 2. 11: IV. Avlu'da Bağdat Köşkü ve Sofa Köşkü.
Bartlett, The Beauties of the Bosphorus, Londra, 1838. (N. Arslan, 1992, s.89.)

[198] Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.66-67.

2.1. KAYNAKLARDA HAREM-İ HÜMAYUN

Topkapı Sarayı Haremi, kuzey yönünde Fil ve İncirlik bahçeleri, güney yönünde Meşkhane ile Meyit yokuşunun sınırladığı alanda, sarayın Haliç cephesinde ve sarayın ikinci ve üçüncü avlusunun arasında konumlanmaktadır.

Resim 2. 12: Harem kuşbakışı görünümü.
R. Günay'dan. (G. Necipoğlu, 2014, s.332.)

Topkapı Sarayı Harem'inin 1.3. bölümünde Fatih döneminden beri var olduğunu ve sarayın 1910 yılına kadar kullanıldığını belirtmiştik. 15. yy.'dan 19. yüzyılda dahil olmak üzere İstanbul'da, Topkapı Sarayı'nın da etkilenmiş olduğu 198 deprem meydana gelmiştir.[199] Bu depremlere bakıldığında, dokuz depremin İstanbul ve Topkapı Sarayı üzerinde etkileri büyük olmuştur.[200] İstanbul'un fethinden sonra

[199] Genç- Mazak, s.3-65.
[200] Depremler için bkz. Genç- Mazak, s.16-23.; Küçükalioğlu Özkılıç, **1894 Depremi ve İstanbul**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.3-17.

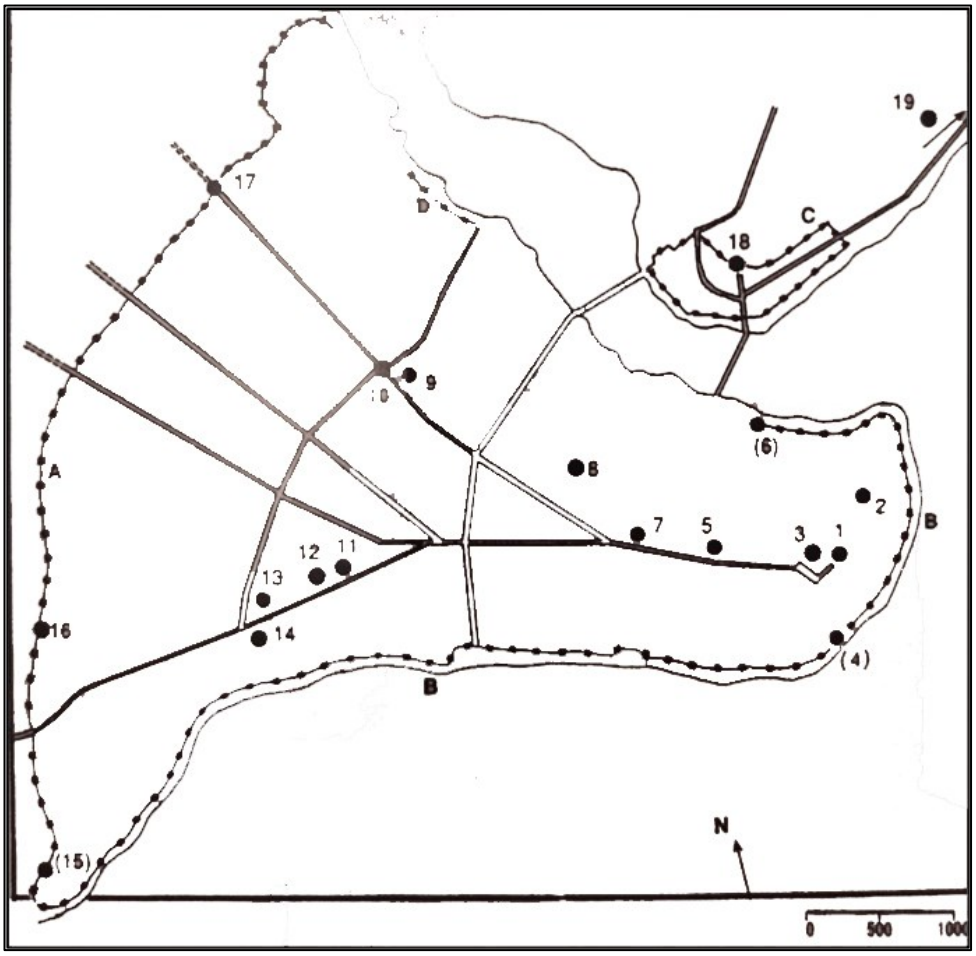
1489 yılında ilk büyük deprem gerçekleşmiştir.[201] 1509 yılında II. Beyazıt döneminde Küçük Kıyamet adı verilen ikinci deprem gerçekleşmiştir.[202]

Resim 2. 13:1509 yılı İstanbul Depremi, Pieter Coecke van Aelst, 1529.
(F. Ürekli,1995, s.10.)

Bu deprem sonucunda Topkapı Sarayı'nın deniz cephesindeki surlarında, II. Beyazıt'ın yatak odası ve sarayın çoğu mekânında önemli yapısal sorunlar meydana gelmiştir.[203] Bu deprem sonrası Mimar Muradoğlu Hayreddin yönetiminde onarımlara başlanılarak 1 Haziran 1510 tarihinde bu onarımlar tamamlanmıştır.[204] Onarımlar Fatih'in saray planı korunarak gerçekleştirilmiştir.[205]

[201] E. Angell, **Bir Şehir Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler**, Büyük İstanbul Tarihi, İBB Yayınları, İstanbul, 2016, s.513.
[202] F. Ürekli, **İstanbul'da 1894 Depremi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.10.
[203] M. Cezar, **Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangın ve Tabii Âfetler,** Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, Cilt:1, Sayı:23, İstanbul, 1963, s.382; Genç- Mazak, s.16-23.; S.K. Özkılıç, **1894 Depremi ve İstanbul**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.3-17.
[204] Küçükerman**, Bir İmparatorluk İki Saray "(Topkapı ve Dolmabahçe)"**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.95-100.
[205] Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.90.

Resim 2. 14: 1509 İstanbul Depremi'nden etkilenen tarihi yapıların krokisi.

1.Ayasofya 2. Topkapı Sarayı

(M.Genç- M. Mazak,2001,s.18.)

1509 yılı depreminden sonra 1557 yılında gerçekleşen depremle ilgili olarak Naima, bu depremle ilgili ayrıntılı bilgi vermemiş; fakat hasarların küçük olmadığını aktarmıştır.[206] 1574 yılında sarayda yemek yapılırken bacanın tutuşması sonucu yangın çıkmış; fakat yangından sarayın mutfakları, helvahanesi ve kileri etkilenirken Harem bu yangından etkilenmemiştir.[207]

[206] Naima, 1557 depremiyle ilgili şunları aktarmıştır. *"…. Nice haneler ve ocaklar minare külahları yıkıldı bunun emsali bir zelzele bir asırda görülmedi." bkz.* M. Genç- M. Mazak, **İstanbul Depremleri (Fotoğraf ve Belgelerde 1894 Depremi)**, s.3-17.

[207] M. Cezar, **Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangın ve Tabii Âfetler,** Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, Cilt:1, Sayı:23, İstanbul, 1963, s.333.

Resim 2. 15: 1557 yılı İstanbul Depremi'ne ait gravür, H. Gall, Nuremberg, 1566. [208]

Bu üçüncü depremden ve 1574 yılında gerçekleşen yangından sonra, bu dönemde III. Murad'ın tahta geçmesiyle birlikte (1574-1595) 1578 yılı mayıs ayında, Topkapı Sarayı Haremi'nde geniş kapsamlı büyütme inşaatı başlatmış ve bu inşaat 1579 Eylül-Ekim gibi tamamlanmıştır.[209] Bu onarım sonrasında sırasıyla büyük hasarlara yol açan sırasıyla 1648 yılı depremi, birçok evlerin ve surların yıkıldığı 1659 depremi ve 1660 yılı depremleri meydana gelmiştir.[210] 1662 yılında IV. Mehmed

[208] Erişim: https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/buyuk-istanbul-depremi E.T:27.06.2022.
[209] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.214.215.; Kocaaslan, s.183.
[*] Albert Bobovius, Haremdeki bölümleri şu şekilde tanımlamıştır: B: Kadınların çamaşırlarını kurutmak için kullandığı avlu 8: Cariyeler Dairesi 9: Kızlar Ağası'nın Odası 34: Hasekilerin yaşadığı uzun oda36: Sarayın büyük mescidi Planın detaylı anlatımı için bkz. M. Kocaaslan, s.97.
[210] M.S. Güven**, Kevork Pamukciyan'ın Kaleminden İstanbul'daki Yangınlar ve Doğal Afetler (17-19. Yüzyıllar Arası)**, Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, Bartın, 2015, s.26-27.

döneminde en çok Valide Sultan Odası'nın etkilendiği bir yangın meydana gelmiştir.[211] Bu yangın sonrası, harem halkı Eski Saray'a taşınmıştır.[212]

Resim 2. 16: 1580-1590'larda Topkapı Sarayı'nın panoramik manzarası Dryden Albümü.[213]

1662 yılından sonra 24 Temmuz 1665 yılında IV. Mehmed Edirne seyahatindeyken, IV. Mehmed döneminin ikinci yangını meydana gelmiştir.[214] Eremya Çelebi, yangını şu şekilde açıklamaktadır:

---

[211] H. Andreasyan, **Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi,** Tarih Dergisi, 2011 s.74. bkz.: Eremya Çelebi yangını ve sonrasını şu şekilde aktarmıştır: "*Mart ayı ortasında, Osmanlı saltanatı devrinde şimdiye kadar görülmemiş bir vaka olarak, padişahın sarayının Valide Sultan dairesi tutuştu. Yangın o kadar şiddetli idi ki hiçbir eşya kurtarılmadı büyük bir korku içine düşen cariyeler ve harem ağaları kısmen araba ile, kısmen de yaya olarak Eski Saray'a iltica ettiler."*

[212] M. Kocaaslan, s.209.; H. Andreasyan, s.74.; M. Cezar, s.342.

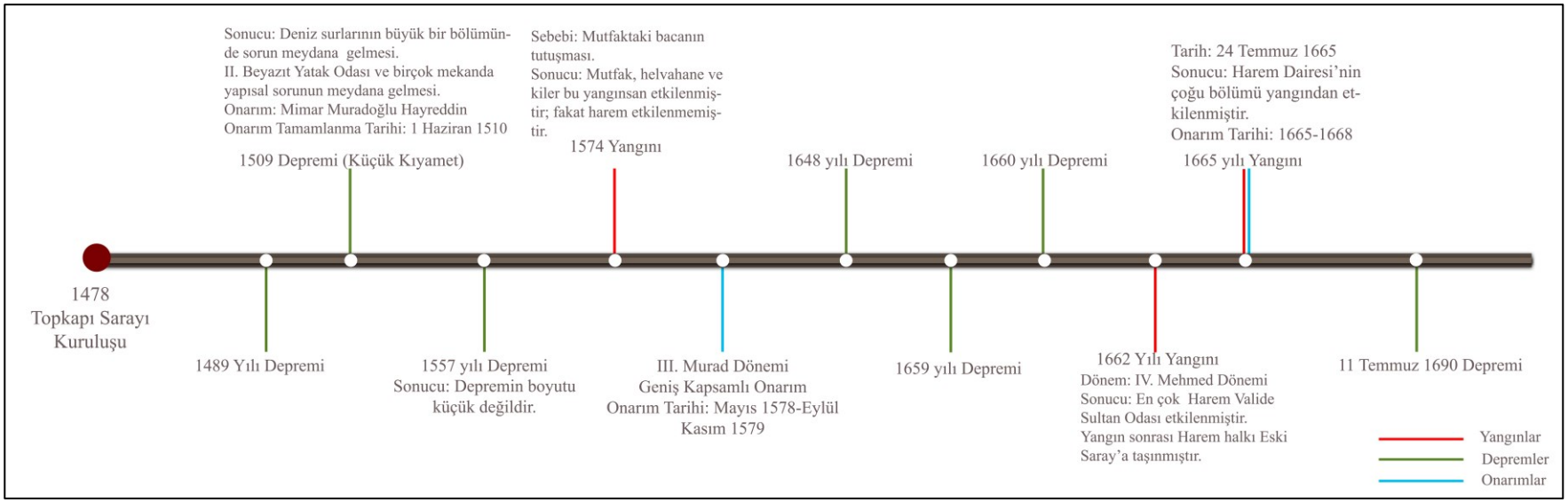
[213] Erişim: https://trinitycollegelibrarycambridge.wordpress.com/2016/03/18/a-turkish-souvenir-the-dryden-album-and-anglo-ottoman-contact/, E.T:23.04.2022, 02:34.

[214] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı,** s.231.; İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, s.32.; Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi,** s.399.; Kocaaslan, s.209.; Andreasyan, s.75.

"Gecenin 6'ncı saatinde çıkan bir gürültü ile uyanıp dışarı çıkınca, padişah sarayı sahasının ateşle parlamakta olduğunu gördük. Sarayın Harem dairesinde Valide Sultanı'nın haseki sultan'ın odaları ile cariye ve hizmetçilere ait bölümler, matbah ve hamamları, içinde bulunan sandıklarla beraber tutuşmuş olup göklere alev ve duman çıkıyordu. Yanan kısımların sakinleri, Valide ve Haseki sultanlarla beraber hepsi Edirne'de bulunuyorlardı. Bütün eşya ile beraber mücevherler, kıymetli elbiseler ve sayısı meçhul altın ve güçmüş paralar kül oldu. Kadınlar ve cariyeler dışarı çıkarılıp Eski Saray'a nakledildi ve sarayın dış kapıları kapatıldı. Yangın Harem dairesi tamamiyle yandıktan sonra söndü."

Eremya Çelebi, yangının büyüklüğünü ortaya koyarken, 1662 yılındaki yangına kıyasla çok büyük olduğundan ve haremde ayak basacak yerin kalmadığını da eklemiştir.[215] Bu yangın sonrası başlayan inşaat hesap defterinde; Ağustos 1665 tarihinde başlamış, Nisan 1666 tarihinde tamamlanmış olduğu görülür; fakat Harem'deki kitabelerdeki tarih 1668 yılını göstermektedir.[216] Yine 1668 yılında J. B. Tavernier, İstanbul'dayken Valide Sultan'ın Edirne'den dönüşüne tanıklık ettiğini aktarmaktadır.[217] Bu onarımlarda özgün duvarların korunarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Fakat bu yangının öncesinde görülen ahşap yapılaşma inşaat sonrası yerini kargir yapılaşmaya bırakmıştır.[218] Sarayı üzerinde etkileri ile ilgili bilgi bulunmayan 11 Temmuz 1690 tarihli 17. yüzyılın son depremi meydana gelmiştir.[219]

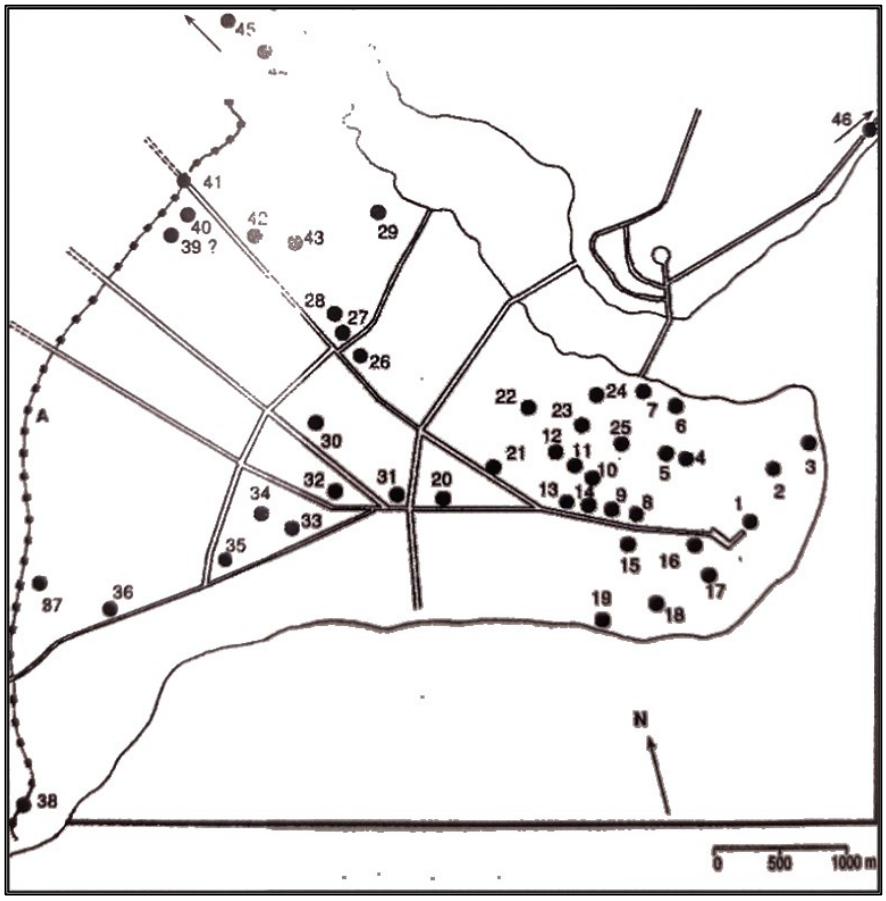
[215] Andreasyan, s.75-76.
[216] Kocaaslan, s.209-237.; Cimilli, s.318.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.311.
[217] Tavernier, **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s.157.
[218] Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, İstanbul Asarıatika Müzeleri, İstanbul, 1933, s.150-151.; W.Müller, **İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.501.
[219] Genç- Mazak, s.16-23.

Resim 2. 17: 15. yy., 16. yy. ve 17. yy. deprem, yangın ve onarımları.

(A.Ürkmez, 2022.)

25 Mayıs 1719 tarihindeki depremde Topkapı Sarayı'nda Yalıköşkü çevresindeki kayıkhanenin bir bölümünde hasar meydana gelmiştir.[220] 1719 depreminin benzeri olan 1754 yılı depreminden hemen sonra onarımlar başlamış ve bu onarım İtalyan Mimar Espinelluza tarafından yapılmıştır. [221]

Resim 2. 18: 1766 İstanbul Depremi'nden etkilenen tarihi yapıların krokisi.
1. Ayasofya 2. Topkapı Sarayı (M.Genç- M. Mazak, 2001,s.22)

1509 depreminden sonra İstanbul tarihindeki en şiddetli ikinci deprem olan, artçılarının 8 ay boyunca devam ettiği, Sultanahmet, Fatih Camii, Firuz Ağa, Süleymaniye gibi İstanbul'daki büyük camiileri, birçok sivil yapıyı, su yolları ve

[220] Özkılıç, s.3-17.; H. Sezer, **1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme**, Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, c.18 (29), s.170.
[221] Angell, s.514.; Genç- Mazak, s.16-23.

hanları etkileyen 1766 depremi meydana gelmiştir.[222] Bu deprem sonucunda Topkapı Sarayı'nda darphane ile mutfak bölümleri büyük hasar almıştır ve sarayın sur burçlarının bir kısmı yıkılmıştır.[223] Bu depremden sonra dönemin padişahı III. Mustafa, birkaç gün çadırda kaldıktan Edirne Sarayı'na taşınmıştır.[224] Mazlum, Topkapı Sarayı muhasebe kayıtlarında 1766 yılı Ramazan ayında onarımların Es-Seyyid İbrahim Efendi (Şehremini) kontrolünde yapıldığını aktarmaktadır.[225] Bu deprem sonrası gerçekleşen Harem onarımında kötü durumda olan yirmi iki adet kubbenin yeniden inşası, derz, sıva, cam çerçeve, tahta döşeme, ocak derz, sıvaları yapılmıştır.[226]

Resim 2. 19: 1754 yılı İstanbul Depremi'ni anlatan gravür, 1755.
(F. Ürekli, 1995, s.12.)

[222] Cezar, s.390.
[223] Genç-Mazak, s.16-23.; Sakaoğlu, Saray-ı Hümayun, s.301.; Topkapı Sarayı'nın hasar durumu: ağır olarak tespit edilmiştir. bkz. Mazlum, **Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 22 Mayıs 1766 İstanbul Depremi ve Ardından Gerçekleştirilen Yapı Onarımları**, s.32-34.
[224] Özkılıç, s.3-17.
[225] Mazlum, **Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 22 Mayıs 1766 İstanbul Depremi ve Ardından Gerçekleştirilen Yapı Onarımları**, Tablo B.1., s.183. *D. Mazlum*, 61 232 krş keşif bedeli hakkında MAD.-Belge No:8947'yi kaynak göstermiştir.
[226] A.Akdin, **Topkapı Sarayı Harem Dairesinde Yapılan Tamiratlar ve Eklemeler (18.Yüzyıl),** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019,s.30. *A.Akdin*, TS.MA.d, nr. 7722/ 1 numaralı arşiv belgesini kaynak göstermiştir.

Resim 2. 20: Topkapusu Sarayı'nın yangınını betimleyen gravür, Illustrated London News, 1863.

(N. Özlü, s.143.)

1856 yılında Üçüncü Avlu'da, 1862 yılında Harem'de çıkan yangından sonra Topkapı Sarayı'nın adını almış olduğu Sahil Sarayı'nın yandığı yangınlar meydana gelmiştir.[227] 10 Temmuz 1894 tarihinde gerçekleşen, Büyük İstanbul Depremi olarak da anılan depremden Topkapı Sarayı da bu depremin etkilenen yapıları arasındadır.[228] Bu depremde sarayın Demirkapı'dan Otlukkapısı'na uzaya sur burçlarının bir bölümü yıkılmış, denize bakan cephe duvarları denize paralel şekilde yıkılmıştır.[229] Üç gün içerisinde tamamlanan surların onarımı sonrasında, depremden etkilenen Marmara Cephesi'ndeki mutfak, ocakları ile bacaları, eczane ve hamamlar hasar görmüştür.[230]

[227] Karahasan, s.27-35.
[228] Angell, s.516.; S.K. Özkılıç, s.3-17.
[229] Küçükalioğlu Özkılıç, **1894 Depremi ve İstanbul**, s.608.
[230] S.A. Diker, **İstanbul Depremleri Sonrasında Topkapı Sarayı'nda Yapılan Tamiratlara Bakış,** Filiz Çağman'a Armağan, Lale Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.55.

Topkapı Sarayı, 3 Nisan 1924 yılında Asar-ı Atika Müzesi Müdiriyeti'ne bağlı meclis kararıyla müze olmuştur.[231] 20. yüzyıl başında ve müze olduktan sonra yedi adet (1912, 1943, 1953, 1964, 1967, 1988 ve 1999) daha orta dereceli depremler meydana gelmiştir (Resim 2.23).[232] 1912 depreminden de Harem'in çeşitli yapıları etkilenmiştir.[233] Müze olduktan sonra çeşitli onarımlar başlatılmıştır. Bu onarımlar kapsamında Haremde Cumhuriyet dönemi ilk restorasyonu 1937 tarihinde başlamıştır.[234] Saray hakkındaki ilk araştırma ve çizimlere 1992 yılında Güzel Sanatlar Akademisi tarafından başlanmıştır.[235]

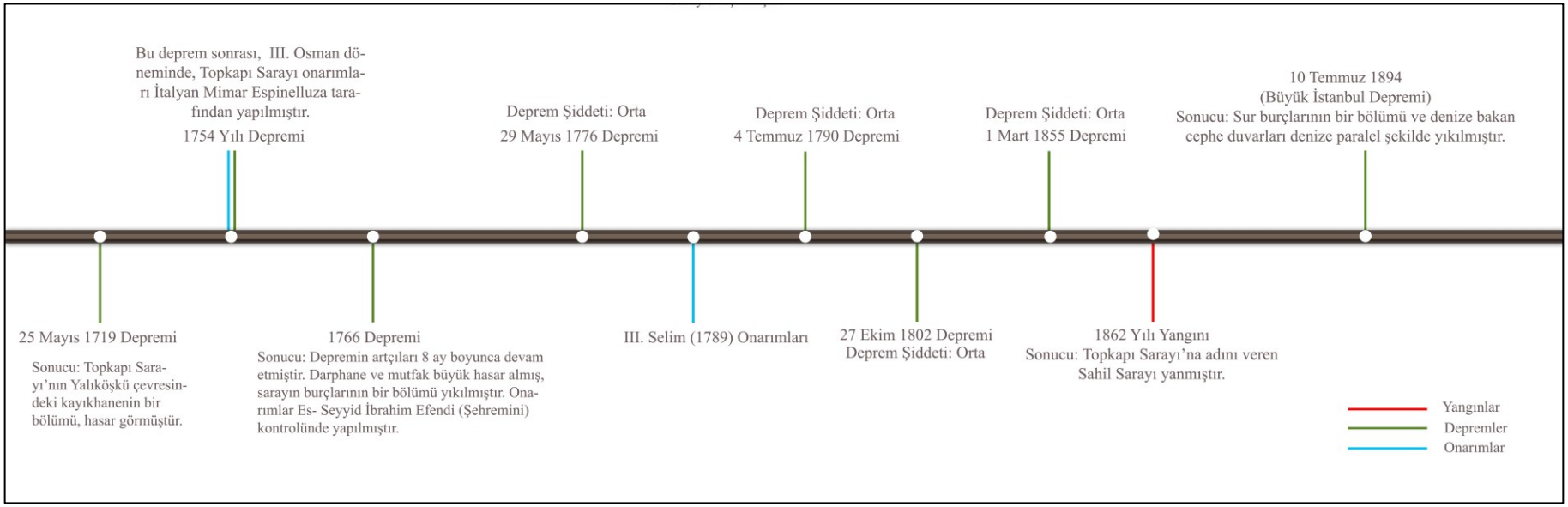
Resim 2. 21: Yanan Topkapı Saray-ı Hümayunu, 1840.
(A. Yaman, s.20.)

Depremler ve yangınlar, Topkapı Sarayı'nda zorunlu onarım ve inşaat faaliyetlerini ortaya çıkarmıştır. Deprem ve yangınların dışında onarımlar devam ederken plan gelişimlerine bakıldığında yeni yapıların da inşa edildiği görülmektedir. Eldem/Akozan, Harem bölümü için bu inşaat faaliyetlerini Fatih dönemi haremin

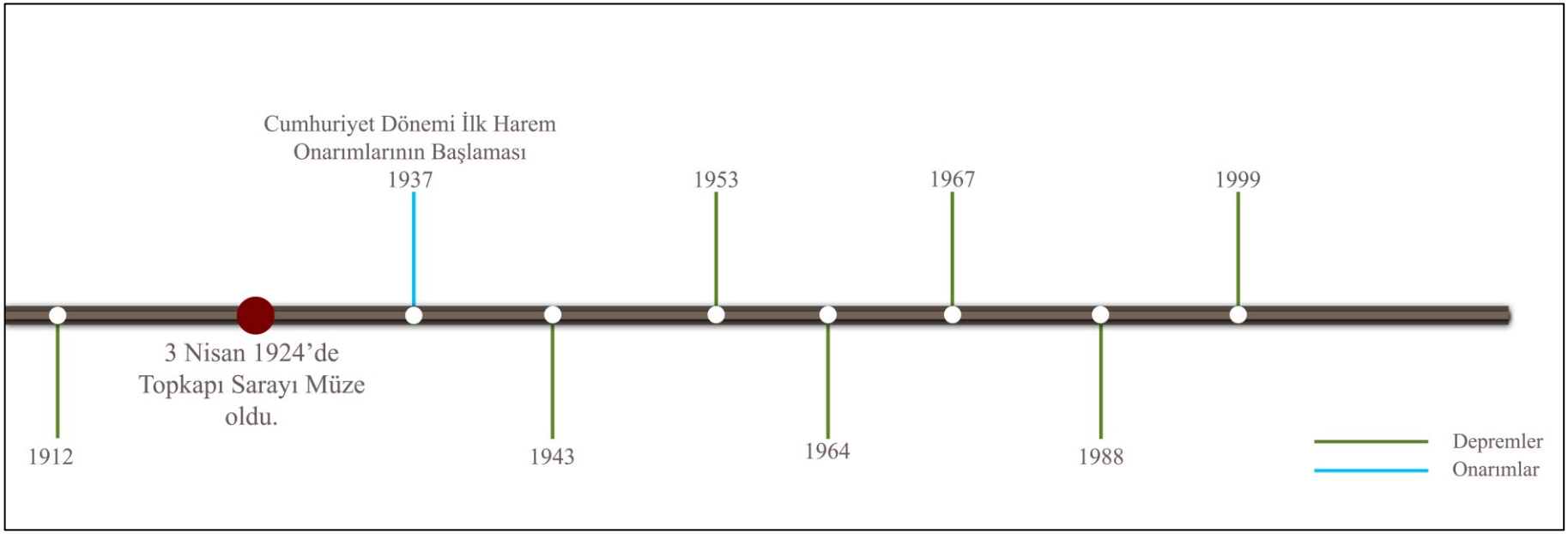
[231] Özlü, **From Imperial Palace to Museum:The Topkapı Palace During The Long Nineteenth Century**, Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul,2017, s.575.
[232] Angell, s.517-518.
[233] S. A.Diker, s.56.
[234] Karahasan, s.227.
[235] Eldem-Akozan**, Topkapı Sarayı**, s.98.

kuruluş, Kanuni Sultan Süleyman dönemi tam yerleşme, ekleme ve onarımlarla devam eden 1574 yangını sonrası dönemi, 1586 III. Murad dönemi,1593,1605,1629,1640'a kadar olan dönem, IV. Sultan Mehmet dönemi ve bu dönemdeki 1665 yangını sonrası, III. Sultan Osman Dönemi (1754) ve III. Selim dönemine (1789) ayırmıştır.[236] IV. Mehmed (1648-1687), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695) ve II. Mustafa'nın (1695-1703) daha çok Edirne Sarayı'nda kalmalarından dolayı Topkapı Sarayı'nda bu dönemlerde zorunluluk dışında bir değişiklik olmadığı görülmektedir.[237]

[236] Eldem-Akozan**, Topkapı Sarayı**, s.81.; * Gerçekleşen onarımlar Fatih'in ana plan şeması korunarak gerçekleştirilmiştir ve en kapsamlı yenileme çalışmaları mimar Alâaddin tarafından 1525-1529 tarihleri arasında Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-66) yapılmıştır. bkz. Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.46-47.
[237] Cimilli, s.318.

Resim 2. 22: 18. yy. ve 19. yy. deprem, yangın ve onarımları.
(A.Ürkmez, 2022.)

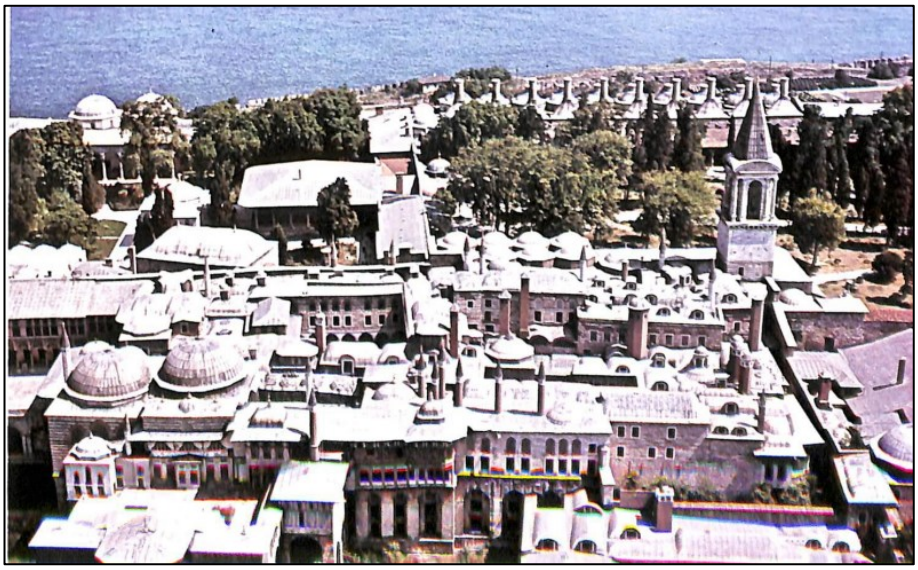

Resim 2. 23: 20. yy. deprem ve onarımları.

(A.Ürkmez, 2022.)

2.2. HAREM-İ HÜMAYUN'UN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

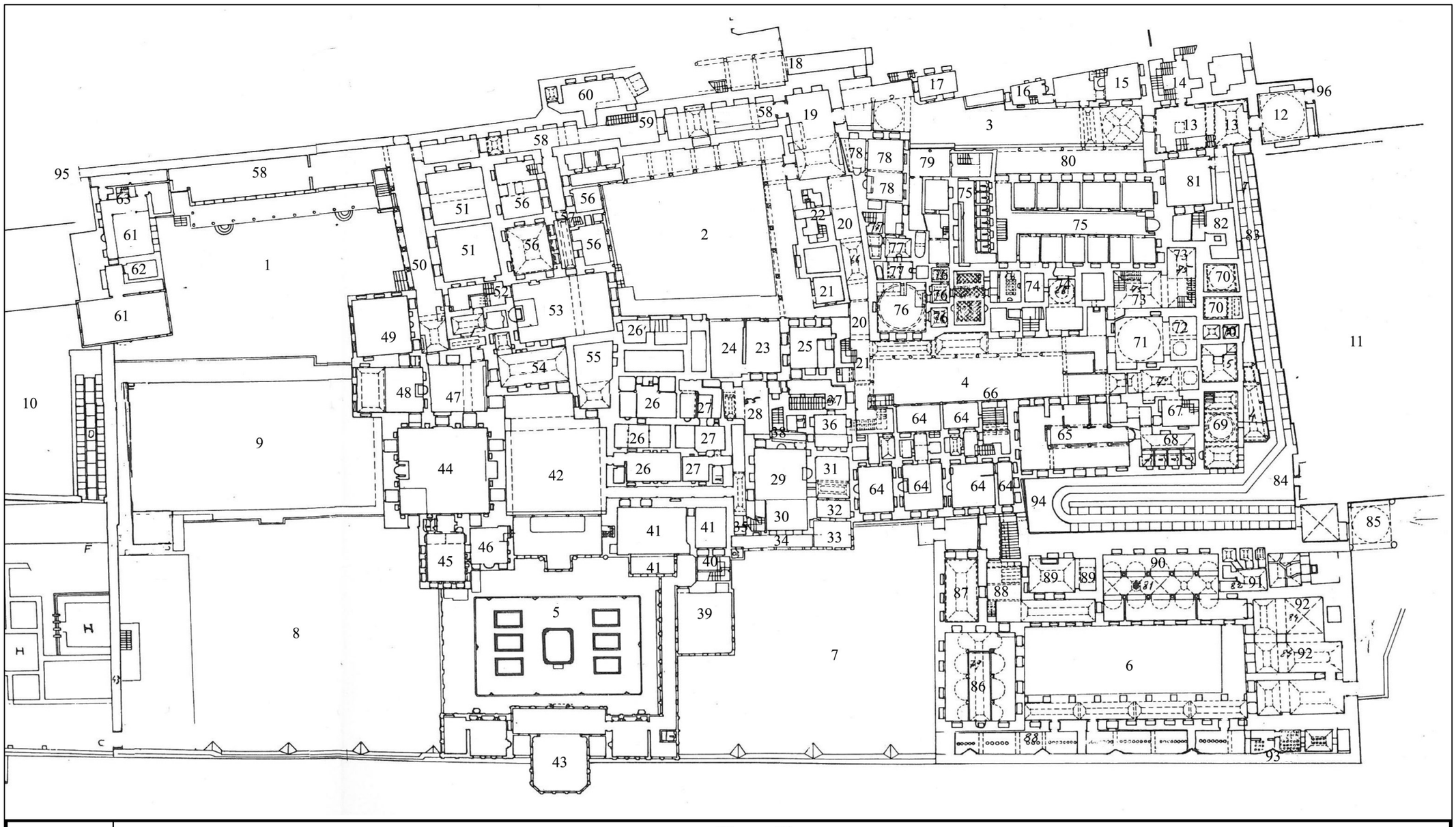
Harem, genişliği 75 ile 85 metre arası değişen, uzunluğu yaklaşık olarak 150 metre ölçülerinde, dikdörtgen planlı, yaklaşık olarak 12000 m^2 bir alanı kaplamaktadır (Resim 2.25).[238] Haremdeki yapıların kat sayıları bir ile dört kat arasında değişmektedir. Karaağalar Taşlığı, Cariyeler Taşlığı, III. Osman Taşlığı, Valide Sultan Taşlığı ve İkballer Taşlığı olmak üzere toplamda beş taşlığı bulunmaktadır.

Resim 2. 24: Topkapı Sarayı Harem havadan görünüşü.
(Anhegger, s.23.)

1924'te Harem'de yapılan çalışmalarda, dairelerin içindeki odalar, tuvalet, mutfak, kiler, kahveocağı, gusülhane haricinde 21'den 152'ye kadar kapı numaraları bulunan odalar, 25 giriş, 30 koridor, 1 kule, 1 mutfak, 2 hamam, 2 hela, 2 çamaşırhane,1 gasilhane, 1 hastahane, 2 cami, 1 mahzen, 1 hazine, 2 koğuş, 10 sofa-salon, 115 oda, 15 daire olarak belirlenmiştir.[239]

[238] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.313.; Eldem-Akozan**, Topkapı Sarayı**, s.67.; Bayrak, s.68; Kocaaslan, s.179.
[239] Cimilli, s.312.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.307-308. Dairelerin içerisinde yer alan hamamlar ile birlikte sayılırsa, Karaağalar, Gözdeler, Cariyeler, Cariyeler Hastahanesi, Darüssaade Ağası, Hünkâr, Valide, Şehzadegân Hamamları olmak üzere toplam sekiz hamam bulunmaktadır.

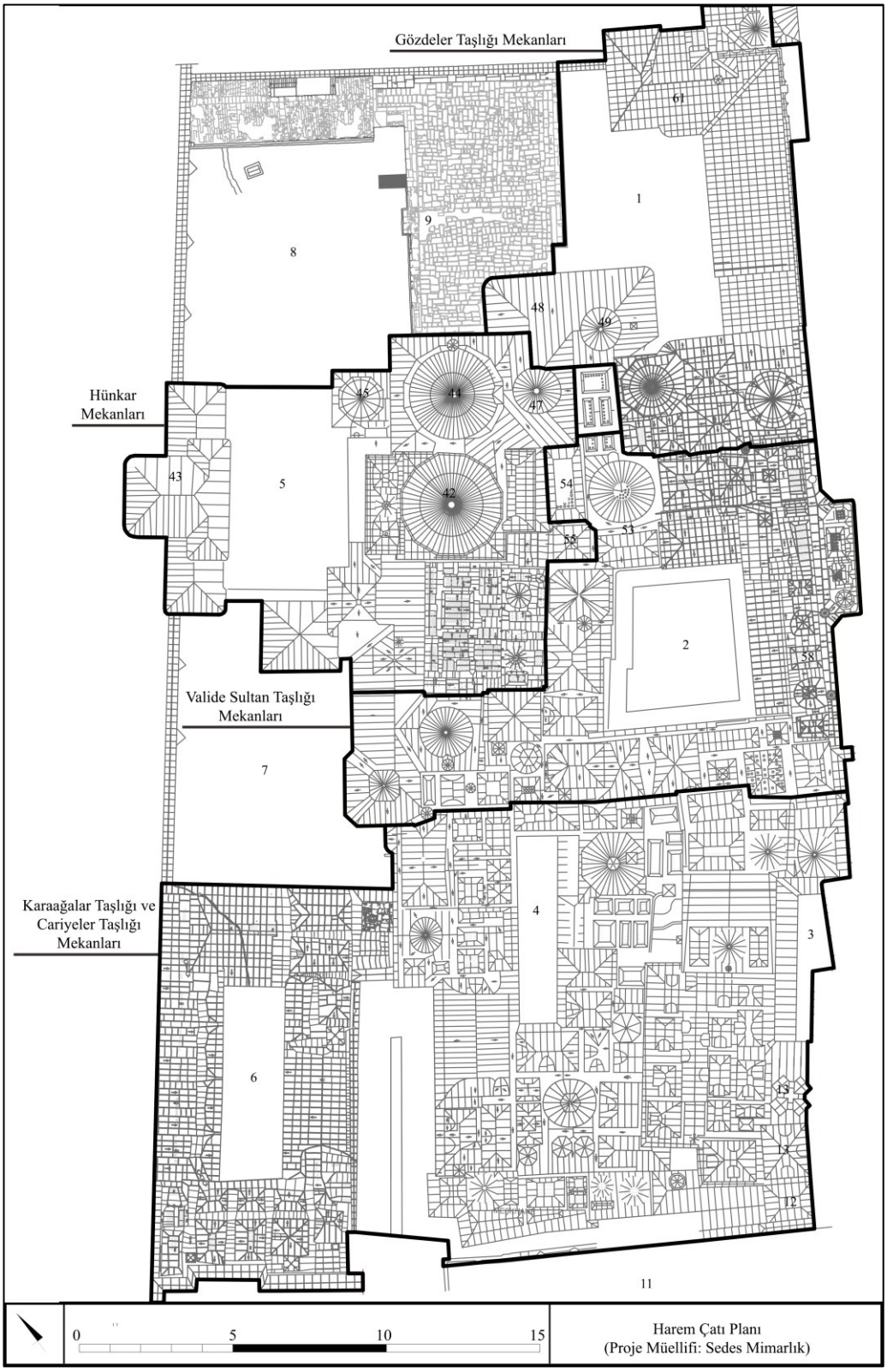
Harem Planı
(Plan: M. A. Eyüboğlu, 1986, EK:4)

Resim 2. 25: Harem Planı.

.

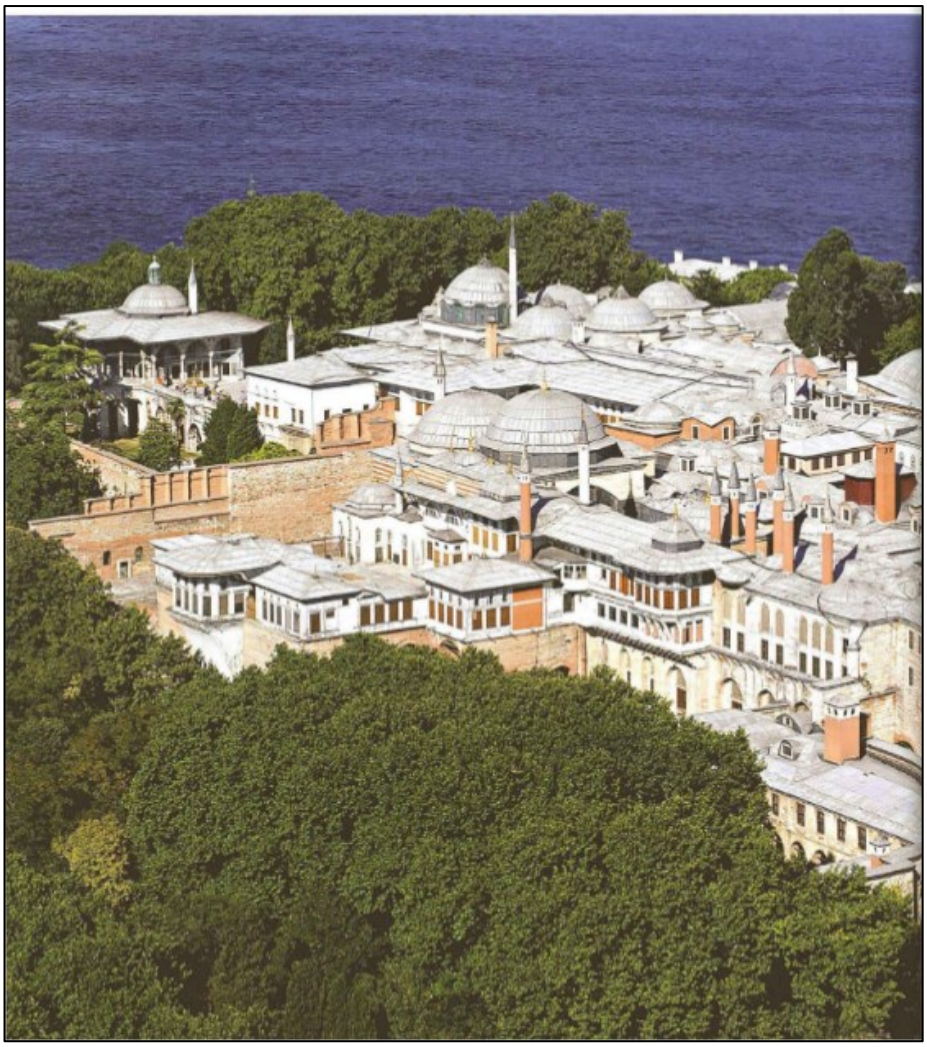
HAREM MEKANLARI			
1.Gözdeler (İkballer Taşlığı)	2. Valide Sultan Taşlığı	3.Karaağalar Taşlığı	4.Cariyeler Taşlığı
5.Hünkar Taşlığı	6. Harem Hastanesi	7.Harem Bahçesi	8.Şimşirlik Bahçesi
9. Büyük Havuz	10. Fil Bahçesi	11.Zülüflü Baltacılar Koğuşu	12.Dolaplı Sofa
13.Şadırvanlı Sofa	14.Adalet Kulesi	15.Musahipler Dairesi	16.Saray Cüceleri Koğuşu
17.Hazinedarağa Koğuşu	18.Kuşhane Kapısı	19. Nöbet Yeri	20. Cariyeler Koridoru
21.Harem Eczanesi	22. Ustalar Dairesi	23.Valide Sultan Giriş Holü	24.Valide Sultan Misafir Odası
25.Valide Sultan Mutfağı	26.Hünkâr Hamamı	27. Valide Hamamı	28.Valide Sultan Nöbet Yeri
29.Valide Sultan Sofası	30.Valide Sultan Sekisi	31.Valide Sultan Yatak Yeri	32.Dua Odası
33.Meşk Odası	34. Valide Sultan Geçidi	35.Mihrişah Sultan Dairesi Merdiveni	36.Valide Kethüdası Odası
37.Cariyeler Koğuşu'na İnen Merdiven	38. Hazinedar Ustalar Dairesi Merdiveni	39. III. Selim Odası	40.III. Selim Meşk Odası'na Çıkan Merdiven
41.I. Abülhamid Odası	42.Hünkar Sofası	43.III. Osman Köşkü	44.III. Murad Odası
45.I. Ahmed Köşkü	46.III. Ahmed Yemiş Odası	47.III. Murad Odası Girişi	48.IV. Mehmed Kasrı
49. Kubbeli Kasır	50.Cinlerin Meşveret Yeri	51.Hazine	52.Şehzadegan Dairesi Merdiveni
53.Ocaklı Sofa	54.Çeşmeli Sofa	55.Muhdes Valide Sultan Yatak Odası	56.Hasekiler Dairesi
57.Hasekiler Dairesi Birinci Kata Çıkan Merdiven	58.Altınyol	59.Cevri Kalfa Merdiveni	60. Kuşhane Mutfağı
61.Mabeyn Dairesi	62.Eski Selim Kulesi Yeri	63.Gözdeler Dairesi'ne Çıkan Gizli Ahşap Merdiven	64. Kadınefendiler Dairesi
65.Cariyeler Koğuşu	66.Kırk Merdivene İnen Giriş Kapısı	67. Çamaşırlık	68. Tuvaletler
69.Meşkhane	70.Karaağalar Hamamı	71.Mutfak	72. Odunluk
73.Kiler	74.Cariyeler Hamamı ve Külhanı	75.Karaağalar Koğuşu	76.Cariyeler Hamamı ve Külhanı
77.Şehzadeler Dairesi Merdieni	78.Darüssaâde Ağası Odası	79.Cümle Kapısı	80.Karaağalar Revağı
81.Karaağalar Mescidi	82.Hamam Külhanı	83.Meyilli Yol	84.Meyilli Yol İkinci Sahanlığı
85.Büyük Biniş Girişi	86. Horendegan Koğuşu	87.Hemşire Odası	88.Hastane Girişi
89.Hastane Mutfağı	90.Hastane	91.Hastane Tuvaletleri	92.Çamaşırlık
93.Horendegan Ocağı Hamamı	94.Büyük Biniş Rampası Birinci Sahanlığı	95.Demir Kapı	96. Araba Kapısı

Resim 2. 26: Resim 2.25'de yer alan Harem Planı mekanları.

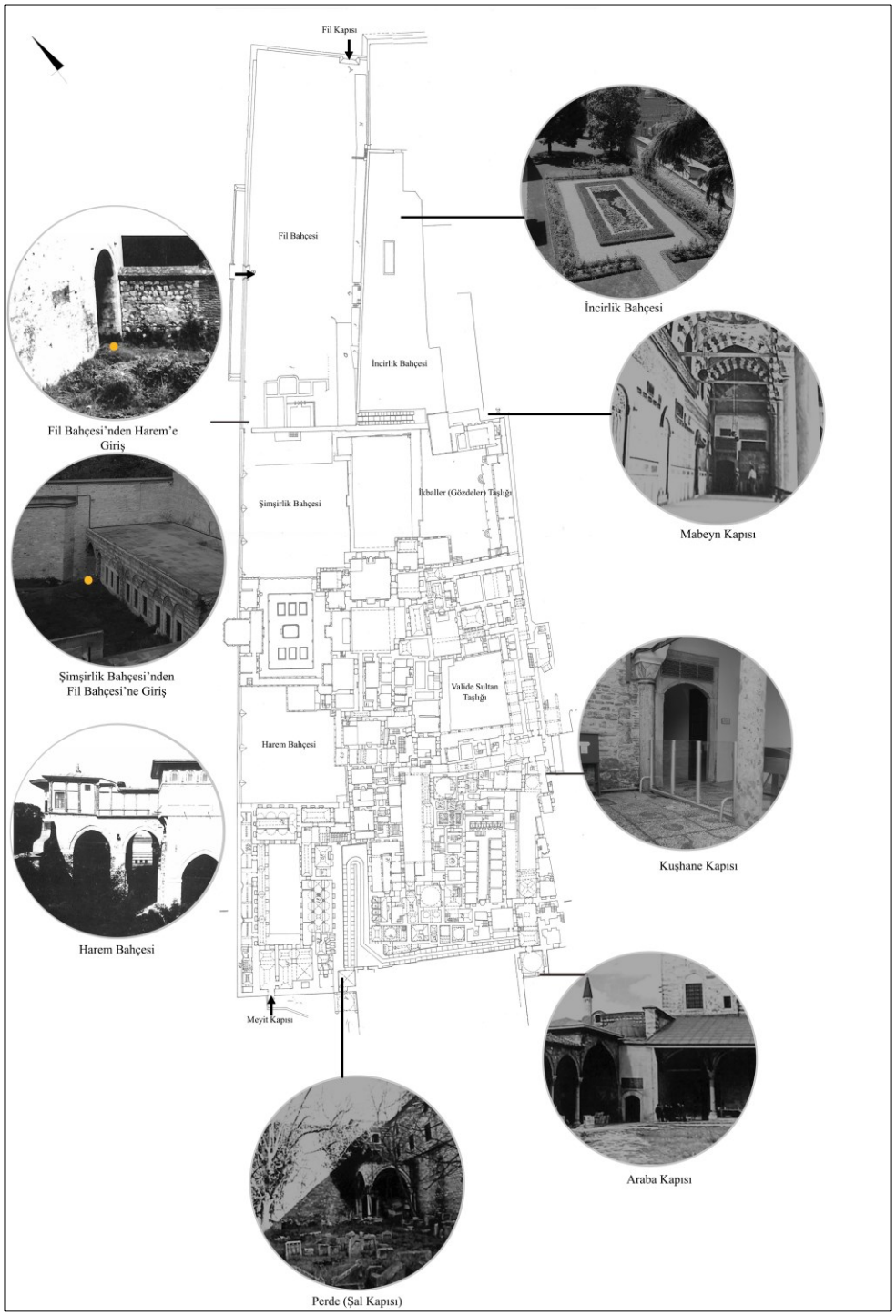
Resim 2. 27: Harem çatı planında Harem bölümlerinin gösterimi.

İkinci Avlu'ya (Divan Meydanı) açılan Araba Kapısı, Üçüncü Avlu'ya açılan Kuşhane Kapısı, İncirlik Bahçesi yönünde açılan Mabeyn Kapısı ve dış bahçe tarafına açılan Meyit kapısı olmak üzere toplam dört ana kapısı vardır.[240] Bu kapılara ek olarak bahçelere açılan Büyük Biniş rampası ile ulaşılan Perde-Şal Kapısı, Hasbahçe yönüne açılan Şimşirlik Karakulak Kapısı ve Fil Bahçesi'ne açılan Fil Kapısı sayılacak olursa haremin toplam yedi kapısı bulunmaktadır (Resim 2.29).

Resim 2. 28: Harem Haliç cephesi.
(D. Kuban, Osmanlı Mimarisi, s.408.)

[240]Balcı, **Sarayın Sırları**, s.101.; Eldem-Akozan**, Topkapı Sarayı**, s.67.; Bayrak, s.68

Resim 2. 29: Harem kapıları ve bahçeleri[241].

(A.Ürkmez, 2022.)

[241] Harem Bahçesi, Perde (Şal Kapısı), Araba Kapısı, Fil Bahçesi'nden Harem'e Giriş, Mabeyn Kapısı Görselleri için bkz. A. Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.17-101.; Şimşirlik Bahçesi'nden Fil Bahçesi'ne Geçiş ve Kuşhane Kapısı görselleri (A. Ürkmez, 2021.); İncirlik Bahçesi için Erişim: https://kulturenvanteri.com/yer/incirlik-bahcesi/#15.28/41.008471/28.9829.

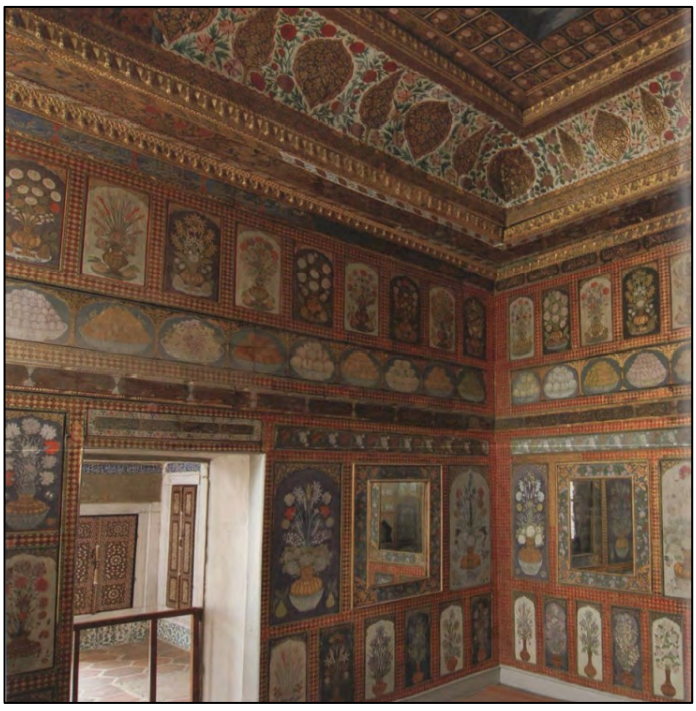
Harem'de çini, stilize edilmiş bitkisel süslemeler ve yazılı kuşak gibi klasik dönem izleriyle başlayan mimari üslup, Barok, Rokoko ve Ampir izleri eklenerek devam etmiştir.[242] Mimari üsluplar bulunan dönemin getirdiği değişimken, sarayda yaşanan deprem ve yangın gibi zorunlu değişimler de olmuştur. Örneğin, IV. Mehmet döneminde yaşanan 1665 yangını sonrası başlayan zorunlu inşaat faaliyetlerinde revak-hücre sistemleri, sivil-dini mimari çizgiler egemen olmuştur ve ahşap yapılaşma yerini taş-çini ağırlıklı kargir bir yapılaşmaya bırakmıştır.[243]

Resim 2. 30: Cariyeler Taşlığı.
18. yy.'da Kadınefendiler Dairesi'nin kapatılan revakları

[242] Sevin, s.204-210.
[243] Sakaoğlu, Saray-ı Hümayun, s.308.; Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.67-68.

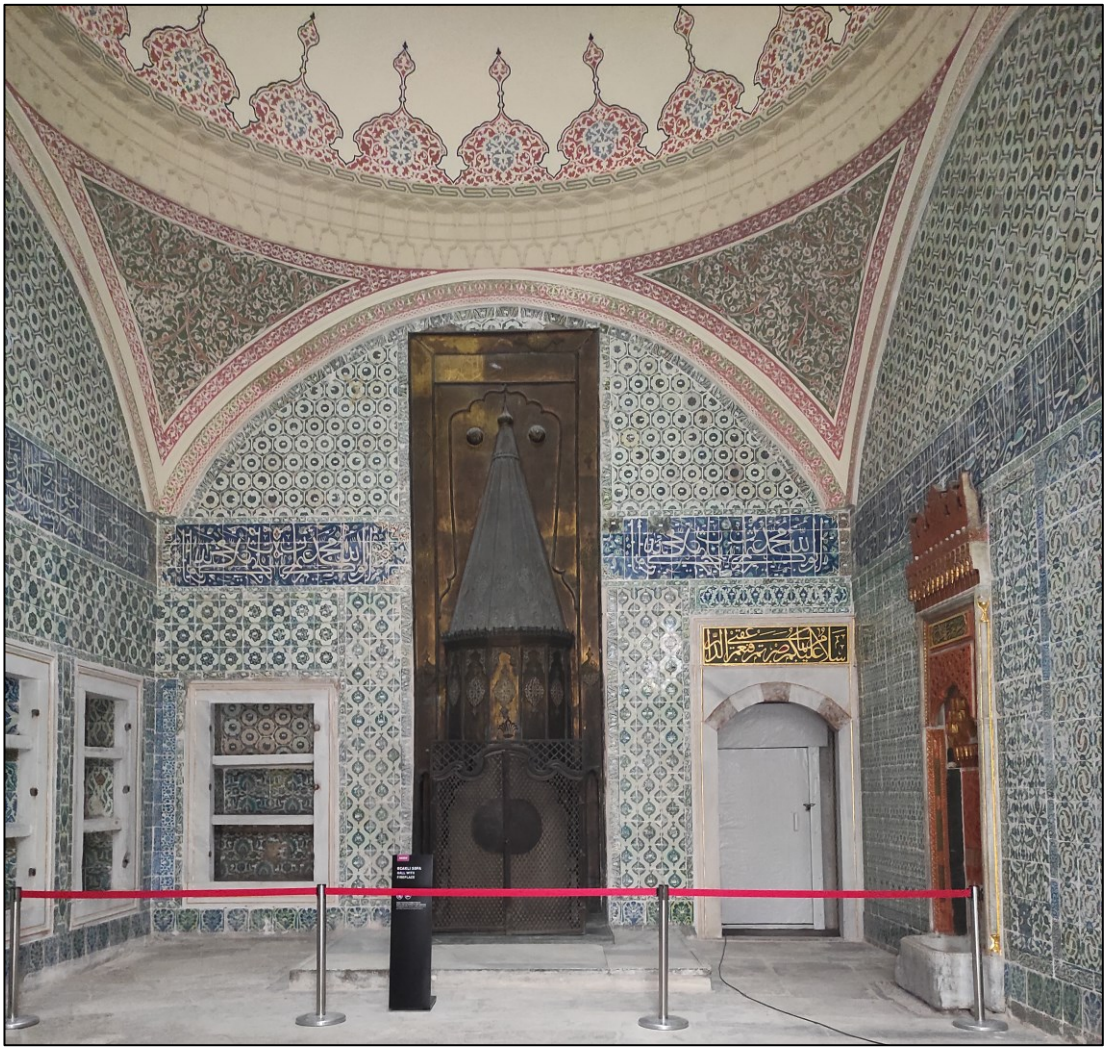
İlerleyen dönemde cariye sayısının artmasıyla, revaklar ahşap veya tuğla perdeler ile kapatılarak ve mekanlarda ara kat-ara bölmeler yapılarak yeni mekanlar kazanılmıştır.[244] Cariyeler Taşlığı'nda Kadınefendiler Dairesi'nin revaklarının 18. yy.'da kapatılması ve Karağalar Taşlığı'ndaki Karağalar Koğuşu'nun iki revağının arasının kapatılması bu duruma örnek gösterilebilir. Bu onarımda, III. Murad odası dışındaki duvarların büyük bir bölümü bu dönem (17. yy.) çinileriyle kaplanmıştır.[245] Klasik üslup, 17. yüzyıl ikinci yarısına kadar haremde devam etmiştir.[246] 17. yy'ın sonlarına doğru ise Barok ve Rokoko üslup görülmeye başlamıştır.[247] 18. yüzyıl III. Ahmed döneminde (1703-1730) Lale devri etkisi görülmeye[248] ve bu dönemin ikinci yarısından itibaren yeniden ahşap karaktere dönen onarımlar görülmeye başlamıştır.[249]

Resim 2. 31: III. Ahmed Yemek Odası (Yemiş Odası), Lale Devri etkisinin görüldüğü Harem mekanlarından biri
(S.Gülen, 2011,s.224.)

[244] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.311.; Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.67-68.
[245] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.231.
[246] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.314.
[247] Cimilli, s.318.
[248] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.308-314.; Cimilli, s.318.
[249] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.308-314.

III. Ahmed döneminden itibaren 18. Yüzyılda I. Mahmut, III. Osman, I. Abdülhamit ve III. Selim tarafından da yapılar inşa edilmeye devam edilmiştir; ancak bu dönemlerde eklenen yapılar için yer kalmadığından cumbalar, asma-bahçe ve konsollor şekilde yapılmaya başlamıştır.[250] III. Selim dönemi ile birlikte saray görünümünden uzaklaşarak konak görünümü almaya başlamıştır.[251]

Resim 2. 32: Ocaklı Sofa.
(A.Ürkmez, 2021.)

[250] Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.67-68.
[251] Eldem- Akozan, **Topkapı Sarayı**, L. 229.

Mekanların ısıtması, zemini taş olan yerlere hasır ile halılar kaplanarak, kapı ile pencere boşlukları kumaş ile kapatılarak dekoratif unsurlarla desteklenmiştir; çünkü mekanlardaki ocakları (Resim 2.32), öncelikli olarak ateş kaynağı olarak yani diğer mekanlardaki mangal ve tandır gibi yerler için kullanmışlardır.[252] Büyük mekanların ısıtması için mangal yöntemini kullanmışlardır.[253] Hamamların ısıtmasını ise, külhan adı verilen ocak ile sağlamışlardır.[254] Mekanlardaki ocak, kubbe tonoz fenerleri ve Şirvanların bağlantıları, mekanlardaki havalandırma ihtiyacı karşılanacak şekilde yapılmıştır.[255]

Resim 2. 33: Harem çatı görünümü.
(S.Gülen, 2011, s.161.)

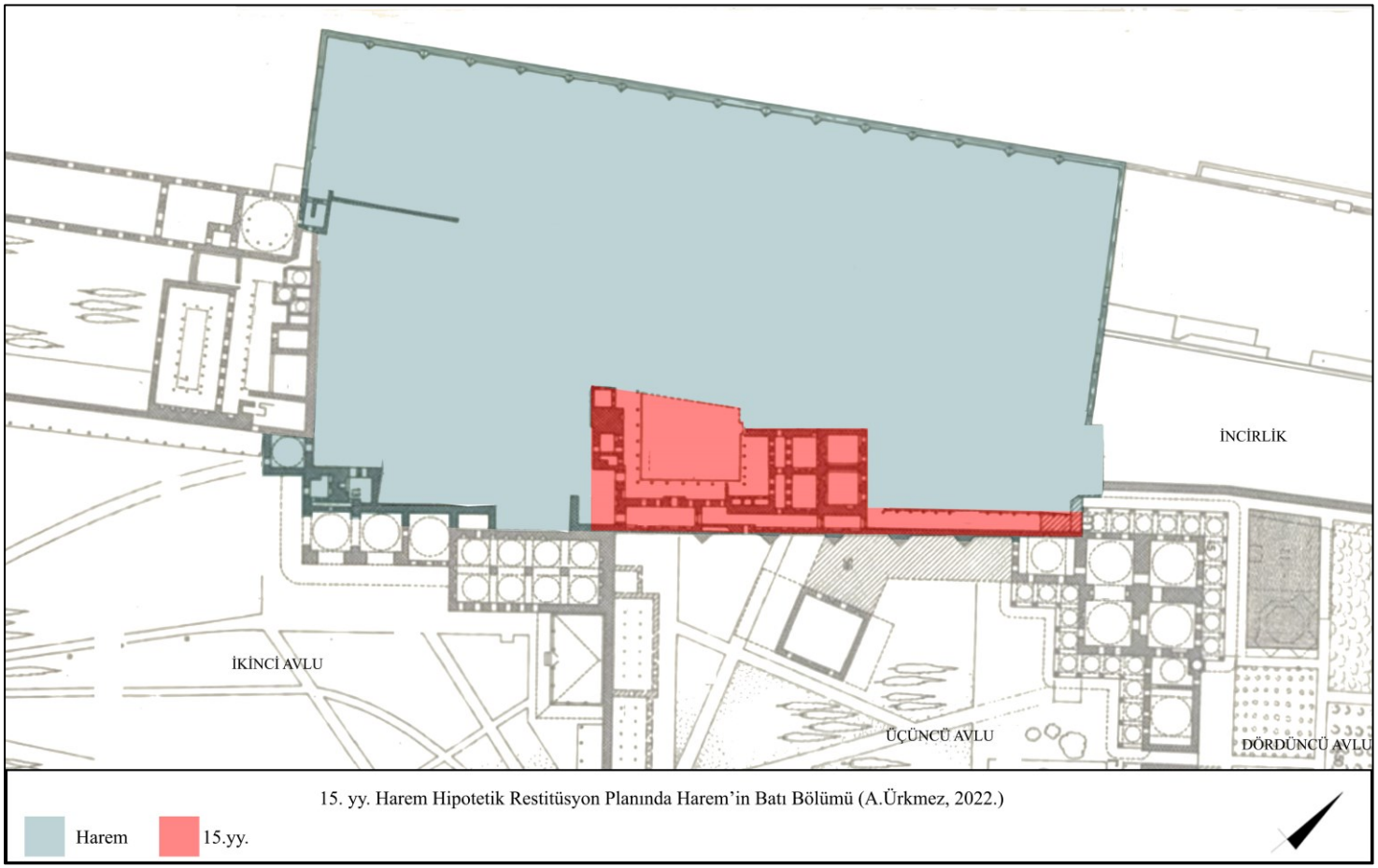
[252] Küçükerman, s.38.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.313.
[253] Anhegger, **Padişah Evi (Harem**), s.56.
[254] Küçükerman, s.38.
[255] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.57

Haremin güney cephesini sağır duvarlar oluşturduğu için fazla ışık almamaktadır; fakat kuzey cephesi ise yeterli ışık olmadığından mekanlar loştur. Işık alan yerlerin aydınlatması, tepe pencereleri ve bahçe ile avlulara açılan pencerelerle sağlanmıştır. Akşam aydınlatma ise şamdan, mum, kandil ve fenerlerle sağlanmıştır.[256] Hiyerarşiye göre mekanların aydınlatma elamanları (billur fanuslu fenerler, gümüş şamdanlar vb.) özelleşmiştir.[257] Bazı mekanlarda ise çırağma adı verilen kandil boşlukları ile her iki mekana ışık verilen yöntemler kullanılmıştır. Bu kandil boşluklarından isin atılması için küçük bacalar bulunmaktadır.

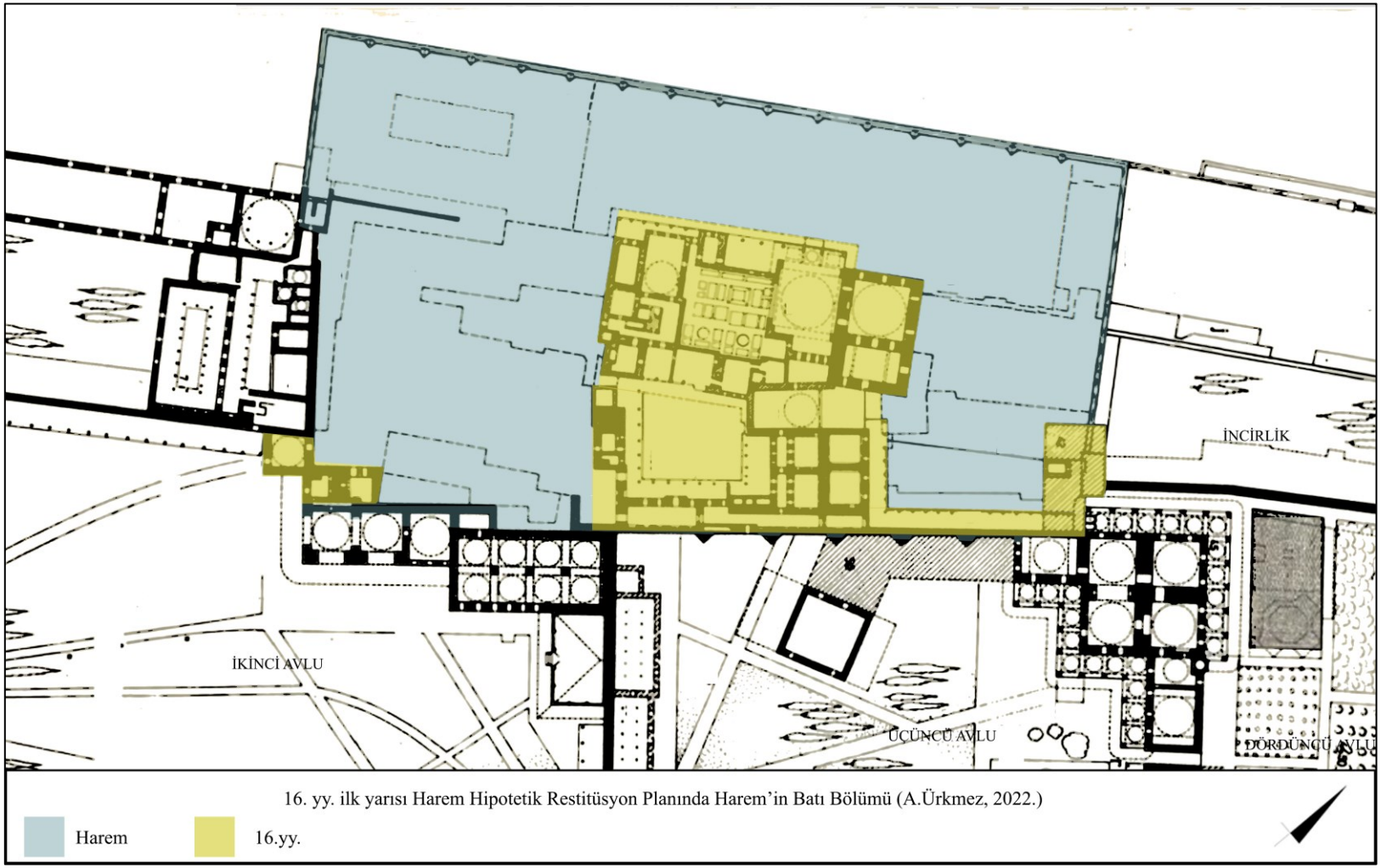
Mekanların çatı örtüleri kubbeli veya teras çatılı olarak değişmektedir. Çatılara da haremin hiyerarşik düzeni yansımıştır. Örneğin, padişahın odasının çatısı fenerli kubbeli, Valide Sultan'ın daha alçak ve fenersiz bir kubbe, şehzade annelerinin dairelerinin Valide Sultanınkinden daha küçük fenersiz kubbesi ve cariyeleri odaları teras çatılı olarak yapılmıştır.[258] (Resim 2.27; Resim 2.33)

Haliç cephesindeki duvarların kotu +31.00, +33.00 ve +35,00 arasında; taşlıkların kotları ise +40.50, +44,00 arasında değişmektedir.[259] Has ahırlar ile hemyüz olan haremin ilk olarak sınır seviyesine ulaşması 16. yy.'da olmuştur (Resim 2.35).[260] Bu yüzyılda Hünkâr Sofası'nın eklendiği görülmektedir. İlerleyen dönemlerde setler, asma bahçeler ve ayaklar yapılarak bu sınırın aşıldığı görülmektedir. 17. yy.'da Haliç cephesine I. Ahmed Okuma Odası (Resim 2.36), 18. yy.'da Haliç cephesine Yemiş Odası ile III. Selim Odası'nın eklendiği görülmektedir (Resim 2.38). Haliç cephesinin son şeklini aldığı ve son sınıra ulaştığı 19. yy.'da III. Osman Taşlığı ile birlikte III. Osman Köşkü'nün eklendiği görülmektedir (Resim 2.38). Bu durumun III. Murad döneminde, III. Murad tarafından başlatılan 1587-1588 tarihli inşaat faaliyetlerinde hareme birçok mekânın eklenmesi ve geniş bir alana yayılmasıyla haremde yer kalmamasının etkisi olabilir.

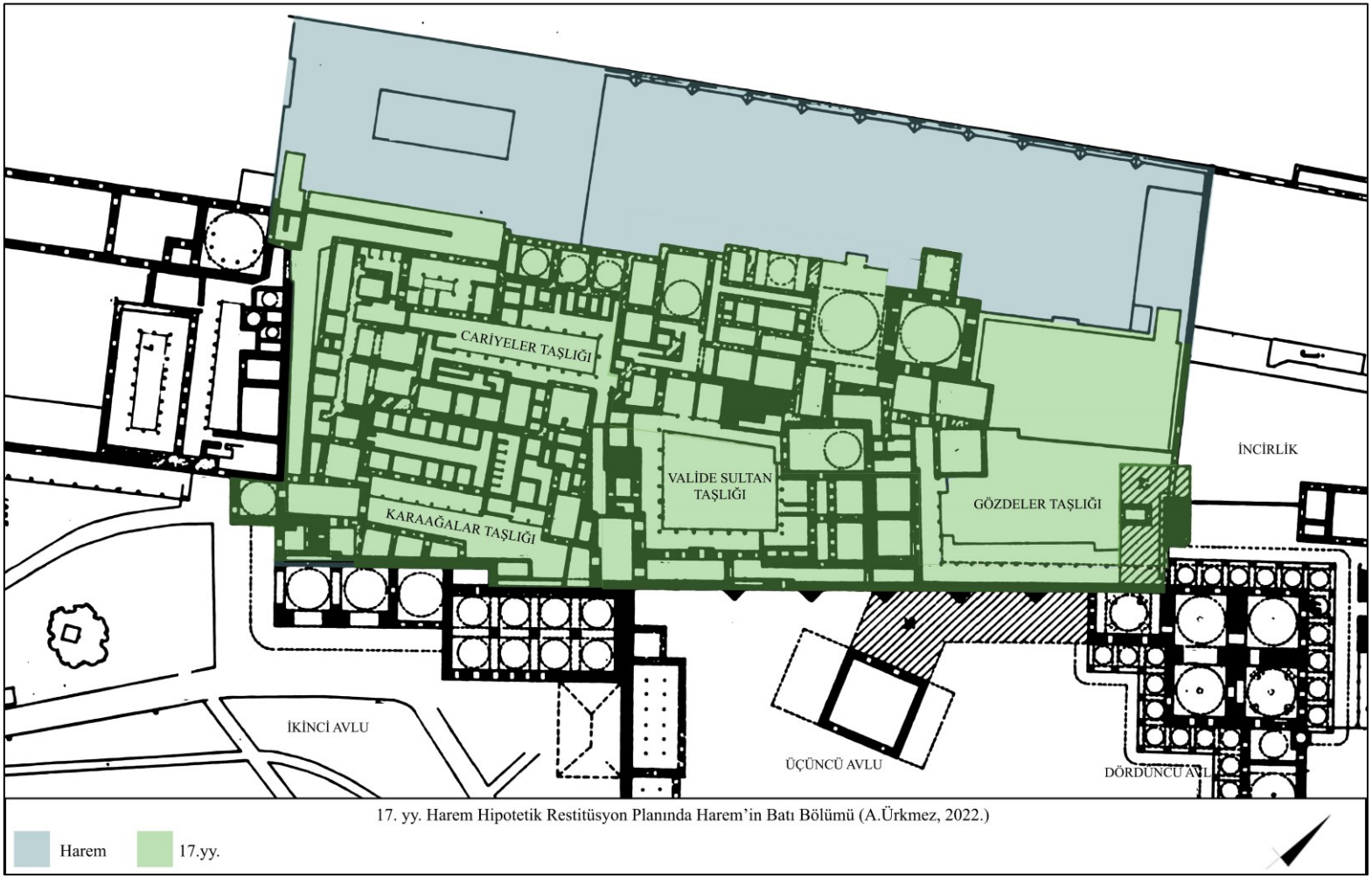
[256] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.313.
[257] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.313-314.; Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.232.
[258] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.232.
[259] Eldem- Akozan**, Topkapı Sarayı**, s.67.
[260] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.231.

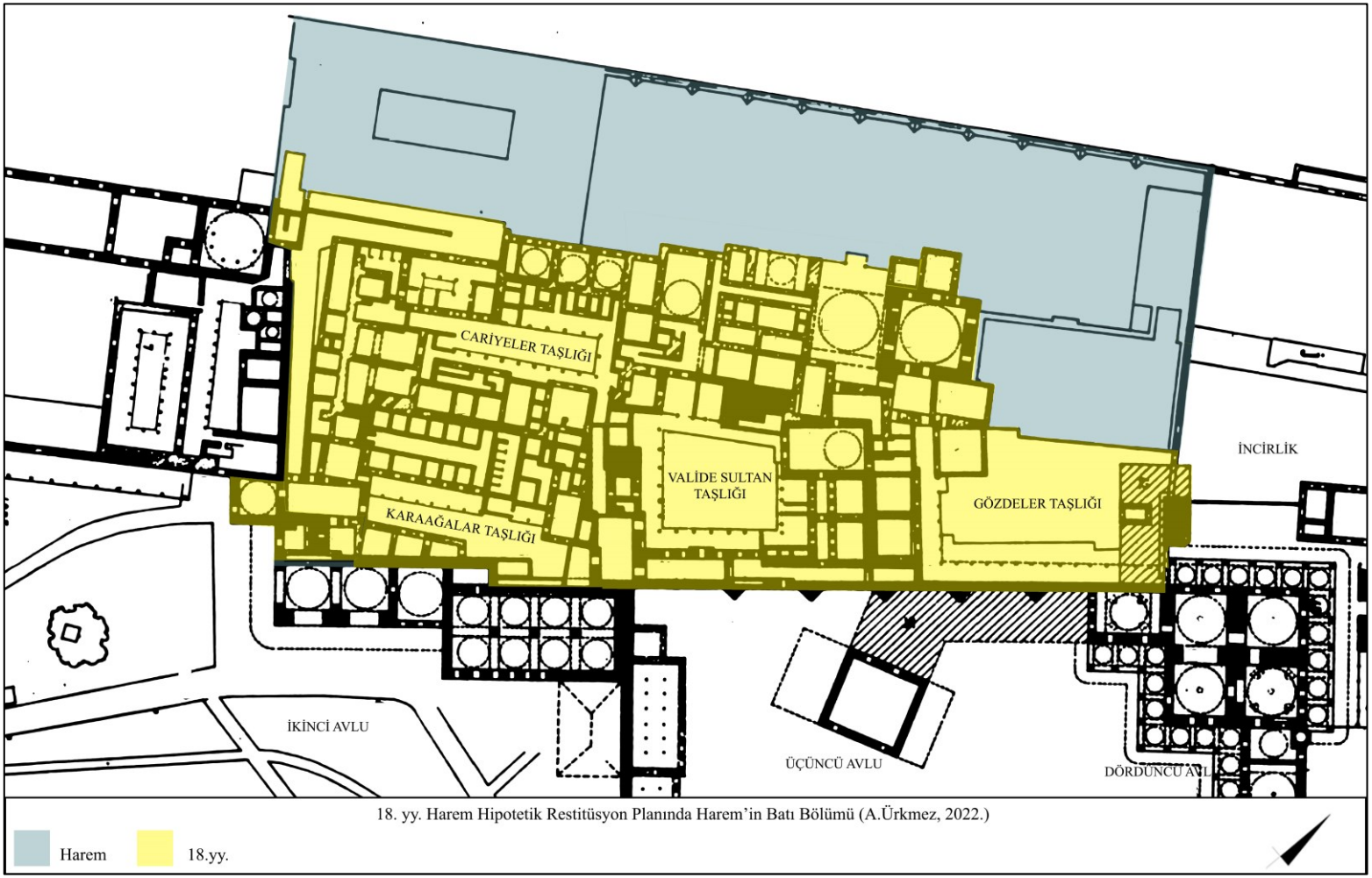
Resim 2. 34: 15. yy. Harem'in batı kısmı.

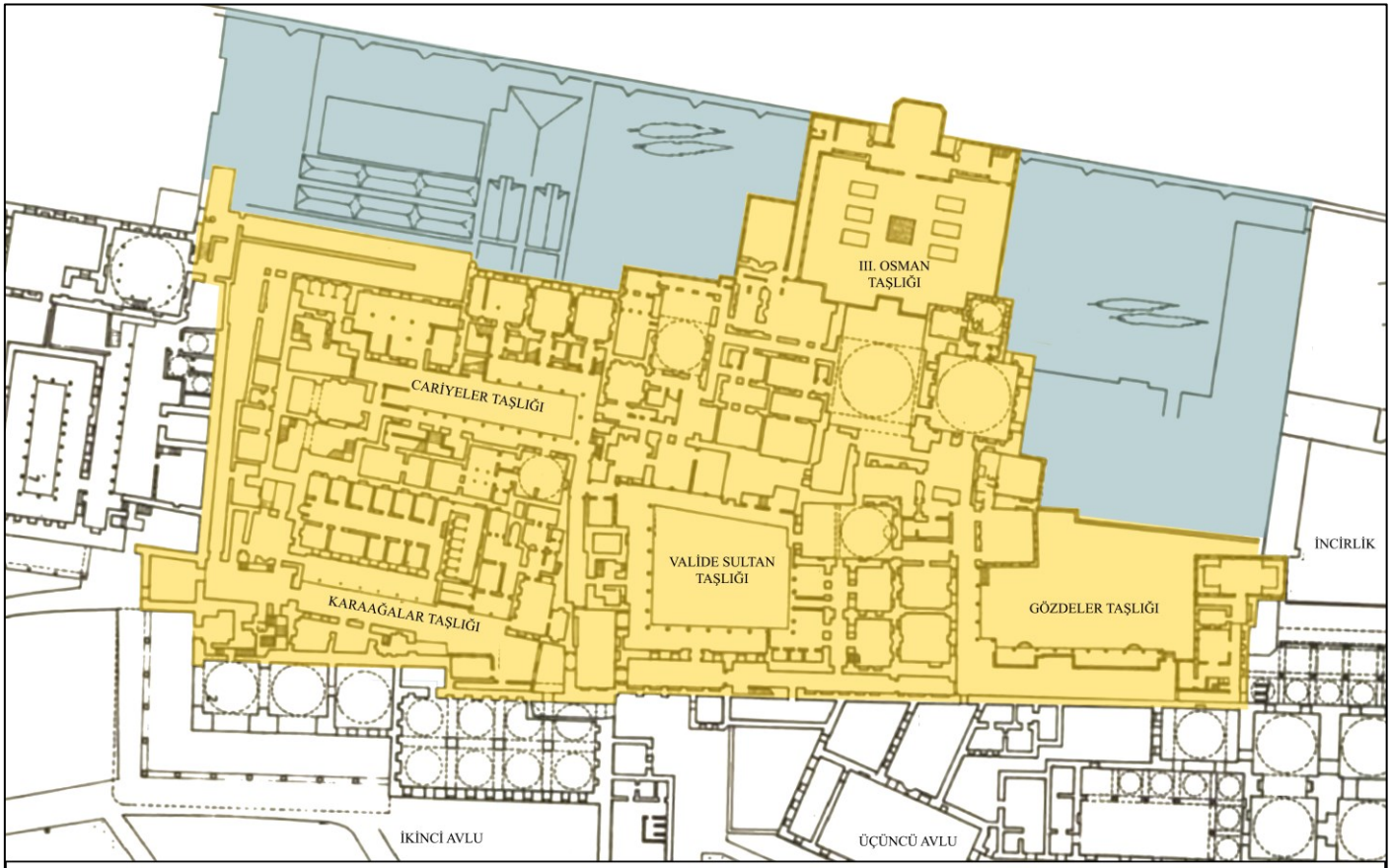
Resim 2. 35: 16. yy. ilk yarısı Harem'in batı kısmı.

Resim 2. 36: 17. yy. Harem'in batı kısmı.

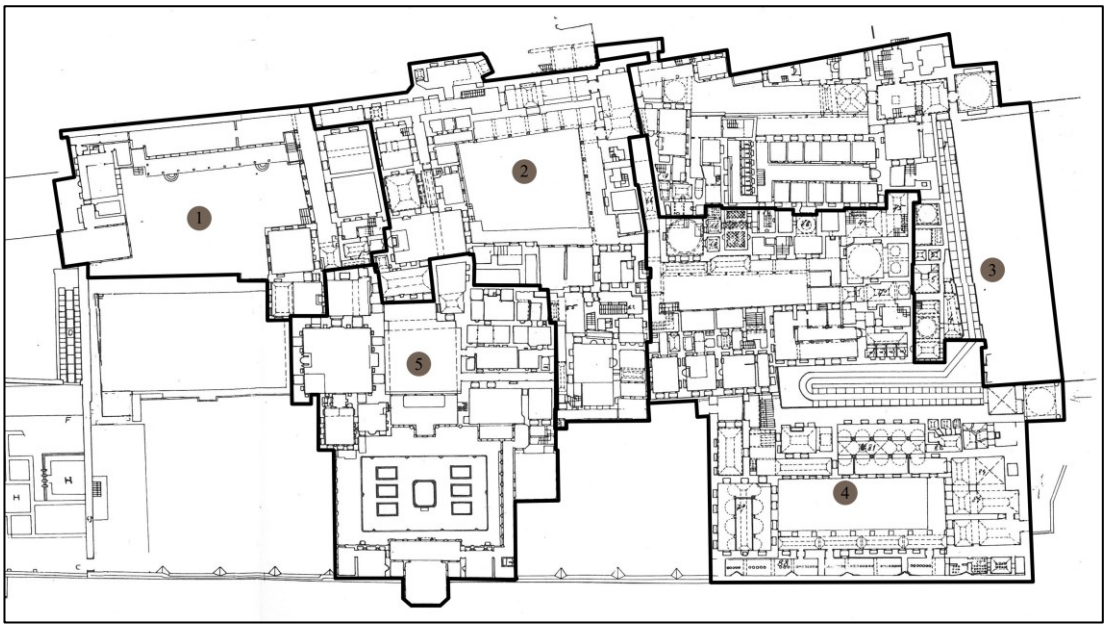
Resim 2. 37: 18. yy. Harem'in batı kısmı.

Resim 2. 38: Harem'in 19. yy.'dan itibaren günümüzdeki batı kısmı.

2.3. HAREM-İ HÜMAYUN'UN BÖLÜMLERİ

Harem, Darü's-saade Ağası ile Harem Ağaları'nın dairelerinin oluşturduğu bölüm, Haseki-Kalfa ve Cariyelere ait dairelerin oluşturduğu bölüm, Valide Sultan ve ona bağlı Kadınefendi dairelerinin oluşturduğu bölüm, Hünkar'a ait mekanların olduğu bölüm ve gözdelere ait dairelerin oluşturduğu bölüm olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

1.Gözdeler Taşlığı Bölümleri 2.Valide Sultan Taşlığı Bölümleri 3. Karaağalar Taşlığı Bölümleri 4. Cariyeler Taşlığı Bölümleri 5. Hünkâr Bölümleri

Resim 2. 39: Harem Bölümlerinin Gösterimi.

(Plan: Anhegger, 1986.)

Harem'e, bu kapılardan Araba kapısıyla girilmektedir (Resim 2.40). Araba Kapısı, sarayın Divan Meydanı'nda (II. Avlu) Divan-ı Hümayun ile Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nun arasında bulunmaktadır. Haremin ana giriş kapısıdır. Sarayda yaşayan

kadınlar, hareme girip çıkarlarken arabadan burada indikleri için bu kapıya Araba Kapısı adı verilmiştir.[261]

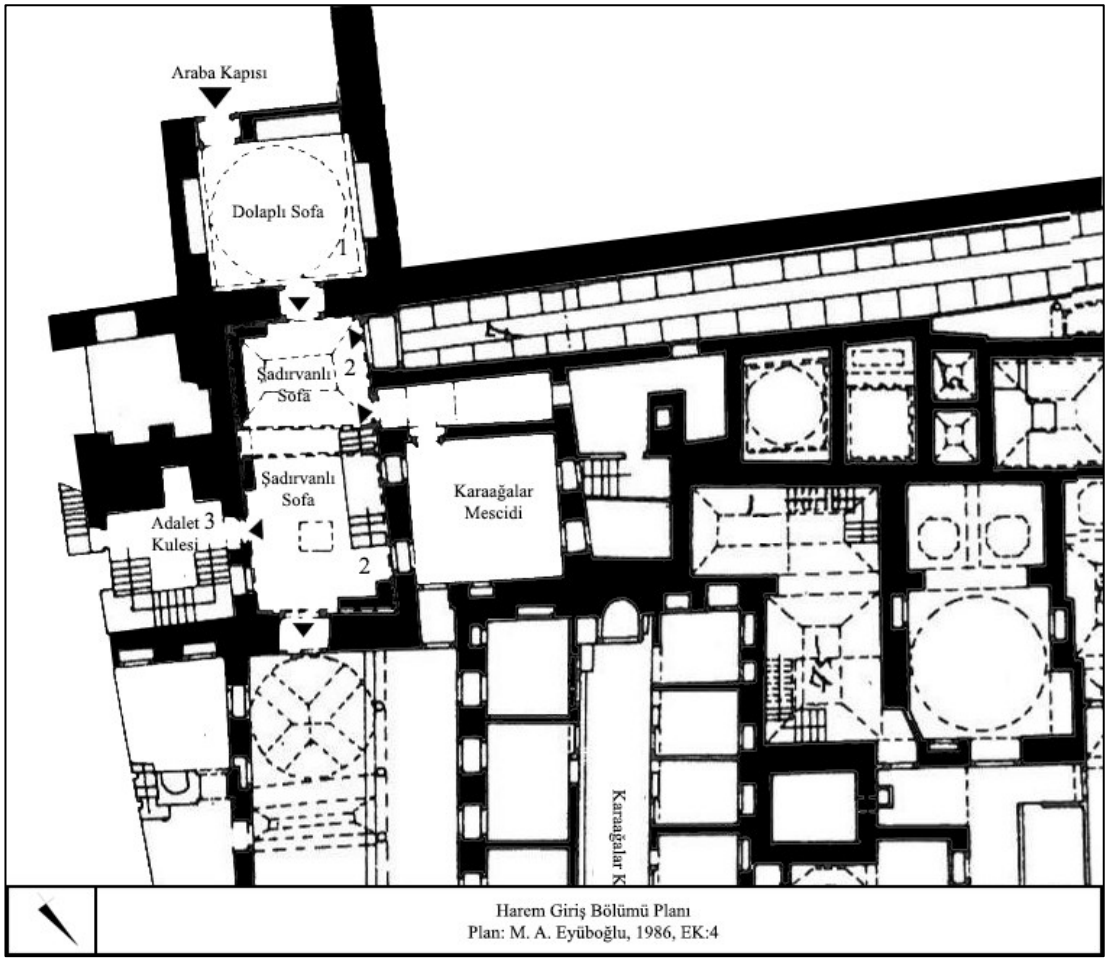
Resim 2. 40: Harem Araba Kapısı.

G. Necipoğlu, bu tarihin III. Murad döneminde 1587-1588 tarihleri arasında yapılmış olan inşa faaliyetlerinin bitimi olarak aktarmaktadır.[262] Kapının iç yüzeyinde bulunan tahta levhada Besmele ile birlikte *"Medine-i Münevverde Hazret-i Peygamberin Ravza-i Mutahhara ve hücrelerinin pencerelerinin sallarıdır."* yazılıdır.[263]

Araba Kapısı'ndan asıl Harem bölümüne kadar sırasıyla, Dolaplı Sofa, Şadırvanlı Sofa, Biniş Yoluna giden perde kapısı, Karaağalar Mescidi, Adalet Kulesi

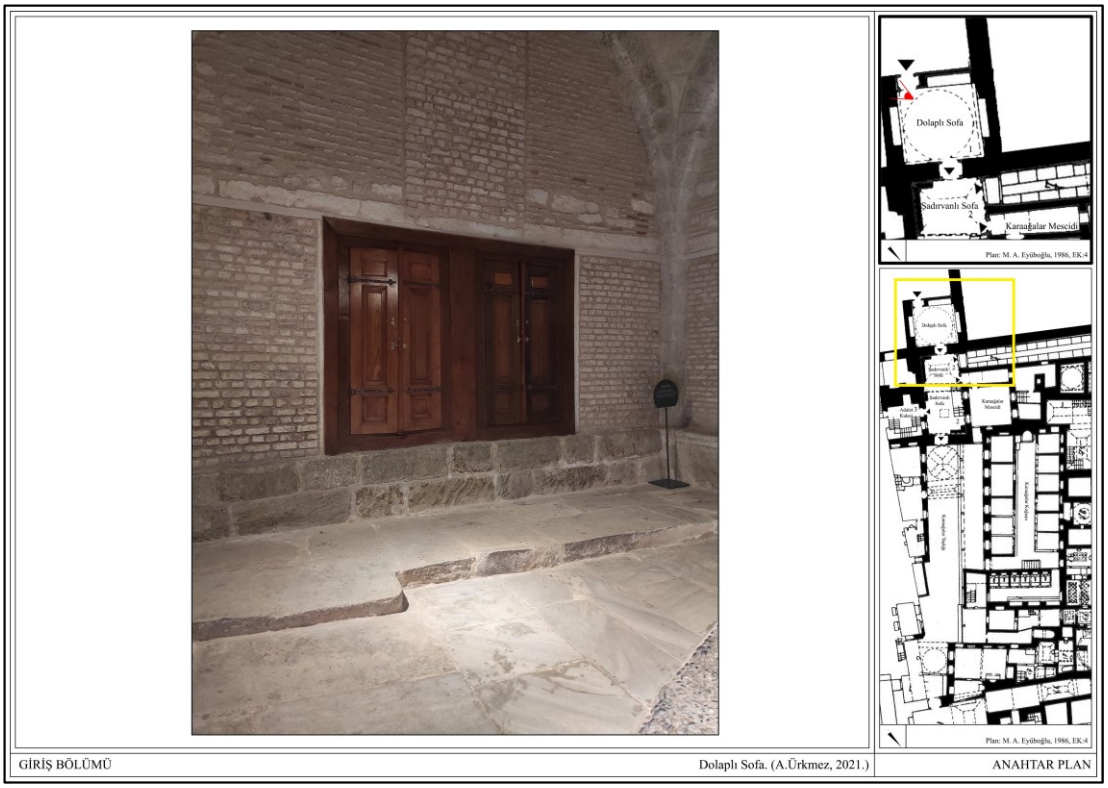
[261] Penzer, s.209-210.; Balcı, s.102.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.318.; Ortaylı, Topkapı Sarayı, s.199-200.; Eldem-Akozan**, Topkapı Sarayı**, s.31.; Koçu, **Topkapı Sarayı**, s.169.
[262] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.223.; Kocaaslan, s.191.
[263] Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.199-200.

girişi, Karaağalar Taşlığı, Musahipler, Cüceler, Hazinedar Daireleri, Karaağalar Koğuşu, Darü's-saade Ağası Dairesi ve Şehzadegan Mektebi bulunmaktadır. Arabalar Kapısı'ndan sonra ilk mekân olan Dolaplı Sofa'ya ulaşılır (Resim 2.41; No:1). Adını da aldığı dolaplar depolama görevini üstlenmiş ve Darü's-saade Adası'nın kontrolündeki vakıf kayıtları burada saklanmıştır.[264] N.M.Penzer, nöbetçilerin gece kaldığı ve sabah yatakların dolaplara koyduğu nöbet odası olmasının yanı sıra kadınların arabalarına binmeden önce bekledikleri mekan olduğunu aktartmaktadır.[265]

Resim 2. 41: Harem giriş bölümü planı.

[264] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.319-320.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı, s**.201.
[265] Penzer, **Harem,** s.175.

Resim 2. 42: Dolaplı Sofa.

Dolaplı Sofa'dan ise Şadırvanlı Sofa'ya (Resim 2.43; Resim 2.41/No:1) tunç bir kapı geçilir. Dikdörtgen planlı Şadırvanlı Sofa'nın ilk bölümü kubbeli, ikinci bölümü ise tonozludur. İkinci bölümünün üst katında hadımlara ait odalar bulunmaktadır. Adını almış olduğu şadırvan, III. Murad odasına götürülmüştür.[266] Mekânın duvarında bulunan yazı kuşağında Harem'in büyük bir bölümünün IV. Mehmed tarafından yapıldığı yazmaktadır.[267] Bu bölümün Dolaplı Sofa'dan girildikten sonraki doğu yönünde Adalet Kulesi girişi (Resim 2.44), batı yönünde Perde Kapısı'na (Resim 2.45) giden Büyük Biniş Rampası girişi ve Karaağalar Mescidi girişi (Resim 2.45) bulunmaktadır. Perde Kapısı, Büyük Şal Kapısı'na kadar uzanan büyük biniş yoluna açılmaktadır. Fatih döneminden kalan bu yolu padişah,

[266] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.321-322.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı, s**.201.
[267] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.201-202.

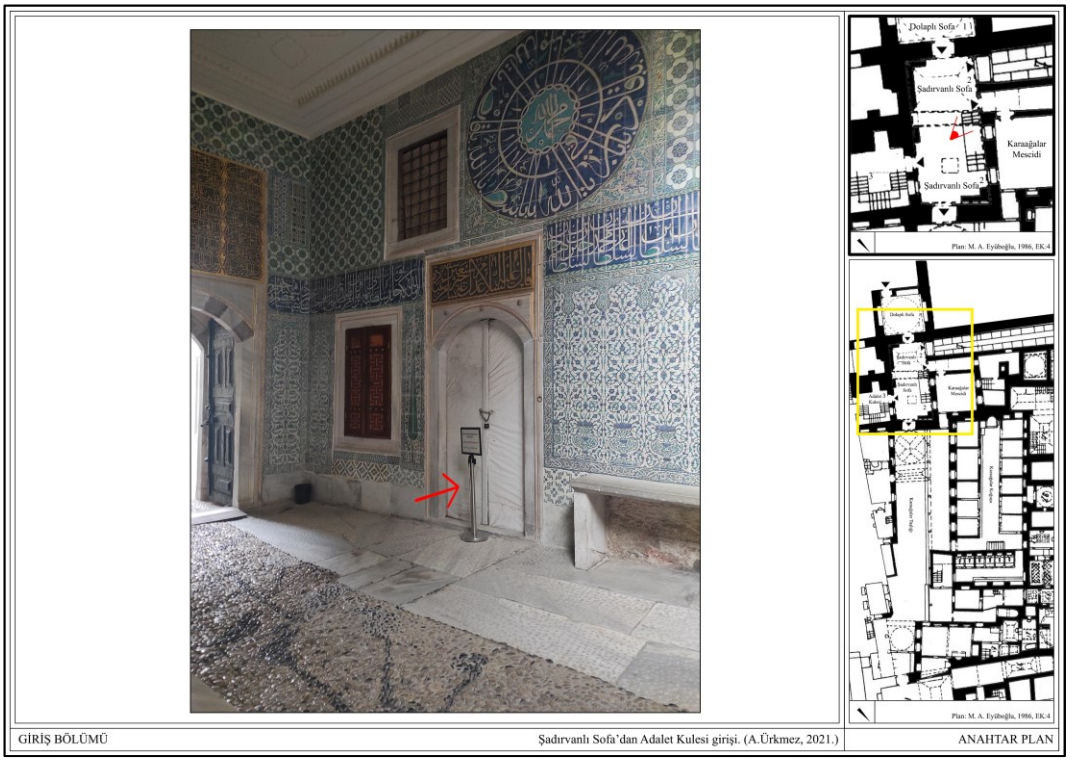
Eyüp Sultan'a kılıç kuşanma törenine gitmek için kullanmıştır.[268] Bu tören sırasında Valide Sultan Taşlığı'ndan Taht Kapısına kadar kırmızı örtüler serilmiştir.[269]

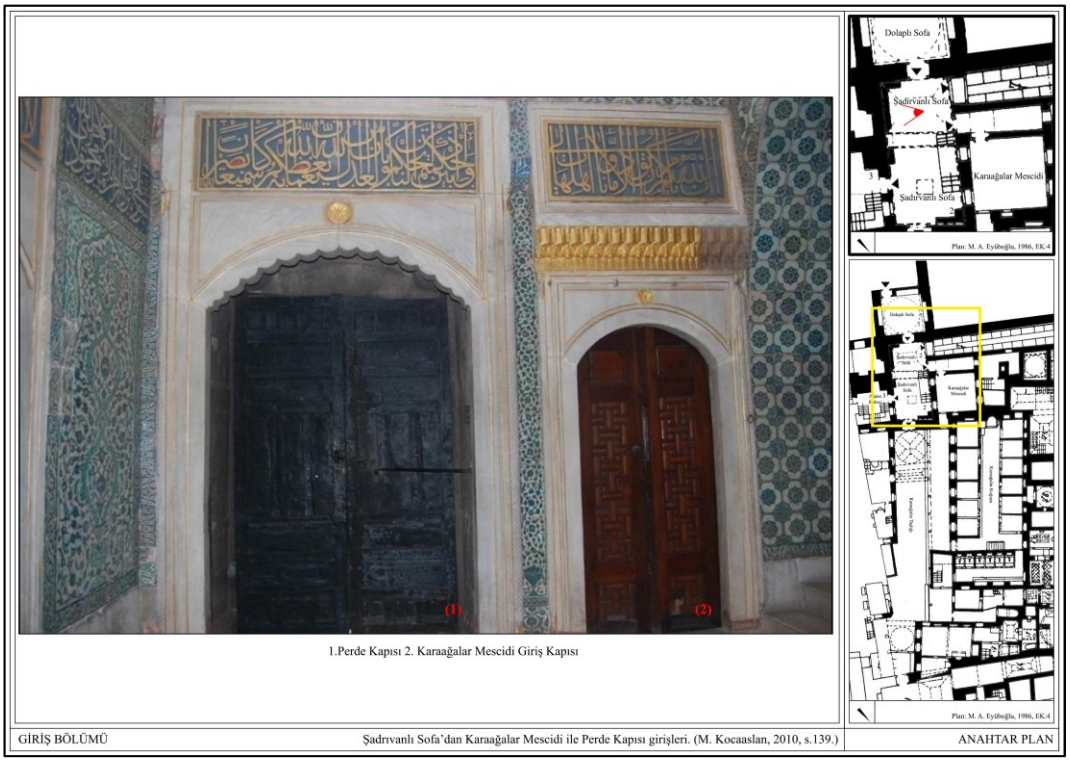
Resim 2. 43: Dolaplı Sofa'dan Şadırvanlı Sofa girişi.

Şadırvanlı Sofa'dan girilen bir diğer mekan olan Adalet Kulesi, sarayın, haremin ve İstanbul'un gözlenmesi için kullanılmıştır.[270] Adalet Kulesi'ne çıkan merdivenin ilk sahanlığındaki kafesli pencereden padişah, divan toplantılarını takip etmiştir.[271] Adalet Kulesi'nin gövdesi Fatih dönemine aitken üstte kalan bölümü II. Mahmud döneminde yenilenmiştir.[272] Şadırvanlı Sofa'dan çıkıldıktan sonra, Karaağalar Taşlığı'na ulaşılır. Karağalar Taşlığı 2.3.1. bölümünde ele alınacaktır.

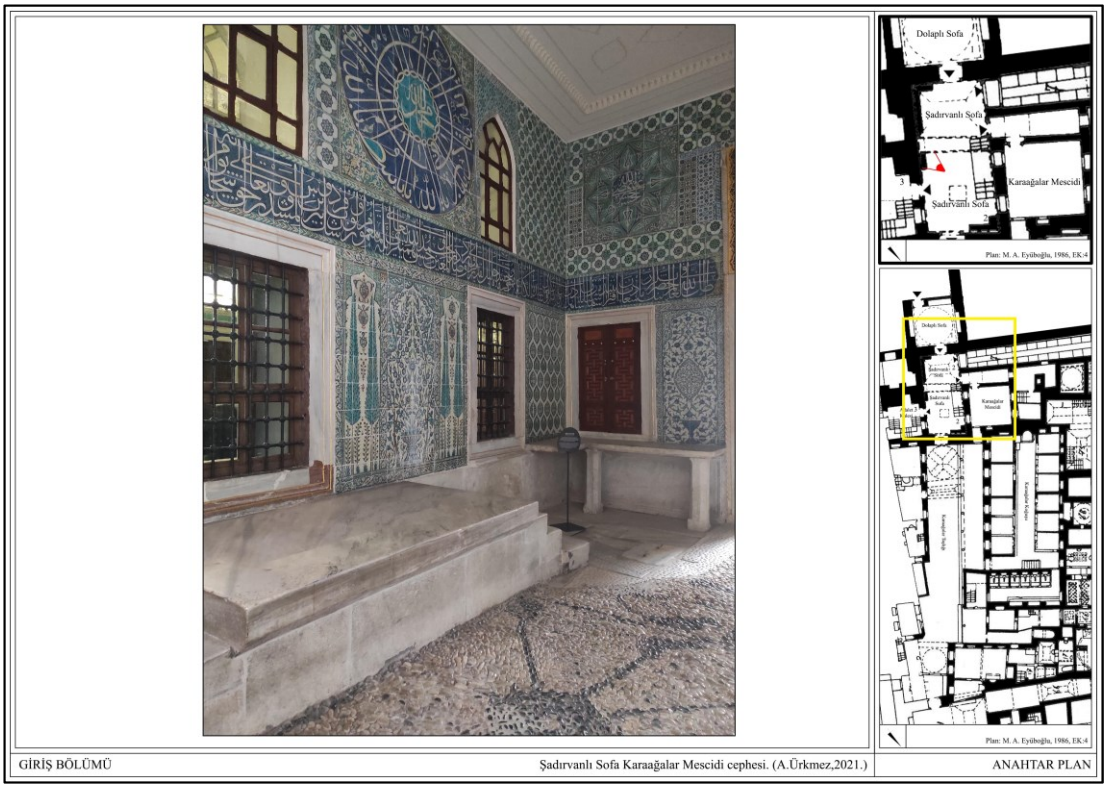
[268] Penzer, **Harem**, s.175.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.322.; Ortaylı, Topkapı Sarayı**,** s.202.
[269] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.322.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.202.
[270] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.322.
[271] Koçu, **Topkapı Sarayı**, s.171.
[272] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.322.

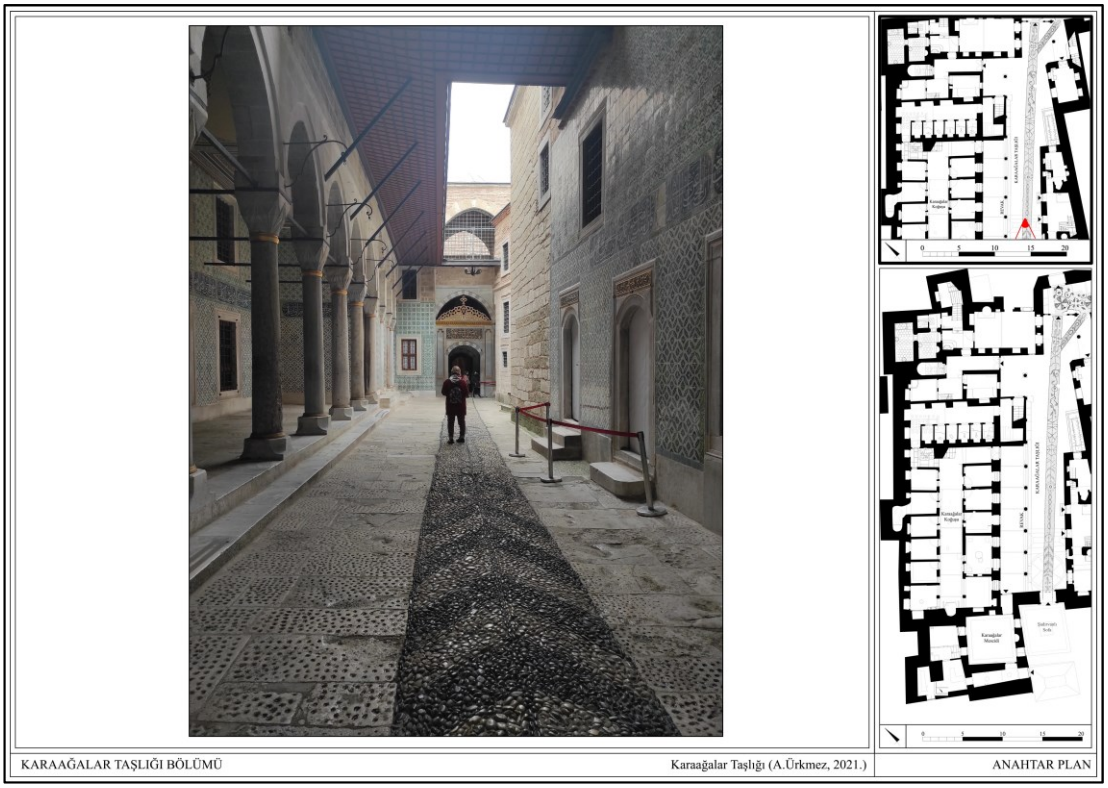
Resim 2. 44: Şadırvanlı Sofa'dan Adalet Kulesi girişi.

Resim 2. 45: Perde Kapısı ile Karaağalar Mescidi kapısı.

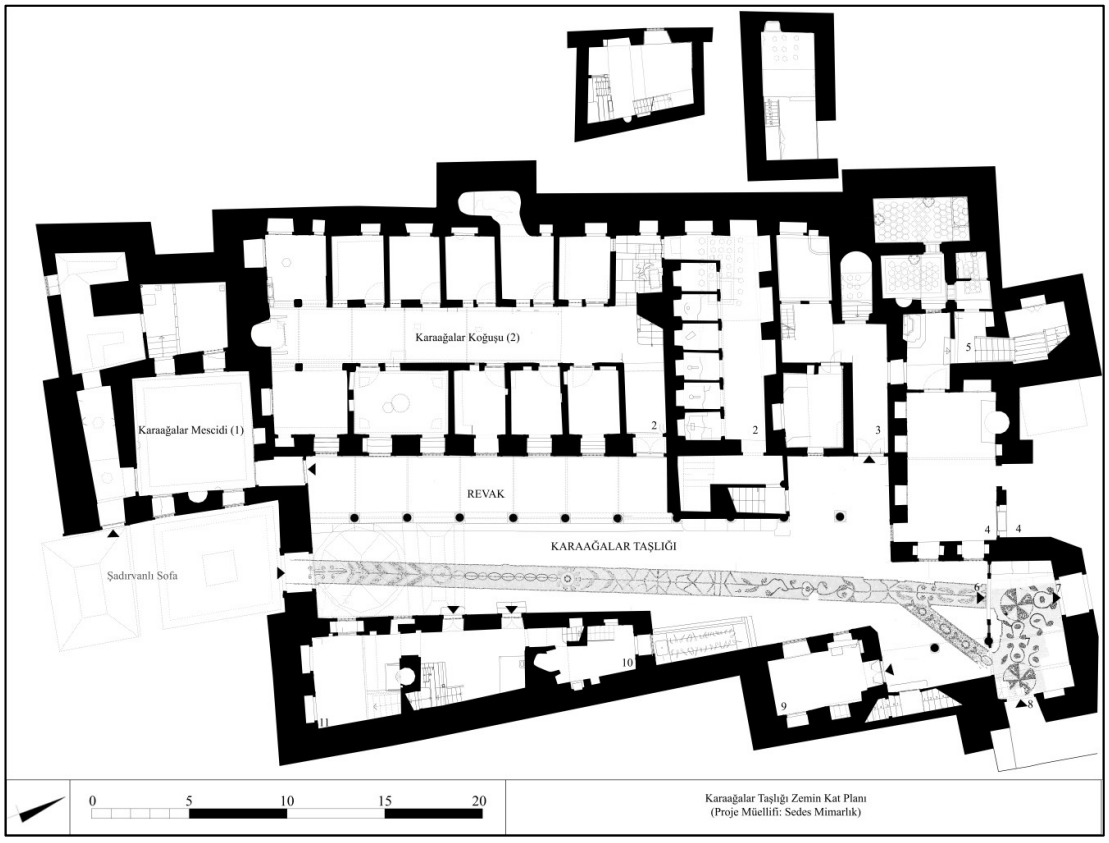

Resim 2. 46: Şadırvanlı Sofa'nın Karaağalar Mescidi cephesi.

Resim 2. 47: Karaağalar Taşlığı.

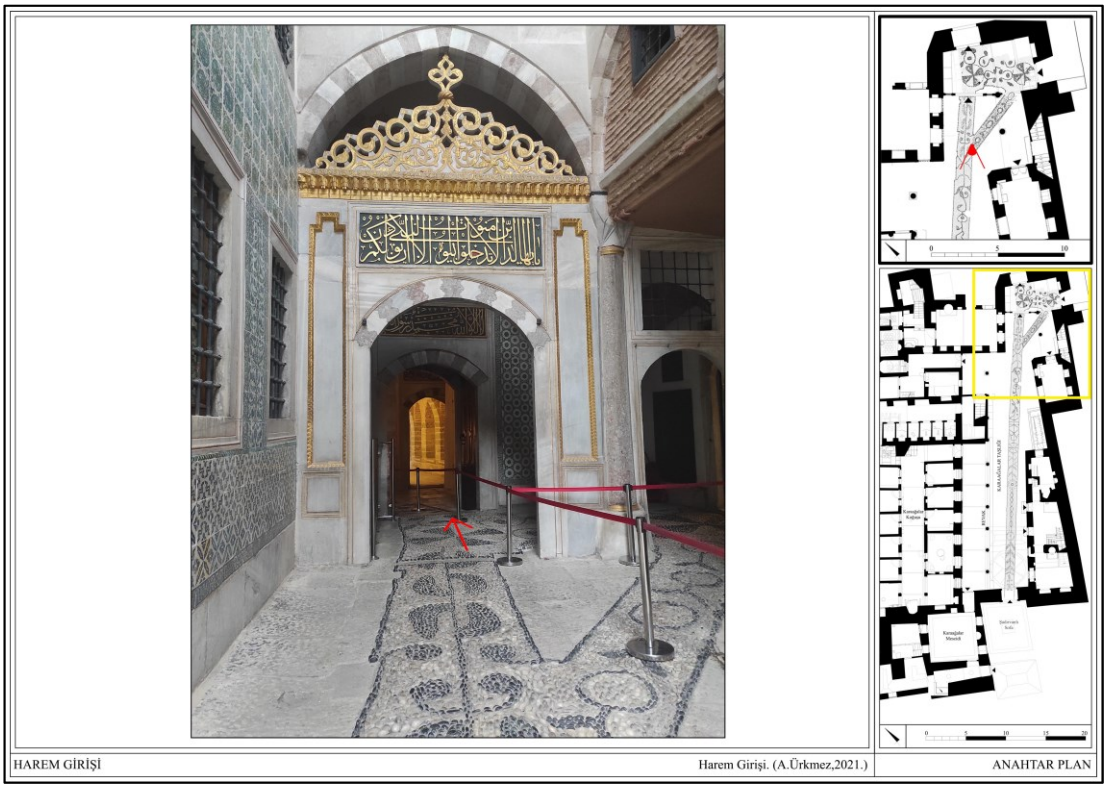
Araba kapısından, Karaağalar Taşlığı'nın Cümle Kapısı'na kadar olan bölümü haremin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Giriş bölümünün sonunda Harem'in ana girişi bulunmaktadır (Resim 2.48; No:6; Resim 2.49). Bu basık kemerli girişin üzerindeki mermer levhada "*Ya eyyühellezine amenu."* diye başlayan *"Ey iman edenler! Size izin verilen vakitten başka zamanlarda peygamberin evine girmeyin"* anlamına gelen Ahzâb sûresi 53. Ayeti yazılıdır.[273] Giriş açıklığının söveleri beyaz mermerdir. Kapının üzerinde yer yer altın varaklı süslemeler bulunmaktadır. Bu kapının doğu yönünde kemerli bir giriş daha bulunmaktadır. Bu girişin üzerinde kare demir parmaklık bulunmaktadır.

Resim 2. 48: Karaağalar Taşlığı Bölümleri.

[273] *https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ahz%C3%A2b-suresi/3586/53-55-ayet-tefsiri, E.T.: 16.11.2021, 11:36.;* F.Z. Dumlupınar, **Topkapı Sarayı Harem Dairesi 17. Yüzyıl Çini Pano Tasarımları**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul, 2015, s.33.

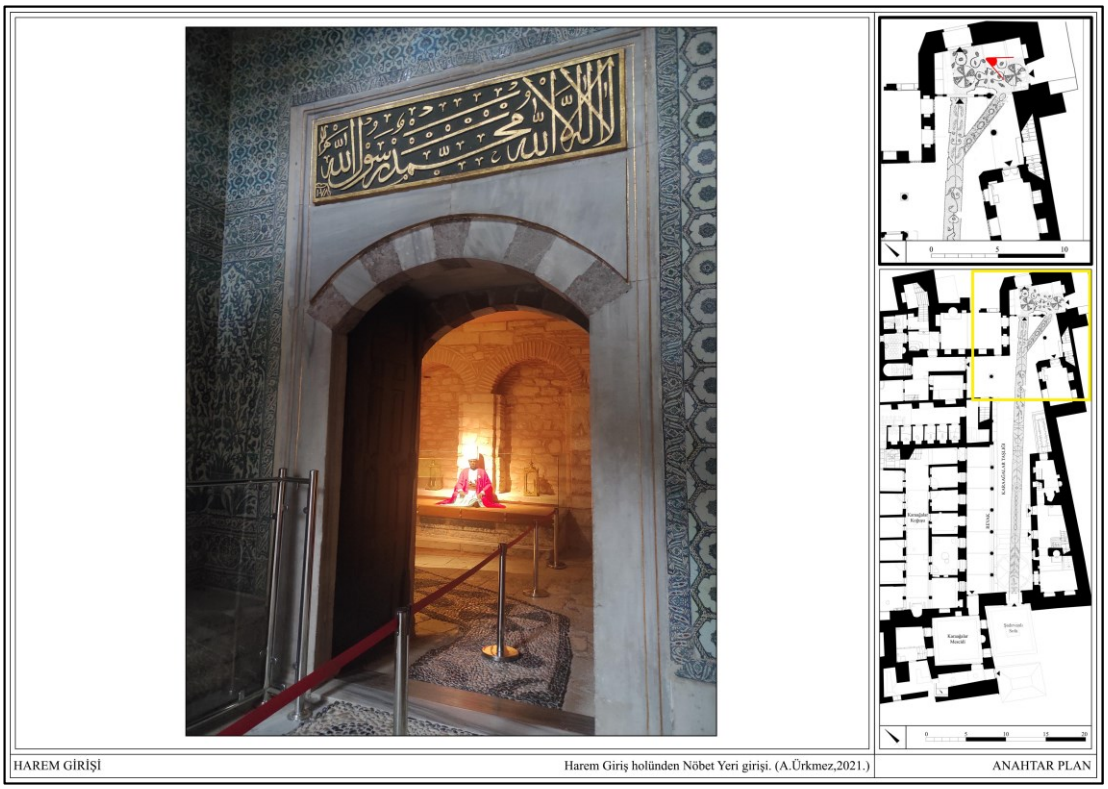
Perde kapısı, Valide Sultan ve padişahın geçmesi durumunda kullanılmıştır; fakat bunun dışındaki geçişler yanındaki küçük kapıdan sağlanmıştır.[274] Buradaki büyük girişin tam karşısında, haremin ana giriş kapısı olan Cümle Kapısı (Resim 2.48; No:7; Resim 2.49) bulunmaktadır. Cümle Kapısı'nın söveleri beyaz, basık kemerli, takı beyaz ve siyah mermer, kapı kanatları ise tunç kapıdır. Kapının mermer kitabesinde, 1667 (H.1078) tarihli mermer kitabede celi sülüs hatla Kelime-i Şehadet yazmaktadır.[275] Basık kemerli tunç kapının söveleri beyaz mermerdir. Kapının kenarlarındaki duvarlar, çiçek desenli çini ile kaplıdır. Bu kapıyı harem ile bağlantısı olan yani harem ağaları, sarayın üst sınıfına mensup kişiler kullanmışlardır.[276]

Resim 2. 49: Harem Cümle Kapısı.

[274] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.332.
[275] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.333.; Şimşirgil, s.186.; Balcı, s.118.
[276] Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.38.; Cimilli, s.315.

Cümle kapısının giriş holünün doğu yönünde haremin üçüncü avlusuna açılan Kuşhane Kapısı girişi bulunmaktadır. (Resim 2.48, No:8; Resim 2.52) Kemerli kapı, çift kanatlıdır. Kapının 1666 (H.1077) tarihli kitabesinde, *"Şefaat Ya Resulallah, şefaat ya Habiballah."* yazmaktadır.[277] Kapının üzerindeki kitabede kapı ile ilgili bir bilgi yoktur; fakat 1734 tarihi yer almaktadır.[278] Üçüncü avlu yönünde dört sütunlu bir revak bulunmaktadır. Adını burada bulunan Kuşhane Mutfağı'ndan almaktadır.[279] Padişahlar Arz Odası'na geçerken de bu kapıyı kullanmışlardır.[280] Bu kapı aynı zamanda hizmet amacıyla da kullanılmıştır.[281]

Resim 2. 50: Harem Giriş Holü'nden Nöbet Yeri girişi.

[277] Balcı, s.118.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.222.; Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.38.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.333.
[278] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.318-319.
[279] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.318-319.
[280] Uluçay, **Harem Hayatı'nın İç Yüzü,** s.11.
[281] Penzer, s.210.

Resim 2. 51: Harem giriş holünden Kuşhane giriş kapısı.

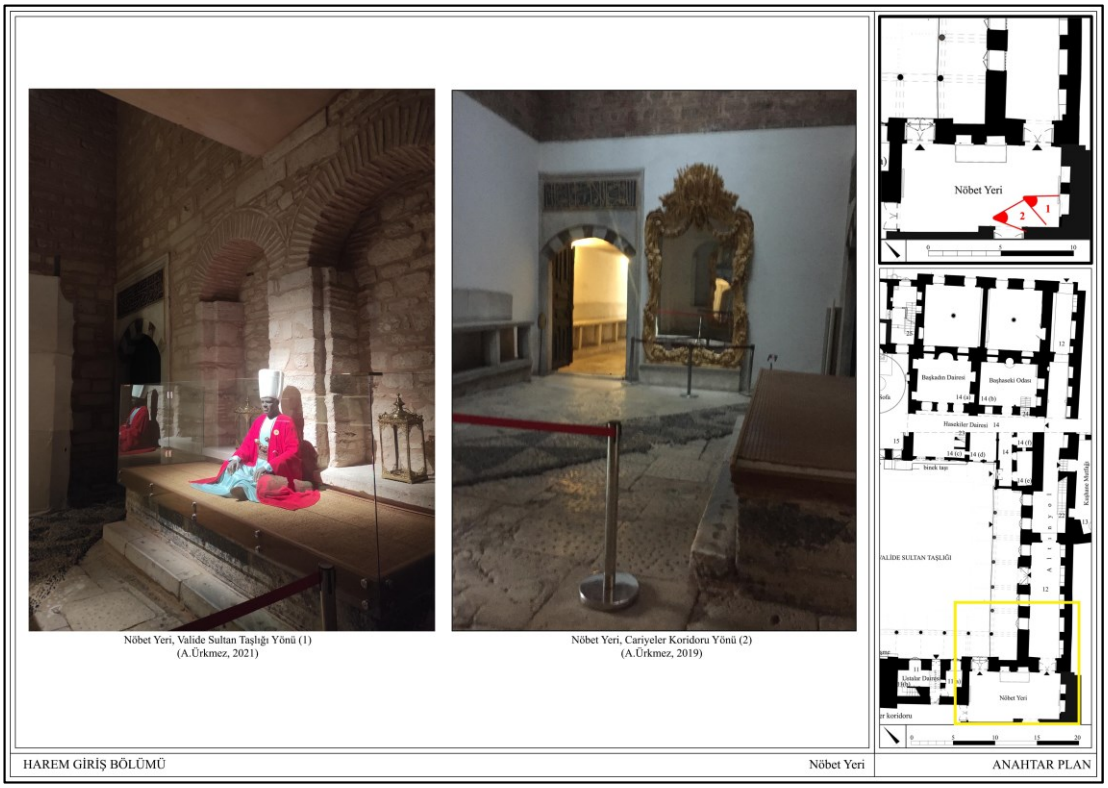
Resim 2. 52: III. Avlu'dan Harem girişi, Kuşhane Kapısı.

Resim 2. 53: Nöbet Yeri'nde Valide Sultan Taşlığı giriş kapısı ile Harem giriş holü girişi.

Cümle kapısından sonra Nöbet Yeri'ne (Resim 2.53; Resim 2.54) girilir. Hareme gelen ziyaretçiler ve satıcıların oturması için burada bulunan sekiden dolayı Sekili Hol de denilmiştir.[282] Nöbet Yeri'nde haremin kontrolü için haremağaları gece gündüz nöbet tutmuşlardır ve haremağaları en son bu noktaya kadar gelebilmişlerdir.[283] Burada bulunan kapılar akşam yemeğinden sonra kilitlenmiştir ve bu saatten sonraki iletişim nöbetçi harem ağaları aracılığıyla sağlanmıştır.[284] Nöbet Yeri aynı zamanda Ramazanda harem halkını sahura kaldırmak ve yemek geldiğini davullarla haber vermek için iletişim mekanı olarak kullanılmıştır.[285] Burada nöbet tutan Harem Ağaları'nın kontrolleri Kuşhane kapısının orada bulunan gizli merdiven ile yapılmıştır.[286]

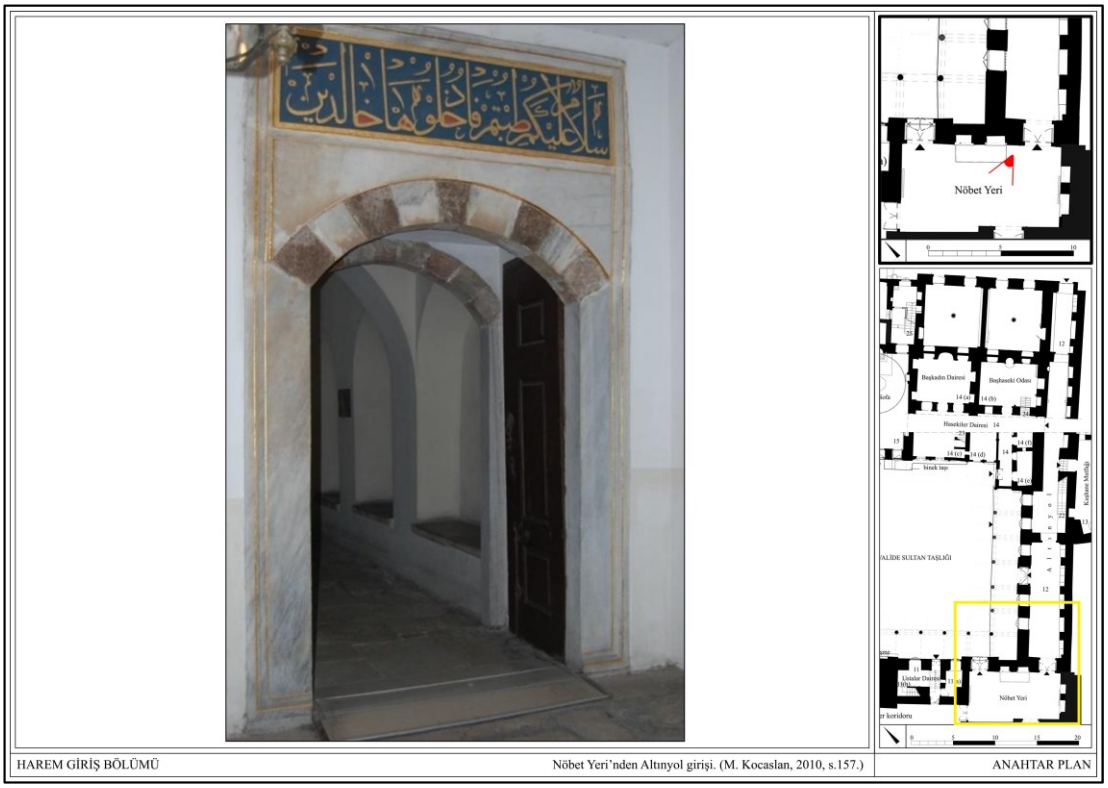
[282] Ortaylı**,** s.222-223.
[283]Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.313-333.; Uluçay, **Harem**, s.39.; Haremağalarının buradaki görevleri ile ilgili detaylı anlatım için bkz. 1.3. Topkapı Sarayı'nda Harem Teşkilatı Bölümü.
[284] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.333.
[285] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.333.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.222-223.
[286] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.222-223. Burada bahsedilen merdivenin karşındaki merdiven ile Hazinedar Ağa odalarına çıkılmaktadır.

Resim 2. 54: Nöbet Yeri'nde Valide Sultan Taşlığı cephesi ile Cariyeler Koridoru girişi.

Nöbet Yeri'nin duvarları, haremin ilk döneminde (Fatih Dönemi) yapılmıştır.[287] Aydınlatması, tepe pencereleri ile sağlanmaktadır. Mekan içerisinde boy aynası, duvarlarda kemerli nişler ve girdikten sonra batı yönünde tezgah[288] bulunmaktadır. Nöbet Yeri'nde, üç ayrı kapı bulunmaktadır. Cümle Kapısı'ndan girildikten sonra batı yönünde bulunan kapı Cariyeler Koridoru'na açılmaktadır (Resim 2.53). Bu koridora giden kapının kitabesinde *"Ey kapalı kapıları açan! Bizlere hayırlı kapılar aç."* yazılıdır.[289] Bu kapının açıldığı hol ile, Cariyeler Taşlığına ulaşılmaktadır. Bu taşlıklar çalışmanın 2.3.1. ve 2.3.2. bölümünde ele alıncaktır. Mekanın kuzey yönünün batısında Valide Sultan Taşlığı giriş kapısı (Resim 2.53) bulunmaktadır. Bu kapının üzerindeki kitabede *"Şüphe yok ki ben Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim."* anlamına gelen Hud Suresi 56. Ayeti yazılıdır.

[287] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.222-223.
[288] Tezgâhın kullanım amacıyla ilgili olarak bkz. 1.3. Topkapı Sarayı'nda Harem Teşkilatı Bölümü.
[289] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.222-223.

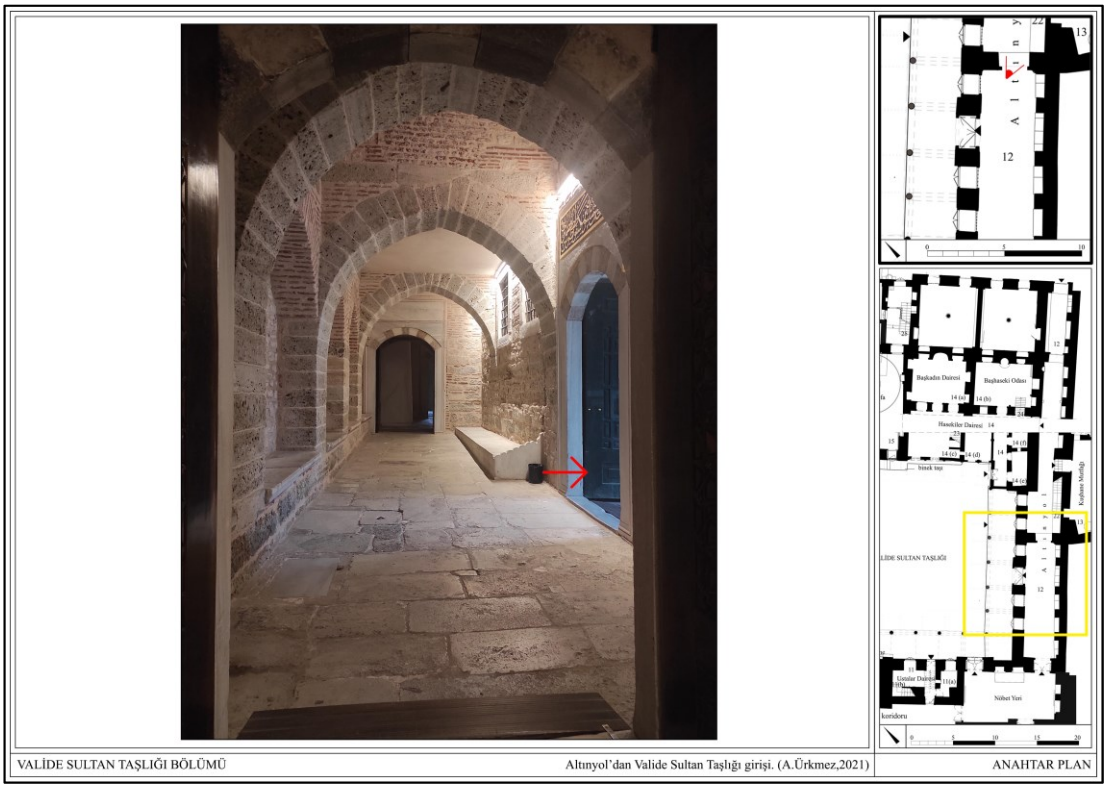
Resim 2. 55: Nöbet Yeri'nden Altınyol girişi.

Mekânın kuzey yönünün doğusunda bulunan kapıdan Altınyol'a girilmektedir (Resim 2.55). Bu kapının üzerinde ise Zümer suresi 73. Ayet yazılıdır.[290] Altınyol, Nöbet Yeri'nde başlar ve Mabeyn Taşlığı ve Hırka-i Saadet dairesi ile sonlanmaktadır. 45 metre uzunluğunda, 2 metre ile 4 metre arası değişen genişlikte bir koridordur.[291] Koridor üzerinde kemerli geçişler bulunmaktadır. Zemini taş döşelidir. Tavanı tonozlu veya kubbelidir. Yer yer dışarıya bakan pencerelerden veya yer yer bulunan tepe pencerelerinden ışık almaktadır.

[290] Zümer suresi 73. Ayet: *"Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da gruplar halinde cennete sevkedilecek. Nihayet oraya vardıklarında cennetin kapıları açılmış olacak; bekçileri onlara, "Selâm size! Hoş geldiniz! Ebedî olarak kalmak üzere buyurun girin cennete!" diyecek.,* https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Z%C3%BCmer-suresi/4129/71-75-ayet-tefsiri,E.T: 16.11.2021, 13:37.

[291] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.223.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.334-335.

Altınyol'a Nöbet Yeri'nden girildikten sonra ilk olarak batı yönde Valide Sultan Taşlığı giriş kapısı bulunmaktadır (Resim 2.56). Valide Sultan Taşlığı'nı geçtikten sonra ahşap, çift kanatlı ve kemerli bir kapıdan geçilir. Kapıyı geçtikten sonra doğu yönde Cevri Kalfalar Merdiveni (Resim 2.57) ve merdivenden biraz ilerledikten sonra Kuşhane Mutfağı bulunmaktadır. Kuşhane mutfağı padişahın yemeğinin hazırlandığı mutfak olarak kullanılmıştır (Resim 2.58). Kuşhane Mutfağı'nın girişini geçtikten sonra Valide Sultan Taşlığı cephesinde Hasekiler Dairesi giriş kapısı bulunmaktadır. Hasekiler Dairesi giriş kapısından ilerledikten sonra kemerli, çift kanatlı ahşap kapıdan çıkılır.

Resim 2. 56: Altınyol'dan Valide Sultan Taşlığı girişi.

Altınyol üzerinde girişi bulunmayan fakat Altınyol'a cephe olan Harem Camii bulunmaktadır. Altınyol'un sonunda Hırka-i Saadet Dairesi girişi, doğu yönündeki koridor ise III. Murad Dairesi, Hünkâr Sofası ve İkballer (Gözdeler) Taşlığı'na

ulaşılmaktadır. Padişah bu yolu aynı zamanda Hırka-i Saadet Dairesi'ne gideceği zaman kullanmıştır.[292]

Haremin erken döneme (Fatih dönemi) ait yapıları, Altınyol, Kuşhane Mutfağı, Eski Haseki Odaları (Altınyol'un bir kapı ile açılan haseki daireleri) ve Valide Sultan Taşlığı'dır.[293] Bu düşünceyi, Eldem/Akozan ve Kuban, ilk yapıların Valide Sultan Taşlığı çevresindeki yapılar şeklinde ifade etmişlerdir.[294] Bunu destekler nitelikte, G. Tanyeli'nin Harem'in alt yapısının yapım evrelerini gösterdiği plana bakıldığında Valide Sultan Taşlığı ve Altınyol'un izdüşümüne denk gelen yerlerin 16. yy. başına tarihlendirdiği görülmektedir. Harem'in ilk dönem yapılarının bu bölümde olduğu söylenebilir.

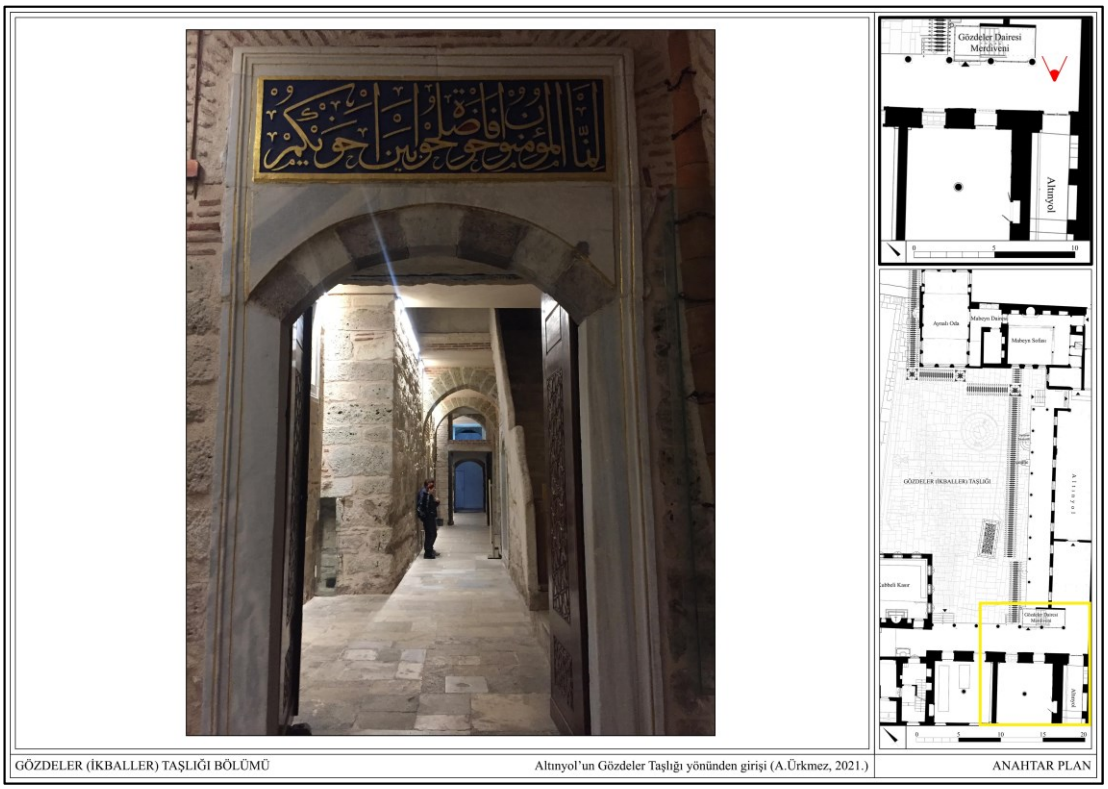

Resim 2. 57: Altınyol'da Cevri Kalfa Merdiveni ile Kuşhane Mutfağı girişi.

[292] Koçu, **Topkapı Sarayı**, s.188.
[293] Cimilli, s.315.; Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.23.
[294] Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.67-68.; Kuban, 421-422.

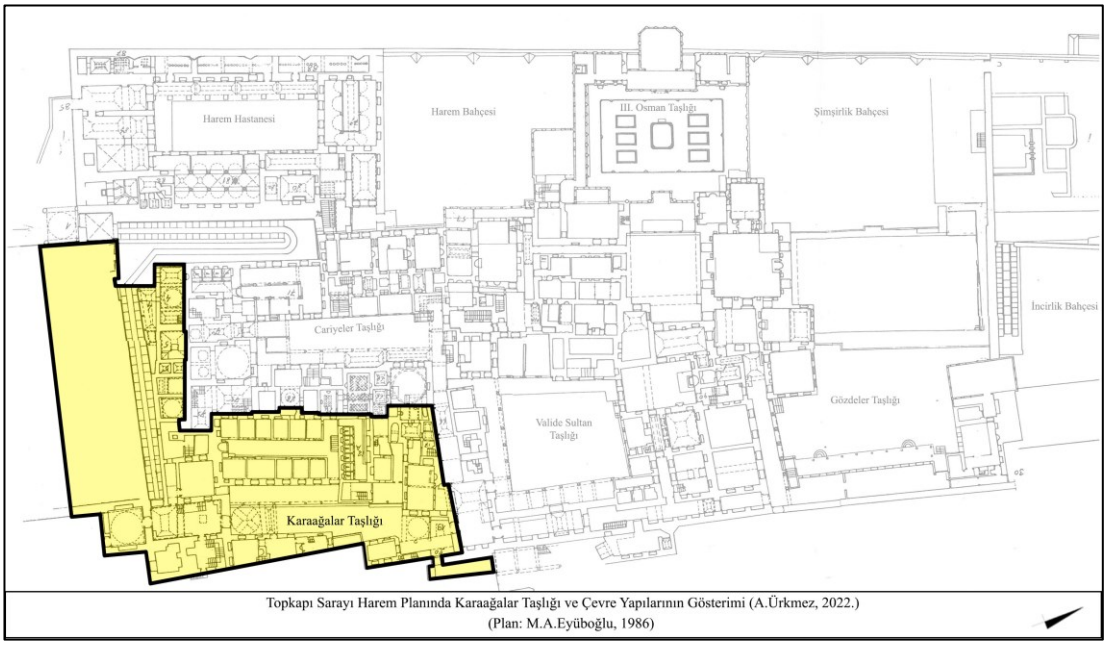
Resim 2. 58: Kuşhane Mutfağı.

Resim 2. 59: Gözdeler Taşlığı yönünden Altınyol girişi

2.3.1. Karaağalar Taşlığı

Karağalar Taşlığı, Şadırvanlı Sofa ile Harem ana giriş kapısı arasında yer almaktadır (Resim 2.60). 16. yy.'da haremin bir diğer avlusu olan Cariyeler Taşlığı ile aynı dönemde yapılmıştır.[295] Adını taşlıkta bulunan Karaağalar Koğuşu'ndan alan taşlığa Harem Kapısı'na giderken yer alan revaklar nedeniyle Revaklı Yol adı da verilmiştir.[296]

Resim 2. 60: Harem planında Karaağalar Taşlığı'nın gösterimi

Revaklar, taşlığın batı yönünde bulunmaktadır ve mekanların cephesine revaktan gergi demirleri uzanmaktadır. Saçakların gergi demiri de revaklar üzerine oturmaktadır. Revakları oluşturan sütunlar, nilüfer motif bezemelidir.

Taşlıktaki yapılar iki veya üç katlıdır. Bu bölümde haremin hizmet sınıfına mensup, karaağalar, harem ağaları ve hadım ağaların daireleri, koğuş, mescit, mektep

[295] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.224.
[296] Şimşirgil, s.181.

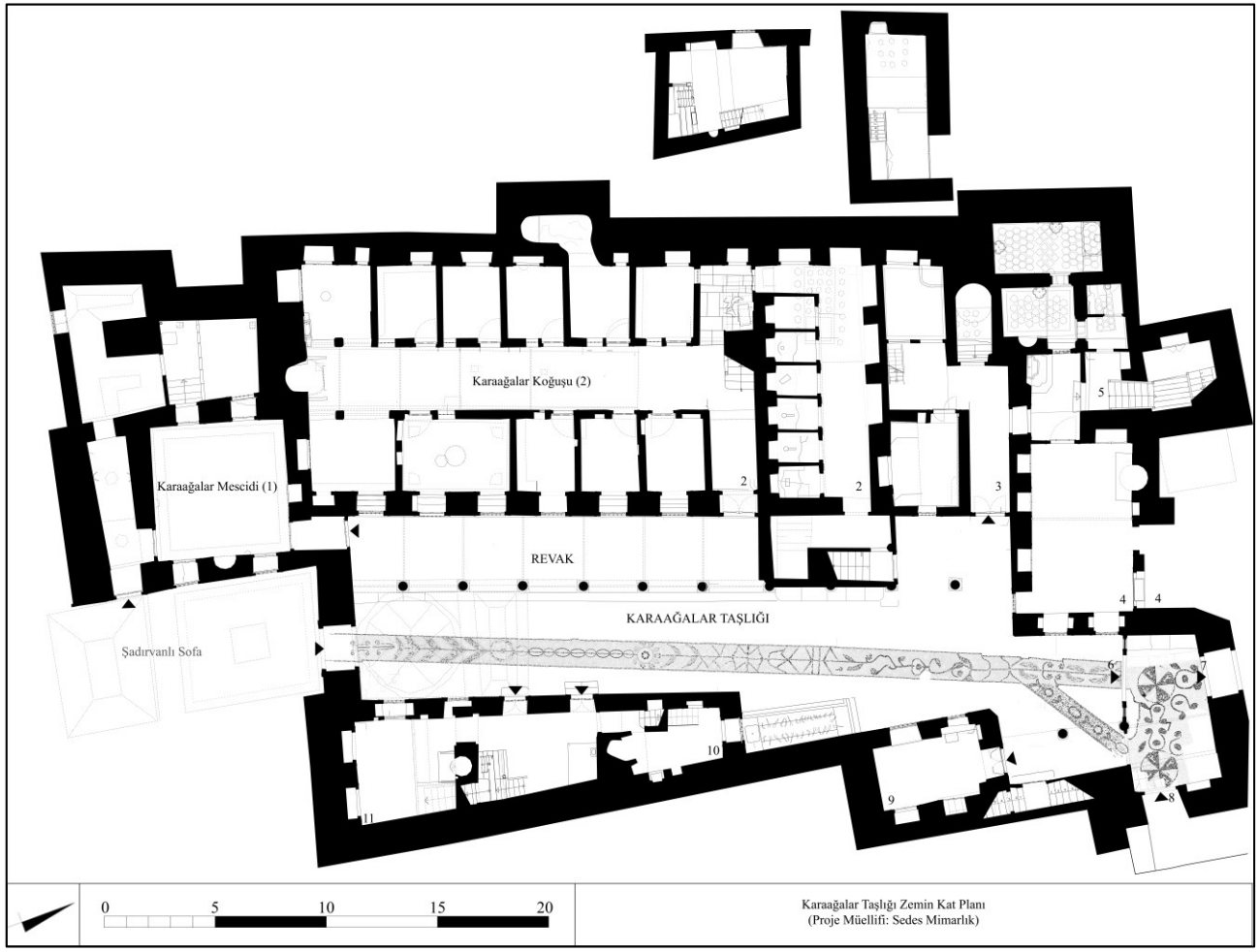
ve hamamlar gibi farkı fonksiyonlarda mekanlar bulunmaktadır. Taşlığın başlangıç ve bitişinde kubbeler yer almaktadır. Taşlığın üç yönü saçaklarla çevrili ve duvarlarının büyük bir bölümü çini kaplıdır. Yer yer taş cepheler görülmektedir. Daire içlerindeki duvarlarda bulunan çini kaplaması ilerleyen dönemlerde sökülerek kalemişi yapılmıştır. 20. yy. başında harem dairesinden sökülen çiniler, taşlığın iyi durumda olan mekanlarında saklanmıştır.[297] Revaklara bakan pencerelerin üstünde, Kaside-i Bürde'den (Resim 2.63) bölümler bulunan çini kaplaması bulunmaktadır.[298] Kitabelerde, padişah ve harem halkının yaptırmış olduğu hayır işlerini anlatmaktadır.[299]

Resim 2. 61: Karaağalar Taşlığı'nda Karaağalar Koğuşu'nun önünde yer alan revaklar.

(A.Ürkmez, 2021.)

[297] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 325.
[298] Şimşirgil, s.181.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.325.
[299] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.207-210.

Resim 2. 62: Karaağalar Taşlığı Zemin Kat Planı.

Resim 2. 63: Kaside-i Bürde'nin görüldüğü Karağalar Koğuşu cephesi.

Şadırvanlı Sofa'dan girildikten sonra doğu cephesinde sırasıyla Musahipler Dairesi (Resim 2.62; No:11) Cüceler Dairesi (Resim 2.62; No:10) ve Hazinedar Ağa Dairesi (Resim 2.62; No:9) bulunmaktadır.[300] Bu daireler iki veya üç katlıdır. Padişahın harem için koyduğu kuralların olduğunu belirtmiştik. Tenbithâme adı verilen bu kurallar, bu taşlıktaki tek katlı Haremağalarının nöbet odasında bulunmaktaydı.[301]

Taşlığın, batı yönünde, Karaağalar Mescidi (Resim 2.62; No:1), Karağaalar Koğuşu (Resim 2.62; No:2), Şehzadeler Mektebi ve Darü's-saade Ağası Daireleri (Resim 2.62; No:3) yer almaktadır. Karağalar Koğuşu, Harem ağaları tarafından kullanılan taşlığın revaklı ilk bölümünde yer almaktadır. Giriş buradan sağlanmaktadır. Üç kattan oluşmaktadır. Zemin katında koridorun sonunda ocak bulunmaktadır (Resim 2.64). Harem'in genelinde olduğu gibi bu ocakta odalarda kullanılan mangallara ateş kaynağı olarak kullanılmıştır. Yaklaşık olarak 30 kadar

[300] Cüceler: Padişahı eğlendirmekle görevli sınıftır, Hazinedar: Mali işlerle ilgilenen sınıftır. Musahipler: Padişahın odasının kapısında nöbet tutan sınıftır. bkz. İ. Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.205-207.
[301] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 326.

odası bulunmaktadır.[302] Koğuşun zemin katını "baş kapı gulamı", birinci katını "neferler" ve ikinci katını ise "ortancalar" kullanmışlardır yani kat yerleşiminde bir hiyerarşi görülmektedir.[303] Odaların galerilerin etrafında konumlandığı görülmektedir. 18. yüzyılda artan haremağaları sayısından dolayı üç katı büyüklüğüne çıkarılmıştır.[304]

Resim 2. 64: Karaağalar Koğuşu.

Karağalar Koğuşu'nun yanında, Ağalar nöbet yerinin karşısında Karaağaların başı olan Darü's-saade Ağası Dairesi (Resim 2.62; No:3) yer almaktadır. Daireye girişler Karaağalar Taşlığı üzerinden sağlanmaktadır (Resim 2.66) Dairenin taşlığa bakan cephesi 17. yy. renkli sıraltı tekniği kullanılan çini kaplıdır (Resim 2.66). İki katlı kargir bir yapıdır. Duvarları çini kaplıdır. Mekânın zemin katında, hamam (Resim 2.67), servis odaları, kahve ocağı; birinci katında ise selamlık, yemek odaları ve işlevi

[302] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 326-327.
[303] Kocaaslan, s.151.; Karaağalar'ın sınıflarıyla ilgili olarak bkz. Uzunçarşılı, s.159-161.
[304] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 326-327.

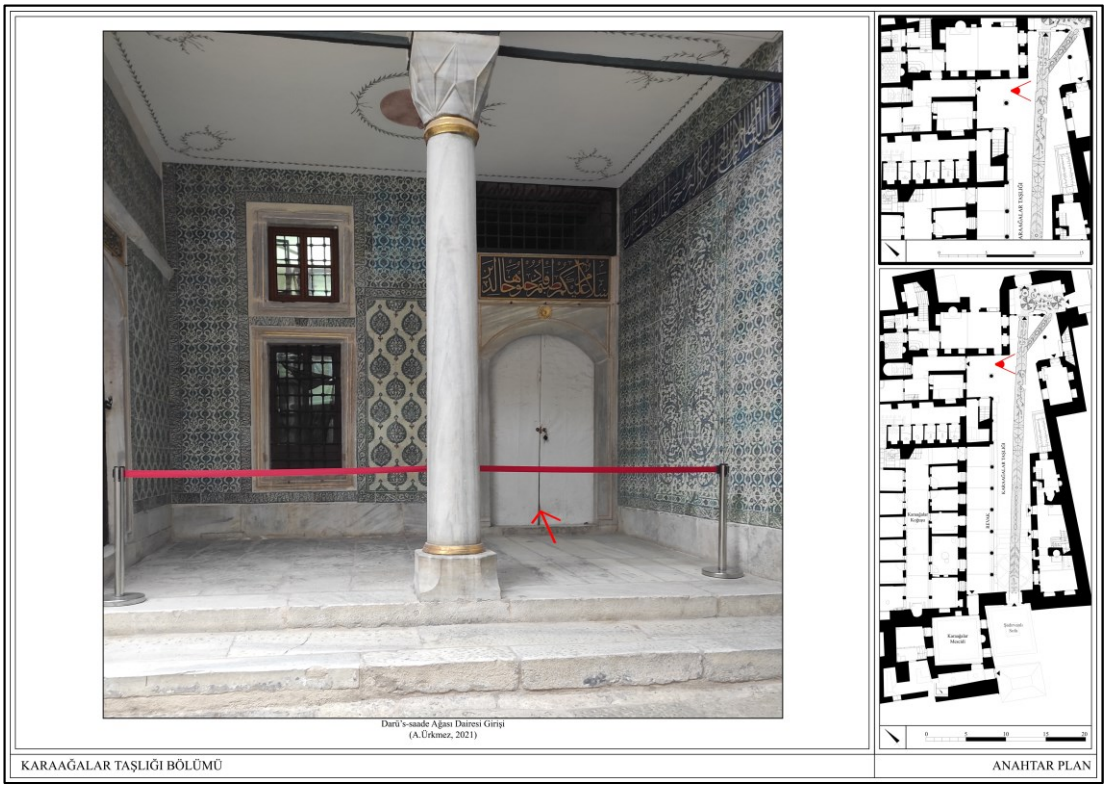
bilinmeyen odalar bulunmaktadır.[305] Dârüssaâde Ağası'nın Dairesi'nde haremin girişini ve taşlığı kontrolü sağlayacak şekilde her iki yönde penceresi bulunmaktadır. [306]

Resim 2. 65: Karaağalar Koğuşu.
(İ. Ortaylı, 2013, s.213.)

Darü's-saade Ağası Dairesi'nin üst katında Şehzadeler Mektebi (Resim 2.69) yer almaktadır. Darü's-saade Ağası dairesinden, Şehzadeler Mektebi'ne merdivenle (Resim 2.68) geçiş yapılmaktadır. Darü's-saade Ağası'nın sorumlu olduğu okulda, dört veya beş yaşına gelmiş şehzadelere hocalar tarafından ders verilmiştir.[307] Bu katta, ders odası dışında burada eğitim veren hocaların dinlenmesi için yapıldığı düşünülen bir oda, Dârü'ssaâde Ağası'na ait bir oda, tuvalet ve çeşme bulunmaktadır.[308] Dairede 17. yy. ile 18. yüzyıl Rokoko üslubu birlikte görülmektedir.

[305] Penzer, s.178.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.214.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 329-330.; Kocaaslan, s.159-161.
[306] Kocaaslan, s.161.
[307] Penzer**,** s.178.; D'Ohsson, **Harem-i Hümayun**, Hayat Tarih Mecmuası İlavesi, İstanbul, 1972.; s.14.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.214.; Kocaaslan, s.163.
[308] Kocaaslan, s.162-163.

Resim 2. 66: Karaağalar Taşlığı, Darü's-saade Ağası Dairesi giriş kapısı.

Resim 2. 67: Dârüssaâde Ağası'nın Hamamı.

(M. Kocaaslan, 2014, s.158.)

Resim 2. 68: Darü's-saade Ağası Dairesi'nden Şehzadeler Mektebi'ne çıkan merdiven.

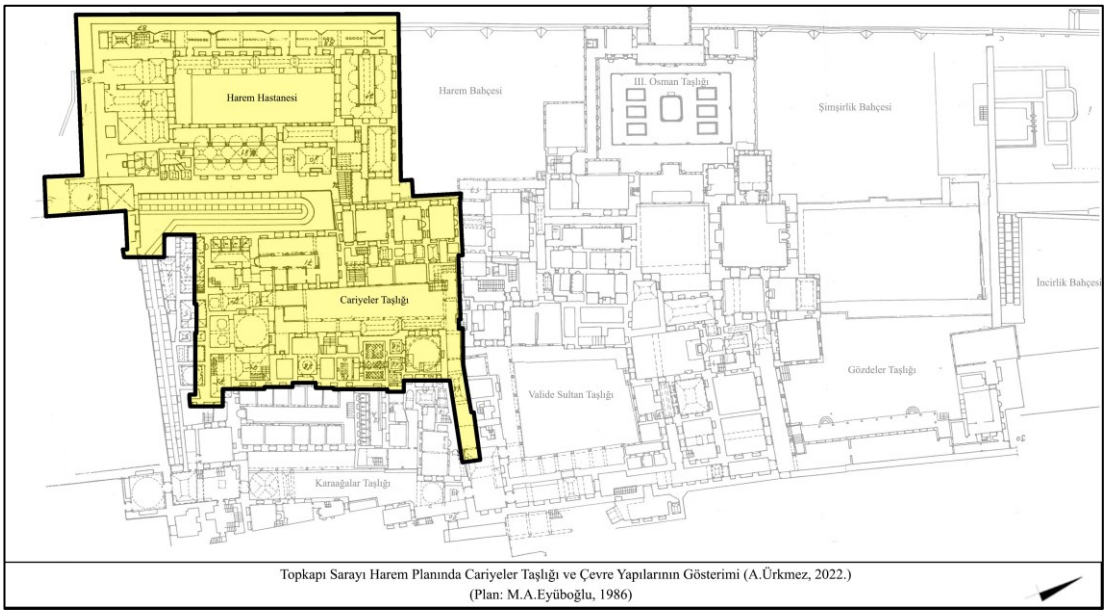
(İ. Ortaylı,2013, s.214.)

Resim 2. 69:Şehzadeler Mektebi giriş sofası.

(M. Kocaaslan, 2014, s.159.)

2.3.2 Cariyeler Taşlığı

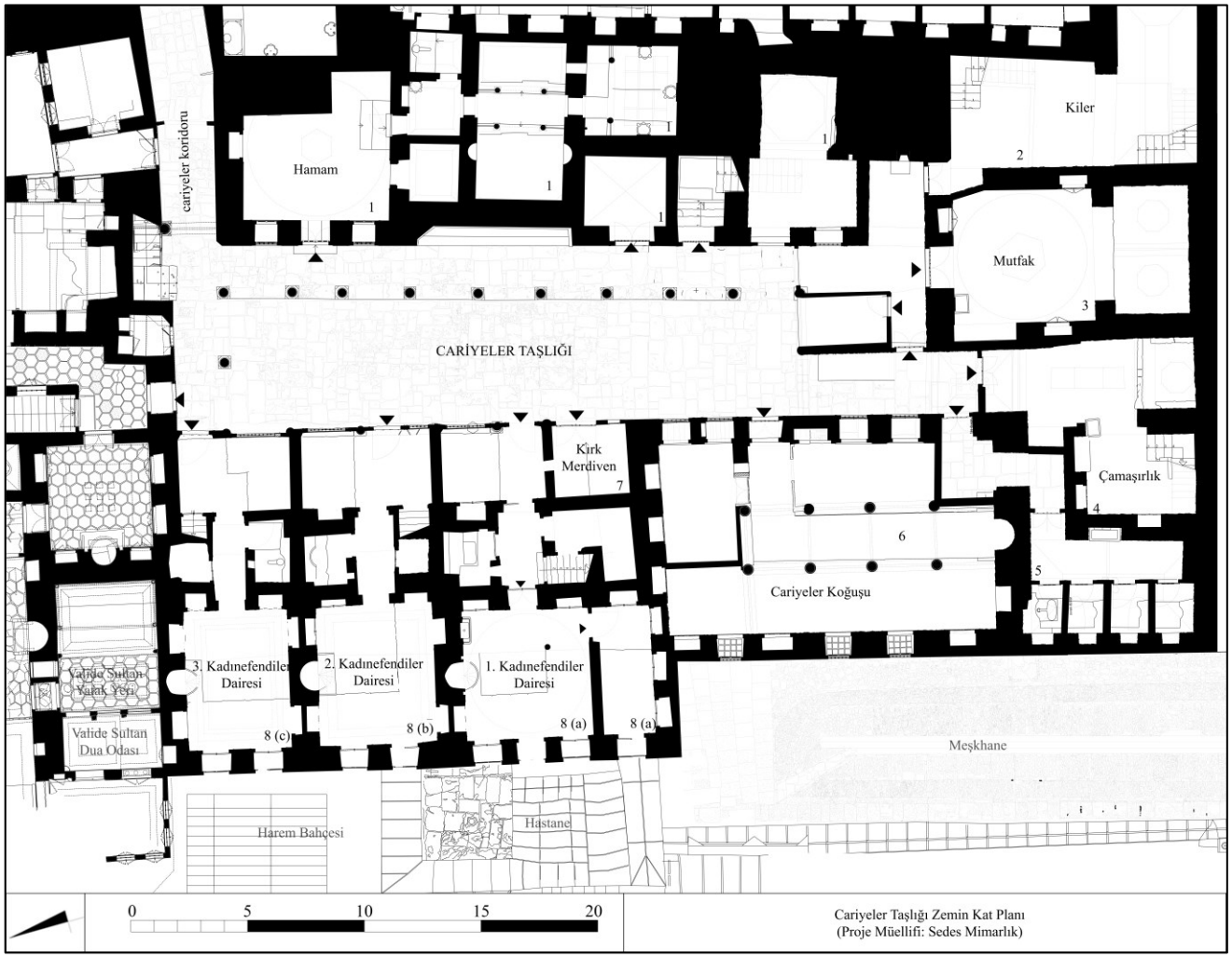

Resim 2. 70: Cariyeler Taşlığı'nın Harem Planında gösterimi.

Nöbet Yeri'nden girilen Cariyeler koridorunun sonunda ve batı yönünde yer almaktadır (Resim 2.70). Bu taşlığa Cariyeler Taşlığı veya Kadınefendiler Taşlığı adı verilmektedir. 16. yy. ortalarında inşa edilmiştir.[309] Dört cephesi revaklarla ve saçaklarla çevrilidir; fakat Haliç cephesinin revaklarının arası kapalıdır. Taşlıkta bulunan yapılar iki katlıdır. Taşlığa bakan pencereler çoğunlukla dikdörtgendir ve pencerelerin önünde lokma parmaklık bulunmaktadır.

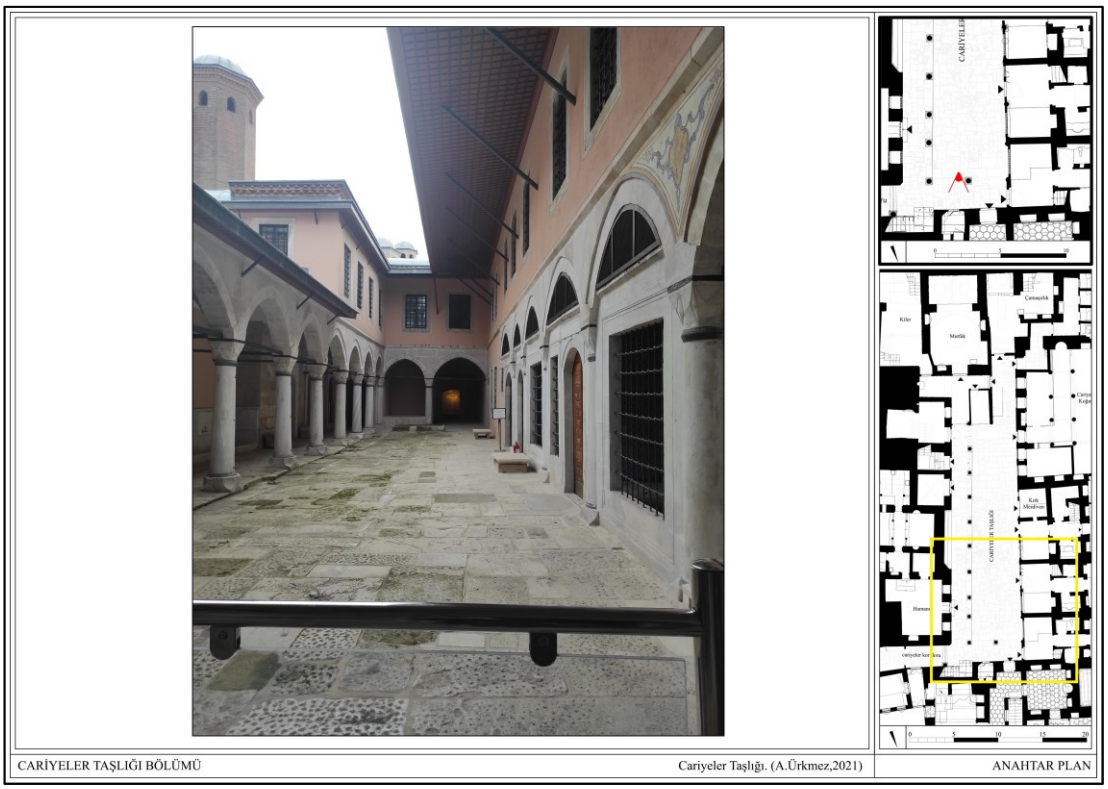
Taşlık; Kadınefendi Daireleri, kiler, cariye odaları, çamaşırhane ve hamamdan oluşmaktadır. Sarayın en eski hamamlarından biri olan Cariyeler Hamamı burada yer almaktadır.[310] Kadınefendi Daireleri (Resim 2.71; No:8), avlunun Haliç cephesi yönünde bulunmaktadır. 17. yy.'da IV. Mehmed döneminde yapılmıştır.[311] Pencereleri Haliç cephesine açılan üç daireden oluşmaktadır ve burayı Haseki ve Kadınefendiler kullanmışlardır.[312]

[309] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.224.
[310] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.224.
[311] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.337.
[312] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.228-229.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.337.

Resim 2. 71: Cariyeler Taşlığı Zemin Kat Planı.

Odalarda, ocak, sıcak ve soğuk su için ayrı ayrı çeşmeler ve gusülhane bulunmaktadır.[313] G. Necipoğlu, odalardan birinin diğerlerine göre daha büyük ve ek odaları olduğundan, Valide Sultan'dan sonra kubbeli olan diğer tek mekân olmasından bahsetmiş ve bu odanın (Resim 2.71; No: 8(a)) sultanın Başhasekisine ait olabileceğini aktarmıştır.[314]

Resim 2. 72: Cariyeler Taşlığı.

Haremin diğer taşlıklarında da görülen, revakların arasının örülerek odalar oluşturulması durumu, bu taşlıkta Kadınefendi Daireleri'nin cephesinde görülekte olup 18. yy.'da yapılmıştır. 20. yy.'da ise bu mekânı (Resim 2.71; 8(a), (8(b) ve 8(c) mekanlarının giriş bölümü) yaşlı ve hasta cariyelere bakan baş hemşire, kâhya kadın, çamaşırcıbaşı ve kalfa cariyeler kullanmışlardır.[315]

[313] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.226-227.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.337.
[314] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.228-229.
[315] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.337.

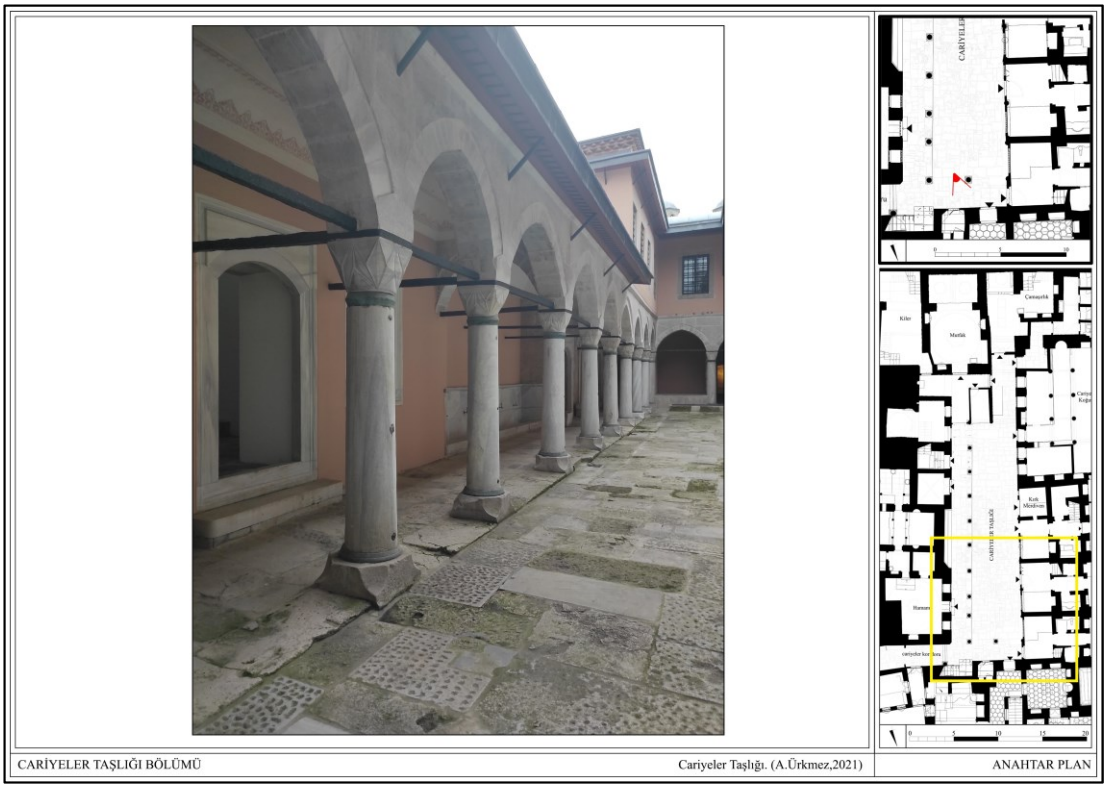
Resim 2. 73: Kadınefendiler Dairesi'nin Haliç cephesinden görünümü. (A. Söylemezoğlu Arşivi'nden.[316]

Kadınefendi Daireleri ile aynı cephede Cariyeler Koğuşu (Resim 2.71; No:6) bulunmaktadır. Zemin ve birinci kat olmak üzere iki katlıdır. Cariyeler Koğuşu, mermer sütunlarla desteklenmiş asma katı bulunmaktadır.[317] Birinci katına Kalfalar Dairesi'nden çıkılmaktadır. Birinci katta yer alan bir diğer mekan kalfa odalarıdır. Kubbe fenerleri ile taşlığa bakan pencerelerden ışık almaktadır. Sofasında ocak bulunmaktadır.[318] Odalar, süslemesiz sade şekilde düzenlenmiştir.[319]

Cariyeler Dairesi ile Kadınefendiler Dairesi arasında bir kemerli kapı bulunmaktadır. Buradan girildikten sonra Harem Bahçesi'ne ulaşılan 52 basamaklı (Resim 2.71, No:7; Resim 2.75); fakat kırk merdiven adı verilen bir merdiven bulunmaktadır.[320] Bu merdiveni çırağ edilmiş; fakat evlenememiş cariyeler sarayı terk ederken kullanmışlardır.[321]

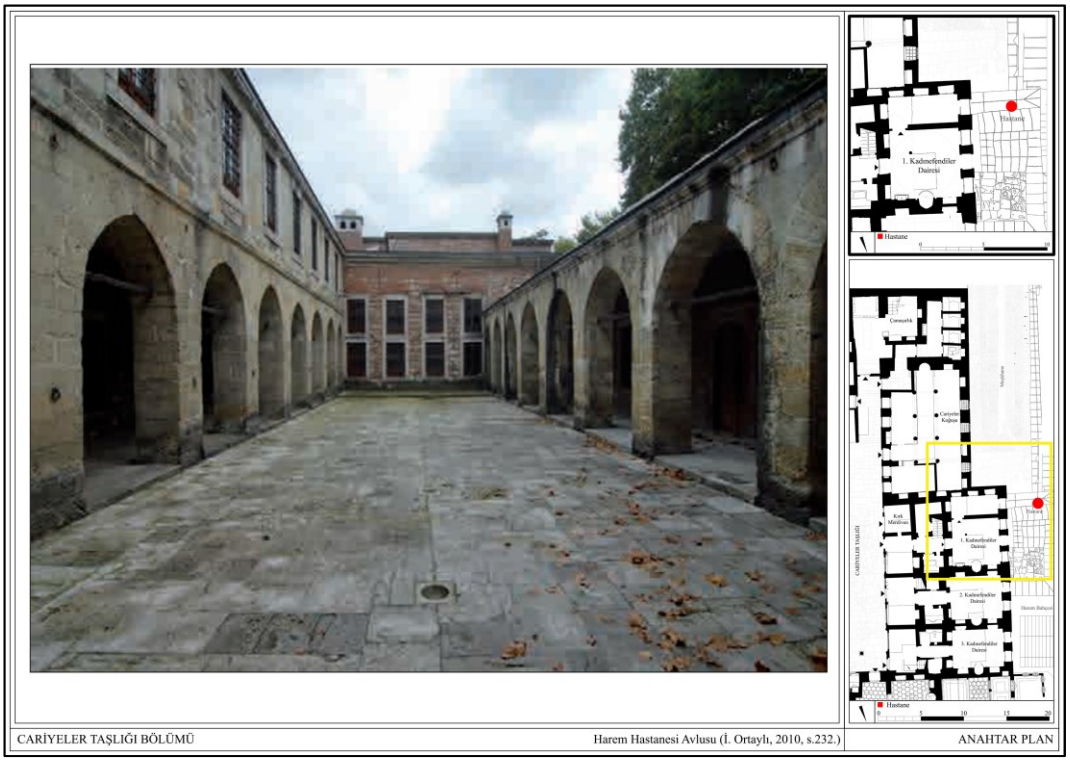
[316] Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68480 E.T: 04.06.2022.
[317] İOrtaylı, **Topkapı Sarayı,** s.228.
[318] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.338.
[319] Gülen, s.192.
[320] S.H. Eldem-F. Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.49.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.338.; İ. Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.224.; A. Şimşirgil, s.188.
[321] Koçu, **Topkapı Sarayı**, s.218.

Resim 2. 74: Cariyeler Taşlığı güneydoğu cephesi.

Resim 2. 75: Harem kırk merdiven.

Resim 2. 76: Harem Hastanesi.

Bu merdivenden inerken, ilk sahanlığın batı yönünde bulunan kapı ile Cariyeler Koğuşu'nun alt katındaki odaya, doğu yönünde bulunan kapı ile ise Haseki Dairelerinin altında kalan pencereleri Harem bahçesine bakan odalara ve buradan da bodrum kata inilmektedir.[322] İ. Ortaylı, bu sahanlıktan ulaşılan mekanların kiler, oda ve hastane koğuşları olarak adlandırmaktadır.[323] Bu merdivenin sonunda Harem Bahçesi'ne ve Harem Hastanesinin bulunduğu (Resim 2.76) kota ulaşılmaktadır. Cariyeler Alt Taşlığı adı verilen bu yer, Cariyeler Taşlığı'ndan 12 metre daha düşük kotta bulunmaktadır.[324]

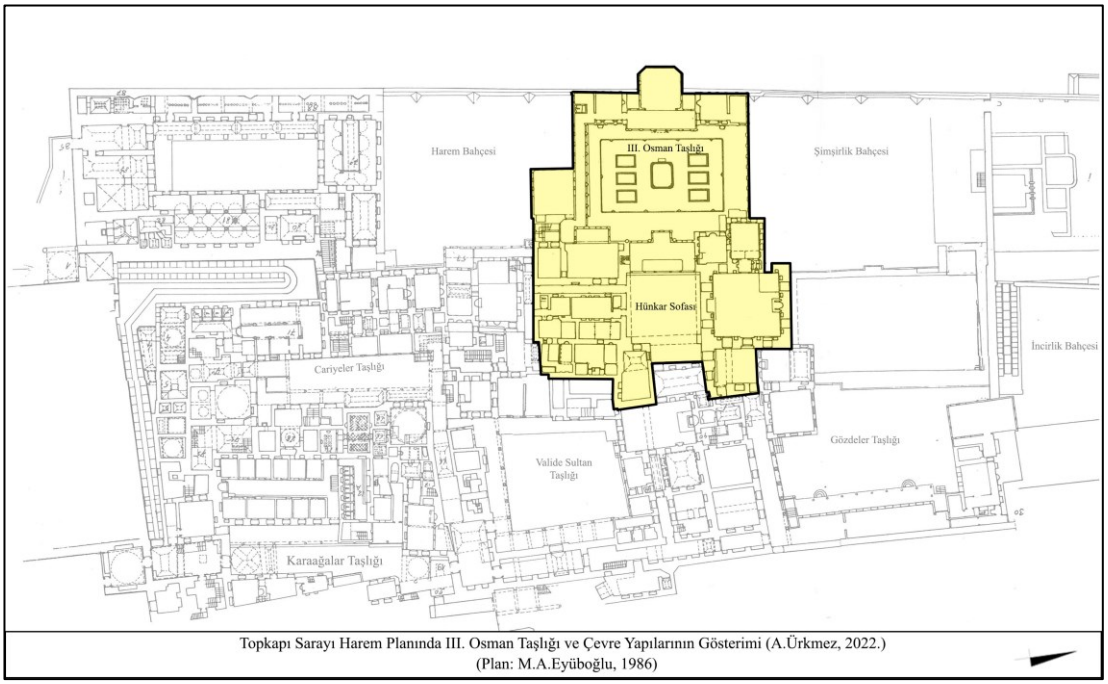
Taşlıkta, 1665 yangısı sonrası yapılmış olan Harem Hastanesi, Arkeoloji Müzesi bahçesine açılan Meyyid Kapısı yönünde; gasilhane, çamaşırhane ve Harem bahçesi yönünde; 2. Cariyeler koğuşu yer almaktadır.[325] Kadınefendiler Dairesi ile

[322] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.338.
[323] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.230.
[324] A. Şimşirgil, s.191.
[325] Topkapı Sarayı Planı için bkz. Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** 26-27/232-233.

Cariyeler Koğuşu'nun karşı cephesinde yani Karaağalar Koğuşu yönünde mutfak, hamam ve yatak odalarına çıkan bir merdiven bulunmaktadır.[326] Aynı zamanda bu cephede taşlığın çeşmesi bulunmaktadır.

Taşlık, 1665 yılı Haremde çıkmış olan yangından sonra kapsamlı bir onarım geçirmiştir.[327] 18. yüzyılda, bu taşlığa eklenen bir kahve ocağı aracılığıyla Valide Sultan Taşlığı'na bağlantısı sağlanmıştır.[328]

2.3.3. III. Osman Taşlığı

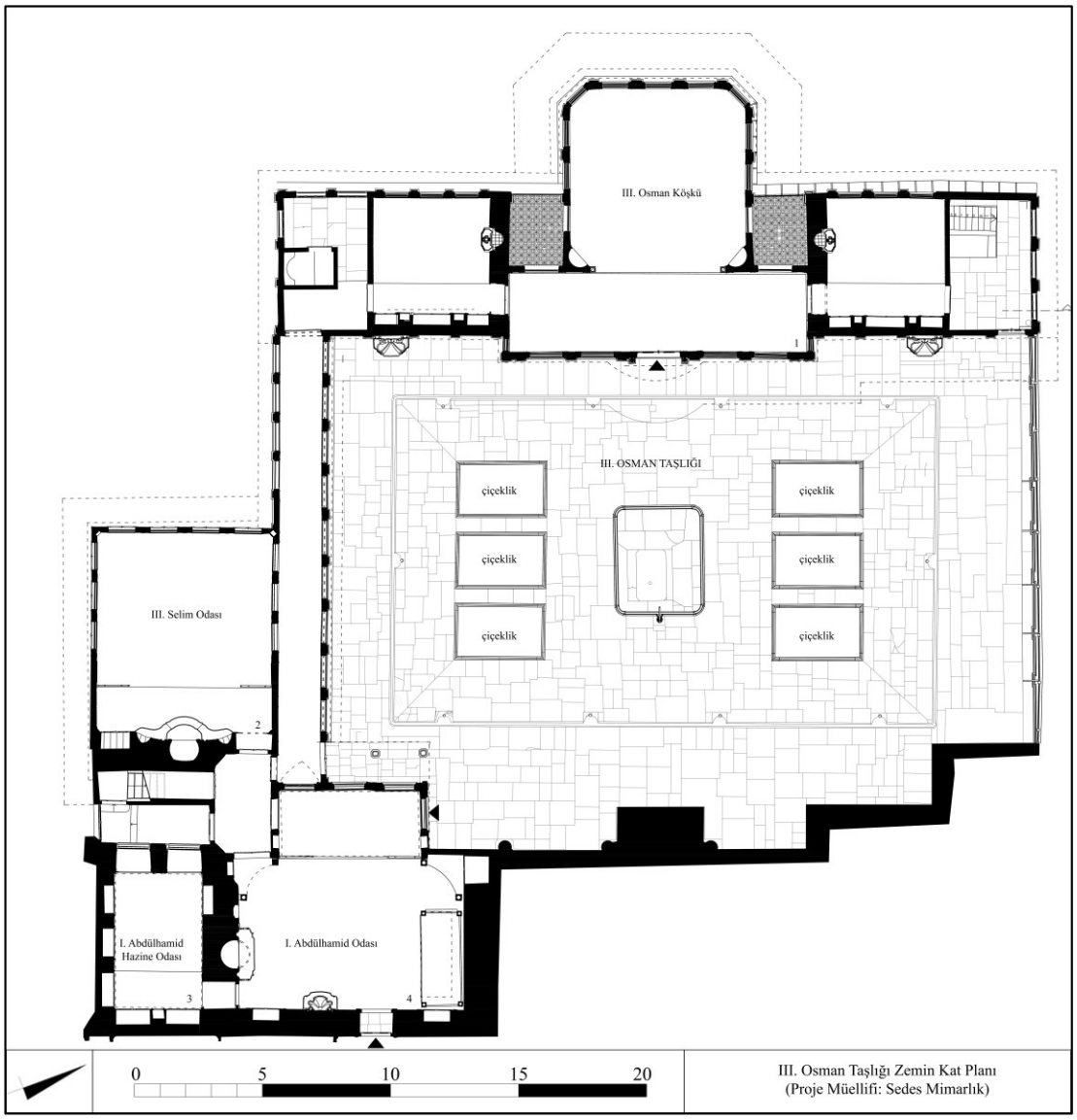

Resim 2. 77 : Harem planında III. Osman Taşlığı'nın gösterimi.

III. Osman Taşlığı, Şimşirlik ve Harem Alt Bahçesi arasında Harem'in Haliç cephesinde konumlanmaktadır (Resim 2.77; Resim 2.79). Taşlık, III. Osman (1754-

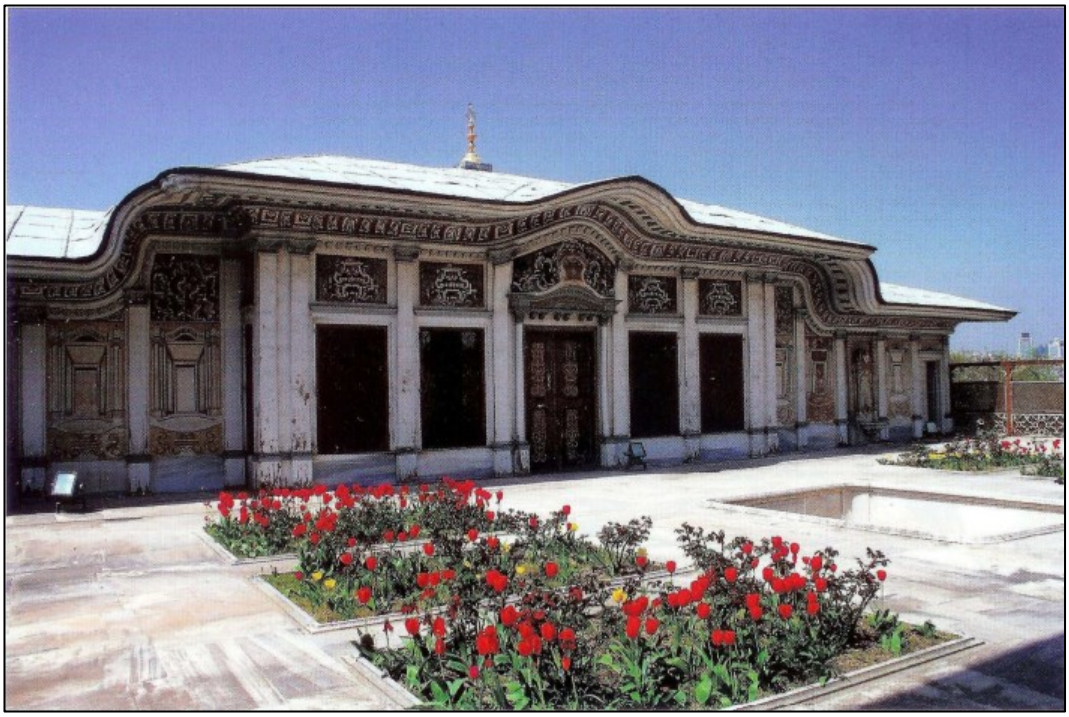
[326] Penzer, **Harem**, s.211-214.
[327] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.228-229.
[328] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.337.

1757) tarafından yaptırılmıştır.[329] Taşlığın ortasında yer alan mermer süs havuzundan dolayı Havuzlu Taşlık adı da verilmektedir.[330] Yüksek payeli, ayaklar üzerine oturtulmuş teras şeklinde inşa edilmiştir. Eldem-Akozan, bu taşlığın yer kalmamasından kaynaklı asma-bahçe şeklinde yapıldığından ve yapılabilecek son sınır olduğunu ifade etmektedirler (Resim 2.38).[331]

Resim 2. 78: III. Osman Taşlığı Zemin Kat Planı.

[329] Bayrak, s.84.; Şimşirgil, s.204.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.258.
[330] Şimşirgil, s.204.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.258.
[331] Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.67-68.

Resim 2. 79: III. Osman Taşlığı'nda III. Osman Köşkü.
(H. Theunissen, 2010, s.30.)

Dikdörtgen planlıdır. Taşlığın kuzeybatı yönünde III. Osman Köşkü (Resim 2.78, No:1), güneydoğu yönünde I. Abdülhamid Odası (Resim2.78, No:4) ile Hünkâr Sofası, güneybatı yönünde III. Selim Odası (Resim 2.78, No:2) ve bulunmaktadır. III. Osman Köşkü'nün inşaatı I. Mahmud tarafından başlatılmıştır ve III. Osman tarafından tamamlanmıştır; fakat kapıda III. Osman ile ilgili kitabe bulunmamakla birlikte kapının üzerinde II. Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır.[332] 1968-1980 yılları arasında gerçekleştirilen onarımlarda ise III. Osman Köşkü inşa edilmeden önce Haliç'e bakan kemerli cephesindeki sondajda XVI. yy.'a tarihlendirilen taş üzerine oymalı altın yaldızlı bezemeler ortaya çıkarılmıştır.[333]

III. Osman Köşkü'nün yapılmasıyla önü kapanmış olan Hünkâr Sofası, IV. Mehmed döneminde inşa edilmiştir.[334] Padişah bu mekânı bayramlaşma merasimi,

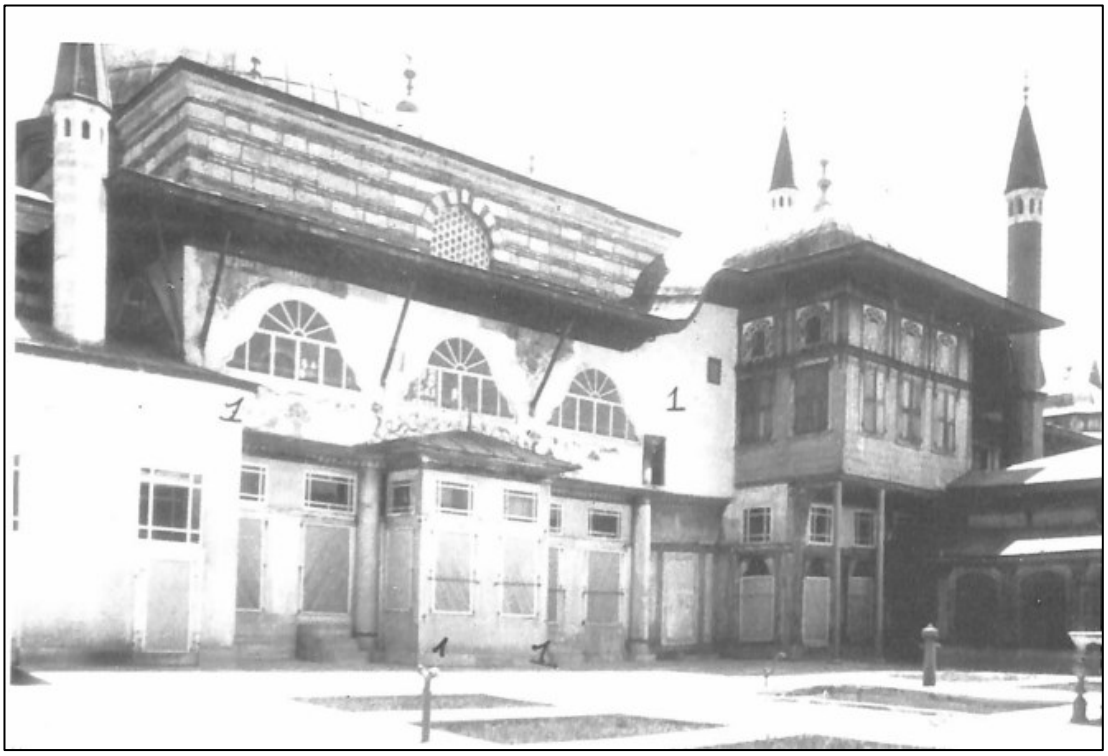
[332] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.258.
[333] Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, Sanat Dergisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sayı:7, 1982, s.74.
[334] Kuban, s.427.

sohbet, düğün ve kabul salonu gibi çeşitli amaçlarla kullanmıştır (Resim 2.80).[335] 18. yy. mimarisi ile Osmanlı mimarlık üslubu birlikte görülmektedir. Kubbesi kalem işlemelidir. Bu mekândan, III. Ahmed Yemiş Odası'na, III. Murad Dairesi'ne, Hamamlara ve Havuzlu Taşlığa geçiş bulunmaktadır. Mekânın ısıtmasının, döşeme altında bulunan kanallar aracılığıyla hamamdan gelen sıcak su ile ısıtıldığı düşünülmektedir.[336] Sofa içerisinde üç adet çeşme bulunmaktadır. Şirvanlar atında oturma yerleri yer almaktadır. Şirvanların asma katında yer alan mekanların önünde altın yaldızlı korkuluk bulunmaktadır.

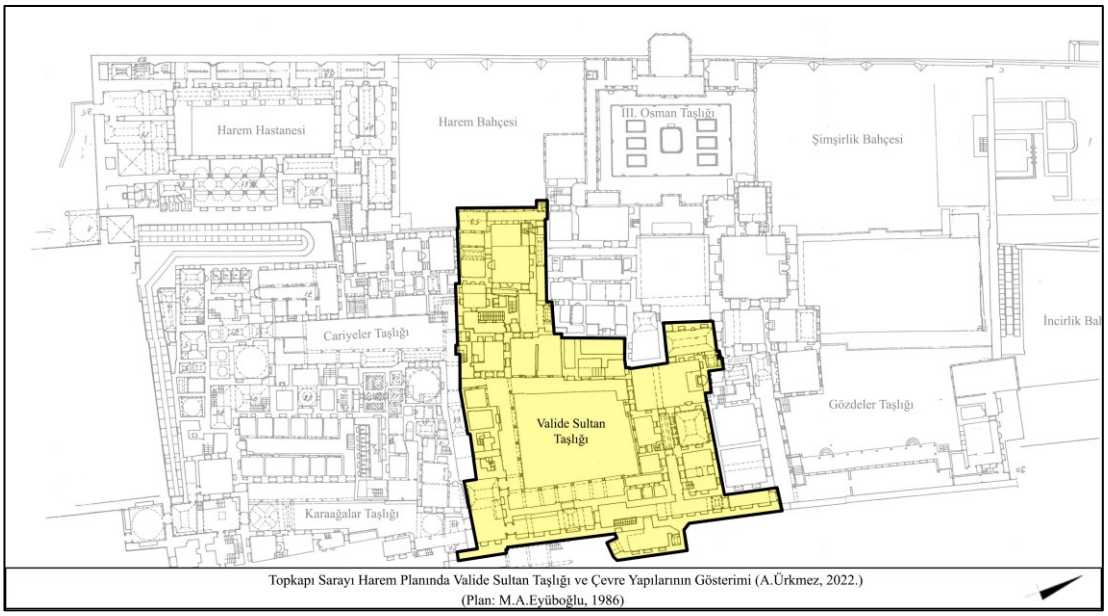
Resim 2. 80: Hünkâr Sofası.
(A.Ürkmez, 2019.)

[335] Penzer, **Harem,** s.246.; D'Ohsson, s.6.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.265.
[336] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.265.

Resim 2. 81: III. Osman Taşlığı'nın Hünkâr Sofası cephesi.
(Anhegger, 1986, s.90.)

2.3.4. Valide Sultan Taşlığı

Resim 2. 82: Harem Planı'nda Valide Sultan Taşlığı'nın gösterimi.

Valide Sultan Taşlığı, Harem'in en üst sınıfına mensup olan Valide Sultan, Valide Sultan'a ait mekanlar ile onun hizmetinde olanların yaşamış olduğu Harem'in ilk taşlığıdır. Taşlık çevresinde; Valide Sultan Dairesi, Valide Sultan ve Hünkâr Hamamı, Ocaklı Sofa, Hasekiler Dairesi, Altınyol, Ustalar Dairesi, Hazinedar Ustalar Dairesi, Harem Eczanesi ve Kalfalar Dairesi bulunmaktadır. Valide Sultan Dairesi mekanları taşlığın Haliç cephesinde bulunmaktadır. Valide Sultan'ın hizmetinde olan cariyelerinin koğuşları ise bu dairenin alt katında konumlanmıştır.

Harem'in merkezinde olan taşlığın Harem'de yaşamış olan neredeyse her sınıfın yaşadığı mekanlara bağlantısı bulunmaktadır. Valide Sultan Taşlığı'nın Altınyol ve Harem Eczanesi aracılığıyla ile Cariyeler Koridoru'na, Ocaklı Sofa, oradan Çeşmeli Sofa ile de Hünkâr Sofası'na, Valide Sultan Sofası ile Hünkâr Hamamı'na, Ocaklı Sofa ile Şehzadegân Dairesi'ne bağlanmaktadır.

1672’de İstanbul’a gelen Fransız seyyahlardan olan Guillaume Josephus Grelot, Haremin Valide Sultan Taşlığı gibi Harem’in iç bölümleriyle ilgili olarak şunları aktarmıştır.

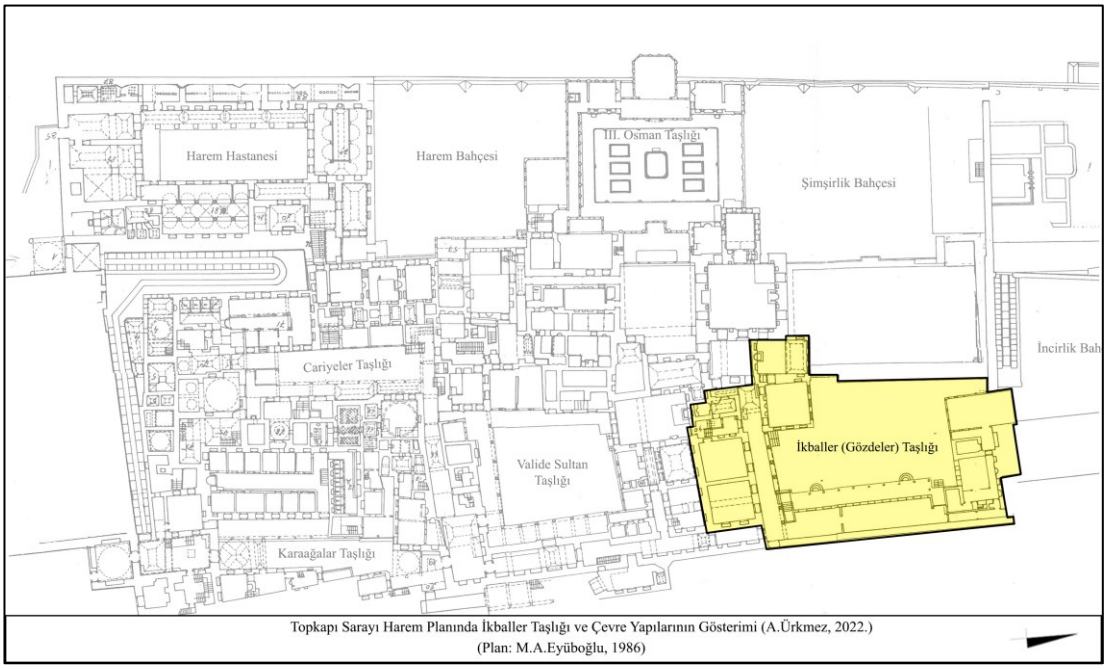
“Altta yönetim odaları ve görevlilerin daireleri yer alır, üstteyse cariyeler oturur. Görevlilerin yaşadığı zemindeki odalara ve öteki Saray dairelerine rahatça girilebilir ama hanımların dairesine girme ayrıcalığı padişaha ve harem ağalarına aittir. O nedenle Saray’ın bu kesimini görmek ve buna ilişkin doğru bilgiler vermek imkansızdır.”[337]

Resim 2. 83: Valide Sultan Taşlığı.

[337] Aksu, s.76

2.3.5. İkballer (Gözdeler) Taşlığı

Resim 2. 84: Harem planında Gözdeler Taşlığı'nın gösterimi.

Resim 2. 85: İkballer (Gözdeler) Taşlığı.
(A.Ürkmez, 2021.)

İkballer (Gözdeler) Taşlığı, Gözdeler Dairesi, Gözdeler'e bağlı cariyelerin koğuşu, Mabeyn Dairesi ve Çifte Kasırlar'ın çevrelediği, Haliç cephesine ve Büyük Havuz'a açılan taşlıktır. Mabeyn Taşlığı veya Gözdeler Taşlığı da denilmektedir. Taşlığın, güneybatı yönünde Çifte Kasırlar, güneydoğu yönünde Gözdeler Dairesi, kuzeydoğu Mabeyn Dairesi bulunmaktadır. Taşlığın kuzeybatı cephesinde yapı bulunmamaktadır.

Çifte Kasırlar Kubbeli Kasır ve IV. Mehmed Kasrı olmak üzere iki bölümden, Mabeyn Dairesi, Aynalı Oda ile Mabeyn Sofası olmak üzere iki bölümden ve Gözdeler Dairesi ise Cariyeler Koğuşu ve Gözde Odaları olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Mabeyn Dairesi'nde bulunan gizli merdiven ile Gözdeler Dairesi'ne geçilmektedir. Gözdeler Dairesi'nin bir diğer girişi ise Cinlerin Meşveret Yeri adı verilen koridordaki merdivenden sağlanmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. VALİDE SULTAN TAŞLIĞI

3.1. İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ

Resim 3. 1: Valide Sultan Taşlığı kuzeydoğu cephesi.

Valide Sultan Taşlığı'nın çevresinde Valide Sultan ve onun hizmetindeki kalfa, ustalar, cariyelere ait mekanlar, Valide Sultan sınıfından sonra gelen hasekilere ait mekanların yanı sıra mabeyn ve köşklerin mangallarına götürülmek üzere alınan ateşin alındığı Ocaklı Sofa burada bulunmaktadır. Padişah kılıç kuşanma törenine veya başka törenlere gitmek üzere taşlıkta bulunan Ocaklı Sofa'nın önündeki binek taşını

(Resim 3.5) kullanmıştır. Padişah atına buradan binmiş ve bu taşlıktan ayrılırken Nöbet Yeri kapısını kullanarak ayrılmıştır. Valide Sultan'ın mekanlarında her türlü ihtiyacın karşılanacağı mutfağı, hamamı, dua odası, yatak odası, ocağı Valide Sultan Dairesi'nde bir arada bulunmaktadır. Bu dairede Valide Sultan'ın hizmetinde olan Cariyeler, Ustalar ve Kalfalar'a ait bölümlerde bulunmaktadır. Cariyeleri'ne ait bölümler Valide Sultan Dairesi'nin alt katında bulunmaktadır.

Resim 3. 2: Valide Sultan Taşlığı Zemin Kat Planı.

Valide Sultan Sofası ile Hünkâr Hamamları, Mihrişah Sultan Dairesi ile III. Selim Odası, taşlığın Ocaklı Sofası ve onun bağlantısı olduğu Çeşmeli Sofası aracılığıyla Hünkâr Sofası ile bağlantıları bulunmaktadır. Valide Sultan'ın Haremdeki

konumu itibariyle her türlü imkanı ve işlevi kapsarken diğer yandan Harem'in her türlü sınıfa ait mekanlarla bağlantısı olduğu görülmektedir.

3.2.MİMARİ TANIMI

Valide Sultan Taşlığı veya Harem Taşlığı adı verilen yer, Harem'in 15. yy. ikinci yarısına tarihlendirilen ilk açık avlusudur. Yaklaşık olarak 400 m^2'lik bir alanı kaplamaktadır. Zemini taş döşelidir. Çevresindeki yapılar iki, üç ve dört katlı yapılardan oluşur. Taşlığın güneydoğu ve güneybatı cepheleri revaklıdır. Revakları oluşturan sütunlar mermer, kemerleri ise renkli kesme taştan yapılmıştır. Revakların arkasında kalan duvarlar çini kaplıdır (Resim 3.3). Revaklar birbirine demir gerilerle bağlanmıştır.

Resim 3. 3: Revakların çini kaplı duvarları (A. Ürkmez,2021.)

Taşlığı birinci kat üst kotundan ahşap bir saçak çevrelemiştir (Resim 3.1). Saçak demir payanda ile desteklenmektedir. Taşlıktaki tüm pencerelerin önünde ahşap kafes bulunmaktadır. Kuzeydoğu cephesi, güneydoğu cephesi, güneybatı cephesinde 17. yy. çini örnekleri görülmektedir. Çevresinde bulunan yapıların çatı örtüsü, tonozlu, kubbeli veya kırma çatıdır. Taşlıkta Klasik dönem mimarisi özellikleri hakimdir

Resim 3. 4: Valide Sultan Taşlığı'nın Nöbet Yeri giriş kapısı.

Taşlığın güneybatı cephesinde Ustalar Dairesi (Resim 3.2, No:11), Kalfalar Dairesi (Resim 3.2, No:18), Harem Eczanesi (Resim 3.2, No:10), kuzeybatı cephesinde Valide Sultan Sofası (Resim 3.2, No:1), Valide Sultan Yatak Odası (Resim 3.2, No:2), Namaz Odası (Resim 3.2, No:3), Meşk Odası (Resim 3.2, No:4), Valide Sultan Geçidi (Resim 3.2, No:5), Hamam Külhanı (Resim 3.2, No:17), Valide Sultan Mutfağı (Resim 3.2, No:9), Valide Sultan Dairesi Giriş Bölümü (Resim 3.2, No:8), Valide Sultan Dairesi Bekleme (Misafir) Odası, (Resim 3.2, No:7), ve birinci katta Hazinedar Usta Dairesi (Resim 3.2, No:21; Valide Sultan Dairesi'nden çıkılan

merdiven), kuzeydoğu cephesinde Ocaklı Sofa (Resim 3.2, No:15), Çeşmeli Sofa (Resim 3.2, No:16) ve Hasekiler Dairesi (Resim 3.2, No:14), güneydoğu cephesinde Altınyol (Resim 3.2, 12) bulunmaktadır. Taşlıktan, Nöbet Yeri (Resim 3.4), Ustalar Dairesi, Valide Sultan Dairesi giriş bölümü, Valide Sultan Mutfağı, Hamam Külhanı, Ocaklı Sofa, Hasekiler Dairesi, Altınyol, ve Harem Eczanesi ile Cariyeler koridoruna açılan kapı olmak üzere dokuz ayrı mekâna giriş bulunmaktadır.

Resim 3. 5: Ocaklı Sofa giriş kapısı önünde bulunan binek taşı.

Avlunun Kuzeydoğu yönünde Ocaklı Sofa'nın giriş kapısı olan Taht Kapısı önünde padişahın Eyüp Sultan'a kılıç kuşanma törenine gitmek üzere ata ilk bindiği ve indiği yer olarak kullanılmış olan binek taşı (Resim 3.5) yer almaktadır.[338] Padişah Enderun'a

[338] Koçu, s.194.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.234-239.; Bayrak, s.82.

gideceği zamanda Kuşhane Kapısı'ndan çıkarak Enderun'a giderken de bu binek taşını kullanmıştır.[339] Padişah, taşlıktan çıkarken Nöbet Yeri Kapısı'nı kullanmıştır.[340]

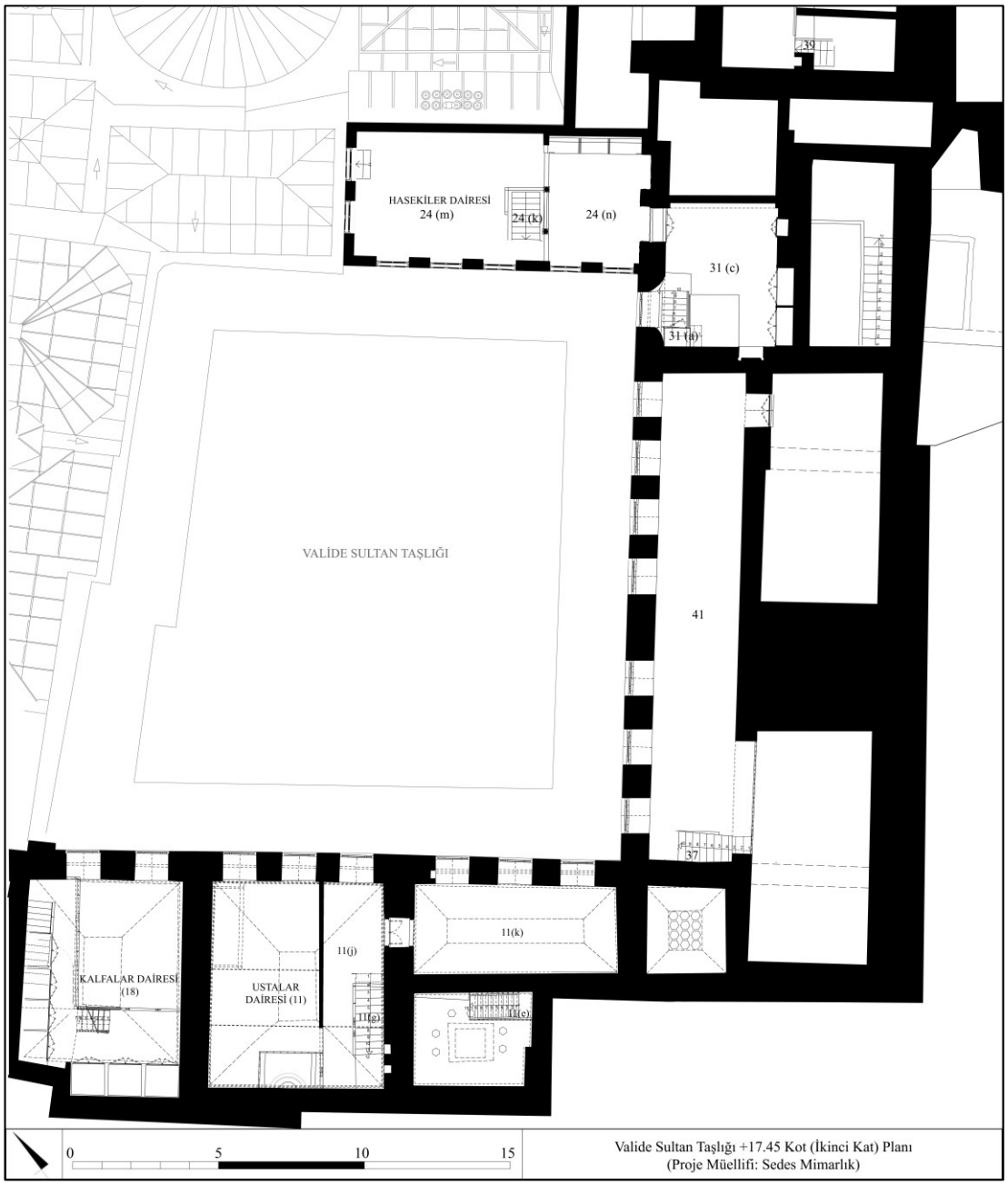
Resim 3. 6: Valide Sultan Taşlığı +13.00 Kot Planı.

Taşlığı çevreleyen birinci kat mekanlarına (Resim 3.6) bakılacak olursa; kuzeybatı cephesinde Hazinedar Ustalar Dairesi (Resim 3.6, No:28), kuzeydoğu cephesinde Hasekiler Dairesi (Resim 3.6; No:24 (h), No: 24 (g)) mekanları, güneydoğu cephesinde (Resim 3.9) mekanları ve güneybatı cephesinde ise Kalfalar Dairesi (Resim 3.6; No:18(d)) ile Ustalar Dairesi (Resim 3.6; No:11 (f), No:11 (c), No:11 (d) bulunmaktadır.

Taşlığın ikinci kat mekanlarına bakılacak olursa; kuzeydoğu cephesinde Hasekiler Dairesi'nin birinci kat mekanlarının asma kat mekanları (Resim 3.7; No:24 (m), No: 24(n)), güneybatı cephesinde Kalfalar Dairesi asma katı (Resim 3.7; No:18)

[339] Bayrak, s.92.
[340] Anhegger, **Padişah Evi (Harem),** s.21.

ile Ustalar Dairesi asma katı (Resim 3.7; No:11 (j), No: 11 (k)) ve güneydoğu cephesinde ise birinci katın asma kat mekanları (Resim 3.7; No: 41, No:31 (c)) bulunmaktadır.

Resim 3. 7: Valide Sultan Taşlığı +17.45 Kot Planı.

Resim 3. 8: Valide Sultan Taşlığı güneydoğu cephesi.

Resim 3. 9: +13.00 Kot Planı güneydoğu cephesi mekanlarının gösterimi.

Resim 3. 10: +17.45. Kot Planında güneydoğu cephesi mekanlarının gösterimi

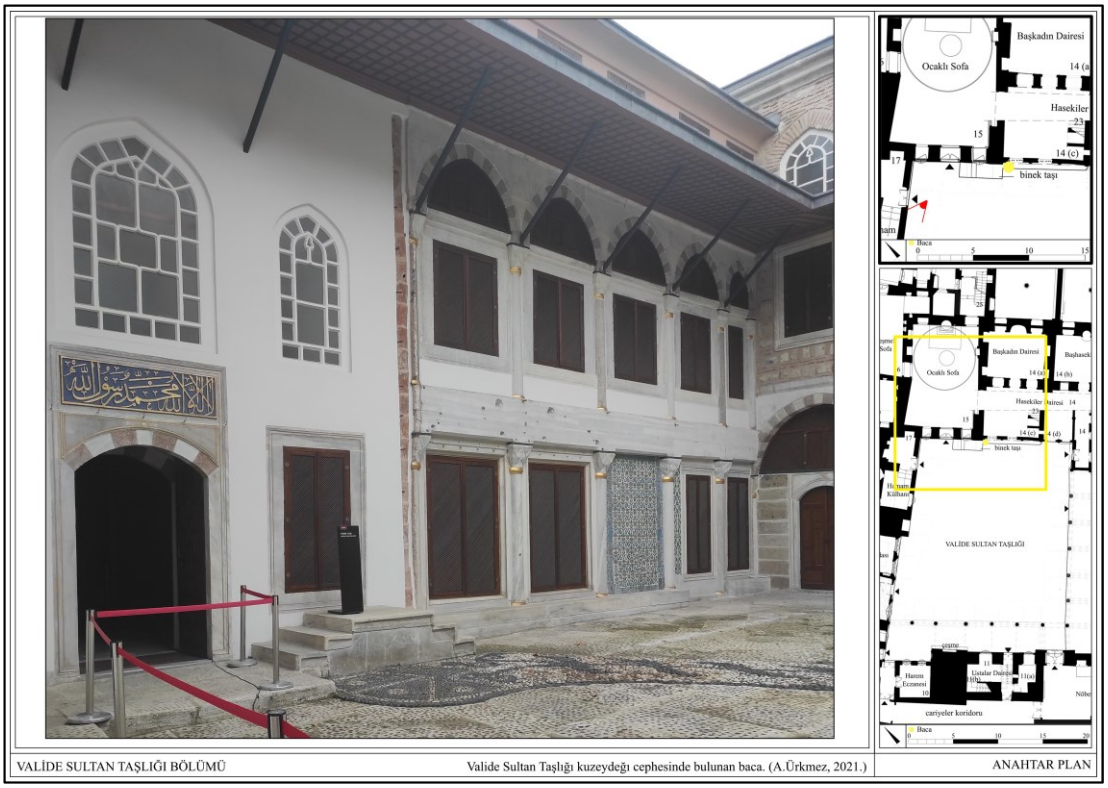
Valide Sultan Taşlığı'nın güneydoğu cephesinin mekanlarının kullanım amacıyla ilgili yeterli bilgi bulunmazken, N. Sakaoğlu bu mekanların hamile haseki ve gözdelerin doğumlarını bu odada yapmalarından dolayı doğum odaları (Resim 3.9) adı verildiğini aktarmaktadır.[341] Aynı zamanda şirvanlı ve ocaklı mekanlarının olmasından dolayı Harem'de ağırlanan kadınların kullandığı misafir odaları olabileceğini aktarmaktadır.[342] Daireye, Cevri Kalfa Merdiveni (Resim 3.9; No:22) ile ulaşılan hol (Resim 3.9; No:30) üzerinden çift kanatlı kapı ile girilmektedir. Mekâna girildikten sonra ulaşılan mekân (Resim 3.9; No:31) asma katlıdır. Mekanı zemini

[341] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.345.
[342] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.345.

ahşap, duvarları sıvalıdır. Asma katına taşlık cephesindeki pencerenin önünde yer alan ahşap merdivenden çıkılmaktadır (Resim 3.9; No:31 (a)). Bu asma katın (Resim 3.10; No:31 (c)) zemini altıgen tuğla, duvarları taş-tuğla almaşık duvar düzeninde, tavanı ise çimento harçlı sıvalıdır. Bu mekanda (Resim 3.9; No:30) iki tek kanatlı ahşap kapı girişi bulunan çeşmesi bulunan bir mekana (Resim 3.9; No: 31 (b) geçilmektedir. Yine bu mekandan (Resim 3.9; No:30) çift kanatlı ahşap kapı ile girilen (Resim 3.9; No:32) bir mekana geçilmektedir. Bu mekan dikdörtgen planlıdır. Zemini altıgen tuğla döşeme, duvarları ve tavanı çimento harçlı sıvalı sıvalıdır. Bu mekandan çift kanatlı ahşap kapı ile (Resim 3.9; No:33) geçilen bir mekan bulunmaktadır. Yine aynı mekandan çift kanatlı ahşap kapı ile geçilen taşlık cepheli, dikdörtgen planlı bir diğer mekana geçilmektedir (Resim 3.9; No:34). Bu mekanında zemini altıgen tuğla döşeme, duvarları ve tavanı çimento harçlı sıvalıdır. Bu mekandan bir eşikle ayrılmış, kapısı bulunmayan bir mekana (Resim 3.9; No:35) geçilir. Bu mekandan (Resim 3.9; No:35) girişinde tek kanatlı ahşap kapısı bulunan bir taş merdivenle (Resim 3.9; No:35) asma kata (Resim 3.10; No:41) ulaşılmaktadır. Asma katın zemini şap, duvarları ve tavanı çimento harçlı sıvalıdır. 35 numaralı mekanından Ustalar Dairesi'ne bitişik olan bir mekana geçilir. Ahşap kapı ile girilen bu mekanın (Resim 3.9; No:36) zemini ahşap, duvarları ve tavanı kireç harçlı sıvalıdır.

Kuzeydoğu cephesinde binek taşının yanında Ocaklı Sofa giriş kapısı bulunmaktadır. Giriş kapısının kitabesi üzerinde *"Lâ ilâhe illallah"* yazılıdır.[343] Ocaklı Sofa'nın zemin kat dikdörtgen pencerelerinin söveleri mermer, üst pencereleri ise sivri kemerlidir. Hasekiler Dairesi'nin zemin kat pencereleri dikdörtgen söveleri ise mermerdir. Dairenin birinci katının dikdörtgen biçiminde pencerelerinin söveleri mermerdir. Bu pencerelerin üst bölümünde sivri kemerli üst pencereler bulunmaktadır. Hasekiler Dairesi birinci katın asma katının taşlık pencereleri dikdörtgen biçimindedir. Bu asma katın cephesi boyalıdır. Pencerelerin önünde ahşap kafes bulunmaktadır. Hasekiler Dairesi'nin zemin kat cephesinde 17. yy. dönemine tarihlenen çini örneği görülmektedir. Cephede binek taşının bitiminde cephe boyunca devam eden bir baca (Resim 3.11) bulunmaktadır.

[343]Dumlupınar, s.35.

Resim 3. 11: Kuzeydoğu cephesinde bulunan baca.

Resim 3. 12: Valide Sultan Taşlığı güneybatı cephesi.

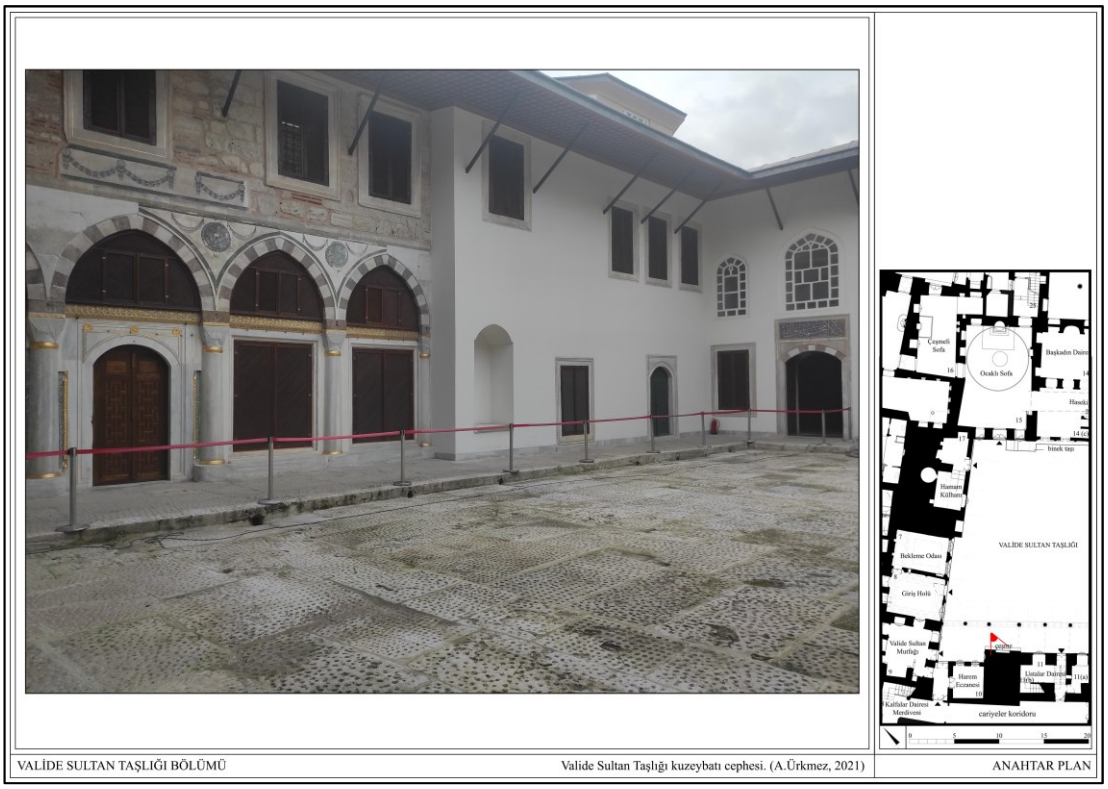
Güneydoğu cephesinin batı yönünde Hasekiler Dairesi girişi bulunmaktadır. Cephenin Hasekiler Dairesi girişi dışında kalan bölümü revaklıdır (Resim 3.8). Revakların sütunları mermer, kemerleri kesme taştan yapılmıştır. Zemin katta devam eden revakların duvarlarında 17. yy. dönemine ait çini örneği görülmektedir. Revakların orta aksında çift kanatlı ahşap Altınyol giriş kapısı bulunmaktadır. Birinci katın ve ikinci katın cephesi tuğla-taş almaşık duvardır. Birinci katın pencereleri dikdörtgen biçiminde, söveleri mermerdendir.

Taşlığın güneybatı cephesi (Resim 3.12) revaklıdır. Revağın arkasında devam eden koridorun duvarı çini kaplamadır. Revağın üzerinde kalan birinci kat almaşık taş ve tuğla cephe düzenindedir. Cephenin birinci kat pencereleri dikdörtgen biçimindedir. Pencerelerin önünde ahşap kafes bulunmaktadır. Birinci katında Ustalar ve Kalfalar Dairesi'nin sivri kemerli pencereleri bulunmaktadır. Cephenin zemin kat batı yönünde Nöbet Yeri giriş kapısı olan çift kanatlı demir kapı bulunmaktadır.

Resim 3. 13: Valide Sultan Taşlığı çeşmesi.

Nöbet Yeri giriş kapısı (Resim 3.4) yanında Ustalar Dairesi (EK.C.5) girişi olan çift kanatlı ahşap kapısı bulunmaktadır. Bu cephede kitabesi 1667 (H.1078) tarihli olan bir mermer çeşmesi (Resim 3.13; EK.C.4) bulunmaktadır.344 Çeşmenin üzerinde İnsan Suresi 21. ayet olan "Ve sekahüm rabbühüm şaraben tahura" yazılıdır.345 Çeşmenin yanında Harem eczanesi bulunmaktadır. Harem eczanesinin girişi, çeşmenin yanında bulunan çift kanatlı ahşap kapıdan ulaşılan koridordan yapılmaktadır. Bu koridorda aynı zamanda Valide Sultan Dairesi giriş bölümüne giriş kapısı ile Cariyeler Koridoru giriş kapısı bulunmaktadır. Bu cephenin birinci katında ise Ustalar Dairesi ile Kalfalar Dairesi bulunmaktadır. Birinci katın söveleri mermer olan dikdörtgen pencereleri bulunmaktadır. Pencerelerin önünde ahşap kafes bulunmaktadır.

Resim 3. 14: Valide Sultan Taşlığı kuzeybatı cephesi.

344 Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.39; Bayrak, s.82.; Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, s.153.
345 https://acikkuran.com/76/21, E.T.: 20.12.2021, 15:38.; Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.39.

Taşlığın kuzeybatı cephesinin (Resim 3.14) batı yönündeki ilk kemerli ahşap kapı Valide Sultan Mutfağı giriş kapısıdır. İkinci kemerli çift kanatlı ahşap kapı ise Valide Sultan Giriş Holü'nün giriş kapısıdır. Giriş kapısının yanında Bekleme (Misafir) Odası'nın dikdörtgen biçiminde, önünde ahşap kafesleri bulunan pencereleri bulunmaktadır. Bu mekânın üst pencereleri ise sivri kemerli biçimdedir. Mutfak, giriş holü ve bekleme odalarının birinci kat cephesi tuğla-taş almaşık duvardır. Tuğla-taş almaşık cephenin üzerinde dönem eki olarak sıva üzeri kalem işi süsleme görülmektedir. Bu kattaki mekanların pencereleri dikdörtgen biçiminde olup önünde ahşap kafesleri bulunmaktadır. Cephenin zemin katının doğusunda çift kanatlı, kemerli, demir kapı bulunmamaktadır bu kapı hamam külhanı giriş kapısıdır. Hamam cephesi boyunca cephe sıvalıdır.

3.3. Valide Sultan Taşlığı Bölümleri

Valide Sultan Taşlığı, Kalfalar ve Ustalar'a ait bölümler, Hasekiler'e ait bölümler ve Valide Sultan'a ait bölümler olmak üzere üç ana bölüme ayrılabilir. Bu bölümlere ek olarak Harem'in mangallara taşınan ateş ihtiyacını karşılamak üzere Ocaklı Sofa bulunmaktadır. Valide Sultan'a ait bölümler taşlığın kuzeybatı cephesinde, Hasekiler'e at bölümler kuzeydoğu cephesinde, Kalfalar'a ve Ustalar'a ait bölümler güneybatı cephesinde Hazinedar Ustalar'a ait bölümler kuzeybatı cephesinde bulunmaktadır.

3.3.1. Valide Sultan Dairesi

Valide Sultan Dairesi, Hünkâr ve Valide Hamamları ile Cariyeler Daireleri arasında, Valide Sultan Taşlığı'nın Haliç yönünde bulunmaktadır. Valide Sultan Taşlığı'ndan başlayarak Haliç cephesinde Harem Bahçesine doğru devam etmektedir. Daire, 16. yüzyılda Valide Sultan'ın Topkapı Sarayı'na taşınmasıyla birlikte inşa

edilmiştir.[346] 1665 yangını sonrası yenilenen dairenin Valide Sultan Sofası kapısı üzerinde 1666-1668 (H. 1078) tarihli bir yazıt bulunmaktadır.[347]

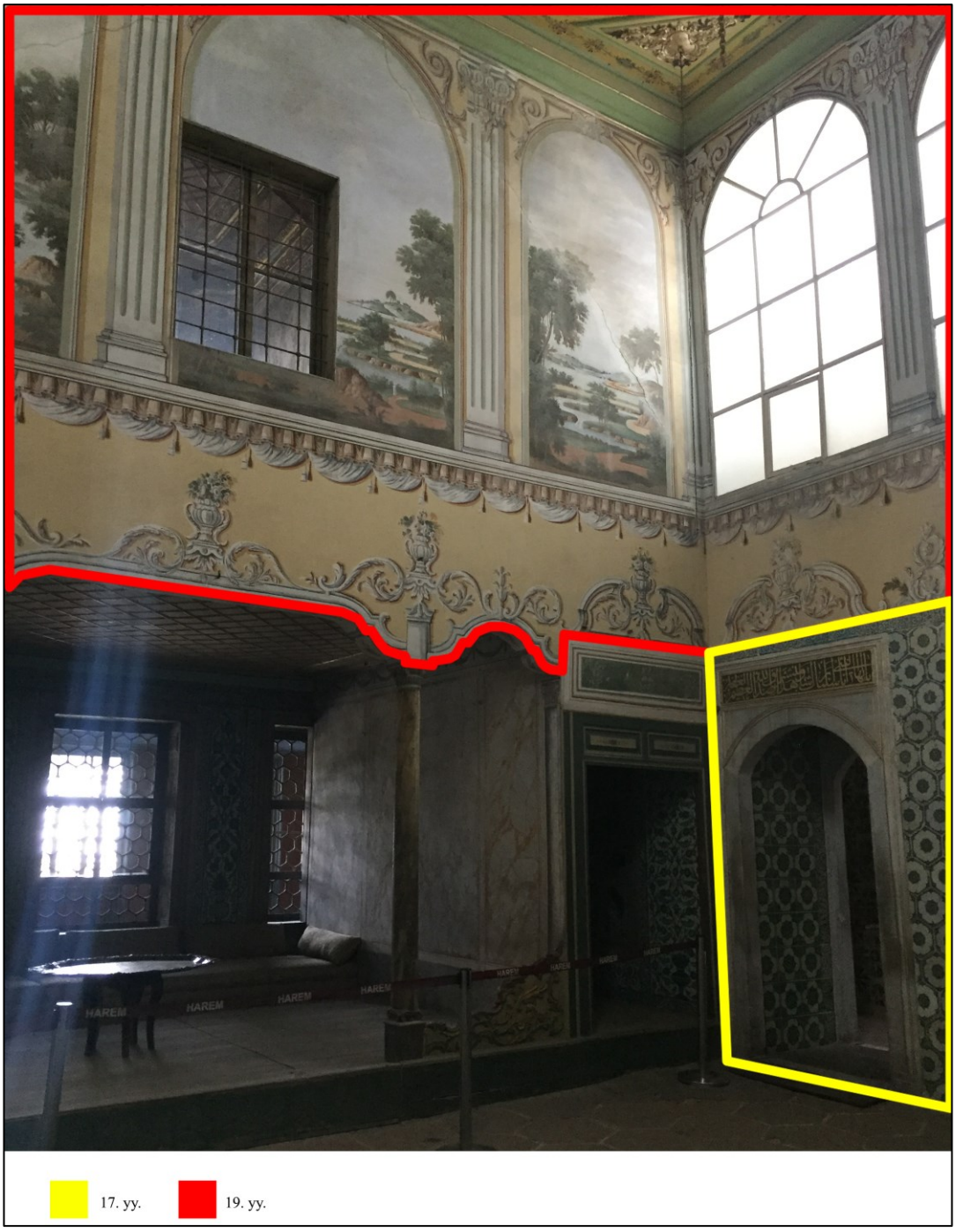

Resim 3. 15: Valide Sultan Dairesi'nin Harem planında gösterimi

Dairenin içerisinde mutfak, bekleme odası, nöbet yeri, yatak odası, namaz odası, oturma alanları, koğuşlar gibi çeşitli işlevleri olan bölümler bulunmaktadır. Dairenin duvarlarında 17. yüzyıl İznik çinisi, 18. yüzyıl Barok ve Rokoko üslubu ile

346 Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.33; Şimşirgil, s.193.
347 Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.348.; Koçu, s.215-216.; 1667 tarihinin, 1665 yılında IV. Mehmed döneminde çıkan yangın sonrası yenilenme tarihi olduğu ile ilgili olarak bkz. Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.238.; Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.227.

19. yüzyıl Rokoko tarzında hayali ve doğa resimleri gibi farklı dönem üslupları (Resim 3.16; Resim 3.17) görülmektedir.

Resim 3. 16: Farklı dönem üsluplarının görüldüğü Valide Sofası (A.Ürkmez, 2019.)

Resim 3. 17: 18. yüzyıl Barok üslubunun görüldüğü Mihrişah Sultan Odası (İ.Ortaylı, 2013, s.242

Dairede Valide Sultan Giriş Holü (Resim 3.15; No:8), Valide Sultan Bekleme (Misafir veya Kafes) Odası (Resim 3.15; No:7), Valide Sultan Dairesi Mutfağı (Resim 3.15; No:9), Nöbet Yeri (Resim 3.15; No:6), Valide Kethüdası Odası (Resim 3.15; No:19), Valide Sultan Sofası (Resim 3.15; No:1), Yatak Odası (Resim 3.15; No:2), Namaz Odası (Resim 3.51; No:3), Mihrişah Sultan Odası, Mihrişah Sultan Sofası ve Cariyeler Koğuşları bulunmaktadır. Bunun dışında bu bölüme ait dolaşım alanları (merdiven, koridor vb.) ve tuvaletler bulunmaktadır. Daireye Valide Sultan Taşlığı'nda bulunan Valide Sultan Giriş Holü'nden (Resim 3.18) veya Cariyeler Koridoru yönünde bulunan kapıdan (Resim 3.24) girilmektedir.

Resim 3. 18: Valide Sultan Taşlığı'ndan Valide Sultan Dairesi girişi

Valide Sultan Taşlığı'nın kuzeybatı cephesinde bulunan Valide Sultan Giriş Holü (Resim 3.15; No:8), Valide Sultan Bekleme Odası (Resim 3.15; No:7) ile Mutfağı (Resim 3.15; No:9) arasında bulunmaktadır. Bu daireye çift kanatlı ahşap kapı ile girilmektedir. Daire, 16. yy. döneminde yapılmıştır.[348] Tek katlı ve dikdörtgen planlıdır. Taşlığa bakan revak kapatılarak yapılan bu mekânın duvarları sarı İtalyan çinileriyle kaplıdır.[349] Bu çinilerin üzerinde, bir Türk çini kitabesi örneği görülmektedir (Resim 3.19). Taşlığa bakan dikdörtgen biçiminde ahşap pencerelerinin önünde ahşap kafes bulunmaktadır. Bu mekânda, Nöbet Yeri (Resim 3.15; No:6) ve Misafir (Bekleme) Odası'na (Resim 3.15; No:7) geçilen iki ayrı çift kanatlı ahşap kapı bulunmaktadır.

[348] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, EK 4.

[349] H.Adıgüzel, **Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi,** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s.326.; Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, s.152-153.

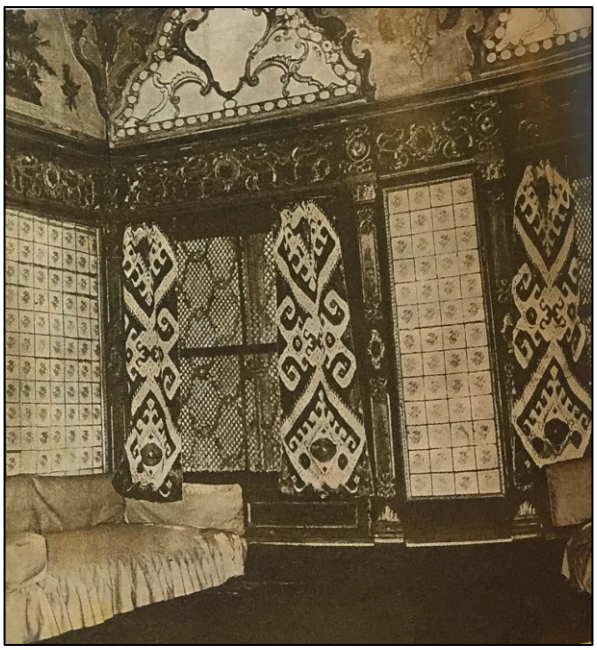
Resim 3. 19: Valide Sultan Dairesi Giriş Holü'nün taşlık cephesi.

Resim 3. 20: Valide Sultan Dairesi Giriş Odası'nın Nöbet Yeri cephesi.

Resim 3. 21: Valide Sultan Taşlığı'nda Misafir Odası cephesinin gösterimi.
(A.Ürkmez, 2021.)

Resim 3. 22: Misafir (Bekleme) Odası.
(N. Sakoğlu, 2002, s.346.)

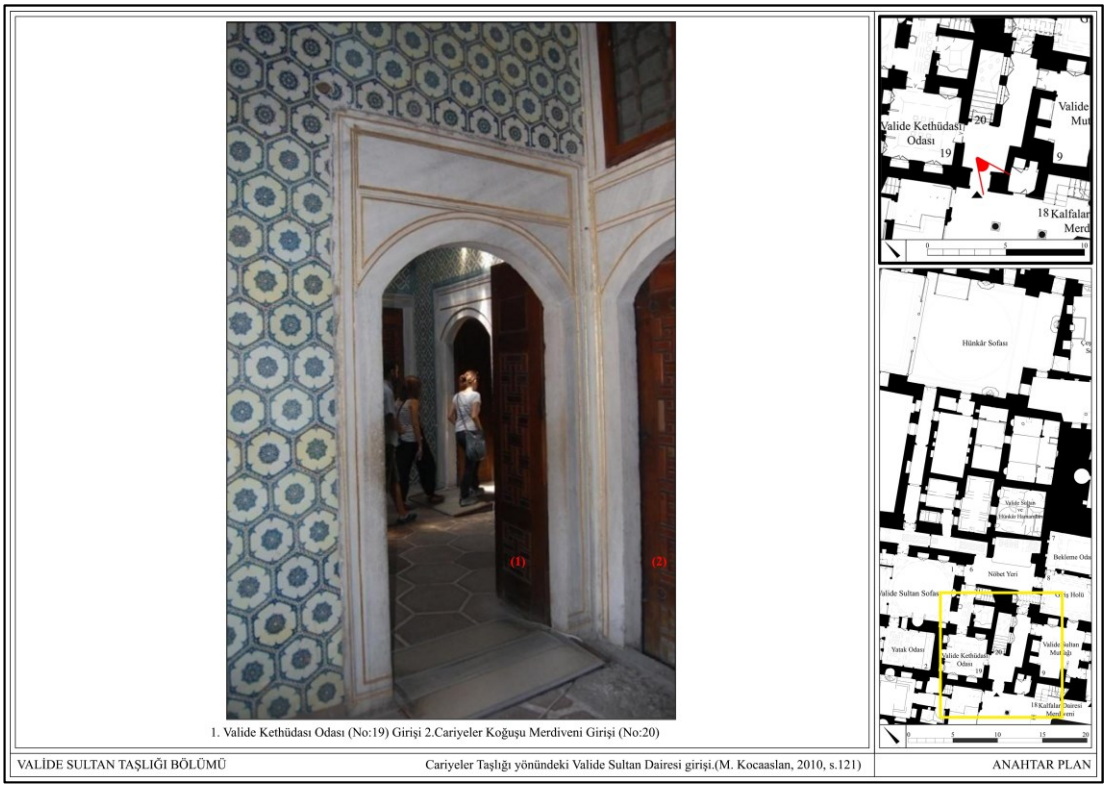
Resim 3. 23: Misafir (Bekleme) Odası.
(Anhegger, 1986, s.32.)

Valide Sultan Dairesi Giriş Holü'nün doğusunda bulunan Misafir Odası veya bir diğer adıyla bilinen Bekleme Odası (Resim 3.15 No:7; Resim 3.22; Resim 3.23) bulunmaktadır. Valide Sultanlar misafirlerini ağırlayacakları zaman bu odayı kullanmışlardır.[350] Giriş holünden çift kanatlıi varak kaplı süslemeleri olan ahşap kapı ile girilmektedir. Bu daire 18. yy. dönemi eklentisidir ve taşlığa bakan revağın arası kapatılarak eklenen bir diğer mekandır.[351] Barok üslupta yapılmıştır. Tek katlı ve dikdörtgen planlıdır. Dairenin zemini ahşap döşeme üzeri hasır, duvarları taş duvar üzeri çini veya ahşap kaplı ve ahşap çıtalı tavan altın varak ve kalem işiyle bezenmiştir. Duvarındaki mavi-beyaz çiniler İtalyan işi çinilerdir.[352]

[350] H.Y. Şehsuvaroğlu, **İstanbul Sarayları**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul, 2011, s.34.
[351] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.348.
[352] Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, 1933, s.154.

Duvarlarında ahşap niş ve ahşap raflar bulunmaktadır. Taşlığa bakan ahşap pencerelerinin (Resim 3.21; EK.C.7) taşlık yönünde ahşap kafesleri bulunmaktadır. Sultan Abdülaziz 30 Mayıs 1876 tarihinde tahttan indirildikten sonra bu odada üç iki gece kalmıştır. 1933 yılı Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi'ne göre odada 16. yüzyıl Uşak halısı bulunduğu yazmaktadır. [353]

Giriş holünün batı yönünde Valide Sultan Mutfağı (Resim 3.15; No:9) bulunmaktadır. Daire 16. yy. döneminde yapılmıştır.[354] Dairenin taşlıktan ve Cariyeler Koridoru'ndan girilen hol üzerinden olmak üzere toplam iki girişi bulunmaktadır. Mekânın zemini taş, duvarların bir bölümü kısmen taş duvar üzeri sıvalı bir bölümü ise çini kaplamadır. Tavanı ise sıvalıdır. Dairenin taşlığa bakan penceresinin önünde mermer çeşme bulunmaktadır. Mekânın niş şeklinde dolaplarının ahşap kanatları bulunmaktadır. Nişlerin taş rafları bulunmaktadır.

Resim 3. 24: Cariyeler Taşlığı yönündeki Valide Sultan Dairesi girişi.

[353] Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, 1933, s.154.
[354] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, EK4.

Mutfaktan Valide Sultan Sofası yönünde kündekâri çift kanatlı ahşap kapı ile bir koridora ulaşılmaktadır. Bu koridora (Resim 3.24) Cariyeler Koridoru'nun sonunda yer alan Valide Sultan Dairesi giriş kapısından da ulaşılmaktadır. Koridorun duvarlarının bir bölümü çini kaplama bir bölümü ise çimento sıvalıdır, Tavanı da çimento sıvalıdır. Zemini altıgen tuğla döşeme ile kaplıdır. Koridordan Valide Sultan'ın Cariyeleri'nin koğuşlarına inen merdivene (Resim 3.24, No:2; Resim 3.15, No:20), Valide Kethüdası Odası'na (Resim 3.24, No:1; Resim 3.15, No:19) ve Nöbet Yeri'ne (Resim 3.15, No:16) bağlantılar bulunmaktadır. Nöbet Yeri giriş kapısı, mutfak giriş kapısının yanında çift kanatlı kündekâri ahşap kapıdır.

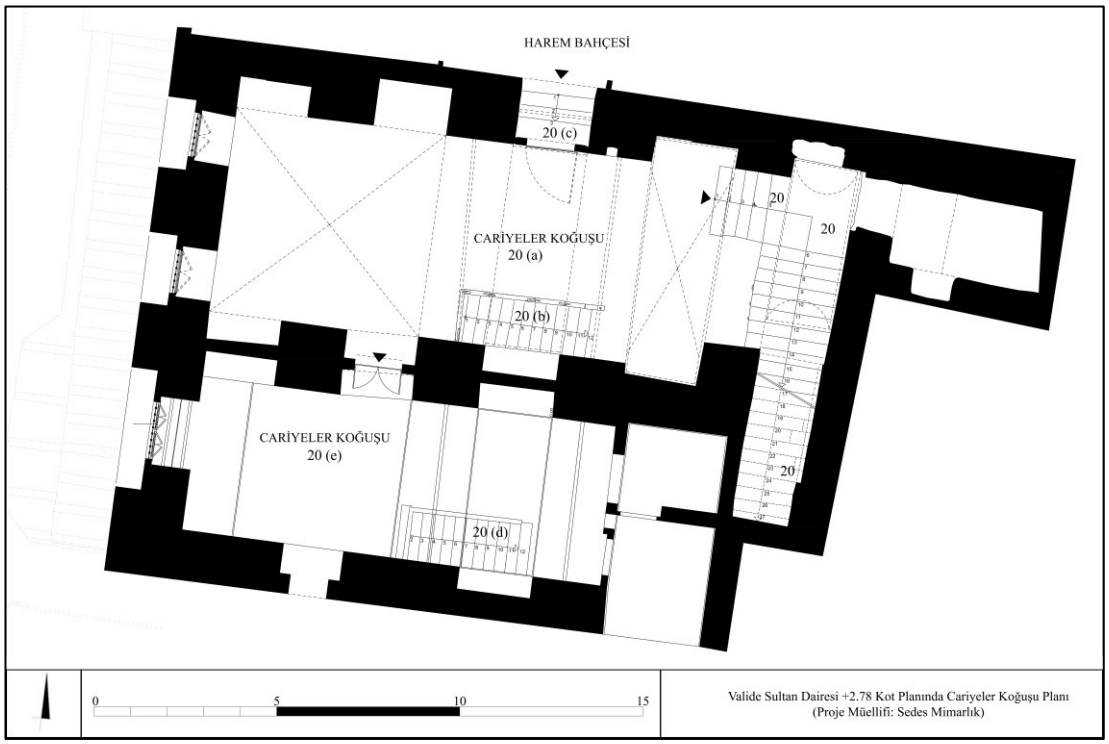

Resim 3. 25: Valide Sultan Dairesi'nden Cariyeler Koğuşu'na inen merdivenler.

İki katlı Cariyeler Koğuşu'nun taş merdivenlerine (Resim 3.15, No:20) kündekâri[355] ahşap kapı ile girilmektedir. Taş merdivenlerle (Resim 3.25) ilk olarak

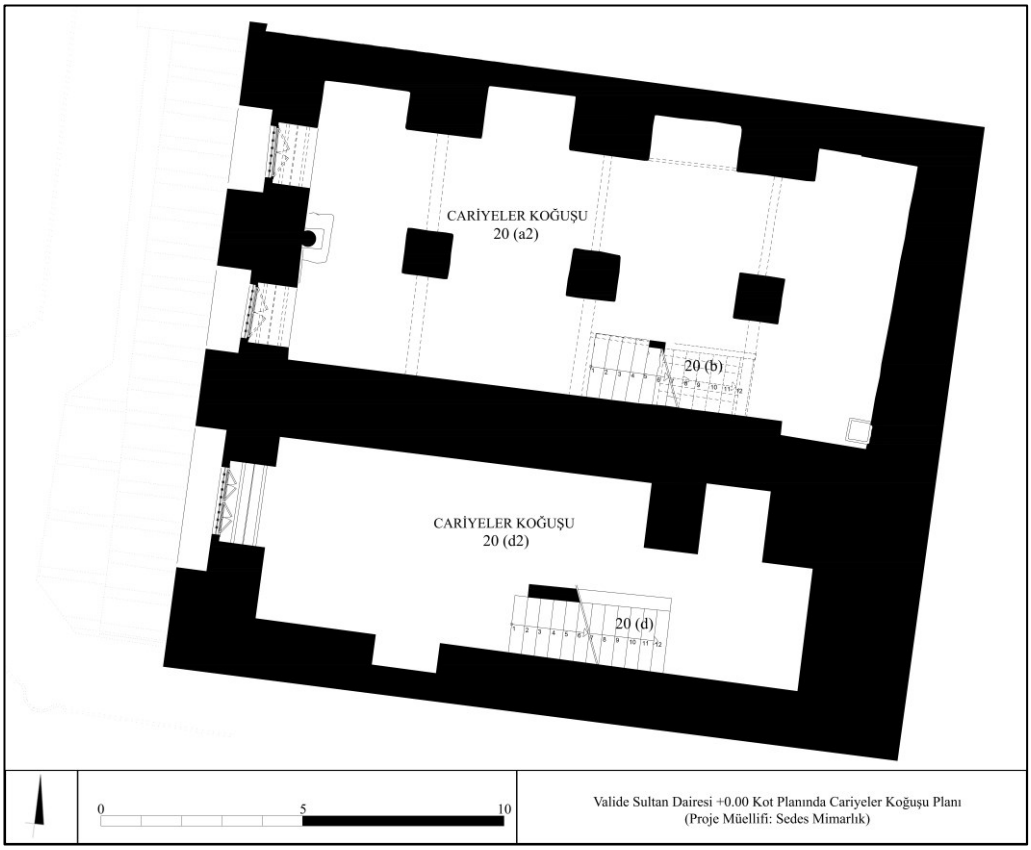
[355] Kündekâri: sekizgen, beşgen, yıldız gibi geometrik şekillerde kesilmiş küçük ahşap parçalarının çivi ve tutkal yardımı olmaksızın yalnızca birbirlerine geçirilmeleriyle düz yüzeyler elde etmeyi amaçlayan bir tekniktir. Tanım için bkz. Erişim: https://islamansiklopedisi.org.tr/kundekari, E.T: 04.07.2022.

birinci bodrum kata (Resim 3.26) ulaşılır. Bu mekânın (Resim 3.26; No: 20a) zemini altıgen tuğla döşeme, duvarları kesme taş ve tuğlalı almaşık duvardır. Tavanı ise çimento harçlı sıvalıdır. Bu mekandan tek kanatlı demir kapı ile Harem Bahçesi'ne çıkılmaktadır. Bu mekândan bulunan taş merdiven (Resim 3.26; No:20b) ikinci bodrum kata inmektedir. (20a) numaralı mekandan çift kanatlı demir kapı ile birinci bodrum katın diğer mekanına (Resim 3.26; No: 20e) geçilmektedir. Bu mekânın zemini altıgen tuğla döşeme, duvarları kesme taş, tavanı ise çimento harçlı sıvalıdır. Buradan taş merdivenle (Resim 3.27; No: (20d)) ile koğuşun ikinci bodrum katına (Resim 3.27; No: (20d2)) inilmektedir. Bu koğuşlar, Valide Sultan Dairesi'nde bulunan ocaklardan alınan ateşle ısıtılmıştır.[356]

Resim 3. 26: Valide Sultan Dairesi+2.78 Kot Planında Cariyeler Koğuşu Planı.

[356] Anhegger, **Padişah Evi (Harem,** s.32.

Resim 3. 27: Valide Sultan Dairesi +0.00 Kot Planında Cariyeler Koğuşu Planı.

Resim 3. 28: Valide Sultan Dairesi Nöbet Yeri.

Koğuşa inen merdivenin bulunduğu koridordan Nöbet Yeri (Resim 3.15; No:6) mekanına çift kanatlı kündekari ahşap kapı ile girilmektedir. Dikdörtgen planlı ve tek kattan oluşmaktadır. Nöbet Odası'nın Valide Sultan Sofası, Valide Sultan Sofası giriş bölümü, Valide Sultan Giriş Holü, hamam koridoru ve Cariyeler Koridoru yönünden girilen Valide Sultan Dairesi giriş bölümüyle bağlantısı bulunmaktadır. Mekanın zemin ahşap, duvarı taş duvar üzeri çini veya kireç harçlı sıva üzeri kalem işidir. Tavanı ise çıtalı ahşap tavan üzeri boyalıdır. Mekânın duvarındaki çiniler (Resim 3.28) İtalyan çini örneğidir.[357]

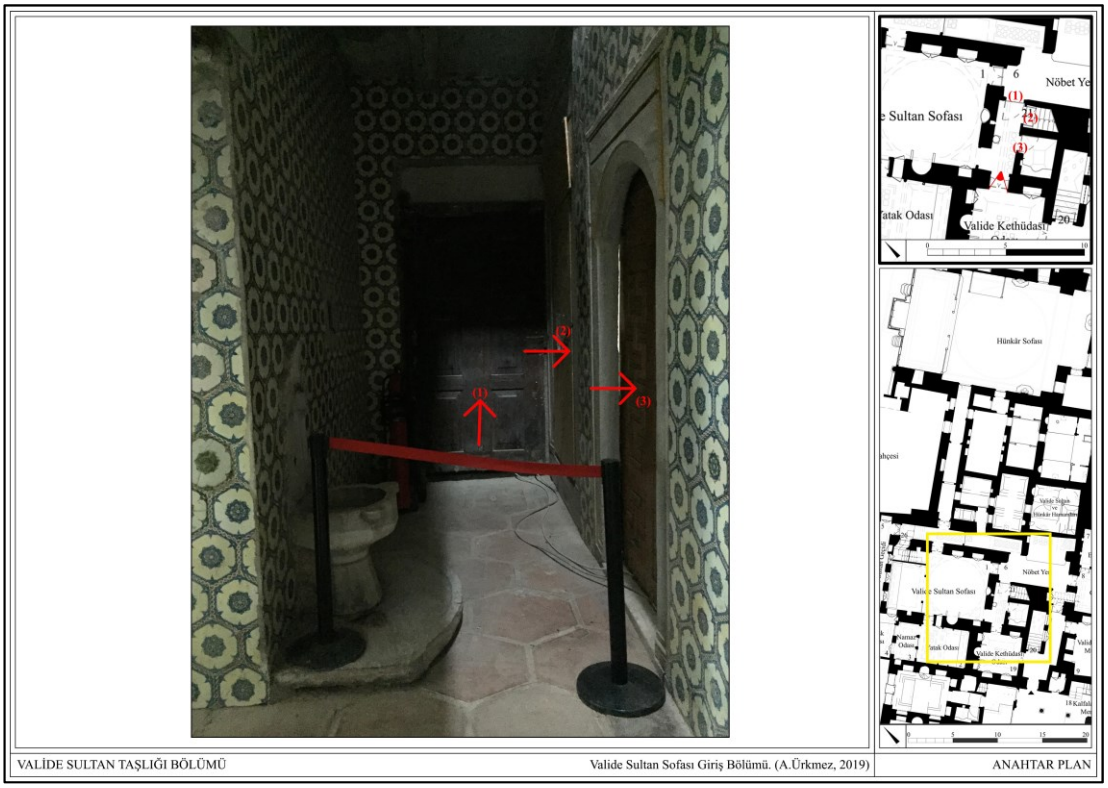

1: Cariyeler Koğuşu, 2: Meşk Odası (Resim 3.15; No:4), 3: Valide Sultan Geçidi (Resim 3.15; No:5), 4: Mihrişah Sultan Dairesi

Resim 3. 29: Valide Sultan Taşlığı'nın Haliç cephesi mekanlarının gösterimi (Görsel: A. Ataman, Ertuğ&Kölük, 1991, s.19.)

[357] Adıgüzel, s.326.

Koğuşlara inen merdivenin (Resim 3.15; No:20; Resim 3.24; Resim 3.25) giriş kapısının batı yönünde Valide Kethüdası Odası (Resim 3.15; No:19) bulunmaktadır. Valide Kethüdası (Kâhyâ Kadın veya Saray Usta), Valide Sultan'ın işlerine bakan, haremin yüksek rütbeli memurlarındandır.[358]Bu daire 16. yy. dönemine tarihlendirilmektedir.[359] Daireye kündekâri çift kanatlı ahşap kapı ile girilmektedir. Dairenin kendine ait ocağı bulunmaktadır. Odanın içerisinde kündekâri ahşap dolapları bulunmaktadır. Tavanı ise çimento harç sıvalı aynalı tonozdur.

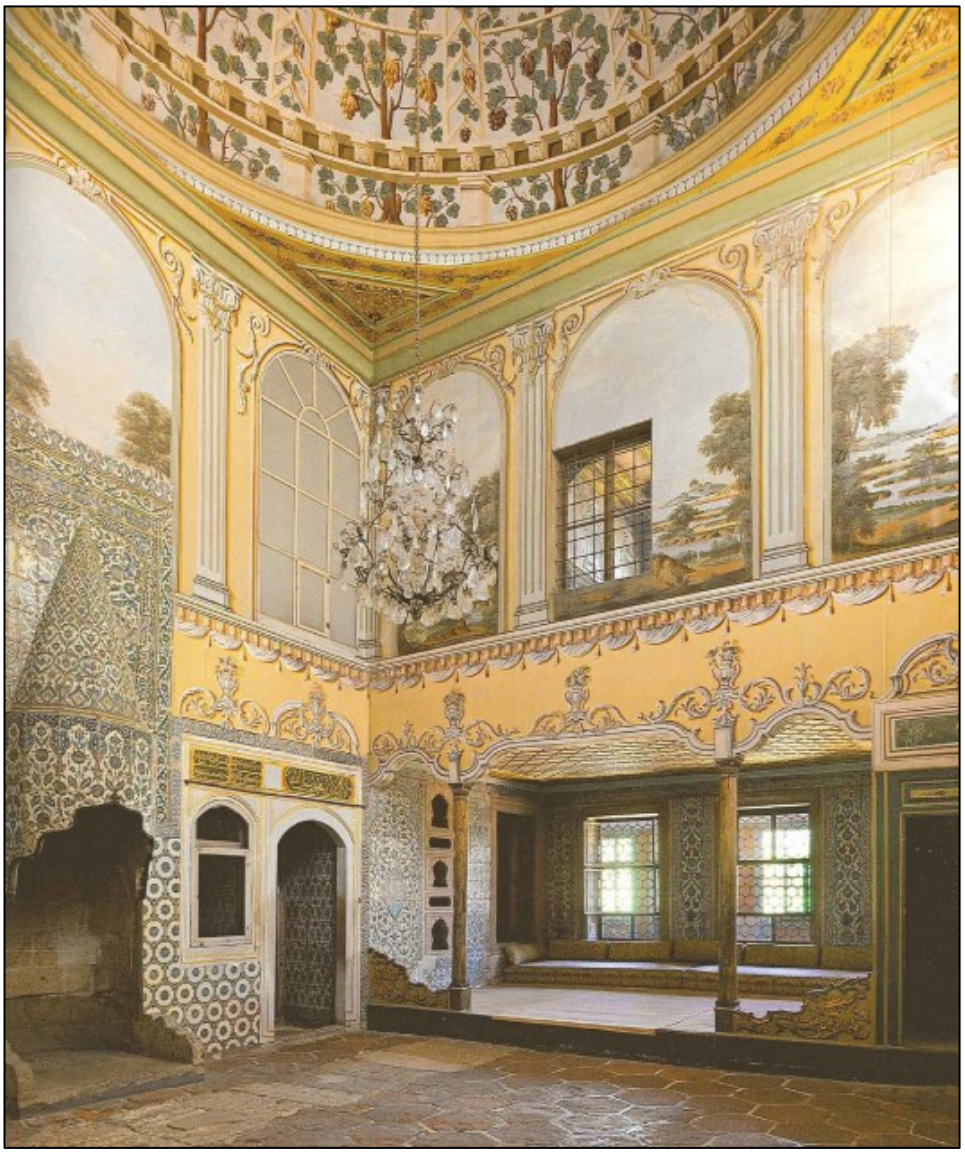

Resim 3. 30: Valide Sultan Sofası giriş bölümü.

Kethüda Odası'ndan Valide Sultan Sofası giriş bölümüne (Resim 3.30) çift kanatlı ahşap kapı ile geçilmektedir. Bu holün zemini altıgen tuğla döşeme, duvarı ise taş duvar üzeri çini kaplamadır. Tavanı sıvalıdır. Bu kurnanın karşısında tuvalete ait olan tek kanatlı kündekâri ahşap kapı bulunmaktadır. Tuvalet giriş kapısının

[358] Uzunçarşılı, s.143.
[359] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, EK4.

bitişiğinde bulunan çift kanatlı kündekâri ahşap kapı Hazinedar Ustalar Daireleri'ne (Resim 3.15; No:21) çıkan merdivenin giriş kapısıdır. Bu kapının bitişiğinde ise Nöbet Yeri'ne (Resim 3.15; No:6) geçilen sedef işlemeli ahşap kapı bulunmaktadır.

Resim 3. 31: Valide Sultan Sofası
(D.Kuban, 2007, s.423.)

Valide Sultan Dairesi'nin Valide Sultan Giriş bölümünden bu bölüme kadar olan kısmı Valide Sultan'ın hizmetindekiler için ayrılmış mekanlardır. Bu bölümle birlikte Valide Sultan'a ait mekanlar başlamaktadır. Valide Kethüdası Odası'nın

kapısının bitişiğinden Valide Sultan Sofası'na (Resim 3.15; No:1; Resim 3.31) geçilmektedir. Valide Sultan Sofası, 1580'li yılların başında III. Murad'ın annesi, sarayın ilk Valide Sultan Nurbanu Sultan için Davut Ağa tarafından inşa edilmiştir.[360] Zemin katı yüksek kubbeli Valide Sultan Sofası , Valide Sultan Yatak Odası (Resim 3.15; No:2), Valide Sultan Namaz Odası (Resim 3.15; No:3), Meşk Odası (Resim 3.15; No:4), Valide Sultan Geçidi (Resim 3.15; No:5) olmak üzere beş bölümden, birinci katta ise Mihrişah Sultan Sofası ve Mihrişah Sultan Odası olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Resim 3. 32: Valide Sultan Sofası'nın 1942 onarımı öncesi güneybatı cephesi. (G. Renda, 1982, s.90.)

Bu bölümün ilk bölümü olan Valide Sultan Sofası, Valide Sultan'ın günlük işlerini yürütmüş olduğu[361] dikdörtgen planlı ve kubbeli bir mekandır. Tek kattan

[360] Esemenli, s.41.
[361] Kocaaslan, s.115.

oluşmaktadır. Çini kaplı bir ocağı ve mermer çeşmesi (Resim 3.35) bulunmaktadır. 1940-1944 yılı restorasyonlarında günümüzdeki ocağın yerinde bir niş (Resim 3.32) olduğu tespit edildikten sonra sondaj çalışmaları yapılmış ve ocak yeri olduğu tespit edilmiştir.[362] Buna göre ocak ortaya çıkarılmış (Resim 3.33), niş kaldırılmış ve çini ile kaplanmıştır.[363] Anhegger, Dairedeki ocağın 1924 yılı restorasyonlarında çinileri Cevri Kalfa Dairesi'nden getirilen 16. yy. ocak çinileriyle yenilendiğinden bahsetmiş olsa da bu tarihte değil de 1940-1944 restorasyonları sonrası ocağın üzerine yapılmış olan çiniler olması muhtemeldir.[364] Diğer yandan E.Dönmez, ocak üzerindeki çinileri 17. yy.'a tarihlendirmektedir.[365]

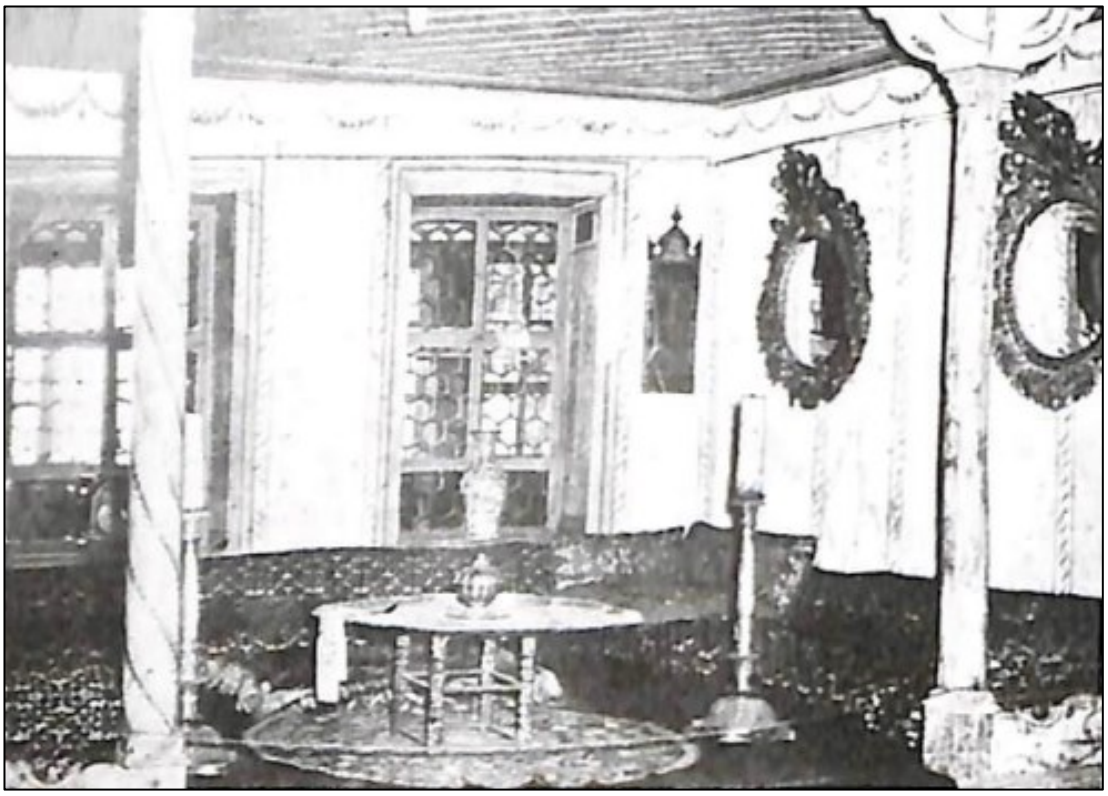
Resim 3. 33: Restorasyon öncesi ve sonrası görünümü, 1942.
(T.Öz, 1949,64)

Sofada genel olarak klasik üslup hakimdir. Zemin duvarları 17. yy. çinileri ile kaplı, üst duvarları ve kubbesi ise 19. yy. dönemine ait manzara ve bitkisel resimler ile birlikte kalemişi süsleme görülmektedir.[366]

---

[362] T. Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, Güzel Sanatlar Dergisi, İstanbul, 1949, s.6-75.
[363] T.Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s.66.
[364] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.33.
[365] E.E. Dönmez, **Türk Çini Sanatının Sürekliliği İçinde XVII. Yüzyıl Eserlerinin Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,2001, s.47.
[366] Manzara resimlerinin II. Mahmut döneminde yapıldığıyla ilgili olarak; G. Dilmen, **Harem (Padişah Evi)**, Sanat Dergisi, 7. Sayı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s.45.

1940-1944 tarihleri arasında gerçekleştirilen restorasyon faaliyetlerinde zemin kat cephelerinde yer alan kalemişi süslemeler ve tahtalar kaldırılarak altındaki çiniler ortaya çıkartılmıştır.[367] II. Mahmut (1808-1839) döneminde duvarların üst bölümünde ve tavanda yapılmış olan bezemeler ise (Resim 3.31) bırakılmıştır.[368] Kapı sövelerinde sülüs hatla yazılı Ayet-i kerimeler yazılıdır. Kapı kanatları sedef işlemeli gömme ahşap dolapları bulunmaktadır. Sofadan yatak odası bölümüne, Nöbet Yeri'ne, hamam ile Mihrişah Sultan Sofası'na geçişi sağlayan koridora ve daireye giriş holüne açılan dört ayrı giriş bulunmaktadır.

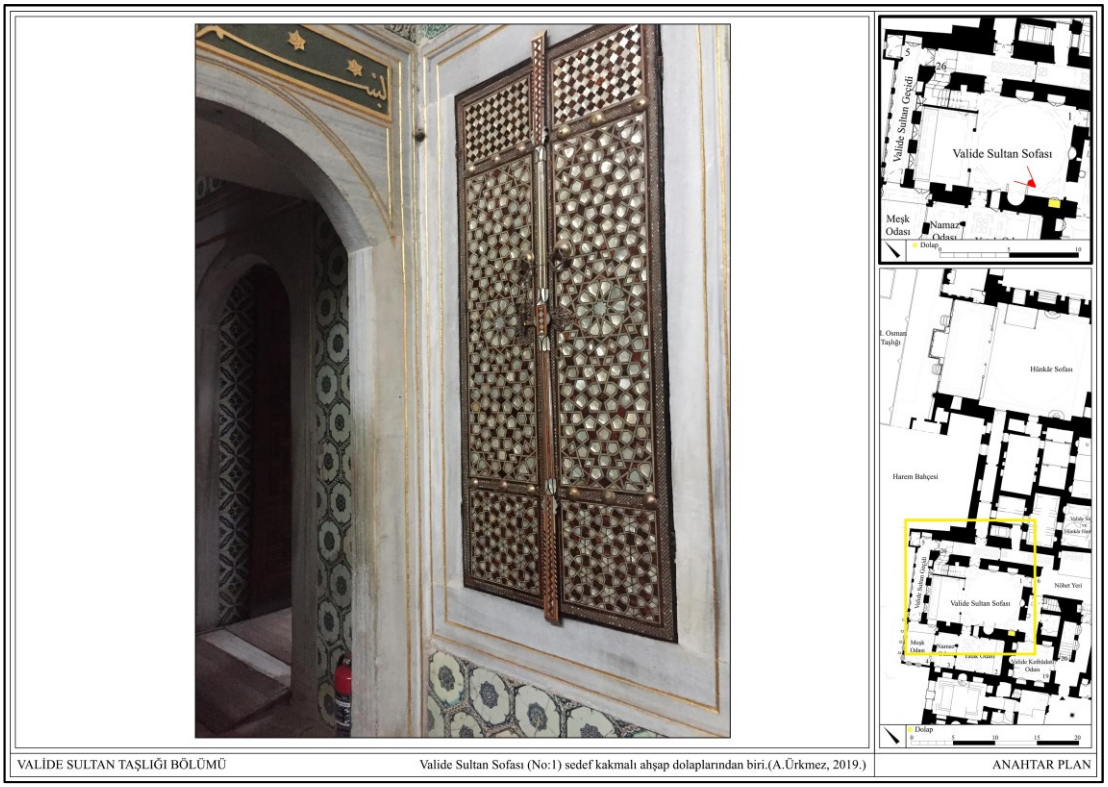

Resim 3. 34: Valide Sultan Sofası Sekisi (Yemek Odası), 1924 yılından sonraki görünümü. (Anhegger,1986, s.36.)

[367] T. Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s.2-71.
[368] G. Renda, **Restorasyon Çalışmalarında Kalem İşleri ve Duvar Resimlerinin Yeri**, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1982, s.85.

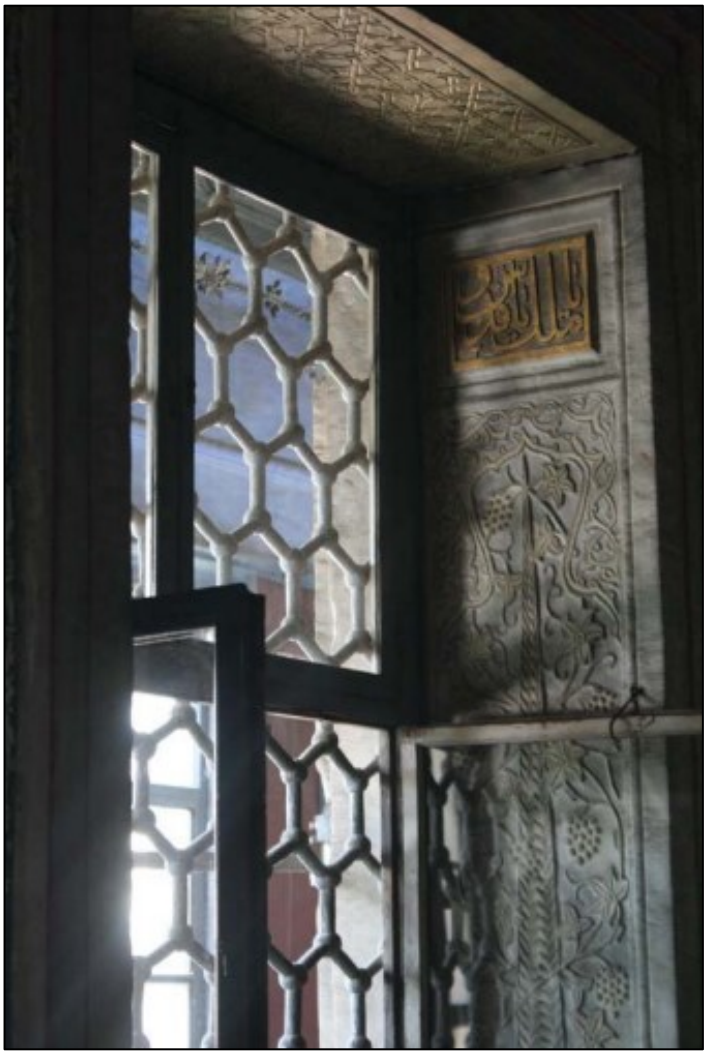

Resim 3. 35: Valide Sultan Sofası'nın Rokoko çeşmesi.

Resim 3. 36: Valide Sofası sedef kakmalı ahşap dolaplardan biri.

Dairenin Haliç cephesinde bir sekisi (Resim 3.34) bulunmaktadır. Bu sekiye Yemek Odası adı da verilmektedir. Duvarları çini kaplı veya sıva kaplı, kalemişi süslü düz çıtalı ahşap tavandır. Sekinin önünde, üst katı destekleyen ahşap sütunlar bulunmaktadır. Her iki sütunun yanında varak süslü ahşap sedir kolluklar bulunmaktadır (Resim 3.38; Resim 3.39). Bu bölümün Haliç cephesine bakan sedir pencereleri bulunmaktadır. Pencere sövelerinin içi mermer üzeri varaklı hayat ağacı rölyefli (Resim 3.37), söveleri ise selvi ve çiçek motifli çinidendir. Pencerelerin dışında lokma demir parmaklık bulunmaktadır. 1924 yılı sonrası fotoğrafında duvarında ayna olduğu görülmektedir.

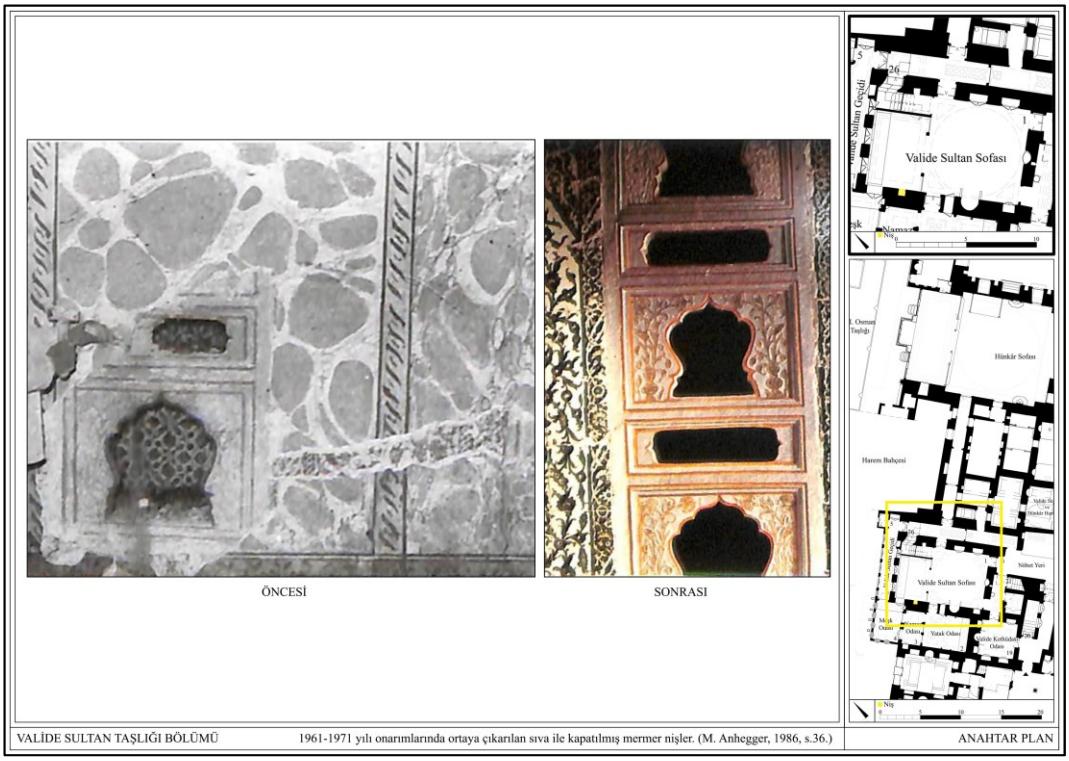
Resim 3. 37: Valide Sultan Sofası'nda rölyefli pencere içi süslemeleri.
(F.Z.Dumlupınar, 2015, s.38.)

Resim 3. 38: Valide Sultan Sofası sekisi.

Resim 3. 39: Sekiden sofaya bakış.

Resim 3. 40: 1961-1971 yılı onarımlarında ortaya çıkarılan sıva ile kapatılmış mermer nişler.

Resim 3. 41: Niş, Valide Sultan Sofası sekisi

Resim 3. 42: Sekinin tavanında yapılan raspa sonucu ortaya çıkarılan kalem işi süsleme.

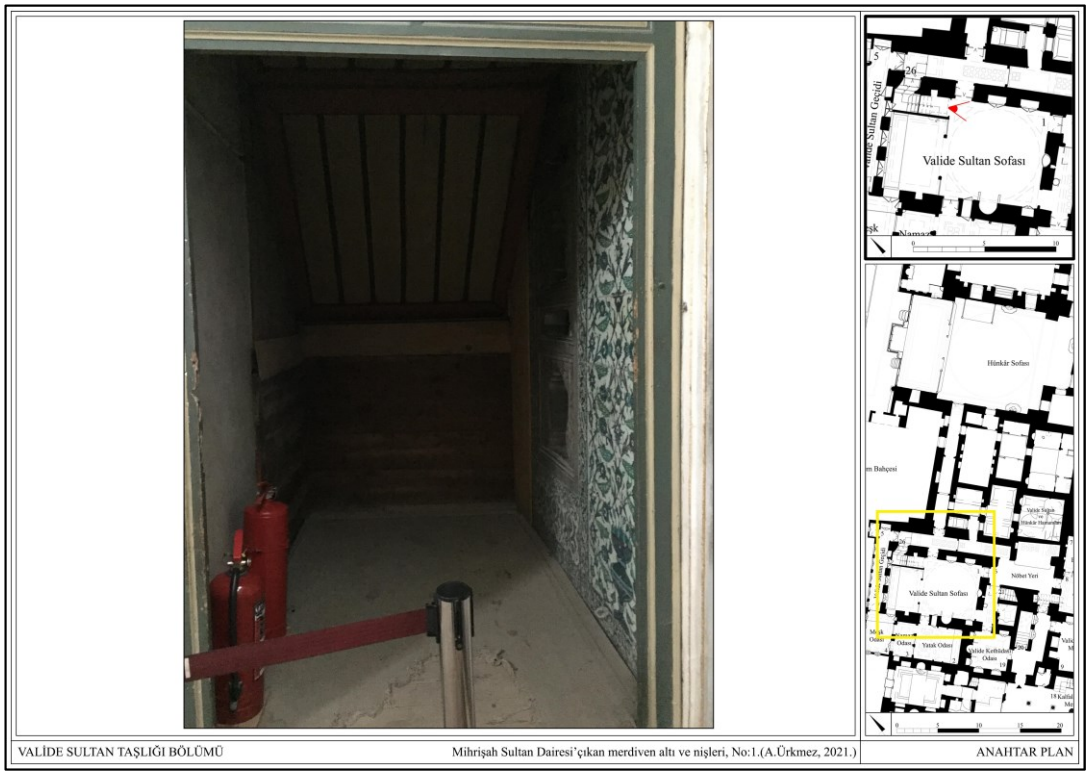
(Ü. Karahasan, 2005, s.240.)

Bu bölümde bulunan içi yüzeyleri çini kaplı mermer nişler, kitap, lâledan, güldan, gülâbdan ve kâse yerleştirilmek için kullanılmıştır.[369] Bu bölüm günümüzdeki görünümünü 18. yy.'da almıştır.[370] 1940-1944 restorasyonlarında sekinin tavanında raspa yapılarak özgün kalemişleri (Resim 3.42) ortaya çıkarılmıştır ve bir bölümünde raspa yapılmadan bırakılarak farklı dönem izleri birarada bırakılmıştır.[371] 1968-1980 yılı onarımlarında da aynı şekilde Valide Sultan Sofası'nın kubbesindeki boyalı yerin altındaki bezemeler özgün durumuna göre onarımı yapılmıştır.[372]

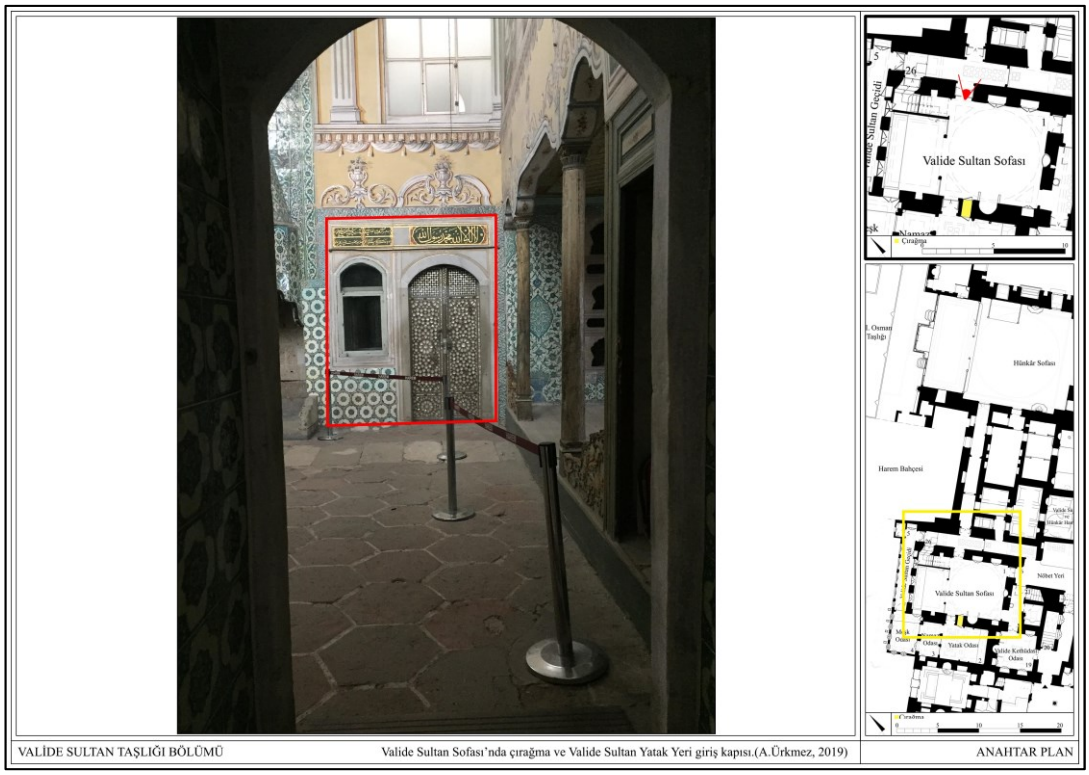
Valide Sultan Sofası'nın Hamam koridoruna çıkan kapısının yanında Mihrişah Valide Sultan Sofası'na çıkan merdivenin altı görülmektedir. Merdiven altının duvarının bir bölümü sıvalı, bir bölümü ahşap kaplama ve bir bölümü çini kaplamadır. Çini kaplama olan duvarda yemek odası bölümünde bulunan niş yer almaktadır (Resim 3.41).

---

[369]. Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.346-347.
[370] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.346-348.
[371] Karahasan, s.240.
[372] İ. Öz, s.75.

Resim 3. 43: Mihrişah Sultan Dairesi'ne çıkan merdivenin altı.

Resim 3. 44: Çırağma ve Valide Sultan Yatak Odası giriş kapısı.

Valide Sultan Sofası'nda bulunan ocak ile yatak odası bölümünün giriş kapısının yanında "çırağma" adı verilen kandil boşluğu (Resim 3.44; Resim 3.46) bulunmaktadır. Bu kandil penceresinin mermeri üzerinde ise şu sözler yazılıdır:

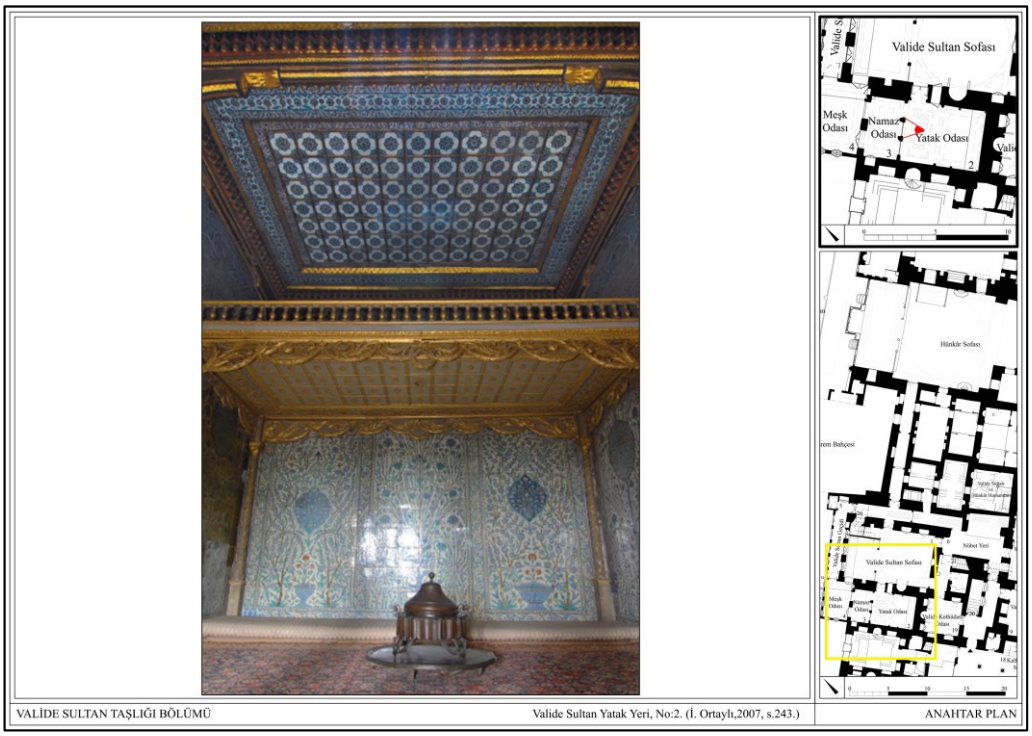
"Dembedem sâat be sâat bâd ikbal-i füzûn

Düşmenet çün şehinşeh-i sâat hemîşe sernügûn

Bu ocağın dûdu dâim sünbül izhâr eylesün (Bu ocağın dumanı daima tütsün, havada yükselerek sümbüller gibi şekiller çizsin.)

Sahibîne hazret-i Hak nârı gülzar eylesün" (Sahibine Allah ateşi gül bahçesine çevirsin)".[373]

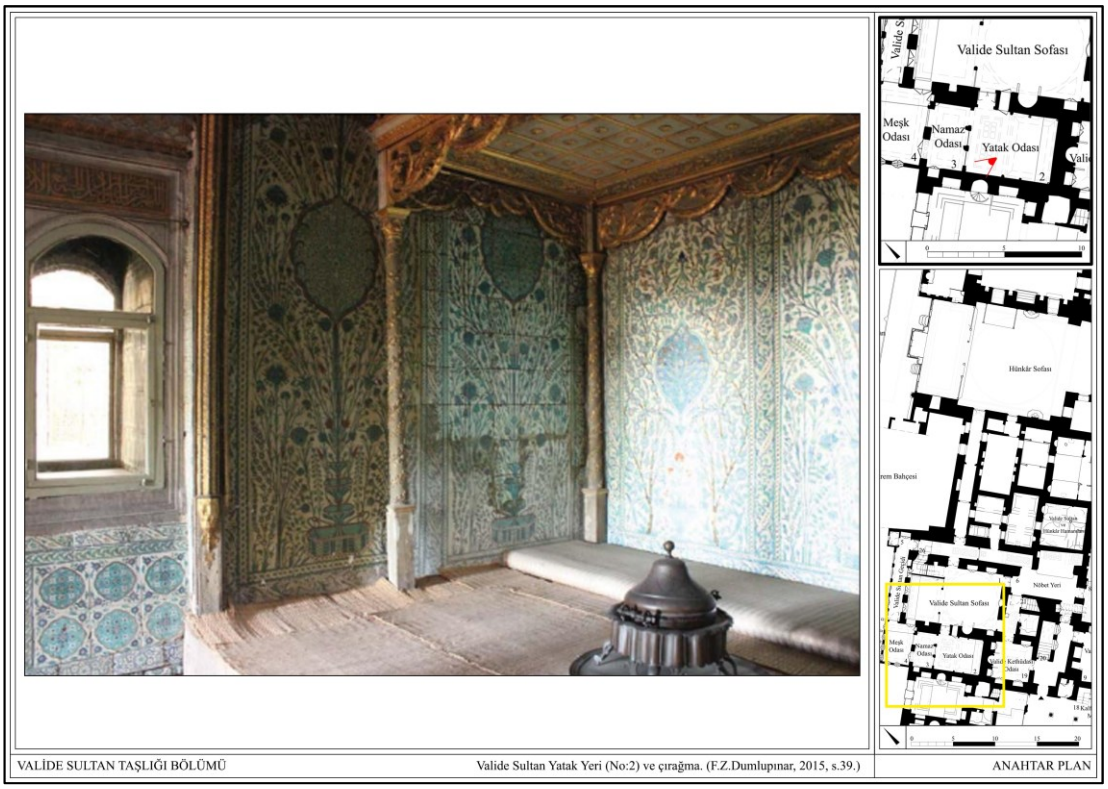
Kandil boşluğunun yanındaki çift kanatlı sedef kakmalı giriş kapısı Valide Sultan Yatak Odası bölümü (Resim 3.15; No:2) giriş kapısıdır. Bu mekan, 16. yy. dönemi yapılarındandır.[374] Giriş kapısının iç ve dış yüzeylerinde yazıt bulunmaktadır.

Resim 3. 45: Valide Sultan Yatak Odası'nın tavan çinileri.

[373] Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.48.
[374] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, EK:4.

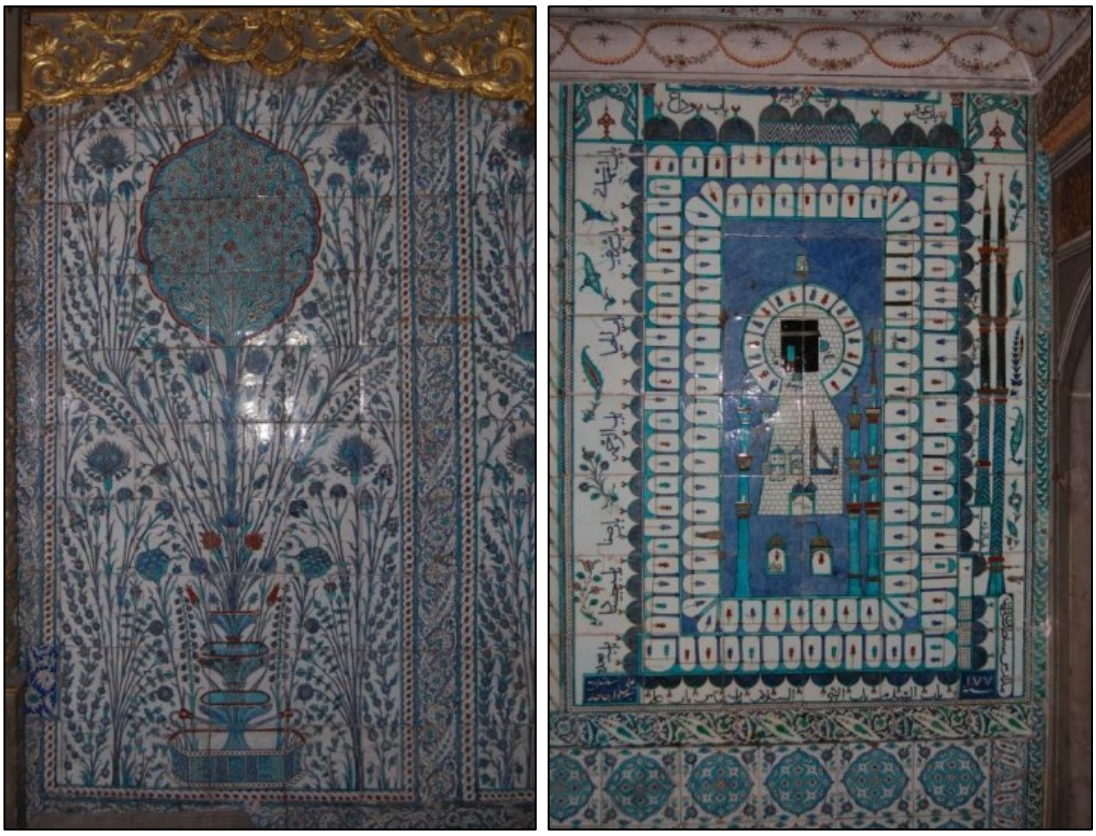
Altın yaldız ve ahşap ağırlıklı, dört ahşap sütun üzerine oturtulmuş yatak yeri (Resim 3.45) bulunmaktadır. Mekan, şirvanın üç cephesinin arkasında bulunan Valide Sultan Sofası Ocağı, Valide Kethüdası Odası Ocağı, Üçüncü Kadınefendisi Ocağı ile ısıtılmıştır.[375] Mekan ışığını giriş bölümündeki tonozdaki camlardan almaktadır. Dairenin giriş bölümünün tavanı aynalı tonoz, yatak yerinin tavanı düzdür. Yatak yerinin tavanında bulunan varak çıtalı karo çiniler 17. yy. ortalarına aittir.[376] Yatak yeri dışında kalan bölümün duvarları ve tavanı da IV. Mehmed (17. yy.) dönemine tarihlenen floral İznik çinileri ile kaplıdır (Resim 3.47).[377] Mekânda bulunan kitabelerin birinde 1667 (H. 1078) tarihi bulunmaktadır.[378] Mekan 16. yy. dönemine tarihlenmesine karşılık mekanda bulunan 17. yy. ağırlıklı çiniler yapının 1665 tarihindeki yangından sonra onarıldığını göstermektedir.

Resim 3. 46: Valide Sultan Yatak Yeri ve çırağma.

[375] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.35.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.348.
[376] Kocaaslan, s.119.
[377] Dilmen, **Harem (Padişah Evi)**, s.46.; Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, s.155.
[378] Eldem- Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.48.

Anhegger, 1961-1971 onarımlarında yatak yerinin çinilerinin sağlam olduğunu fakat ilk tonozlu bölümün duvarlarındaki çini panolarında büyük eksiklerin tespit edildiğini aktarmaktadır.[379]

Resim 3. 47:Çini Pano, Valide Sultan Yatak Odası.
Resim 3. 48: Kâbe tasvirli çini pano, Namaz Yeri.
(M. Kocaaslan, 2010, s.111-113.)

Valide Sultan Yatak Odası'ndan bir girişle Haliç yönünde bulunan Namaz Odası (Resim 3.15; No:3) adı verilen mekana geçilir. Bu mekan ahşap direkler arasına yerleştirilmiş lokma demir parmaklıkları ve kapı yeri bulunan bir bölme ile yatak odasından ayrılmaktadır. Lokma demir parmaklıkların yanında başlıkları varak süslemeli ahşap sütunlar yer almaktadır. Dikdörtgen planlı küçük bir odadır. Tavanı kalem işi süslemelidir (Resim 3.49). Odaya girildikten sonra sağ duvarda Kâbe'nin

[379] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.33.

tasvir edilmiş olduğu ve Harem-i Şerif'e açılan kapıların adlarının yazdığı 1666 (H.1077) tarihli kenar çinileri bulunmaktadır (Resim 3.49).[380] Sıraltı tekniği ile yapılmış çiniler kullanılmıştır.[381] Odadan görülen ahşap sütunların başlıkları varak süslüdür. Giriş kapısı içinde gülçe adı verilen süsleme tekniği görülmektedir.[382]

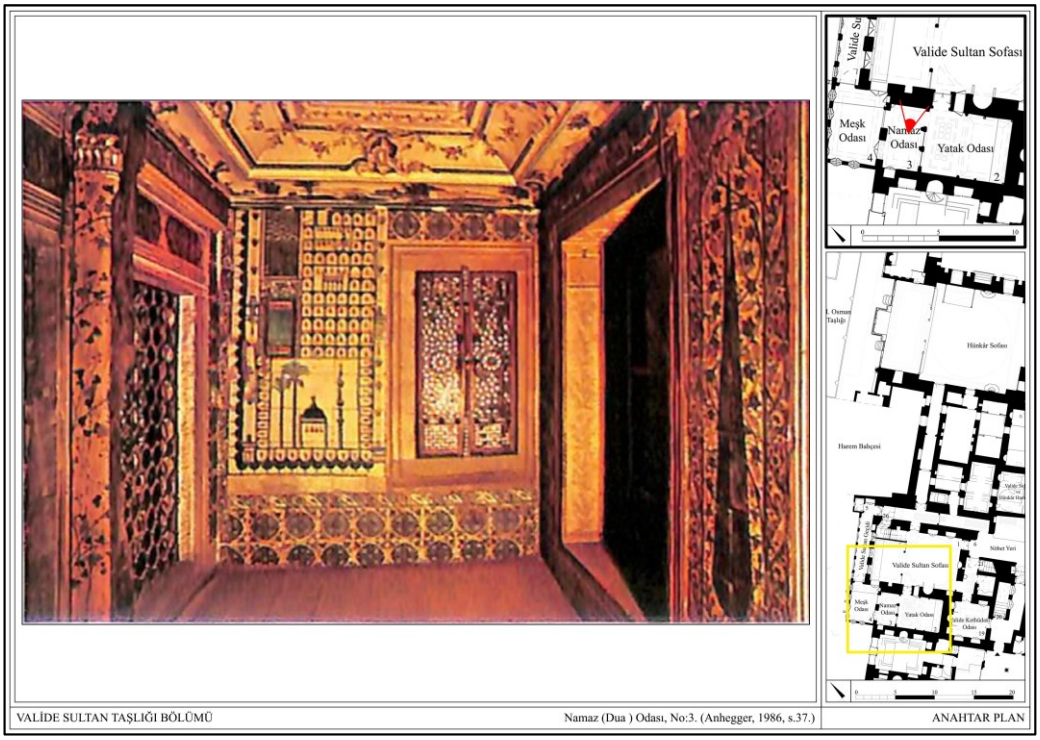

Resim 3. 49: Namaz (Dua) Odası'nın Valide Sultan Sofası cephesi.

Pencere üstlerinde yer alan ayetlerde de 1666 (H.1077) tarihi yazmaktadır.[383] Mekânın duvarlarında bulunan çiniler 17. yy. dönemi çinileri olsa da Anhegger, bu bölümde bulunan sedef kakmalı kanatları olan ahşap dolabın içinde bulunan kaplama

[380] Kocaaslan, s.119.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.348.; Bu çini pano, Karaağalar Mescidi'nin mihrap ve kürsülerindeki çini pano ile benzerlik göstermektedir ve aynı ustanın (Ali İskenderiye teberdarân-i bassa) imzasını taşımaktadır. bkz. **Sakaoğlu, Saray-ı Hümayun**, s.348.
[381] Dumlupınar, s.96.
[382] *"Gülçe: Genellikle bir daire içine çizilmiş tezyini yapraklardan oluşan gül şeklinde yuvarlak süsleme motifleridir."* bkz. E. Başarık, **Topkapı Sarayı, Harem Dairesi Mekânlarının İç Mimarlık Açısından İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009, s.67.
[383] **Sakaoğlu, Saray-ı Hümayun**, s.348.

kaplamaların altında 16. yy. çinilerinin olduğunu aktarmaktadır.[384] 17. yy. döneminde yenilenmiş 16. yy. mekanlarından olduğu söylenebilir.

Resim 3. 50: Namaz (Dua) Odası güneybatı cephesi.

Resim 3. 51: Namaz Odası, Valide Sultan Yatak Yeri Girişi, gülçe örneği (E. Başarık, 2009, s.67.)

[384] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.35.

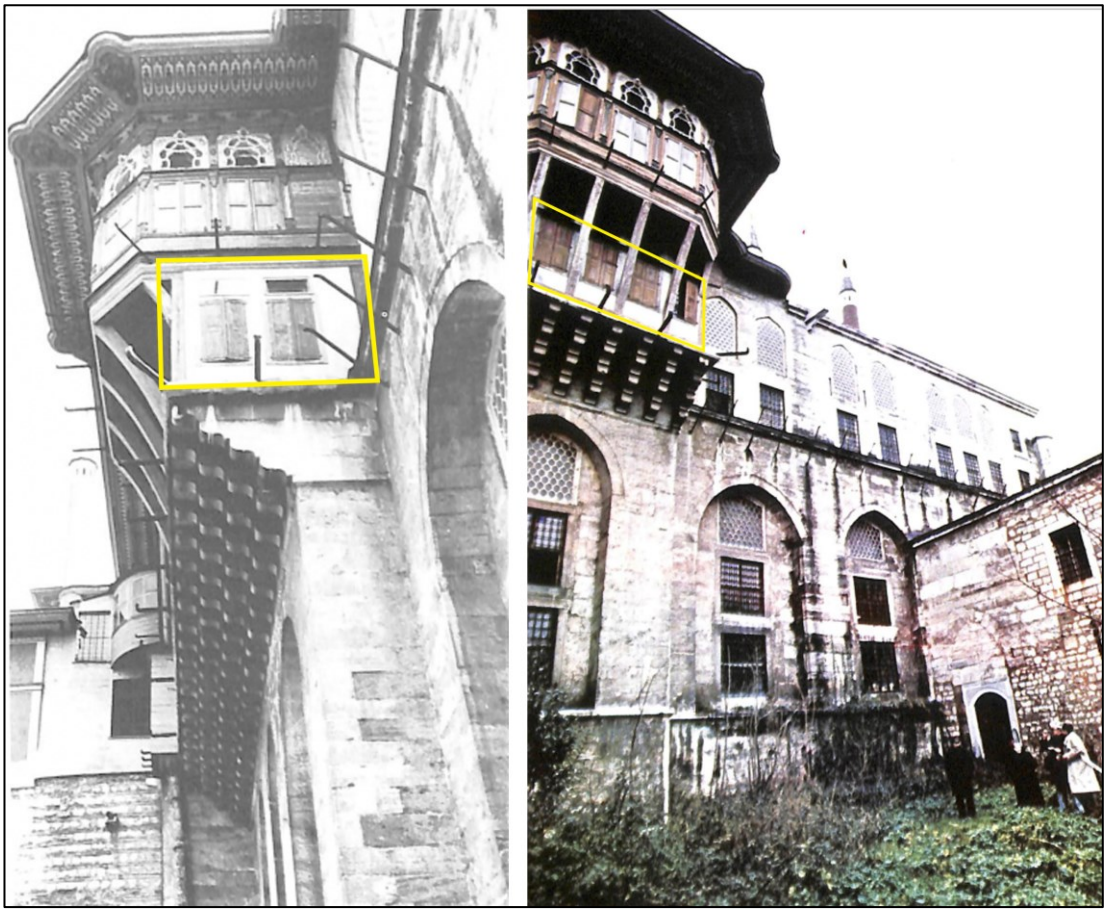

Resim 3. 52: Namaz (Dua) Odası'na sonradan eklenen oda.
(E. Başarık, 2009, s.59.)

Namaz Odası'nın ahşap pencereleri dışında, Haliç cephesinde G. Tanyeli'nin Meşk Odası diye adlandırmış olduğu bir oda (Resim 3.52; Resim 3.15, No:4) bulunmaktadır.[385] Odanın Eldem-Akozan'ın 17. yy. restitüsyon planında görülmediği (Resim 3.54) ve 18. yy. ortalarına ait restitüsyonda bulunduğu göz önünde bulundurulursa 18. yy. yapılarından denilebilir. Pencerenin iç yüzeylerinde, benzerinin Valide Sultan Sofası'nda görüldüğü mermer üzeri varaklı çiçek motifli rölyef bulunmaktadır. İ. Ortaylı, burada 16. yy.'dan kalmış mermer sövelerle yapılmış bir balkon olduğundan, Mihrişah Valide Sultan Dairesi'ni taşıyabilmek amacıyla sonradan oda durumuna getirildiğini aktarmaktadır.[386]

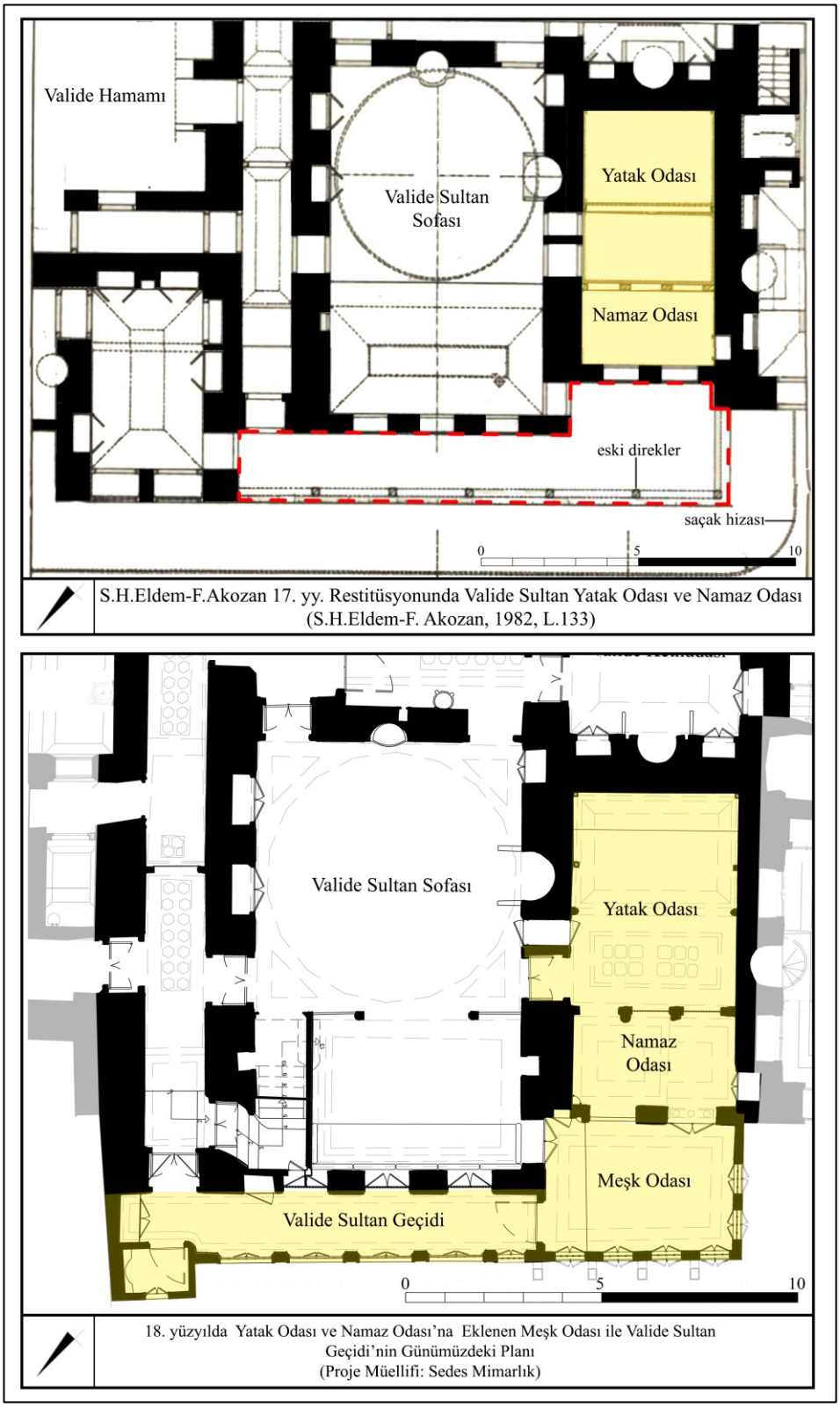
[385] Kocaaslan, s.244.
[386] Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.238-239.

Duvarları kalemişi süslemeli, tavanı varak süslü çıtalı ahşap, zemini ahşap döşeme üzeri hasırdır. Mekanın Haliç yönünde ve Cariyeler Dairesi yönünde olmak üzere çift yönde ahşap pencereleri bulunmaktadır. Bu odanın içinde kalan Valide Sultan Yemek Odası bölümünün penceresi önü kapandıktan sonra dolaba dönüştürülmüştür.[387] N. Sakaoğlu, bir rivayete göre III. Selim'in bu mekanı annesi ile biraraya geldiği zamanlar kullandığını aktarmaktadır.[388] Bir rivayete göre III. Selim, 1789'da bu mekanda öldürülmüştür.[389]

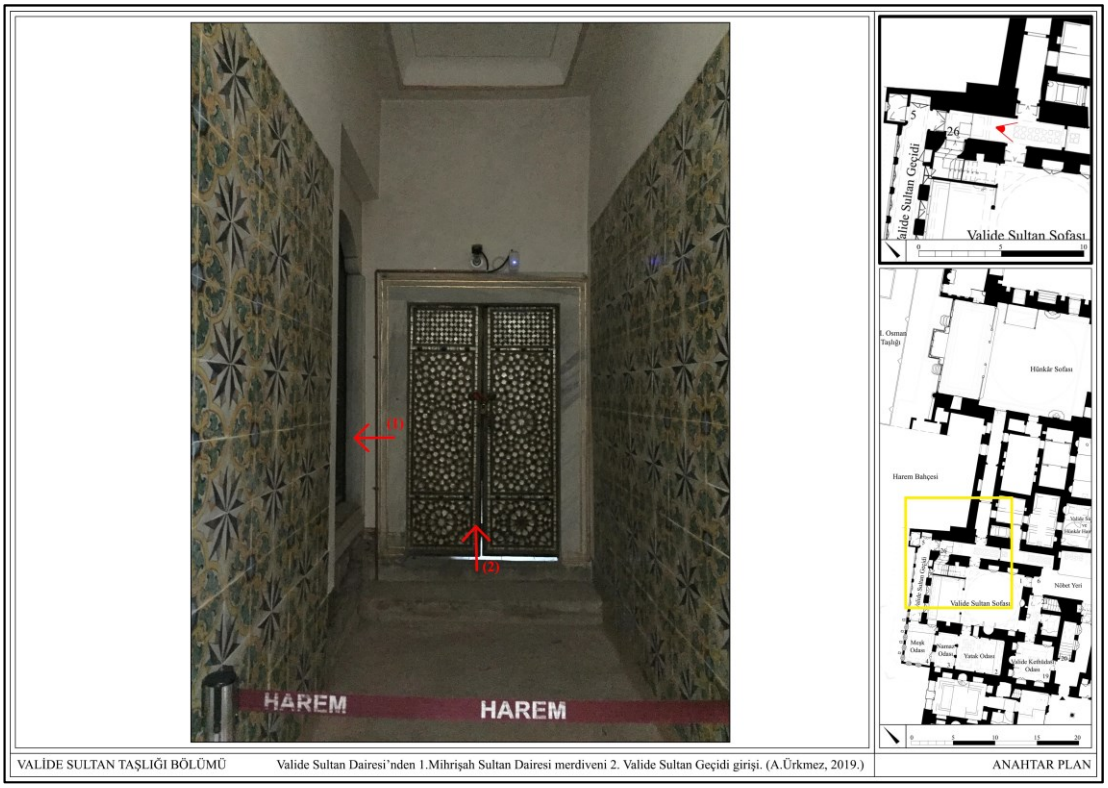
Resim 3. 53: Namaz Yeri'ne eklenen oda ve Valide Sultan Sofası Geçidi ile Meşk Odası'nın Bahçeden görünümü. (Anhegger, 1986, s.33.)

[387] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.35.
[388] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.348.
[389] Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, s.156.; Ç. Uluçay, **Harem Hayatının İç Yüzü,** s.32.

Resim 3. 54: 18. yüzyılda eklenen Meşk Odası ile Valide Sultan Geçidi'nin gösterimi.

Bu odadan tek kanatlı ahşap kapı ile Valide Sultan sofa sekisinin pencerelerinin baktığı Valide Sultan Geçidi'ne (Resim 3.15; No:5) girilmektedir. Bu mekânın ahşap pencereleri Haliç yönüne bakmaktadır. Yer yer duvarlarında çiniler bulunmaktadır. Holün sonunda ahşap dolap bulunmaktadır. Bu dolabın yanında ise tuvalete girilen ahşap kapı yer almaktadır. Tuvalet kapısının tam karşısında bulunan sedef işlemeli çift kanatlı ahşap kapı (Resim 3.55) ile Valide Sultan Sofası'nın hamam yönündeki kapısının açıldığı hole girilmektedir.

Resim 3. 55: Valide Sultan Dairesi'nden Mihrişah Sultan Dairesi ve Valide Sultan Geçidi giriş kapıları.

Bu kapının bitişiğinde bu hol üzerinde Mihrişah Sultan Dairesi'ne geçilen çift kanatlı ahşap giriş kapısı (Resim 3.55; Resim 3.15; No:26) yer almaktadır. Bu kapıdan girdikten sonra ahşap merdivenlerle Mihrişah Sultan Dairesi'ne (Resim 3.56; No:27) ulaşılmaktadır. Bu merdivenin korkulukları, sütunları ve sütun başlıkları ahşap oymalı

ve yaldızlıdır.[390] Merdivenin duvarlarında yer alan III. Selim dönemine tarihlenen boğaz panoraması bulunmaktadır.[391] III. Selim'in (1789-1807) annesi Mihrişah Sultan için yaptırılmıştır.[392] Eldem-Akozan'ın 18. yy. sonlarına ait restitüsyonunda bu döneme tarihlendirildiği görülmektedir. N. Sakaoğlu'da bu mekânın 1792-1796 yıllarında yapıldığını gösteren bir belgenin olduğunu aktararak restitüsyonu doğrulamaktadır.[393]

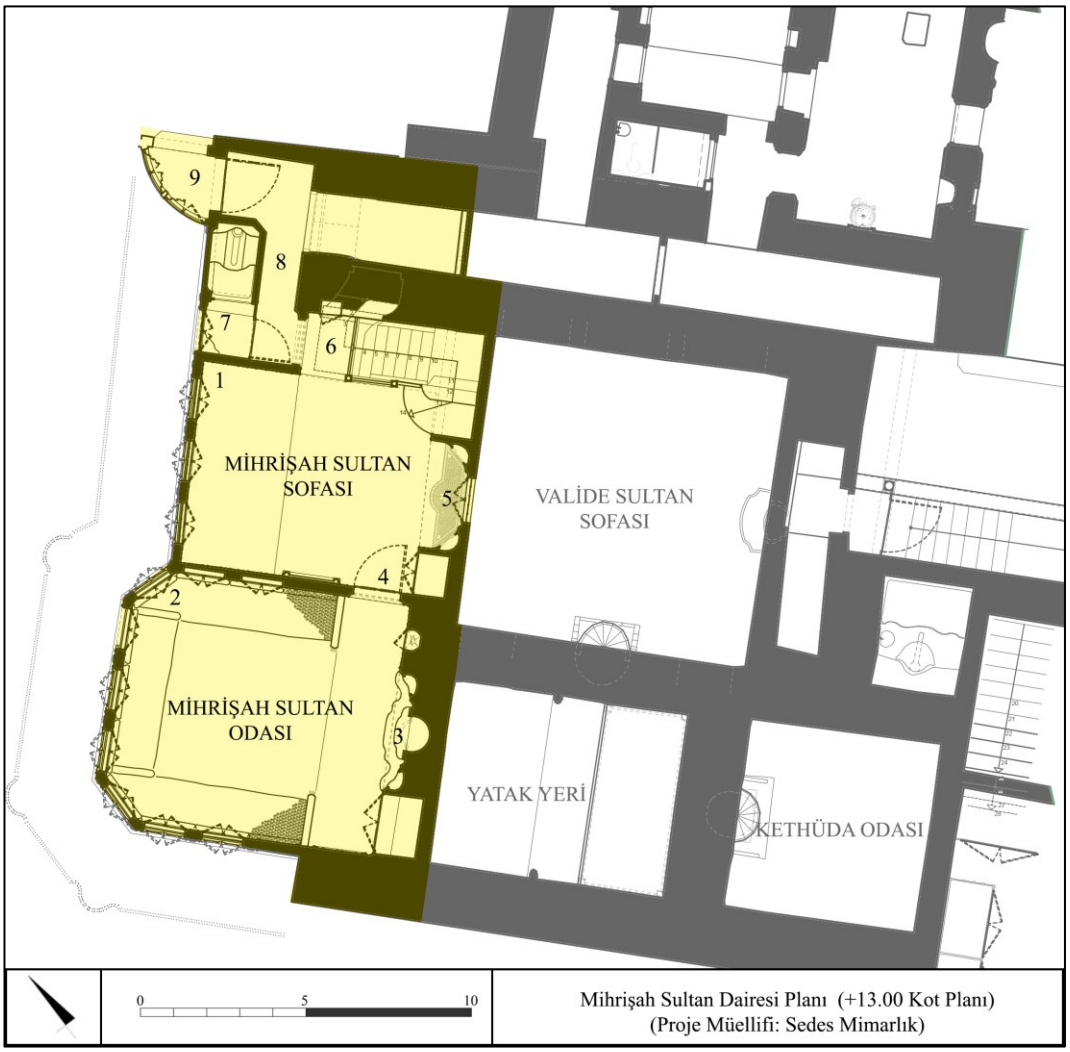

Resim 3. 56: +13.00 Kot Planı'nda Mihrişah Sultan Dairesi'nin gösterimi.

Mihrişah Sultan Sofası ve Mihrişah Sultan Odası olmak üzere iki bölümden (Resim 3.57) oluşmaktadır. Merdivenle çıkıldıktan sonra olan ilk bölüm Mihrişah Sultan Sofası'dır. Sofa, 5.49 x 4.71 m ölçülerindedir. Bu bölümün duvarlarında çiçek motifli kalemişi süslemeler ve duvar resimleri bulunmaktadır. Tavanı, varak süslü

[390] Emler, s.222.
[391] Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850,** Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1977, s.90-92. Duvar resimleri için bkz. G. Renda, 1977, s.91-95.
[392] Köseoğlu, **Harem**, s. 11.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, 349-350.; Odanın duvarında Mihrişah Sultan için yaptırıldığı yazmaktadır. bkz. Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.239.
[393] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, 349-350.

çıtalı ahşap tavan ve çiçek motifli kalem işi süslemelidir. Haliç cephesine bakan üç adet çift sıralı ahşap penceresi bulunmaktadır. Üst pencereleri müzeyyen alçılı ve kapı ile pencere lentolarının üzerinde ahşap korniş dolaşmaktadır.[394]

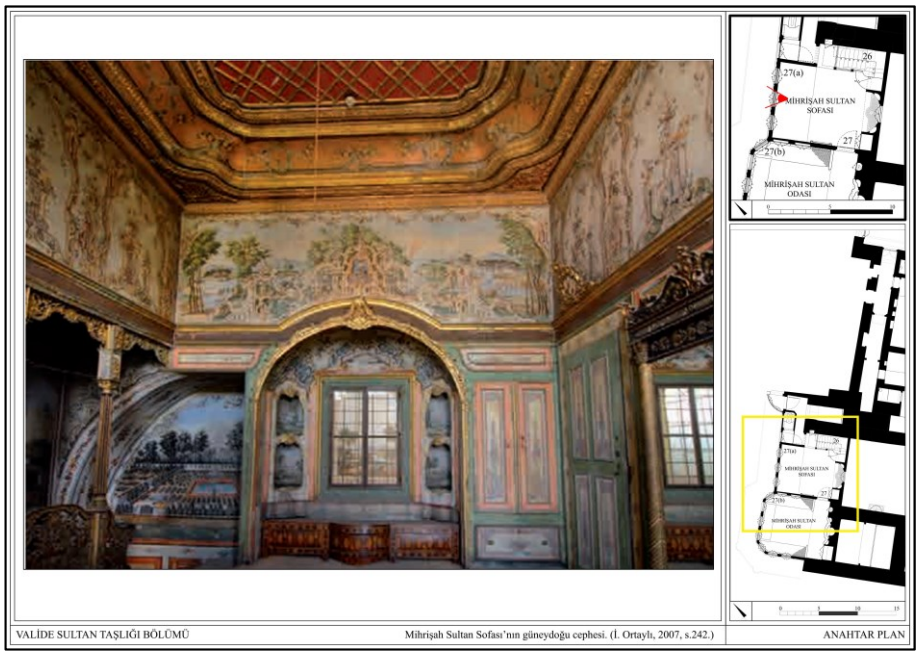

Resim 3. 57: Mihrişah Sultan Dairesi Planı

Valide Sultan Sofası yönündeki cephesinde (Resim 3.58) ise varak ve kalem işi süslemeli ahşap dolap bulunmaktadır. Dolap ile merdiven arasında kalan bölümde köşelerde içinde duvar resimleri olan nişler, papatya kakma motifli ahşap çekmecilik

[394] Emler, s.223.

ile alt kattaki Valide Sultan Sofası'na bakan ahşap pencere bulunmaktadır. Sofanın duvarında III. Selim'in övüldüğünden ve dairede Türk natüralist resmin ilk örnekleri görülmektedir (Resim 3.59;Resim 3.61).[395] Barok ve Rokoko üslubu hakimdir.

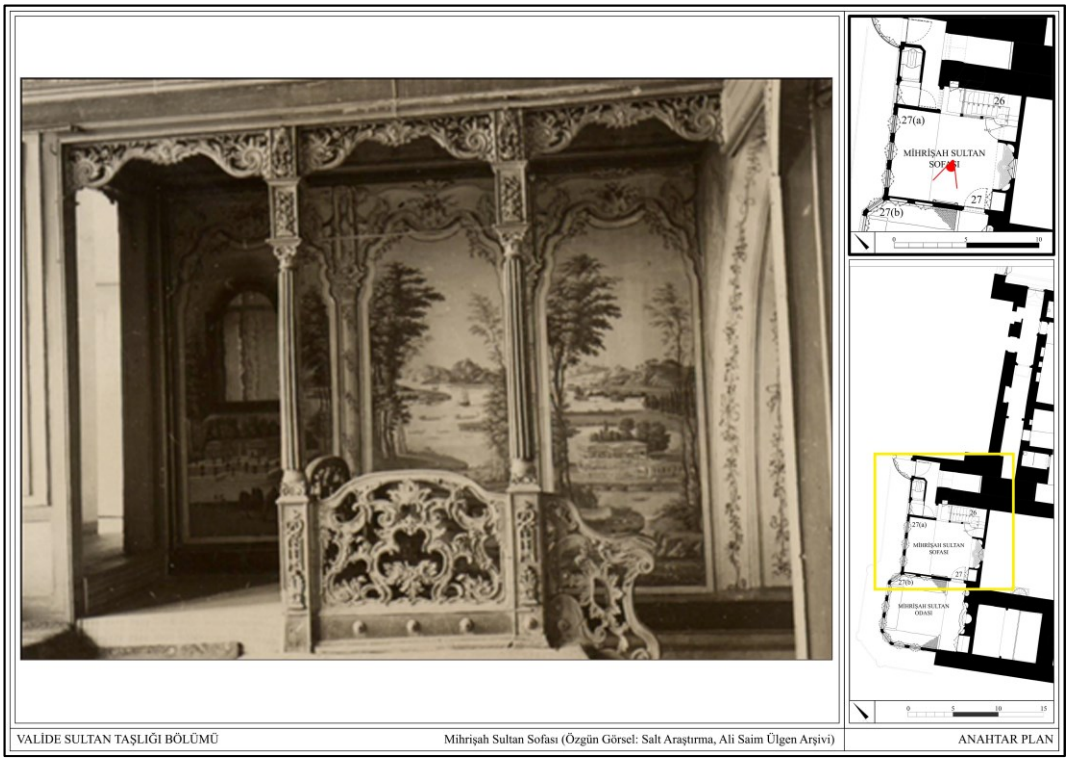
Resim 3. 58: Mihrişah Sultan Sofası'nın güneydoğu cephesi.

Resim 3. 59: Mihrişah Sultan Sofası'nın güneydoğu cephesinde Rokoko duvar resmi detayı.

(İ. Ortaylı, 2007, s.242.)

[395] Gülen, s.202.; III. Selim döneminde görülen panoramik manzara resimlerinin detayı için bkz. Renda, **Rölöve ve Restorasyon Dergisi** (I. Restorasyon Semineri Özel Sayısı), s.85.

Resim 3. 60: Mihrişah Sultan Sofası[396]

Resim 3. 61: Resim 3.60 Görsel Renklendirme (A.Ürkmez,2022.)

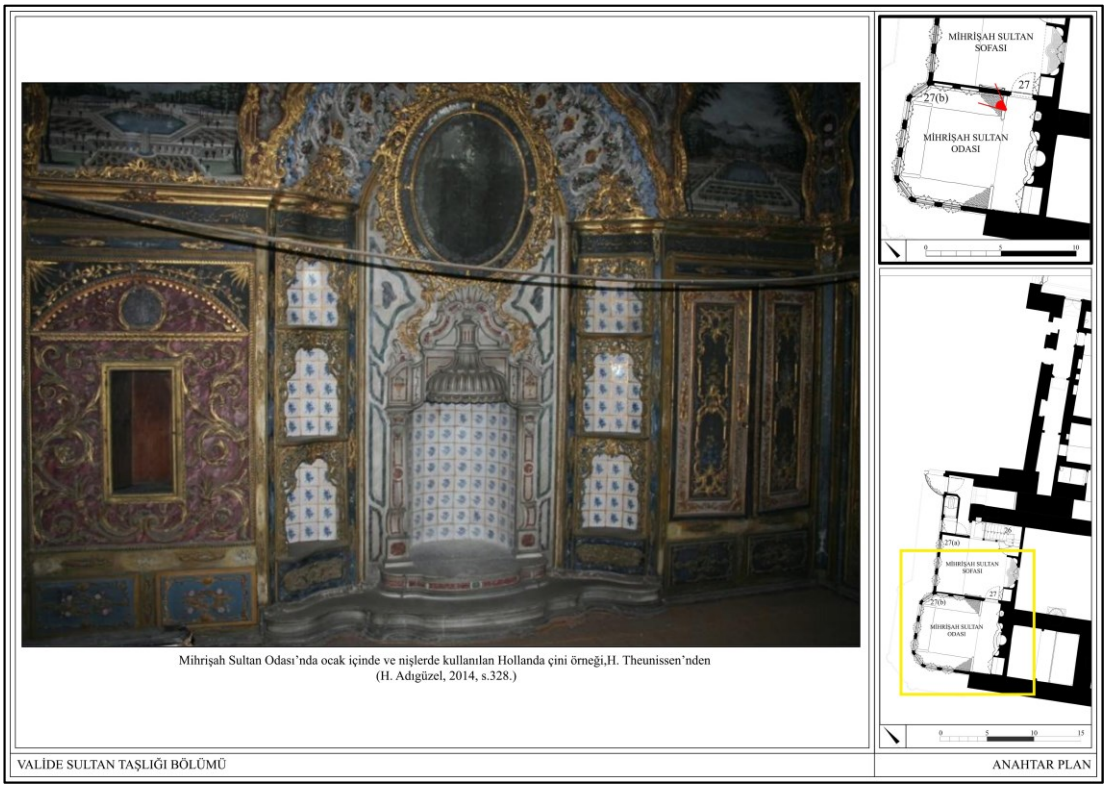
[396] Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/71437 E.T:04.06.2022.

1.Mihrişah Sultan Odası 2.Mihrişah Sultan Sofası

Resim 3. 62: Mihrişah Sultan Dairesi.

(İ.Ortaylı, 2007, s.240.)

Resim 3. 63: Mihrişah Sultan Odası'nda ocak içinde ve nişlerde kullanılan Hollanda çini örneği.

Sofanın III. Selim Dairesi yönündeki koridorun Haliç cephesinde tek kanatlı ahşap kapısı olan tuvalet bulunmaktadır. Bu kapıyı geçtikten sonra koridorun sonunda tek kanatlı ahşap kapı bulunmaktadır. Bu kapı Mihrişah Sultan'ın oğlu III. Selim'in Dairesi'ne çıkmaktadır

Mihrişah Sultan Sofası'ndan (Resim 3.57; No:1) Mihrişah Sultan Odası'na (Resim 3.57; No:3) geçilir. Bu mekân III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan için yaptırılmıştır.[397] Oda, 6.42 x 5.88 m ölçülerindedir. Kapı (Resim 3.57; No:4) kanadı gri ve mavinin birlikte kullanıldığı mat zemin üzerinde, mavi sarı çiçek bezemelerle süslenmiş ve yaldızlı oymalıdır. Rokoko üsluplu mekânın duvarı ahşap üzeri varak süslü çiçek motifli rölyef ve kalemişi süsleme, tavanı ise ahşap üzeri varak süslü çiçek motifli rölyef ve kalemişi süslemelidir. Zemini ahşap kaplamadır. Kapı seviyesinde ahşap korniş dolaşmaktadır.[398] Haliç yönünde ve Cariyeler Dairesi cephelerinde ahşap pencereleri (EK.C.17) bulunmaktadır. Haliç cephesinin iki sıralı pencerelerinden alttakilerin profili ahşap yaldızlı ve ahşap, üst sıradaki pencereler ise müzeyyen alçı pencerelerdir.[399] Mekanda mermer bir ocak (Resim 3.63) bulunmaktadır. Ocağın iç yüzeylerinde ve nişlerin iç yüzeylerinde Hollanda çinisi örneği görülmektedir.[400] Ocağın sağında varak ve kalemişi süslemeli Rokoko ahşap dolap (Resim 3.63) bulunmaktadır.

[397] Emler, s.223.
[398] D. Kuban, **Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme,** İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1954, s.72.
[399] Emler, s.223.
[400] Adıgüzel, s.327.

3.3.2. Ocaklı Sofa

Ocaklı Sofa, Valide Sultan Taşlığı'nın kuzeydoğu cephesinde, Hasekiler Dairesi ile Çeşmeli Sofa arasında bulunmaktadır (Resim 3.64). 16. yy.'da yapılmıştır.[401] Sofa yapılmadan önce Şimşirlik Bahçesi'nden gelen meyilli yol aracılığıyla Hasekiler Dairesi ile Şehzadeler Dairesi'ne geçişler yapılmaktaydı.[402]

Resim 3. 64: Valide Sultan Taşlığı'nda Ocaklı Sofa'nın gösterimi.

[401] Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, L.21.
[402] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** 264.

Ocaklı Sofa yapıldıktan sonra bu mekan padişahın binek taşından indikten sonra buradan geçtiği, Hasekiler Dairesi ile Şehzadegân Daireleri'nde yaşayan kişilerinde kullandığı bir mekan olmasından dolayı önem taşımaktadır.[403] N.M. Penzer, bu mekanın Hünkâr Sofası ile Valide Sultan Taşlığı'nı birleştirmek amacıyla yapıldığını aktarmıştır.[404] 17. yy. restitüsyon planı ile günümüzdeki planı karşılaştırıldığında plan şemasını, sofadan geçilen girişleri, ocağı ve dolap yerlerini koruduğu görülmektedir (Resim 3.65).

Sofa, dikdörtgen planlıdır. İlk bölümün tavanı düz, ikinci bölümün tavanı ise kubbelidir. İlk bölümün çatı sistemi ise kırma çatıdır. Zemini taş döşelidir. Sofanın duvarları mavi, beyaz ve yeşil ağırlıklı çeşitli 17. yy. çinileriyle kaplıdır.[405] Duvarın üst bölümündeki mekanı çevreleyen IV. Mehmed'i öven ve besmelenin yazdığı çini yazı kuşağı bulunmaktadır.[406] Kubbede, pandantifte ve kemerde kalemişi süslemeler görülmektedir. Sofanın içerisinde Valide Sultan Taşlığı, Hasekiler Dairesi, Çeşmeli Sofa ve Şehzâdegân Dairesi'ne olmak üzere dört ayrı kapı bulunmaktadır. Bağa kakmalı ahşap kapılarının üzerinde sedef işlemeli Farsça sözler bulunmaktadır.[407] N. Sakaoğlu ve R.E.Koçu, sofadaki dolap kapakların sedef ve bağa işlemeli ceviz kanatları olduğu şeklinde bahsetmişse de mekandaki dolaplarda günümüzde kanatları bulunmamaktadır.[408] Mermer söveli dolapların rafları taş, iç yüzeyleri ise çini kaplamadır. Valide Sultan Taşlığı girişi taşlığın kuzeydoğu cephesinde binek taşının yanında yer almaktadır. Taht Kapısı adıyla bilinmektedir. Kapının taşlığa bakan cephesinde *"Lâ ilâhe illallah"* iç yüzeyinin kitabesinde ise *"Şefa'at yâ resûlullah şefa'at yâ habiballah"* yazılıdır.[409]

---

[403] Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, s.180.

[404] Penzer, **Topkapı Sarayı'nın Kuruluşundan Bugüne Kadar Geçen Tarihi ve Türk Saraylarındaki Harem Sistemi**, çev. Seyfi Kopgil, s.129.

[405] E.E.Dönmez, **Türk Çini Sanatının Sürekliliği İçinde XVII. Yüzyıl Eserlerinin Yeri,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s.15.

[406] Bayrak, s.92; Köseoğlu, s.16-17.; IV. Mehmed için yazılan yazı için bkz. Balcı, s.120. *"Kuluna ve halifene yardım et ey Allah'ım. En büyük Sultan, en muazzam Hakan ancak odur. Sultanın oğlu Sultan, Gazi Mehmed Han İbni Sultan İbrahim Han"* anlamına gelen yazı yazılıdır.

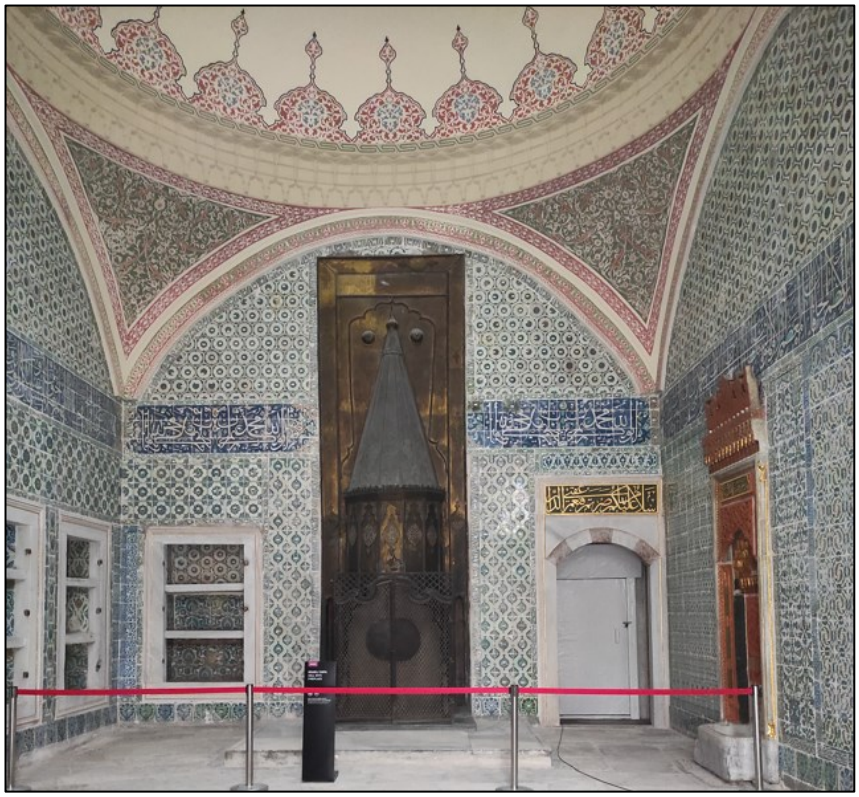
[407] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.365-366.

[408] Koçu, s.195.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.365.

[409] Dumlupınar, s.35.

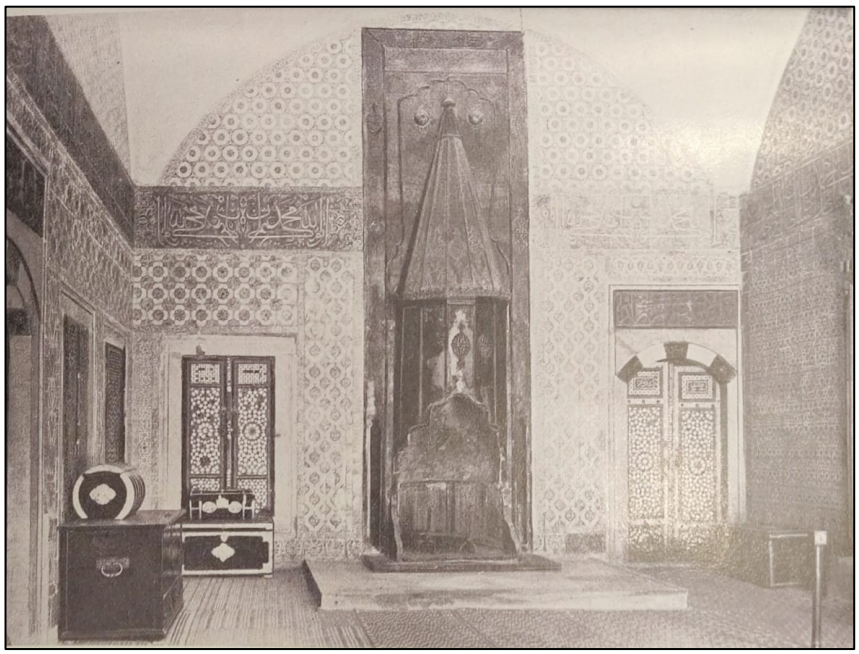

Resim 3. 65: Ocaklı Sofa'nın 17. yy. restitüsyon planı ile mevcut planı.

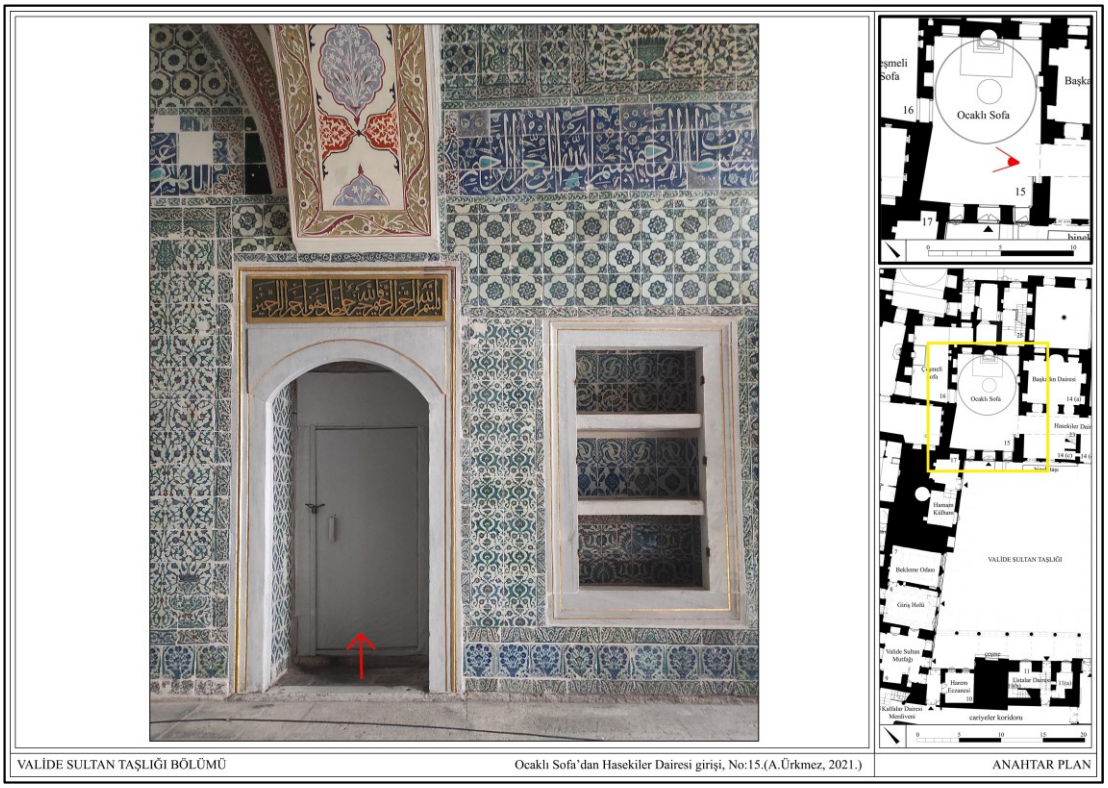
Resim 3. 66: Ocaklı Sofa

(A.Ürkmez, 2021.)

Resim 3. 67: Sandıkların sergilendiği Ocaklı Sofa.

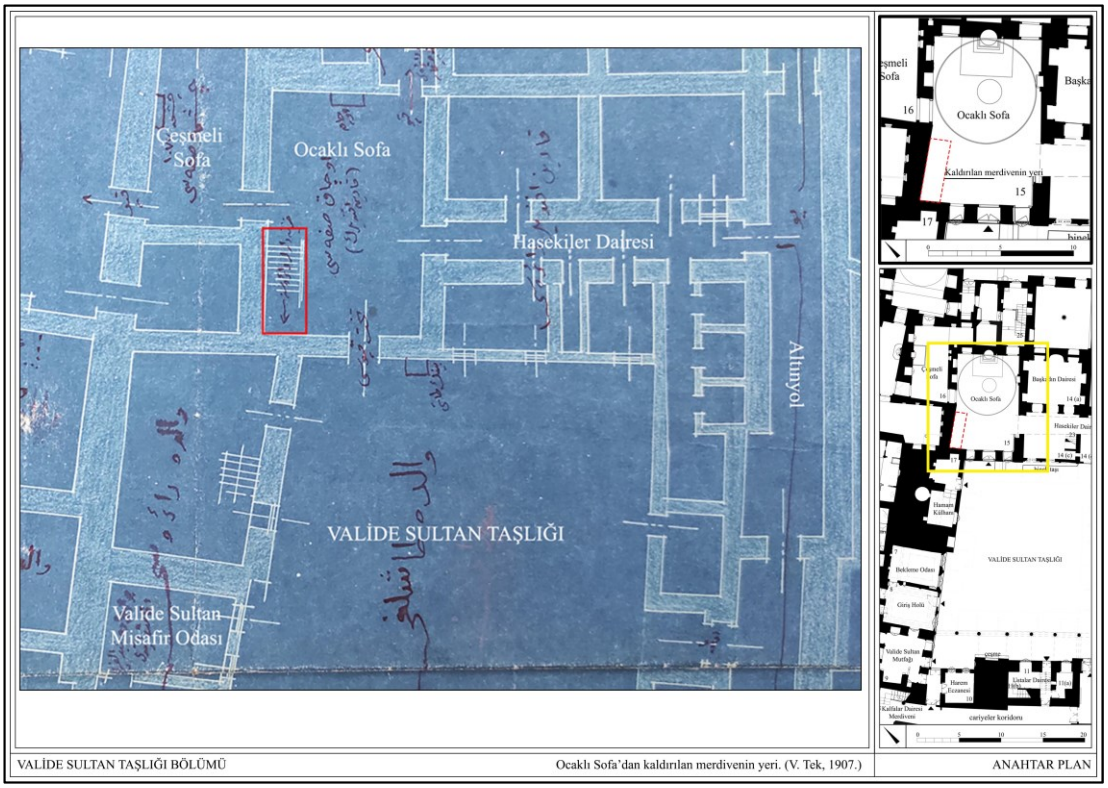
(Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, 1933, s.187.)

Resim 3. 68: Ocaklı Sofa'dan Hasekiler Dairesi girişi.

Resim 3. 69: Ocaklı Sofa'nın Taht Kapısı cephesi.

Resim 3. 70: Ocaklı Sofa'dan kaldırılan merdivenin yeri.

Taht kapısının tam karşısında sofanın adını aldığı bronz ocak (Resim 3.66) bulunmaktadır. Bu ocak sarayın en büyük ocağıdır.[410] Ocağın önünde demir kafes bulunmaktadır. Demir kafes ocaktan ateş alındıktan sonra kilitlenmiştir.[411] Mabeyn-i Hümayun ve köşklerine hizmet eden ocağın odunları Baltacılar tarafından getirilmiştir.[412] Ocağın sağ ve sol tarafında bulunan yazı kuşaklarında *Allah, Muhammed (sav), Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali* yazmaktadır.[413] Harem ağaları, Oda Lâlâları ve Harem ağaları güvenlik amaçlı olacak ki bu mekanda nöbet tutmuşlardır. Ocağın yanında ise Şehzâdegân Dairesi giriş kapısı (Resim 3.66) bulunmaktadır. Bu giriş kapısının üzerinde ise Şehzâdegân kapısı üzerinde *"(Melekler) sabrınıza karşılık size selam olsun. Dünya yurdunun sonu (cennet) ne*

[410] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.365.
[411] Köseoğlu, **Harem**, 16-17.; Şimşirgil, s.196.
[412] Ortaylı, s. 264.
[413] Dumlupınar, s.41.

güzeldir (derler)" anlamına gelen ayet yazılıdır.[414] Hasekiler Dairesi yönünde Hasekiler Dairesi giriş kapısı (Resim 3.68) bulunmaktadır. Bu kapının yanında ise mermer söveli yaldız detayları bulunan çeşme (Resim 3.71) bulunmaktadır.

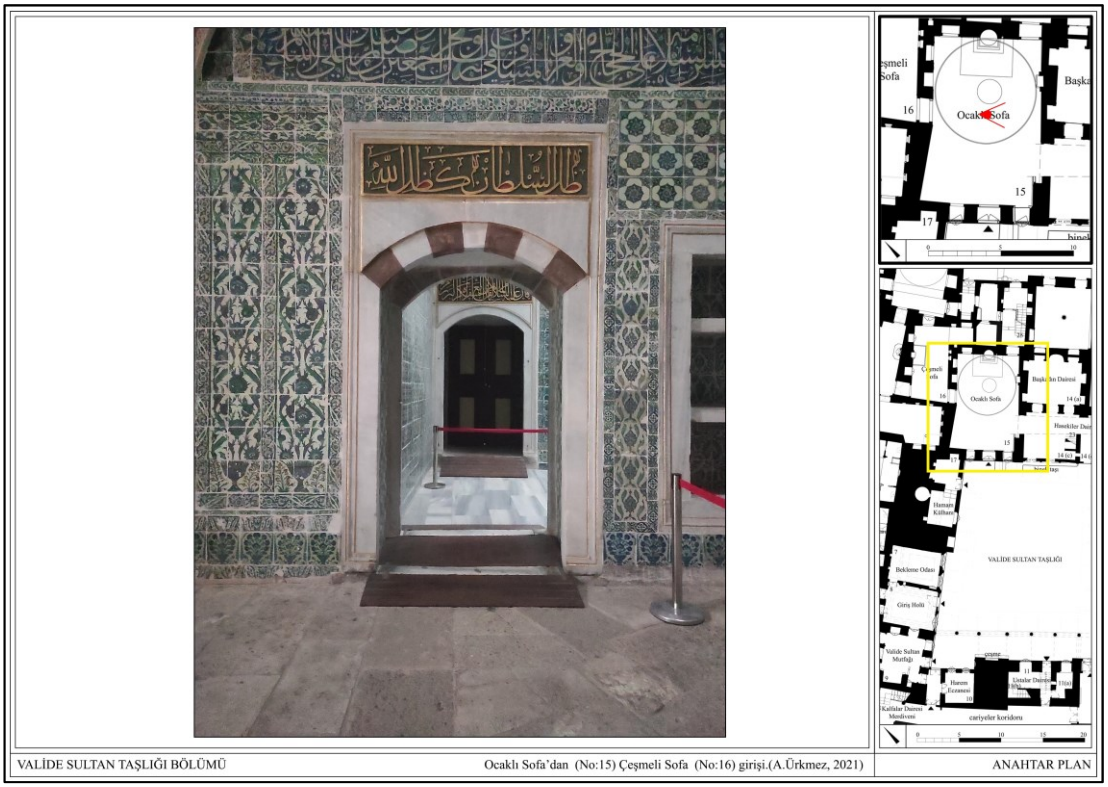

Resim 3. 71: Ocaklı Sofa'nın çeşmesi.

Eldem- Akozan, daireden Hazinedarlar Dairesi'ne bir merdivenle çıkıldığından ve Muhafazai Âsârı Atika Encümeni Dâîmisi'nin 10 Ekim 1915 Tarihli Raporu'nun 23. Maddesi'nde bu merdivenin kaldırıldığından ve buraya başka yerlerden getirilen çinilerle kaplandığı yazmaktadır.[415] N. Sakaoğlu, merdivenin yeri için girişin solundaki köşe şeklinde ifade etmiştir.[416] Merdiven, Eldem-Akozan'ın 17. yy.

[414] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.365-366.
[415] Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.39.; Muhafazai Âsârı Atika Encümeni Dâîmisi'nin 10 Ekim 1915 Tarihli Raporu'nun 23. Maddesi: *"Harem Dairesindeki Ocaklı Sofa'nın, ötedenberi farkedilir kişiliği olan merdiveni kaldırılarak yerine başka yerlerden getirilen çiniler konmuştur."* şeklindedir. Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s. 100-102.; Kaldırılan taş merdiven ile ilgili olarak bkz. Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, s.180.
[416] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.365.

restitüsyon planında görülmemektedir; fakat merdiven kaldırıldıktan sonra kapatılan duvarda günümüzde farklı tip çinilerin olduğu gözlemlenmektedir.

Resim 3. 72: Ocaklı Sofa'dan Çeşmeli Sofa girişi.

1933 yılı Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi'ne göre sofa içerisinde farklı dönemlere ait sandık, çekmece, hurç, sepet sandıklar ve ceviz sandık gibi (Resim 3.67) malzemelerin teşhir edildiği yazmaktadır[417]; fakat günümüzde bunlar bulunmamaktadır. 1945 yılında gerçekleştirilen onarımla birlikte ahşap strüktürlü kubbesi betonarmeye çevrilmiştir. (Resim 3.73; Resim 3.74) 1954-1967 yılları arasında gerçekleştirilen onarımlar kapsamında sofanın sıva, çini ve kalemişi ve malakâri onarımları gerçekleştirilmiştir.[418]

[417] Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, s.180.
[418] İ. Öz**, Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, Sanat Dergisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 7. Sayı, Ankara, 1982, s.65-76.

Resim 3. 73: Kubbenin ahşap strüktürünün sökülmesi,1945
TSDA, TSM. No:55/42'den, (Ü.Karahasan, 2005, s.245.)

Resim 3. 74: Betonarme tekniğiyle yapılan örtü sistemi,1945
TSDA, TSM. No:55/42'den, (Ü.Karahasan, 2005, s.246.)

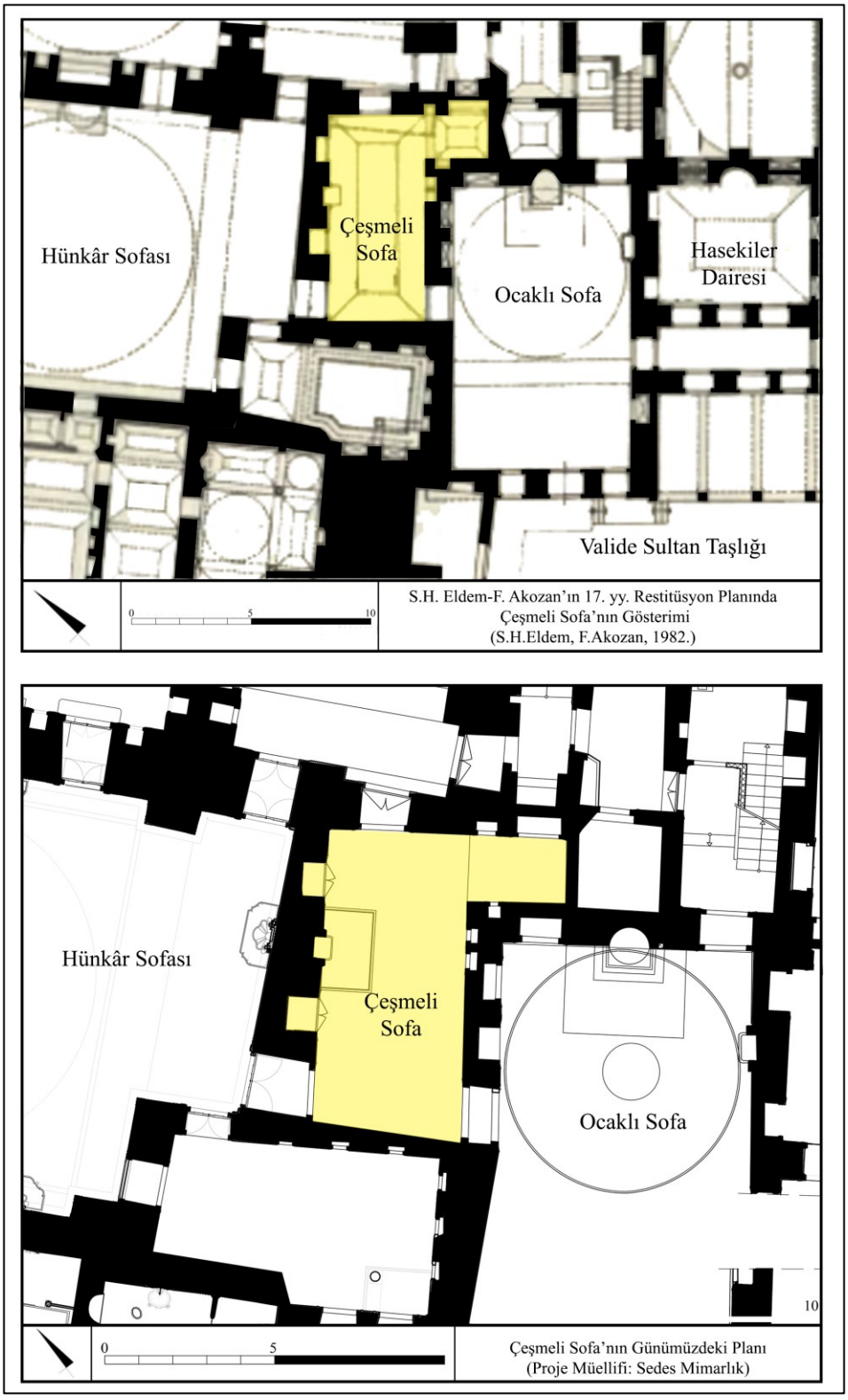
3.3.3. Çeşmeli Sofa

Çeşmeli Sofa, Hünkar Sofası ile Ocaklı Sofa'nın arasında konumlanmaktadır (Resim 3.75). Sofa adını dairede bulunan mermer çeşmeden almaktadır. Sofa, 16. yy.'a tarihlendirilmektedir.[419] Şehzade ve Kadınefendiler, padişahın yanına geçmek için burayı bekleme alanı olarak kullanmışlardır.[420] Dikdörtgen planlı ve tek katlıdır. Örtü sistemi tonozdur. Işığı tonoz pencerelerinden almaktadır. Duvarları mavi-yeşil çini ile kaplıdır. Tek bölümden oluşmaktadır.

Resim 3. 75: Çeşmeli Sofa'nın gösterimi.

[419] Eldem-Akozan, L.21.
[420]Şimşirgil, s.196.

Resim 3. 76: Çeşmeli Sofa'nın 17. yy. Restitüsyon Planı ile Günümüzdeki Planı.

Bu bölümün içerisinde bulunan girintili yer zamanında kiler olarak kullanılmıştır. Sofadaki mermer söveli dolapların ahşap kanatları sedef-bağa işlemelidir. Duvarları 17. yüzyıl çinileri ile kaplıdır (Resim 3.77).[421] Mermer söveli nişler bulunmaktadır. Bu nişlerin iç yüzleri çini kaplıdır.

Resim 3. 77: Çeşmeli Sofa.

Ocaklı Sofa, Hünkâr Sofası (Resim 3.79) ve III. Murad Dairesi Girişi olmak üzere üç ayrı mekana geçiş bulunmaktadır. Bunlardan günümüzde Ocaklı Sofa'ya geçişte giriş kapısı bulunmamaktadır. Ocaklı Sofa'dan girilen girişin kitabesinde Besmele ile birlikte 1666 (H.1077) tarihi yazılı ve diğer kapılarda ise hadis ve âyetler yazılıdır.[422] Sofanın adını aldığı çeşmenin (EK.C.8) kitabesinde Besmele ile birlikte H. 1077 (M.1667) tarihi yazılıdır.[423] Çeşmenin üzerinde nişler, her iki yanında ise ahşap dolaplar bulunmaktadır.

[421] Dönmez, s.15.
[422] Sakaoğlu**, Saray-ı Hümayun**, s.365-366.
[423] Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, s.180.

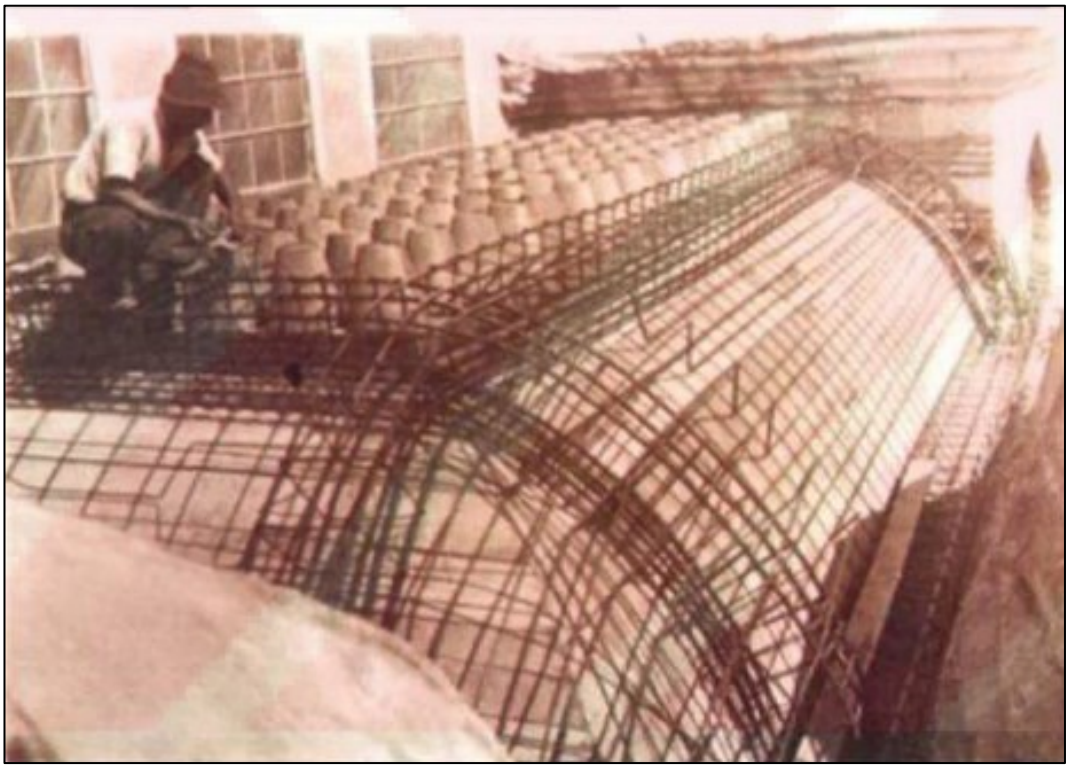

Resim 3. 78: Çeşmeli Sofa'da kiler olarak kullanılan bölüm.

Resim 3. 79:Hünkâr Sofası'ndan Çeşmeli Sofa'ya giriş/ Çeşmeli Sofa'dan Hünkâr Sofası'na giriş kapısı.

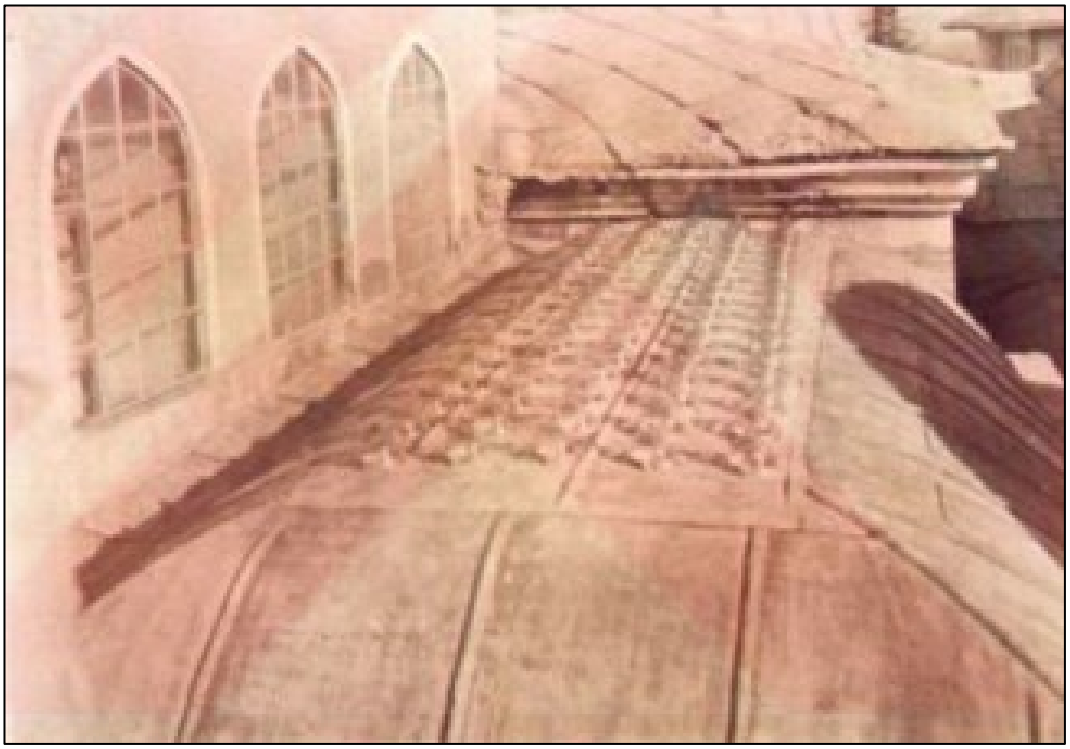
1946-1947 yılları arasında gerçekleştirilen onarımda örtü sistemi betonarme olarak değiştirilmiştir (Resim 3.80; Resim 3.81).[424] 1951-1967 yılları arasındaki onarımlarda, sofanın çini, kalemişi gibi bezeme onarımları yapılmıştır.[425] 1933 yılı Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi'nde sofada sandıkların sergilendiği ve yerlerde kilim benzeri halılar serilmiş olduğu görülmektedir. 1997-1998-1998-2000 yılları restorasyon çalışmaları raporuna göre çinilerde restorasyon ve konservasyon, dolap sövelerinde temizlik, tonoz kenarındaki çatlamış sıvalara raspa sonrası sıva yenilemesi, tonozuna ise kireç uygulaması yapılmıştır.[426] Günümüze kadar birçok onarım geçirmiş olsa da Çeşmeli Sofa'nın 17. yy. restitüsyon planında görüldüğü gibi, planını, çatı örtü sistemini, çeşmesini, dolap yerlerini ve kapı girişlerinin korunduğu görülmektedir.

Resim 3. 80:1946-1947 yıllarında onarım sırasında betonarme tekniğiyle yapılan örtü sistemi.

(Ü. Karahasan, 2005, s.244.)

[424] Karahasan, s.244.
[425] İ. Öz, s.66.
[426] Karahasan, s.244.

. **Resim 3. 81:** 1946-1947 yıllarında onarım sonrası çatı örtüsü.
(Ü. Karahasan, 2005, s.244.)

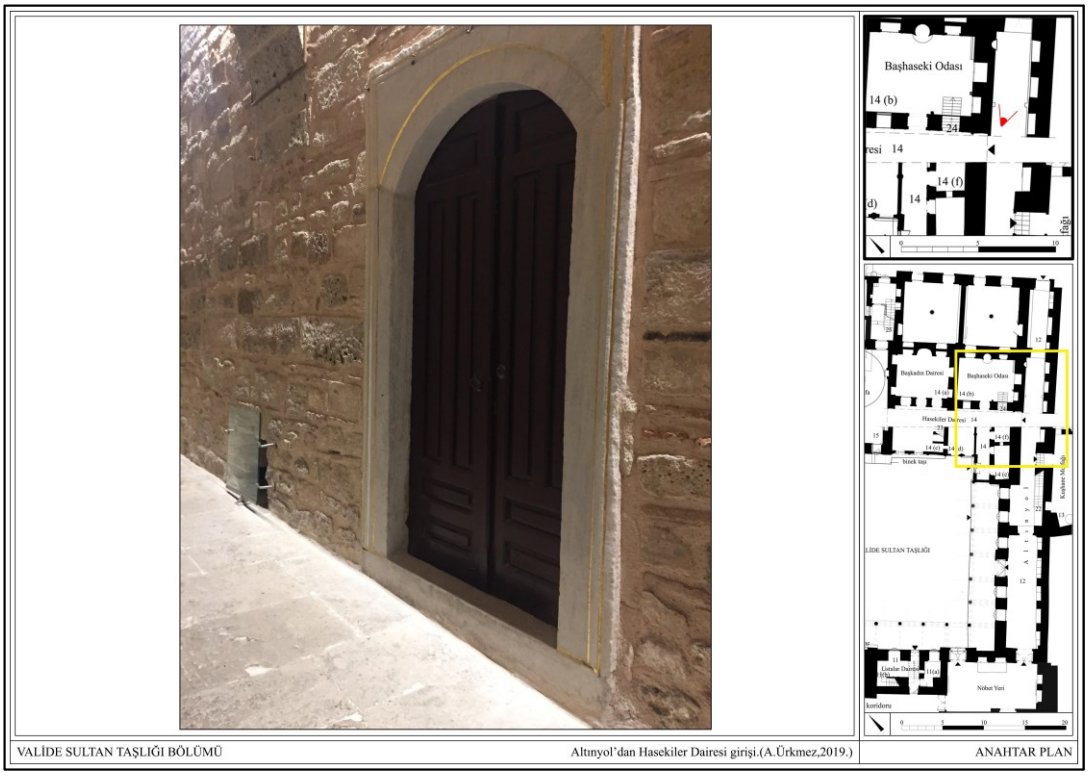
3.3.4. Hasekiler Dairesi

Hasekiler Dairesi, Valide Sultan Taşlığı'nın kuzeydoğu cephesi ile güneydoğu cephesinde bulunmaktadır (Resim 3.82). 15. yy.'da yapılmıştır.[427] Valide Taşlığı'nın ilk dönem yapılarındandır. Valide Sultan Taşlığı, Ocaklı Sofa ve Altınyol'dan (Resim 3.83; Resim 3.84) olmak üzere üç ayrı girişi bulunmaktadır. Ocaklı Sofa girişinin açıldığı holün sonunda çift kanatlı ahşap giriş kapısı ile Altınyol'a, Valide Sultan Taşlığı'ndan çift kanatlı ahşap kapıdan girilen holün devamında da Ocaklı Sofa ile Altınyol arasında devam eden hole ulaşılmaktadır.

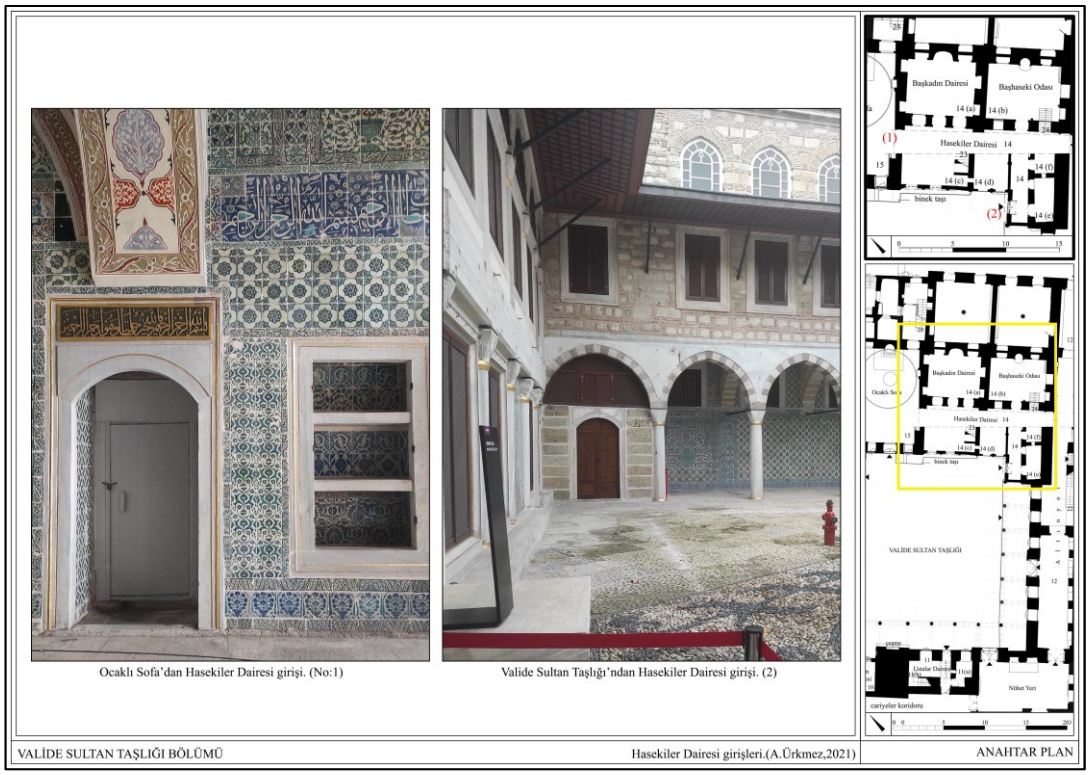

Resim 3. 82: Valide Sultan Taşlığı Zemin Kat Planında Hasekiler Dairesi'nin gösterimi.

[427] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, EK:4.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.345.

Resim 3. 83: Altınyol'dan Hasekiler Dairesi girişi.

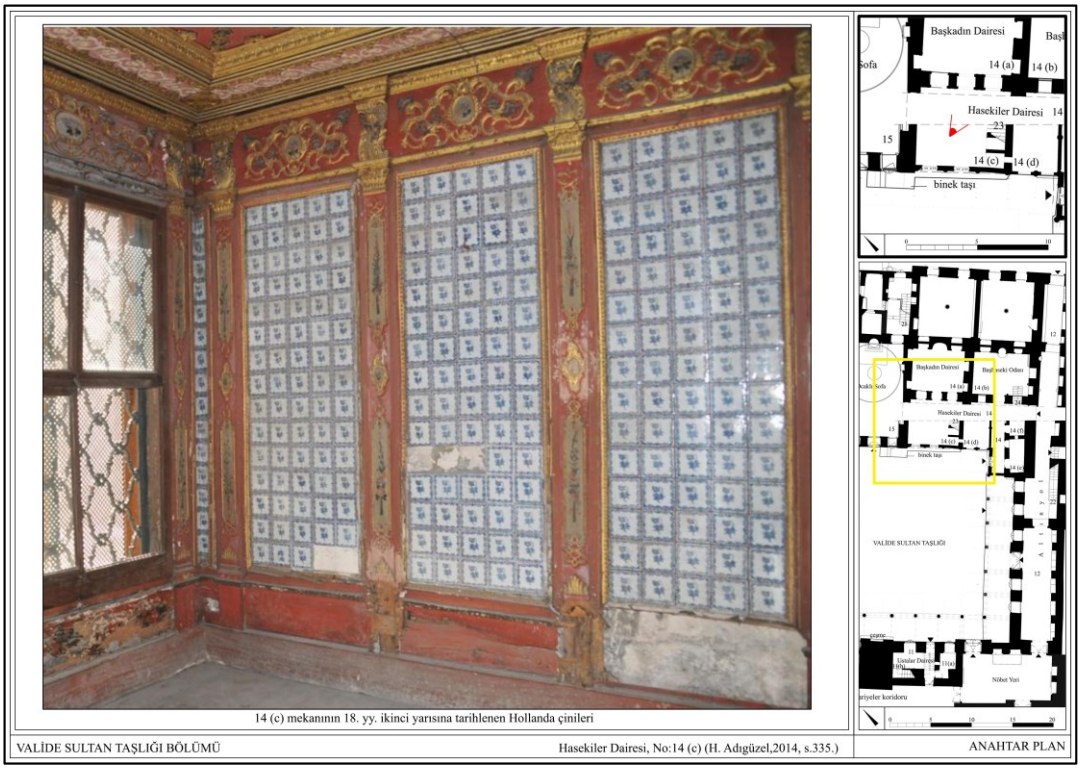
Resim 3. 84: Valide Sultan Taşlığı'ndan ve Ocaklı Sofa'dan Hasekiler Dairesi girişleri.

Zemin kat, birinci kat, birinci kata bağlı asma katlardan oluşmaktadır. Taşlık cephesinde bulunan mekanlar pencerelerden diğerleri ise tonoz pencerelerinden ışık almaktadır. Çatı örtüleri kubbeli veya tonozdur. Dairenin zemin katındaki iki mekan ocaklıdır. Zemin kattaki dört ayrı ana mekan Ocaklı Sofa ve Altınyol arasında bulunan Haseki koridoru (Resim 3.85) üzerinde bulunmaktadır. Koridor üzerinde birinci katlara çıkan iki ayrı merdiven bulunmaktadır. Valide Sultan Taşlığı girişinin (Resim 3.84) açıldığı hol üzerinde ıslak hacim mekanları bulunmaktadır.

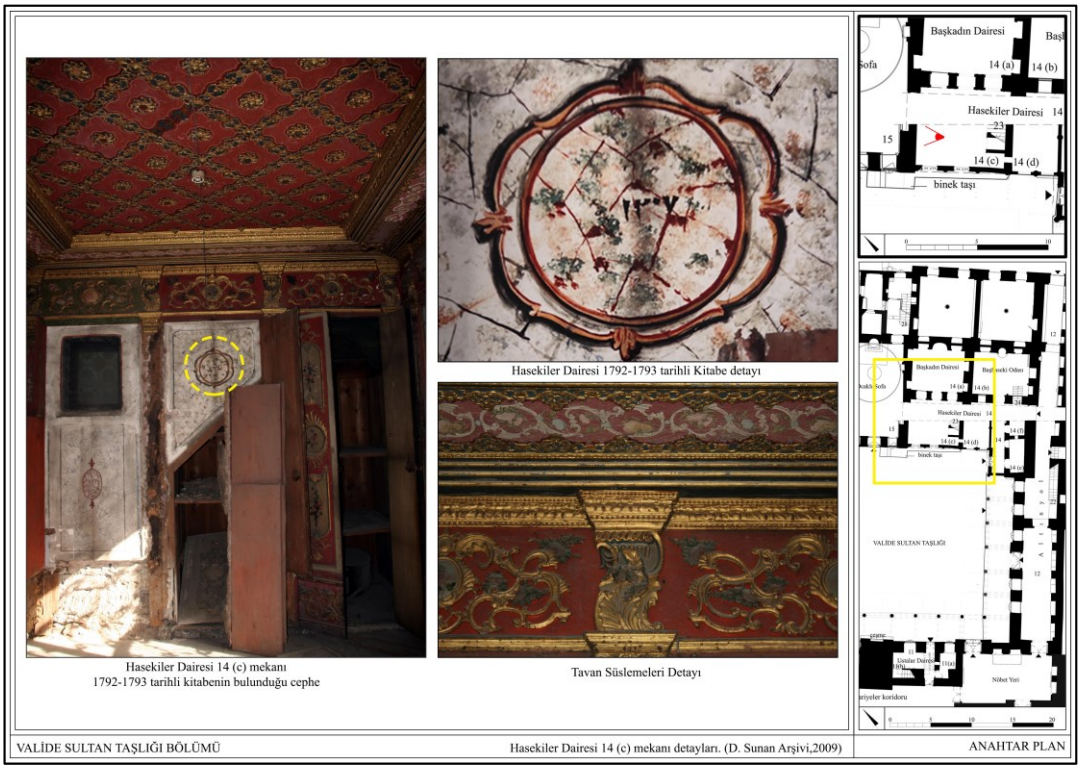

Resim 3. 85: Hasekiler Dairesi koridoru.

Ocaklı Sofa'dan girildikten sonra Valide Sultan Taşlığı cephesindeki mekan (Resim 3.82; No:14a) dikdörtgen planlıdır. Bu mekan Harem'in revak araları kapatılarak eklenmiş mekanlarından biridir. IV. Mehmed onarımları sonrasına ait restitüsyon planında mekanın yer almadığı 18. yüzyılın ikinci yarısındaki planlarda bulunmaktadır. Aynı zamanda mekanın merdiven cephesinde 1792-1793 tarihli bir kitabe (Resim 3.87) bulunmaktadır. Duvarlarında geç dönem çinileri ile ahşap birlikte kullanılmıştır. Zemini ahşaptır. Bu mekanın yanında bulunan bir diğer mekan ise (Resim 3.82; No:14 d) bulunmaktadır. Mekanın zemini ahşap, duvarları çini kaplıdır.

Resim 3. 86: Hasekiler Dairesi No: 14 (c).

Resim 3. 87: Hasekiler Dairesi No:14 (c) 1792-1793 tarihli kitabesi ile tavan süslemesi detayı.

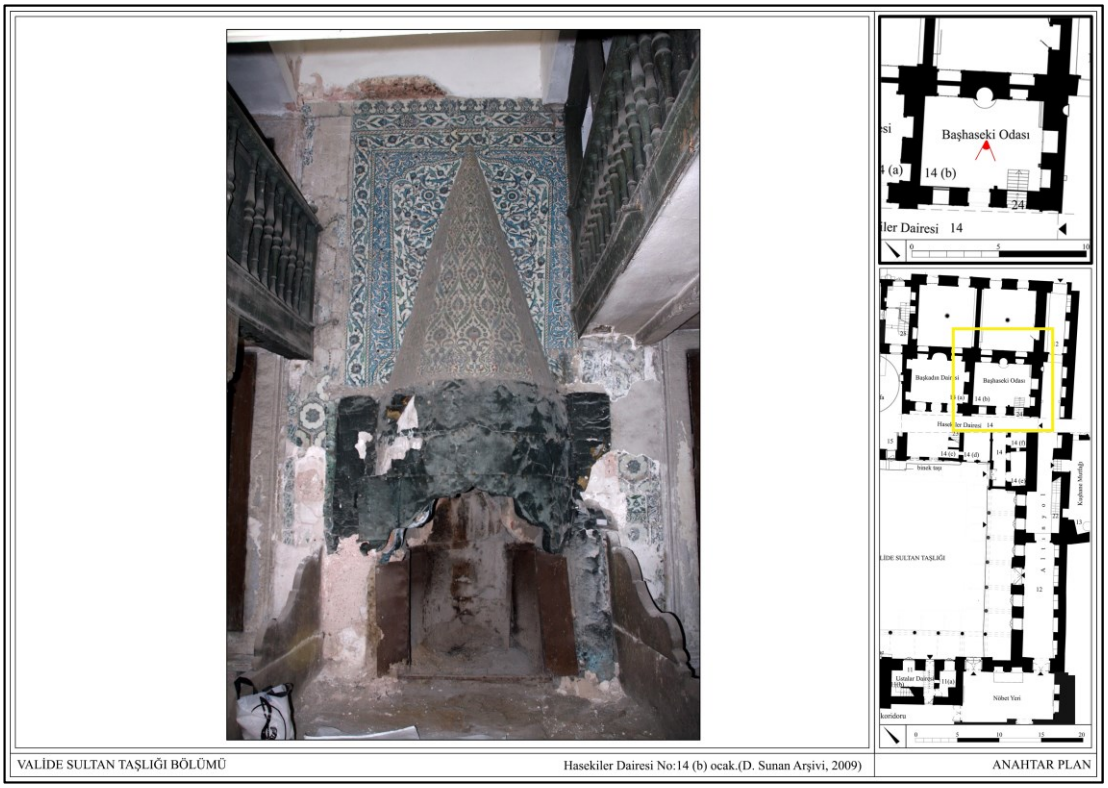

Resim 3. 88: Hasekiler Dairesi No:14 (d).

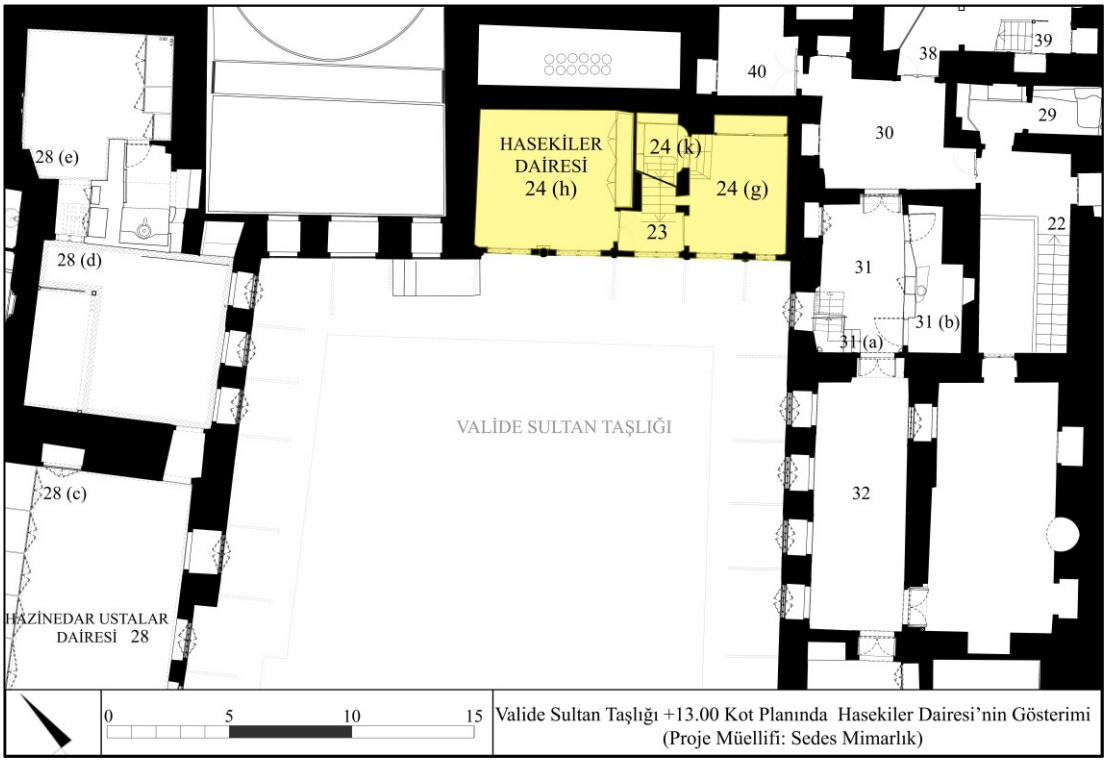
(14c) ve (14d) numaralı mekanların karşı cephesinde ise 14 (a) ve 14 (d) numaralı mekanlar bulunmaktadır. Her iki mekânın kendine ait ocağı bulunmaktadır. 14(a) mekanının zemini ahşap, duvarları belli bir seviyeye kadar 18. yüzyıla tarihlenen çinilerle kaplıdır. Harem'in ilk mekanlarındandır. Giriş kapısının her iki yanında dolaplar (EK.C.9) bulunmaktadır. Mekan iki kat yüksekliğindedir. Çatı örtüsü tonozdur ve ışığını tonoz pencerelerinden almaktadır. Ocağında Mihrişah Sultan Dairesi'ndekilere benzer 18. yy. resmi bulunmaktadır. Bir diğer ocaklı mekânın (Resim 3.82; No: 14b) zemini ahşaptır. Ocağında 17. yy. çinilerinin olduğu görülmektedir. Hasekiler koridoru üzerindeki merdivenden (Resim 3.82, No:24; EK.C.10) çıkılan bir asma katı bulunmaktadır. Bu koridor üzerinde dairenin taşlık cephesindeki iki odasının arasında da birinci kata çıkan bir diğer merdiven (Resim 3.82; No:23) bulunmaktadır. Bu merdivenden ulaşılan katta iki ayrı mekan bulunmaktadır. Bu mekanlar ışığını taşlığa bakan pencerelerinden almaktadır.

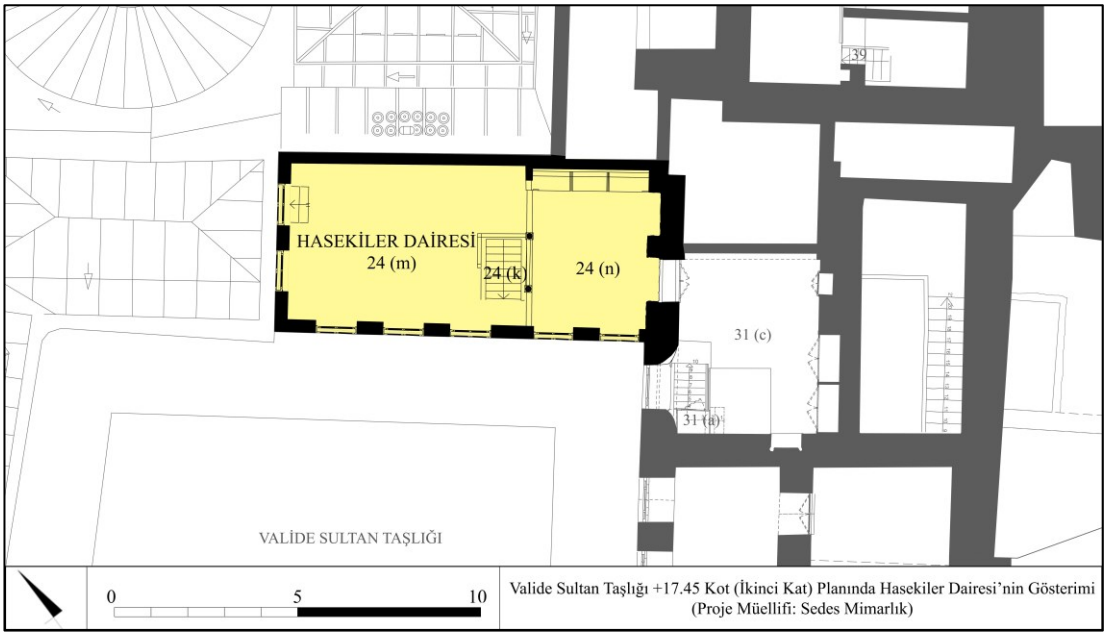
Resim 3. 89: Hasekiler Dairesi No: 14 (a) ocak yeri.

Resim 3. 90: Hasekiler Dairesi No: 14 (b) ocak yeri.

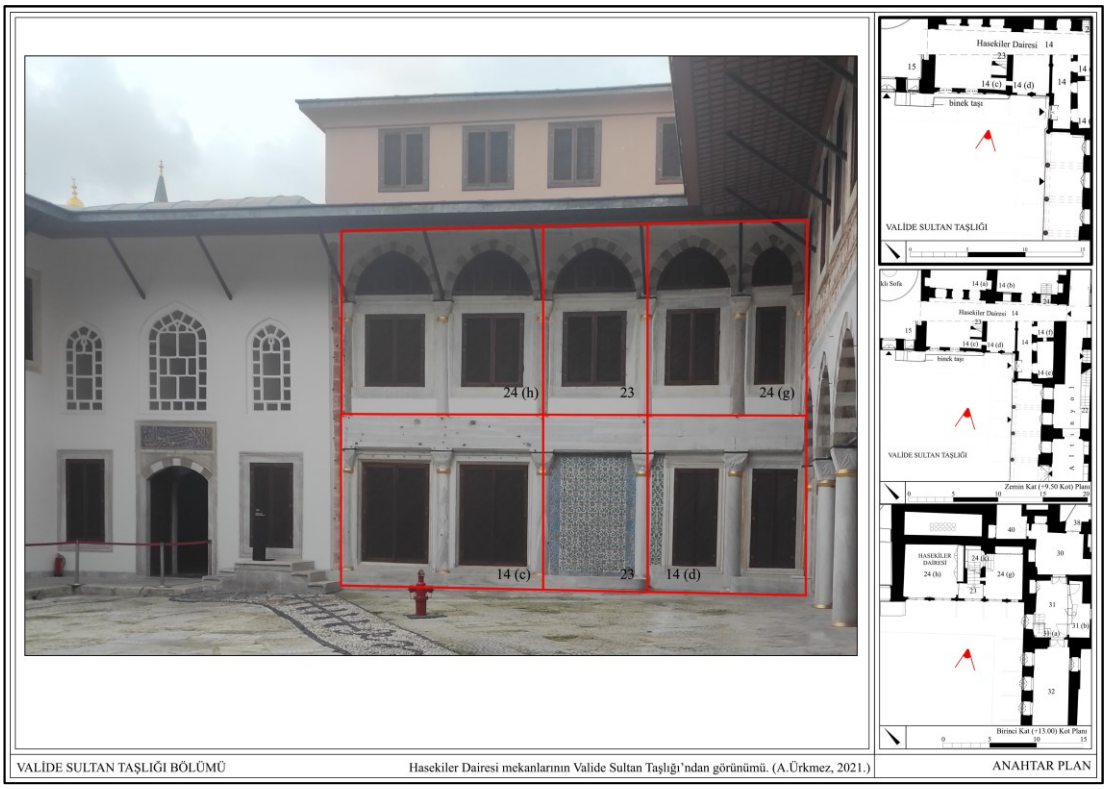

Resim 3. 91: +13.00 Kot Planında Hasekiler Dairesi Planı.

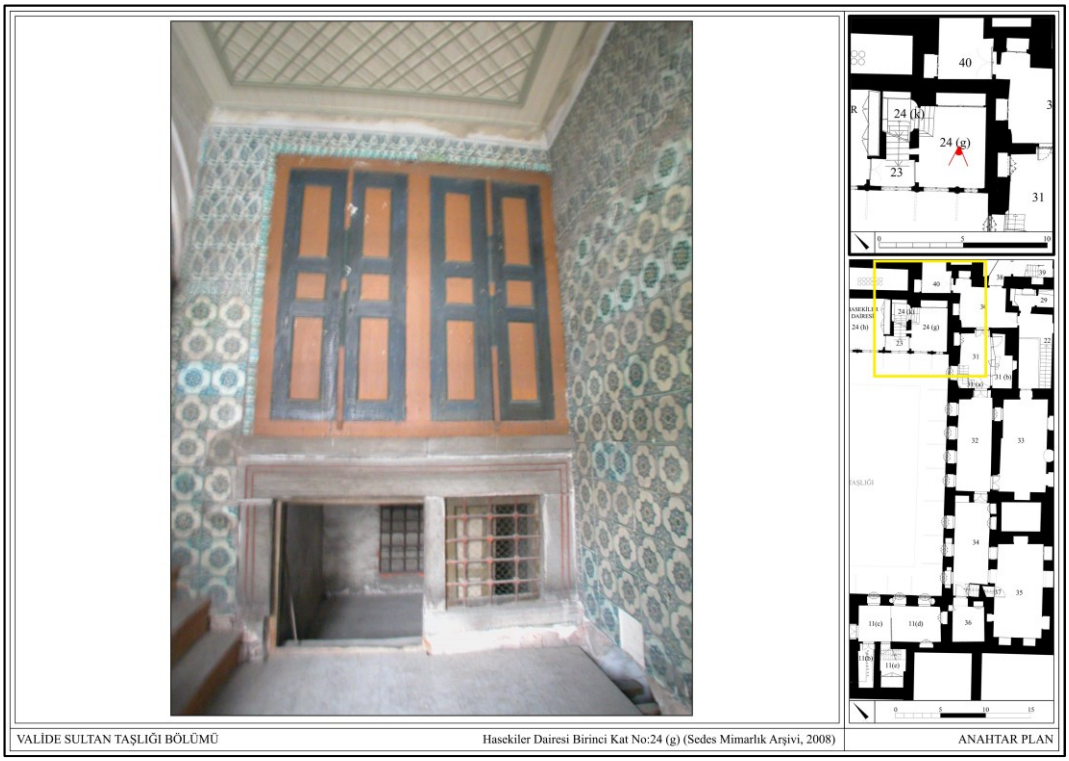

Resim 3. 92 Hasekiler Dairesi +17.45 Kot Planı

Merdivenden çıkıldıktan sonra ulaşılan mekânın (Resim 3.93; No: 24 (g)) zemini ahşap duvarları çini kaplıdır. Bu mekânın kuzeydoğu yönündeki duvarında yer alan dolabın altındaki geçitten zemin katta bulunan (Resim 3.82, (14b)) numaralı mekânın asma katına geçiş (Resim 3.94) bulunmaktadır. Birinci kattaki bir diğer taşlık cepheli mekanın (Resim 3.93; No: 24 (h); Resim 3.95) zemini ahşap, duvarları bir bölümü çini kaplı, bir bölümü ise sıvalıdır. Bu birinci kat mekanlarında, bu mekanlar eklenmeden bulunan revakların sütunları görülmektedir. Bu iki mekandan ahşap bir merdivenle (Resim 3.94; No:24 (k) ulaşılan asma kat (Resim 3.94) iki bölümden (Resim 3.94, No:24(m), No: 24(n)) oluşmaktadır. Işığı taşlık pencerelerinden almaktadır. Mekânın duvarlarının bir bölümü taş-tuğla almaşık düzende (Resim 3.96) diğer bölümü ise sıvalıdır (EK.C.14).

Resim 3. 93 : Hasekiler Dairesi Valide Sultan Taşlığı cepheleri.

Resim 3. 94: Hasekiler Dairesi birinci kat, No:24 (g)

(Resim 3.93; No: 24 (g)) Mekandaki gizli geçit ile Resim 3.82; No:14b mekanının asma katına geçilmektedir.

Resim 3. 95: Hasekiler Dairesi birinci kat No:24 (h).

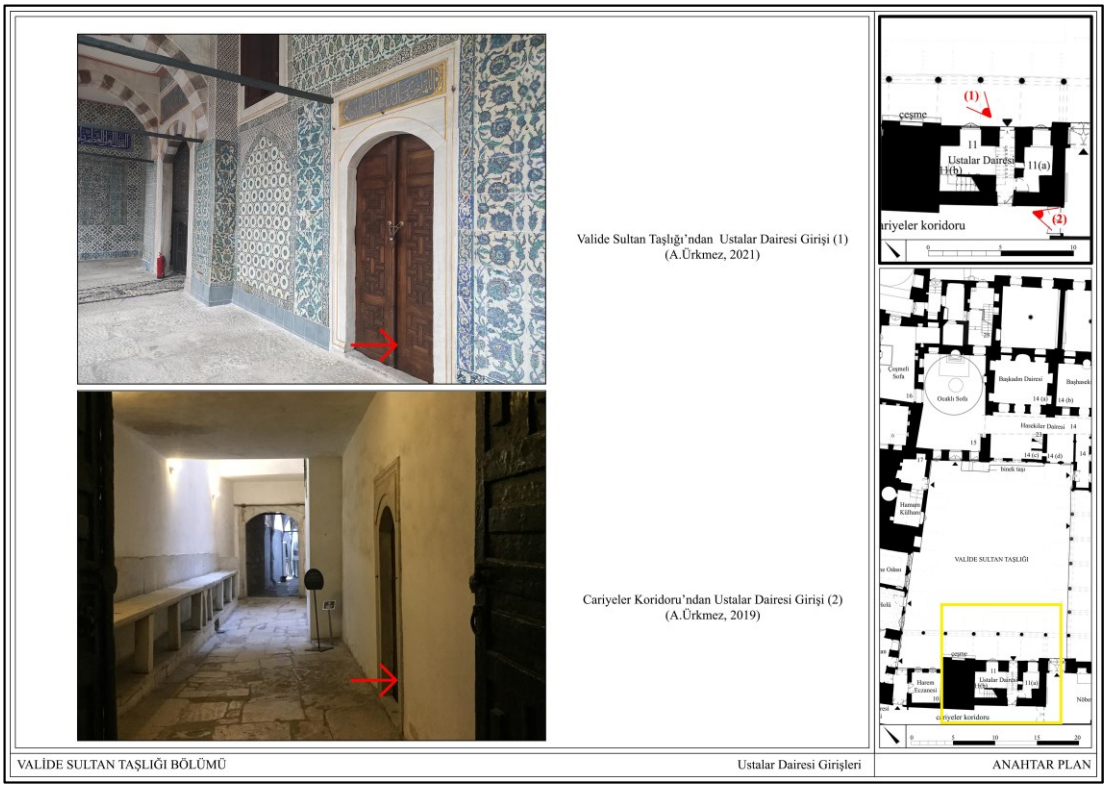

Resim 3. 96: Hasekiler Dairesi No: 24 (n).

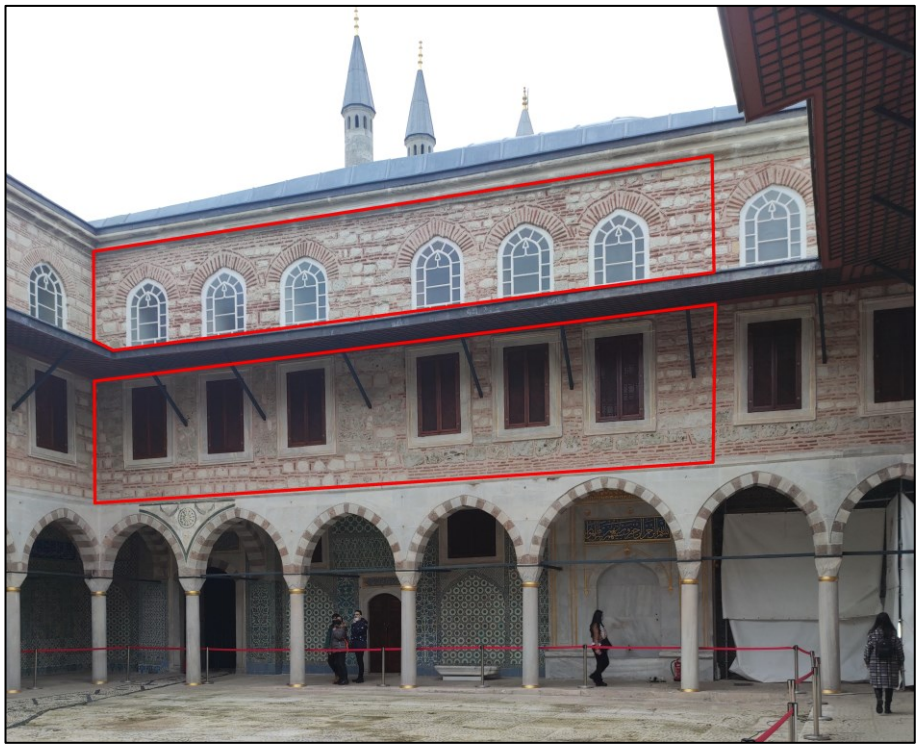
3.3.5. Ustalar Dairesi

Ustalar bir diğer adıyla gedikli cariyelerin yaşamış olduğu Ustalar Dairesi, Valide Sultan Taşlığı'nın güney yönünde Nöbet Yeri ve Kalfalar Dairesi arasında yer almaktadır (Resim 3. 99).[428] Ustalar Dairesi, Taşlığın ilk yapılarındandır.[429] Çatı örtüleri aynalı tonoz tavandır. Mekanlar dikdörtgen planlıdır. Valide Sultan Taşlığı ve Cariyeler Koridoru'ndan olmak üzere iki girişi (Resim 97). bulunmaktadır. İki giriş kapısı çift kanatlı ahşap kapıdır ve karşılıklı iki cephede yer almaktadır. Daire zemin, birinci ve asma kattan oluşmaktadır. Zemin katında bir oda, birinci katında ve asma katında üç ayrı mekan bulunmaktadır.

[428] Ustalar: Padişahın hizmetinde olan, kalfalardan sonra gelen en yüksek dereceli cariyelere verilen addır. bkz. Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.134.; Ustalar da kendi aralarında hazinedar, çeşnigir, çamaşır, kahveci, ibrikdar, kahveci, kilerci, kutucu, külhancı, vekil, hastalar ve saray usta (kethüda kadın) diye görevlerine göre ayrılmışlardır. bkz. Göncü, **Harem ve Cariyelik**, s.158.
[429] Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, L.21.

Resim 3. 97: Ustalar Dairesi girişleri.

Resim 3. 98: Valide Sultan Taşlığı'nda Ustalar Dairesi mekanları.

Resim 3. 99: Valide Sultan Taşlığı'nda Ustalar Dairesi'nin gösterimi.

Zemin kattan iki ayrı girişle girilen mekanın (Resim 3.99; No:11) zemini taş, duvarı taş ve tuğla almaşık duvar üzeri sıvalıdır. Tavanı ise çimento harçlı sıvalıdır. Mekanın Cariyeler Koridoru giriş kapısının yanında tuvaleti (Resim 3.99; No:11a) bulunmaktadır. Bu mekandaki taş merdivenle (Resim 3.99; No:11b) birinci kata çıkılmaktadır. Merdivenden çıkıldıktan sonra ulaşılan mekan (Resim 3.101; No: 11c, No:11d) çıtalı ahşap bölücü duvar ile ayrılmıştır. Bu mekanların mekan (Resim 3.101; No: 11c, No:11d) zemini ahşap, duvar ve tavanı ise çimento harçlı sıvalıdır.

Bu kattaki Kalfalar Dairesi yönündeki mekana bakılacak olursa; (Resim 3.101;11f) bu mekan ocaklıdır (Resim 3.101). Bu mekânın zemini altıgen tuğla döşeme, duvarı çimento harçlı sıvalı, tavanı ise düz çıtalı ahşap tavan üzeri yağlı boyalıdır.Bu ocaklı oda, ahşaplarla bölünmüştür.

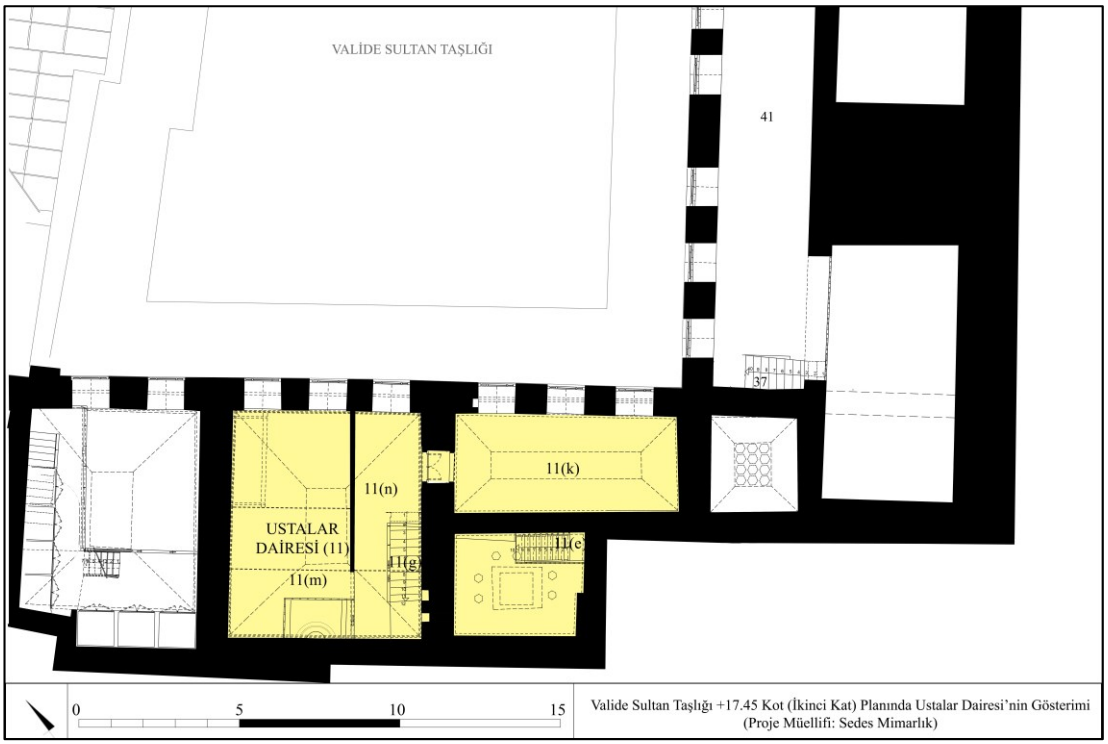

Resim 3. 100: Ustalar Dairesi Ocağı.

Bu odanın giriş bölümündeki taş merdivenle (Resim 3.101; No:11g) asma kata çıkılmaktadır. Asma katta dört ayrı mekan bulunmaktadır. Ocağın başmağının görüldüğü (Resim 3.100) bu mekanın (Resim 3.102; No:11m) zemini ahşap, duvarları çimento harçlı sıva ve tavanı ise çimento harçlı sıva kaplı aynalı tonoz tavandır. Birinci kattaki merdivenden çıkınca ulaşılan mekanın (Resim 3.102; No:11n) zemini taş+altıgen tuğla döşeme, duvarı çimento harçlı sıva ve tavanı ise çıtalı ahşap tavandır. Bu mekandan taş bir eşikle taşlık cepheli bu katın üçüncü mekanına (Resim 3.102; No:11k) geçilir. Bu mekanın zemini ahşap, duvarı çimento harçlı sıvalı, tavanı ise çimento harçlı sıva üzeri şerit boyalı aynalı tonoz tavandır. Bu katın dördüncü mekanına, birinci kata çıkan merdivenden (Resim 3.99; No:11b) çıktıktan sonra merdivenin bitişiğinde yer alan, tek kanatlı ahşap kapı ile girilen mekândan (Resim 3.101; No:11e) ulaşılmaktadır. Bu mekanda asma kata çıkan ahşap merdiven bulunmaktadır. Bu merdivenin çıktığı mekanın (Resim 3.102; No:11e) zemini ahşap, duvarları çimento harçlı sıvalı, tavanı çimento harçlı sıva üzeri şerit boyalıdır. Aynalı tonoz tavanından ışığı almaktadır.

Resim 3. 101 : Ustalar Dairesi +13.00 Kot Planı.

Resim 3. 102: Ustalar Dairesi +17.45 Kot Planı.

3.3.6. Kalfalar Dairesi

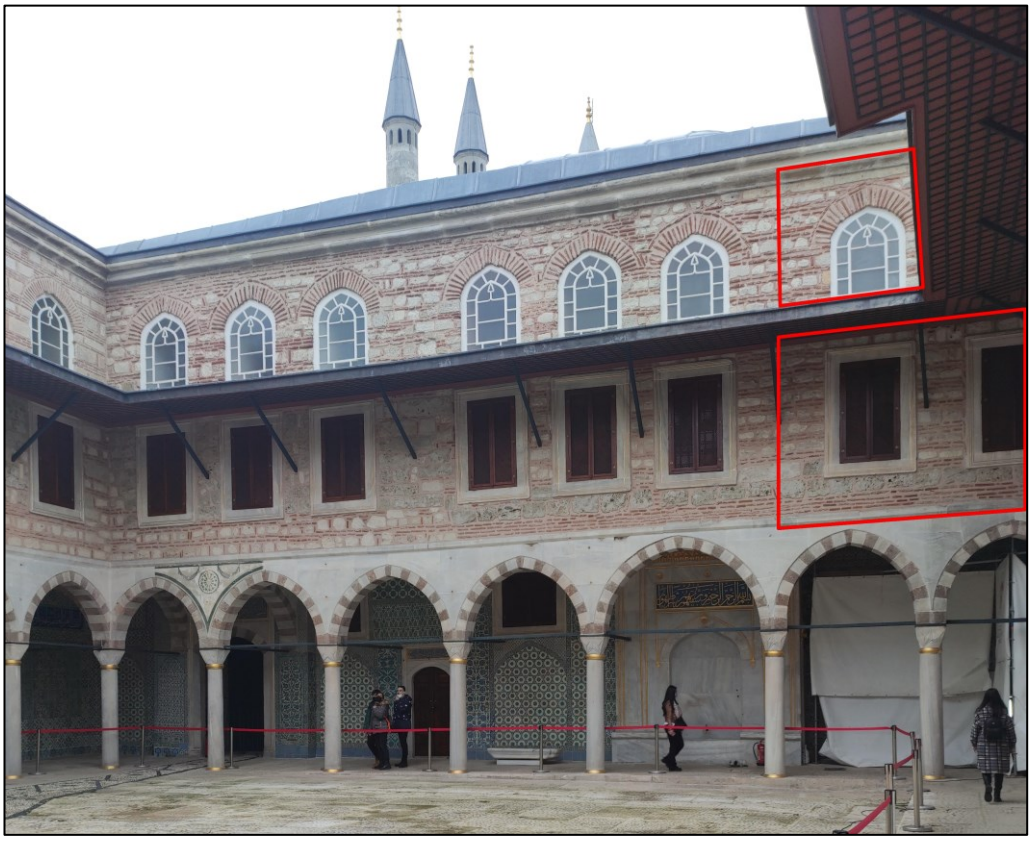
Kalfalar; cariyelere görgü kurallarını öğreten, sarayda iş bilme durumlarına göre Padişah, Kadın Efendi, Valide Sultan, Şehzade ve İkbal sınıflarına hizmetçi olarak verilen, nöbet tutan acemilik sınıfından yükselmiş cariyelerdi. Haremde mekanların yerleşimi sınıfın görev ve statüsüne göre olduğu göz önüne alınırsa, Kalfalar Dairesi de buna göre Cariyeler koridoru ile Valide Sultan Taşlığı arasında bulunmaktadır (Resim 3.106). Valide Sultan mekanları ile direkt bağlantısı bulunmayan dairenin girişi Cariyeler Koridoru üzerinde, Harem Eczanesi koridoruna açılan kapı ile Valide Sultan Dairesi girişi arasındaki merdivenle (Resim 3.103; No:18) ulaşılmaktadır.

Resim 3. 103: Kalfalar Dairesi'ne çıkan merdivenin gösterimi.

Resim 3. 104: Kalfalar Dairesi girişi.

Resim 3. 105: Valide Sultan Taşlığı'nda Kalfalar Dairesi cephesi.

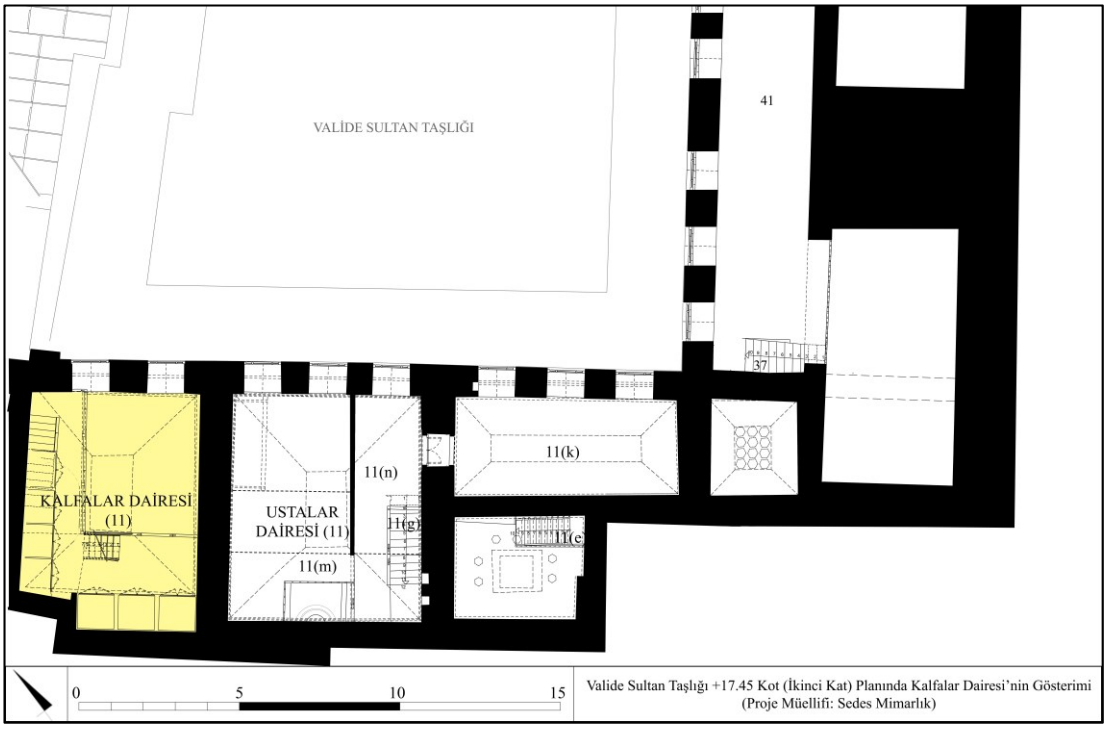
(A.Ürkmez, 2021.)

Resim 3. 106: Kalfalar Dairesi +13.00 Kot Planı.

Kalfalar, kendi aralarında da tecrübelerine göre büyük, ortanca ve küçük diye üç sınıfa ayrılmışlardır.[430] Bu sınıflara ait mekanlar bir merdiven aksı üzerine yerleşmişlerdir. Merdiven sahanlıklarında bulunana mekanların girişlerin farklı kotlarda bulunmaktadır. Merdivenin ilk sahanlığında dairenin ilk mekanı (Resim 3.106; No:18a) bulunmaktadır. Büyük Kalfa'ya ait olabilecek mekân iç içe iki odadan oluşmaktadır. İlk odanın kendine ait tuvaleti, çeşmesi ve şirvanı bulunmaktadır. Mekanların zemini ahşap, duvarları ve tavanı kireç harçlı sıvalıdır. Bu kattan devam eden merdivenin (Resim 3.106; No:18c) sahanlığından ise dairenin ikinci mekanına (Resim 3.106; No:18d) girilmektedir. Bu mekanın zemini ahşap, duvarı çimento harçlı sıva ve tavanı ise kireç harçlı sıva üzeri kalem işi süslü aynalı tonoz tavandır. Bu mekanın taşlığa bakan pencereleri bulunmaktadır. Bu kattan devam eden merdivenin (Resim 3.106; No:18e) devamında mekanı çevreleyen dolapların olduğu bir asma kat (Resim 3.107) bulunmaktadır. Zemini taş ve altıgen tuğla döşemedir. Duvarları taş duvar üzeri sıvalıdır.

[430] Akgündüz, s.141.

Resim 3. 107: Kalfalar Dairesi +17.45 Kot Planı.

3.3.7. Harem Eczanesi

Resim 3. 108:Güneybatı cephesi revaklarndan Harem Eczanesi koridoru girişi. (A.Ürkmez, 2021.)

Resim 3. 109: Valide Sultan Taşlığı zemin kat planında Harem Eczanesi'nin gösterimi.

Harem Eczanesi, taşlığın güneybatı cephesinde, Çeşme ile taşlıktan Cariyeler Koridoru'na geçilen giriş kapısının arasında (Resim 3.109) yer almaktadır. Mekânın girişi Cariyeler Koridoru'na geçilen holün batı yönünde bulunmaktadır. Mekanın isminden dolayı Harem'in sağlık ihtiyaçlarının giderildiği bir bölüm olarak kullanılmış olduğu söylenebilir. Bu mekan tek katlıdır. Mekana giriş taşlıktaki mutfak girişinin hemen bitişiğinden girilen koridordan (Resim 3.109) sağlanmaktadır. Giriş kapısı çift kanatlı demir kapıdır. Zemini taş zemin üzeri hasır, duvarı ve tavanı çimento harçlı sıvalıdır. Taşlığa bakan dikdörtgen pençelerinden ışık almaktadır. Mekanın duvarlarında ahşap raflar bulunmaktadır.

3.3.8. Hazinedar Ustalar Dairesi

Hazinedar Usta, padişahın ve Valide Sultan'ın hizmetinde olan, Valide Sultan'dan sonra gelen, cariyelerden sorumlu olan kişilerdir. Hazinedar Ustalar aynı zamanda padişah ile birlikte oturup kalkabilen ve hizmetinde olan birincil kişilerdir.[431] Hazinedar Ustalar'a ait mekanlar, Valide Sultan Dairesi'nin üst katında taşlığın kuzeybatı cephesinde (Resim 3.111) bulunmaktadır. IV. Mehmed'in (1648-1687) küçük yaşta tahta çıkmasından dolayı, padişahın annesi Turhan Sultan ve babaannesi olan Kösem Sultan diğer dönemlerden farklı olarak aynı anda sarayda ikamet etmeye devam etmişlerdir. Kocaaslan, bu durumda iki sultanın aynı anda aynı mekanlarda yaşamasının mümkün olmayacağından bu Hazinedar Ustalar Dairesi'nin bu dönemde Turhan Sultan'ın ikameti için ayrılmış olabileceğini ileri sürmektedir.[432]

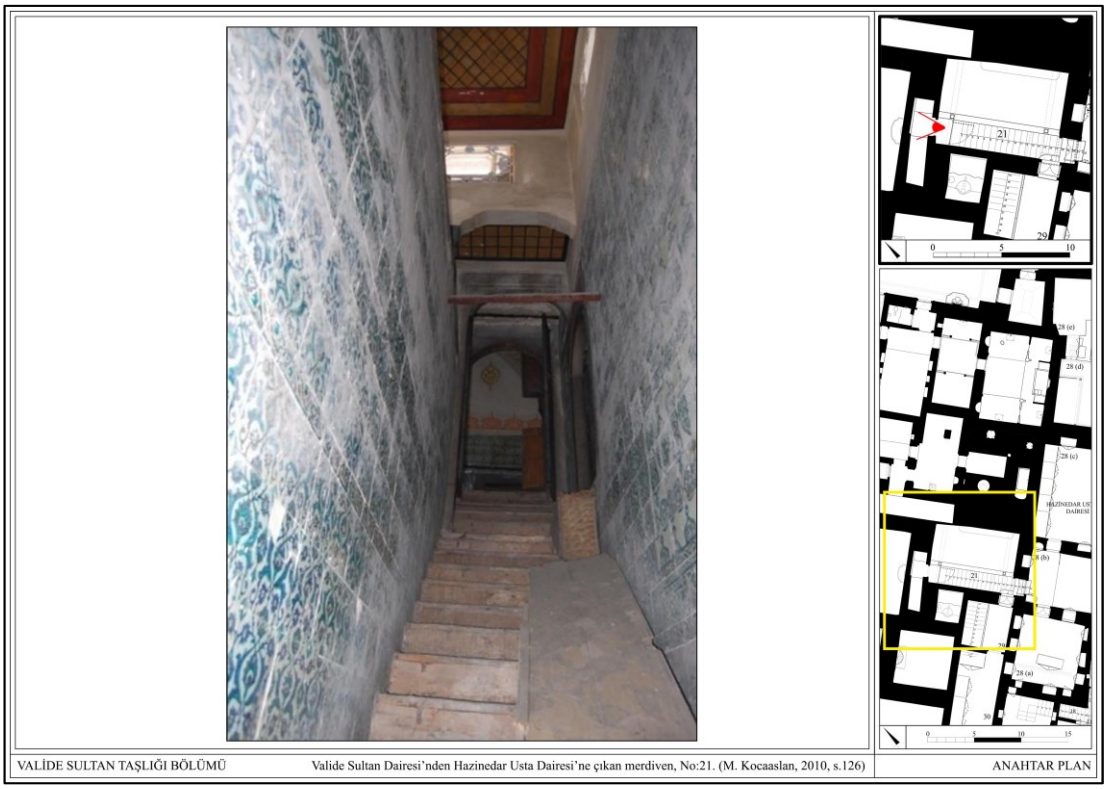

Resim 3. 110: Valide Sultan Taşlığı'nda Hazinedar Ustalar Dairesi'nin cephesi. (A. Ürkmez,2021)

[431] Akgündüz, s.144.; Göncü, s.160.
[432] Kocaaslan, s.129-131.

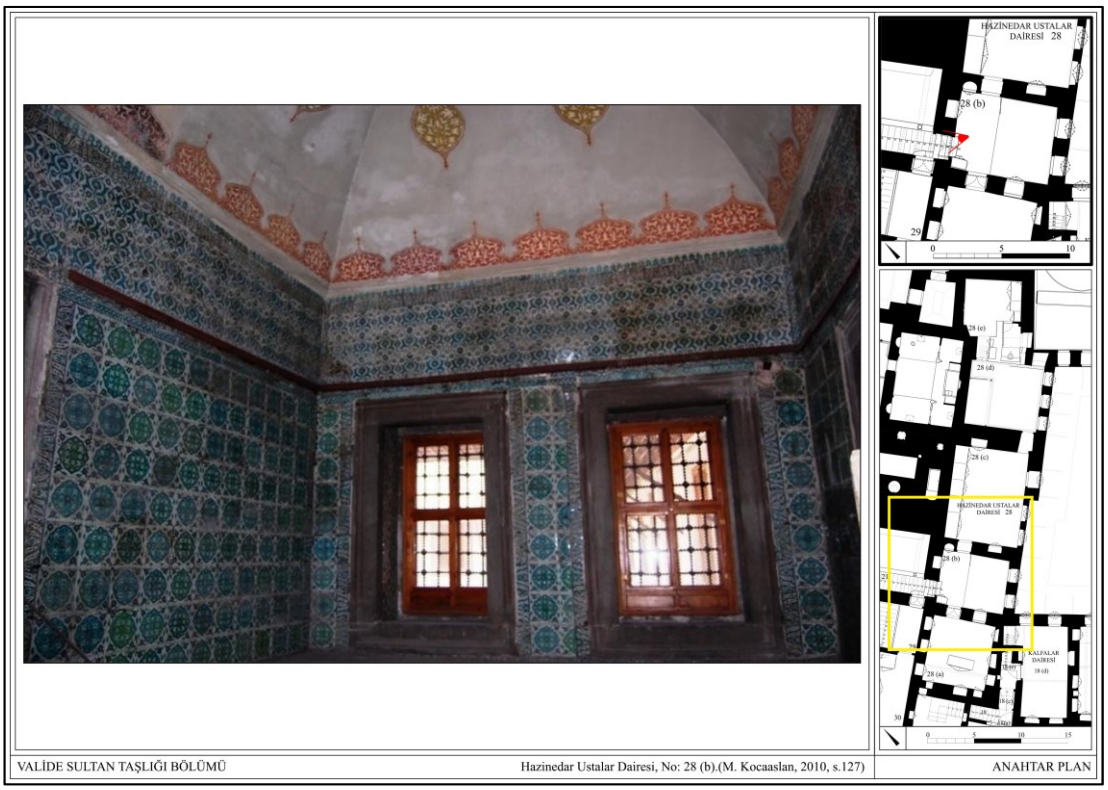

Resim 3. 111: Hazinedar Usta Dairesi Kat Planı.

Resim 3. 112: Hazinedar Usta Dairesi'ne çıkan merdiven.

Hazinedar Ustalar'ın padişah ve Valide Sultan ile yakın olmalarından dolayı olacak ki Valide Sultan Dairesi'nin Nöbet Yeri giriş kapısının yanında bulunan ahşap merdivenlerden (Resim 3.111; No:21) çıkılmaktadır. Merdivenin duvarı 17. yy. (Resim 3.112) dönemine tarihlenen çini ile kaplıdır. Merdivenin sonuna gelmeden Cariyeler Dairesi yönünde devam eden iki basamakla ulaşılan mekâna çift kanatlı ahşap kapı ile girilmektedir. Bu mekân iç içe iki odadan (Resim 3.111, No:29; No:30) oluşmaktadır. Zemin kattan devam eden merdivenin (Resim 3.111; No:21) sonunda ise taşlık yönünde kendi aralarında geçişleri bulunan beş odanın olduğu bölüm bulunmaktadır. Bu odalar (Resim 3.111, No:28b; No:28c; No:28d) taşlık cephelidir. Çatı örtüleri tonozdur.

Resim 3. 113: Hazinedar Usta Dairesi No:28 (b).

Merdivenden ilk olarak 28b numaralı mekana girilmektedir. Duvarları 17. yy. dönemine tarihlenen çini ile kaplı, zemininin bir bölümü altıgen tuğla döşeme bir bölümü ise ahşap döşemedir. Bu mekandan iki ayrı mekana geçiş bulunmaktadır. Bir

bölümü ise Bunlardan ilk Cariyeler Taşlığı yönünde bulunan çift kanatlı ahşap kapı ile girilen mekandır (Resim 3.111; No:28a). Kare planlı bu mekanın taşlık cephesi bulunmamaktadır. Işığını tonoz pencerelerinden almaktadır. Zemini ahşap, duvarları ve tavanı kireç harçlı sıvadır. Kocaaslan, bu mekandaki dolaplardan dolayı buranın kiler veya buna benzer bir işlevi olarak kullanılmış olabileceğini aktarmaktadır.[433]

Resim 3. 114: Hazinedar Usta Dairesi No: 28 (c).

28b numaralı mekandan girilen ikinci mekan (Resim 3.111; No:28c) ise taşlık cepheli, dikdörtgen planlıdır. Bu mekanın bir duvarı boyunca dolapları bulunmaktadır. Mekanın zemini ahşap, duvarının bir bölümü çini, bir bölümü ise çimento harçlı sıvalıdır. Bu mekandan Hazinedar Usta Dairesi'nin şirvanlı odasına (Resim 3.111; No:28d) geçilmektedir. Bu mekanın zemini ahşap, duvarları çini kaplama ve sıva üzeri kalem işidir. Tavanı ise varak süslemeleri olan çıtalı ahşap tavan üzeri çiçek motifli kalem işi süslemelidir. Mekanın kuzeybatı cephesinde şirvanı bulunmaktadır (Resim

[433] Kocaaslan, s.128.

3.115). Bu mekanın taşlığa bakan pencereleri bulunmaktadır. Sakaoğlu, bu mekânın Hazinedar Yatak odası olarak kullanıldığını ve varak süslemeli çıtalı ahşap tavanı olduğunu aktarmaktadır.[434] Bu mekandan ahşap bir eşikle, tuvaleti bulunan dairenin son mekanına geçilmektedir (Resim 3.111; No:28e). Bu mekanın zemini ahşap, duvarları sıva üzeri kalem işi süslemelidir. Bu mekanın güneydoğu cephesi boyunca ahşap dolaplar bulunmaktadır. Kocaaslan, tuvaleti bulunan bu odanın depo işlevinde kullanılmış olabileceğini aktarır.[435]

Resim 3. 115: Hazinedar Usta Dairesi No:28 (d).

[434] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.345.
[435] Kocaaslan, s.128.

3.4.YÜZYILLARA GÖRE DÖNÜŞÜMÜ

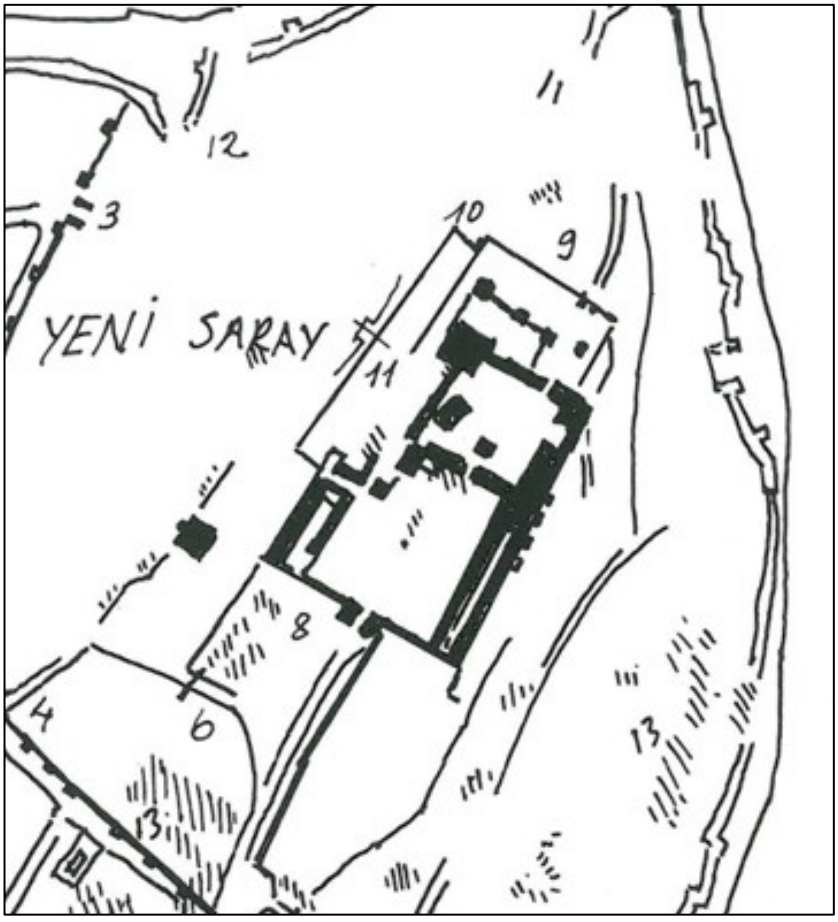
Fatih Sultan Mehmed döneminde (15. yy.) Topkapı Sarayı'nın planının ana kurgusu oluşturulmuştur. Bu dönemden sonraki onarımlar Fatih'in planı korunarak 19. yy.'a kadar yangın, deprem sonucu onarımlar, ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan eklemeler ve her dönem etkisinin gösterdiği üslupların sonucu değişiklikler yapılmıştır. Bu bölümde 15. yy.'dan günümüze kadarki süreçte Valide Sultan Taşlığı'nın yüzyıllara göre dönüşümü incelenmiştir.

3.4.1. 15. yy.

Topkapı Sarayı Fatih döneminde inşa edilmesine rağmen Topkapı Sarayı Haremi'nin Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na ne zaman taşındığı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Harem'inin Fatih Dönemi veya Kanuni Sultan Süleyman döneminde varolduğuyla ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. E.H. Ayverdi görevi görerek yeni yapıların yapılabileceğini bu yüzden Fatih döneminde bir haremin varlığının kesinlikle söz konusu olduğu ve başka bir ihtimalin olmadığını savunmaktadır.[436] Kritovulos/ H.Tezcan/ Küçükerman Fatih'in yeni yaptırmış olduğu sarayda kadınlar için ayrı bir yerin olduğundan bahsetmektedir.[437] C. Cimilli ise, bu küçük bölüm için Kadınlar Sarayı adı verildiğini aktarır.[438] Diğer yandan Topkapı Sarayı'nın Fatih dönemine ait mutfak masrafları listesinde Kızlar Sarayı diye geçen yere mutfak eşyalarının taşınma masrafına ait bir kayıt bulunmaktadır.[439] Cenevizli tüccar Promontorio, Fatih dönemindeki bu Harem ile ilgili olarak 400 kadının

[436] E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976, s.141.
[437] Kritovulos**, Kritovulos Tarihi (1451-1467)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.228. Konuyla ilgili olarak şunları aktarmıştır. *bkz.; "İçinde çok sayıda büyük, yüksek ve güzel kule, erkekler ve kadınlar için ayrı binalar, odalar, yemekhaneler, yatak odaları ve çok sayıda başka güzel odalarla çeşitli binalar inşa edilmişti"*; H. Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s.399.; Ö. Küçükerman, **Bir İmparatorluk İki Saray "(Topkapı ve Dolmabahçe)"**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.35-36.
[438] Cimilli, **Topkapı Sarayı Harem Dairesi**, s.310.
[439] Ö. L. Barkan, **İstanbul Sarayları'na Ait Muhasebe Defterleri**, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, Cilt IX, Sayı:13, 1979, s.194.

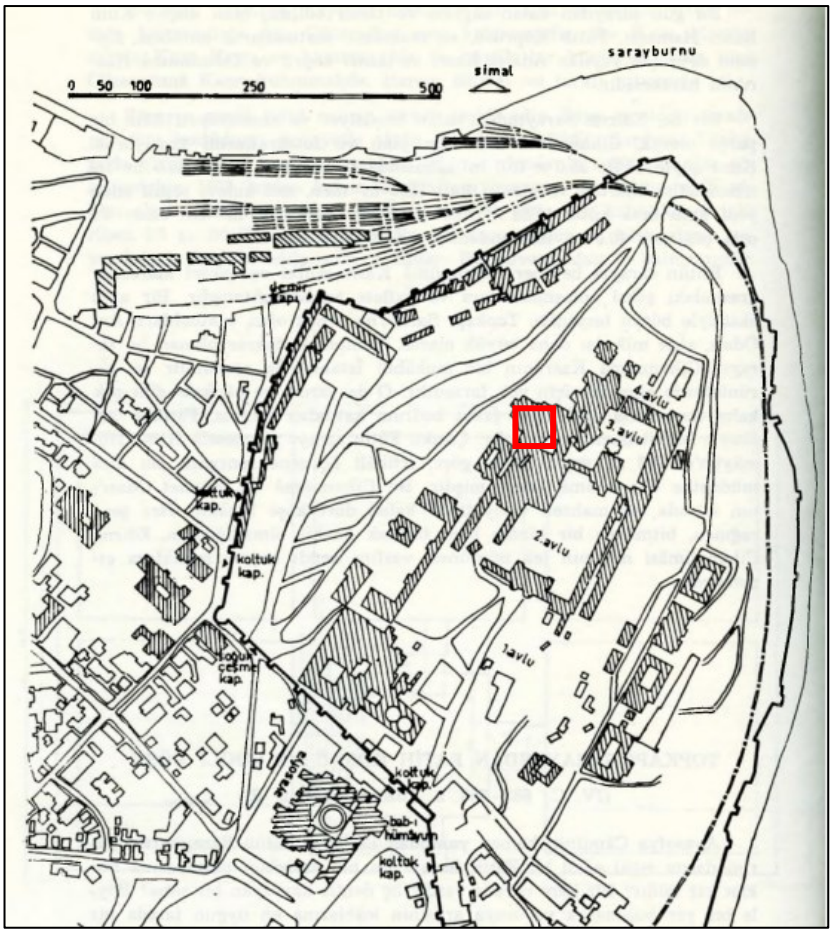
250'sinin Eski Saray'da yaşadığını, 150'sinin ise Yeni Saray'da yaşamış olduğunu aktarır.[440] G. Necipoğlu, bir diğer yabancı Venedik temsilcisi Alvise Sagundino'dan aktardığına göre II. Beyazıd dönemine denk gelen 1499 yılında ise bu sarayın Harem'inde sadece on kadın yaşamakta olduğunu aktarır.[441] Ü. Karahasan, Fatih dönemindeki taşınan haremle ilgili olarak 1467 tarihini vermektedir.[442]

Resim 3. 116: Fatih Dönemindeki Yeni Saray Planı.
(Anhegger, 1986, EK:7)
8. Orta Kapı 9.3. Kapı 10.Fil Kapısı 11. Şimşirlik Kapısı

[440] F. Babinger, **Die Aufzeichnungen des Genuesen lacopo de Promontorio-de Campis über den Osmanenstaat um 1475**, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften in Kommission bei der C. H. Beck'schen Verlagsbuchhandlung München, München, 1957, s.44-45.
[441] Necipoğlu, **Architecture**, 1991, s.160.
[442] Karahasan, s.10.

Anhegger ve Goodwin, Harem Dairesi'nde Fatih dönemine ait kalıntıların bulunduğunu; fakat bu kalıntıların hangi mekâna veya neye ait olduğunun bilinemediğini söylerken[443], Ayverdi ise; Harem Dairesi'nin avlularının ve yapılarının yapılması için mevcut yapıların istinad görevi görerek yeni yapıların yapılabileceğini bu yüzden Fatih döneminde bir Haremin varlığının kesinlikle söz konusu olduğunu ve başka bir ihtimalin olmadığını savunmaktadır (Resim 3.117; Resim 3.118)).[444]

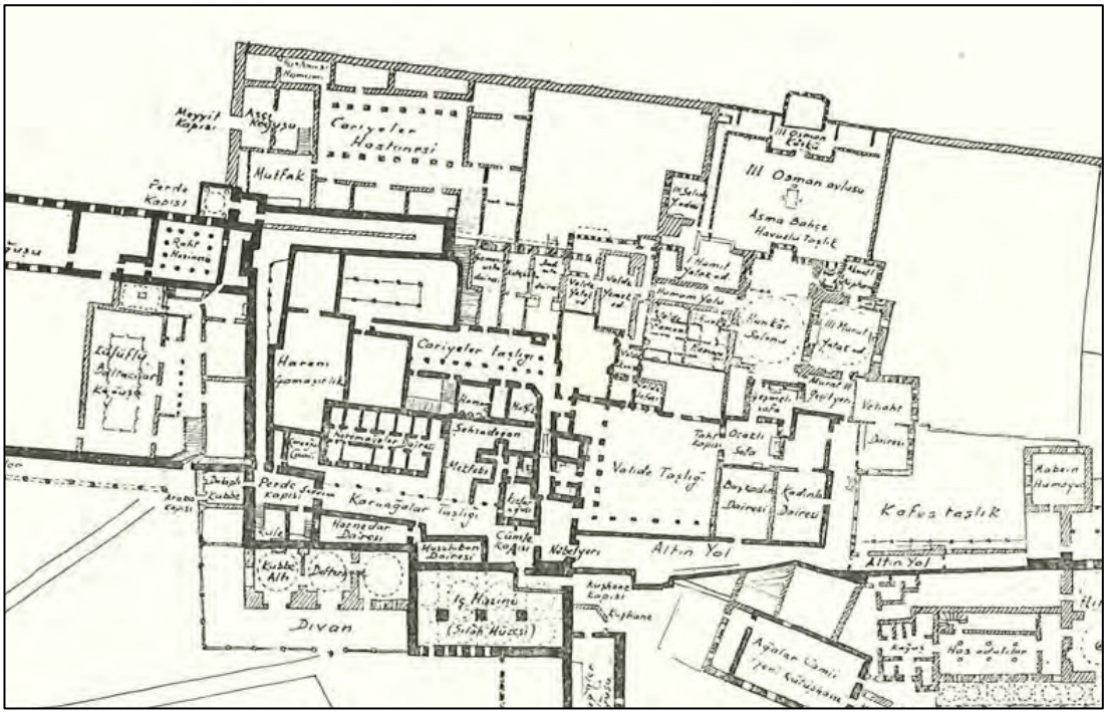

Resim 3. 117: Ekrem Hakkı Ayverdi'nin planında Harem'in gösterimi.
(E. H. Ayverdi,1976, s.140.

[443] Anhegger, **"Fatih Devrinde Yeni Sarayda Da Harem Dairesi (Padişahın Evi) Var Mıydı?"**, Sanat Tarihi Yıllığı, sayı. 8, s.23, 1979.; G. Goodwin, **A History of Ottoman Architecture**, Thames&Hudson, London, 1971, s.135.

[444] Ayverdi-Yüksel, s.141.

H. Şehsuvaroğlu, Sadeddin Efendi'nin Tâcü't-Tevârih'inde Fatih'in sarayındaki bahçelerinin orta bölümünü Harem olarak belirleyerek buraya mekanlar yapıldığından bahsettiğini aktarmaktadır.[445] Yine H. Şehsuvaroğlu/ T. Öz, Harem'de 15. yy. kalıntılarının olduğundan bahsetmekte fakat bu kalıntıların nerede olduğu ile ilgili bilgi vermemektedirler.[446] Diğer yandan S. Emler, Fatih'in portrelerini yapmış olan Bellini'nin anılarında Harem Dairesi'ne yapmış olduğu resimlere yer verdiğini aktarmaktadır.[447]

Resim 3. 118: Ayverdi'nin Topkapı Sarayı planında Harem.
(1953, s.293.; E.H. Ayverdi, siyah ile taralı bölümleri Fatih Dönemi'ne tarihlendirmektedir.)

And ise Fatih'in Topkapı Sarayı yapılmadan önce 1472 yılında yaptırmış olduğu Çinili Köşk'ün sağ ve sol kanatlarındaki panjurları bulunan yapıların Harem

[445] H. Şehsuvaroğlu, **Asırlar Boyunca İstanbul,** Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 1953, s.231.
[446] Şehsuvaroğlu, s.231.; T. Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-1944), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948, s.58.
[447] S.Emler, **Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları,** Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, Cilt:1, Sayı:23, İstanbul, 1963.

olabileceğini aktarmaktadır (Resim 3.119.)[448] Fakat bu yapıların Harem olduğu varsayılırsa ve Harem'in ilk mekanları olan Altınyol, Valide Sultan Taşlığı ve Hasekiler Dairesi'nin konumuna uzak olduğu görülmektedir. Abdurrahman Şeref Bey'in hazırlamış olduğu Sur-i Sultan-i planında (Resim 3.120; Resim 3.121) Valide Sultan Taşlığı ile çevresindeki yapıların bu dönemde yapıldığı görülmektedir. Fakat bu plandan Harem'in girişi, çevresindeki mekanlarla ilgili bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

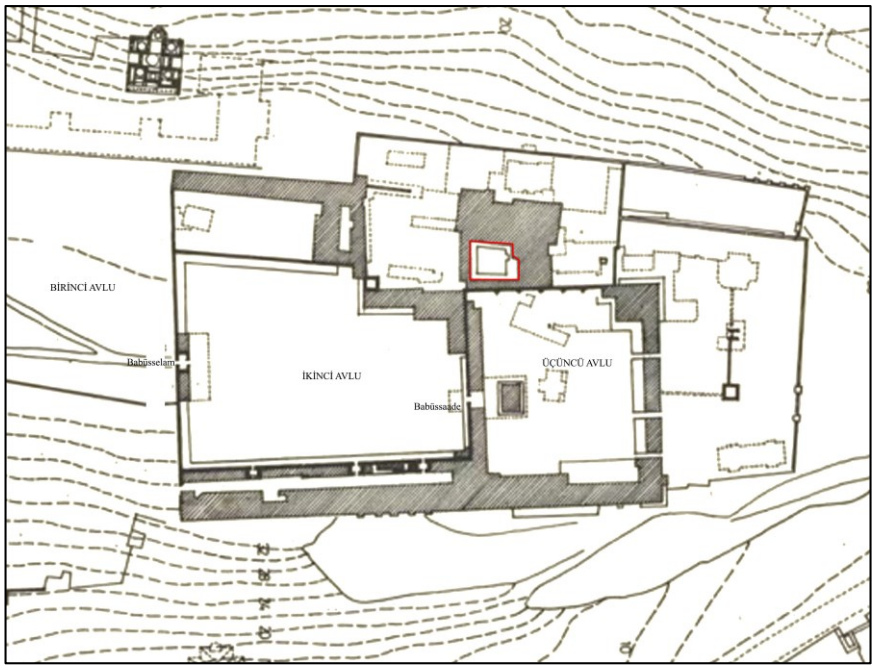

Resim 3. 119: Çinili Köşk ve Köşk'e eklenen yapılar, Dresden.
(M. And, 2011, s.102-103)

Harem'in Fatih dönemi dışında Kanuni Sultan Süleyman döneminde var olduğuyla ilgili görüşlere bakılacak olursa; Evliya Çelebi Topkapı Sarayı Harem'inin Fatih döneminde bulunmadığını ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapıldığını aktarmaktadır.[449] Ç.Uluçay/ N.M./Penzer/A. Akgündüz/D. Esemenli bu dönemde taşınan haremin Hürrem Sultan'ın isteği üzerine gerçekleştiğini aktarmaktadırlar.[450] Alderson ise Hürrem Sultan'ın Topkapı Sarayı'na taşınma isteğinin 1550 yılındaki Eski Saray'da çıkan yangın sonrasının etkisinin sonucu olabileceğini aktarmaktadır.[451]

[448] And, s.100-101.; bkz. Çinili Köşk'ün yapılma tarihiyle (1465-1472) ilgili; Babinger, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, s.218-219.
[449] Aksu, s.340. Evliya Çelebi Fatih döneminde haremin olmadığını şu sözleriyle ifade etmiştir: *"Ammâ bu sarâyda harem bünyâd olmamışdır. Ba'de Süleymân Hân 'aşrında harem bünyâd olunup bir ota tevâşi ağalara ve bir ota teberdârân vi bir 'adâlet köşki ve bir dîvanhâne binâ olunup yedi vezir haftada dört gün dîvan olmak kânun-ı pâdişahî oldı." (1-32a)*
[450] Uluçay, **Harem Hayatının İç yüzü**, s.13; Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, s.67; Penzer, s.185.; D. Esemenli, **Osmanlılık ve Topkapı Sarayı**, Milli Saraylar, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul, 2008, s.36.
[451] A.D. Alderson, **Osmanlı Hanedanının Yapısı**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.100.

Wolfgang Müller Wiener, Alderson'dan farklı olarak yangının tarihini 1540 belirtirken, yangın sonrası Yeni Saray'a taşındıklarını belirtmektedir.[452] Köseoğlu, Sakaoğlu, Uluçay'ın bir diğer kaynağında ise; Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) taşınmış bir Harem varsa bile bu döneme ait somut bir belgenin olmadığını, dolayısıyla bu dönemle ilişkilendirilecek mekanların olduğunu da söylenemeyeceğini de aktarmaktadır.[453]

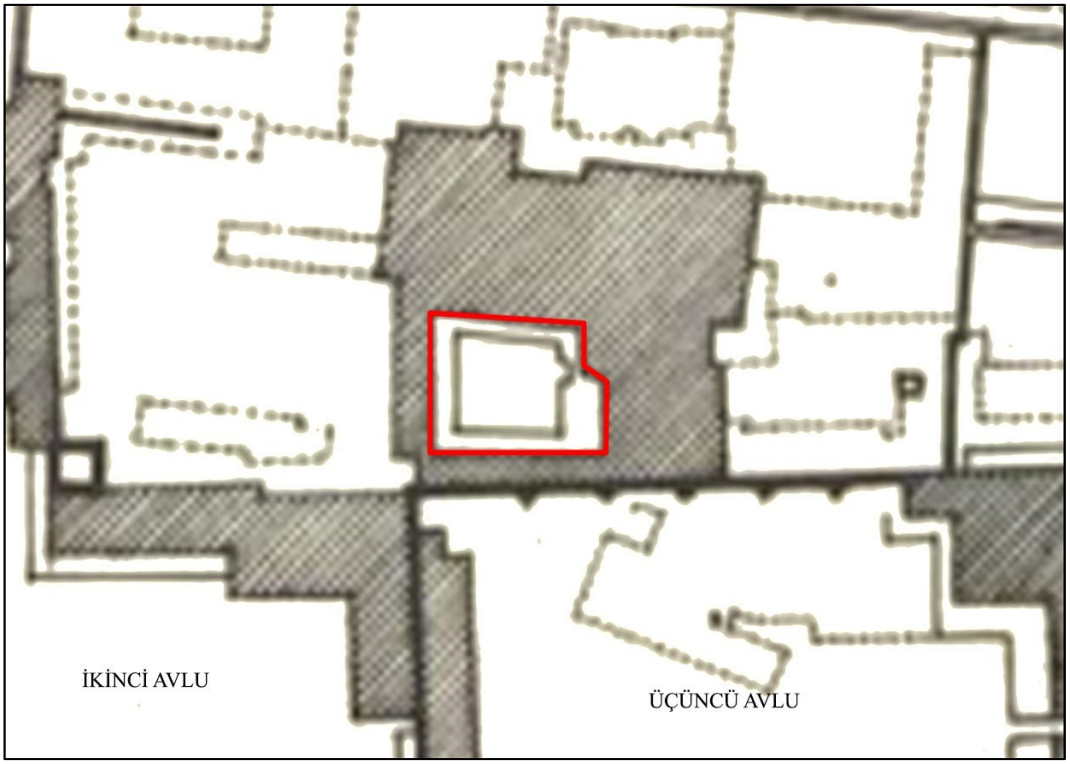

Resim 3. 120: Fatih Dönemi, Sur-i Sultani Planı'nda Valide Sultan Taşlığı. (Abdurrahman Şeref Bey'den.) (Eldem-Akozan, 1982, L.4)

Kanuni Dönemi'ne tarihlenen masraf defterinde 1527-1529 yılları arasında Topkapı Sarayı'ndaki Kızlar Sarayı'nın yenilendiği, yeni binalar eklendiği yazmaktadır.[454] Sonuç olarak, Kanuni döneminde Eski Saray'da yangın sonrası taşınmaları, masraf defterindeki yenilenen Kızlar Sarayı ifadesi daha önceden bulunan

[452] W. Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.500.
[453] Köseoğlu, **Harem**, s.3.; Sakaoğlu, **Bu Mülkün Sultanları**, s.140.; Uluçay, **Harem II**, s.29.
[454] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.212. Necipoğlu arşiv kaynağı olarak, BA, MM, 17884, fol.53-54,69,71; KK 7097, fol.22,24,58'i vermektedir.

bir mekanın yenilenmesi ve planlardaki yerleşimlere göre burada daha önceden kadınlar için ayrılan bir mekanın olduğunu göstermektedir. Bu mekanlarla ilgili Abdurrahman Şeref Bey'in hazırlamış olduğu Fatih dönemine ait Topkapı Sarayı planında Valide Sultan Taşlığı'nın ilk yapılar arasında olduğu ve taşlığı çevreleyen bir izin olduğu görülmektedir.

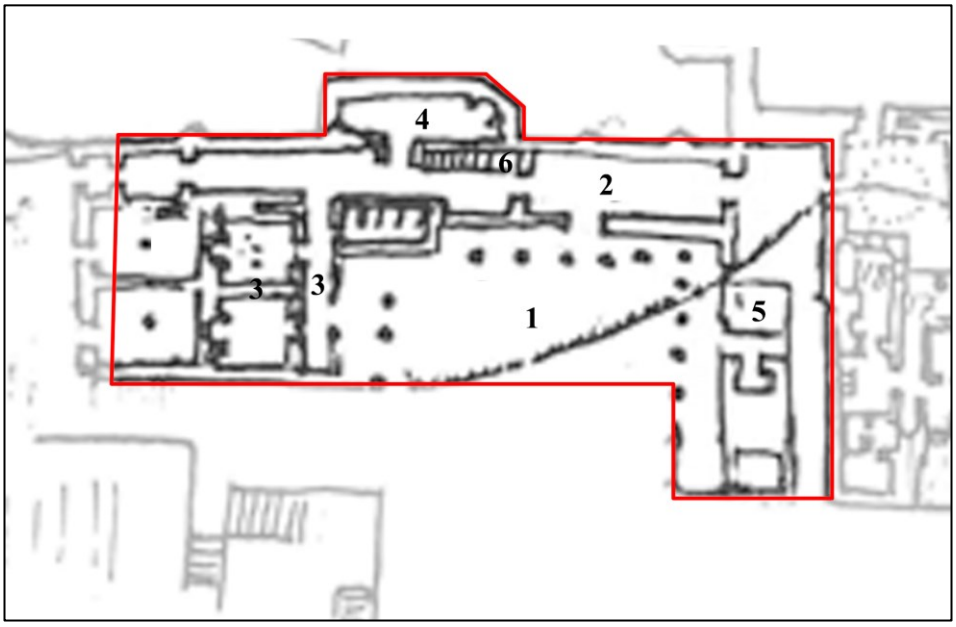
Resim 3. 121: Resim 3.120'deki Fatih Dönemi'ne ait Planda Valide Sultan Taşlığı Detayı

(Eldem-Akozan, L.4.)

Anhegger'in Kanuni döneminin ilk yılına denk gelen aralığı da içine aldığı 1472-1520 yılları arasına ait Harem'in ilk yapılarına ait planda (Resim 3.122) Valide Sultan Taşlığı, Hasekiler Dairesi, Altınyol, Cevri Kalfa Merdiveni, Ustalar Dairesi ve Kuşhane Mutfağı'nı bu döneme tarihlendirdiği görülmektedir. Bu plandaki günümüzde Kalfalar Dairesi'nin zemin katına denk gelen ve taşlık çeşmesinin arkasında kalan yerde bir mekan olduğu gösterilmiştir. Günümüzde burada herhangi

bir yer bulunmamakla birlikte Eldem-Akozan'ın 16. yy. sonu Harem planında ve günümüzde de burada bir mekan bulunmamaktadır.

Anhegger'in planında taşlığın Haliç cephesi açık ve bu cephede herhangi bir yapının olmadığı görülmektedir. Planda; Altınyol'dan ve günümüzdeki Nöbet Yeri adı verilen bölümden, Hasekiler Dairesi'ne Altınyol'dan ve günümüzdeki taşlık girişinden farklı olarak güneydoğu cephesinden giriş bulunduğu görülmektedir. Taşlıktan bahçelere geçilen merdiven bulunmaktadır. Altınyol'un devamında Demir Kapı'ya ulaşılmaktadır. Bu kapıdan da Hareme direkt girişin olduğu söylenebilir. N. Sakaoğlu/Eldem-Akozan Valide Sultan Taşlığı ve çevresindeki yapılardan Ustalar Dairesi, Altınyol, Hasekiler Dairesi'ni ilk mekanları olarak değerlendirmektedir. Bu dönemde Harem'e ait mutfak masrafları olduğunu bahsetmiştik. Anhegger de Harem'deki Kuşhane Mutfağı'nı 15. yüzyıla tarihlendirmektedir. [455]

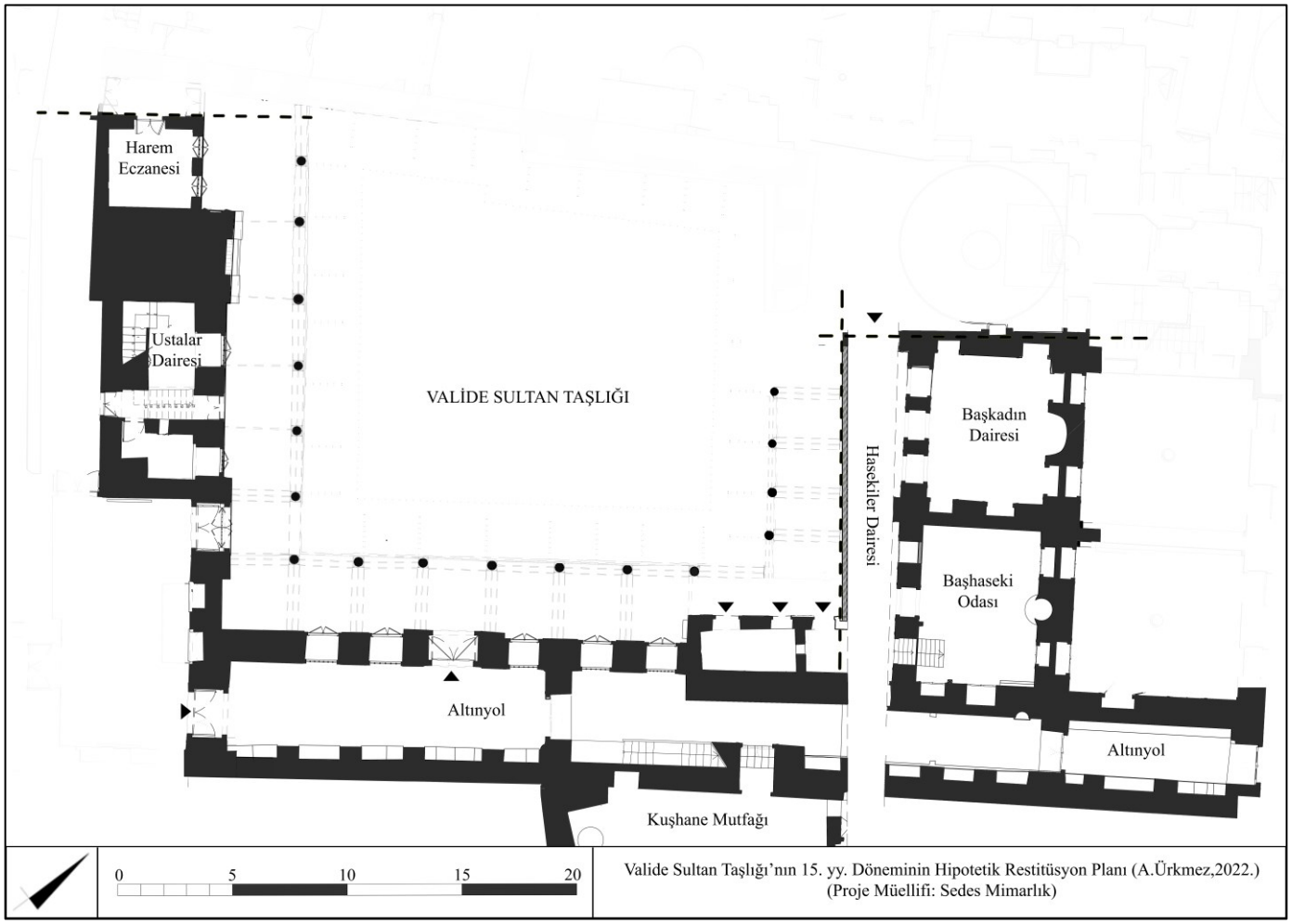
1.Valide Sultan Taşlığı **2.**Altınyol **3.**Hasekiler Dairesi **4.**Kuşhane Mutfağı **5.** Ustalar Dairesi **6.** Cevri Kalfa Merdiveni

Resim 3. 122:. M. Anhegger'in 1472-1520 yılları arası restitüsyon planında Valide Sultan Taşlığı detayı.

(M.Anhegger, 1986, EK:3)

[455]Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, EK:4.

E.H. Ayverdi'nin planına (Resim 3.118) göre Valide Sultan Taşlığı, Ustalar Dairesi, Altınyol, Nöbet Yeri, günümüzdeki Harem Eczanesi adı verilen bölüm, Ayverdi'nin planındaki Kadınlar Dairesi yani günümüzdeki Hasekiler Dairesi adı verilen bölümün Fatih Dönemi'ne tarihlendirildiği görülmektedir. Altınyol'un devamında günümüzde Demir Kapı adı verilen girişinde olduğu görülmektedir.

Resim 3. 123:15. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı.

Resim 3. 124: Valide Sultan Taşlığı'nın 15. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı. (Proje Müellifi Sedes Mimarlık)

3.4.2. 16. yy.

Harem'de 16. yy. döneminden itibaren Harem nüfusunun artışıyla birlikte ihtiyaç doğrultusunda mekanlar eklenmeye başlanmıştır. Aynı zamanda bu dönemdeki gerçekleşen üç deprem ve yangınlarla birlikte onarım onarımlar da bu dönem itibariyle başlamıştır.

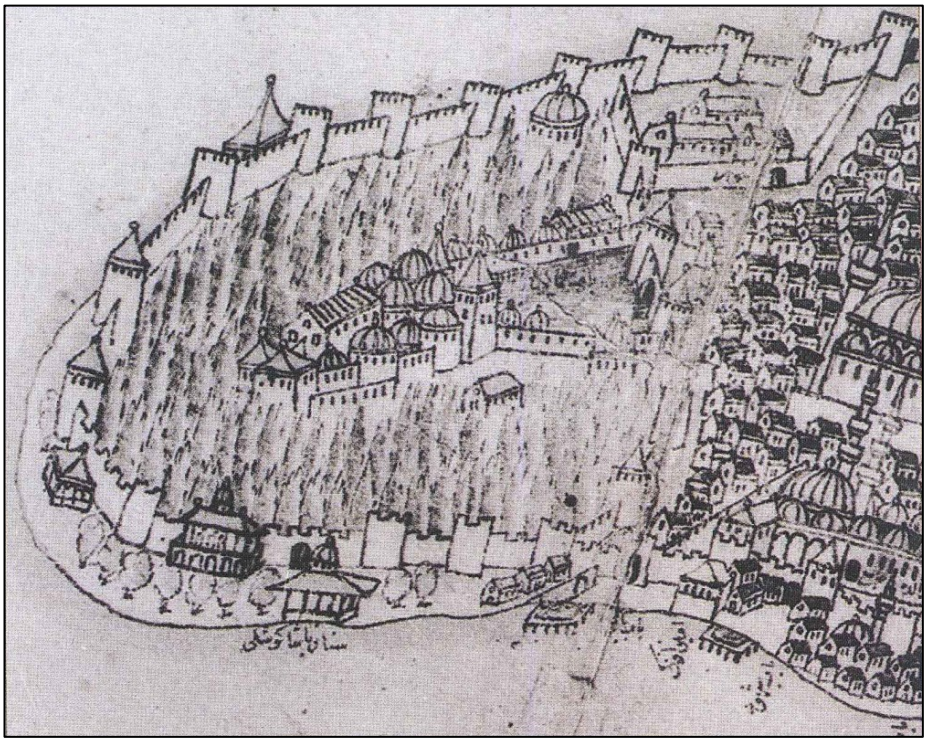

Resim 2. 86: Harem'in Alt Yapısında 16. yy.'ın başının gösterimi.
(G.Tanyeli, 1988,s.172.)

1509 yılı Küçük Kıyamet adı verilen ilk deprem sonrası bu dönemin ilk onarımları bu yıl başlamış, 1510 yılında tamamlanmıştır. Bu dönemde dönemin padişahı II. Beyazıd onarım yapılmasına rağmen Edirne Sarayı'na yerleşmiştir.[456] 1527-1529 yılları arasına ait masraf defterinde yenilenen Harem'den Kızlar Odaları şeklinde bahsedilmiştir. Bu masrafların, bu bölüme yeni yapılan bir oda, kızlar hamamı, hasbahçe tarafındaki avlu duvarına bir demir kapı, ahşap bir ev, bir köşk, şadırvan, su yolu ve havuz, kızlar sarayına has ahırlar tarafından taş bir merdiven, yeni

[456] Wiener, s.499.

bir mutfak ve kızlar odasının üzerinde yer alan çardağın kaldırılması için yapıldığını yazmaktadır.[457] Bu inşa ve onarım dışında, mekanlardaki ihtiyaçlar doğrultusunda olacaktır ki kızların odalarına tahta döşemeler, dolaplar, sundurmalar, iskemleler ve büyük sandıklar getirilmiştir.[458]

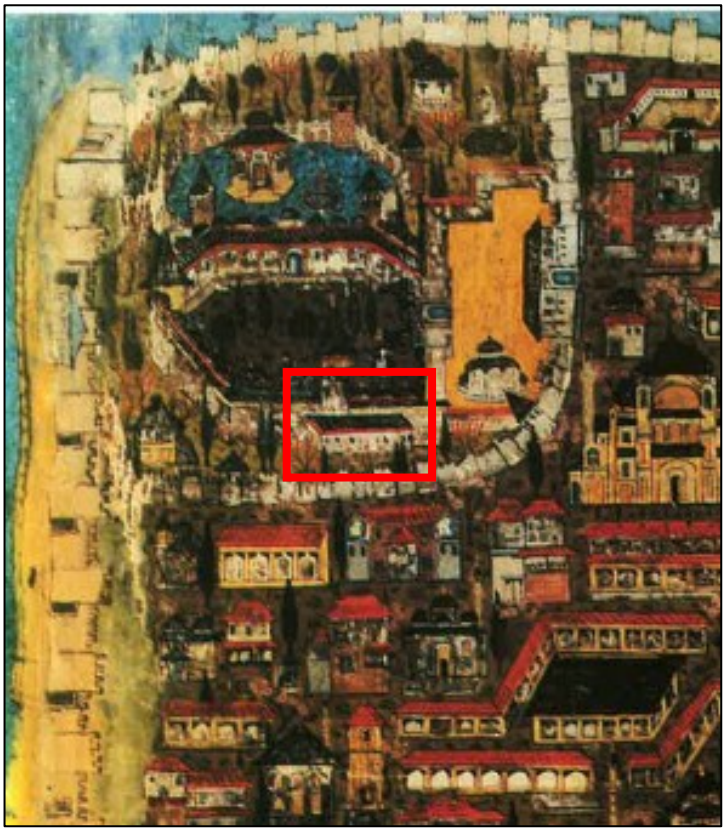
Resim 3. 125: 1525-1526 yılları İstanbul tasvirinde Topkapı Sarayı, M. Lorichs.
(H. Aydın, 2013, s.35.)

1537 yılı Matrakçı Nasuh'un tasvirindeki Harem olarak değerlendirilebilecek bölümde tek katlı ve tek bir yapı şeklinde gösterilmiştir. Hürrem Sultan'ın 1540 yılında Eski Saray'da çıkan yangın sonrası Topkapı Sarayı'na taşınmış olduğunu belirtmiştik. D.Esemenli'nin Topkapı Sarayı Harem'inin kurumsallaşmasının bu taşınma sonrası

[457] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.212. Necipoğlu arşiv kaynağı olarak, BA, MM, 17884, fol.53-54,69,71; KK 7097, fol.22,24,58'i vermektedir.
[458] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.212.

başladığını aktarması göz önüne alınırsa bu dönemden itibaren Harem'e yapıların eklenmeye başlamasının ilk dönemi olarak değerlendirilebilir.[459]

L. Peirce, 1552 ve 1555 yıllarına ait Harc-ı Hassa defterinde Hürrem Sultan'ın hala Eski Saray'da yaşayanlar listesinde yer aldığını; fakat bu listenin Topkapı Sarayı'na geçen Harem listesini de kapsadığı şeklinde veya Hürrem Sultan'ın son yıllarında Eski Saray'da hastane bulunmasıyla ilişkili olarak Eski Saray'a geçmiş olabileceğinden kaynaklanmış olabileceğini belirtmektedir.[460]

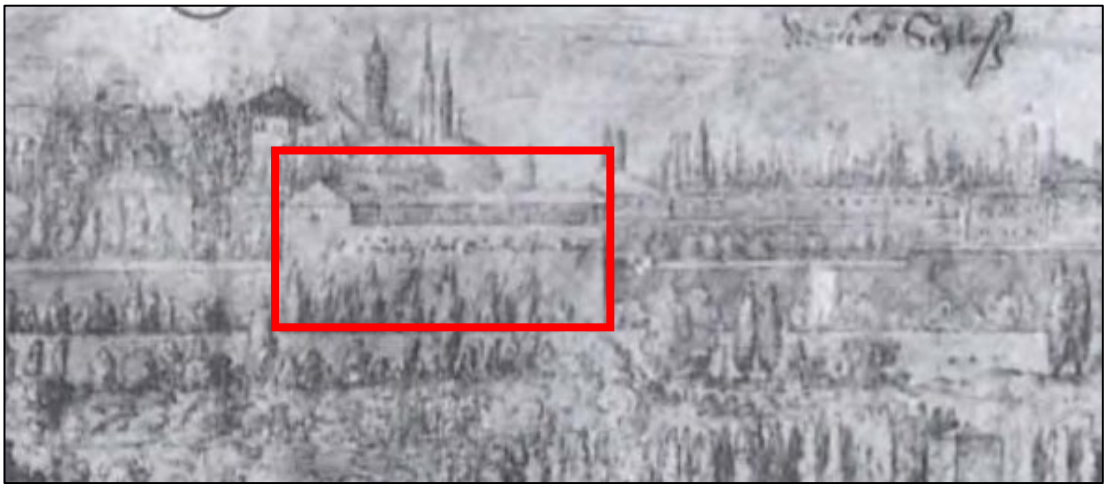
Resim 3. 126: İstanbul haritasında Topkapı Sarayı'nda Harem, 1537 yılları, Matrakçı Nasuh.

(Minyatür ve Gravürlerle Osmanlı İmparatorluğu, 1998, s.39.)

[459] Esemenli, s.36.

[460]Peirce, **Harem-i Hümayun**, s.86-87. Burada geçen Harc-ı Hassa kayıtları için şunları kaynak göstermiştir: BOA, AE Kanuni 24; KK, Saray 7098.; G. Goodwin'de hastalık sebebiyle Hürrem Sultan'ın Eski Saray'ın Hastanesi'ne geçtiğini doğrulamaktadır. bkz. G. Goodwin, **Osmanlı Kadınının Özel Dünyası**, çev. Gül, S., Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s.105.

Diğer yandan H. Dernschwam da İstanbul seyahati sırasında 1555 yılında ziyaret etmiş olduğu Eski Saray'ı anlatırken Hürrem Sultan'ın bu sarayda Haremde harem ağalarıyla birlikte bu sarayda yaşadığını belirtir.[461] H. Dernschwam'ın aktardığı ile 1552-1555 yılları arasındaki kayıtlarda Hürrem Sultan'ın Eski Saray'da yaşadığı tutarlı görülmektedir. Bu durumda Eski Saray'da 1540 yılında çıkan yangından sonra Hürrem Sultan'ın Topkapı Sarayı'na taşınması da göz önüne alınırsa Hürrem Sultan'ın hastalık sebebiyle 1552-1555 yıları arasındakş bir tarihte Eski Saray'a geçtiği düşünülebilir. M. Lorichs'in 1559 yılına tarihlenen panoramasında (Resim 3.127) Harem'in Haliç cephesine açılan geniş bir cephe şeklinde görülmektedir.

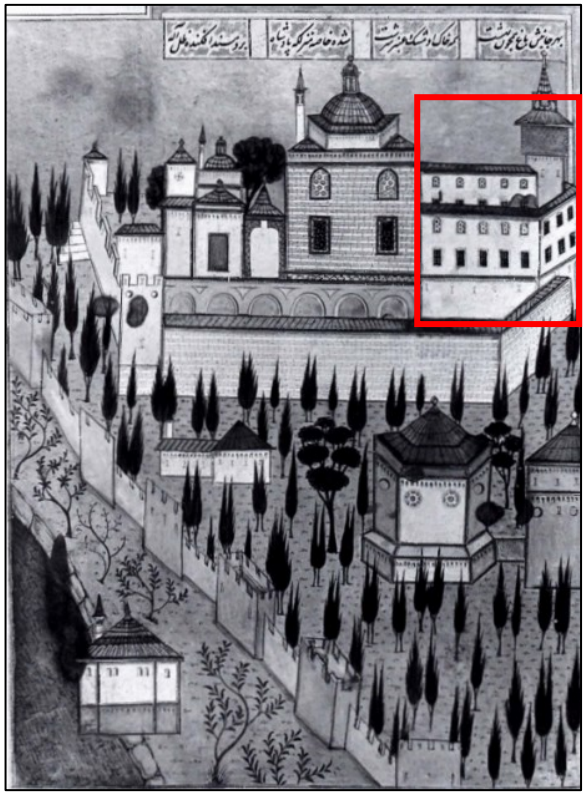

Resim 3. 127: İstanbul panoramasında Harem, 1559, M.Lorichs.
The Constantinople Prospect, Vol.4. (G.Necipoğlu, 2014, s.357.)

Kanuni'den sonra tahta geçen II. Selim döneminde cariye nüfusunun bir sonraki dönem olan III. Murad'a göre az olmasının Harem'in bu dönemde genişlemeye ihtiyacı olmadığını göstermektedir. 1574 yılında ikinci avludaki mutfakta çıkan yangın sonrası gerçekleştirilen onarım III. Murad tarafından yaptırılmıştır. W.Müller, III. Murad'ın bu onarımlarda Harem'in onarımına daha önem verdiğini belirtir.[462]

[461] Dernschwam, s.188.
[462]Wiener, s.500.

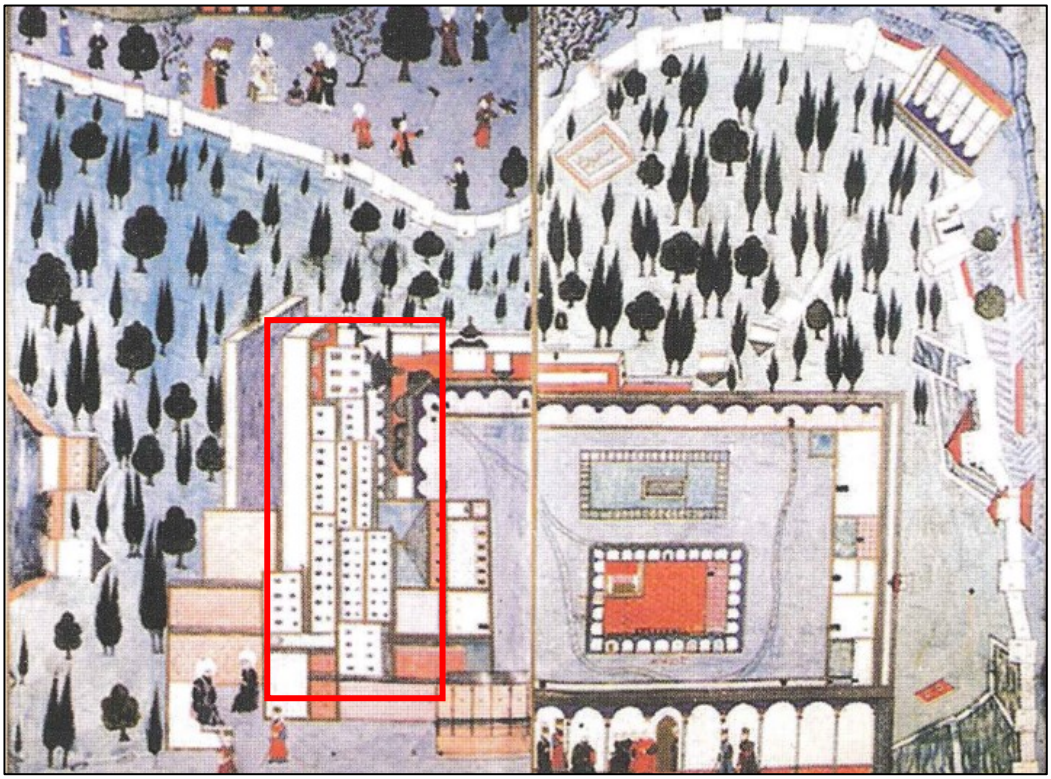
III. Murad döneminde (1574-1595) 1580'li yıllarda 104 olan Cariye sayısı, III. Murad'ın vefatı sırasında 275'e ulaşmıştır. Bu dönemde 1578 yılında başlayan ve 1579 yılında tamamlanan geniş kapsamlı inşa faaliyetlerinin artan cariye sayısı ile karşılaştırıldığında Harem'in mekân ihtiyaçlarının doğrultusunda yapıldığı ve büyüdüğü söylenebilir.

Resim 3. 128: III. Murad Dönemi Sonrası Harem, Lokman, Hünernâme'den, 1581-1582.

(G. Necipoğlu, 2014, s.215.)

1581-1582 yıllarına tarihlenen Hünernâme'deki (Resim 3.128) Harem'in genişlediği, avluyu çevreleyen yapıların olduğu ve Harem cephesi kapanmış şekilde şekilde tasvir edilmiştir. 1584 yılına tarihlenen Nakkaş Osman'ın minyatürü yapılarla ilgili detay vermezken (Resim 3.129) ise birbiri üzerine eklenen küçük pencereleri bulunan yapılar şeklinde tasvir edilmiştir. 16. Yüzyılın III. Murad dönemiyle birlikte son şeklini aldığı görülmektedir.

Resim 3. 129: Üçüncü Avlu'da Harem, Nakkaş Osman'dan, 1584.
(H.Aydın, 2013, s.41.

Bu yüzyılın sonuna doğru (1585) İngiltere Büyükelçiliği'nde görev yapmaya başlayan John Sanderson, sarayla ilgili kısa bilgiler vermiştir ancak Harem'den hiç bahsetmediği görülmektedir.[463] 1580-1590 yıllarında doktor olarak görev yapan D. Hierosolimitano da, Harem ile ilgili ayrıntı vermeden içerisinde çeşmeleri ve hamamları bulunan kırk dört adet birbirini görmeyen oda ve burada padişahın kullandığı gizli bir yol olduğundan bahseder.[464] Yine D. Hierosolimitano, bu dönemde Harem'in nüfusunun 1000 kişiyi aştığını aktarmaktadır.[465]1599 yılında İngiltere Kraliçesi Elizabeth tarafından III. Mehmed'e hediye gönderilen orgu yapan kişi olan

Thomas Dallam, demir kafesin arkasından gördüğü Harem'le ilgili olarak kızların Harem Bahçesi'nde top oynadıklarını, kızların güzel ve süslü olduklarını

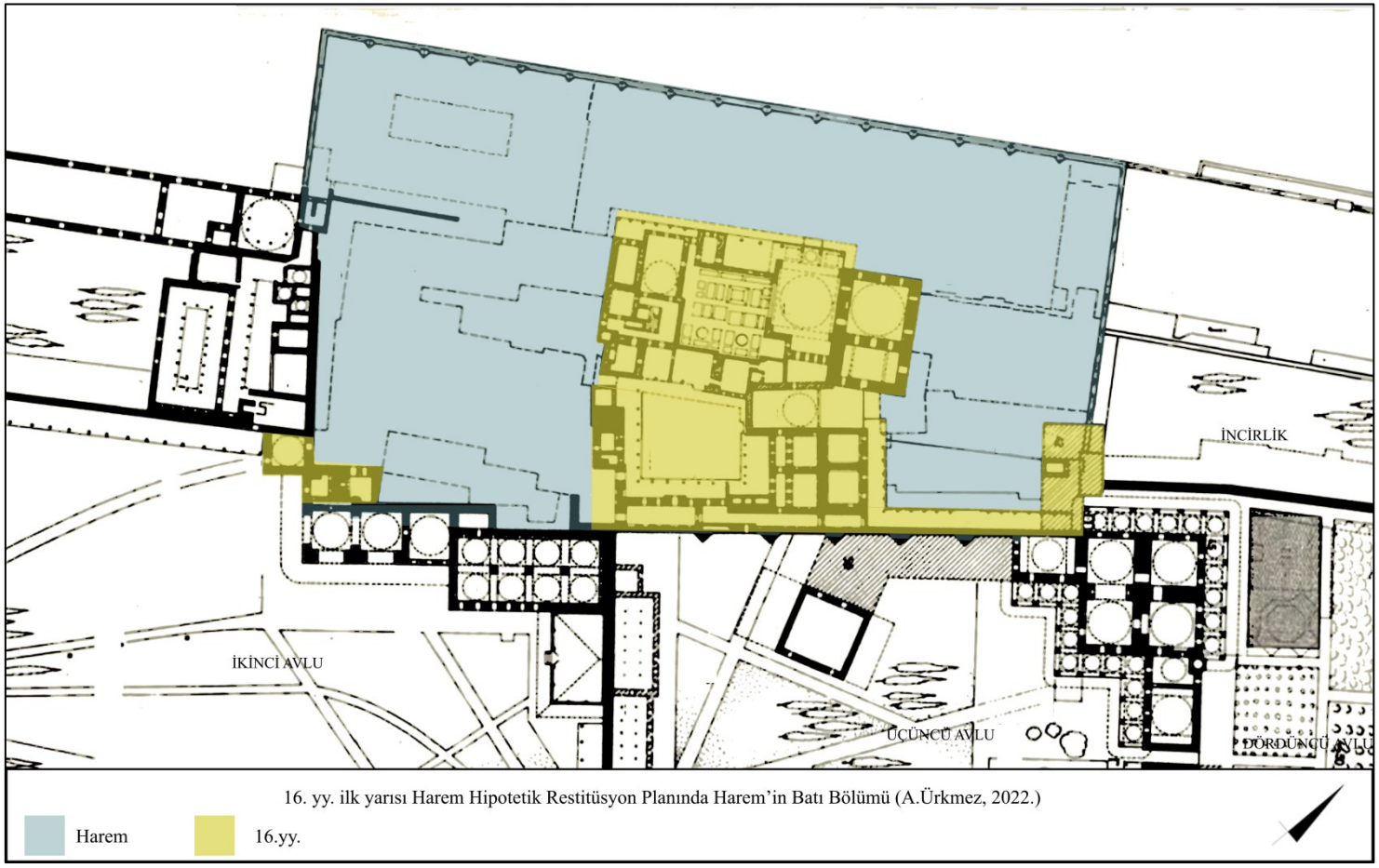
[463]Aksu, s.236-238.
[464] E. Ç. Kömürciyan, **İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.149.
[465] D. Hierosolimitano, **Harem, Saray ve İstanbul Hatıraları**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s.185.

aktarır.[466] Harem'in en eski yazıtı da bu yüzyıla tarihlenen 1587 tarihlidir.[467] G. Necipoğlu, III. Murad'dan sonra tahta çıkan III. Mehmed'in Harem'de kendine ait mekanlarda onarım başlattığını, onarımlar tamamlandıktan sonra 1595 yılında padişahın ve hareminin Topkapı Sarayı'na döndüğünü ve III. Murad döneminde şeklini almış Harem'in planında büyük bir değişiklik yapmadığını aktarmaktadır.[468] Bu dönemde III. Murad'ın doktoru Domenico Hierosolimitano, mekanların birbirini duymayacak şekilde inşa edildiği mekanların olduğundan, bu mekanların her birinde çeşmelerin ve hamamlarının varlığından ve padişahın gizli bir yol ile kimseye görünmeden geçebildiğini aktarmaktadır.[469]

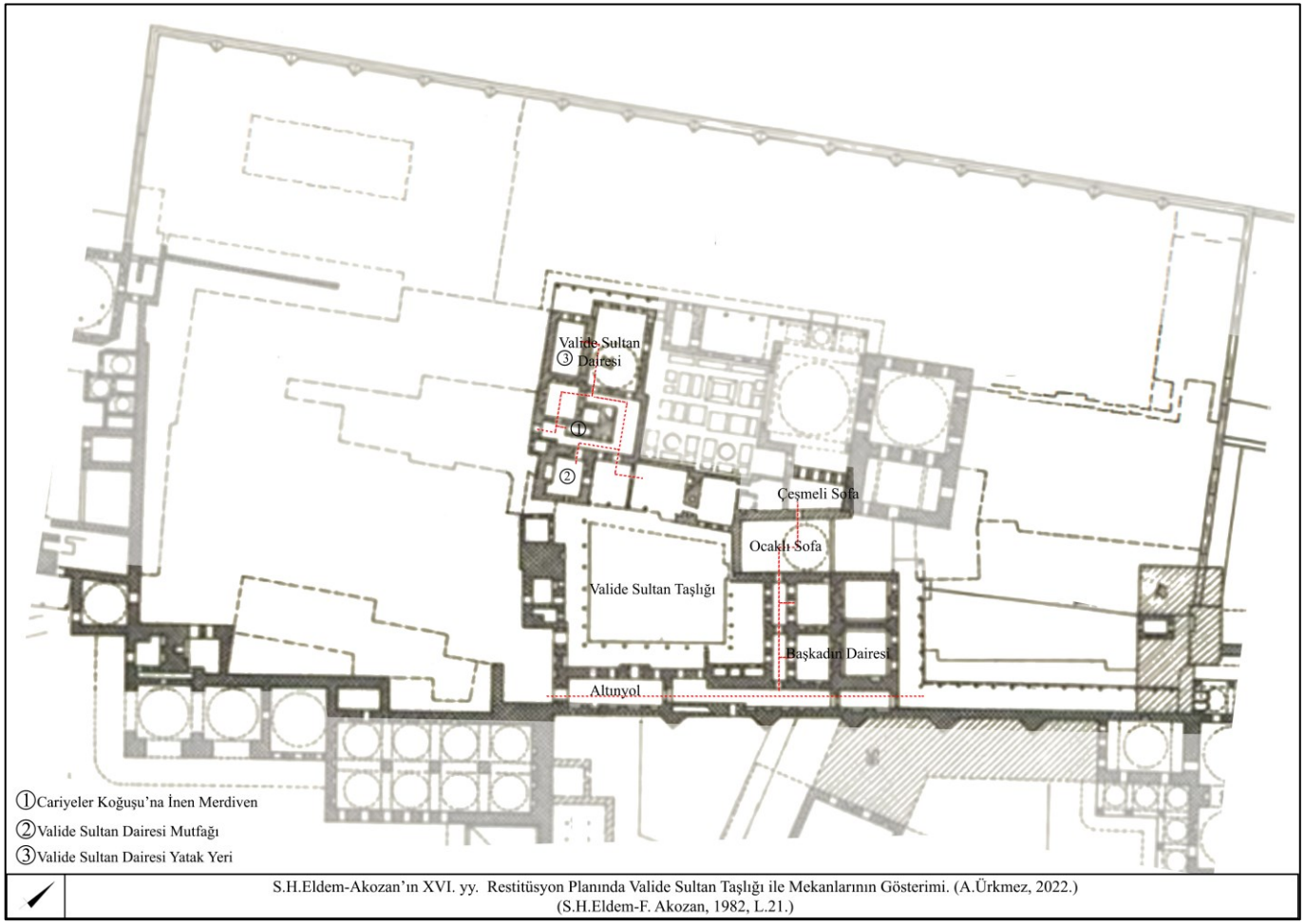
Resim 3. 130: III. Murad Dönemi'nde İstanbul Planı'nda Topkapı Sarayı Haremi, Hünernâme,1584-1585.
(Ş. Rado,1969, s.45).

[466] T. Dallam, **The Diary of Master Thomas Dallam 1599-1600**, Early Voyages and Travels in the Levant, Hazırlayan: J. T. Bent, London, 1892, s.74-75.
[467] Sözen, **Topkapı**, s.126.
[468] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı,** s.225.
[469] Hierosolimitano, s.69.

Resim 2. 87:16. yy. sonu Restitüsyonunda Topkapı Sarayı Planı'nda Harem.

(Eldem-Akozan, 1982, L.21.)

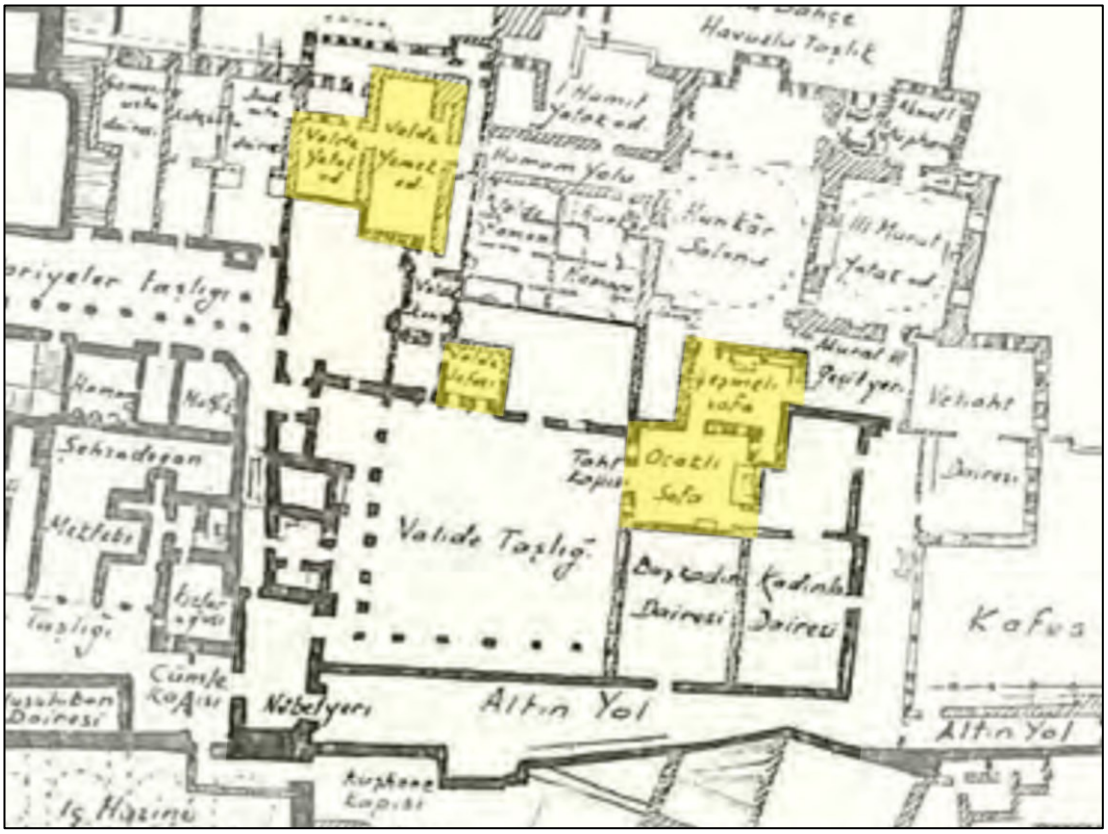
Resim 3. 131: Eldem-Akozan'ın XVI. yy. restitüsyon planında Valide Sultan Taşlığı mekanlarının gösterimi.

İtalyan ressam Jacopo Bassano (1510-1592), Hürrem'in Topkapı Sarayı'ndaki Dairesi'nde daireye ait özel ibadet yeri, bahçeleri olduğunu ve hizmetinde olan ait birçok imkânı olduğunu aktarmaktadır.[470] Bassano'nun tasvir ettiği Harem Dairesi'nin mekanlarını Eldem-Akozan'ın XVI. yy. sonuna ait planında izlemek mümkündür. Bassano'nun özel ibadet yeri şeklinde ifade ettiği yer Namaz Odası olacaktır ki M. Anhegger bu mekandaki dolabın içinde yer alan sacın altında 16. yy. dönemine tarihlenen çinilerin bulunduğunu aktarmaktadır.[471] G. Necipoğlu, 1595 yılında III. Mehmed'in onarımlarında İznik'ten temin edildiğini aktarmıştır.[472] G. Necipoğlu, getirilen çinilerin Hünkâr Hamamı ve Hünkâr Sofası için getirildiğini aktarmış olsa da bu döneme tarihlenen Çeşmeli Sofa'nın çeşmesinin nişlerinin içinde 16. yüzyıl çini örneği görülmektedir.[473]

Resim 3. 132: 16. yy. Çini Örneği, Çeşmeli Sofa.
(F.Z. Dumlupınar, 2015, s.60.)

[470] L. Peirce, **Hürrem Sultan**, Türk İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.144.
[471] Anhegger, **Padişah Evi (Harem**), s.35.
[472] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı,** s.225.
[473] Dumlupınar, s.60.

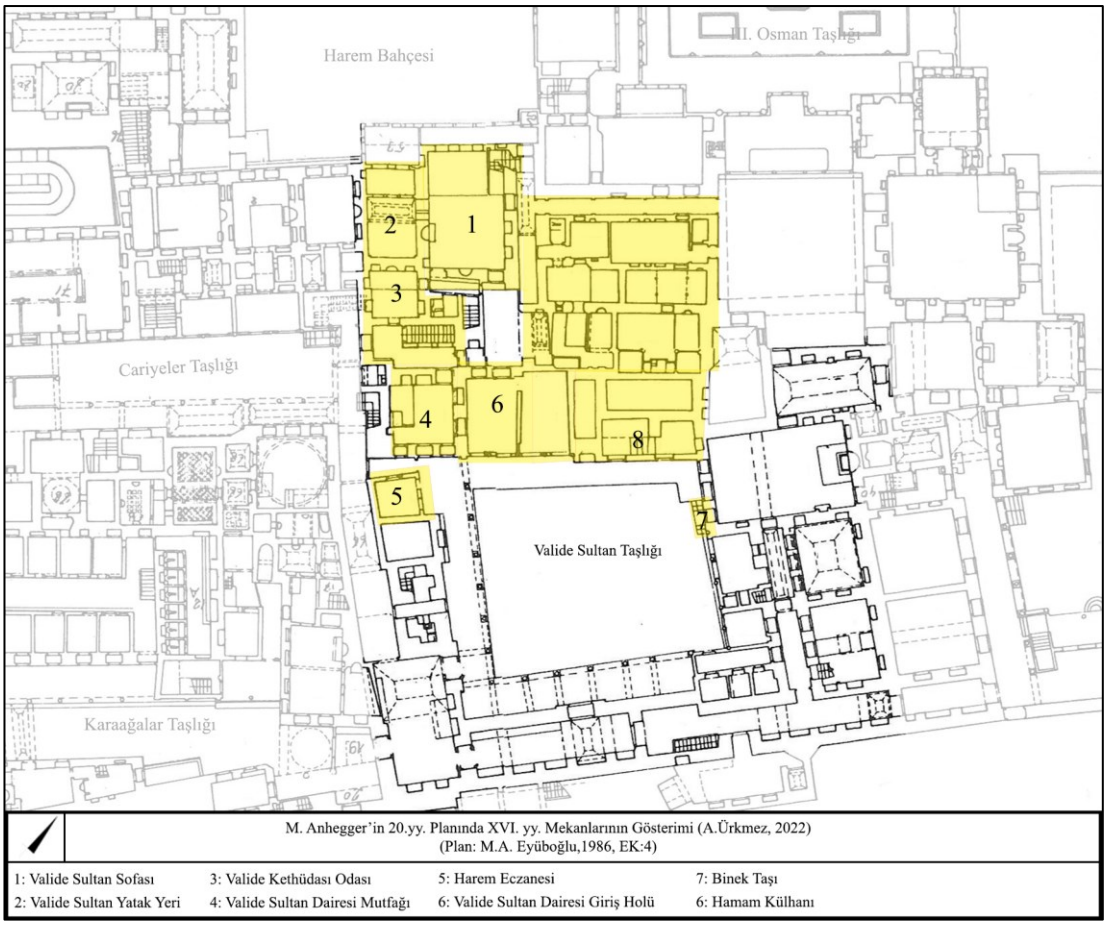

Resim 3. 133: E.H.Ayverdi'nin Planı'nda 16. yy. Valide Sultan Taşlığı Mekanlarının Gösterimi. (Ayverdi, 17. yy. mekanlarını çapraz taralı olarak göstermiştir.) (E.H.Ayverdi, 1953, s.293.)

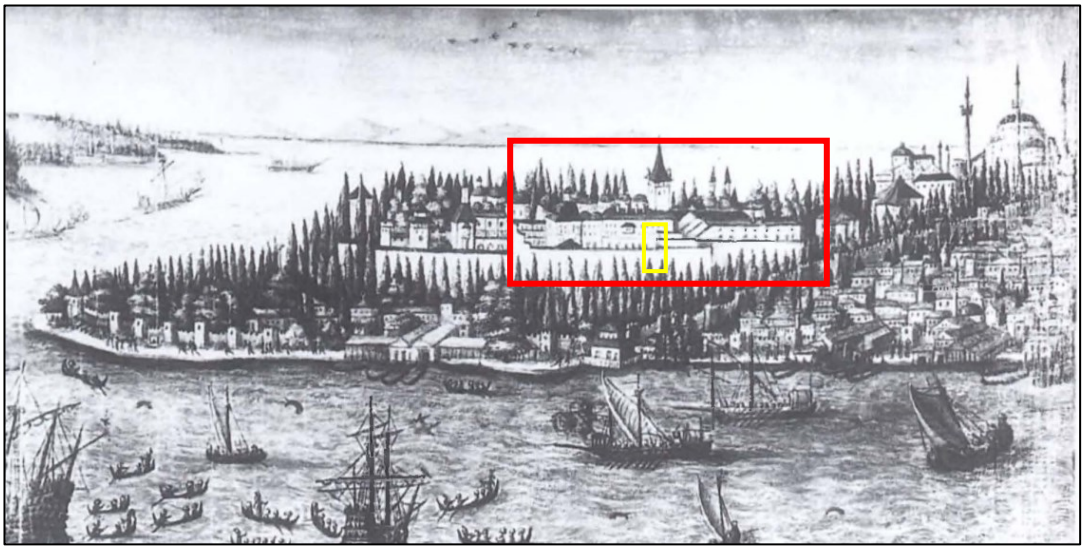
M. Anhegger, Valide Sultan Dairesi'nin bu dönemde eklenmesiyle birlikte avlu durumuna geldiğini aktarmaktadır.[474] E. H. Ayverdi, Valide Sultan Yatak Yeri, Valide Sultan Yemek Yeri diye belirttiği Valide Sultan Sofası, Valide Sofası olarak belirttiği Valide Sultan Giriş bölümün (Resim 3.133) ü; M. Anhegger ise Valide Sultan Sofası, Valide Sultan Yatak Yeri, Namaz Odası, Valide Kethüdası Odası, Valide Sultan Mutfağı, Valide Sultan Giriş Bölümü, Harem Eczanesi ve Hamam Külhanı'nı bu döneme tarihlendirmektedir (Resim 3.134). 16. yy. döneminin inşa ve onarım dönemleri, 1509 Küçük Kıyamet adı verilen deprem sonrası, 1557 depremi sonrası ve 1574-1595 yılları arası III. Murad dönemi olmak üzere üç döneme ayrılabilir. Bu dönemlere bakıldığında III. Murad dönemiyle birlikte Harem'in büyümesi minyatür

[474] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.30.

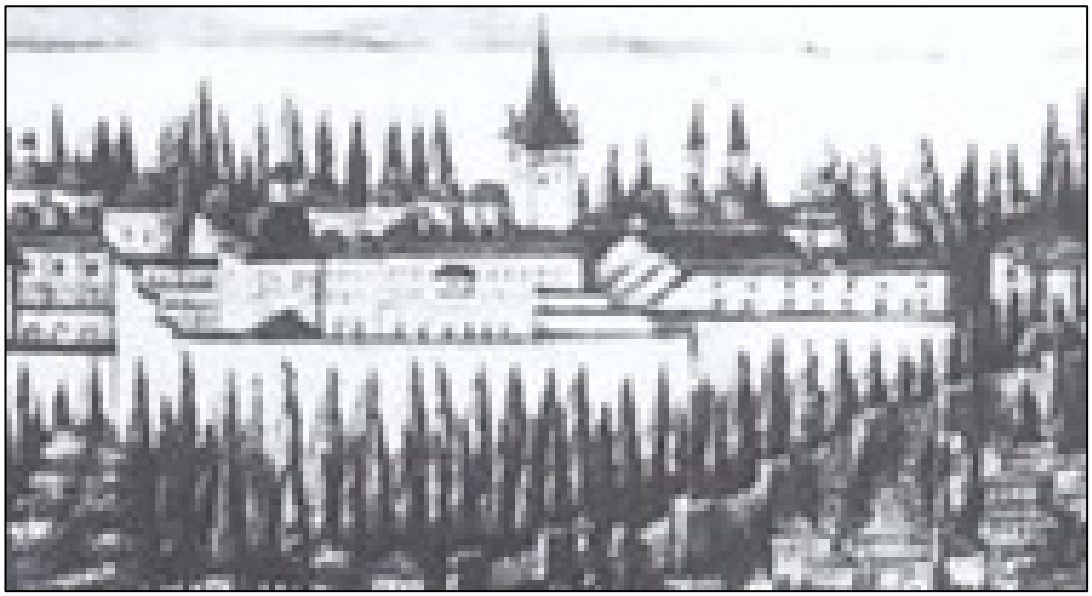
ve gravürlere de yansımıştır. Minyatür ve gravürlerde mekanlar birebir tespit edilememektedir; fakat 1590 yılına ait gravür Haliç cephesindeki Valide Sultan Taşlığı mekanlarının varlığını destekler niteliktedir. G. Tanyeli'de Valide Sultan Dairesi'nin alt yapısının tamamen aynı dönemde yapıldığından, alt ve üst taşıyıcılar arasında sürekliliği devam ettiğinden fakat bölmeler ve boşlukları kapatan duvarların daha sonradan yapıldığını aktarmaktadır.

Resim 3. 134: M. Anhegger'in 16. yy. dönemine tarihlendirdiği mekanların gösterimi.
(Plan: M. Anhegger, 1986, EK:4)

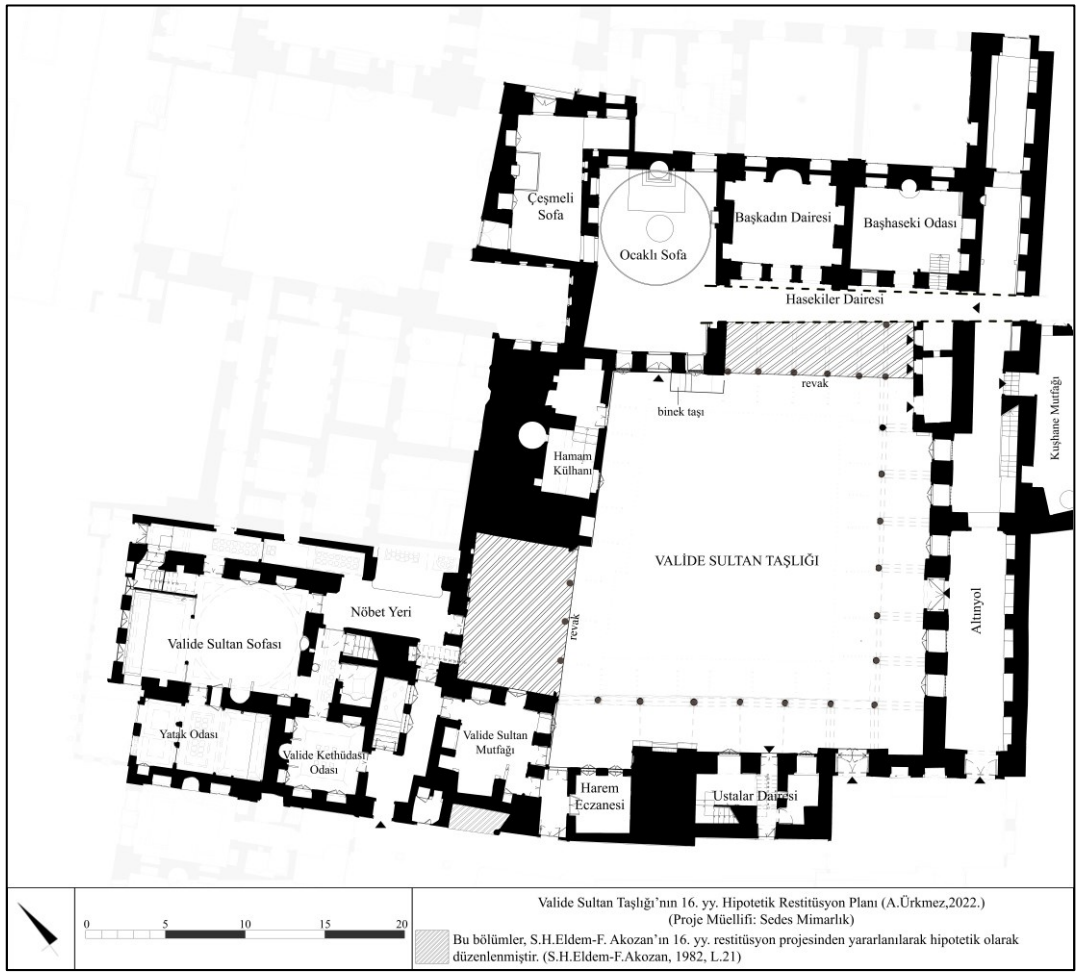
Resim 3. 135: 1590 yıllarına ait Topkapı Sarayı Gravüründe Harem, Viyana, Österreichische Nationalbibliothek'den.
(G.Necipoğlu, 2014, s.360.)(Kırmızı: Harem sınırı, Sarı: Valide Sultan Dairesi Cephesi olabilecek bölüm.)

Resim 3. 136: Resim 3.135'deki 1590 yıllarına ait gravürde Harem detayı.
(G.Necipoğlu, 2014, s.360.)

Resim 3. 137: Valide Sultan Taşlığı'nın Hipotetik 16. yy. Mekanları.

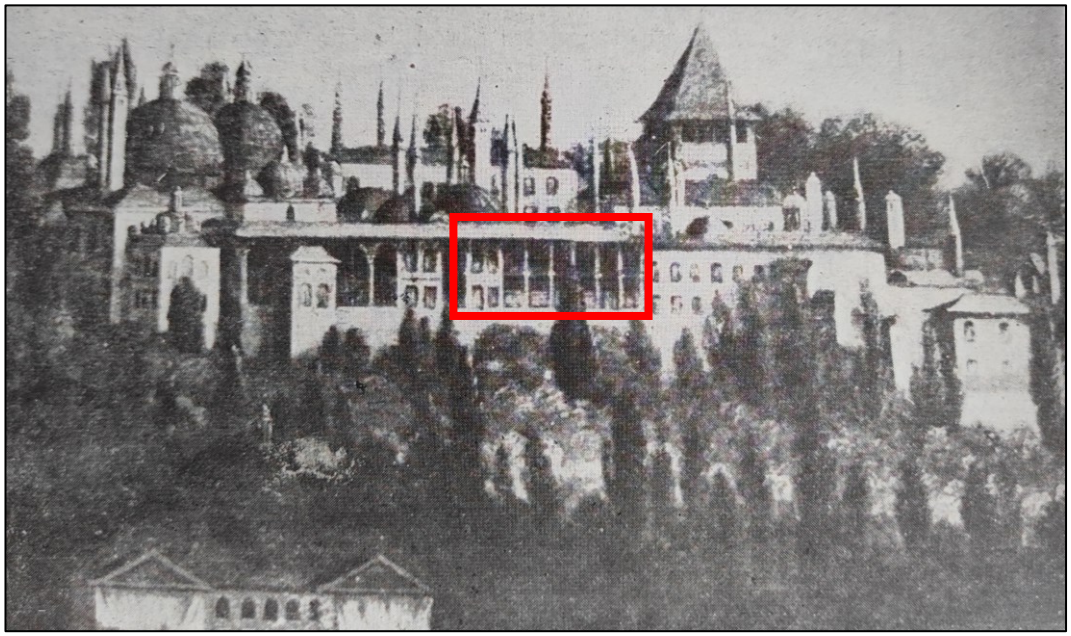
Resim 3. 138: 16. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı.

Resim 3. 139: Valide Sultan Taşlığı'nın 16. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı.

3.4.3. 17. yy.

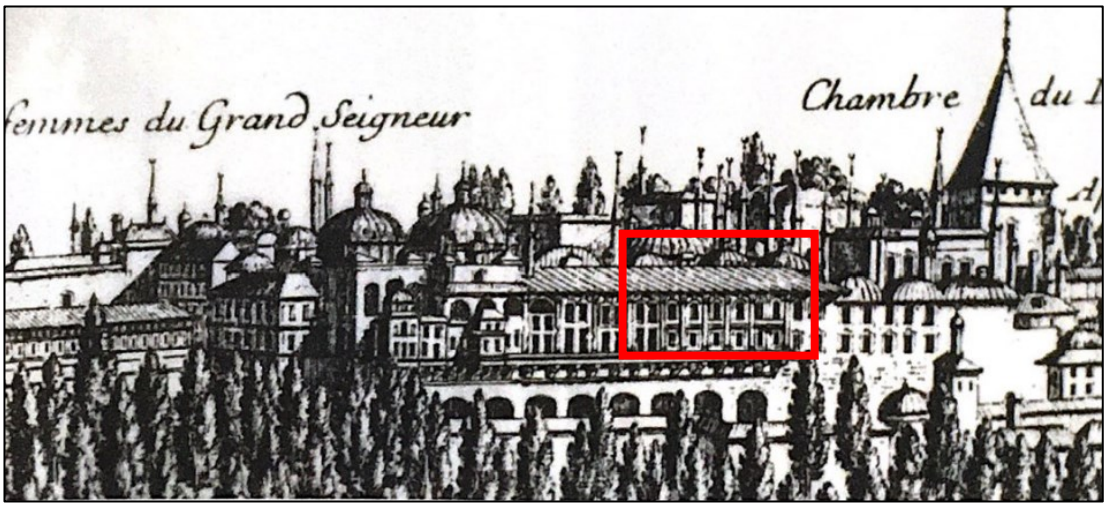
17. yüzyılda veraset sisteminin değişmesiyle birlikte Valide Sultan'ın, Kadınefendilerin, şehzadelerin Harem'de yaşamalarıyla birlikte Harem nüfusu artmıştır.[475] .N. Sakaoğlu, 16. yüzyıldaki klasik üslubun bu dönemin yarısına kadar devam ettiğini aktarır.[476] Bu dönemde sırasıyla 1648, 1659 ve 1660 ve 1690 yılı depremleri meydana gelmiştir. Bu dönemin mimarisinde değişimlere yol açan IV. Mehmed döneminde 1662 ve 1665 yıllarındaki iki önemli yangın meydana gelmiştir ve bu iki yangından en çok Harem Dairesi etkilenmiştir. Valide Sultan Odası'nın en çok etkilendiği 1662 yangınından sonra Harem halkı Eski Saray'a taşınmıştır. Harem'in çoğu bölümlerinin etkilendiği ve sonrasında onarımların üç yıla yakın sürdüğü 1665 yılı yangını meydana gelmiştir.

Resim 3. 140: Willem Van de Velde'nin 17. yy. (1660) Ortalarına ait Haliç Panoroması'nda Valide Sultan Dairesi Cephesi'nin Gösterimi, 1675.[477]

[475] Uluçay, **Harem II**, s.42.
[476] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.314.
[477] Emler, s.312.

Fransız seyyah Jean Baptiste Tavermier, bu inşa tarihinin bitiş yılına denk gelen 1668 yılı temmuz ayında Valide Sultan'ın Edirne'den dönüşüne tanıklık ettiğini aktarmaktadır.[478] Harem'deki kitabelere de bakıldığında 1668 yılını göstermesi bu inşa sürecinin 1668 yılında tamamlandığı söylenebilir. Aynı zamanda Şadırvanlı Sofa'nın duvarını çevreleyen yazı kuşağında IV. Mehmed döneminde Harem'in yenilendiğine dair bir metin yazmaktadır.[479] IV. Mehmed'den sonra sırasıyla bu dönemin padişahlığını yapmış olan II. Süleyman, III. Ahmed ve II. Mustafa Topkapı Sarayı'ndan çok Edirne Sarayı'nda yaşamışlardır.[480]

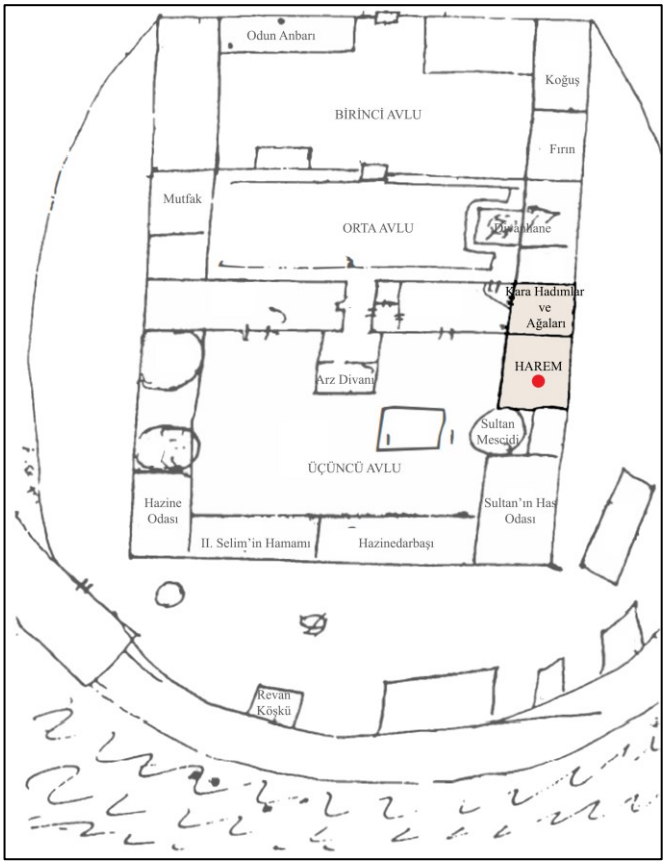

Resim 3. 141: Joseph Grelot'a ait Haliç cephesi gravüründe Valide Sultan Dairesi Cephesi, 1680.

Bu dönemde 16. yüzyıla göre seyyahlar daha artmıştır ancak seyyahların çoğu Harem'e girememiş veya Harem'in belli bir bölümünü görebilmişlerdir. Bu dönemde Harem'e giremeyen Eremya Kömürciyan ve Jean Thevenot, Harem'in kapılarında nöbet tutulduğunu ve çok iyi bir şekilde korunduğunu aktarmaktadırlar.[481] Bir diğer yandan 17. yüzyıl seyyahlarından Peter Mundy, Sandys, Grimstone, Gainsford, della

[478] Aksu, s.249.
[479] Dumlupınar, s.18.
[480] Uluçay, **Harem II**, s.32.
[481] Aksu, 221-270. Ayrıntılı anlattıkları için bkz. Aksu, 221-270.

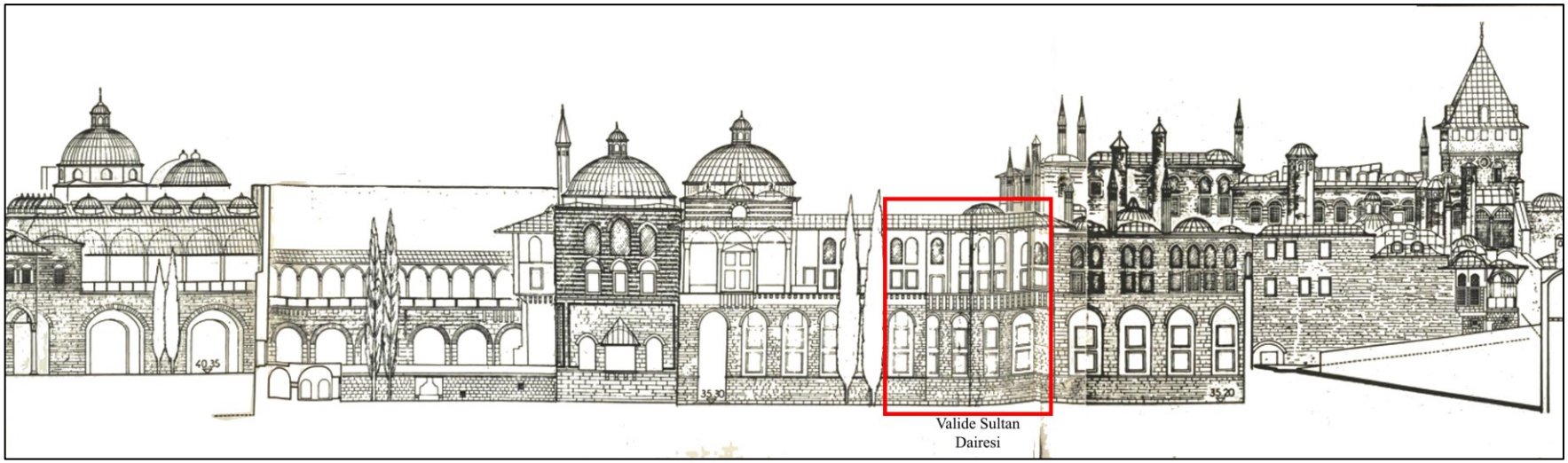
Valle, Tavernier, Thevenot, Grelot ve Chardin gibi isimler sarayın Harem'ine değil sarayın ikinci avlusuna kadar girebilmişlerdir.[482]

Resim 3. 142: Claes Ralamb'ın Planında Harem'in Gösterimi, 1657-1658.
(G. Necipoğlu, 2014, s.346.)

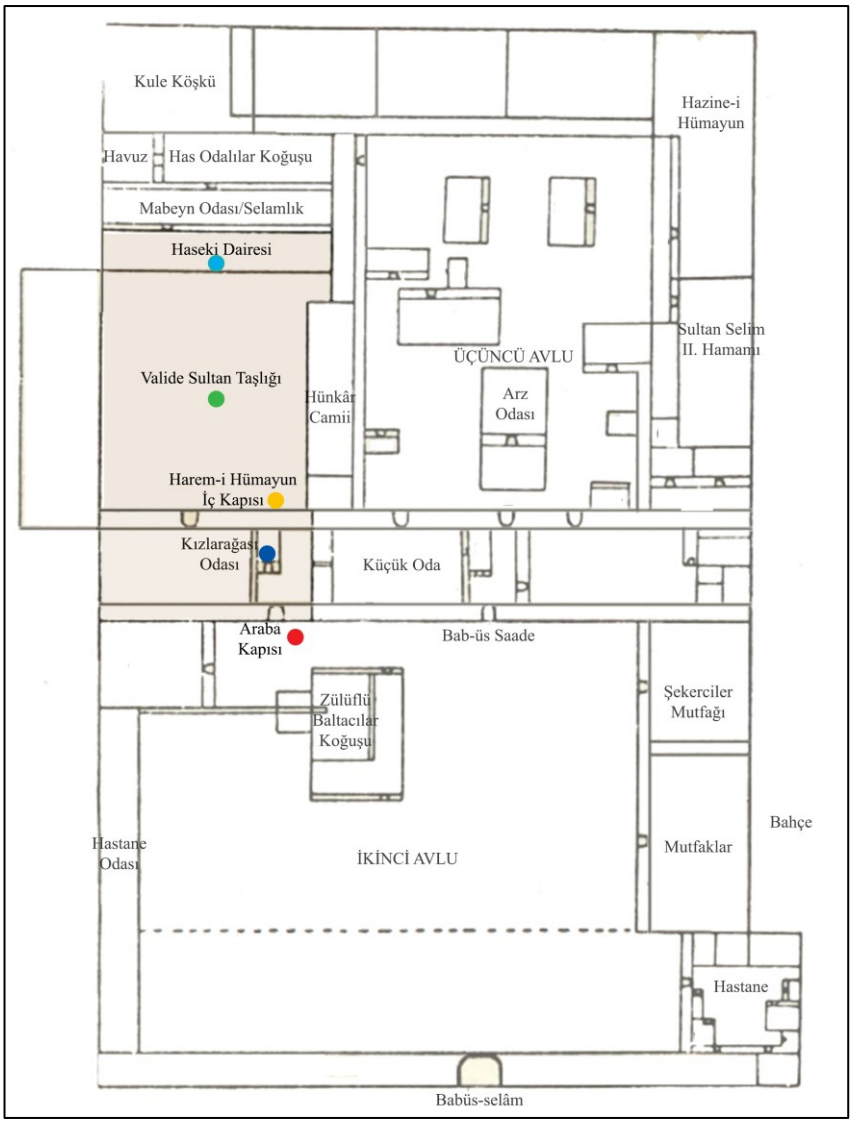
Bu dönemin başında Venedik Büyükelçisi olarak görev yapan Ottaviano Bon, giremediği Harem'in bölümlerini aktarırken banyolar, yemekhaneler, yatakhaneler ile birlikte yaşamın gerektirdiği tüm ihtiyaçları içinde bulundurduğunu aktarmaktadır.[483] Diğer yandan Tavernier, sarayın ikinci avlusunda bulunan mutfaklardan Valide Sultan ve Kızlar Ağası Mutfağı adı verilen iki mutfağın da Harem'in hizmetinde olduğunu aktarmaktadır. [484]

[482] Penzer, **Harem**, s.31.
[483] Penzer, **Harem**, s.38-42.; Kömürciyan, s.152.
[484] Kömürciyan, s.113.

Resim 3. 143: Eldem-Akozan'ın 17. yüzyıl başı Harem Haliç cephesi restitüsyonunda Valide Sultan Dairesi cephesinin gösterimi. (Eldem-Akozan, L.30)

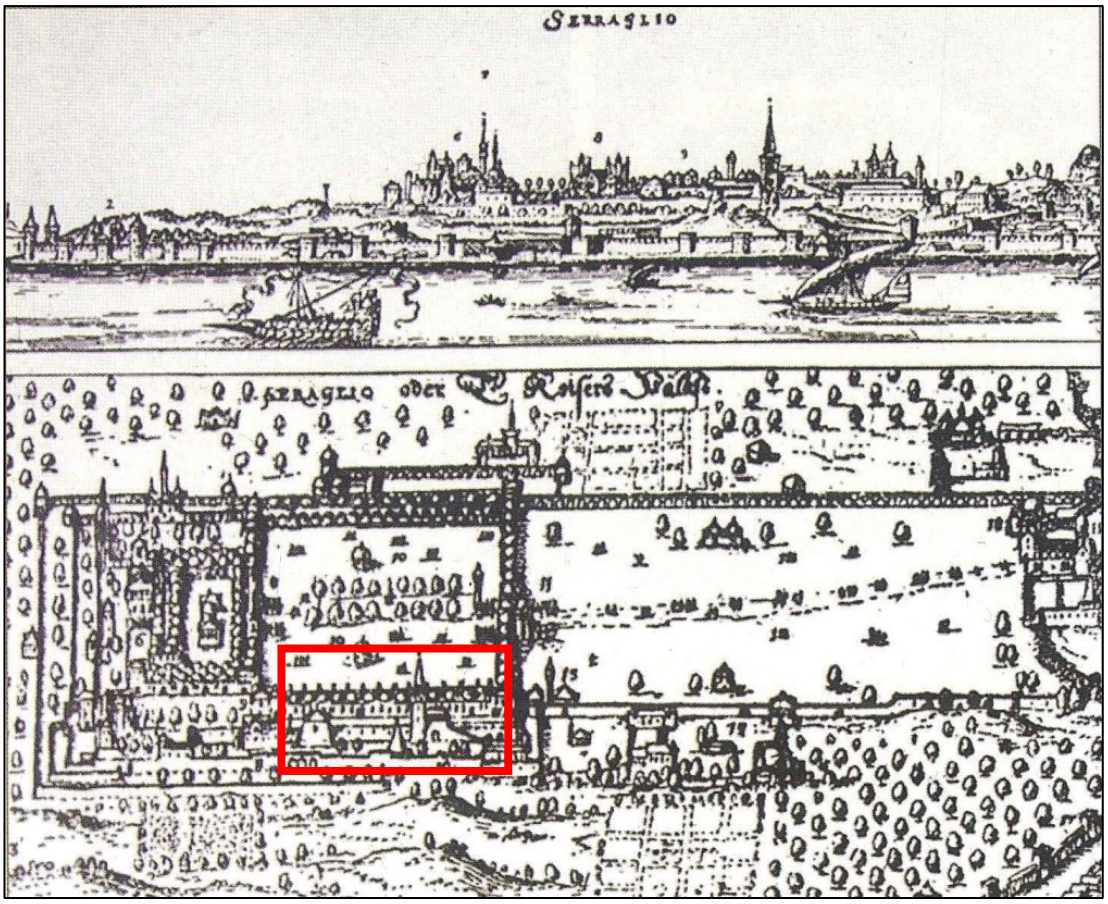
1657-1658 tarihleri arasında İstanbul seyahatini gerçekleştiren seyyah Claes Rålamb, saray ile bilgileri Santuri Ali Ufki Bey'den (Albertus Bobovius) öğrenmiş ve haremle ilgili olarak sarayın iç avlusunda özel odaları ve daireleri şeklinde ifade etmektedir.[485] Yine Claes Rålamb'ın saray planında (Resim 3.142) Harem planı şematik şekilde görülmektedir. Harem ile Kara Hadımlar ve Ağaları şeklinde iki bölüm olarak göstermiştir.

Resim 3. 144: A. Bobovius'un 1665 yılı öncesi planında Harem'in gösterimi. (A. Bobovius, 2012, s.31)

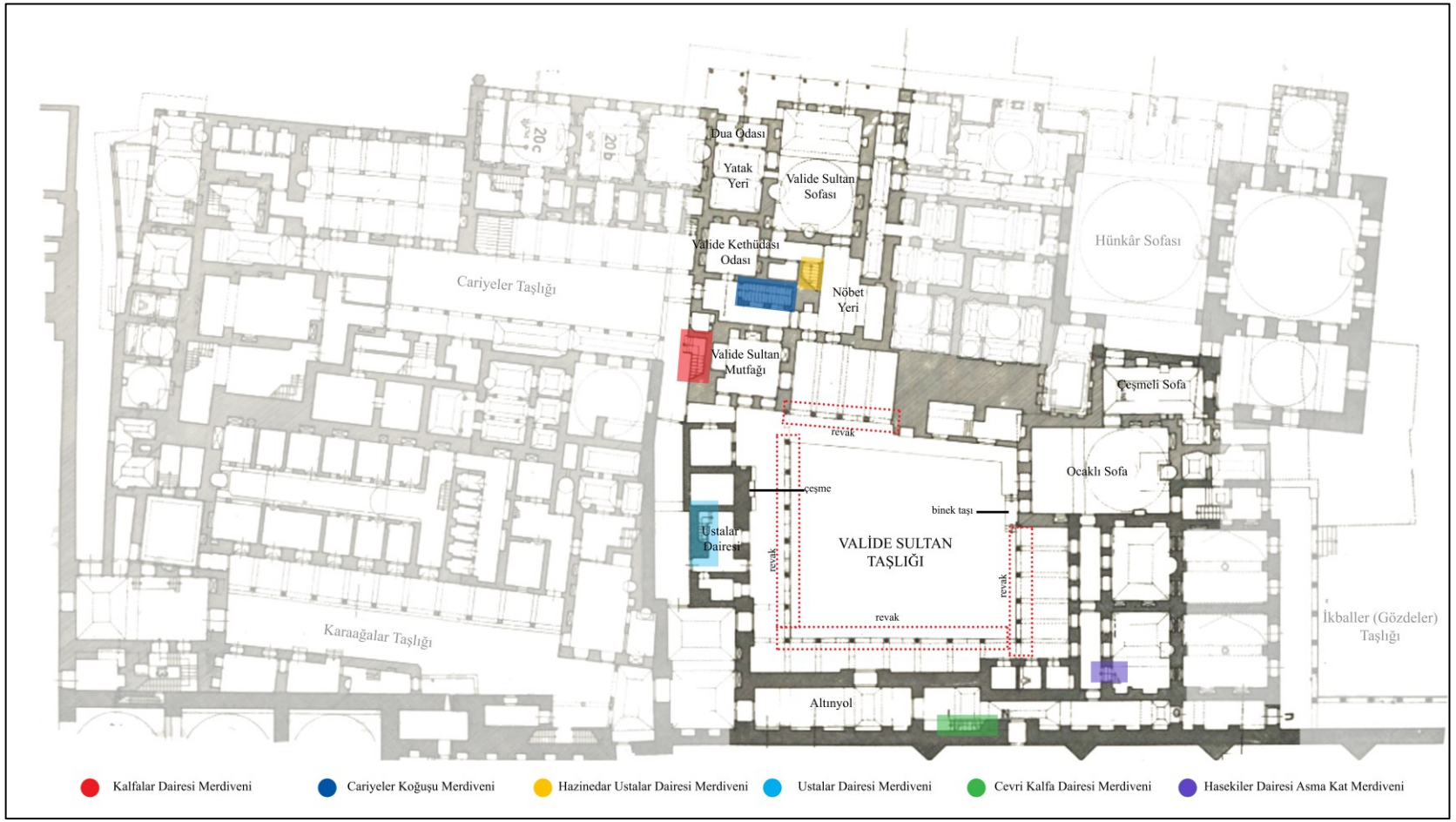
[485] C. Rålamb, **İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658,** Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.83-84.

Bu dönemde sarayda hizmet veren isimlerden olan Albertus Bobovius'un planında (Resim 3.144) Harem, şematik olarak görülmektedir. Bu planın Claes Rålamb'ın planının biraz daha gelişmiş halidir. A. Bobovius, Harem ile ilgili olarak fazla bilgisi olmadığını, oradan ayrılmış birinden öğrendiği kadarıyla 1200'den fazla kölenin yaşadığını aktarmaktadır.[486] Valide Sultan Taşlığı'nı kadınların çamaşırları asıp havalandırdıkları yer olarak tanımlamıştır.[487] Eldem-Akozan'ın 17. yy. restitüsyon planında taşlığın zemin katının iki cephesi revaklı, diğer iki cephesi ise kısmen revaklı olduğu görülmektedir.

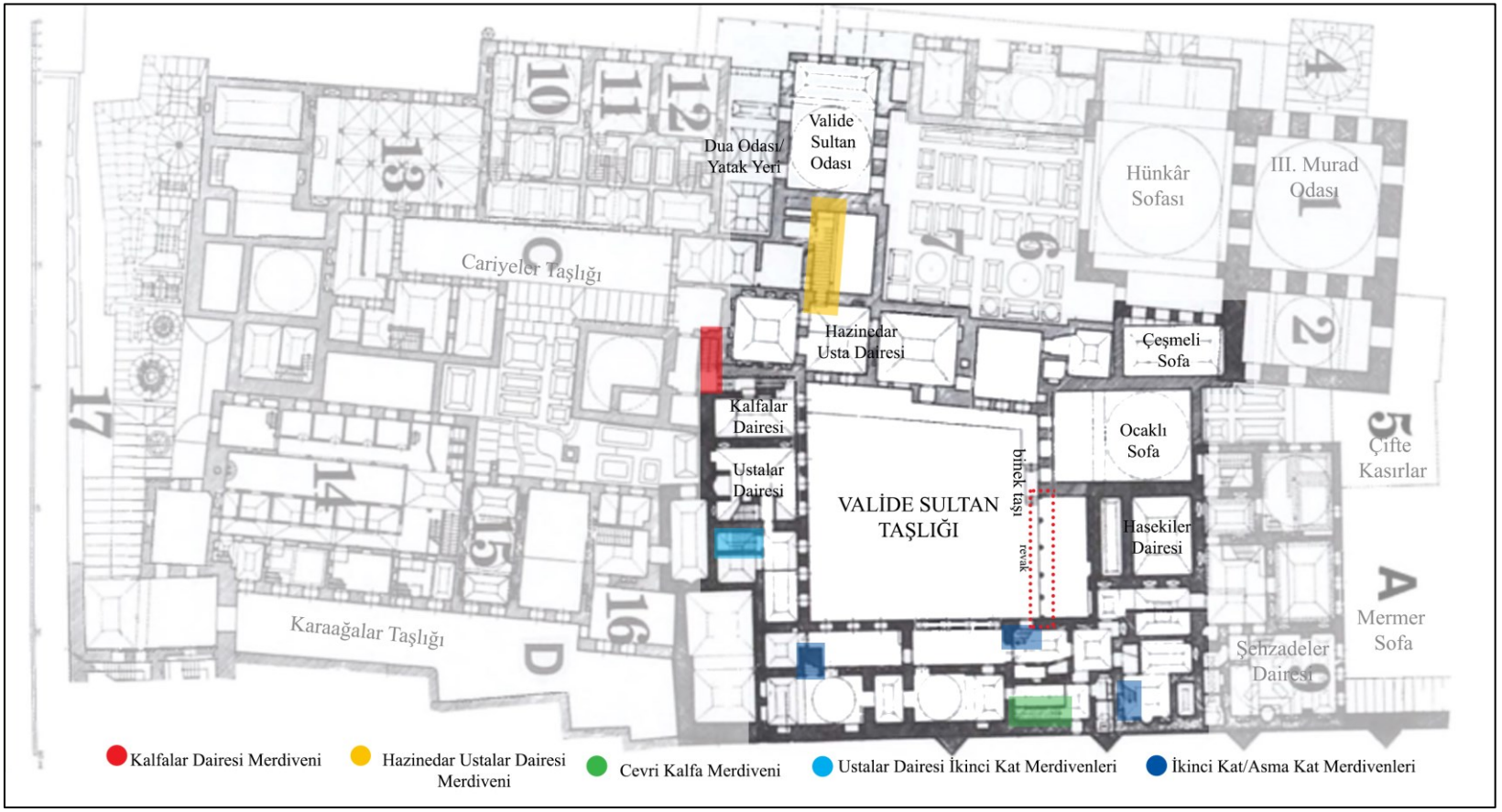

Resim 3. 145: Wilhelm Dillich, 1600'lü yılları'na ait gravüründe Harem'in Gösterimi. (S.H.Eldem-F.Akozan, 1982, L.82.)

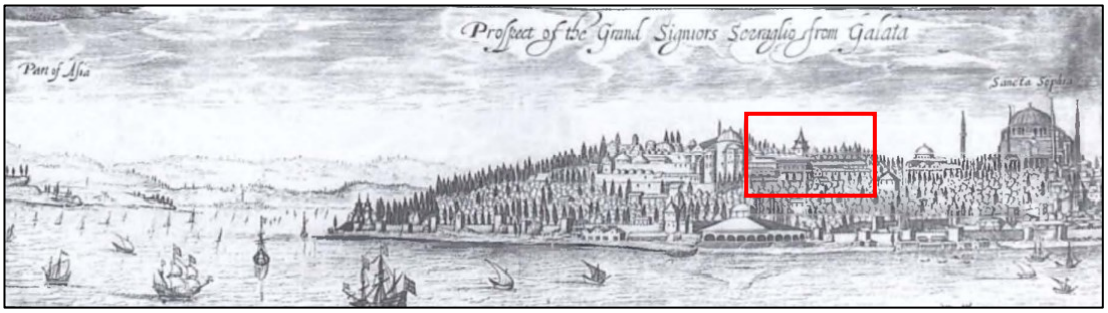
[486] A. Bobovius, **Saray-ı Enderun**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s.66.
[487] bkz. EK:21.

Resim 3. 146: 17. yy. Harem Zemin Kat Restitüsyon Planında mekanların ve merdivenlerinin gösterimi. (Eldem-Akozan,1982, L.100.)

Resim 3. 147:17. yy. Harem birinci kat restitüsyon planında mekanların ve merdivenlerinin gösterimi. Eldem-Akozan'dan, (G. Necipoğlu, 2014, s.218.)

Resim 3. 148: Topkapı Sarayı'nın Haliç cephesinde Harem'in Gösterimi, George Sandys'den, A Relation of a Journey begun An Dom, 1610
(G. Necipoğlu, s.360.)

M. Kocaaslan, IV. Mehmed'in 1665 yangını sonrası inşa faaliyetlerini başlattığını ve üç aylık süreçteki inşa faaliyetlerinin IV. Mehmed tarafından beğenilmediğini aktarırken [488] Silahdar ise IV. Mehmed'in isteğiyle bundan sonraki devam edecek onarımların ahşap yerine taş veya demir kullanılarak gerçekleştirildiğini aktarmaktadır.[489] G. Necipoğlu, 1665-1666 yıllarına ait hesap defterinde bu yangın sonrasındaki ikinci onarımlara ait hesap defterinde taş, mermer, sütun, tuğla, demir, kurşun gibi çeşitli malzemelere harcandığını aktarmaktadır.[490] Bu onarımların sonucunda ahşap olan yapılaşma kargir yapılaşmaya döndüğü görülmektedir. 1665 yangını sonrası üç yıl süren onarımın ve bu dönemin ikinci yarısından 18. yüzyıla kadar padişahların Edirne Sarayı'nda yaşamasıyla bağlantılı olmasıyla ilgili olacak ki 16. yy. planı ile karşılaştırıldığında taşlık çevresindeki yapılara büyük eklemeler yapılmamıştır. G. Tanyeli, bu inşaat sonrası Valide Sultan Dairesi'nin alt yapılarını 17. Yüzyılın son çeyreğine tarihlendirmektedir.[491] Bu onarımlarda taşlığın çevresindeki Valide Sultan Sofası, Yatak Odası, Dua Odası, Çeşmeli Sofa, Ocaklı Sofa, Hazinedar Usta Daireleri'nin duvarlarında ve taşlık çevresinde ağırlıklı olarak 17. yüzyıla tarihlenen İznik çini örneği görülmektedir.

[488] Kocaaslan, s.212-217.
[489] Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, **Silahdar Tarihi**, Cilt:1, Türk Tarih Encümeni, İstanbul, 1928.
[490] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı,** s.231. Hesap defteri için bkz. 7 BOA. MAD. 908; Malzemelerin detayıyla ilgili olarak bkz. Kocaaslan, s.217-227.
[491]Tanyeli, **Topkapı Sarayı Haremi'nin Haliç Cephesindeki Yapılaşmasının Evrimi,** s.162.

Çeşmeli Sofa'nın duvarındaki çiniler Tekfur Sarayı çini örneği olan ve bu döneme tarihlenen ulama çiniler (Resim 3.149) ile kaplıdır. Ocaklı Sofa'nın duvarlarını çevreleyen bu inşaları yaptırtan dönemin padişahı IV. Mehmed'i öven yazı kuşağı bulunmaktadır.[492] Hasekiler Dairesi'nin zemin kattaki ilk mekanlarından olan Ocaklı Sofa yönündeki mekanın hol pencerelerinin iç yüzeyinde, Altınyol yönündeki mekanın ocak sıvasının altına raspa sonucu tespit edilen 17. yüzyıl çinileri ve taşlıktan girilen girişin bulunduğu yerdeki mekanlardan birinde de 18. yy. çinilerinin altında 17. yüzyıla tarihlenen çiniler tespit edilmiştir.

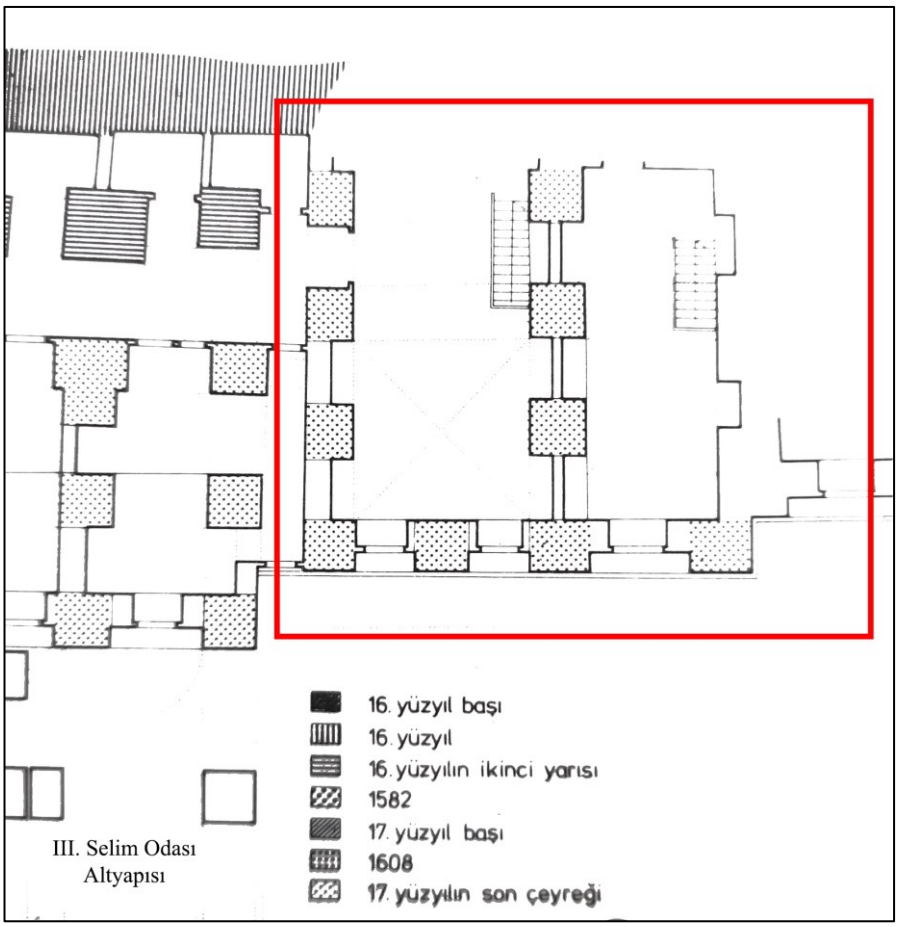

Resim 3. 149: Çeşmeli Sofa'nın 17. yy.'a ait ulama çinileri.
(F.Z.Dumlupınar, 2015, s.61.)

Restitüsyonda bu döneme tarihlenen ve kitabe tarihi de 1667 (H.1078) tarihli mermer çeşme bulunmaktadır.[493] Bu restitüsyonda günümüzdeki Valide Sultan Dairesi Giriş Holü ile Bekleme Odası'nın (Misafir Odası) ve Hasekiler Dairesi taşlık cephesindeki odaların bulunduğu yerde revakların olduğu görülmektedir.Giriş Holü'nün duvarlarındaki çini kaplamalarında bu döneme ait olmayan sonraki

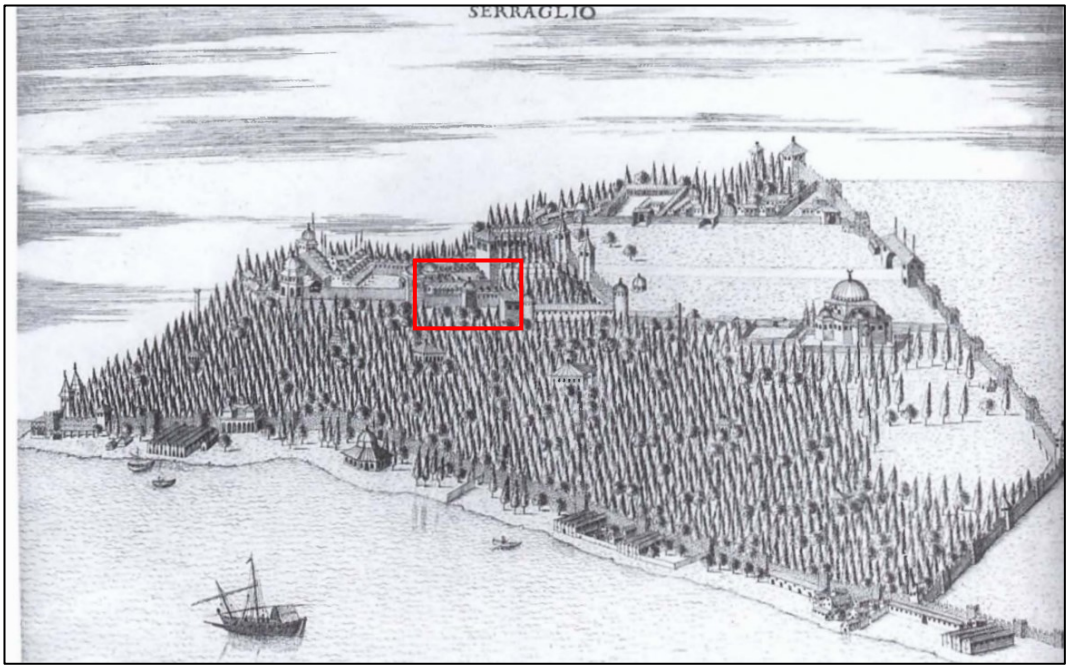
[492] Balcı, s.121.
[493] Kollektif, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, s.153.

dönemlere ait olan çini kaplama kullanıldığı görülmektedir. Eldem-Akozan'ın Valide Sultan Sofası'nın 17. yy. restitüsyonunda, sofa ve sekinin olduğu bölüm olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Sofanın kendine ait çeşmesi ve ocağı bulunmaktadır. Sofadan, Valide Sultan Yatak Yeri ile Dua odasına geçilmektedir. Yatak Yeri'nin kesitte de görüldüğü gibi şirvanı bulunmaktadır ve ışığını giriş bölümündeki tepe pencerelerinden almaktadır. Günümüzdeki çırağma adı verilen kandil boşluğunun bu dönemde de olduğu görülmektedir. Dua Odası'nın pencereleri Haliç cephesine açılmaktadır. Haliç cephesi, Valide Sultan Sofası'nın sekisi ve Dua Odası ile sonlanmaktadır. Cephenin devamında saçağı destekleyen ahşap direk bulunduğu görülmektedir.

Resim 3. 150: G. Tanyeli'nin Harem alt yapısının dönemlerini gösteren planda Valide Sultan Dairesi'nin alt yapısının gösterilmesi.

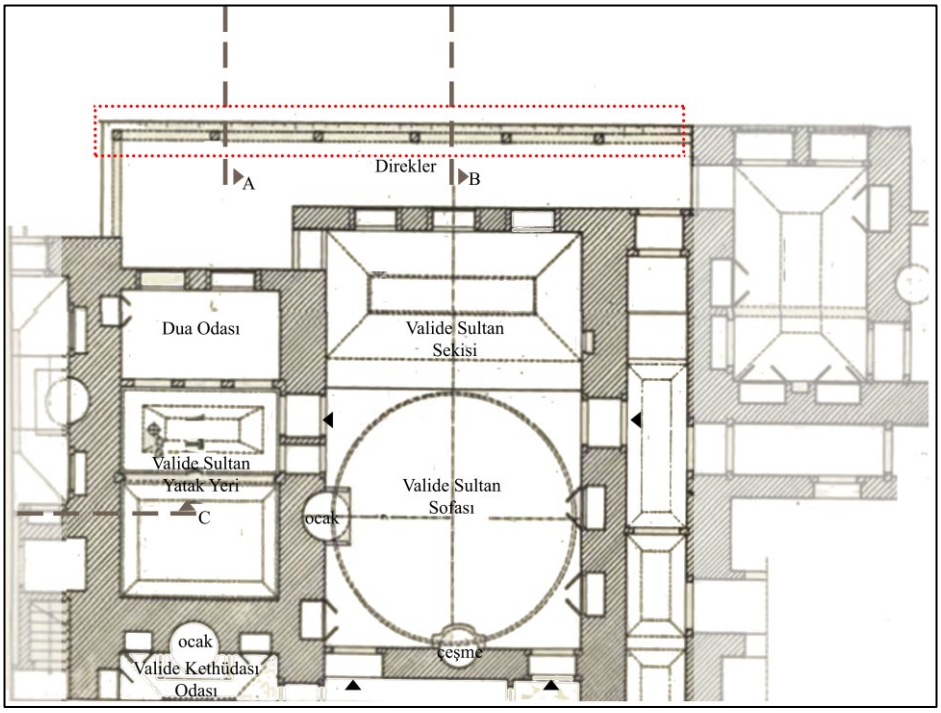
(G. Tanyeli, 1988, s.174.)

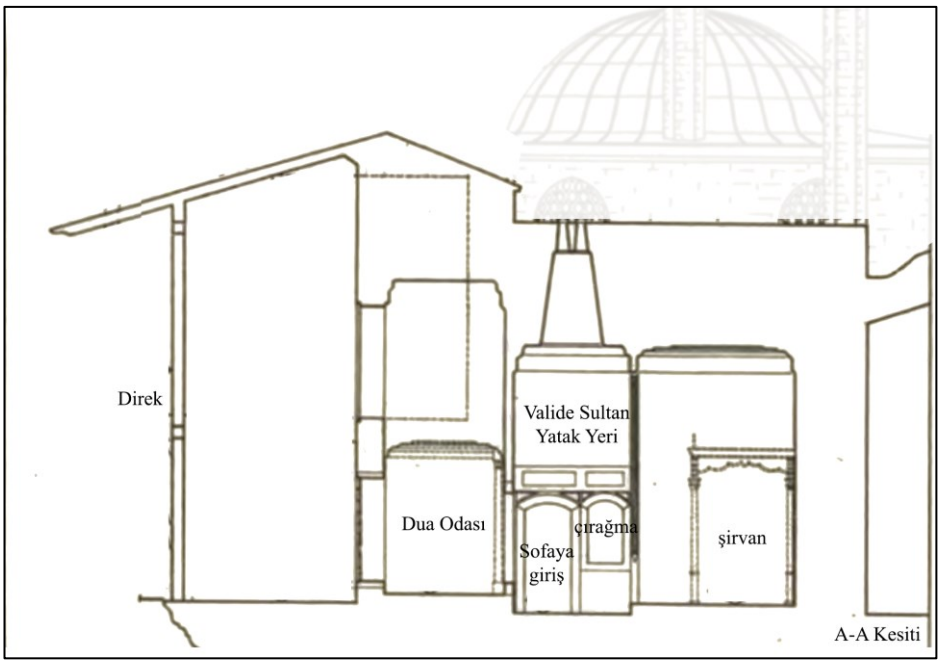
Resim 3. 151: 1686 yılı Topkapı Sarayı Haliç cephesinde Harem'in gösterimi. Francesco Scorella, Österreichische Nationalbibliothek'den. (G.Necipoğlu, s.362.)

Resim 3. 152: Valide Sultan Giriş Bölümü'ndeki revakların içten görünüşü. (M. Kocaaslan, 2010, s.118.)

Resim 3. 153: Eldem-Akozan'ın 17. yy. Valide Sultan Sofası restitüsyon planında mekanların ve girişlerin gösterimi.
(Eldem-Akozan, 1982, L.133.)

Resim 3. 154: Eldem-Akozan'ın 17. yy. Valide Sultan Sofası restitüsyon kesitinde bu döneme ait mekanların gösterimi.
(Eldem-Akozan, 1982, L.133.)

Resim 3. 155: Valide Sultan Taşlığı 17. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı.

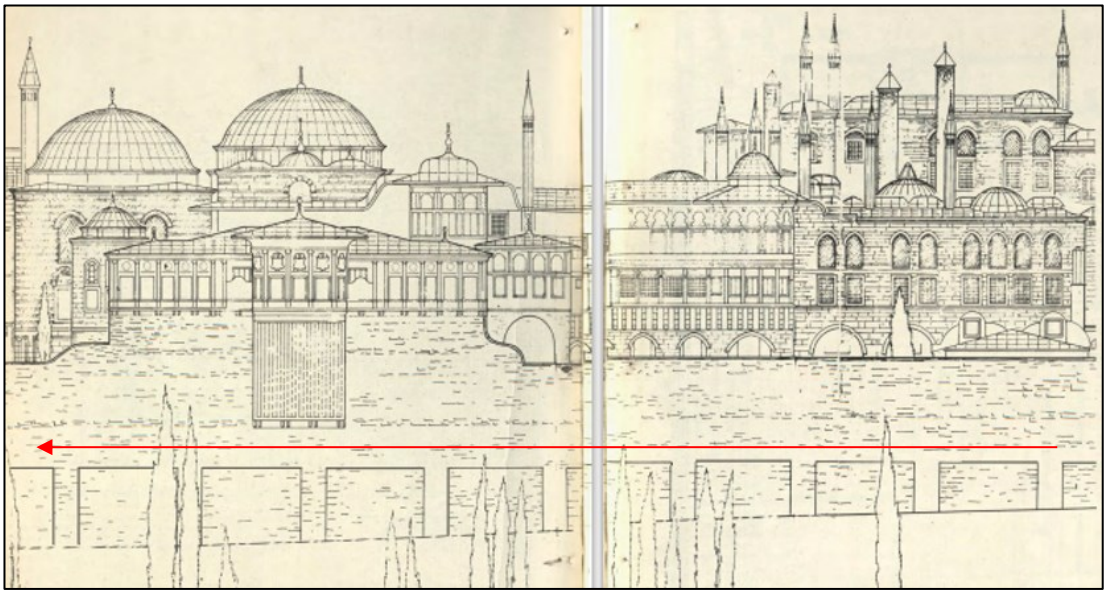
Resim 3. 156: Valide Sultan Taşlığı 17. yy. Döneminin Hipotetik Mekanları.

Resim 3. 157: Valide Sultan Taşlığı'nın 17. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı.

3.4.4. 18. yy.

18. yüzyıl, klasik üsluptan farklı olarak Batı etkisinin görülmeye başladığı bir yüzyıldır. Bu dönem ilk olarak Lale Devri ile başlamış daha sonrasında da Barok ve Rokoko üsluplarının hakim olduğu mimari üslup ile devam etmiştir. Diğer yandan bu dönemde yaşanan deprem sonrası onarımlar ile birlikte yeni yapılar da yapılmıştır. Bu dönemde eklenen yapılarla birlikte, kargir saray görüntüsünden uzaklaşarak konak, ev mimarisine (Resim 3.158). dönüşmüştür. Bu dönemin ilk yapıları Valide Sultan Dairesi'ne eklenmiştir.[494]

Resim 3. 158: Haliç cephesi mimari dönüşümün gösterimi.
(S.H.Eldem-F.Akozan, 1982, L.108.)

1740'a kadar devam eden Lale devri olarak adlandırılan dönem, Batı etkisinde gözükse de Doğu Mimarisi kaynaklı olduğunu, 1740 yılından sonraki yapılarda ise

[494] İsmail Asım Efendi, **Târih-i Raşid ve Zeyli**, II, haz. Abdulkadir Özcan, Klasik Kitap, İstanbul, 2013, s.725. bkz. *"Bina-yı Kasr-ı Cedid der Harem-i Hümayun. Ferman-ı hümayun sadır olduğu üzere nefs-i nefis-i hümayun için Valide Sultan İsmetüha Hazretleri Dairesi'nde, merkez-i daire-i saray-ı behişt-asa olan tahtani bir oda üzerine müceddeden fevkani bir kasr-ı âli ve bir oda binasına ferman-ı hümayun ile ihtimam ve itmam olundu".*

Batı etkisi yoğun olarak hissedilmeye başlanmıştır.[495] H. Theunissen, 1740'lara tarihlenen Valide Sultan Taşlığı çevresindeki klasik dönem Osmanlı çinilerinde Barok ve Rokoko etkisinde olan çini örneği (Resim 3.159) ile bu durumu örneklendirmiştir.[496] F. Yenişehirlioğlu, bu yüzyılın başında tahtta olan III. Ahmed'in (1703-1730) Fransa'da benimsenmiş gücü temsil eden yapıların ortaya konulması fikrini benimsemiş olabileceği ve bundan etkilenerek Osmanlı Mimarisi'ne yeni mimari üslupların ortaya çıkmış olabileceğini aktarmaktadır.[497]

Resim 3. 159: 1740'lara tarihlenen Barok Rokoko etkileri görülen Osmanlı çinisi. Örneği. (H. Theunissen, 2006, s.244.)

III. Ahmed ile başlayan Lale Devri mimari anlayışı ilk olarak III. Ahmet Yemiş Odası'nın duvarlarında) yoğun meyve ve çiçek kompozisyonlarının oluşturduğu

[495]S. Şahin**, Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.226-243.; S. Ünver'de 18. yüzyılın ilk dönemlerinde hala bir önceki dönemlerin etkisinde olduğunu; fakat 18. yüzyılın yarısından sonra Rokoko etkisinin görüldüğünü aktarmaktadır. bkz. S. Ünver, s.114.

[496] H. Theunissen, **'Dutch Tiles in 18th-Century Ottoman Baroque-Rococo Interiors: the Sabil-Kuttab of Sultan Mustafa III in Cairo'**, Electronic Journal of Oriental Studies, 9/3, 2006, s.23.

[497] F. Yenişehirlioğlu, **Western Influence on the Ottoman Architecture in the 18th Century**, Das Osmanische Reich und Europa 1683 bis 1789: Konflikt, Entspannung und Austausch, Verlag Für Geschichte Und Politik, Vienna, 1983, s.157.

motifler, vazolarda demet halinde çiçeklerin resmedildiği duvar resmi şeklinde görülmüştür.[498] III. Ahmed (1703-1730) ile başlayan Lale Devri üslubu, I. Mahmud (1730-1754) döneminde daha kalıcı bir sanat anlayışına dönüşmüştür.[499] Bu dönemin onarımları Beşir Ağa tarafından gerçekleştirilmiştir.[500] III. Ahmed döneminde padişah Edirne'de iken saat tamiri için Harem'e girmiş olan Aubry de La Motraye, girdiği mekanların adları ile ilgili bilgi vermezken, kafesli büyük pencerelerinin ve koridorlarda sedirlerinin olduğundan bahsetmiştir.[501]

1.Valide Sultan Giriş Holü **2.**Valide Sultan Bekleme (Misafir) Odası **3.** Hasekiler Dairesi

Resim 3. 160: Eldem- Akozan'ın 18. yy.'ın ilk yarısına ait restitüsyonunda bu dönem eklenen yapıların gösterimi.

[498] G.E.Canca, **Bir Geçiş Dönemi Olarak İstanbul'da III. Ahmet Devri Mimarisi (1703-1730),** Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul,1999, s.160-162.
[499] Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.499.500.
[500] A.Akdin, **Topkapı Sarayı Harem Dairesinde Yapılan Tamiratlar ve Eklemeler (18.Yüzyıl),** Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2019,s.28-29.
[501] Kömürciyan, s.154-155.

Resim 3. 161: Valide Sultan Giriş Bölümü.
(M. Kocaaslan, 2010, s.118.)

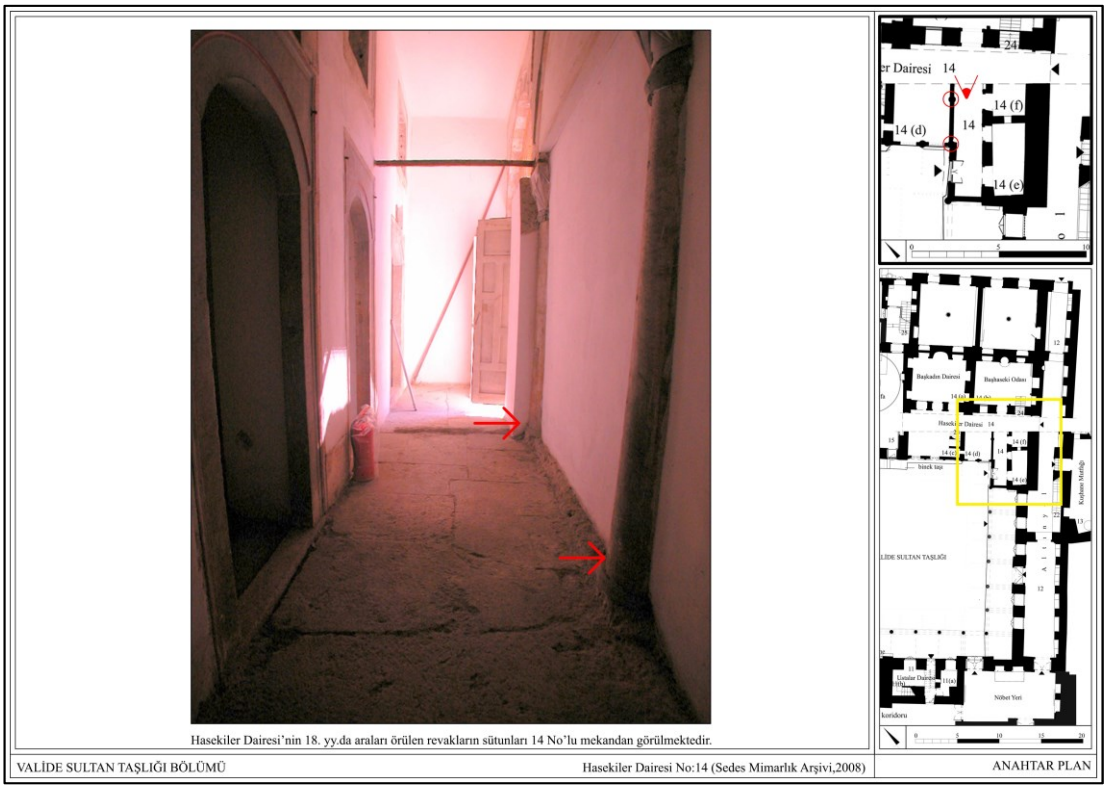
Eldem-Akozan'ın 18. yy. ilk yarısına ait restitüsyonunda Valide Sultan Taşlığı'ndaki 17. yüzyıldaki Haliç Cephesi'nde açık olan revakların arasının kapatıldığı ve günümüzdeki Valide Sultan Giriş Holü ve Bekleme Odaları'nın yapıldığı görülmektedir (Resim 3.160). Aynı restitüsyonda Hasekiler Dairesi'nin taşlık cephesindeki revaklarında aralarının yeni kapatılmaya başlandığı (Resim 3.160) görülmektedir. Bu mekanlardan Valide Sultan Giriş bölümü duvarlarında, 18. yüzyıla tarihlenen Napoli üretimi İtalyan çiniler (Resim 3.161; Resim 3.163) kullanılmıştır.[502] H. Adıgüzel, bu çini çeşidinin kullanılmasının Osmanlı çini kitabeleriyle benzerlik taşımasıyla ilişkisi olabileceğini aktarmaktadır.[503] Hasekiler Dairesi'nin ilk yapılmış mekanlarındaki (Resim 3.82; No:14a) 18. yy. çinilerinin altında ve dairenin holüne bakan pencerelerinin iç yüzeyinde 17. yüzyıla tarihlenen çiniler bulunmaktadır.

[502] H. Adıgüzel, **Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi,** Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s.121-138.
[503] Adıgüzel, s.138. Çiniler ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. H. Adıgüzel, a.g.e, s.121-139.

Resim 3. 162: Valide Sultan Giriş Holü duvarlarında kullanılan 18. yy. İtalyan Çini örneği.

(H. Adıgüzel, 2014, s.121-138.)

Resim 3. 163: Hasekiler Dairesi girişinde 18. yy.'da araları kapatılan revakların sütunları.

Resim 3. 164: Hasekiler Dairesi 18. yy.'da eklenen Haseki Odası.[504]

Hasekiler Dairesi'nin taşlık cephesine yeni eklenen yapılarından biri olan Başhaseki Dairesi'nde 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Hollanda çini örneği görülmektedir (Resim 3.165).[505] Bu çini örneği, III. Osman (1754-1757) döneminden itibaren III. Mustafa (1757-1774), I. Abdülhamid (1774-1789) ve III. Selim (1789-1807) dönemlerinde kullanılmıştır.[506] Bu yüzyılın ikinci yarısında da mekanlar eklenmeye, onarımlar yapılmaya devam ederken Barok ve Rokoko üslubu yoğun olarak III. Selim Dönemi'nden itibaren hissedilmeye başlamıştır.[507]

[504] Resim 3.82; No:14a.
[505] Adıgüzel, s.222.
[506] G.Yılmaz, **Hollanda Duvar Çinilerinin Topkapı Sarayı'ndaki Kullanımı**, Thirteenth International Congress of Turkish Art, (3-8 September 2007, Budapest/Hungary), ed. Géza David and Ibolya Gerelyes, Budapest, 2009, s.740.
[507] F. Özer, **18. yüzyılın Yaratıcı Osmanlı Mimarlığı,** Filiz Çağman'a Armağan, Lale Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.450.

Bu yüzyılın ikinci yarısında III. Osman'ın batılılaşma hareketlerine uzak kalması sebebiyle bu dönemde kesintiye uğramış ve III. Mustafa döneminden sonra kaldığı yerden devam etmiştir.[508] Barok ve Rokoko etkisi, binaların ana yapılarında bir değişiklik göstermemekle birlikte dekoratif anlamda etkisini göstermiştir.[509]

Resim 3. 165: Başhaseki Dairesi duvarlarında kullanılan 18. yüzyıl Hollanda Çinisi örneği, H. Theunissen'den.
(H.Adıgüzel, 2014, s.226-229.)

I.Mahmud dönemine tarihlenen 1740-1741 yılları arasındaki masraf listesinde, Harem Dairesi'ne yeni yapılan mekanlar için ve bazı mekanların tamiri için, boya, oluk ve çatı için harcamalar yapıldığı yazmaktadır.[510] Harem'deki 1757 yılında Valide Sultan'a ait odalarda ve Valide Sultan'ın cariyelerine ait koğuşlarında onarım kapsamında tavanlarda onarım yapılmıştır.[511] III. Mustafa döneminde (1757-1774) İstanbul'da birçok önemli yapının etkilendiği 1766 depremi olmuştur.

Deprem sonrası onarımlarda Harem'in yirmi iki adet kubbesi tamamen yıkılarak tekrardan yapılmıştır.[512] Bu kubbelerden on beşi ahşap geriye kalan yedi

[508] G. Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850,** s.44-45.
[509] Emler, s.215.
[510] TS.MA.d, 1441-, B.T: H. 29.12.1154.(EK A.11-EK
[511] A.Akdin, s.40.
[512] S.A.Diker, s.54.

tanesi ise kargirdir.[513] Buradan çatı örtülerinde hala ahşap yapılaşmanın ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır.

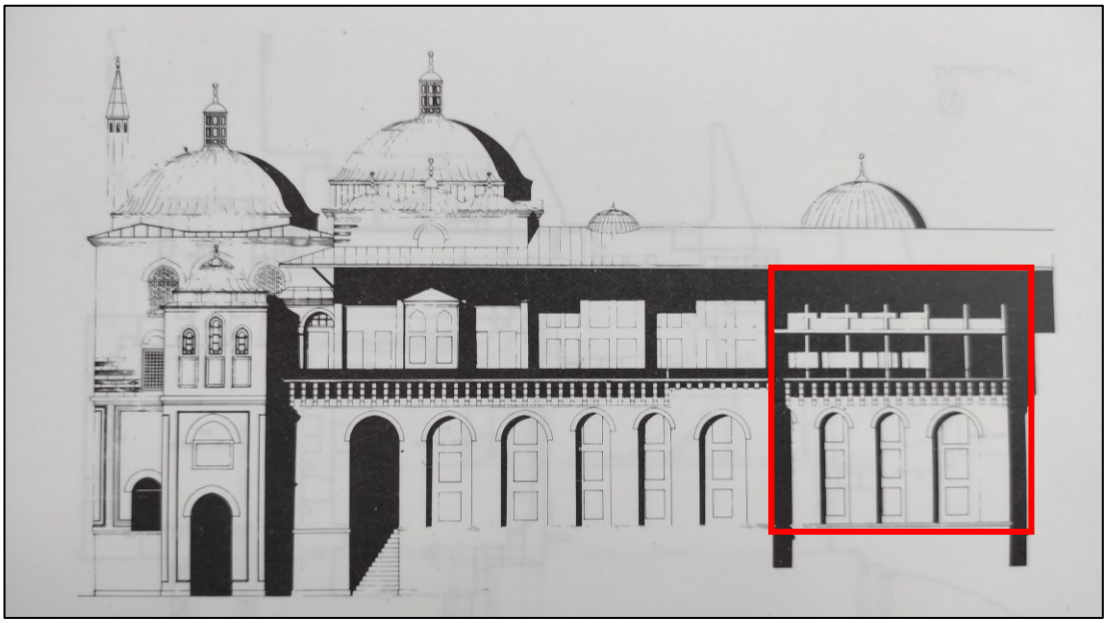

Resim 3. 166: Mihrişah Sultan Sofası niş içi resmi,
(G. Renda, 1982, s.87.)

Abdülhamid (1774-1789) döneminden sonra barok bezemelerin arasına yerleştirilmiş İstanbul manzaraları, kırmızı çatılı evler, kule, köprü, çeşme, suda yüzen yelkenliler, gökyüzünün yer aldığı bezemeler görülmeye başlanmıştır (Resim 3.166).[514]

[513] TS.MA.d, nr. 7722/ 1.
[514] Renda, s.85.

Akdin, 1788 yılında I. Abdülhamid dönemine tarihlenen dönemde büyük onarımların gerçekleştirildiğini aktarmaktadır.[515] Bu dönemde Valide Sultan Dairesi'nin bodrum katındaki kapının üzerinde parmaklık, kafes, şirvan ve dolap, bu kapının iç tarafında parmaklık ve şirvan ile dört tuvaletin su yolları yapılmıştır. Bunun dışında dairenin tavan, döşemeler ve dolaplarda onarımlar, merdiven, kurşun yenilemeleri, dolap, kafes ve fanuslar yapılmıştır.[516] Bu döneme ait arşiv kayıtlarında Hazinedar Ustalar Dairesi'ndeki çeşmenin kaldırıldığı, bu bölüme kahve ocağının yerleştirildiği, tuvaletlerine su yolları yapıldığı, bağdadi tavanın onarımının yapıldığı ve bir tuvaletin kilere dönüştürüldüğü yazmaktadır. [517]

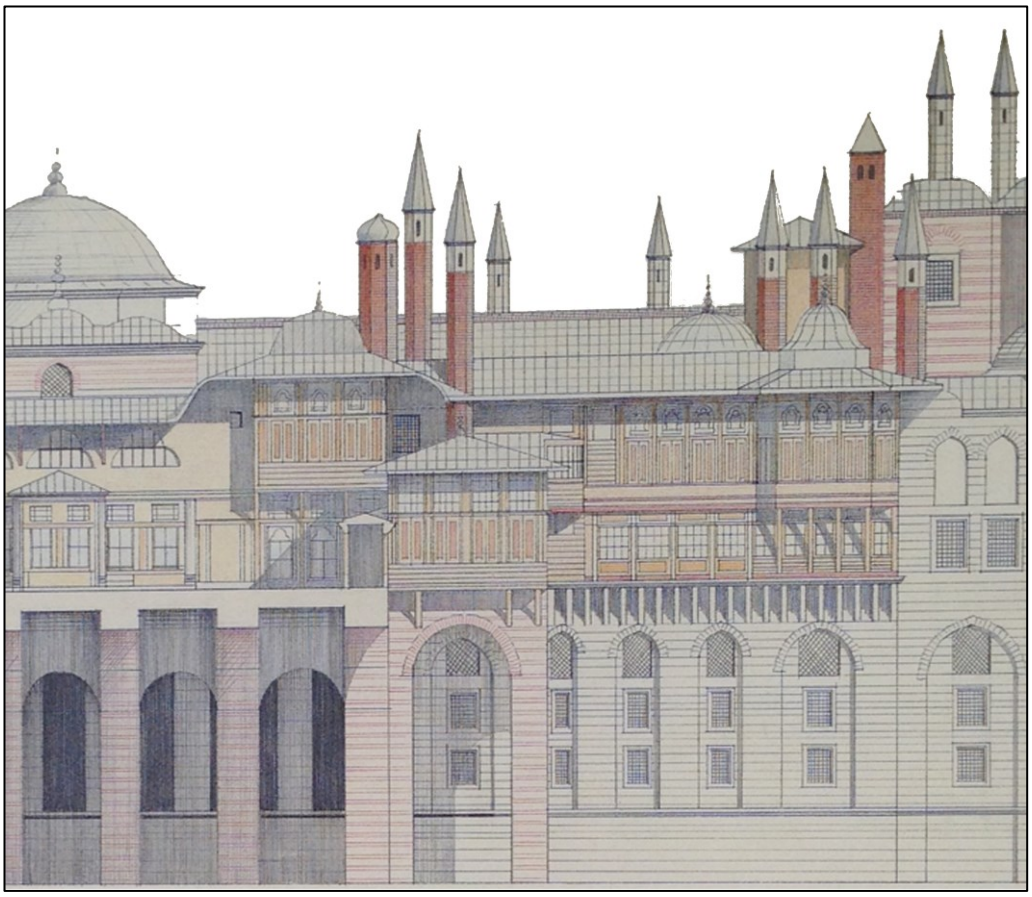
Resim 3. 167: Grelot ve Loos'un gravürlerinden yararlanılarak yapılan Harem Haliç Cephesi'nin 17. yy. sonu 18. yy. başı restitüsyon denemesinde Valide Sultan Dairesi'nin gösterimi.

(G. Tanyeli, 1988, Plan 5.)

Ç. Uluçay, I. Abdülhamid'den sonra tahta çıkan III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan'ın Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na geldiği anı anlatırken taşlığın zemininin

[515] Akdin, s.40.
[516] TS.MA.d, 3129, B.T.: H.29.12.1203. bkz. **EK:26**.
[517] TS.MA.d, 3129, B.T.: H.29.12.1203.

atın ayaklarının kaymaması için çentikli taş kullanıldığı, zemininde büyük blok taşların olduğunu ve Mihrişah Sultan'ın eşi III. Mustafa'yı at ile buradan yolcu ettiğini aktarmaktadır.[518] III. Selim dönemi, duvar resimlerinde doğa kompozisyonlarının daha gelişmesi ve yeşillenmesi yönüyle I. Abdülhamid döneminden ayrılmaktadır.[519] Mihrişah Sultan Dairesi, Dua Odası'ne eklenen oda (Meşk Odası) ve Valide Sultan Geçidi bu dönemde (Resim 3.54) yaptırılmıştır.[520] 1766 depremi onarımları sonrasına ait masraf defterinde Mihrişah Sultan Dairesi için yapılan harcamalarının kaydı bulunmaktadır.

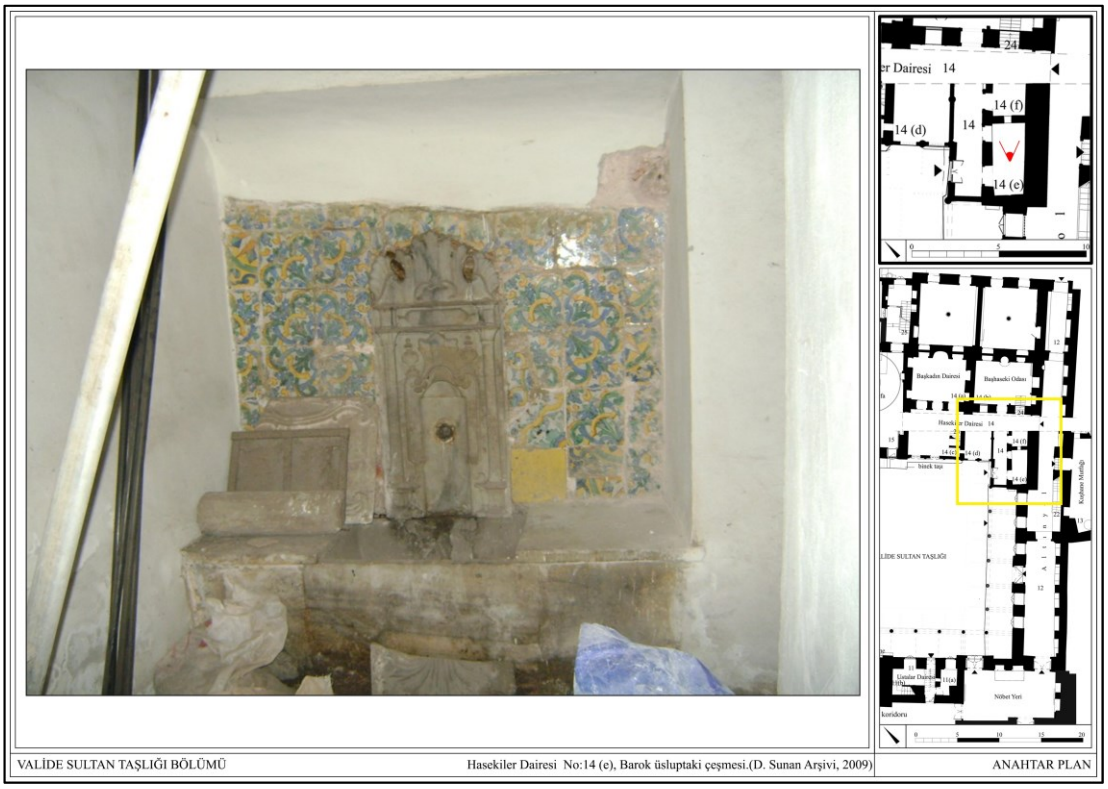

Resim 3. 168: Resim 3.167'deki cephenin günümüzdeki durumu
(Görsel: A. Ataman, Ertuğ&Kölük, 1991, s.19.)

[518] Uluçay, **Harem Hayatının İç Yüzü,** s.11.
[519] Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850,** s.96.
[520] Emler, s.220.; Mihrişah Sultan Odası'nın duvarında Mihrişah Sultan için yaptırıldığı yazmaktadır. bkz. Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.239.

Aynı zamanda Mihrişah Sultan Odası'nda bulunan ocağın (Resim 3.63) üzerinde III. Selim'in tuğrası bulunmaktadır.[521] Bu ocağın batı yönünden başlayan doğusunda sonlanan altın varaklı beyitler hattat Mehmer Yesari tarafından yapılmış ve 1790 (H.1204) tarihi ile sonlanmaktadır.[522]

1792 yılında Şehremini Mustafa Bey tarafından hazırlanan yazıda Valide Sultan Dairesi'nde bir onarım gerçekleştirildiği ve bu onarımın tamirat şeklinde ifade edilen küçük bir onarım yapıldığından ve masraflar darphaneden karşılanmıştır.[523] Bu onarım tarihi, Hasekiler Dairesi'ne bu dönemde eklenen mekanında (Resim 3.82; No:14c; Resim 3.87) ahşap üzerine kalemişi tekniği ile yapılmış kitabesi 1792-1793 yılını göstermektedir. Eldem-Akozan'ın bu yüzyılın ilk yarısında tarihlendiğini varsayarsak, bu dönemde onarımı yapılan mekanlardan biri olduğu söylenebilir.

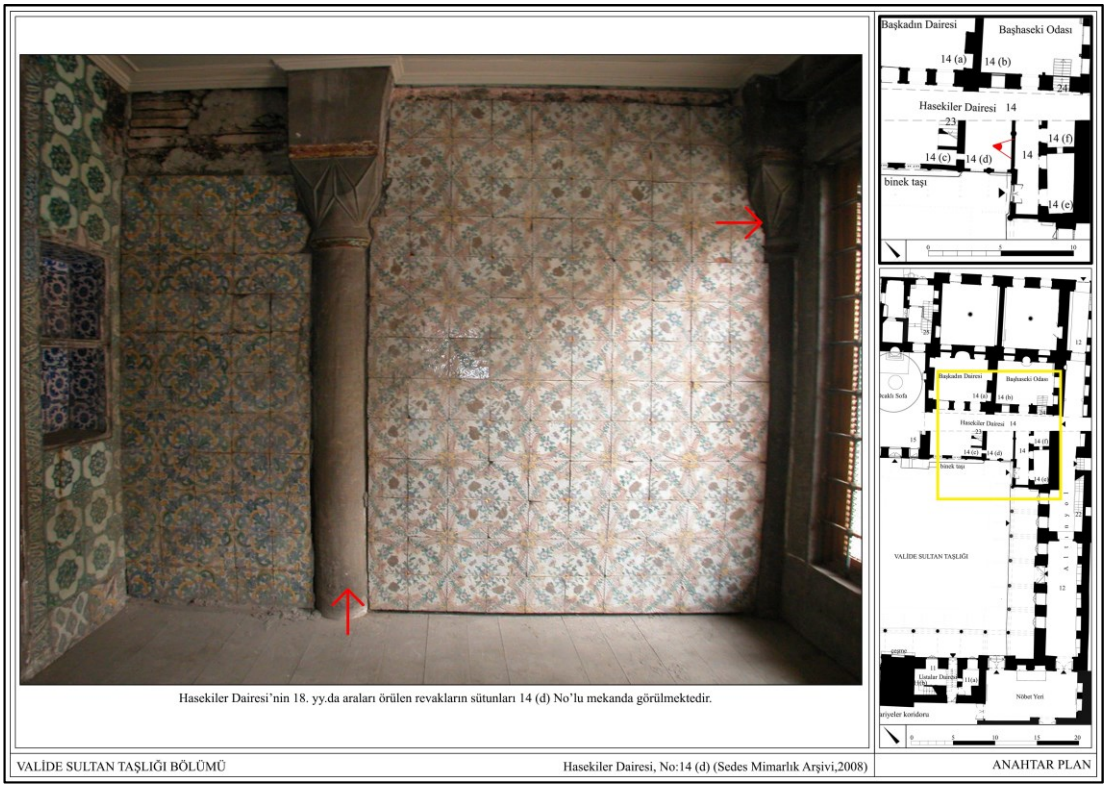

Resim 3. 169: Hasekiler Dairesi No:14 (e) Barok üsluptaki çeşmesi.

[521] Emler, s.223.
[522]Emler, s.224.
[523] TS.MA.d, Belge No: 9583, B.T.: H. 28.11.1207.bkz. EK A.3.

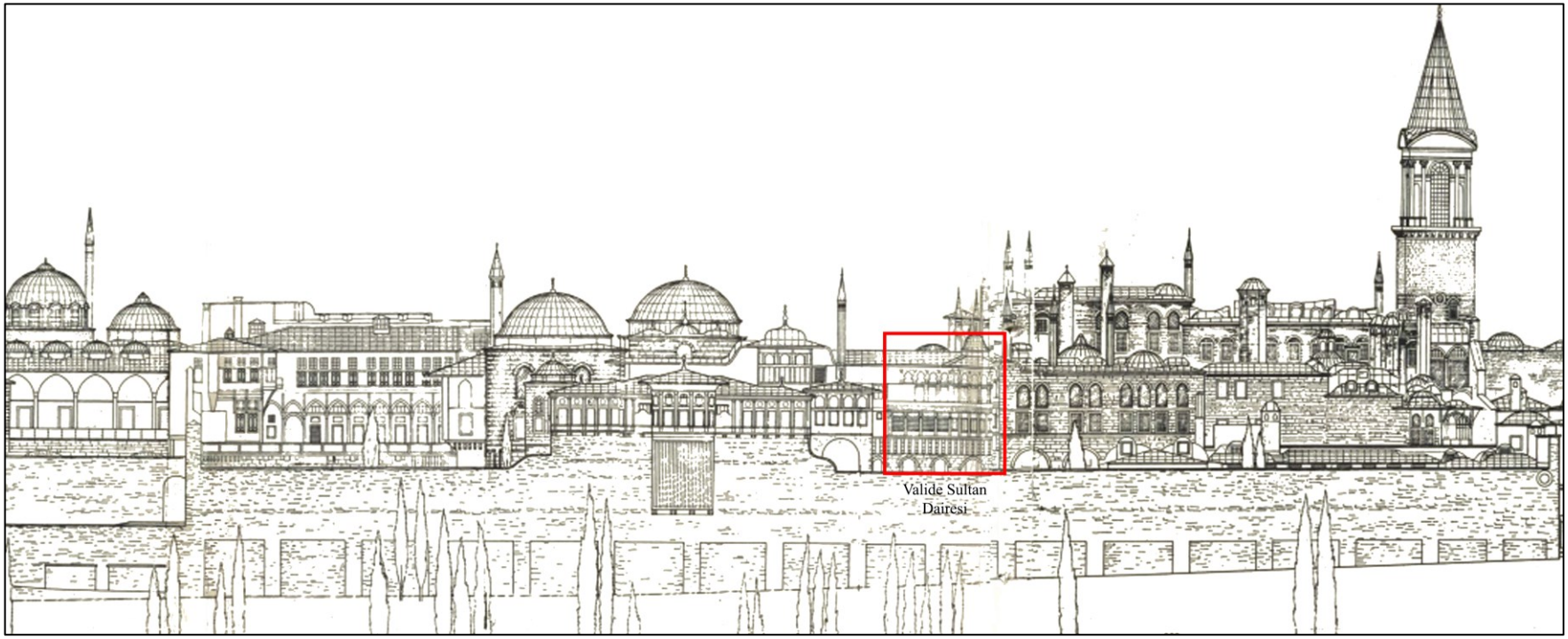
Resim 3. 170: Harem Haliç Cephesi, 18. yy.
(Anhegger, 1986, s.11.)

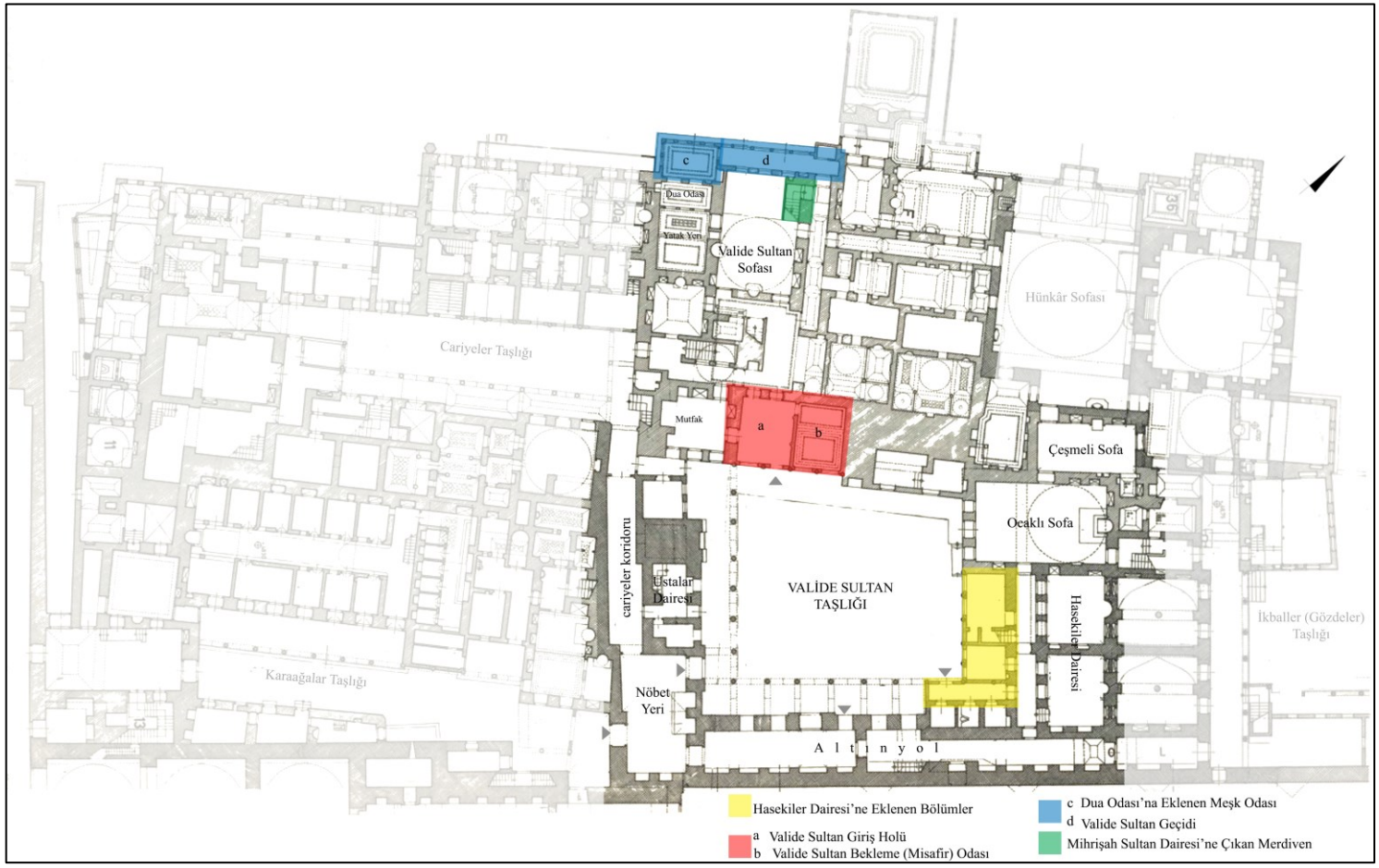
Resim 3. 171: Hasekiler Dairesi No:14 (d) ilk dönem sütunları.

Valide Sultan Yatak Odası'ndaki şirvanı destekleyen ayaklarda bu dönemde eklenmiştir (Resim 3.45).[524] Hasekiler Dairesi'nin taşlık cephesi girişinden ulaşılan holdeki mekanlarda 18. yüzyıla tarihlenen çeşme ve çiniler (Resim 3.169) bulunmaktadır.

[524] Dönmez, s.48.

Resim 3. 172: Eldem-Akozan'ın 18. yy. Haliç cephesi restitüsyonunda Valide Sultan Dairesi'nin gösterimi.
(Eldem-Akozan, L.30)

Resim 3. 173: Eldem-Akozan'ın 18. yy. ikinci yarısına ait restitüsyonunda bu dönemde eklenen yapıların gösterimi. (A.Ürkmez, 2022)

Resim 3. 174: Valide Sultan Taşlığı 18. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı.

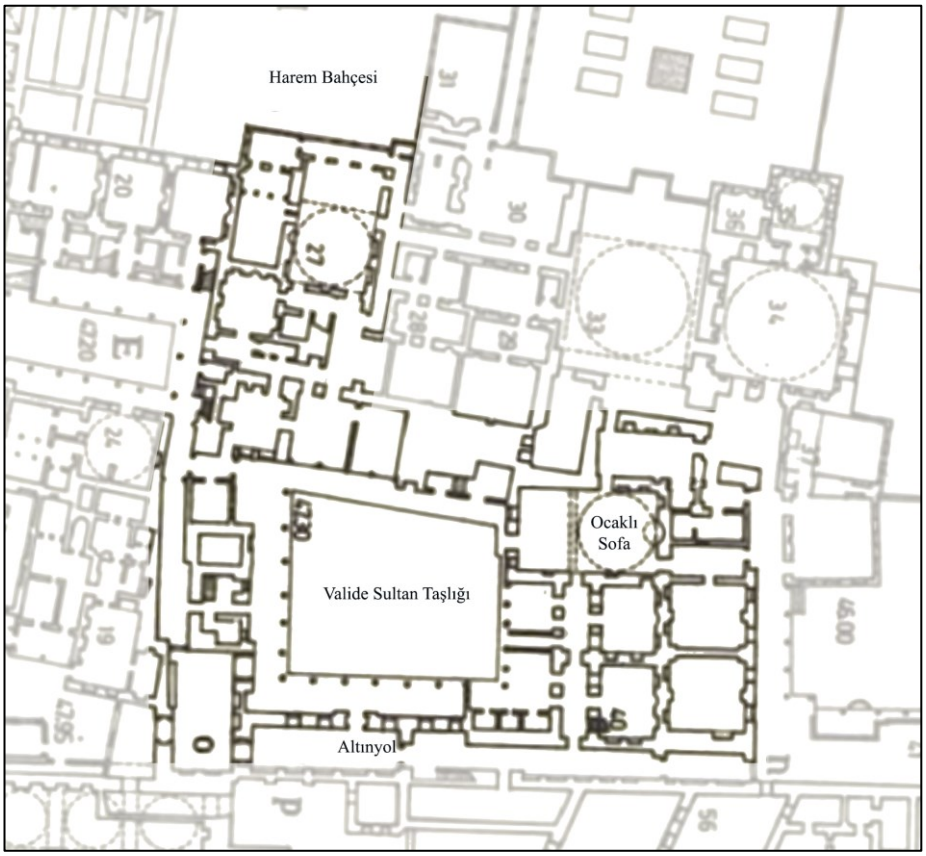
Resim 3. 175: Valide Sultan Taşlığı 18. yy. Döneminin Hipotetik Mekanları.

Resim 3. 176: Valide Sultan Taşlığı'nın 18. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı.

3.4.5. 19. yy.

Saray, son görünümünü 19. yüzyılda I. Abdülmecid dönemi (1839-1861) ile almıştır.[525] III. Ahmed döneminden itibaren padişahlar tarafından kullanımı azalan saray, 1856 yılında Dolmabahçe Sarayı'nın yapılmasıyla I.Abdülmecid döneminden (1839-1861) itibaren terkedilmiş ve Eski Saray görevini üstlenmiştir. Taşındıktan sonra önemli törenlerin Topkapı Sarayı'nda devam ettirilmesi ve hazinedeki eşyaların yabancı elçilere gösterilmesinden dolayı sarayda bakım ve onarım çalışmaları devam etmiştir.[526]

Resim 3. 177: 19. yy.'da Harem Planı'nda Valide Sultan Taşlığı mekanlarının gösterimi.

(Eldem- Akozan, 1982.)

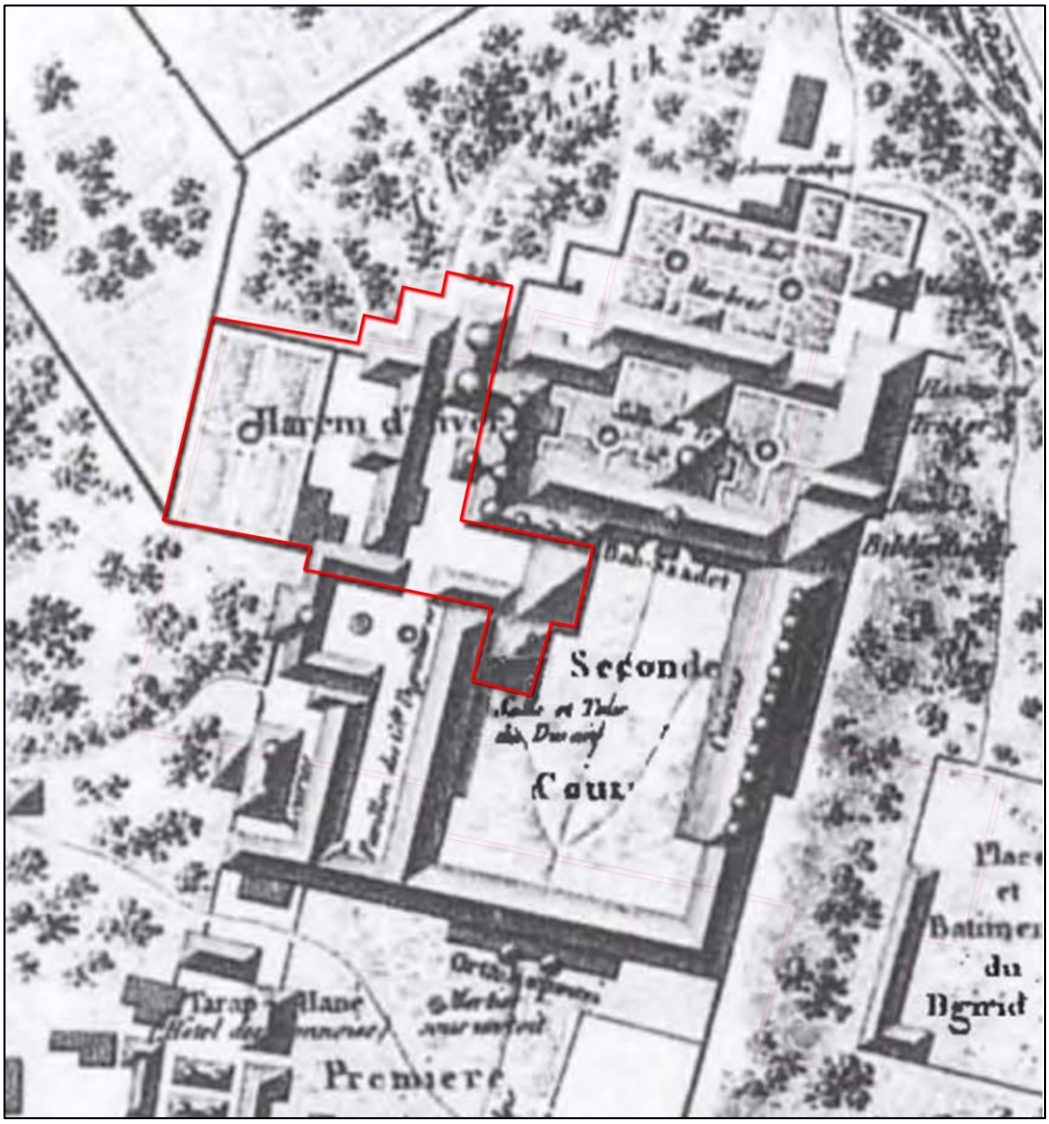
[525] S. A. Diker, s.53.; T. Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-1944),** s.59.
[526] Karahasan, s.31-36.

Resim 3. 178: 1800'lerde Barbié Du Bocage Jean – Denis'in Topkapı Sarayı planında Harem'in gösterimi.
Constantinople, plan du sérail,1800. (Gallica[527])

29 Mayıs 1801 yılına tarihlenen arşiv belgesinde bir deprem sonrası Valide Sultan mekanlarında onarımlar yapıldığından, bu onarımlarda 39 adet camın yerine takılması ve bu onarımlarda yapılan masraflar yazılıdır.[528] Onarımlar, II. Mahmud (1808-1839) dönemine kadar devam etmiştir. 1817-1818 yılları arasında II. Mahmud döneminde ise kapsamlı bir onarım gerçekleştirilmiştir Bu dönemde görülen duvar resimleri, bu dönemden önce yapılmış olan III. Selim Odası ve I. Abdülhamid Yatak Odası'ndaki duvar resimleri ile benzerlik göstermektedir.[529] III. Selim ve I. Abdülhamid dönemindeki maviden pembeye geçişli gökyüzü, II. Mahmud döneminde yerini mavi ve beyaz renge bırakmıştır (Resim 3.89).[530] 1809-1836 tarihleri arasındaki masraf defterinde de Valide Sultan Dairesi'nde yenilemeler yapıldığı yazmaktadır.[531]

[527] Erişim: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8494896f?rk=536483;2 , E.T:04.06.2022.
[528]TS.MA.d, Belge No: 7727, B.T.: H. 29.05.1216. bkz. EK A.1, EK A.2.
[529] G. Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850,** s.99. Merdivendeki Duvar Resmi için bkz. G. Renda, a.g.e, s.99.
[530] Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850,** s.102. III.
[531] Özlü, s.37.

Resim 3. 179: 19. yy. Başı Topkapı Sarayı Planı'nda Harem'in Gösterimi. Melling, Voyage Pittoresque de Constantinople, 1819. (G. Necipoğlu,2014, s.341.)

II. Mahmud'dan sonra, 1839-1856 yılları arasındaki onarım kayıtlarından en kapsamlı olan onarım 1839 yılı onarımlarıdır ve bu onarımlarda Harem'in hizmet mekanları ile Valide Sultan Dairesi mekanlarında yenilemeler yapılmıştır.[532] 1847 yılı kaydında da Harem için harcamalar yapılmaya devam edilmiştir fakat Harem'de yeni bir yapı yapılmadığı göz önüne alınırsa onarımlar için olduğu söylenebilir.[533]

[532] Özlü, s.67.
[533] HH. d, Y.B.: 16365, B.T: H. 29.10.1263. bkz. EK A.9.

I. Abdülmecid'in Topkapı Sarayı'ndan taşınmasından sonra 1856 yılında Üçüncü Avlu'da ve 1862 yılında ise Harem'de yangın çıkmıştır. 1862 yılı yangınında Topkapı Sarayı'nın adını almış olduğu Sahil Sarayı yanmıştır.[534] 1867 ile 1869 yılları arasında onarımlar 58 hafta sürmüş ve bu onarımlarda Harem Dairesi'nin onarımı da gerçekleştirilmiştir.[535]

[534] Karahasan, s.27.
[535] MB.i, Y.B.: 23-122, B.T.: 26.06.1287. bkz. EK A.10.

Resim 3. 180: Valide Sultan Taşlığı 19. yy. Döneminin Restitüsyon Planı.

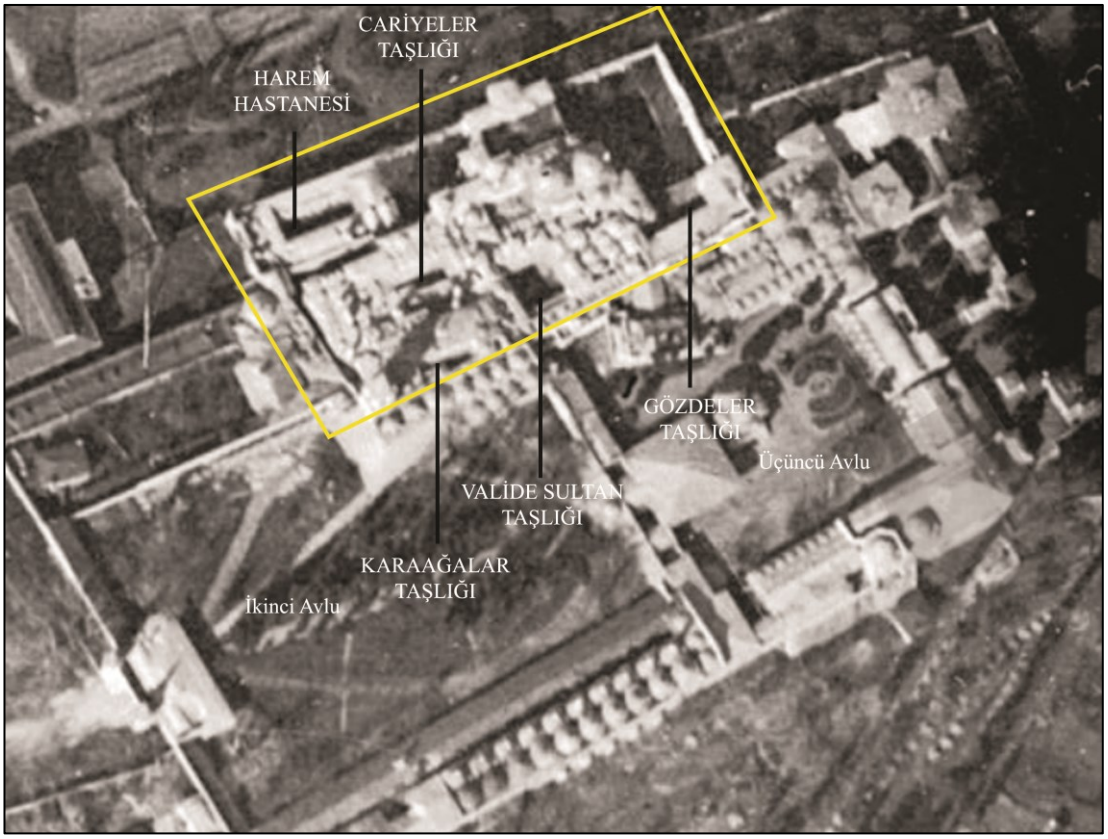
Resim 3. 181: Valide Sultan Taşlığı 19. yy. Döneminin Mekanları.

Resim 3. 182: Valide Sultan Taşlığı'nın 19. yy. Döneminin Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı..

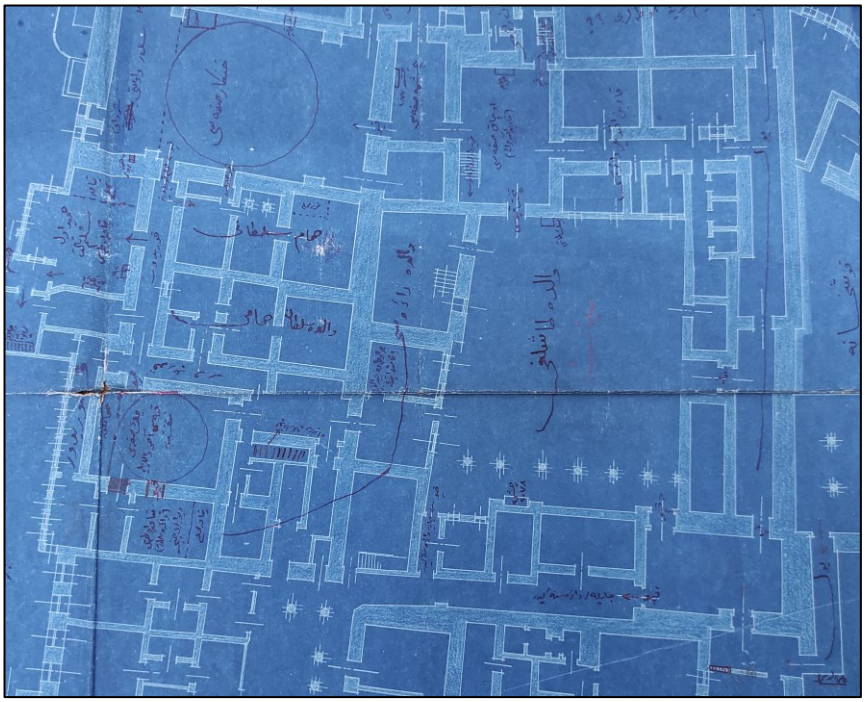
3.4.6. 20. yy.

Sultan Mehmed Reşad (1909-1918), Eski Saray görevini üstlenmiş olan Harem'de yaşayan yaşlı ve cariyeleri sarayın metruk durumda olmasından dolayı diğer saraylara naklettirmiştir.[536] Sultan Reşad'ın tahta çıktığı yıl yani 1909 yılında onarımları takip eden bir komisyon kuruldu ve komisyonda mimar olarak Vedad Bey görevlendirilmiştir. Üç ay sonra onarımların yavaş ilerlediği ve boyacıların sayısının artırılması gerektiği bildirilmiştir. 1911 yılında kurul kararıyla Harem onarımlarının kapsamı genişletilmiştir. Bu onarımlar kapsamında Harem'de çatı, pencere onarımları ve Mihrişah Sultan Dairesi'nin onarımlarının tamamlanması talep edilmiştir.[537]

Resim 3. 183: 1918 Topkapı hava görüntüsünde Harem'in gösterimi
Deutsches Archäologisches Institut, D-DAI-IST-3929, (N. Özlü, s.334.)

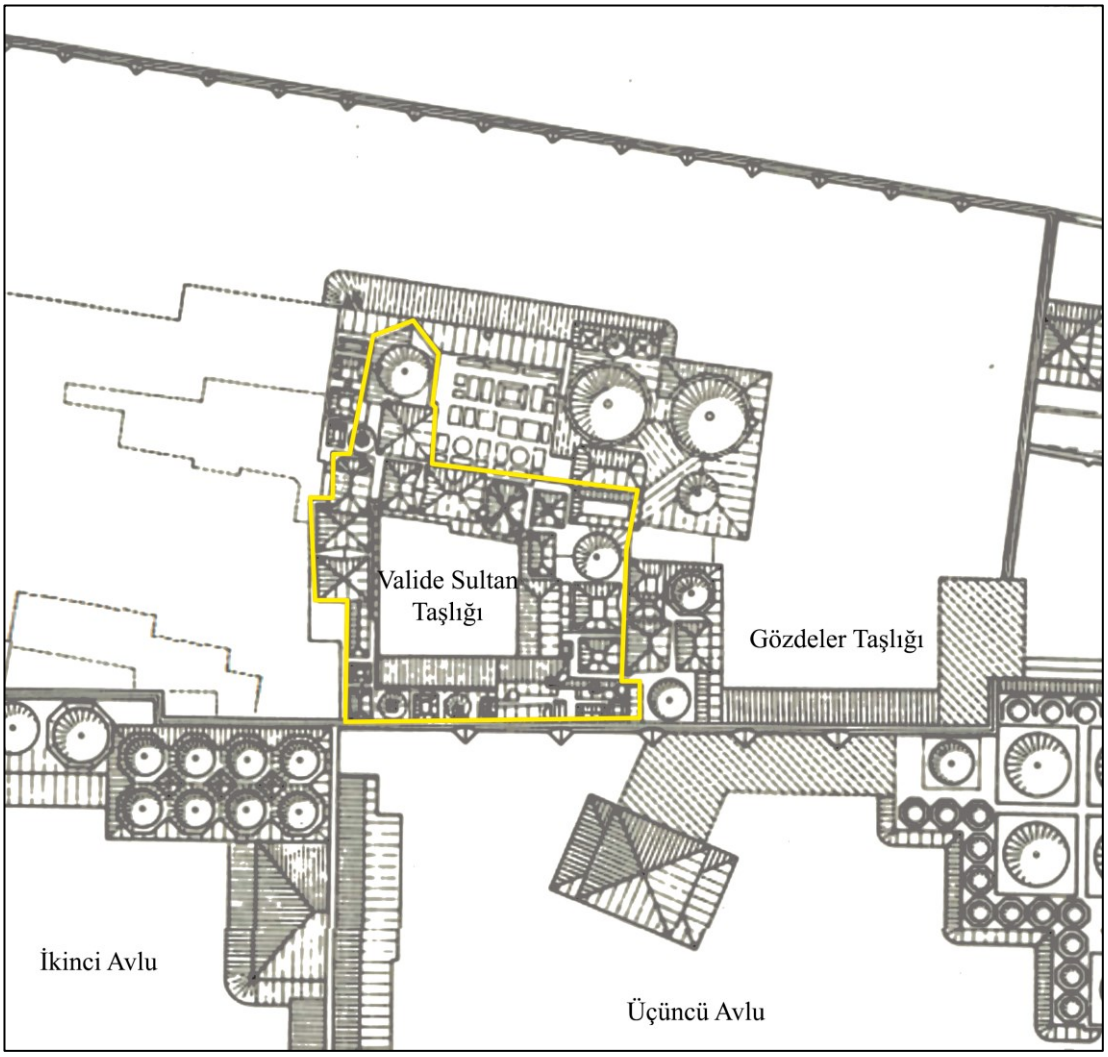
[536] T. Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-1944)**, s.4.
[537] Özlü, s.520-521.

Resim 3. 184: V. Tek'in 1907 Harem Planı'nda Valide Sultan Taşlığı Planı.
(V. Tek, Topkapı Sarayı Büyük Planı, TTK Kütüphanesi Arşivi, H.1325)

Resim 3. 185: Valide Sultan Taşlığı Günümüzdeki Planı.

Resim 3. 186: 1909 Gurlitt Harem çatı planında Valide Sultan Taşlığı'nın gösterimi. (Eldem-Akozan, 1982, L.20.)

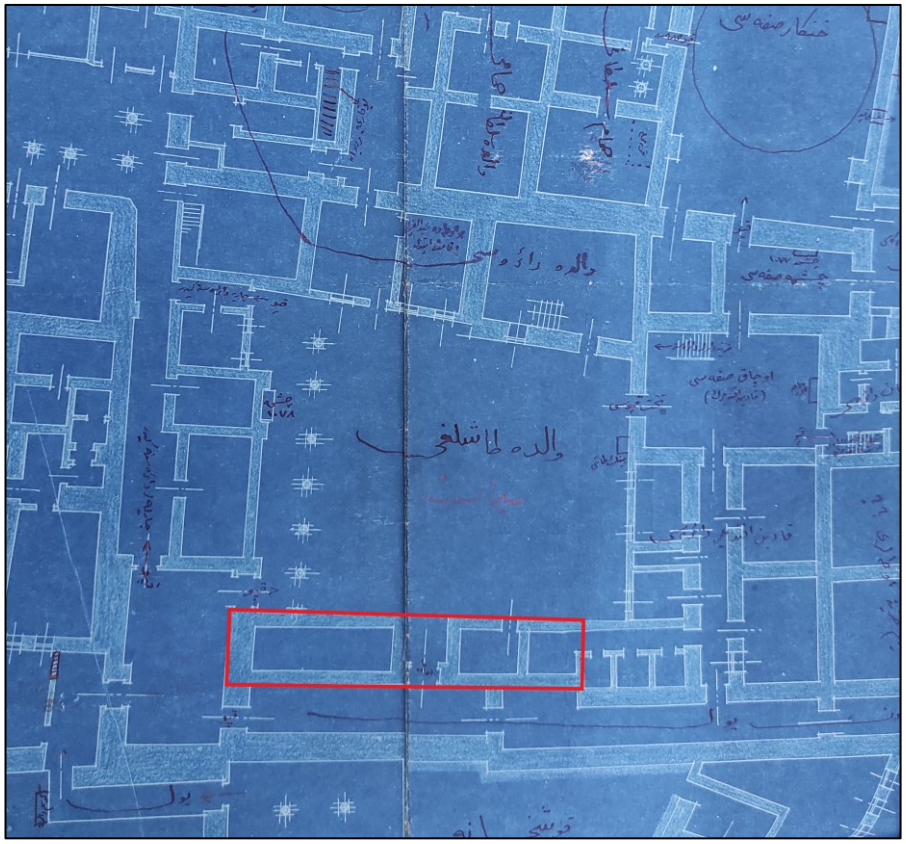
Bu dönemde Muhafazai Âsârı Atika Encümeni Dâîmisi'nin 10 Ekim 1915 Tarihli Raporu'nun 23. Maddesi'nde Ocaklı Sofa'dan Hazinedarlar Dairesi'ne çıkan merdiven kaldırılmıştır (Resim 3.70).

Topkapı Sarayı, 3 Nisan 1924 yılında Asar-ı Atika Müzesi Müdiriyeti'ne bağlı meclis kararıyla müze olmuştur.[538] Müze olmadan önce 1912 depremi ve müze olduktan sonra İstanbul'da 1943, 1953, 1964, 1967, 1988 ve 1999 altı adet orta dereceli

[538] Özlü, s.575.

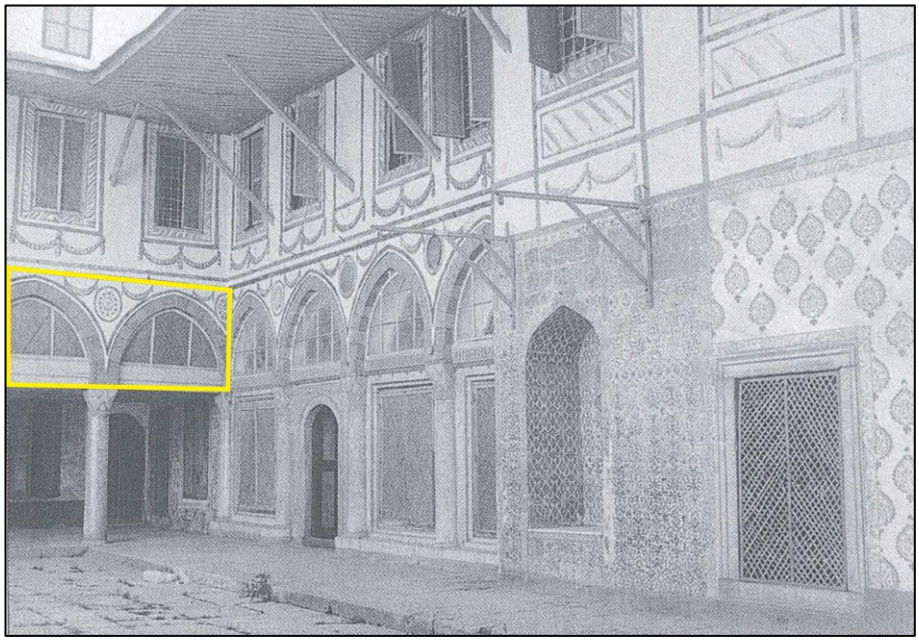
depremler (Resim 2.23) meydana gelmiştir.[539] Haremde Cumhuriyet dönemi ilk restorasyonu 1937 tarihinde başlamıştır.[540] T. Öz döneminde (1928-1953) gerçekleştirilen 1939-1944 onarımlarında Harem'de sayıca çok fazla cam kırığı ile çerçeveleri olmayan pencereler tespit edildikten sonra öncelik gerektiren camlar takılmış ve tehlike oluşturacak çatıların onarımı yapılmıştır.[541]

Onarımların kapsamında Valide Sultan Taşlığı'na bakılacak olursa; V. Tek'in 1907 tarihli planında ve bu yüzyılın başına ait görsellerde görülen Valide Sultan Taşlığı'nın Altınyol revaklarının önünde (Resim 3.187) ve Harem Eczanesi'ne açılan koridor önündeki revak arasında asma kat bulunmaktadır. 1943 yılı öncesi onarımlarında bu mekanların olmadığı görülmektedir.

Resim 3. 187: V.Tek'in 1907 planında görülen, 20. yy. onarımlarında kaldırılmış duvarların gösterimi

[539] Angell, s.517-518.
[540] Karahasan, s.227.
[541] T. Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-1944)**, s.4-6.

Resim 3. 188: 20. yy. başı Valide Sultan Taşlığı güneybatı cephesi Cumhuriyet Dönemi onarımları öncesi bulunan ara kat.

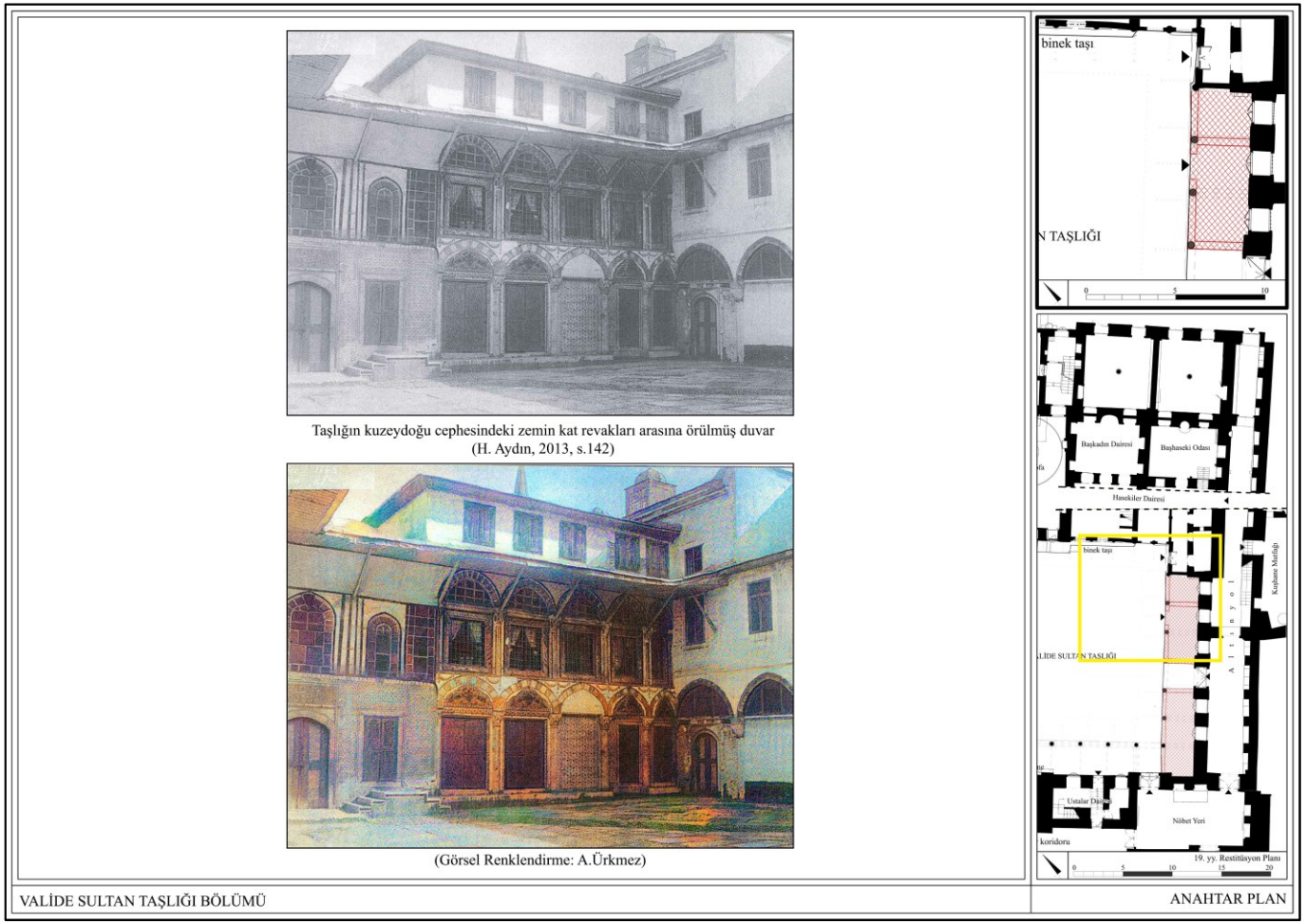
(H. Aydın, 2013, s.145.)

Resim 3. 189: Valide Sultan Taşlığı güneybatı cephesi günümüzdeki durumu.
(A.Ürkmez, 2021.)

Resim 3. 190: 20. yy. başı güneydoğu cephesindeki Altınyol önündeki mekan kaldırılmadan önceki görünümü.

Resim 3. 191: 20. yy. başı güneydoğu cephesinin Hasekiler Dairesi giriş bölümü.

Resim 3. 192: Resim 3.187'deki revak arasındaki mekanların günümüzdeki cephede gösterimi.

(A.Ürkmez, 2021)

Bu dönem onarımlarında Valide Sultan Taşlığı'nın güneybatı cephesindeki kalem işleri, saçağın ve cephede devam eden tesisat hattının kaldırıldığı, asma birinci kattaki asma katın dikdörtgen biçimindeki pencereleri kemerli pencerelere dönüştürüldüğü görülmektedir. Onarım öncesi sıvalı olan bu cephede sıva raspası yapılarak taş-tuğla almaşık düzene dönüştürülmüştür (Resim 3.193; Resim 3.194). Cephenin kargir bölümlerinde sağlamlaştırma uygulaması yapılmıştır.[542]

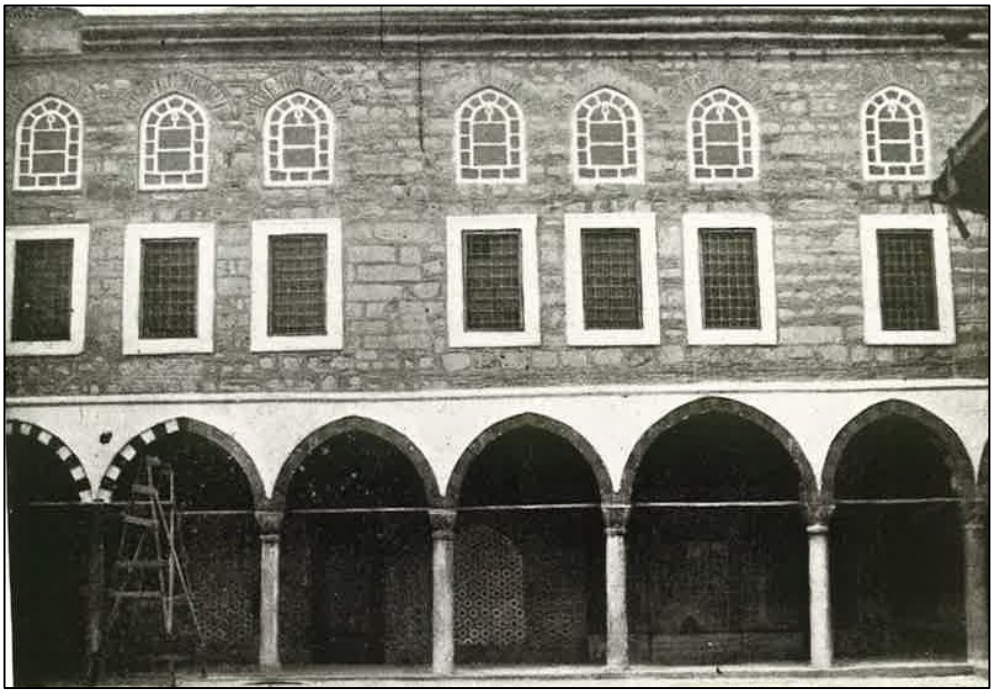
Onarım öncesinde taşlığın güneydoğu cephesinin birinci katının asma katının taşlık pencerelerinin olmadığı görülmektedir. Onarım sonrası pencere boşlukları açılarak sivri kemerli biçimde pencerelere dönüştürülmüştür. Güneydoğu cephesinde olduğu gibi bu cephede de saçak ve kalem işi süslemelerin kaldırıldığı görülmektedir. Cephe taş-tuğla almaşık düzende bırakılmıştır (Resim 3.195).

[542] Karahasan, s.233-235.

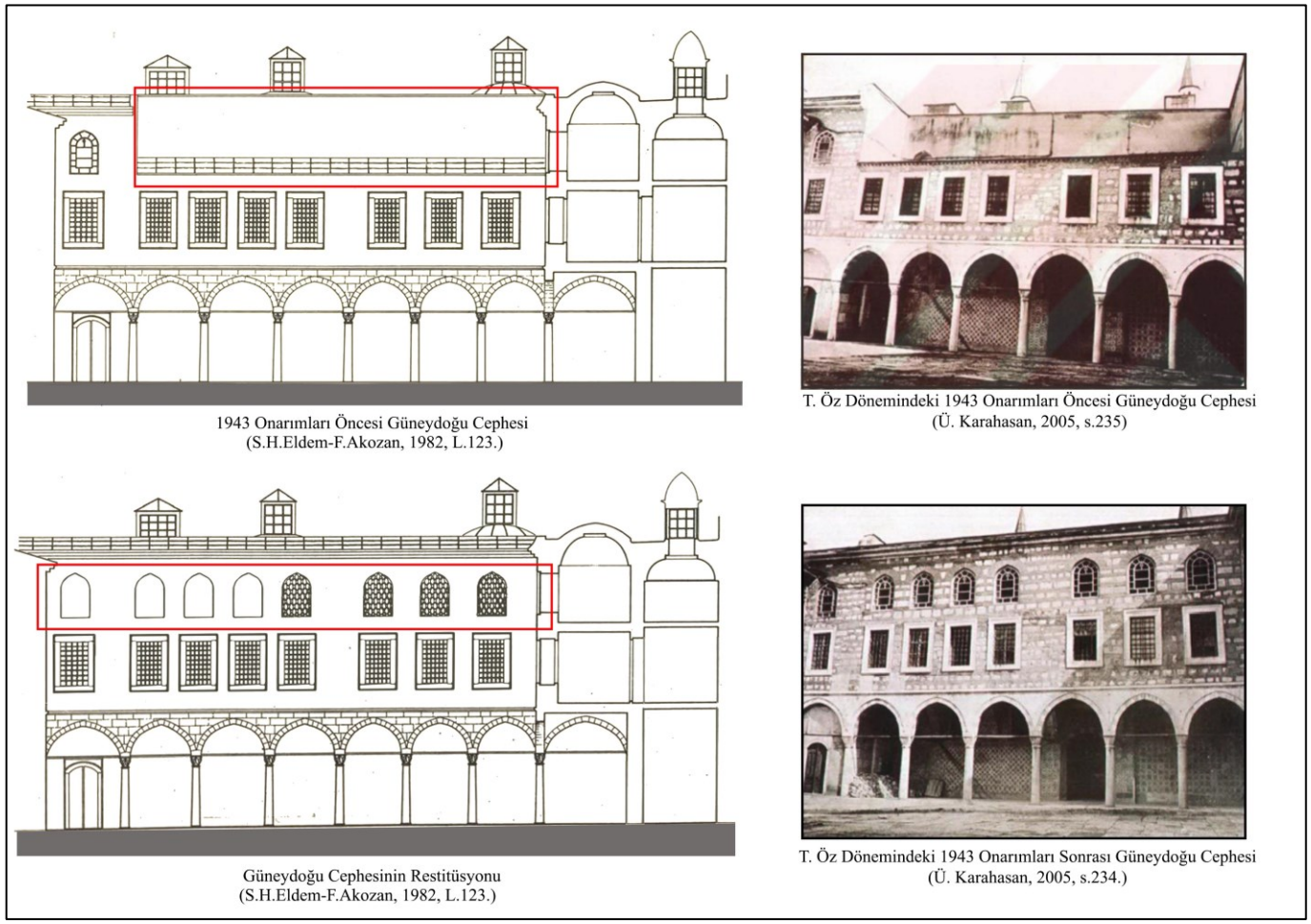
Taşlığın kuzeydoğu cephesi onarımlarında cephesinde bulunan (Resim 3.196) saçak kaldırılmıştır.

Resim 3. 193: Valide Sultan Taşlığı onarım öncesi güneydoğu cephesi, 1942 (T. Öz, 1948, s.59.)

Resim 3. 194: Valide Sultan Taşlığı onarım sonrası güneybatı cephesi, 1943 (T. Öz, 1948, s.59.)

Resim 3. 195: 1943 yılı onarımları öncesi ve sonrası Valide Sultan Taşlığı güneydoğu cephesi.

Resim 3. 196: 1935-1945 restorasyonlarında Valide Sultan Taşlığı'nın kuzeydoğu cephesi.

(R. Filiz Atay, 2017, s.9.)

Resim 3. 197: 1943 onarımları sonrası kuzeydoğu cephesi.

(E.H.Ayverdi, 1953, s.292.)

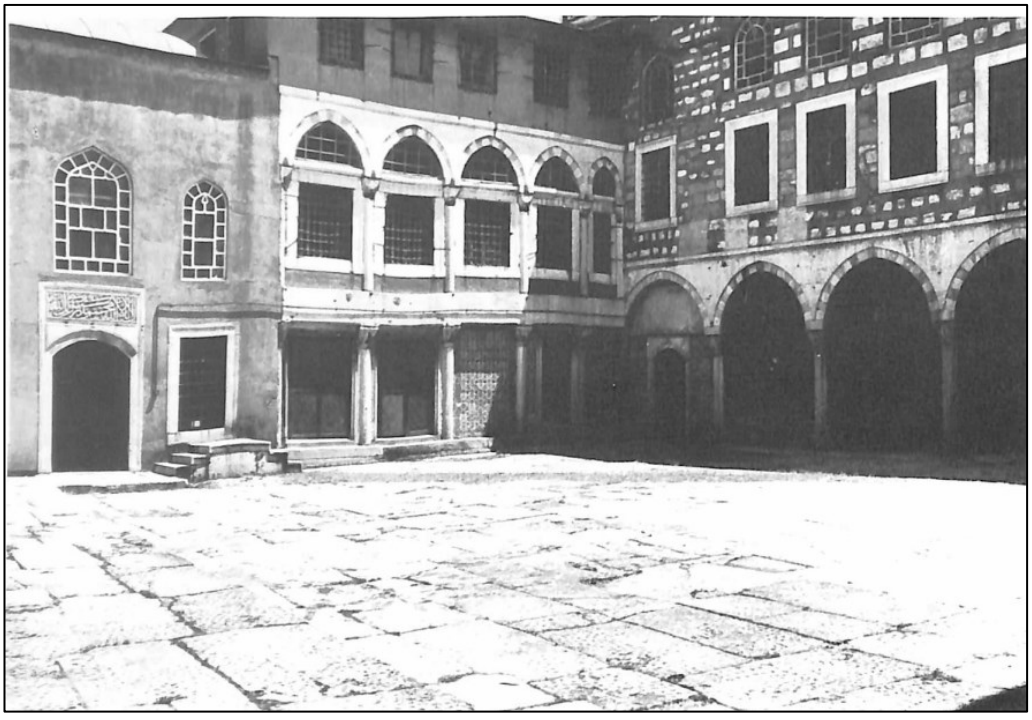

Resim 3. 198: 20. yy. Valide Sultan Taşlığı kuzeydoğu ve güneydoğu çatılarının görünümü, 1943 onarımları sonrası.
Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Ailesi Arşivi.[543]

Taşlığın cepheleri dışında Valide Sultan Dairesi'nde de onarımlar gerçekleştirilmiştir. Daha önce 3.3.1 bölümünde de belirttiğimiz gibi Valide Sultan Sofası'ndaki niş altında kalmış ocağın ortaya çıkarılması bu onarımlarda gerçekleştirilmiştir (Resim 3.32; Resim 3.33). Valide Sultan Sekisi'nde ise tavanında raspa yapılarak özgün kalemişleri ortaya çıkarılmıştır ve bir bölümünde raspa yapılmadan bırakılarak farklı dönem izleri birlikte (Resim 3.42) bırakılmıştır.[544] 1945-1947 yılları arasında Ocaklı Sofa (Resim 3.73; Resim 3.74) ile Çeşmeli Sofa'nın (Resim 3.80; Resim 3.81) ahşap strüktürlü örtü sistemleri betonarmeye çevrilmiştir.[545]

[543] Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/71439 E.T: 04.06.2022.
[544] Karahasan, s.240.
[545] Karahasan, s.243-245.

Ocaklı Sofa'nın 1954-1967 yıllarında ve Çeşmeli Sofa'nın ise 1951-1967 yılları arasındaki onarımlarında, sofanın çini, kalemişi gibi bezeme onarımları ile Hasekiler Dairesi'nin zemin katının koruyucu onarımları yapılmıştır.[546] 1966 yılında Valide Sultan Dairesi Giriş bölümündeki çiniler saray deposundaki çiniler ile tamamlanmıştır.[547] Yine bu dönem onarımında Mihrişah Sultan Sofası'nın kötü durumda olan ahşap karkaslarında, dış ahşap kaplamalarında ve bezemelerinde onarımlar ve yenilemeler gerçekleştirilmiştir.[548] 1967 yılı M. Anhegger'in keşif izah notlarında T. Öz döneminde kaldırılan saçağın yeniden yapılması istenmiş ve aynı notlarda Valide Sultan Dairesi mutfağının asma kat ve revak tavan sıvalarının onarımlarına yer verilmiştir.[549]

Resim 3. 199: Valide Sultan Taşlığı 1967 yılı öncesi kuzeydoğu cephesinin saçak yapılmadan önceki görünümü.

(M. Anhegger, 1986, s.40.)

[546] İ. Öz, s.74.
[547] Karahasan, s.240.
[548] İ. Öz, s.69.
[549] Karahasan, s.229. Ü. Karahasan konuyla ilgili olarak TSA, 732-1, Topkapı Sarayı Müzesi 1967-1968 yılı Sâri Mukaveleli Onarım Dosyasını kaynak göstermiştir.

Resim 3. 200: Valide Sultan Taşlığı güneybatı cephesinin saçak yapılmadan önceki görünümü.

(M. Anhegger, 1986, s.94.)

1968-1969 yılları sari mukaveleli onarımlarda önceden yapılmış kubbelerin kalmasına, açık olan bölümlerin düz bir betonarme plak ile örtülmesine karar verilmiştir.[550] Bu onarımda Valide Sultan Sofası'nın kubbesindeki boyalı yerin altındaki bezemeler özgün durumuna göre onarımı yapılmış ve Cevri Kalfa odasının yıkılmış olan asma katı restitüsyon projesine göre yeniden yapılmıştır.[551] 1961-1971 yılı M. Anhegger dönemi onarımlarında Valide Sultan Yatak Yeri'nde, yatak tarafındaki çinilerde eksik tespit edilmemiştir fakat giriş bölümündeki çini panolarda büyük eksiklikler tespit edilmiştir. Bu onarımlarda, Valide Sultan Sofası bölümünde üç kat sıva altında kalmış özgün çiniler, renkli altın yaldızlı pencere içi kaplamaları bu onarımlarda ortaya çıkarılmıştır. Bu sıva altında kalmış çiniler, bu dönemde ortaya çıkarılmış mermer nişlerin iç yüzeyinde (Resim 3.40) yer almaktadır. 1968-1969 yılları arasındaki restorasyonda sıva raspası yapılarak özgün kalem işi süslemeler ortaya çıkarılmıştır.[552]

[550] Sit Alanları Daire Başkanlığı Arşivi
[551] İ. Öz, s.74-75.
[552] Ü. Karahasan, s.237.

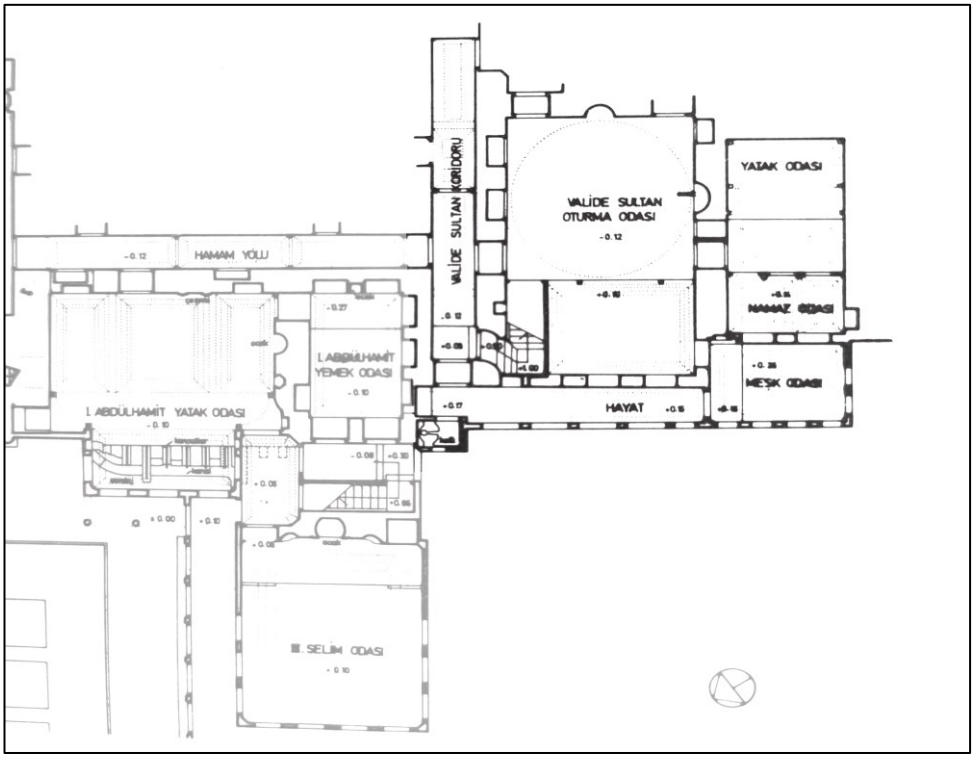

Resim 3. 201: Kuzeydoğu cephesindeki saçak yapıldıktan sonraki görünümü. (M. Anhegger, 1986, s.96.)

1981 yılı onarımlarında Haremdeki mevcut durumlarına göre onarım ve bakımları yapılmıştır.[553] 1981-1982 yılı onarımlarında Mihrişah Dairesi, Dua odası mekanlarının pencere ve kepenk onarımları, eksik olan bölümler için mevcuda göre tamamlanması, kötü durumda olan ahşap kiriş ve döşemelerin onarımlarının özgün ahşap ile değiştirilmesi işleri plana alınmıştır. Bu onarımlara ek olarak 1950-1960 yılında gerçekleştirilen geniş kapsamlı onarım sonrası oluşmuş sıva çatlaklarının onarılması, kalem işlerinin tamamlanması, çatı aktarmalarının yapılması ve kurşunlarının değiştirilmesi işleri de 1981-1982 (İ. Öz) yılı onarım raporunda yer almaktadır.[554] 1987 yılı Topkapı Sarayı Müze faaliyetleri kapsamında, Valide Sultan Taşlığı ile ilgili olarak restorasyon çalışmalarına başlanmıştır ve sarayın bütününde yangına karşı koruma sisteminin büyük bir bölümü tamamlanmıştır.[555]

[553] Sit Alanları Daire Başkanlığı Arşivi
[554] Sit Alanları Daire Başkanlığı Arşivi
[555] **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-3**, s.211.

1987 yılında Valide Sultan Taşlığı'nın belgelere göre restorasyonuna başlandığı belirtilmiştir.[556] 1989-1990 yılları faaliyetlerinde Valide Sultan Taşlığı ile ilgili ayrı bir bilgi verilmezken Harem'de gerekli çatı, kurşun işleri ile sıva-derz onarımları yapıldığı şeklinde ifade edilmiştir.[557] 1990-1991 yılı onarımlarında iki yıldır süren Valide Sultan Taşlığı restorasyonlarının tamamlandığı yazmaktadır.[558]

Resim 3. 202: G.Tanyeli'nin Haliç cephesi planında Mihrişah Sultan Dairesi Planı. (G. Tanyeli, 1988.)

1997-1998-1998-2000 yılları restorasyon çalışmaları raporuna göre çinilerde restorasyon ve konservasyon, dolap sövelerinde temizlik, tonoz kenarındaki çatlamış sıvalara raspa sonrası sıva yenilemesi, tonozuna ise kireç uygulamaları yapılmıştır.[559] Bu onarımlarda Valide Sultan Dairesi'nin duvar ile tavan boyaları yapılmış, demir

[556] **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-3,** s.211.
[557] **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-5,** Topkapı Sarayı, İstanbul, 1992, s.241.
[558] **Topkapı Sarayı 1990-1991**, Topkapı Sarayı, İstanbul, 1992, s.39.
[559] Ü. Karahasan, s.244.

korkuluk ve gergi demirlerinin boyası yapılmıştır.[560] Bu onarımlarda 1942 restorasyonlarında Hamam cephesindeki özgün çini ve kalem işlerinin kaldırıldığı cephe bu onarımlarda tamamen kalem işi yapılmıştır.[561]

Resim 3. 203: Mihrişah Sultan Dairesi Haliç cephesi, 20.yy. Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Ailesi Arşivi.[562]

Resim 3. 204: Resim 3.203 Görsel Renklendirme (A.Ürkmez,2021)

[560] Karahasan, s.241.
[561] Karahasan, s.241. 1942 yılı onarımındaki durumu için bkz. Ü.Karahasan, s.241.
[562] Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70533, E.T: 04.06.2022.

Resim 3. 205: Saçak ve kalem işi yapılmış Valide Sultan Taşlığı cepheleri.
(İ. Ortaylı, 2010, s.236-237)

Resim 3. 206: Valide Sultan Taşlığı 20. yy. Birinci Restitüsyon Planı.

Resim 3. 207: Valide Sultan Taşlığı'nın 20. yy. Birinci Restitüsyon (1900-1939) Mekanları).

Resim 3. 208: Valide Sultan Taşlığı'nın 20. yy. Birinci Restitüsyon (1900-1939) Planı ve Güvenilirlik Lejantı.

Resim 3. 209: Valide Sultan Taşlığı 20. yy. İkinci Restitüsyon (1939 Sonrası) Planı.

Resim 3. 210: Valide Sultan Taşlığı'nın 20. yy. İkinci Restitüsyon (1939 Sonrası) Mekanları.

Resim 3. 211: Valide Sultan Taşlığı'nın 20. yy. İkinci Restitüsyon Planı (1939 Sonrası) ve Güvenilirlik Lejantı.

3.4.7. 21. yy.

Resim 3. 212: Valide Sultan Taşlığı, 21. yy. planı.

15. yüzyıldan itibaren yapısal dönüşümler geçirmiş olan Valide Sultan Taşlığı, günümüzde dahil olmak üzere 21. yy.'da onarımları devam etmektedir. Topkapı Sarayı, 6 Eylül 2019 Tarihli ve 30880 sayılı karar ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na tahsis edilmiştir.[563] Bu Taşlığın çevresindeki yapılardan Ocaklı Sofa, Çeşmeli Sofa, Valide Sultan Sofası, Valide Kethüdası Odası dışındaki mekanlar yürütülmekte olan restorasyon

[563]Erişim:https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-243650/topkapi-sarayi-muzesinin-milli-saraylar-idaresi-baskanl-.html E.T: 05.06.2022.

çalışmalarından dolayı ziyarete kapalıdır. 2014 yılından itibaren ziyarete kapalı olan Valide Sultan Taşlığı, Ocaklı Sofa, Çeşmeli Sofa 2020 yılının Ekim Ayı itibariyle ziyarete açılmıştır.[564]

2014-2020 dönemi onarımlarına bakıldığında; güneydoğu cephesinin 1939-1944 onarımları sonrası taş-tuğla almaşık düzenli cephesi (Resim 3.196) bu dönemin fotoğraflarına bakıldığında sıvalı cepheye dönüştürüldüğü ve sıva üzeri kalem işleri yapıldığı görülmektedir (Resim 3.216). 2014-2020 yılı onarımlarında bu cephedeki kalem işlerinin ve sıvanın kaldırıldığı görülmektedir. Cephe günümüzde taş-tuğla almaşık düzendedir. Birinci kattan itibaren taşlığı çevreleyen saçağı bulunmaktadır (Resim 3.216).

Resim 3. 213: Valide Sultan Taşlığı kuzeybatı cephesi 2014-2020 onarımı öncesi. (Ü. Karahasan, s.233.)

[564]Erişim:https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/harem-i-humayunun-restore-edilen-3-bolumu-ziyarete-acildi/2010384 E.T:05.06.22.

Bu dönemde, kuzeydoğu cephesindeki Ocaklı Sofa cephesinin saçak yapıldıktan sonraki fotoğraflarında görülmeyen (Resim 3.202) fakat bu yüzyıldaki fotoğraflarda görülen (Resim 3.215) çinili cephesinin çinileri 2014-2020 yılı onarımlarında kaldırıldığı görülmektedir (Resim 3.215). Günümüzde bu cephenin Hasekiler Dairesi bölümünde 17. yy. çinileri bulunmaktadır. Yine bu dönemde onarım öncesi Valide Sultan Dairesi cephesinin sıva üzeri kalem işi süslemeli, hamam cephesinin çini kaplama olduğu kuzeybatı cephesinde kalem işi süslemeler ve çini kaplamaların kaldırıldığı görülmektedir. Kuzeybatı cephesinde Valide Sultan Giriş Holü giriş kapısının üst bölümünde dönem eki olarak kalem işi süsleme örneği bırakılmıştır.

Resim 3. 214: Valide Sultan Taşlığı kuzeydoğu cephesi 2014-2020 onarım öncesi. (N. Sakaoğlu, 2002, s.343.)

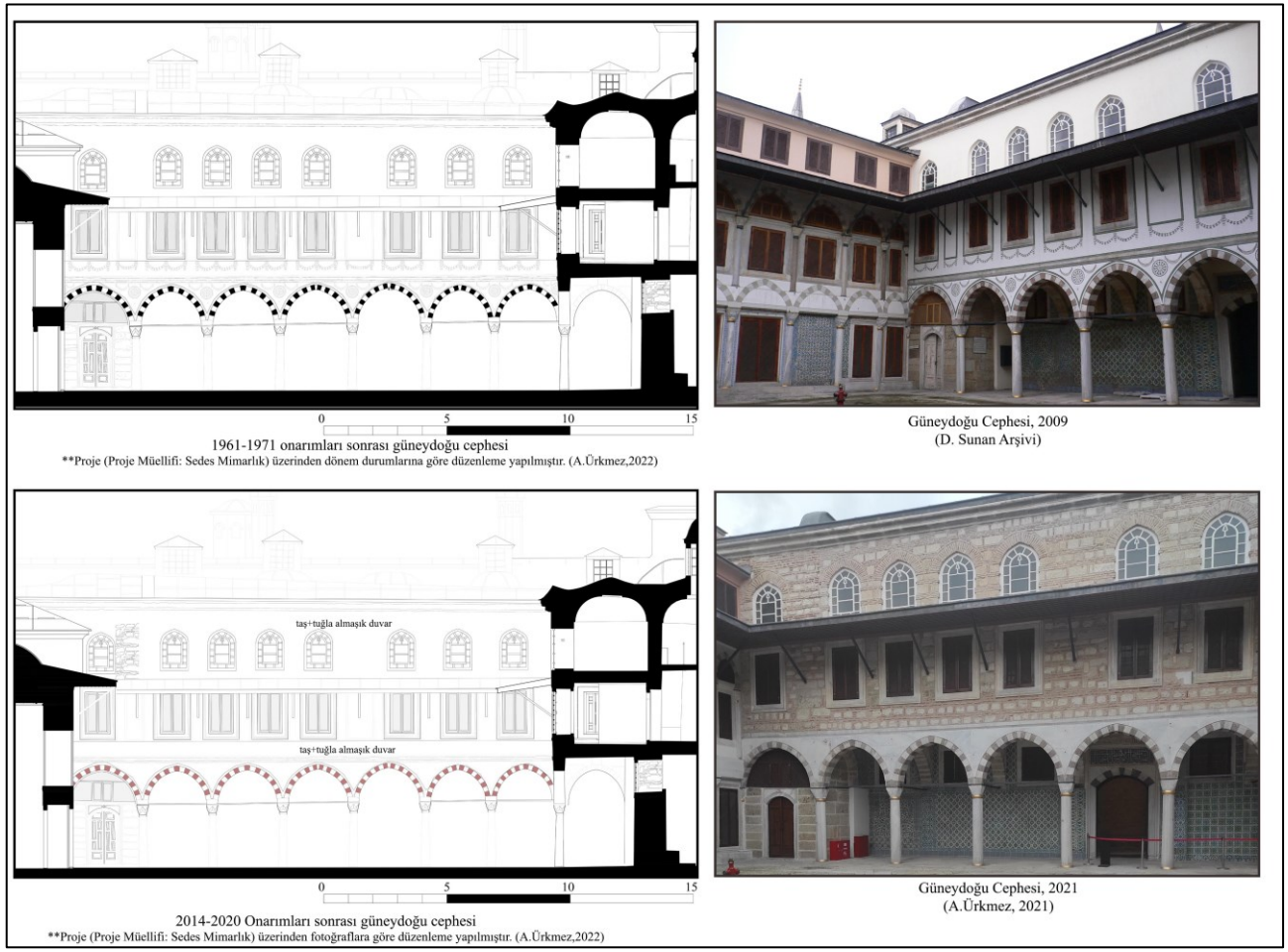
1939-1944 yıllarındaki onarımlarda taş-tuğla almaşık düzene çevrilen bir diğer güneybatı cephesi, bu dönemin başına ait fotoğraflarda görüldüğü üzere sıva ve sıva üzerine kalem işleri bulunduğu görülmektedir. Bu onarımlarda sıva raspası yapılmıştır. Günümüzde cephe taş-tuğla almaşık düzendedir. Cephede kuzeybatı cephesinde olduğu gibi dönem eki olarak kalem işi süsleme örneği (Resim 3.217) bırakılmıştır.

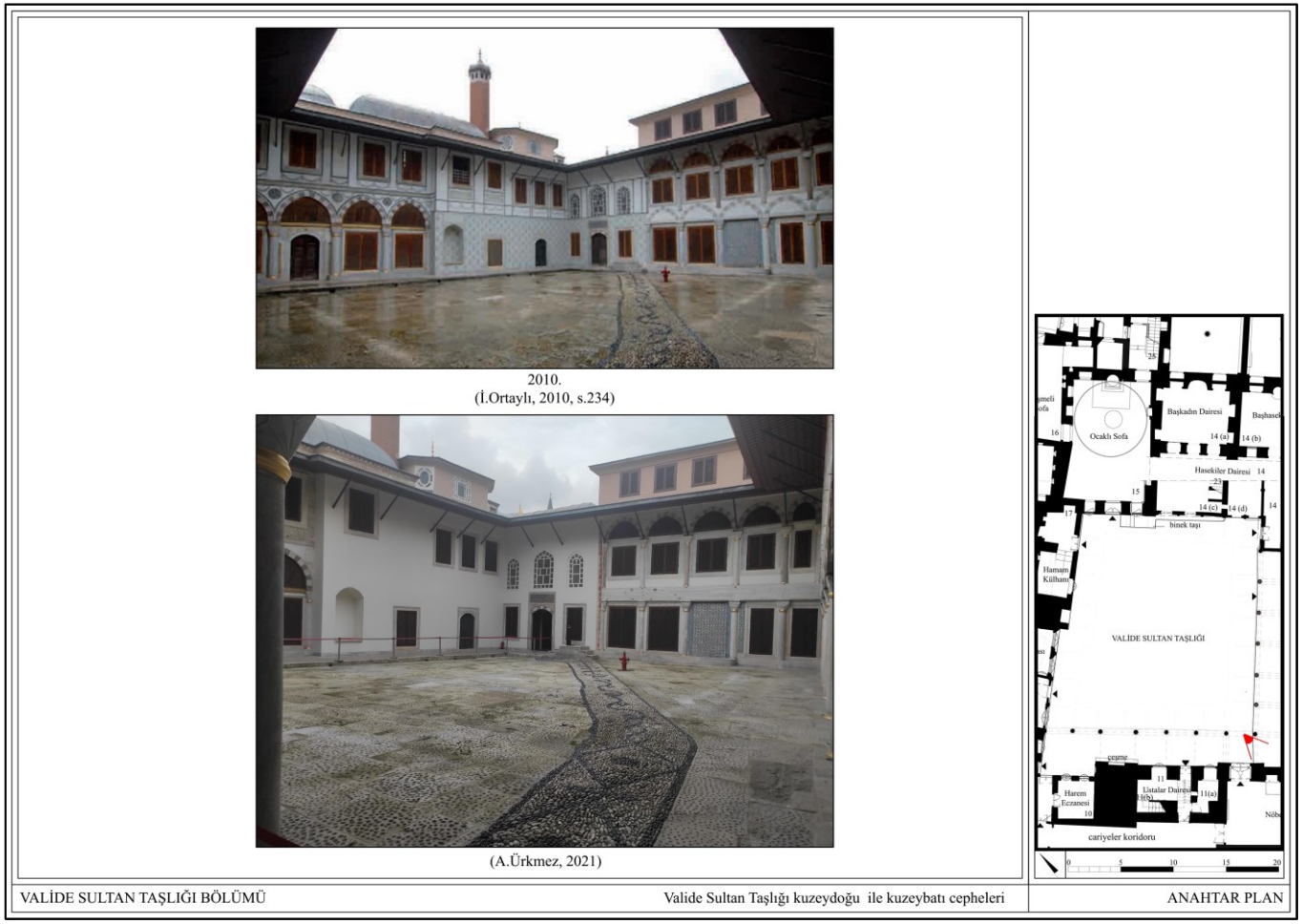
Resim 3. 215: Valide Sultan Taşlığı kuzeybatı cephesi kalem işi örneği.
(A.Ürkmez, 2021)

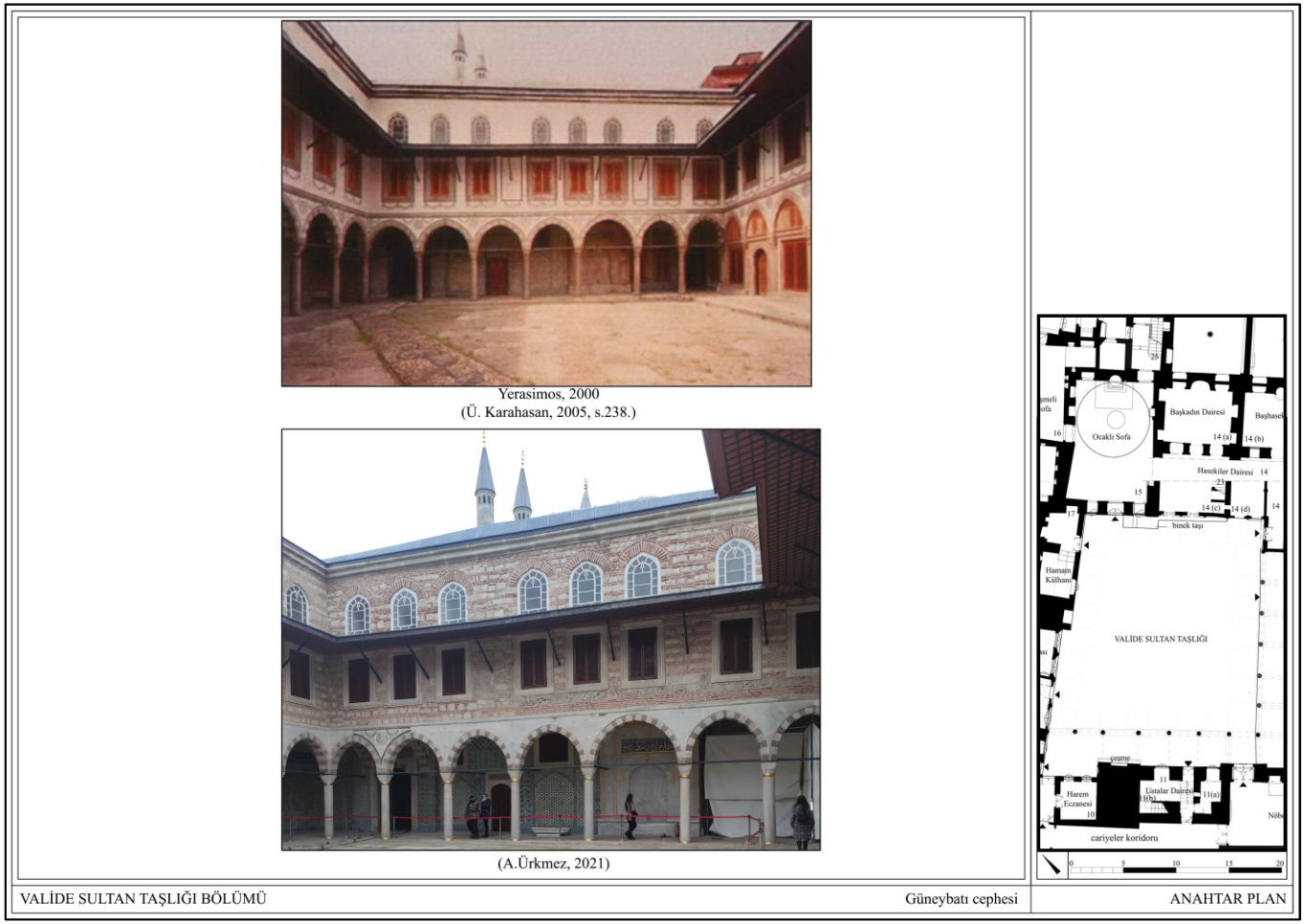
Resim 3. 216: Valide Sultan Taşlığı güneybatı cephesi kalem işi örneği.
(A. Ürkmez,2021)

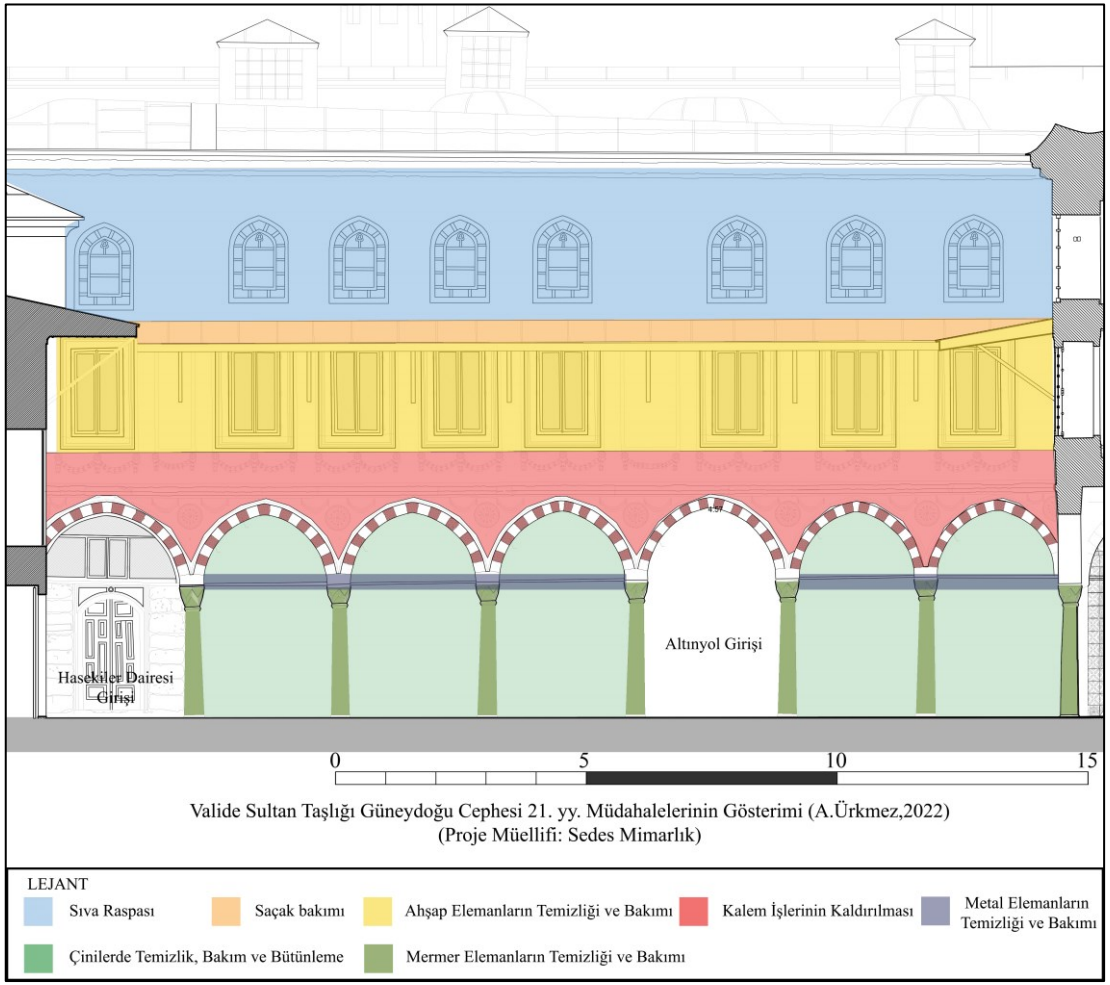
Resim 3. 217: Valide Sultan Taşlığı 2014-2020 onarımları sonrası güneydoğu cephesi.

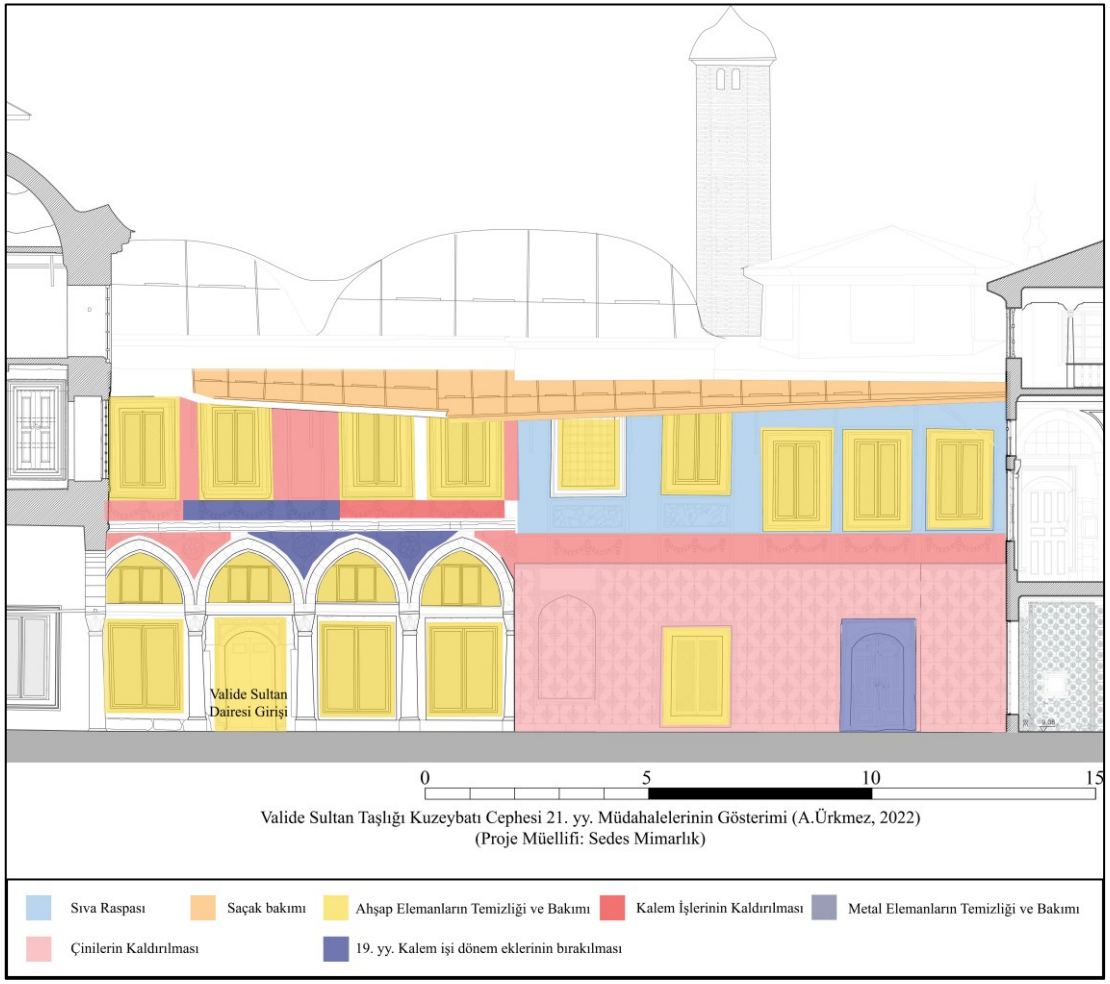
Resim 3. 218: 2014-2020 onarımları sonrası kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri

Resim 3. 219: 2014-2020 onarımları sonrası güneybatı cephesi.

Resim 3. 220: Valide Sultan Taşlığı güneydoğu cephesi 21. yy. müdahalelerinin gösterimi.

Resim 3. 221: Valide Sultan Taşlığı kuzeybatı cephesi 21. yy. müdahalelerinin gösterimi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. GÖZDELER (İKBALLER) TAŞLIĞI

İkballer Taşlığı, Mabeyn-i Hümayun, Gözdeler Dairesi ve Çifte Kasırlar'ın çevrelediği, Haliç cephesine ve Büyük Havuz'a açık olan cephesiyle Haremin kuzey yönündeki son taşlığıdır (Resim 2.85). Harem 1578 tarihli Araba Kapısı ile başlamış ve 1778 tarihli Mabeyn Dairesi'nden Hasoda Taşlığı'na açılan demir kanatlı Mabeyn-i Hümayun kapısı ile sona ermiştir.[565] Mabeyn Taşlığı veya Gözdeler Taşlığı da denilmektedir. Gözdeler Taşlığı adını, buraya Gözdeler Dairesi yapıldıktan sonra almıştır.[566]

Resim 4. 1: Gözdeler Taşlığı.
(M. Sözen, 1990, s.93.)

[565] Sakaoğlu, Saray-ı Hümayun, s.399.
[566] Anhegger, **Padişah Evi (Harem),** s.41.

4.1. İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ

Resim 4. 2: Gözdeler Taşlığı.

Gözdeler Taşlığı, padişah, Gözdeler ve Gözdeler'in hizmetinde olan cariyelere ait yapılardan oluşmaktadır. Harem'in padişah, gözdeler ve cariyelerinin iç içe olduğu taşlığıdır. Bu taşlıkta zaman zaman eğlenceler ve törenler yapılmış, organizasyona göre taşlık düzenlenmiştir.[567] Kadınlar için düzenlenen organizasyonlarda Harem gizliliğinden dolayı tenteler gerilerek taşlığın üzeri örtülmüştür ve bu tentelerin iplerinin gerildiği halkalar günümüzde taşlıkta görülebilmektedir.[568] Taşlıkta bulunan Mabeyn Dairesi, padişahın özel görüşmelerinde, dinlenme ve yemek yeme amacıyla kullanılmıştır.[569] Gözdeler'in hizmetinde olan cariyelerin odaları güneydoğu

[567] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.394.
[568] Anhegger, **Padişah Evi (Harem),** s.41.
[569] Bayrak, s.97.

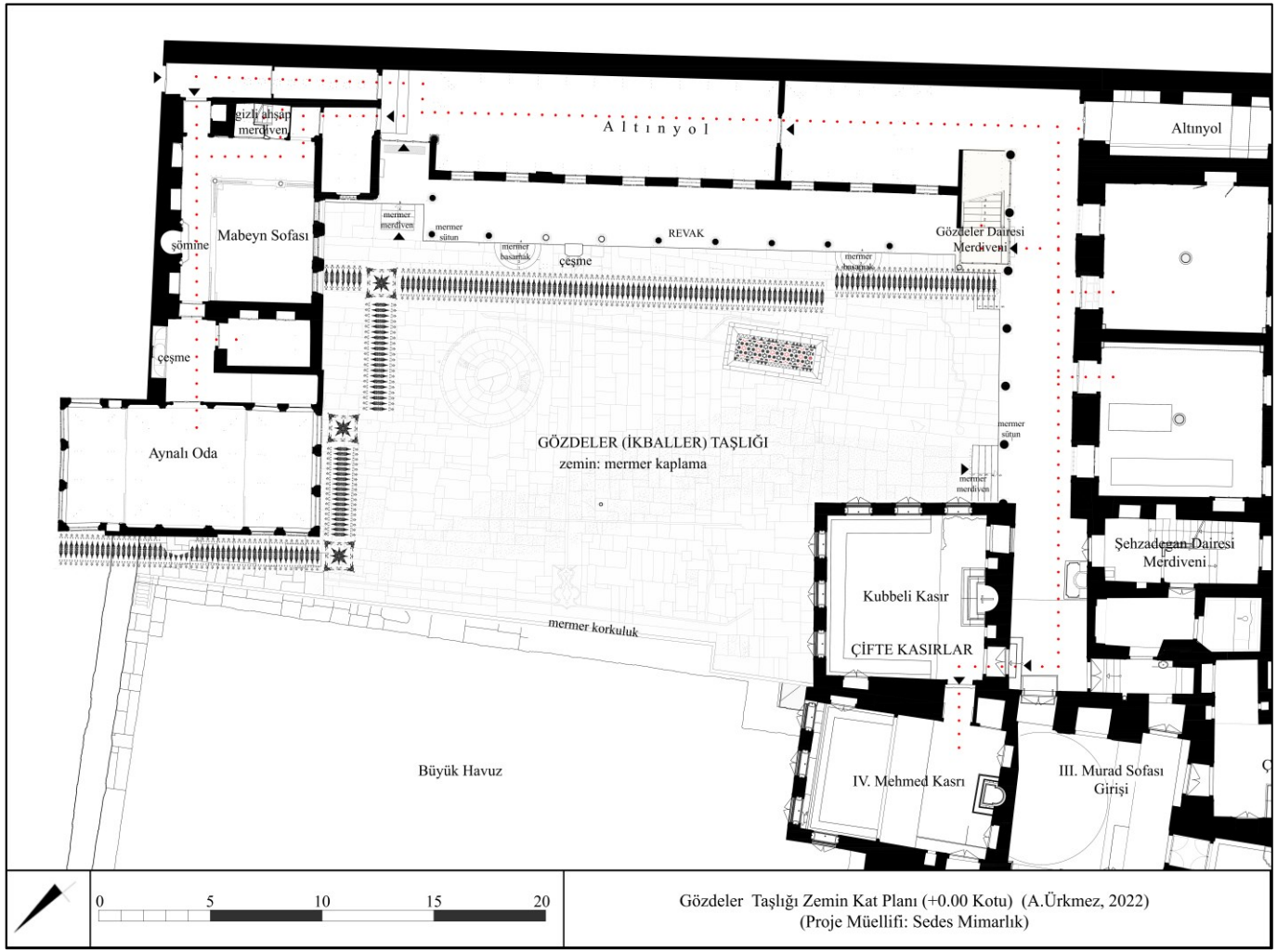
cephesinin asma katında bulunmaktadır. Bu cephenin birinci katında ise; Gözdeler Dairesi bulunmaktadır. Gözdeler Dairesi'nin kendine ait hamam bölümü bulunmaktadır.

4.2. MİMARİ TANIMI

İkballer Taşlığı, yaklaşık olarak 30x20 m ölçülerindedir. Zemini mermer kaplamadır. Altınyol cephesi (Resim 4.3) ve Cinlerin Meşveret Yeri adı verilen koridor on dört mermer sütunla desteklenmiş revaklıdır. Taşlıktan, revaklara çıkan üç ayrı merdiven bulunmaktadır. Taşlığın güneybatı revaklarının arka cephesi ve Çifte Kasırlar'ın dış cepheleri çini kaplıdır. Gözdeler Dairesi ile Cariyeler Koğuşu cephesi sıvalı, Mabeyn Dairesi'nin cephesi belirli bir seviyeye kadar mermer kaplama, bir bölümü taş kaplama, bir kısmı sıvalı, bir kısmı ise ahşap kaplamadır (Resim 4.6). Mabeyn Dairesi ve Çifte Kasırlar zemin katta, Cariyeler koğuşu asma katta, Gözdeler Dairesi ise birinci katta bulunmaktadır. Taşlık Haliç cephesinde mermer bir korkulukla sonlanmaktadır. Taşlığa Cinlerin Meşveret Yeri'nden ve Altınyol üzerindeki kapıdan (EK.C.25) giriş sağlanmaktadır.

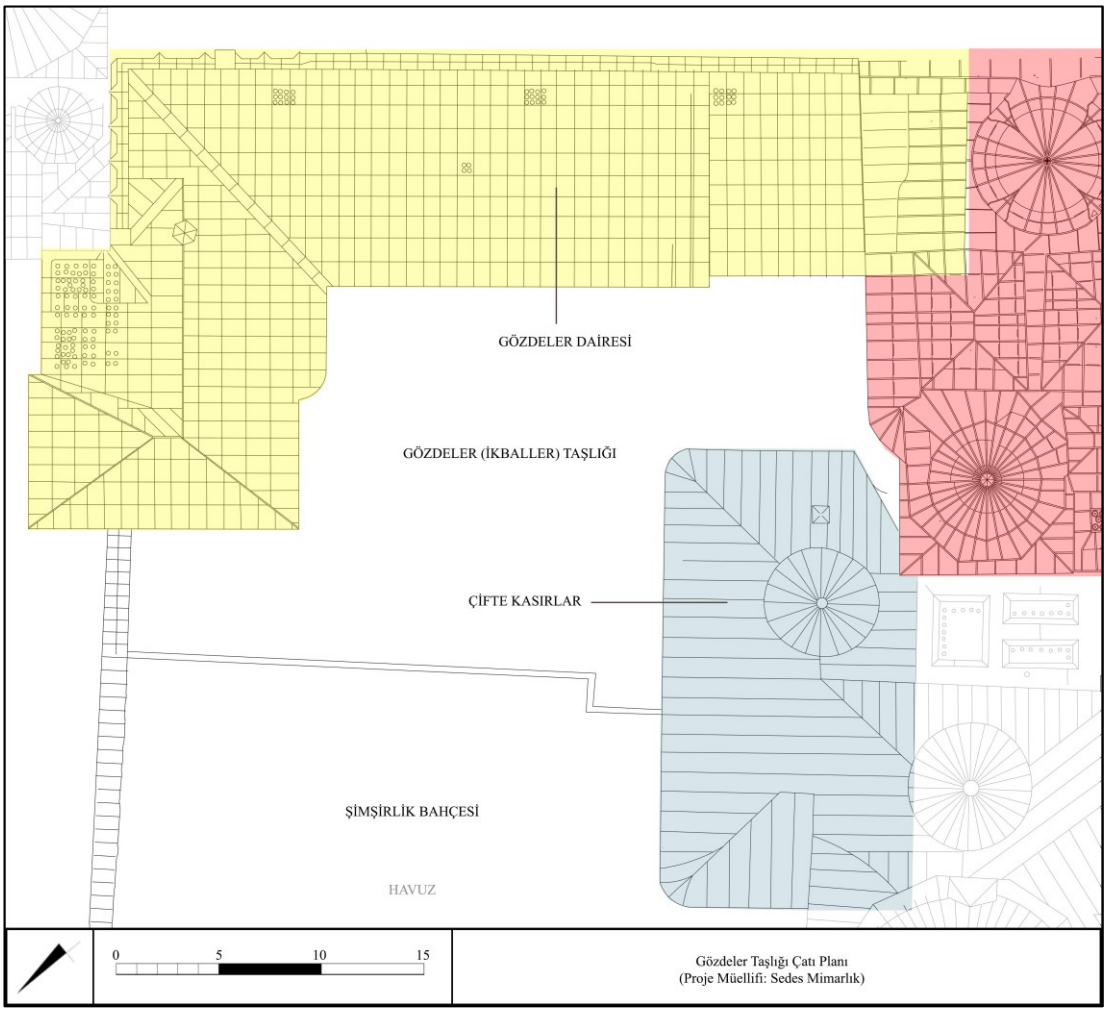

Resim 4. 3: Gözdeler Taşlığı Altınyol cephesi revakları.

Resim 4. 4: Gözdeler Taşlığı Zemin Kat Planı.

Taşlıktan Taşlıktaki diğer iki mermer merdiven ise Altınyol girişi ile Cinlerin Meşveret Yeri Koridoru'na çıkmaktadır. Çevre yapıların pencerelerin önünde ahşap kepenk bulunmaktadır. Güneydoğu cephesinde bir çeşmesi bulunmaktadır (EK.C.23). Bu çeşmenin giderine saçak ve avlu suları da bağlanmış ve alt kotta yer alan havuza bağlantısı bulunmaktadır.[570] Taşlığın birinci katı çıkmalıdır ve ahşap payandalarla desteklenmiştir. Çevre yapılarından Kubbeli Kasrın çatısı kubbeli, Gözdeler Dairesi'nin kırma, IV. Mehmed Kasrı'nın çatı (Resim 4.5). Çatılar, kurşun kaplamadır. Taşlığı çevreleyen saçakta altın varak süslemeler görülmektedir.

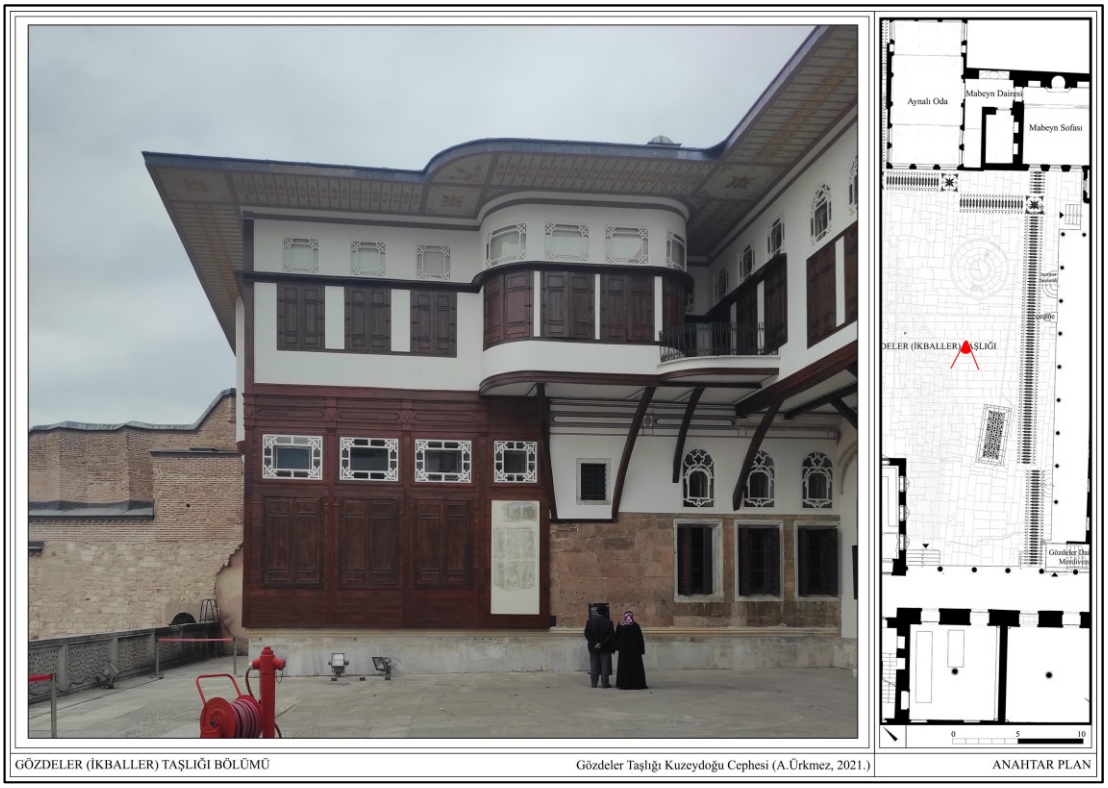
Resim 4. 5: Gözdeler Taşlığı Çatı Planı.

[570] Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun,** s.394.

Resim 4. 6: Gözdeler TaşlığıKuzeydoğu Cephesi Malzeme Analizi.

Taşlığın kuzeydoğu cephesinin (Resim 4.7) zemin katındaki Mabeyn Dairesi'nin pencereleri dikdörtgen biçimindedir. Bu alt pencerelerin üzerinde Aynalı Oda'nın dikdörtgen biçiminde üst pencereleri ve Mabeyn Sofası'nın sivri kemerli üst pencereleri bulunmaktadır. Bu cephenin birinci katında bulunan Gözdeler Dairesi mekanının dikdörtgen biçiminde alt pencereleri, kare biçiminde üst beton dışlıkları bulunmaktadır. Alt pencerelerinin çevresinde ahşap pervazı bulunmaktadır. Zemin kat ve birinci kattaki alt pencerelerin önünde ahşap kepenkleri bulunmaktadır.

Resim 4. 7: Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesi.

Taşlığın güneybatı cephesi (Resim 4.8) zemin katı mermer sütunlarla desteklenmiş revaklıdır. Revaklar, Cinlerin Meşveret Yeri adı verilen koridorun önünde bulunmaktadır. Revakların üzerinde yer alan birinci ve ikinci kat cepheleri sıvalıdır. Sıvalı cephenin bir bölümünde taş-tuğla almaşık cephe düzeni görülmektedir. Cephenin birinci ve ikinci kat pencereleri dikdörtgen biçimdedir. Pencerelerin önünde ahşap kepenkleri bulunmaktadır.

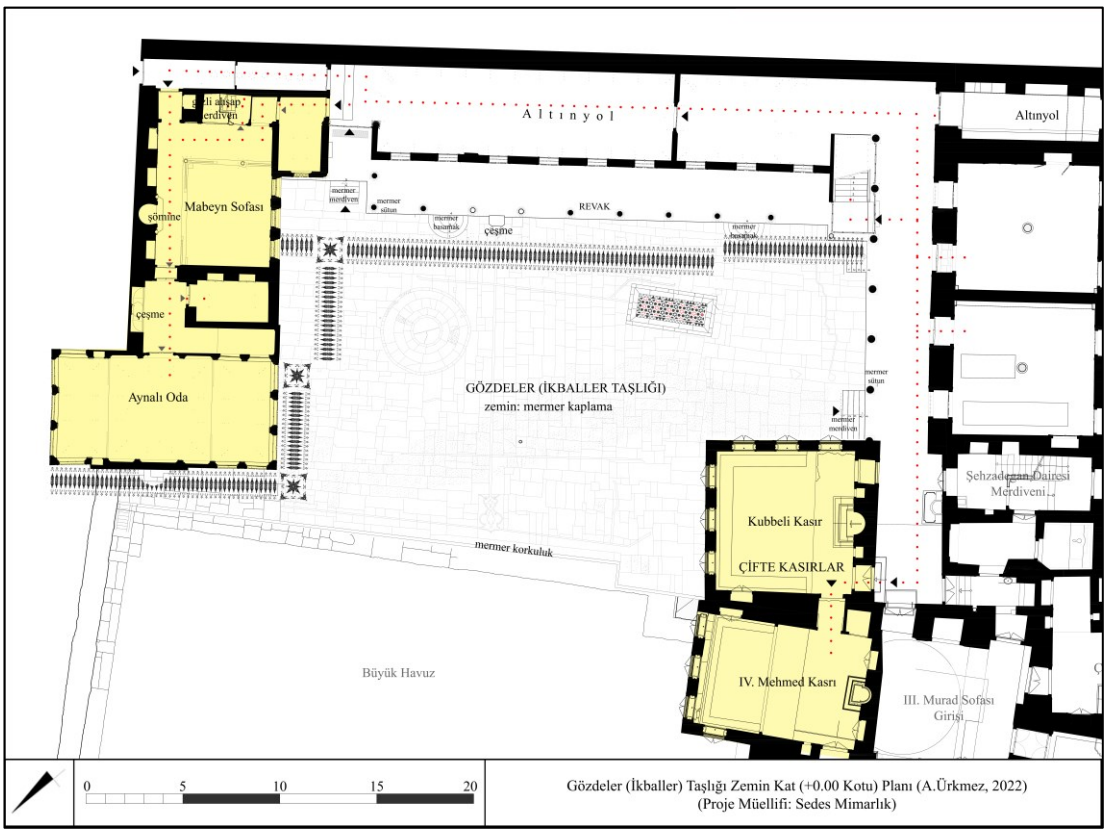

Resim 4. 8: Gözdeler Taşlığı güneybatı cephesi.

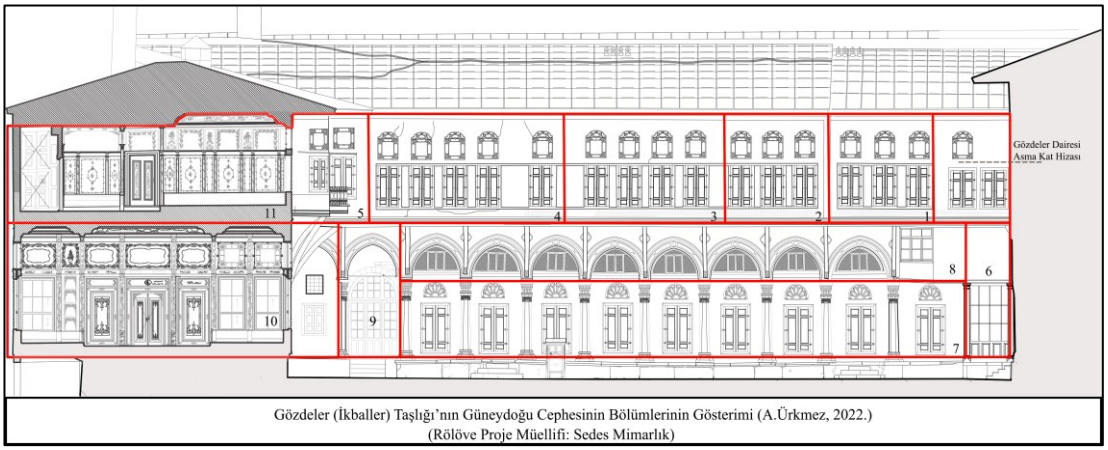
Taşlığın güneydoğu cephesinin (Resim 2.86) zemin katı revaklıdır. Revak, Altınyol cephesinin önünde bulunmaktadır. Cephe sıvalıdır. Asma kat hizasında, revak aralarında sıva üzeri kalem işi görülmektedir. Altınyol'un taşlığa bakan alt pencereleri dikdörtgen biçiminde, üst bölümündeki pencereleri ise beton dışlıklı kemerli biçimdedir. Zemin pencerelerinin önünde ahşap kepenkleri bulunmaktadır. Bu cephenin asma katında, Cariyeler Koğuşu'nun taşlığa bakan önünde ahşap kepenkleri bulunan sivri kemerli pencereleri bulunmaktadır. Bu katın dairenin merdiven holüne denk gelen bölümünde kare biçimde ahşap penceresi bulunmaktadır. Cephenin birinci katını oluşturan Gözdeler Dairesi'nin zemin pencereleri dikdörtgen biçimdedir. Beton dışlıklı üst pencereleri bulunmaktadır. Cephe ahşap alınla sonlanmaktadır. Taşlığı çevreleyen saçağı bulunmaktadır.

4.3. GÖZDELER (İKBALLER) TAŞLIĞI BÖLÜMLERİ

Gözdeler (İkballer) Taşlığı, padişahlara ve Gözdeler'e ait mekanlar olmak üzere ikiye ayrılabilir (Resim 4.19). Gözdelere ait bölümler, taşlığın güneydoğu cephesi ile kuzeydoğu cephesinin birinci katında bulunmaktadır. Gözdelerin hizmetinde olan Cariyeler'in daireleri ise kuzeydoğu cephenin asma katında bulunmaktadır. Padişaha ait bölümler ise taşlığın kuzeydoğu cephesinde Mabeyn Dairesi ve güneybatı cephesinde ise Çifte Kasırlar bulunmaktadır (Resim 4.10). Mabeyn Dairesi'nden Gözdeler Dairesi'ne gizli bir geçiş bulunmaktadır. Gözdeler Dairesi ile Cariyeleri'nin dairelerine Cinlerin Meşveret Yeri adı verilen koridordan da bir merdivenle geçiş sağlanabilmektedir (Resim 4.11). Mabeyn Dairesi'ne ise Altınyol üzerinden geçilen Mabeyn Dairesi holünden (Resim 4.12) ulaşılmaktadır. Bu hole, taşlıktan da giriş (EK C.26) bulunmaktadır.

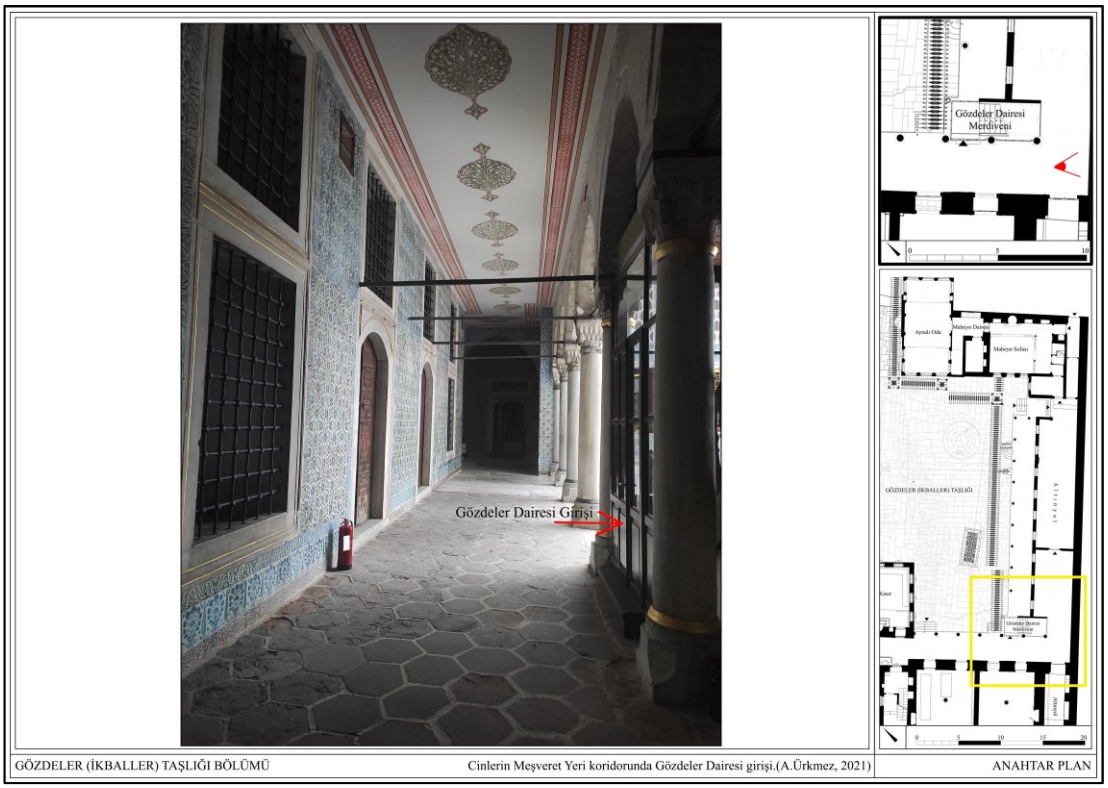
Resim 4. 9: Gözdeler Taşlığı'nda padişaha ait mekanların gösterimi

Gözdeler (İkballer) Taşlığı'nın Güneydoğu Cephesinin Bölümlerinin Gösterimi (A.Ürkmez, 2022.)
(Rölöve Proje Müellifi: Sedes Mimarlık)

1: 1 No'lu Gözde Odası, **2:** 2 No'lu Gözde Odası, **3:** 3 No'lu Gözde Odası, **4:** 4 No'lu Gözde Odas, **5:**5 No'lu Gözde Odası, **6:** Gözdeler Dairesi Merdiveni **7:** Altınyol Revakları, **8:** Gözde Cariyeleri Koğuşu, **9:** Altınyol Girişi, **10:** Aynalı Oda, **11:** Baş Kadın Dairesi

Resim 4. 10: Gözdeler (İkballer) Taşlığı bölümleri.

Resim 4. 11: Cinlerin Meşveret Yeri Koridoru'ndan Gözdeler Dairesi girişi.

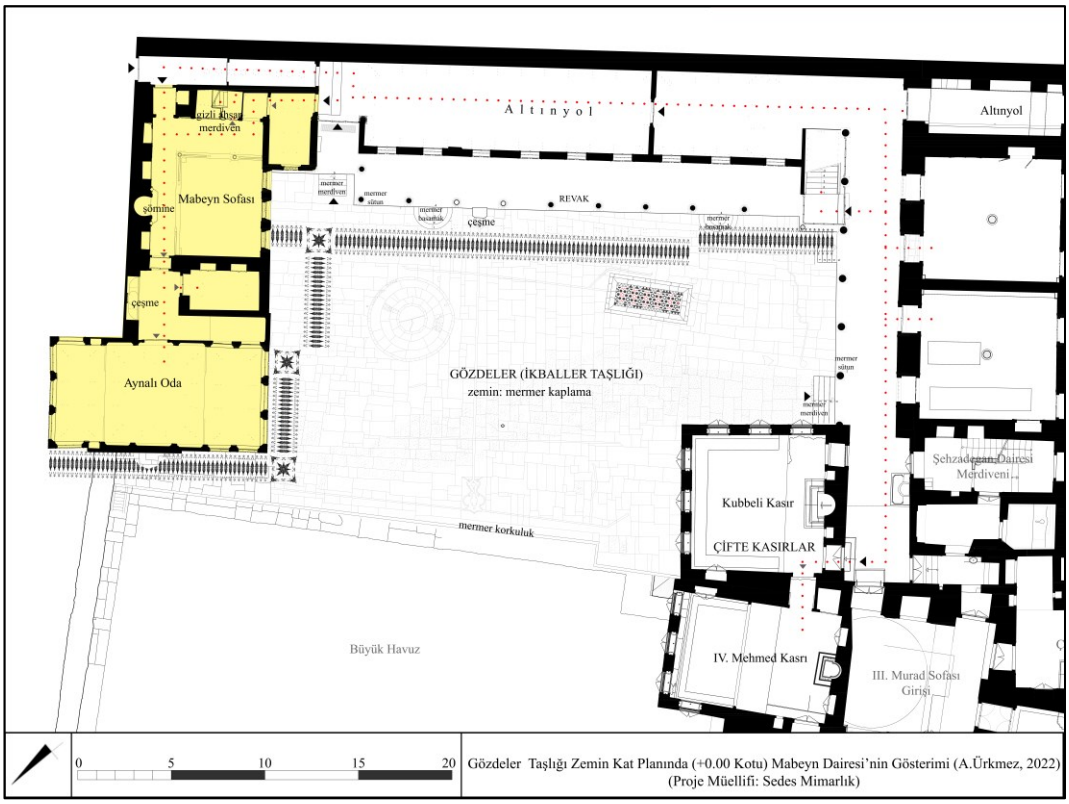

Resim 4. 12: Altınyol'dan Mabeyn Dairesi koridoru girişi.

Resim 4. 13: Altınyol'dan Mabeyn Dairesi girişleri.

4.3.1. Mabeyn Dairesi

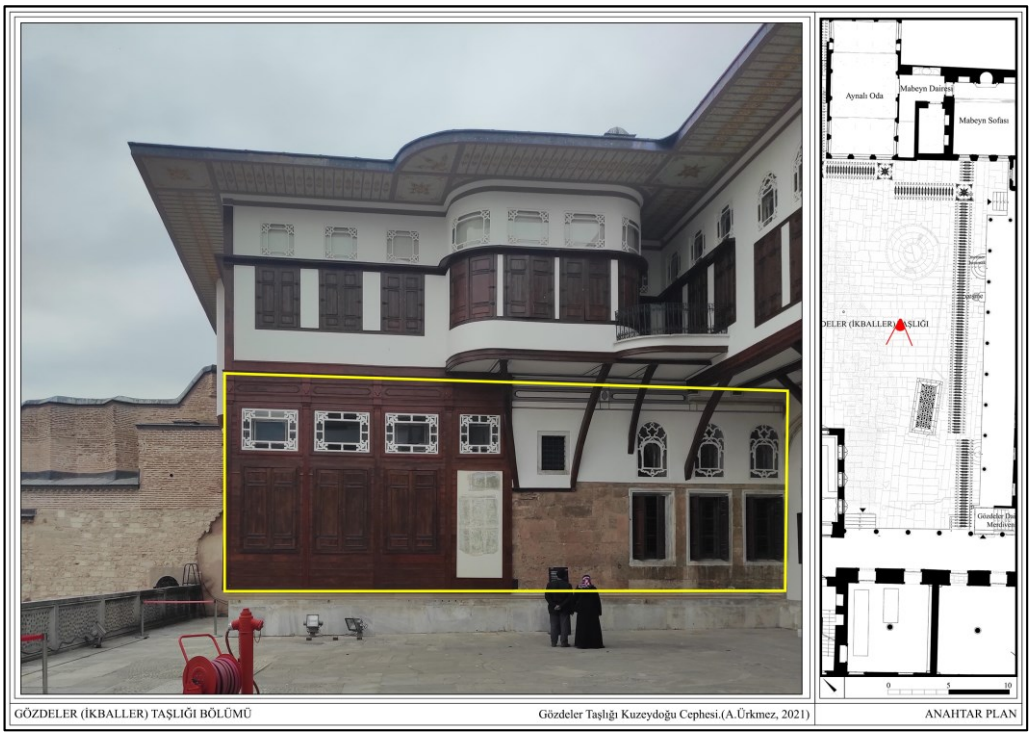

Resim 4. 14: Gözdeler Taşlığı Zemin Kat Planında Mabeyn Dairesi'nin gösterimi.

Mabeyn Dairesi, taşlığın kuzeydoğu cephesinin zemin katında, Has Oda yönünde bulunmaktadır. Mabeyn, Selamlık ile Harem arasında kalan bölge anlamına gelmektedir.[571] I. Abdülhamid tarafından Selim-i Evvel Kulesi'ne bitişik olarak yaptırılmıştır.[572] Bu dairenin yapılmasıyla III. Murad Odası'nın bulunduğu yerdeki Mabeyn-i Hümayun artık bu bölüm için ifade edilmiştir.[573] F. Sarıcaoğlu, bu dairenin en geç 6 Aralık 1782 ile 4 Ocak 1783 tarihleri arasında sık olarak kullanılmaya başladığını ve bu mekanın istirahat odası olarak kullanıldığını aktarmaktadır.[574]

[571] Bayrak, s.97.
[572] Şimşirgil, s.211.
[573] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.397-398.
[574] F. Sarıcaoğlu, **Hatt-ı Humâyunlarına Göre Bir Pâdişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1997, s.27-28. F. Sarıcaoğlu, mekanın kullanılmasıyla ilgili kaynak olarak Ruzname, TSMA,vr.67b'yi kaynak göstermiştir.

Padişah Sofa-i Hümayun köşklerine çıkmadığı zamanlarda burada zaman geçirmiş ve bazı padişahlar yemeklerini burada yemişlerdir. [575] Padişah sadece burayı Mabeyn olarak kullanmamış, ailesiyle vaktini geçirmek içinde bu daireyi kullanmıştır.[576] Mekandaki aynalardan dolayı daireye Aynalı Oda veya I. Abdülhamid Salonu adı verilmiştir.

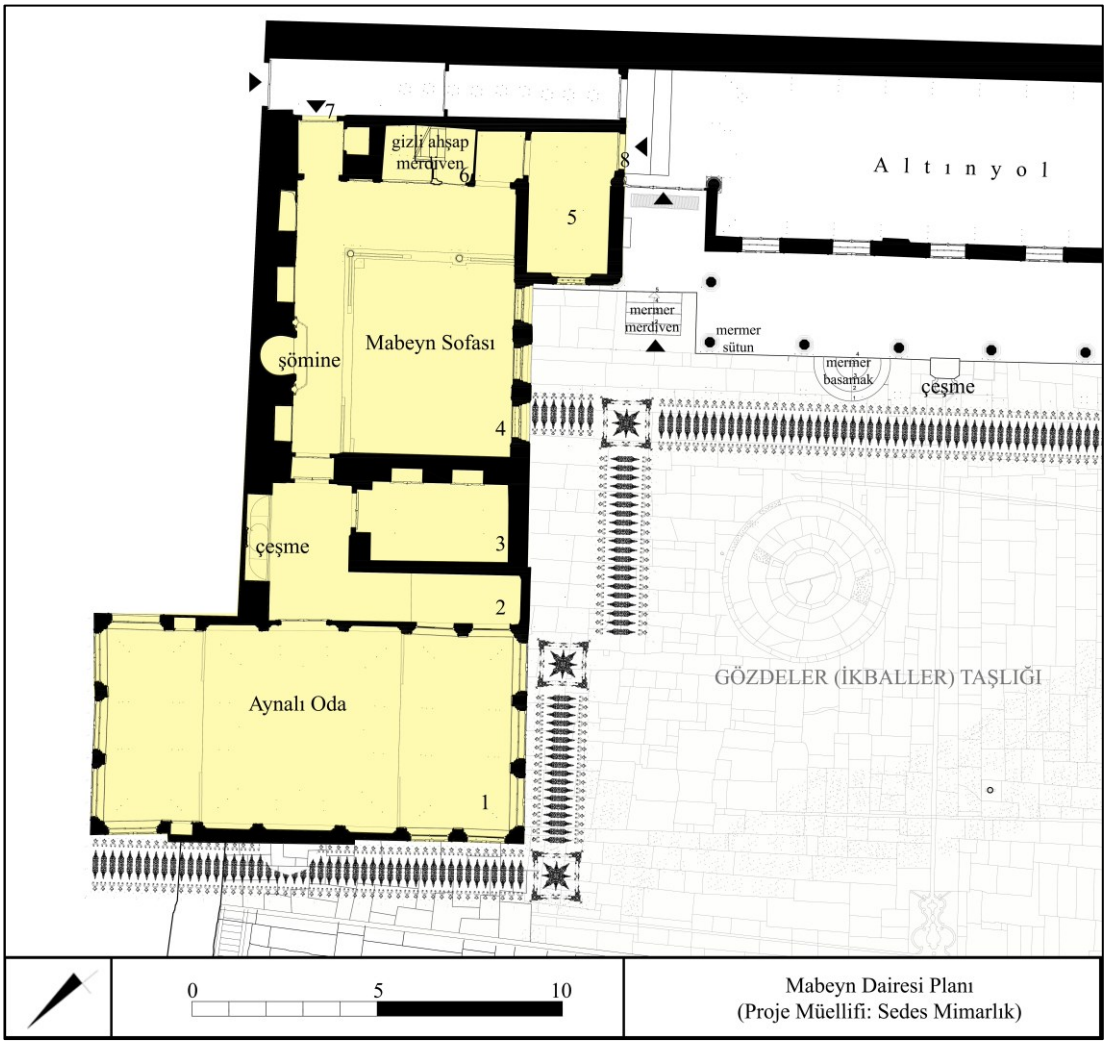

Resim 4. 15: Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesinde Mabeyn Dairesi'nin gösterimi.

Dairenin iki ayrı girişi Altınyol üzerinde bulunmaktadır. Girişlerden biri Demir Kapı'nın (Resim 4.16; No:7) yanında, diğeri ise Altınyol'dan (Resim 4.16; No:8) taşlığa açılan kapının yanındadır. İki giriş kapısı da ahşaptır. Dairenin Gözdeler Dairesi'ne çıkan gizli ahşap merdiveni (Resim 4.16;6) Demir Kapı yönündeki girişinin yanında bulunmaktadır. Daire, Aynalı Oda (Resim 4.16; No: 1) ve Hamid-i Evvel

[575] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.397-398.
[576] Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.292.; Şimşirgil, s.211.

Sofası (Mabeyn Sofası) (Resim 4.16; No:4) olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

Resim 4. 16: Mabeyn Dairesi Planı.

Dairenin ilk bölümü Mabeyn Sofası'dır. Mabeyn Sofasın'da Mabeyn Sofası'nın duvarları belirli bir seviyeye kadar mavi-beyaz çiçekli Hollanda çinileriyle kaplıdır (Resim 4.16).[577]

[577] Adıgüzel, s.334.; Mekanın Hollanda çini örnekleri ve detayları için bkz. Yılmaz, s.731-735.

Resim 4. 17: Mabeyn Sofası.

Resim 4. 18: Mabeyn Sofası Ocağı.

Duvarın üst bölümlerinde sıva ile birlikte kalem işi görülmektedir. Zemini ahşap, tavan ahşap çıtalıdır. Rokoko üsluplu mermer şöminesi (Resim 4.18) bulunmaktadır. Şöminenin her iki yanında ahşap dolaplar vardır. Sofanın üç ahşap penceresi taşlığa bakmaktadır. Sofanın oturma bölümü, şöminenin olduğu bölümden yükseltilmiş ve mermer sütun ve korkuluk ile ayrılmaktadır. Gözdeler Dairesi'ne çıkan gizli merdiven burada bulunmaktadır.

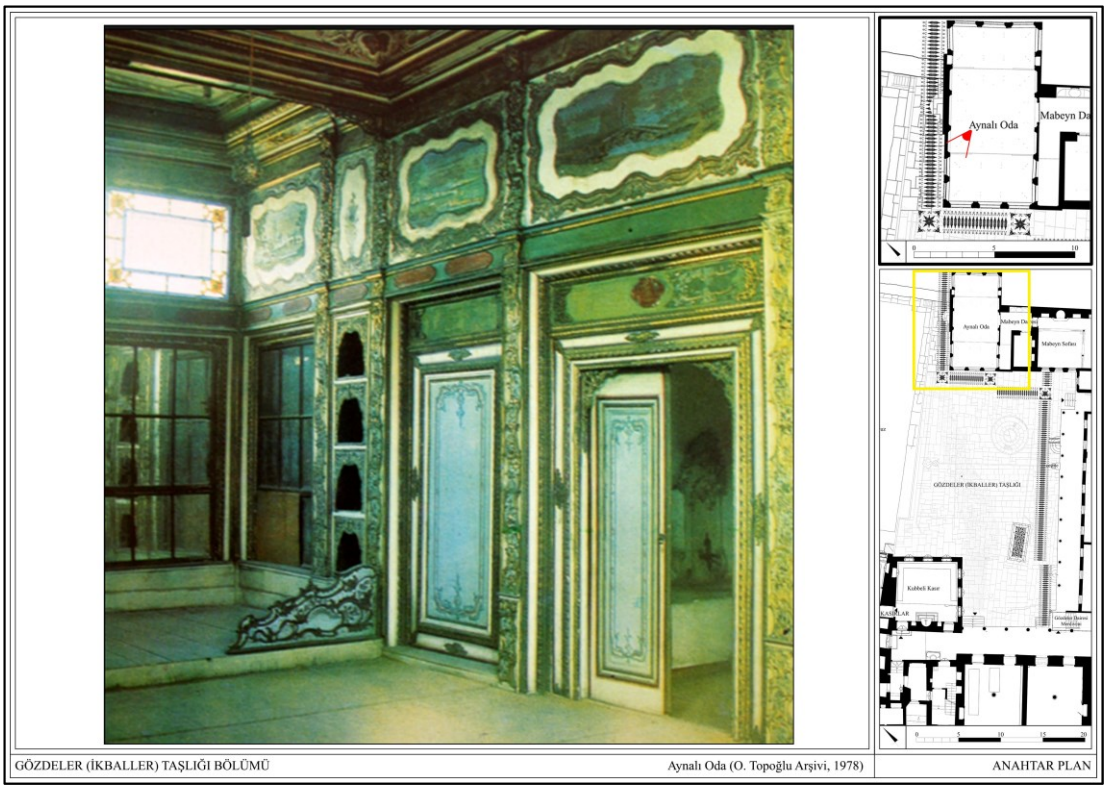
Resim 4. 19: Mabeyn Sofası'ndan Aynalı Oda Girişi[578]

Bu mekândan dairenin taşlık yönündeki girişinin (Resim 4.16; No:8) açıldığı mekâna (Resim 4.16; No:5) tek kanatlı ahşap kapı ile geçiş bulunmaktadır. Bu mekânın (Resim 4.16; No:5) zemini taş, duvarları taş üzeri sıva kaplamadır. Mabeyn

[578]Özgün görsel erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68148 E.T: 17.06.2022.

Sofası'ndan Aynalı Oda yönünde bir başka mekâna (Resim 4.16; No:2) daha geçiş bulunmaktadır.

Bu mekâna çift kanatlı demir ve ahşap olmak üzere iç içe iki kapıdan girilmektedir. Zemini taş, duvarı taş üzeri sıva ve tavanı ise sıvalıdır. Kuzeydoğu duvarında mermer çeşmesi bulunmaktadır. Buradan çift kanatlı metal kapı ile taş bir odaya (Resim 4.16; No:3) geçilir. A. Şimşirgil ve İ. Ortaylı, bu taş odanın I. Selim Kulesi'nden kalan kalıntı olduğunu aktarmaktadırlar.[579] Duvarları taş üzeri sıvalı, tavanı ise sıvalıdır.

Resim 4. 20: Aynalı Oda. [580]

Taş odanın bulunduğu mekandan (Resim 4.16; No:2) çift kanatlı kapı ile Aynalı Oda'ya (Resim 4.16; No:1) geçilmektedir. Mekan adını burada bulunan kristal

[579] Şimşirgil, s.211.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.292.
[580]Erişim: https://www.oguztopoglu.com/2013/08/topkap-saray-harem-aynal-oda-1978.html E.T: 15.06.2022.

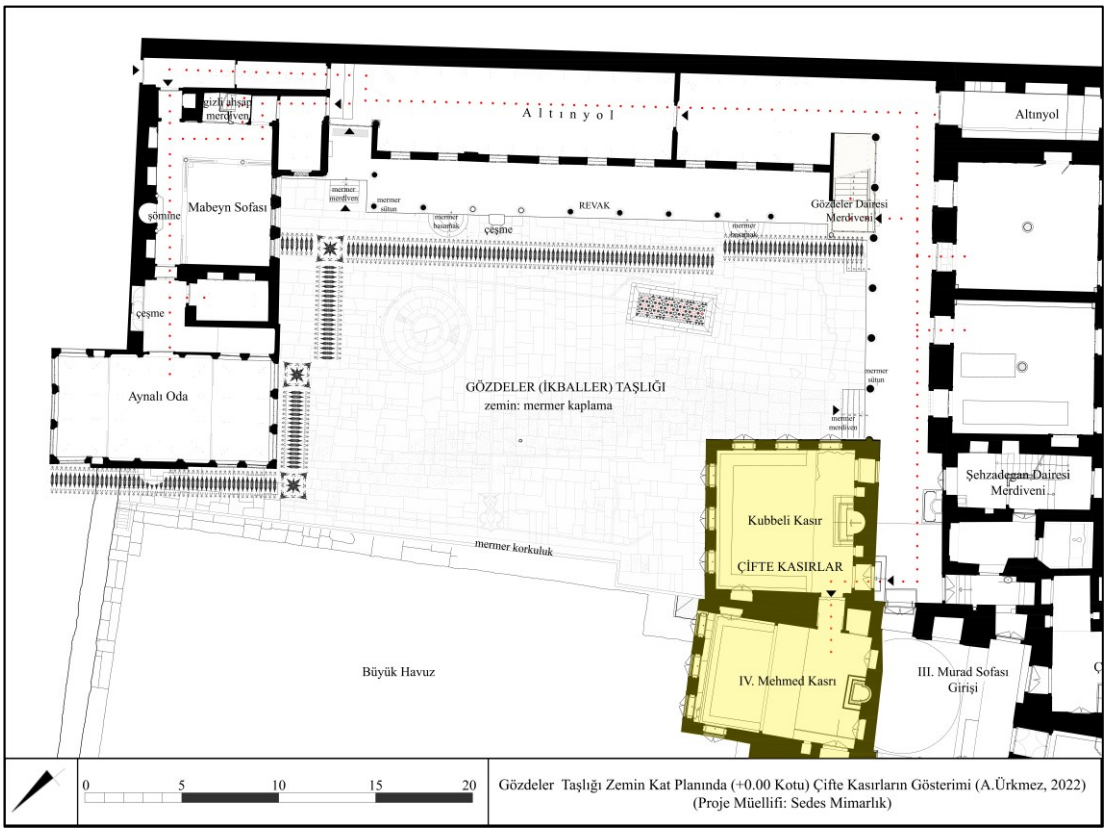
aynalardan almıştır. Mekanın kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde ahşap küpeşte ile ayrılmış yükseltilmiş ahşap döşemesi bulunmaktadır. Duvarların alt bölümünde kalem işi sıvalı panolar, üst bölümlerinde ise manzara desenli panolar (EK.C.29)bulunmaktadır. Bu duvar resimleri, I. Abdülhamid dönemine tarihlenmektedir.[581] Kapının üst bölümünün her iki yönünde beyit yazılı olan I. Abdülhamid'in tuğrasıyla birlikte H. 1193 (M.1778) tarihi yazmaktadır.[582] Kırmızı boya ve yaldızlı yazı kuşağında ta'lik hatla Hilye Hakanî'den dizeler yazmaktadır ve N. Sakaoğlu, duvardaki bu dizelerden bazılarının sıva yenilemelerinde silindiğini aktarmaktadır.[583]

Resim 4. 21: Aynalı Oda Haliç cephesi.

[581] Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı**, s.85.
[582] Şimşirgil, s.211. Tuğranın yanında şu beyit yazılıdır: "Ehinşâh-ı cihân Sultan Hamidin/Eder tab-ı hümâyununu nev-icâd/Sezâ tarih olursa oldu hakka/Bu ziba kasr-ı valâ-yı şevket/H.1193"
[583] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.398-399. Duvarda görülen kıtanın birinin üç dizesi şu şekildedir: "Feyz ism-i hayy neşr eyler cihana misl-i Nil / Menba'ı âb-ı Hayatın aynıdır bu selsebil / Hazret-i Sultan Hamidü'ş-şan-kim manend-i Hû."

4.3.2. Çifte Kasırlar

Resim 4. 22: Gözdeler Taşlığı Zemin Kat Planında Çifte Kasırlar'ın gösterimi.

Çifte Kasırlar, İkballer Taşlığı'nın güneybatı yönünde, III. Murad Dairesi'nin bitişiğinde yer almaktadır (Resim 4.22). Sultan II. Osman Kasrı, Kubbeli Kasır veya Şehzadeler dairesi olarak bilinmektedir.[584] Çifte Kasırlar'ın yapılmasıyla Havuzlu Köşk'e inen merdiven bu mekânın altında kalmıştır. [585] Kubbeli Kasır ve IV. Mehmed Kasrı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bu iki bölümün tek giriş kapısı (Resim 4.23; No:3) bulunmasının yanında çatısı tek çatı altında birleştirilmiştir. Çatı saçağı altındaki Edirnekâri süsleme, enginar yaprağı, hatâî, gönceler, penç adı verilen beşli çiçek ve yıldız motifleri birleştirilerek yapılmıştır.[586] Dış cephesi çini ile kaplıdır. Daireye giriş, Cinlerin Meşveret Koridoru üzerinden üç basamaklı merdivenle

[584] Şimşirgil, s.209-210.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.388.
[585] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.44.
[586] Çığ, **Topkapı Sarayı Müzesi,** Arkın Kitabevi, İstanbul, 1968, s.30-31.

sağlanmaktadır (Resim 4.24; No:3). Ahşap bir kapı ile girilmektedir. Kapının iç yüzeyinde celi sülüs hat ile yazılmış Ahzab suresinden "*Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici olarak gönderdik*." Anlamına gelen bir ayet-i kerime yazılıdır (Resim 4.25).[587]

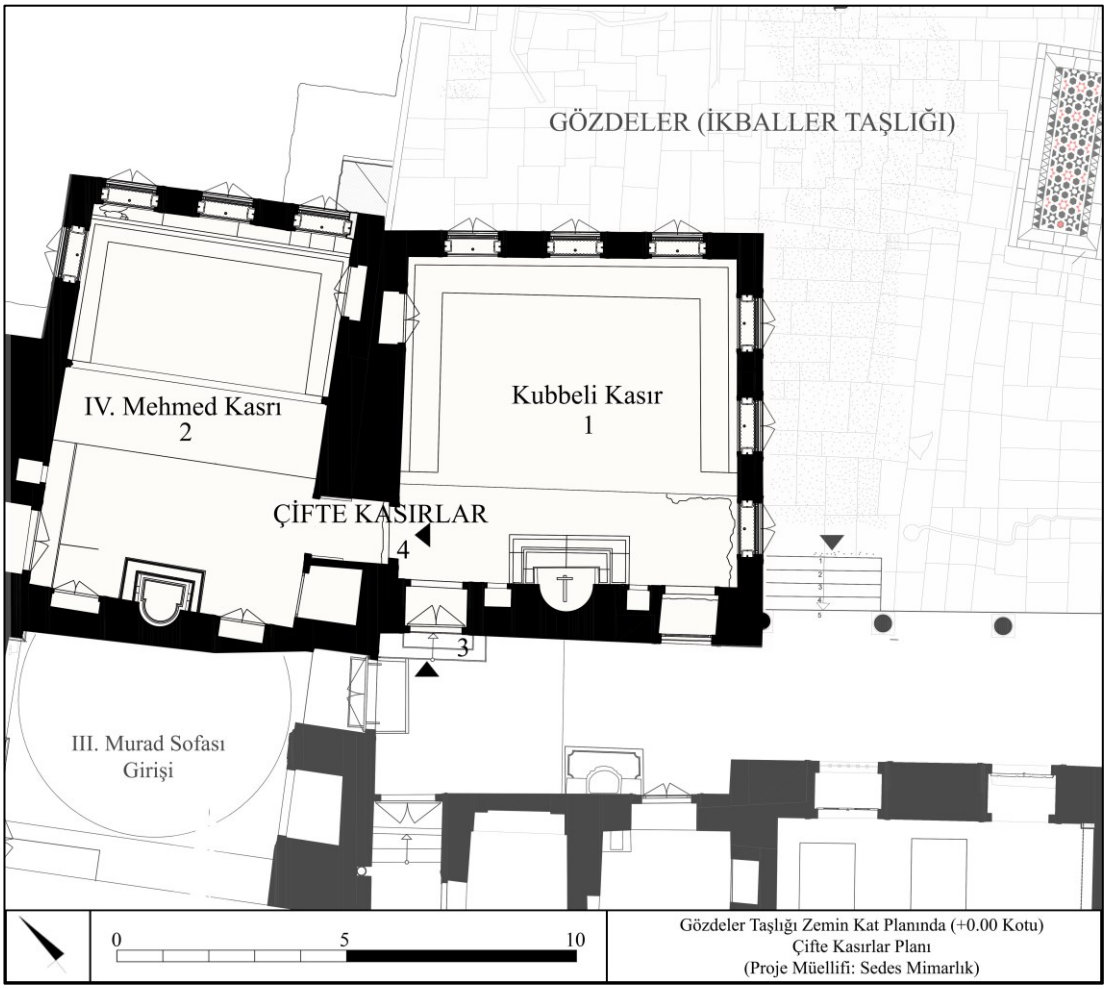

Resim 4. 23: Gözdeler Taşlığı'nda Çifte Kasırlar.

Kapıdan girildikten sonra ilk mekan Kubbeli Kasır'dır (Resim 4.24; No:1). Kare planlıdır. Çatı örtüsü kubbelidir. Duvarları vazo, çiçek, selvi gibi bitkisel motifleri olan dikdörtgen pano çiniler ile kaplıdır. Zemini altıgen tuğla döşeme üzeri ahşap kaplamadır. İki sıralı taşlığa bakan pencerelerinden alt pencereleri altı, üst pencereleri de altı olmak üzere toplam on iki penceresi bulunmaktadır. Alt pencereler dikdörtgen ahşap, üst pencereleri renkli vitray süslemelidir. Alt ahşap pencerelerinin

[587] Dumlupınar, s.50.

söveleri mermerdir. Pencerelerin parmaklıkları altın varaklıdır. Alt ve üst pencerelerinin arasındaki mavi-beyaz çiniler üzerinde ayet ve dini kasideler yazmaktadır.[588] Aynı zamanda alt pencerelerin nişleri içinde bulunan iki dizelik yazıtlarda da IV. Mehmed'e övgü içeren şiirler bulunmaktadır.[589] Nişlerin içerisinde mermer çeşmeler bulunmaktadır. Her çeşmenin kurnası bulunmakla birlikte kurnaların birbiriyle bağlantıları bulunmaktadır.[590] Tavanında ahşap ve kalem işleri bir arada görülmektedir. Mermer basamakları bulunan, altın varaklı ocağı bulunmaktadır. Ocağın her iki yanında nişler bulunmaktadır. Nişlerin iç yüzeyi çini kaplıdır.

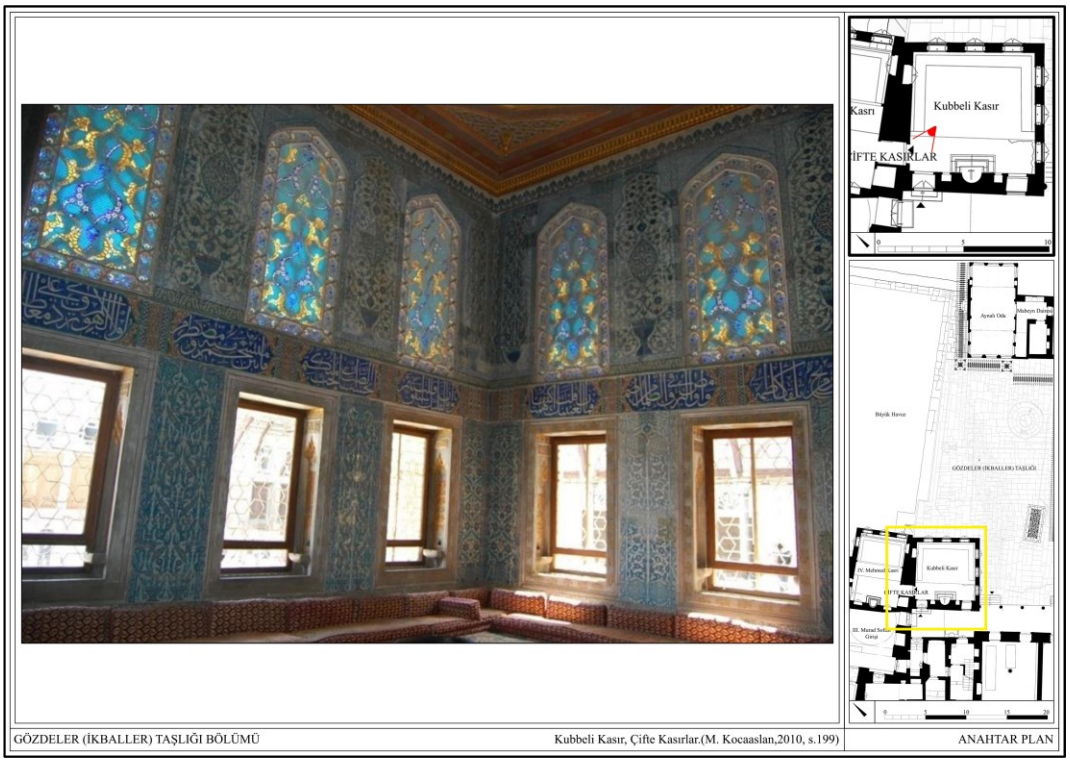

Resim 4. 24: Çifte Kasırlar Planı.

[588] Köseoğlu**,** s.23.
[589] Bayrak, s.91.; Bu dizeler için bkz. Kocaaslan, s.226.
[590] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.391. Kaside ve beyitin detayı için bkz. Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.391-392.

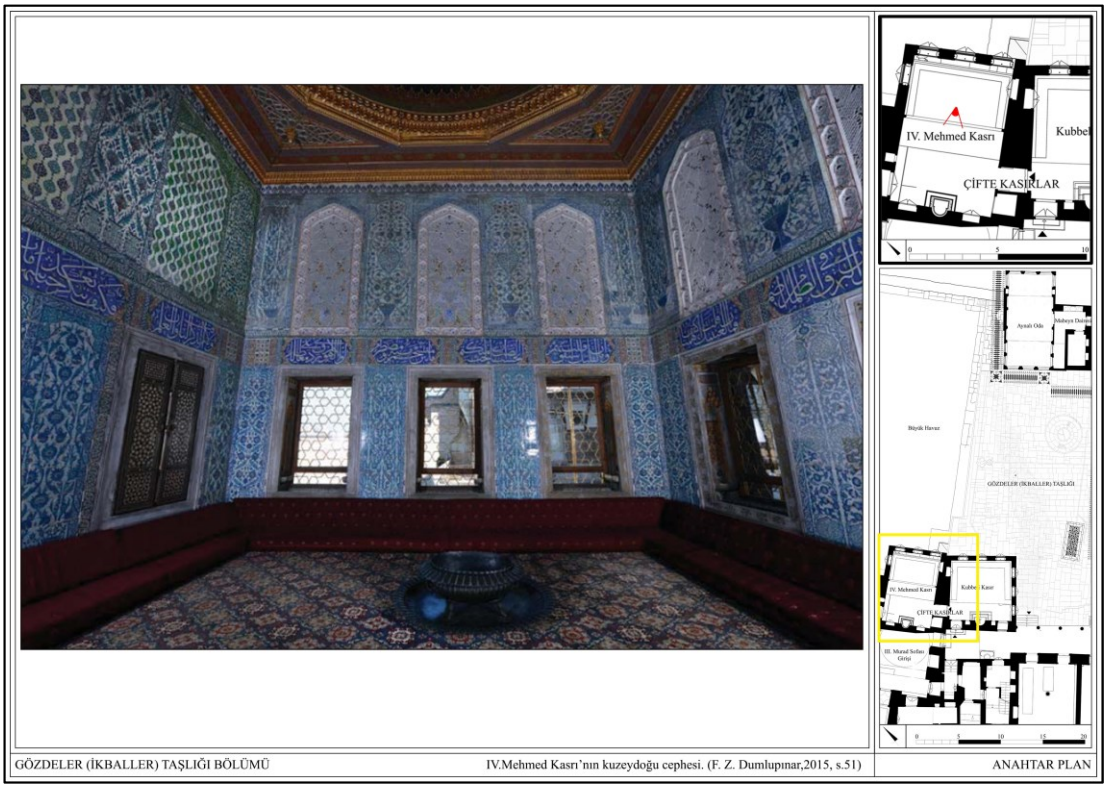
Resim 4. 25: Çifte Kasırlar giriş kapısının Kubbeli Kasır cephesi.
(H. Z. Dumlupınar, 2015, s.52.)

Resim 4. 26: Kubbeli Kasır.

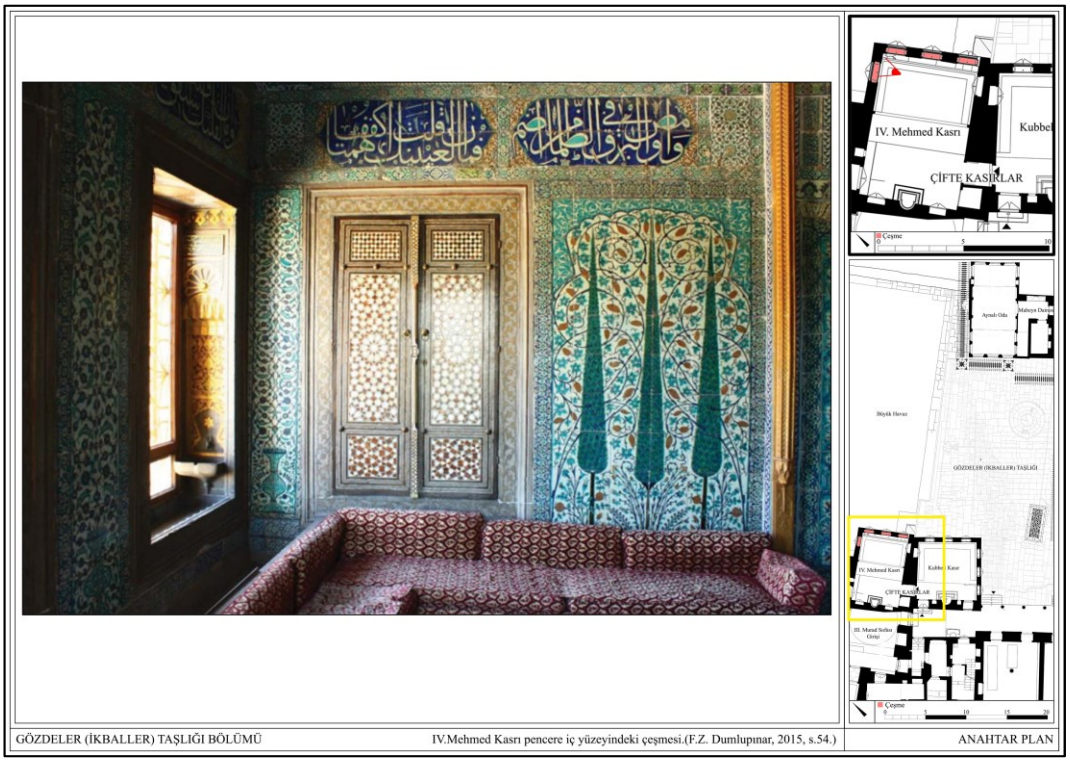
Resim 4. 27: IV. Mehmed Kasrı'nın 1666-1667 (H. 1077) tarihli kitabesi (M. Kocaaslan, 2010, s.227.)

Resim 4. 28: IV. Mehmed Kasrı'nın Gözdeler Taşlığı cephesi.

Kubbeli Kasırdan, ahşap sedefli çift kanatlı, mermer söveli kapı ile IV. Mehmed Kasrı'na girilmektedir (Resim 4.24; No:4). Giriş kapısının iç yüzeyinde

1666-1667 (H. 1077) tarihli kitabesi bulunmaktadır (Resim 4.27).[591] Bu daireye Veliaht Dairesi adı da verilmiştir. Dikdörtgen planlıdır. Mekân, Kubbeli Kasra benzer özellikleri taşımaktadır. Zemini altıgen tuğla döşeme üzeri ahşap kaplama, duvarları taş duvar üzeri çini kaplama ve tavanı ise kalem işi ile altın yaldız süslemelidir. Çinilerde vazodan çıkan sarmaşıklar, palmet, rozet, lale, sümbül, gül ve bahar çiçekleri görülmektedir. Çiniler 17. yy. dönemine tarihlenmektedir.[592] Tavanındaki nakış tezyinatı ise 16. yüzyıla tarihlenmektedir.[593] Dört alt ve dört üst penceresi bulunmaktadır. Alt ahşap pencerelerinin çevresi söveleri mermerdir. Pencere nişlerinde mermer çeşme bulunmaktadır (Resim 4.29).

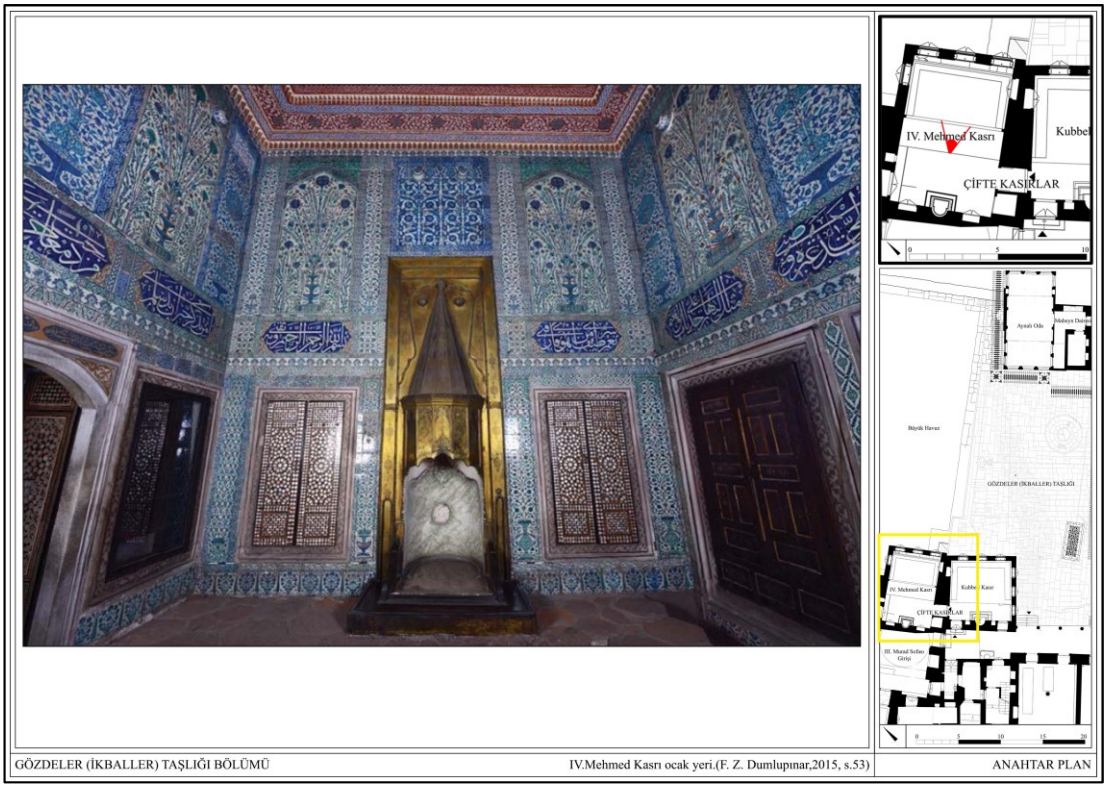

Resim 4. 29: IV. Mehmed Kasrı'nın pencere içi çeşmesi.

Mekânın Kubbeli Kasır yönündeki duvarı üzerinde ahşap sedefli dolabı bulunmaktadır (Resim 4.29). Alt ve üst pencerelerinin arasında mavi-beyaz sülüs hatla yazılmış yazı

[591] Kocaaslan, s.225.; Şimşirgil, s.209-210.
[592] Kocaaslan, s.228.
[593] K. Çığ, **Topkapı Sarayı Müzesi,** Arkın Kitabevi, İstanbul, 1968, s.30-31.

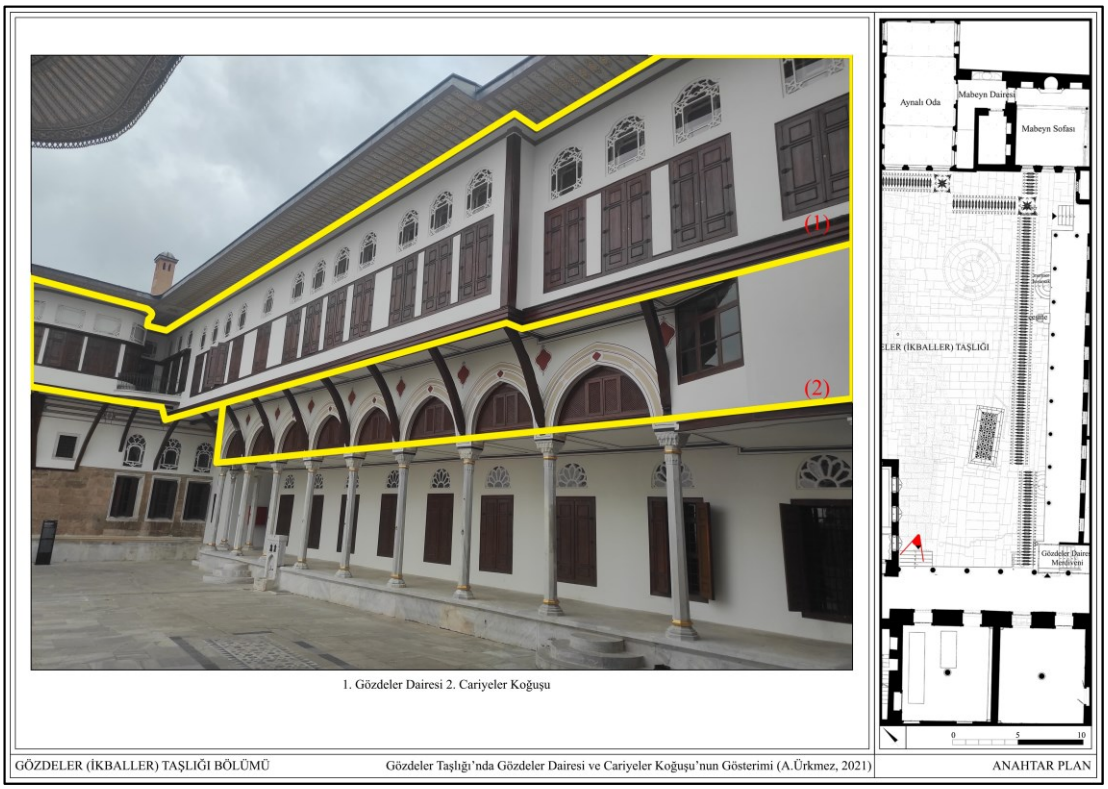
şeridi dolaşmaktadır (Resim 4.28).[594] Bu yazı şeridinde Kaside-i Bürde'den beyitler ile Besmele yazılıdır.[595] Kasrın bakır üzeri altın kaplamalı bronz bir ocağı bulunmaktadır (Resim 4.30). Bu mekân, 18. yüzyıl ortalarında Veliahd şehzadelerinin kullanımına geçmiştir.[596]

Resim 4. 30: IV. Mehmed Kasrı'nın bronz ocağı.

[594] Bayrak, s.92.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.393.
[595] Ortaylı, **Topkapı Sarayı,** s.283-284.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.393.; Beyit için bkz. Kocaaslan, s.223. *"Dem-be-dem saat-be-saat bâd ikbalet fizûn / Düşmenet çün şişe-i saat hemişe sernigûn Sene 1077" (1666-1667) yazılıdır.*
[596] Şimşirgil, s.209-210.

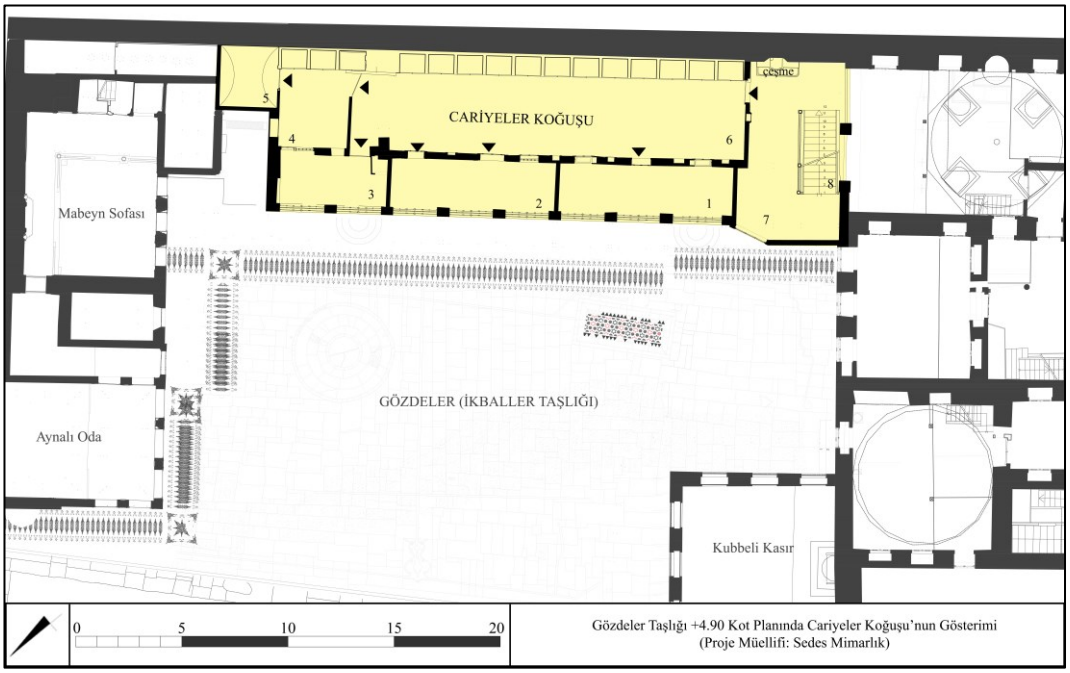
4.3.3. Gözdeler Dairesi

Resim 4. 31: Gözdeler Taşlığı'nda Gözdeler Dairesi'nin gösterimi.

Gözdeler Dairesi, taşlığın güneydoğu cephesi ile kuzeydoğu cephelerinde bulunmaktadır (Resim 4.31). Daireye İkballer Dairesi de denilmektedir. Bu daireler I. Abdülhamid döneminde (1774-1789) inşa ettirilmiştir.[597] Sarayın artan nüfusuna bağlı olarak ortaya çıkan mekan ihtiyacı ile birlikte Mabeyn Dairesi'ne ek olarak yapılmıştır.[598] III. Ahmet döneminde ortaya çıkan ikbal kavramının I. Abdülhamid Dönemi'ne kadar nerede yaşadıkları belli değildir.[599] Bu dairenin katında ise Gözdeler'in hizmetinde olan cariyelerin odaları bulunmaktadır. Daireye Cinlerin Meşveret Yeri adı verilen koridordaki camekan bölümden girilmektedir. Bu bölümden ahşap merdivenle (Resim 4.32; No:8) ilk olarak Cariyeler Koğuşu'nun bulunduğu asma kata ulaşılmaktadır (Resim 4.32).

[597] Akgündüz, s.105.; Şimşirgil, s.210.; Uluçay, **Harem Hayatının İç Yüzü,** s.124.
[598] Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.41.
[599] Uluçay, **Harem Hayatının İç Yüzü,** s.124.; İkballer kavramının III. Ahmed döneminde ortaya çıkmasıyla ilgili olarak bkz. Uluçay, **Padişahın Kadınları ve Kızları,** s.VII.

Resim 4. 32: Gözdeler Dairesi Cariyeler Koğuşu Planı.

Cariye koğuşlarının olduğu bölümde eskiden saçak bulunmasından dolayı Saçak Altı Odaları da denilmektedir (Resim 4.33).[600] Merdivenden ulaşılan giriş holünde (Resim 4.32; No:7) taşlığa bakan ahşap penceresi ve Has Oda yönünde mermer çeşmesi bulunmaktadır. Zemini ve tavanı ahşaptır. Bu bölümden demir bir kapı ile koğuşların olduğu yaklaşık 3,5 metre genişliğinde uzun bir holün olduğu bölüme geçilmektedir (Resim 4.32; No:6). Bu bölümün güneydoğu cephesi boyunca dolap bulunmaktadır. Bu hol üzerinden dört ayrı mekâna (Resim 4.32; No:1, No:2, No:3, No:4) giriş bulunmaktadır. Beşinci mekâna ise 4 numaralı odadan geçilmektedir.

Odaların zemini ahşap, duvarları ahşap üzeri sıvalı, tavanı ise ahşap kaplamadır. Odaların taşlığa bakan ahşap pencerelerinin (Resim 4.32; No:1, No:2, No:3) önünde lokma parmaklık ile ahşap kepenk bulunmaktadır. Dikdörtgen planlıdırlar. Odalara ahşap kapı ile girilmektedir. Cariyeler Koğuşu'ndaki merdivenin (Resim 4.32; No:8; Resim 4.34; No:20) devamında taşlığın kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerinde bulunan Gözdeler Dairesi'ne çıkılmaktadır.

[600] Sakaoğlu, s. 395-397.

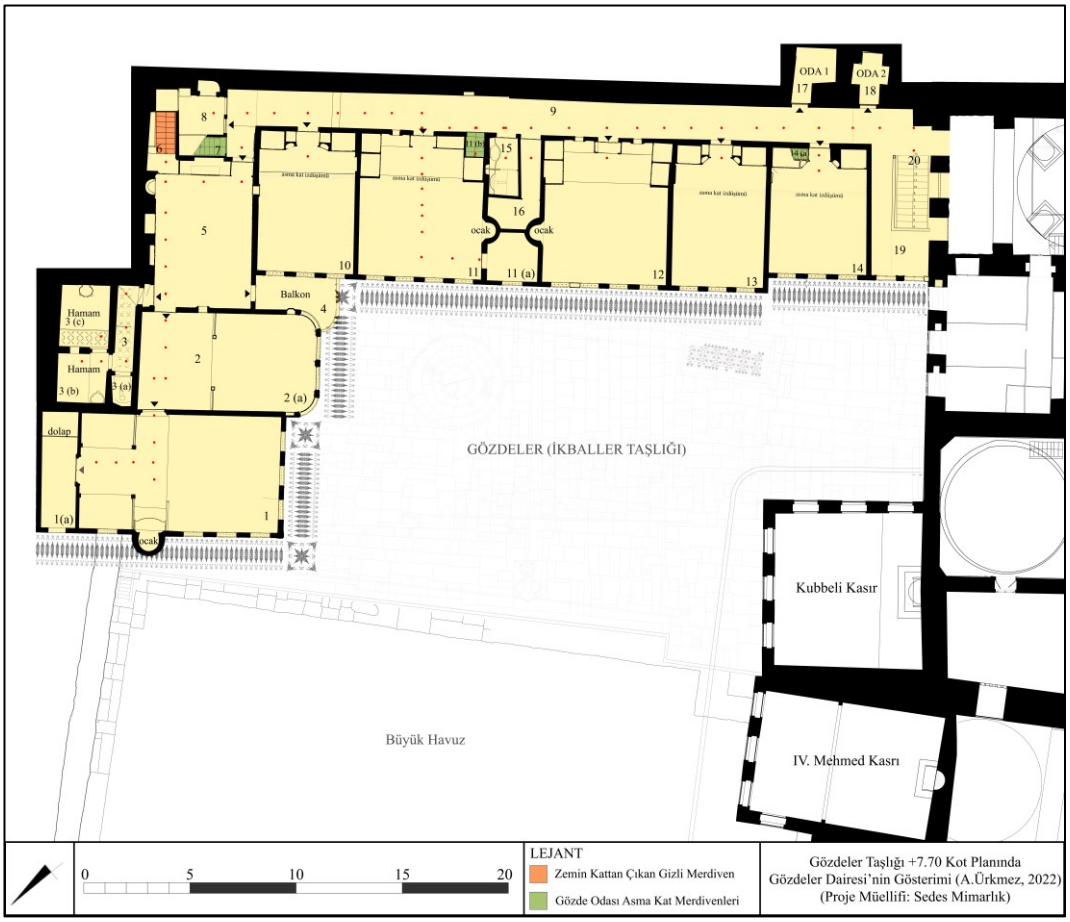

Resim 4. 33: Cariyeler Koğuşu.
(Sedes Mimarlık,2011)

Mabeyn Dairesi'nin bir diğer girişi ise, Mabeyn Sofası'ndaki gizli merdiven ile (Resim 4.16, No:6; Resim 4.34 No:6) sağlanmaktadır. Dairede sekiz ayrı mekan bulunmaktadır. Mekanlara Rokoko üslubu hakimdir.[601]

Cariyeler Koğuşu yönündeki merdivenle birinci kata ulaşıldığında bir hole ulaşılmaktadır (Resim 4.34; No:19). Taşlığa bakan iki dikdörtgen biçiminde pencereleri bulunmaktadır. Bu holden Gözdeler'in odalarının sıralandığı bir koridora (Resim 4.34; No:9; Resim 4.35) geçilir. Zemini ahşap, III. avlu cephesindeki duvarları taş ve Gözde odalarının duvarları bağdadi, tavanı ise ahşaptır. İlk bölümünde III. avlu yönünde iki küçük mekân (Resim 4.34; No:17, No:18) bulunmaktadır. Koridor (Resim 4.35) ile Gözde Odaları'nı ayıran duvarda kandil pencereleri bulunmaktadır. Gözde Odaları kapıları dışında bir tuvalet kapısı (Resim 4.34; No:15) ile bir mekâna (Resim 4.34; No:16) girilen bir ahşap kapı bulunmaktadır.

[601] **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-4**, s.28-29.

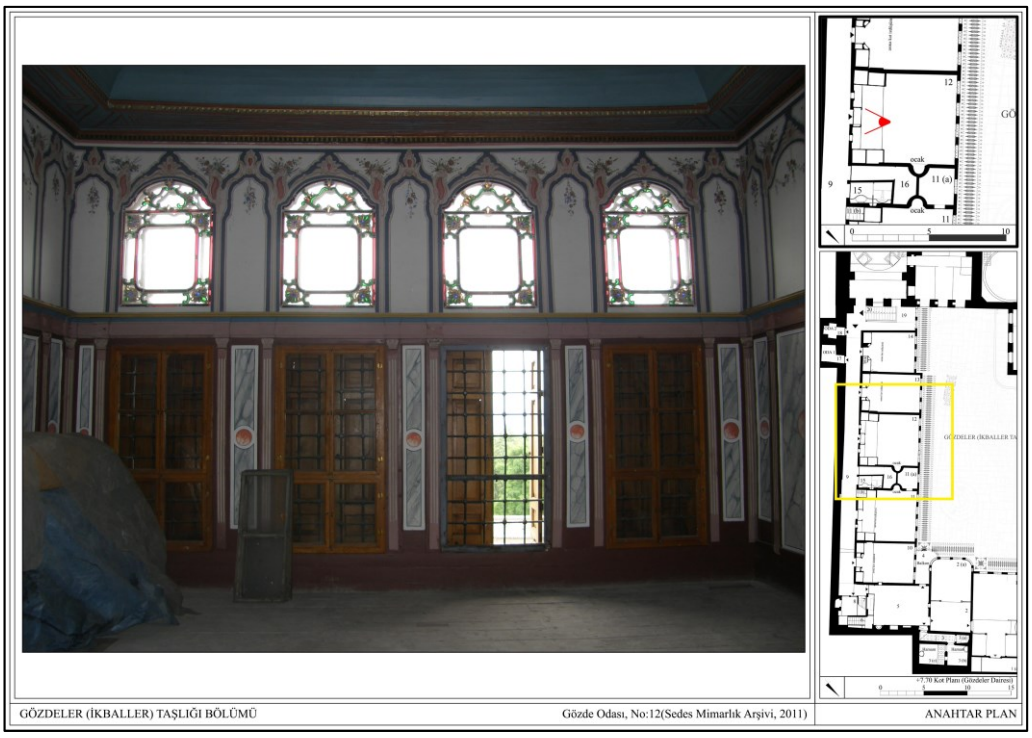

Resim 4. 34: Gözdeler Dairesi Planı.

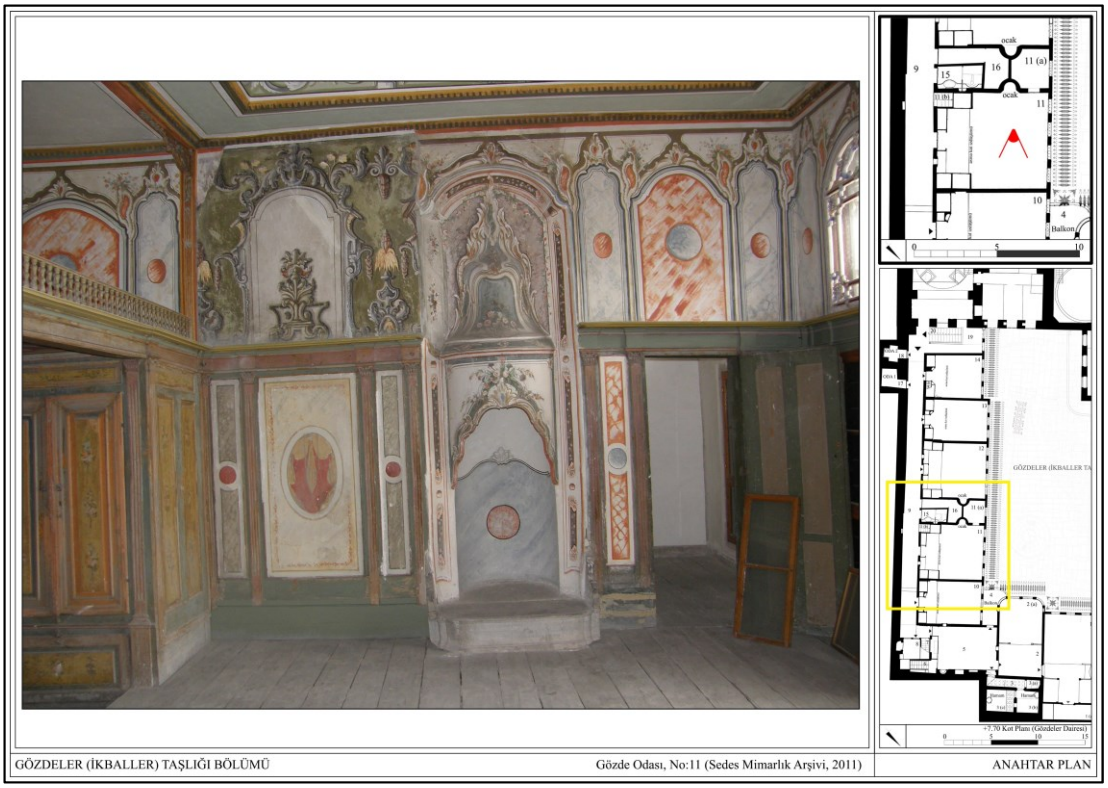
Işık almayan koridorun taşlık cephesinde beş Gözde Odası bulunmaktadır. Bu beş oda birbirleriyle benzer özellikler göstermektedir. Zemini ahşap, duvarlarında ahşap kaplama ile alçı sıva üzerine kalem işlemeli tavanları ise ahşaptır. Mekanların girişlerinde ahşap dolaplar bulunmaktadır. Bu beş odadan dördünün (Resim 4.34; No:10; No:11; No:13; No:14) asma katı bulunmaktadır. 10 numaralı Gözde Odası'nın asma katına koridorun sonundaki ahşap merdivenle (Resim 4.34; No:7) çıkılmaktadır. Pencerelerin önünde dökme demir lokma parmaklık ve ahşap kepenk bulunmaktadır. Mekanların revzen üst pencereleri (Resim 4.36) bulunmaktadır. Bu koridor üzerindeki iki Gözde Odası'nın (Resim 4.34; No:11, No:12) kendine ait ocağı bulunmaktadır. 11 numaralı Gözde Odası'nın içinden geçilen taşlık cephesine açılan bir penceresi bulunan bir mekana geçilmektedir (Resim 4.34; No:11a).

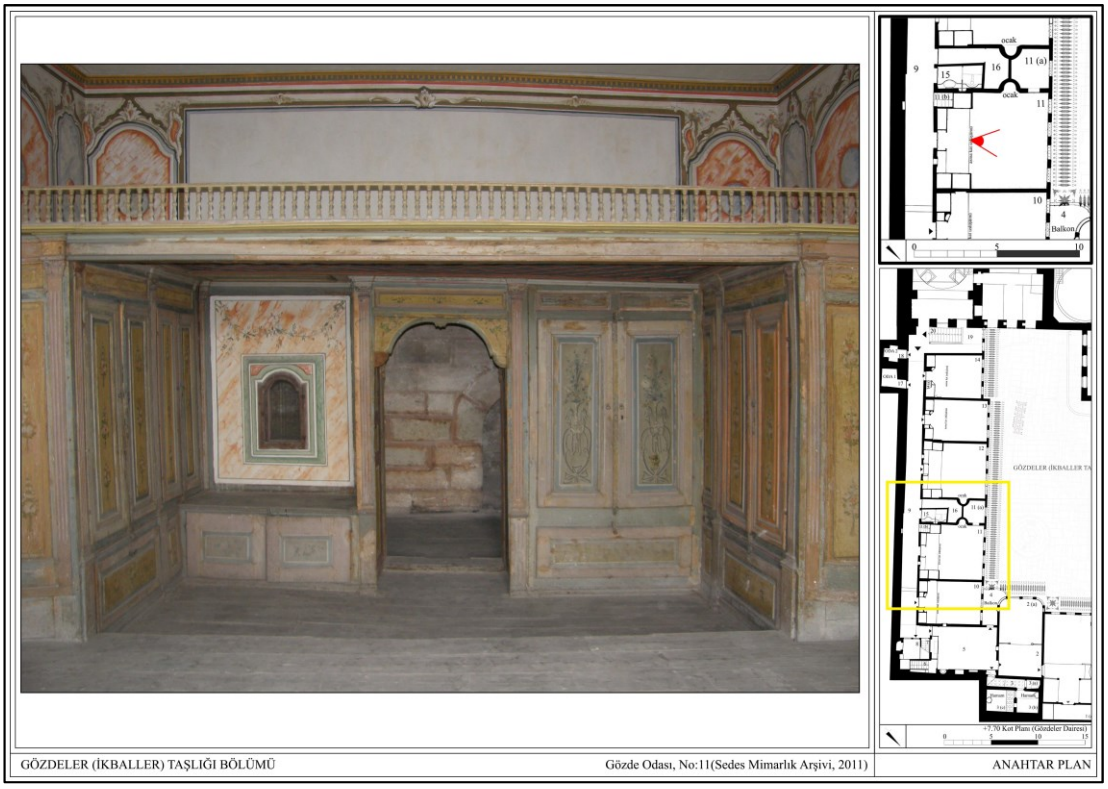
Resim 4. 35: Gözdeler Dairesi koridoru.

Resim 4. 36: 12 numaralı Gözde Odası'nın taşlık cepheli pencereleri.

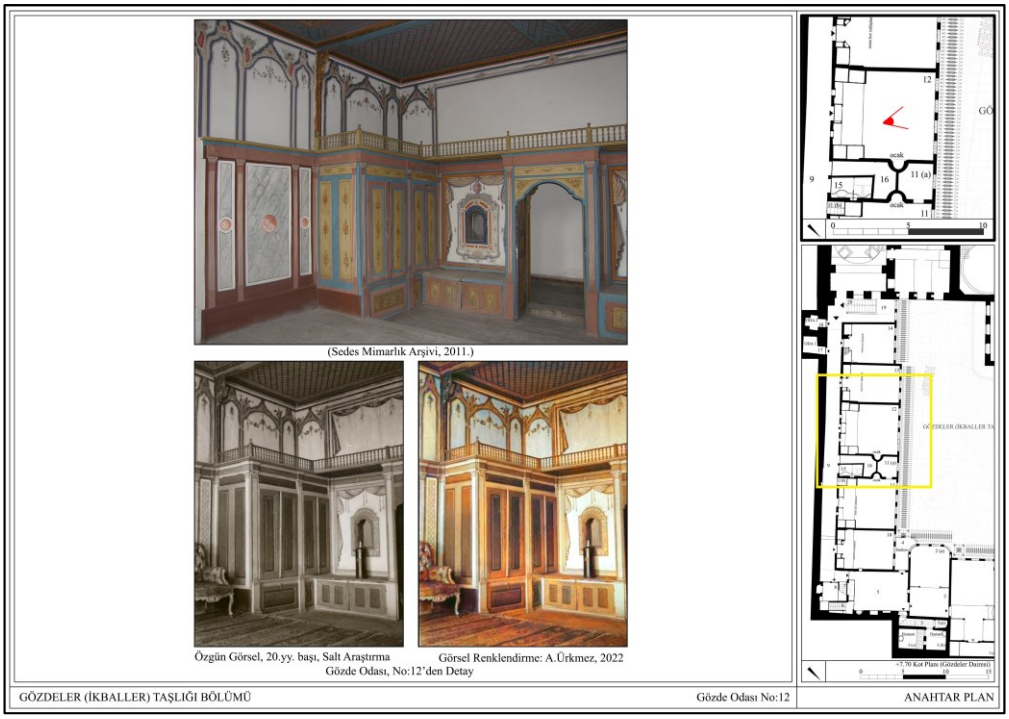
Resim 4. 37: 11 numaralı Gözde Odası'

Resim 4. 38: 11 numaralı Gözde Odası'nın asma katı.

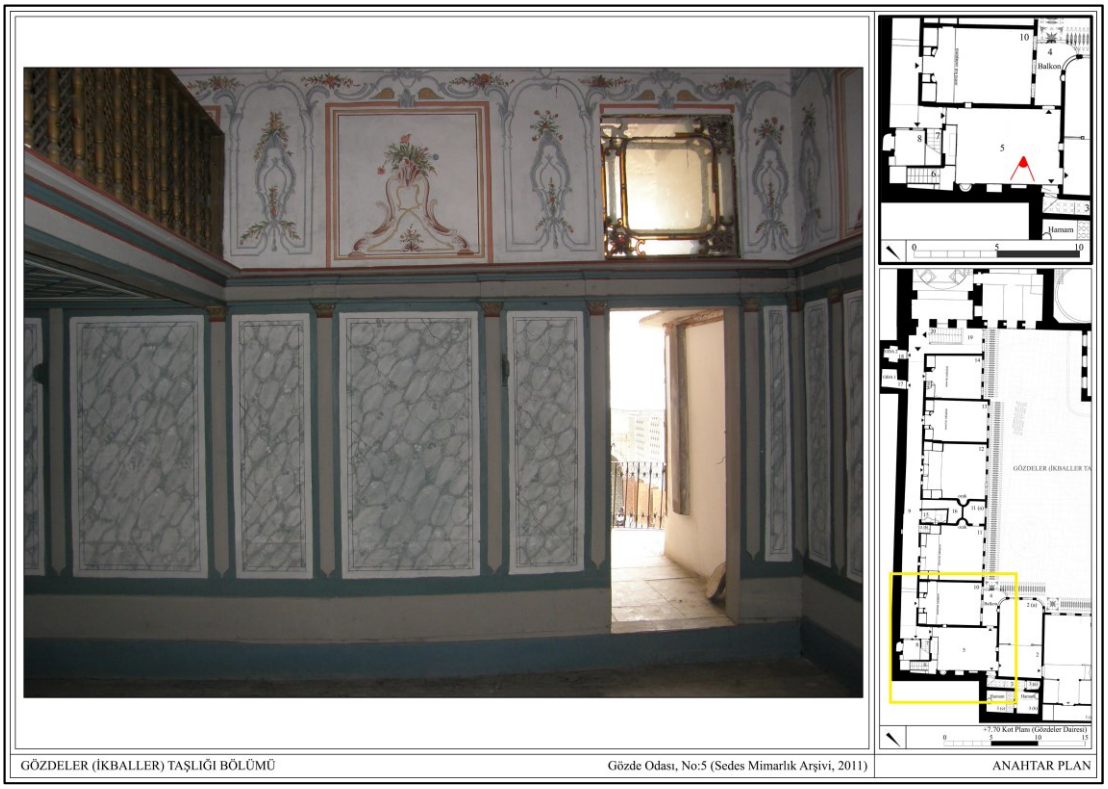

Resim 4. 39:Gözde Odası No:10.[602]

Resim 4. 40: Gözde Odası, No:12.[603]

[602] Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68148 E.T: 17.06.2022.
[603] Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/71437 , E.T: 17.06.2022.

Resim 4. 41: Başkadın Dairesi (No:1; No:2) giriş holü (No:5).

Koridorun (Resim 4.34; No:9) sonunda mermer çeşme taşı bulunan, ahşap kapı ile girilen bir mekân (Resim 4.34; No:8) bulunmaktadır. Bu mekanın giriş kapısının yanından devam eden koridordan 5 numaralı mekana geçilmektedir (Resim 4.35; No:5).

Bu bölüm iç içe üç bölümden oluşmaktadır ve Baş Kadın Dairesi de denilmektedir.[604] Diğer Gözde Odaları'ndan farklı olarak Mabeyn Dairesi ile bağlantılıdır ve kendine ait hamamı ile tuvaleti bulunmaktadır. Mabeyn Dairesi'ne inen merdiven bu mekandaki (Resim 4.34; No:5; Resim 4.41) ahşap dolap içerisinde saklıdır. Bu mekanın zemini ve tavanı ahşap, duvarlarında ise kalem işi süslemeleri bulunmaktadır. Dikdörtgen planlıdır. Bu mekânın asma katına, 10 numaralı mekanın asma katına çıkan merdivenden ulaşılmaktadır. Taşlık cephesindeki ahşap kapı ile dairenin balkonuna (Resim4.34; No:4) çıkılmaktadır. Zemini mermer olan balkonun demir korkulukları bulunmaktadır. 5 numaralı mekanın kuzeydoğu duvarında hamam

[604] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.397.

giriş kapısı bulunmaktadır. Hamam iki bölümden oluşmaktadır. Hamam giriş koridorunda ise tuvalet bulunmaktadır. Selim-i Evvel Kule köşkünün temellerine oturtulmuştur.[605] A. Şimşirgil, bu hamamı I. Selim Kulesinin baroklaştırılmış hamamı olarak tanımlamaktadır.[606]

Resim 4. 42: Gözde Odası, No:2[607]

Hamam giriş kapısının bitişiğinde yer alan kapı (Resim 4.43) ile dairenin orta sofasına (Resim 4.34; No:2) geçilmektedir. Dikdörtgen planlıdır. Taşlık yönündeki köşeleri ovaldir. Dört alt ve dört üst olmak üzere sekiz penceresinden ışık almaktadır. Pencerelerinin dış yüzeyinin söveleri ahşaptır ve taşlığa bakmaktadırlar. Pencerelerin önünde lokma demir parmaklık ve ahşap kepenk vardır. Sofanın taşlık cephesinde ahşap sütunlarla desteklenmiş yükseltilmiş döşemesi (Resim 4.34; No:2a)

[605] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.397.
[606] Şimşirgil, s.212.
[607] Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68148 , E.T: 17.06.2022.

bulunmaktadır. Sütunların üzerinde kalem işi motifler bulunmaktadır. Bu mekanın zemini ahşap, duvarlarında ahşap kaplama ile birlikte yer yer sıva ile pencere üst bölümlerinde sıva üzeri kalem işi görülmektedir. Tavanı ahşaptır. Bu mekandan ahşap kapı ile 1 numaralı Gözde Odası'na geçilmektedir.

Resim 4. 43: 2 numaralı Gözde Odası'ndan 5 ve 1 numaralı mekanların girişleri.

Bu mekanın zemini ahşap, duvarlarında ahşap ve kalem işlemeleri bulunan panoları bulunmaktadır. Tavanı ahşaptır. Dikdörtgen planlıdır. Haliç ve taşlık cephelerine bakan pencerelerinden ışık almaktadır. Odanın girişinde dört büyük pano, seki bölümünde ise duvarların üst bölümünü çevreleyen iç bükey şeridin ortalarına yerleştirilmiş I. Abdülhamid dönemine (1774-1789) tarihlenen dört manzara resmi bulunmaktadır (Resim 4.45).[608]Mekanın kuzeybatı cephesinde mermer kaide üzerinde Rokoko ocağı bulunmaktadır (Resim 4.44).[609] Ocak, kalemişi süslemelidir ve ocağın

[608] Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı,** s.80.
[609] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.397.

olduğu bölüm, ahşap babalar ve sütunlarla ayrılmıştır. Ocağın bitiminde ise yer alan kalem işi çiçek motifleri bulunan ahşap sütun ile mekan bölünmüştür.

Resim 4. 44: Gözde Odası (Baş Kadın Dairesi), (No:1) ocağı.

Aynı zamanda bu sütunlar mekanın çıkmasının başladığı yeri tanımlamaktadır. Sütunlardan sonraki bölüm ocağın bulunduğu kot seviyesinden yükseltilmiştir. Yükseltilmiş döşemeli bu bölümün duvarlarında da kalem işlemeli sıvalı panolar bulunmaktadır. Bu panoların üzerinde de duvar resimleri bulunmaktadır. Bu bölümden çift kanatlı ahşap kapı ile bir mekana geçilmektedir. Kapı çiçek motifli ve kalem işi süslemelidir. Dikdörtgen planlıdır. Duvarları kireç sıvalı ve sadedir. Zemini ahşaptır. Harem bu mekanla, bu cephede sonlanmaktadır.

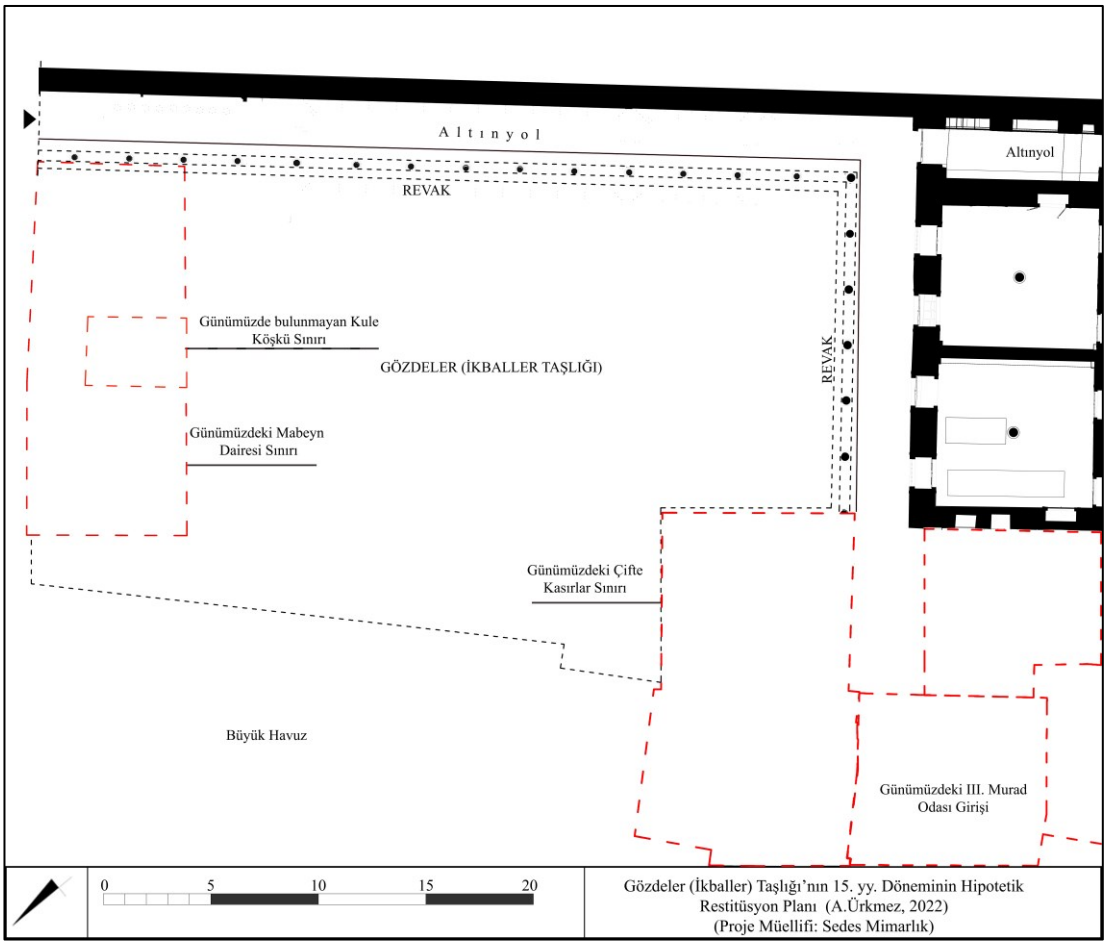
Resim 4. 45: 1 No'lu Gözde Odası duvar resmi.
(G. Renda, 1977, R.11)

4.4. YÜZYILLARA GÖRE DÖNÜŞÜMÜ

Taşlık, Fil Bahçesi yönünde bulunan taştan örme ayaklı tonozların arkası doldurularak sonradan oluşturulmuştur.[610] Taşlıkta devam eden Altınyol, Kule köşkü kalıntısı bu avlunun en eski yapıları arasındadır.[611] Altınyol, Nöbet Yeri'nden başlayarak Mabeyn Dairesi'nin bulunduğu yerde demir kapı ile sonlanmıştır.

[610] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun, s.**394.
[611] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun, s.**394.

4.4.1. 15.yy.

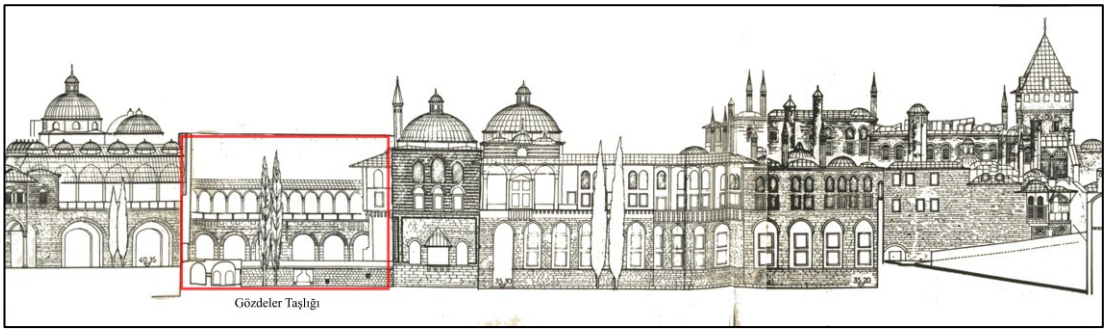

Resim 4. 46: Gözdeler Taşlığı'nın 15. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı.

Harem'in bu dönemdeki ilk mekanları Valide Sultan Taşlığı çevresinde bulunmaktadır. Eldem- Akozan'ın 16. yy. restitüsyonunda Gözdeler Taşlığı'nda III. Murad Odası ile Altınyol revakları olduğu (Resim 4.46) görülmektedir. Bu sebeple bu taşlığın ilk döneminde 15. yy. dönemine tarihlenen Altınyol bulunmaktadır. 16. yy. Haliç cephesi restitüsyonunda (Resim 4.47) görüldüğü üzere Altınyol'un önünde taşlık boyunca devam eden revakların olduğu söylenebilir.

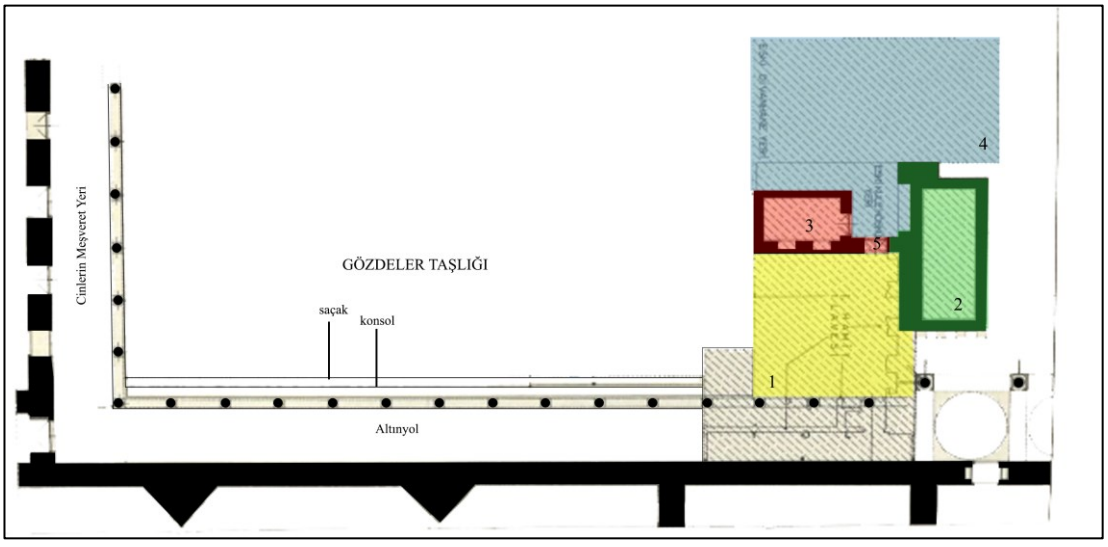
4.4.2. 16. yy.

Bu dönemde Gözdeler Taşlığı'ndaki I. Selim Kulesi inşa edilmiştir. I. Selim Kulesi, Selim döneminde Has Oda'da bulunan kutsal emanetlerin korunması için Has Oda ile Harem arasına inşa edilmiştir.[612]

Resim 4. 47: Eldem-Akozan'ın 16. yy. Restitüsyon silüetinde Gözdeler Taşlığı'nın gösterimi.

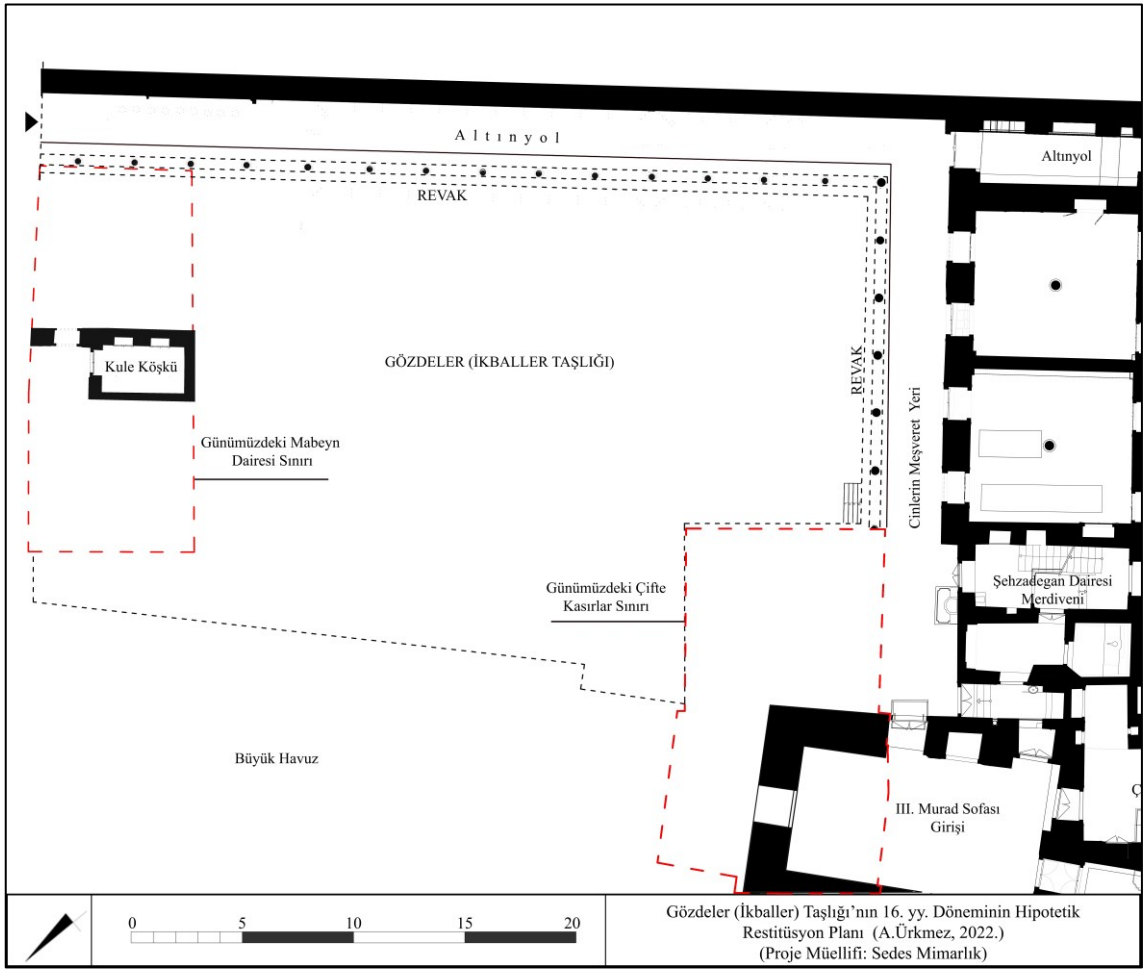
(Eldem-Akozan, 1982, L.30

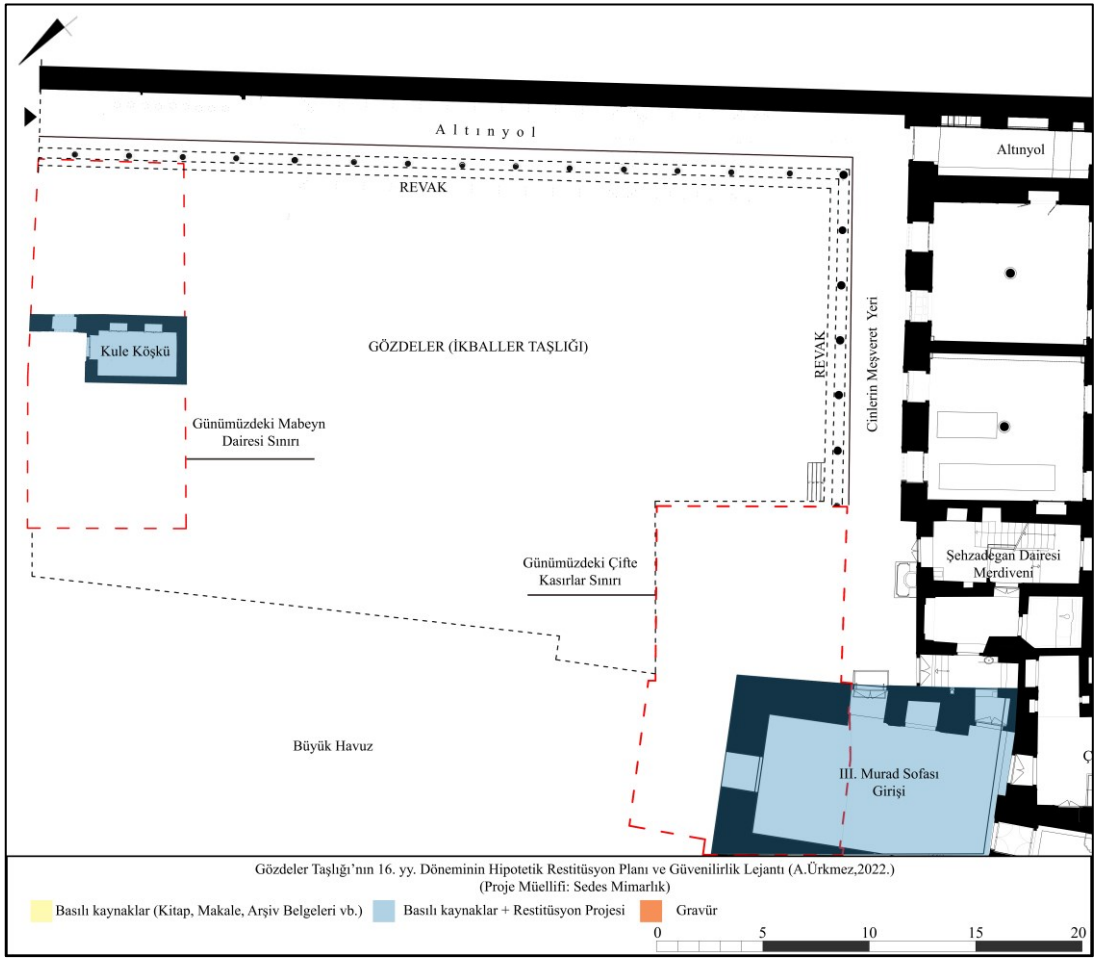
1.Günümüzdeki Mabeyn Sofası'nın konumu **2.**Gözdeler Dairesi Hamam konumu **3.**Kule Köşkü **4.**Aynalı Odan **5.** Bronz Kapı

Resim 4. 48: Eldem-Akozan'ın Önceki 16. yy. başı Gözdeler Taşlığı restitüsyonunda günümüzdeki mekanların konumlarının gösterimi.

[612] S. A. Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s.106.

Resim 4. 49: Gözdeler (İkballer) Taşlığı'nın 16. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı.

Resim 4. 50: Gözdeler (İkballer) Taşlığı'nın 16. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı.

4.4.3. 17. yy.

17. yüzyılda 1662 ve 1665 yangınları olmak üzere iki büyük yangın meydan gelmiştir. 1665 yangınından sonra IV. Mehmed döneminde geniş kapsamlı onarımlar başlatılmıştır. Bu döneme dair izler taşıyan, kitabeleri de bulunan Çifte Kasırlar yapılmıştır. Çifte Kasırlar Kubbeli Kasır ve IV. Mehmed Kasrı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Kubbeli Kasrın, alt penceresinde yer alan kasidede kasrın II. Osman (1618-1622) tarafından yapıldığı, 1621 yılında Hotin Seferi'nden döndükten sonra tamamlandığı yazmaktadır (Resim 4.51).[613] Bu yazıda II. Osman'ı dünya padişahlarının en büyüğü, sultanın başarılar içinde saltanat sürmesi ve uzun ömürlü olmasıyla ilgili II. Osman'a övgüler içermektedir.[614] Aynı zamanda alt pencerelerin nişleri içinde bulunan iki dizelik yazıtlarda da IV. Mehmed'e övgü içeren şiirler bulunmaktadır.[615] Mekanın iç ve dış cephesi 17. yüzyıl çinileriyle kaplıdır (Resim 4.23;Resim 4.58).[616] Dış cephesinde 16. yy. dönemine ait bordür çinileri de görülmektedir.

Resim 4. 51: Kubbeli Kasırdaki II. Osman'ın adını geçtiği kitabe
(M. Kocaaslan, 2010, s.196.)

[613] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.391.
[614] Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.283-284.
[615] Bayrak, s.91.; Bu dizeler için bkz. Kocaaslan, s.226.
[616] Çığ, s.30-31.

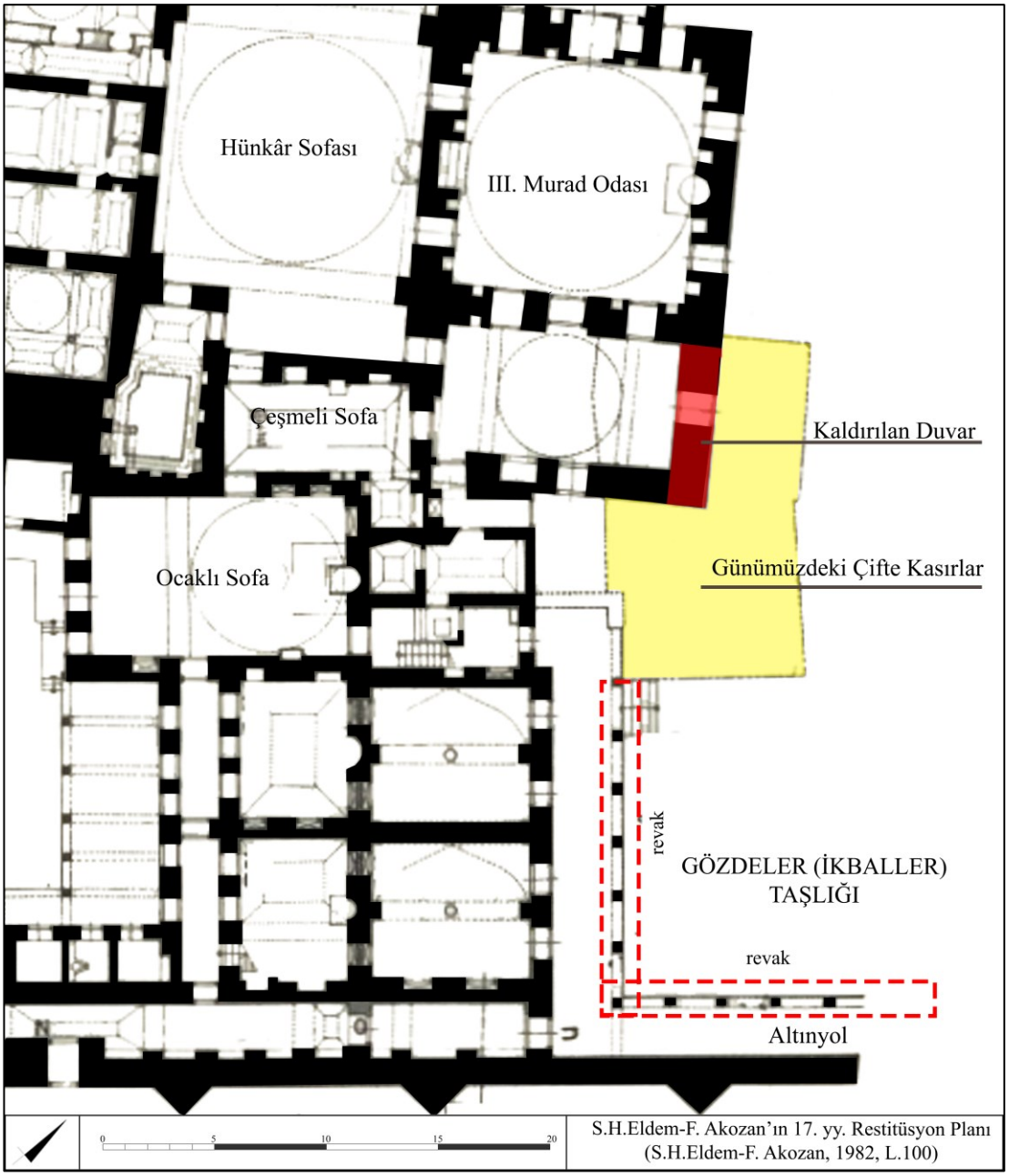

Resim 4. 52: Dış cephesindeki 17.yüzyıl çinilerinin arasında bulunan 16. yy. dönemine tarihlenen bordür çinisi.

Anhegger 20. yy. onarımlarında Kubbeli Kasrın üst katındaki dolabın iç yüzeyinde teneke ve kaplamaların altından 17. yüzyıl çinilerinin ortaya çıktığını belirtir.[617] Çifte Kasırların bir diğer bölümü olan IV. Mehmed Kasrı, IV. Mehmed (1648-1687) döneminde yaptırılmıştır.[618] Kapısının iç yüzeyindeki Farsça beyitin kitabe tarihi 1666 yılıdır.[619] IV. Mehmed Kasrı'nın Kubbeli Kasır'dan daha sonra yapıldığından veya III. Murad Odası'nın yerine yapıldığı düşünülmektedir. Bu görüşlerden biri olan S.H.Eldem-F.Akozan, 1666 tarihinde III. Murad Odası'nın bir bölümüne yapıldığını ileri sürmektedirler (Resim 4.53).[620] Anhegger, 1961-1971 onarımlarında IV. Mehmet Kasrı'nın tavan arasındaki kesik taş silmeler ile klasik

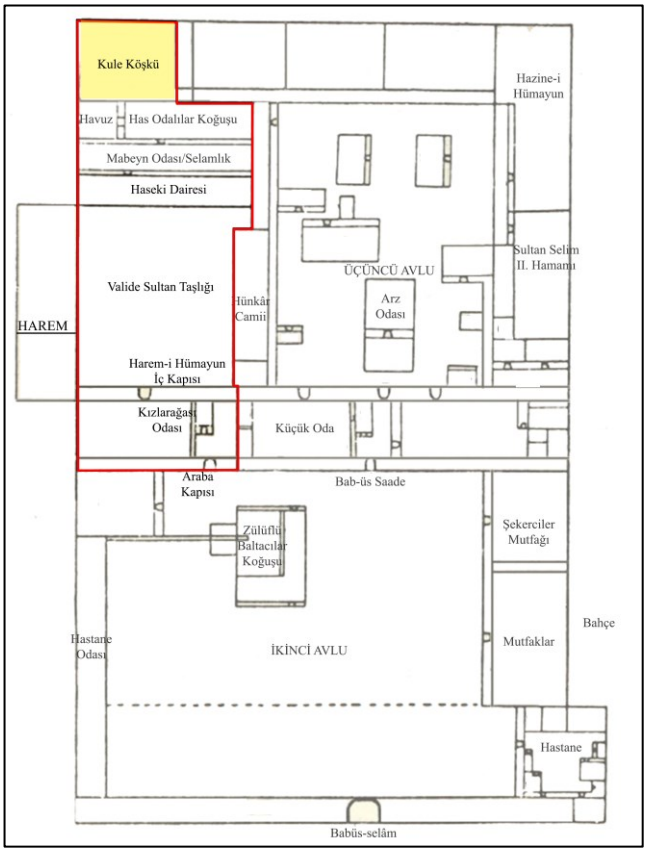
[617] Anhegger, **Padişah Evi (Harem),** s.163.
[618] Sözen, **Topkapı**, s.155.
[619] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** S.393.
[620] Eldem-Akozan, L.118.

tuğla, taş karışımının bulunmasını ve duvar kalınlığının 1.80 m olması III. Murad Odası giriş mekanının duvarına ek olarak yapılmasına bağlamaktadır. [621]

Resim 4. 53: IV. Mehmed Kasrı yapılırken kaldırılan III. Murad Odası duvarı.

[621] Anhegger, **Padişah Evi (Harem),** s.65-66.

Resim 4. 54: A. Bobovius'un 17. yy. planında Gözdeler Taşlığı'ndaki Kule Köşkü (A. Bobovius, 2012, s.31)

M. Kocaaslan, bu döneme ait arşiv belgelerinde yeni bir yapı yapılmasıyla ilgili bir bilgi içermediğinden, 17. yy. ortalarında büyük bir onarımla bu duruma getirildiğini aktarmaktadır.[622] G. Necipoğlu da bu mekânın III. Murad Odası'nın İznik çinili doğu duvarına yapıldığını ve çini kalıntılarının görülebileceğini aktarmaktadır [623] Diğer yandan bu odada tuğla döşemenin bir sırası kaldırılarak gerçekleştirilen küçük bir kazıda, 75 cm derinliğinde asıl döşemeyi oluşturan altıgen tuğla dizileri tespit edilmiştir. Kazılan bölümün duvarında 16. yüzyıl çinileri olduğu görülmektedir (Resim 4.56).[624] Anhegger de Kubbeli Kasrı bu dönemin ilk yarısına tarihlendirirken IV. Mehmed Kasrı'nı ikinci yarısına tarihlendirmektedir (Resim 4.57).

[622] Kocaaslan, s.228.
[623] Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.221.
[624] Köseoğlu, s.23.

Resim 4. 55: IV. Mehmed Kasrı taşıyıcı ayakları.
(M. Kocaaslan, 2010, s.224)

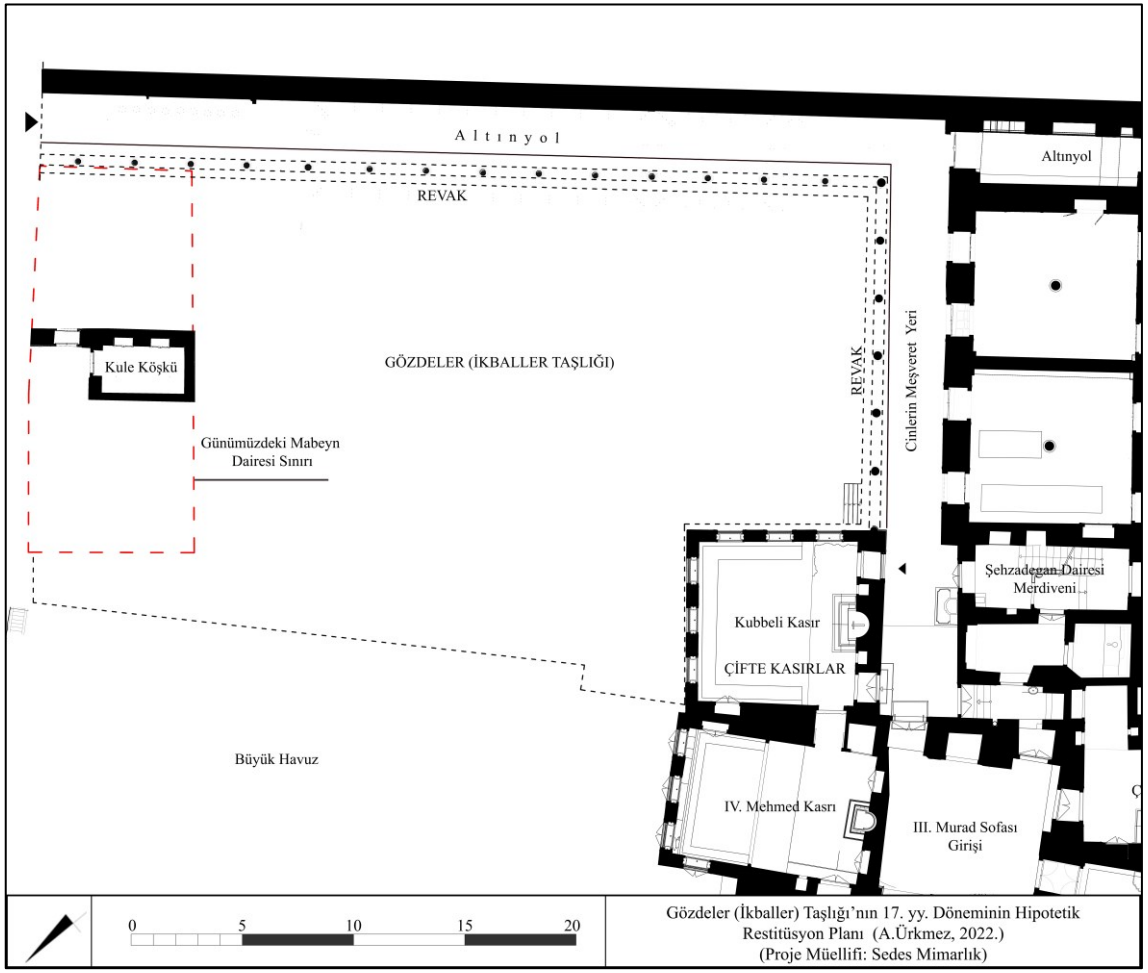
Resim 4. 56: IV. Mehmed Kasrı'nın önceki zemini ve 16. yy. sonu çinileri.
(M. Kocaaslan, s.223.)

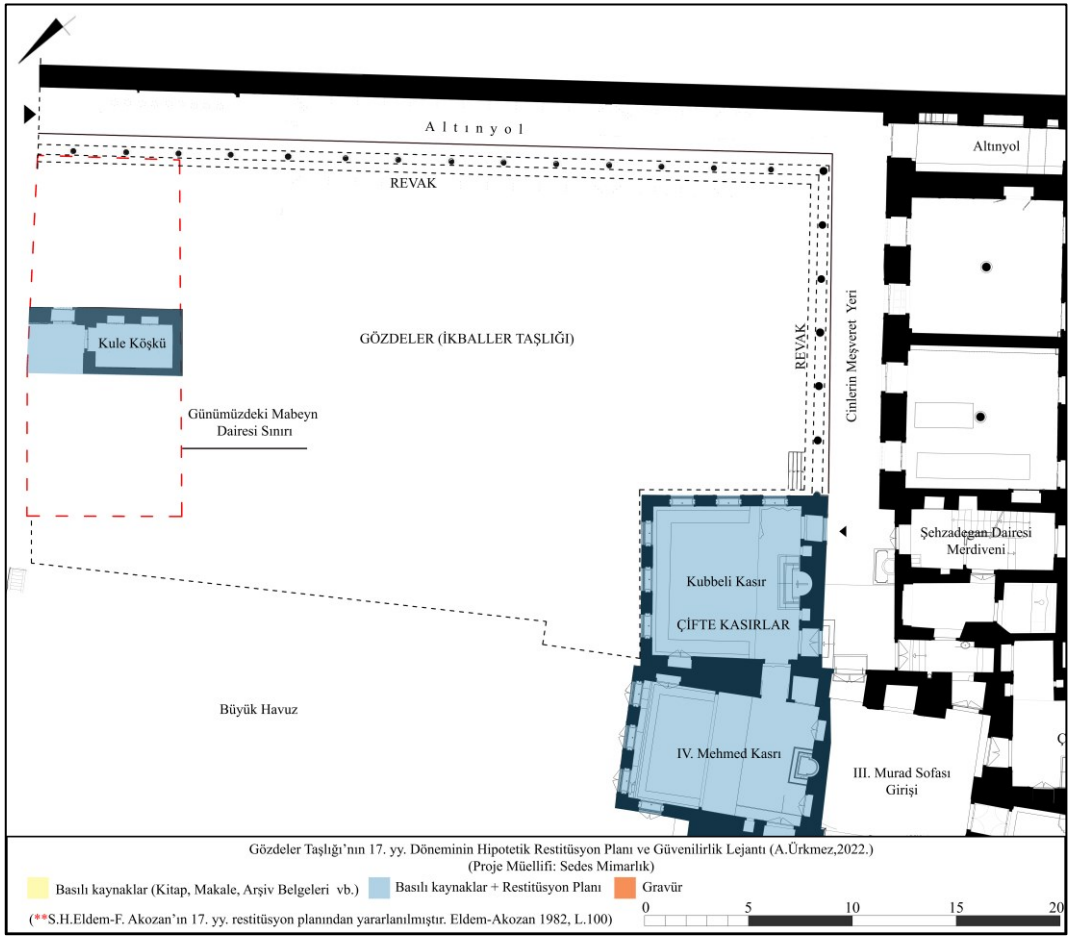
Resim 4. 57: Anhegger'in planında Gözdeler Taşlığı mekanlarının dönemleri. (Anhegger, 1986, Ek:4)

Resim 4. 58: IV. Mehmed Kasrı'nda 17.yy. ortalarına tarihlenen çini pano. (M. Kocaaslan,2010, s.228.)

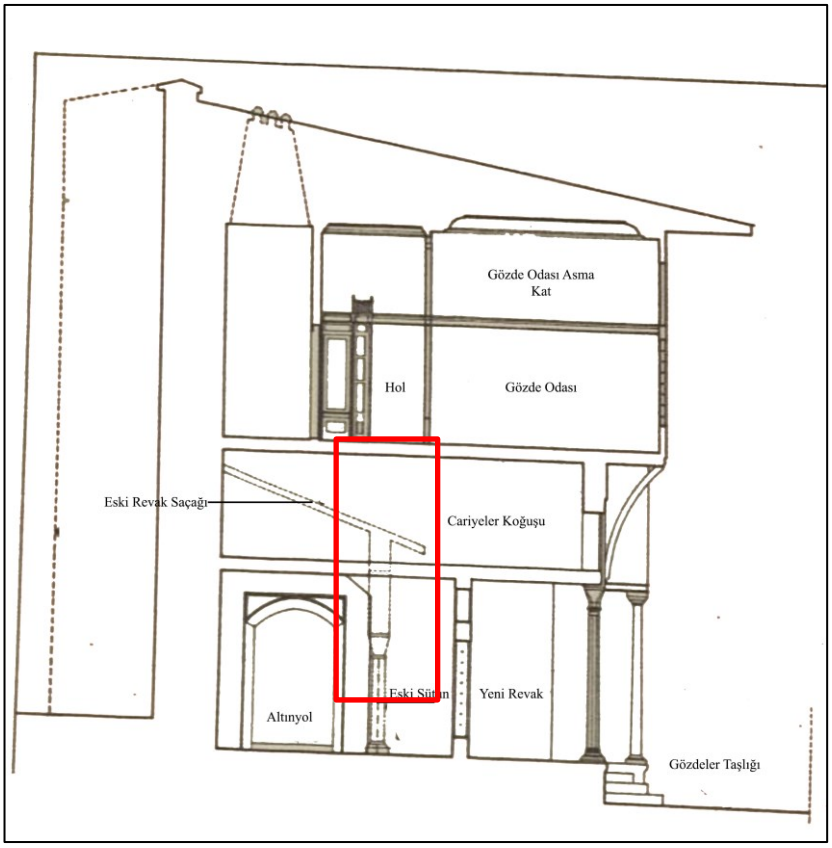
Resim 4. 59: Gözdeler (İkballer) Taşlığı'nın 17. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı.

Resim 4. 60: Gözdeler Taşlığı'nın 17. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı.

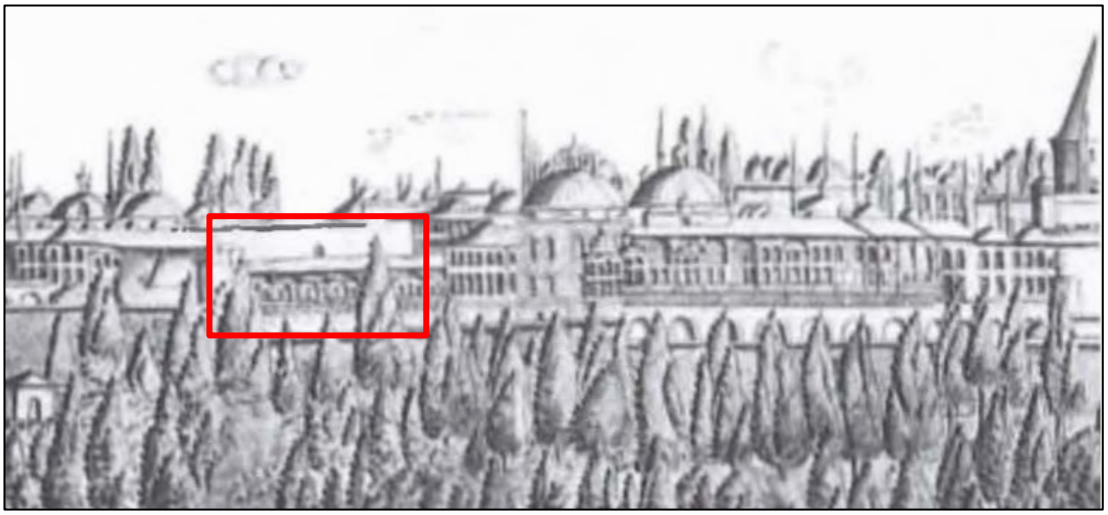
4.4.4. 18. yy.

Bu dönemde taşlığa ilk olarak I. Abdülhamid (1774-1789) tarafından Selim-i Evvel Kulesi'nin bulunduğu yerde (Resim 4.63) Mabeyn Dairesi inşa edilmiştir. 1774 tarihli arşiv defterinde bu dönemdeki yapılar hakkında aktarılanlar şu şekildedir: *"Devletlü inâyetli efendimiz devlethânelerinde müceddeden haremde bir adet kebir oda ve iki adet sağir ve mâbeyn ve tahtında köşk ve esblere yemlik ve durvarlara seng ve sıva ve boyalarına kireç ve horasan ve sair masarifât beyan olunur. 1187 gurre Z"*.[625] Harem'de bu dönemde yapılmış olan başka bir yapı olmadığı göz önüne alınırsa Mabeyn Dairesi ile Baş Kadın Dairesi ile ilgili olması muhtemeldir. Bu yapılar ahşap ağırlıkta inşa edilmiştir.[626]

Resim 4. 61: Gözdeler Taşlığı'ndaki eski Altınyol revağı.
(Eldem-Akozan, 1982, L.113)

[625] Akdin, s.58. bkz. Akdin, kaynak olarak BOA, D.BŞM.BNE, defter kısmı, nr. 15984 nu göstermiştir.
[626] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.395-397.

Resim 4. 62:C. Loos'un 1710-1711 yıllarındaki Topkapı Sarayı Haliç gravüründe Gözdeler Taşlığı cephesi

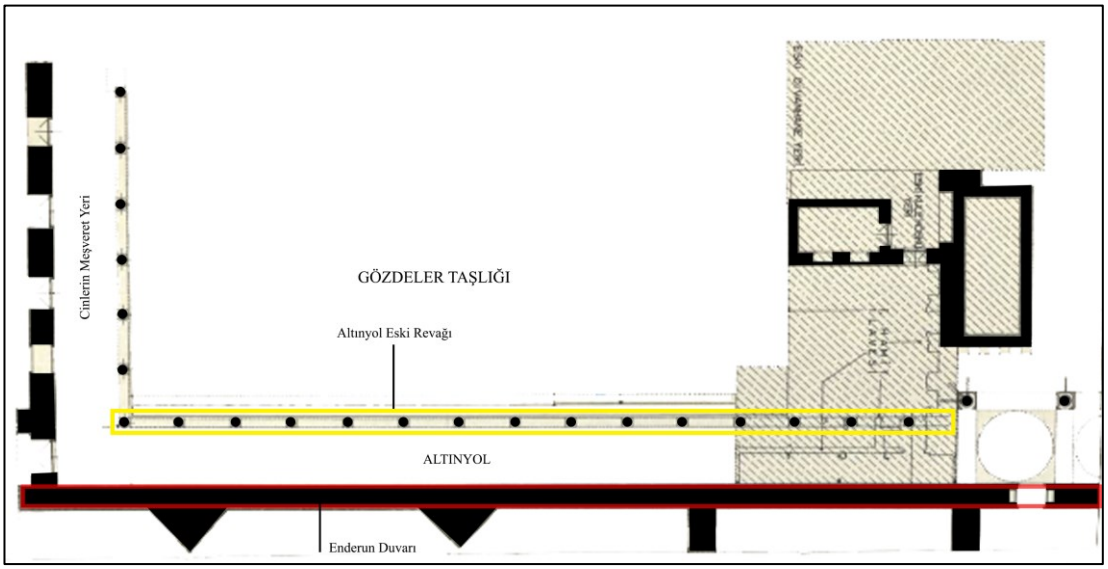
(G. Necipoğlu, 2007, s.363.

C. Loos'un 1717-1718 tarihleri arasındaki gravüründe (Resim 4.62) Kubbeli Kasır olabilecek yapı dışında revaklı bir yolun (Altınyol) devam ettiği görülmektedir. Eldem-Akozan'ın 18. yy. başı restitüsyonunda da görüldüğü (Resim 4.6) üzere; Gözdeler Taşlığı yapılmadan önce bulunan Altınyol'un Enderun cephesinde sağır bir duvar, taşlık cephesinde de revak bulunmaktaydı. Gözdeler Dairesi'nin yapılmasıyla birlikte, Altınyol eski revaklarının önüne yeni bir revak eklenerek eski Altınyol revaklarının sütunları kaldırılmış (Resim 4.63) ve günümüzde bu cephede pencereler (Resim 4.10; No:7) bulunmaktadır.[627] Eldem-Akozan'ın 18. yy. Haliç cephesi restitüsyonunda (Resim 4.64) Gözdeler Dairesi'nin cariye koğuşları, Gözdeler Dairesi ve dairenin asma katı görülmektedir.

Mabeyn Dairesi'nin Aynalı Oda bölümünde ve Gözdeler Dairesi odalarında I. Abdülhamid dönemine tarihlenen duvar manzara resimleri görülmektedir. Gözdeler Odası'nın duvarında yer alan manzara resminde 1779 (H.1193) tarihi bulunmaktadır (Resim 4.67; Resim 4.69).[628] En eski duvar resimleri Gözdeler Dairesi'nde bulunmaktadır.[629] Valide Sultan Taşlığı'nda 18. yy.'da eklenen yapılarda olduğu gibi

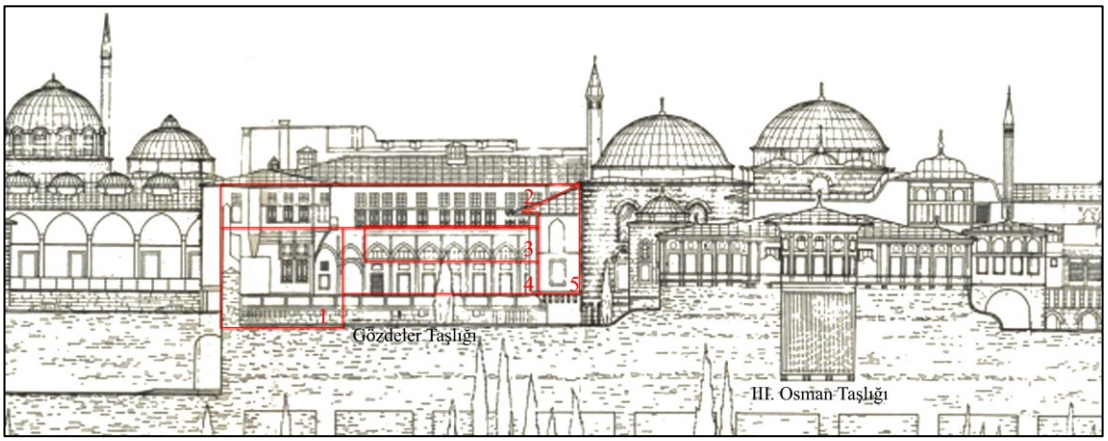
[627] Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.395-397.; Eldem-Akozan, s.82.
[628] Şimşirgil, s.210.
[629] Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850,** s.80.

Mabeyn Sofası'nda da dönem özelliği olan Hollanda çini örneği (Resim 4.17) görülmektedir.

Resim 4. 63: Gözdeler Dairesi yapılmadan önce 18. yy. başı restitüsyonunda Altınyol revağı.

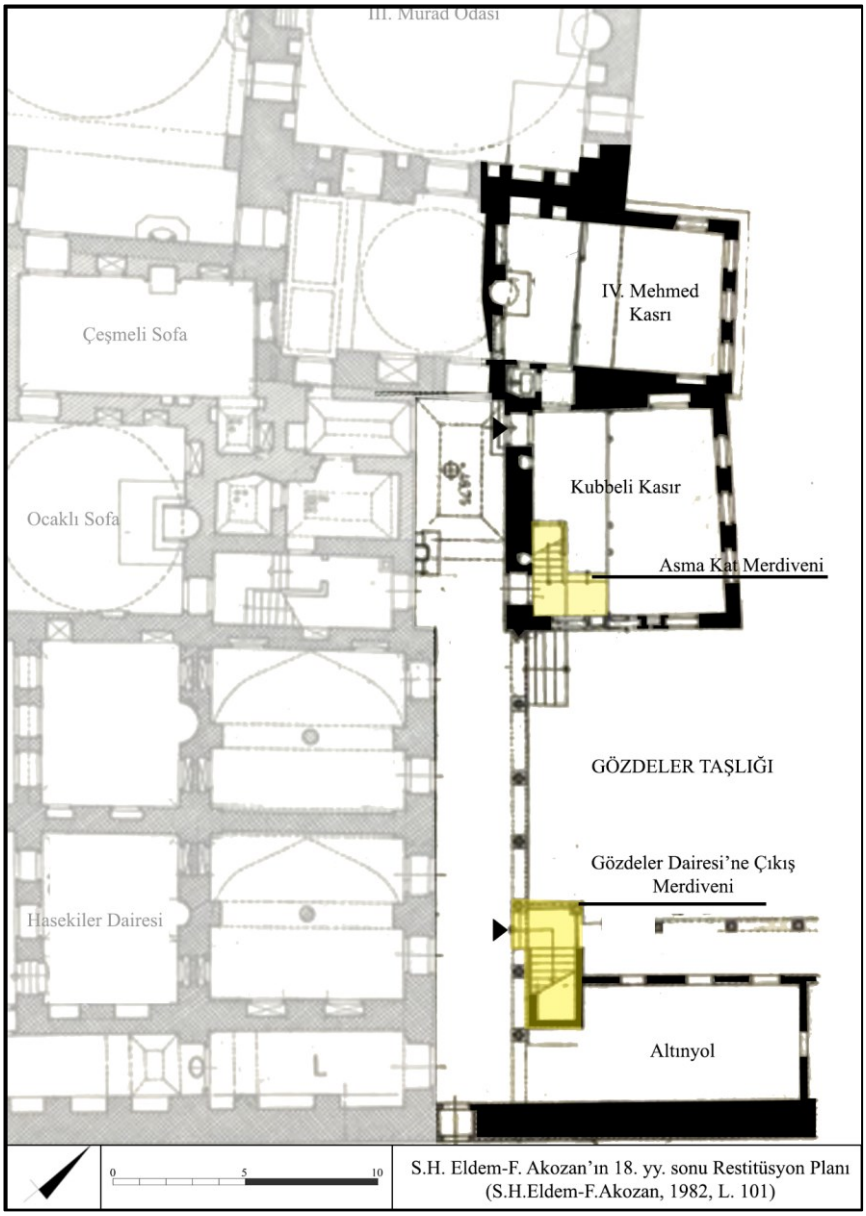
(Eldem- Akozan, 1982, L.109.)

1.Mabeyn Dairesi **2.**Gözdeler Dairesi **3.**Cariyeler Koğuşu **4.** Altınyol **5.** Çifte Kasırlar

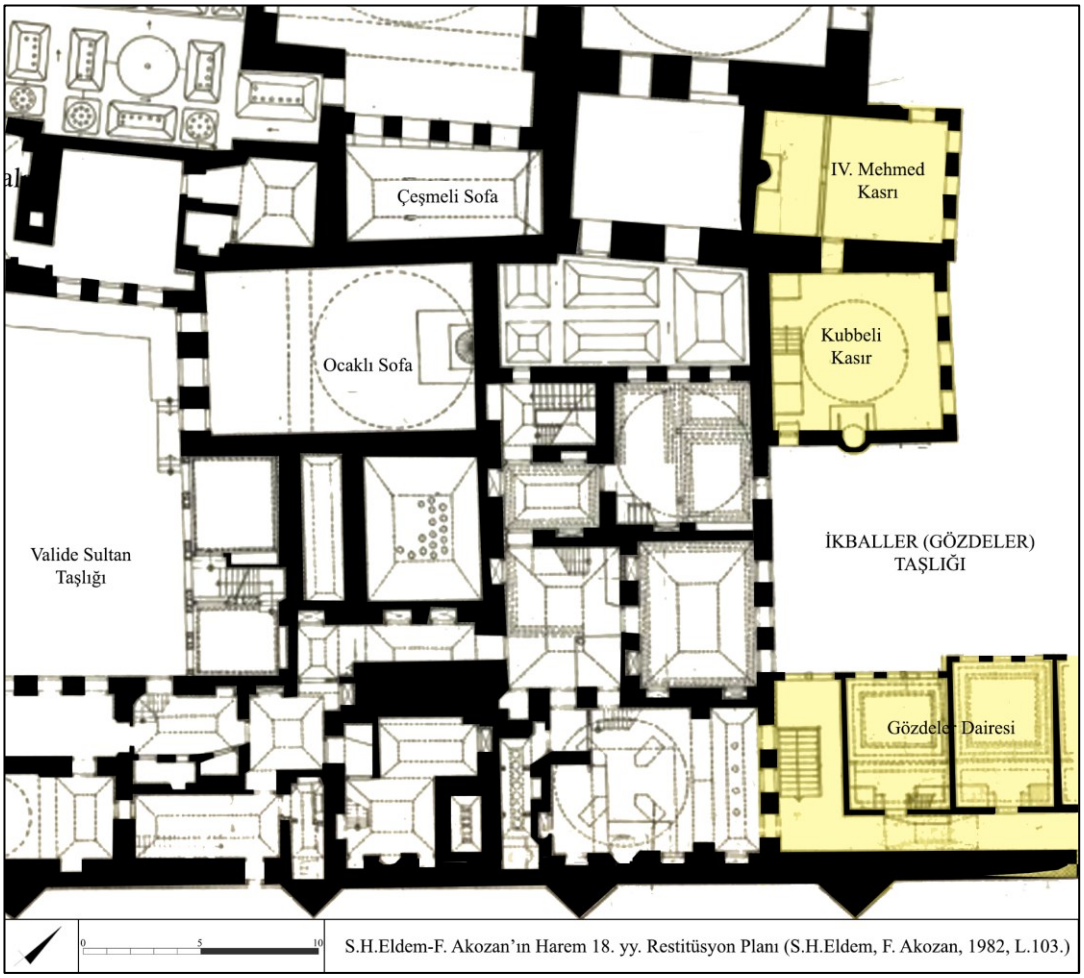
Resim 4. 64: 18. yy. restitüsyonunda Haliç Cephesi.

(Eldem- Akozan, 1982, L.33)

Resim 4. 65: Eldem- Akozan'ın 18. yy. sonu restitüsyonunda görülen Çifte Kasırlar ile Gözdeler Dairesi merdiveni.

Harem'de bu dönemde mekanların kısıtlı olmasından dolayı eklemelerin, bölmelerin, asma katların yapıldığı bir dönem olmuştur. Valide Sultan Taşlığı'nda da görülen bu durum, Gözdeler Taşlığı'nın 17. yy.'da inşa edilmiş Çifte Kasırlar bölümünde görülmektedir. Bu asma kata çıkan merdivenin Eldem-Akozan'ın 18. yy. sonu restitüsyonunda (Resim 4.65; Resim 4.66) görülmesinin yanı sıra dönem özelliği olmasından dolayı asma katının bu dönemde eklendiği söylenebilir.

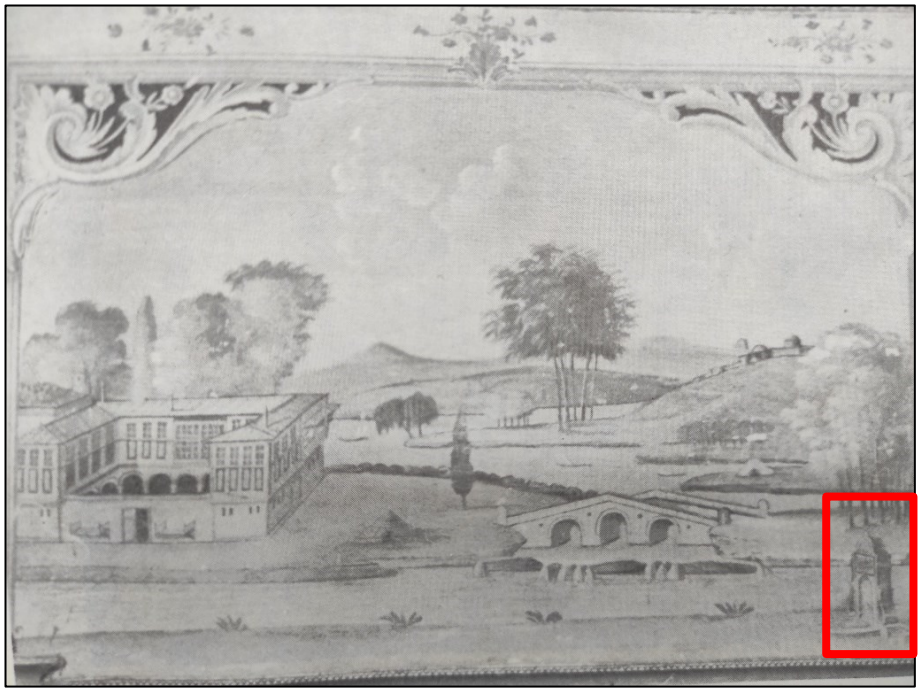

Resim 4. 66: Gözdeler Taşlığı 18. yy. restitüsyonu.

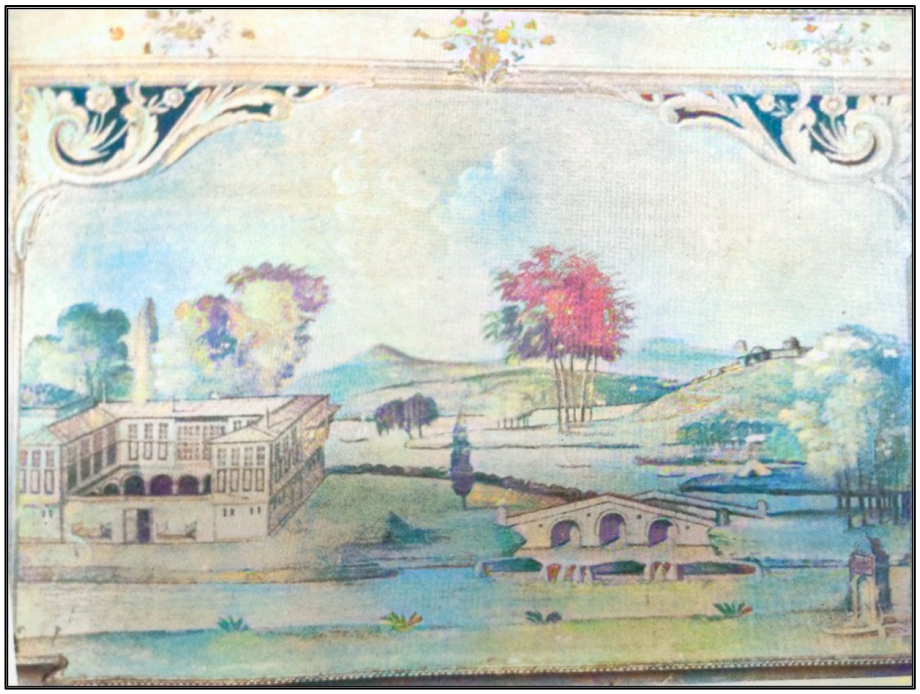
Gözdeler Taşlığı'nın birinci kat mekanlarında Gözdeler Dairesi giriş holü ve Çifte Kasırlar'ın gösterimi.

Kubbeli Kasırda asma kata çıkan merdiven bu mekanın zemin katında bulunan ocağın önüne yapılmıştır. Anhegger'in 20. yy. Kubbeli Kasır onarımlarında ocağı ortaya çıkarmadan önce bu cephesinde 18. yy. dönemine tarihlenen çinilerin olduğunu belirtmiştir.[630] Kubbeli Kasır asma katının yanı sıra buradan geçilen IV. Mehmed Kasrı asma katı da eklenmiştir (Resim 4.66). Kubbeli Kasır asma katından 20. yy. başlarına ait fotoğraflarda gördüğümüz Şehzadegân Geçidi'nin de bu dönemde eklendiği söylenebilir.

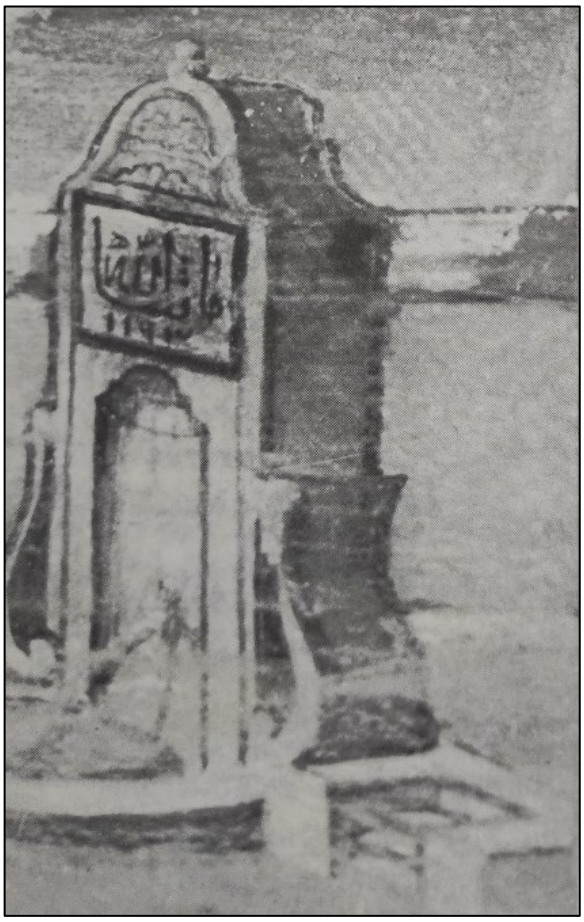
[630] Anhegger, **Padişah Evi (Harem),** s.163.

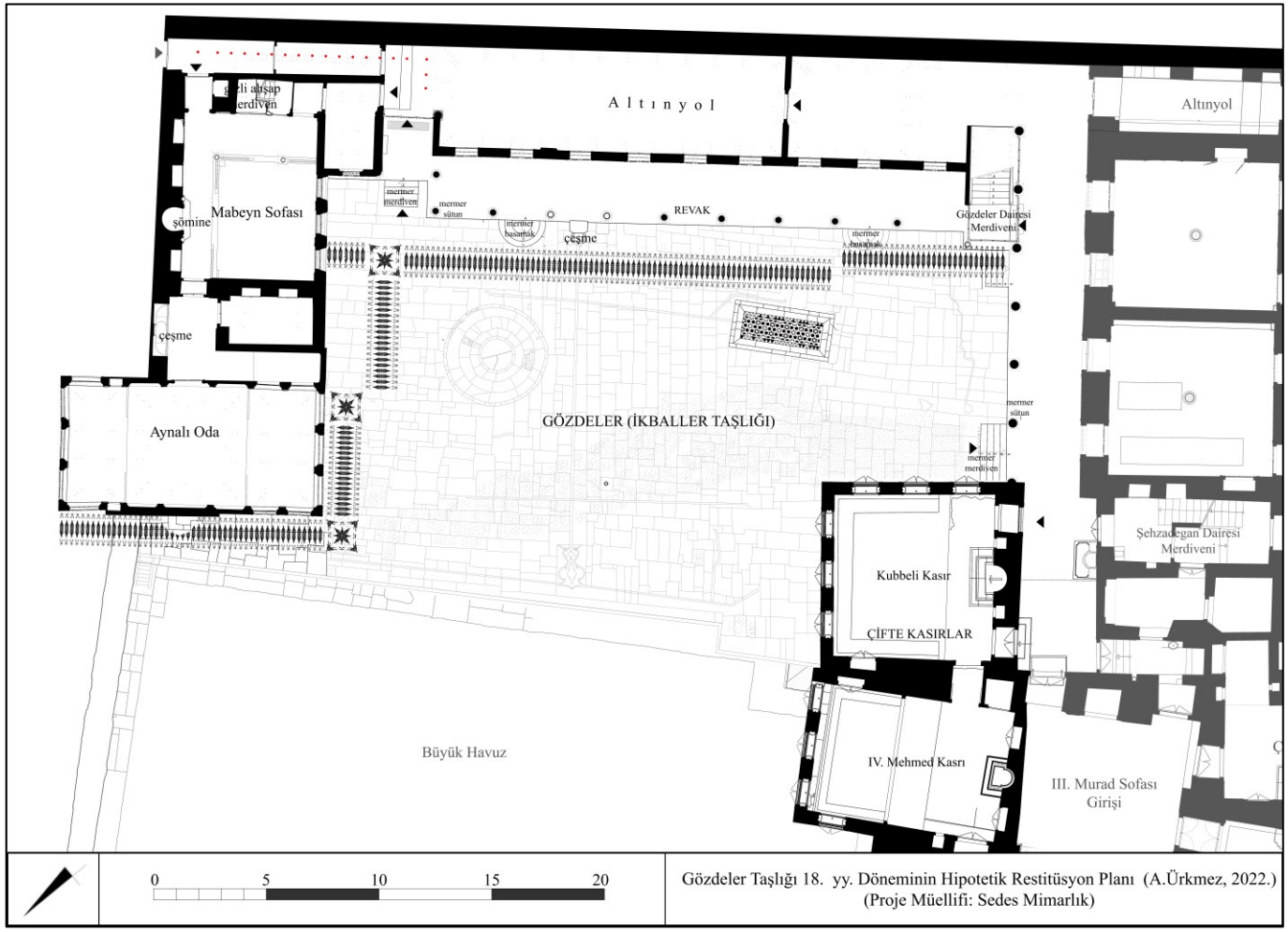
Resim 4. 67: Gözdeler Dairesi Baş Kadın Odası
(G.Renda, 1977, s.81.)

Resim 4. 68: Resim 4.67'deki Baş Kadın Odası duvar panosu görsel renklendirme.
(A.Ürkmez,2022.)

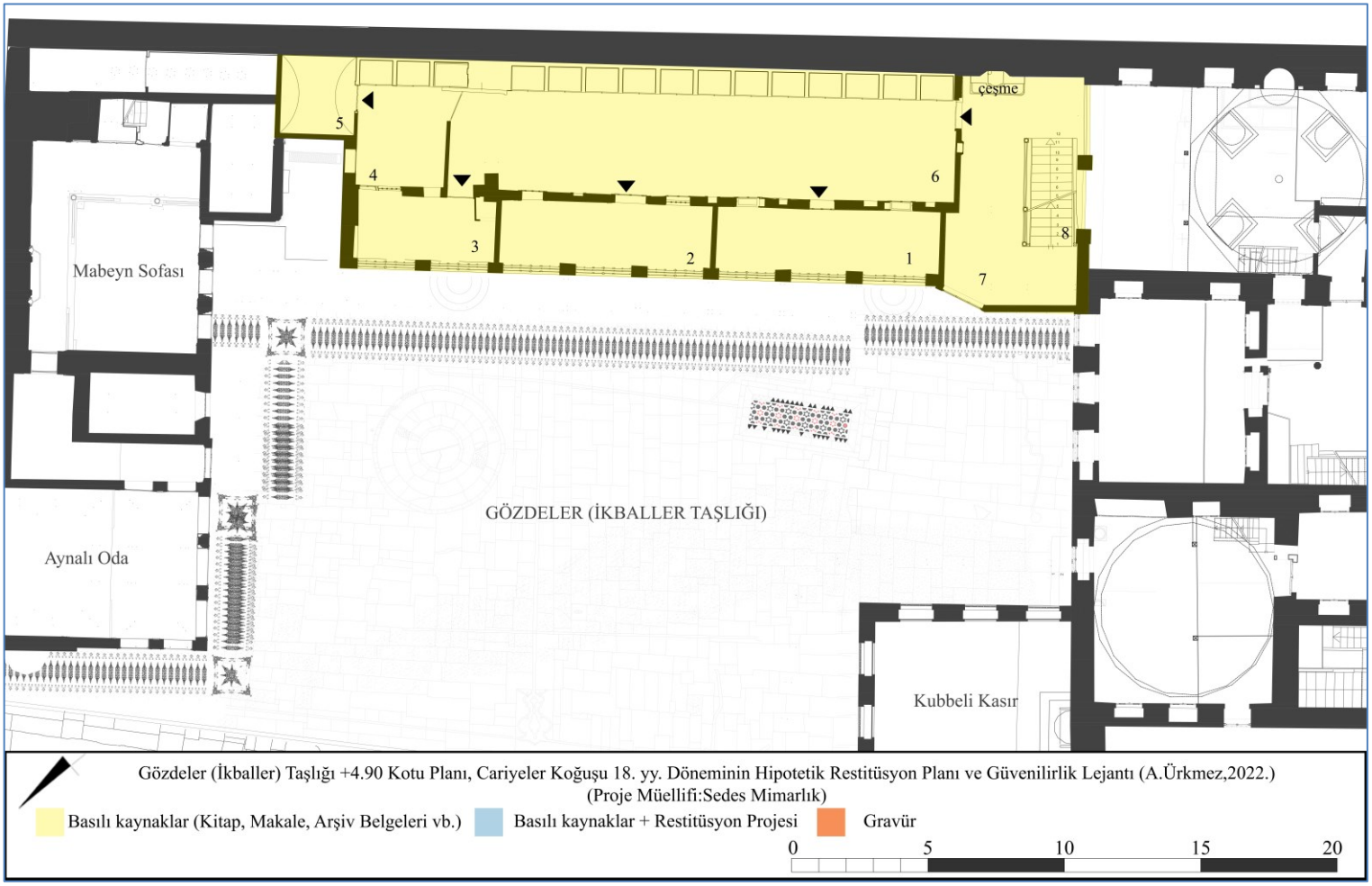
Resim 4. 69: Resim 4.67'den 1779 tarihli çeşme ayrıntısı.
(G. Renda, 1977.)

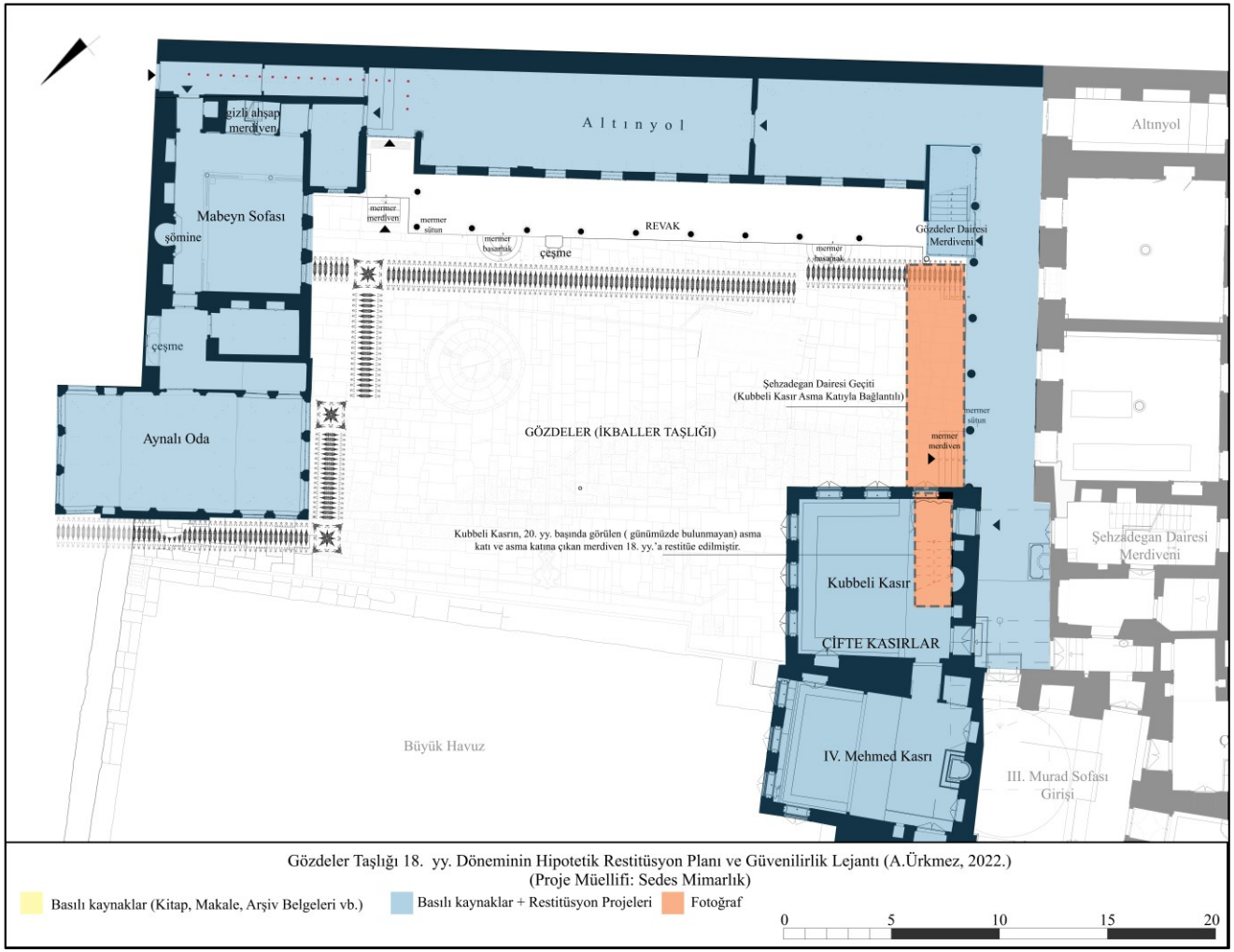
Resim 4. 70: Gözdeler Taşlığı 18. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı.

Resim 4. 71: 18. yy. Gözdeler Taşlığı Gözdeler Dairesi Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı.

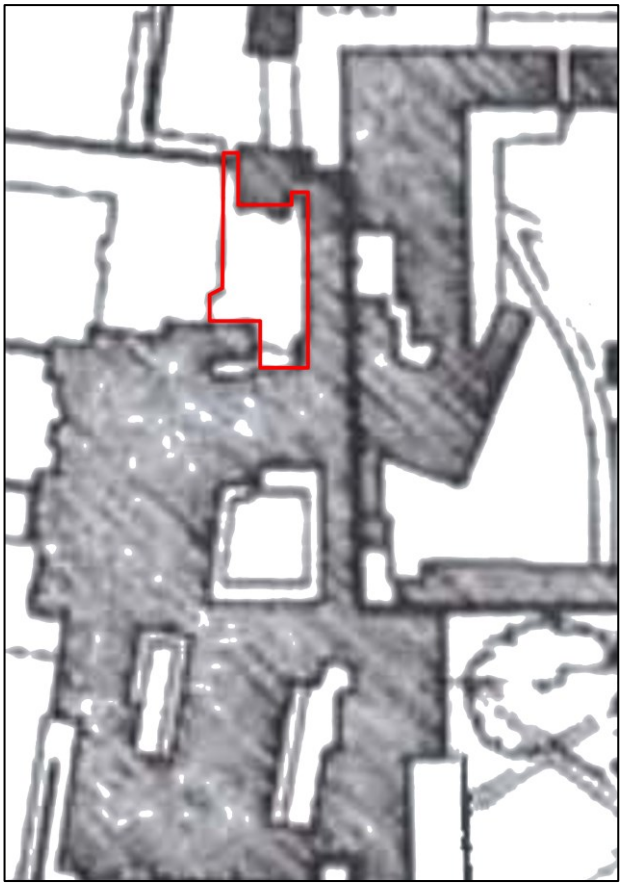
Resim 4. 72: 18. yy. Gözdeler Taşlığı Cariyeler Koğuşu Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı.

Resim 4. 73: Gözdeler Taşlığı'nın 18. yy. Döneminin Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı.

4.4.5. 19. yy.

Anhegger, 19. yüzyılda Gözdeler Dairesi'nin ekleri yapıldığını belirtirken eklerle ilgili ayrıntı vermemiştir.[631] Bu dönemin padişahlarından II. Mahmud ve Abdülmecid'in kadın ile kızlarının nüfuslarının artmasından[632] dolayı mekan ihtiyacının doğmuş olması muhtemeldir. Saray son görünümünü I. Abdülmecid döneminde almıştır. Bu dönemde, eklemeler yapılmışsa bile 18. yy.'da olduğu gibi asma kat veya bölmeler şeklinde eklemeler yapılmıştır.

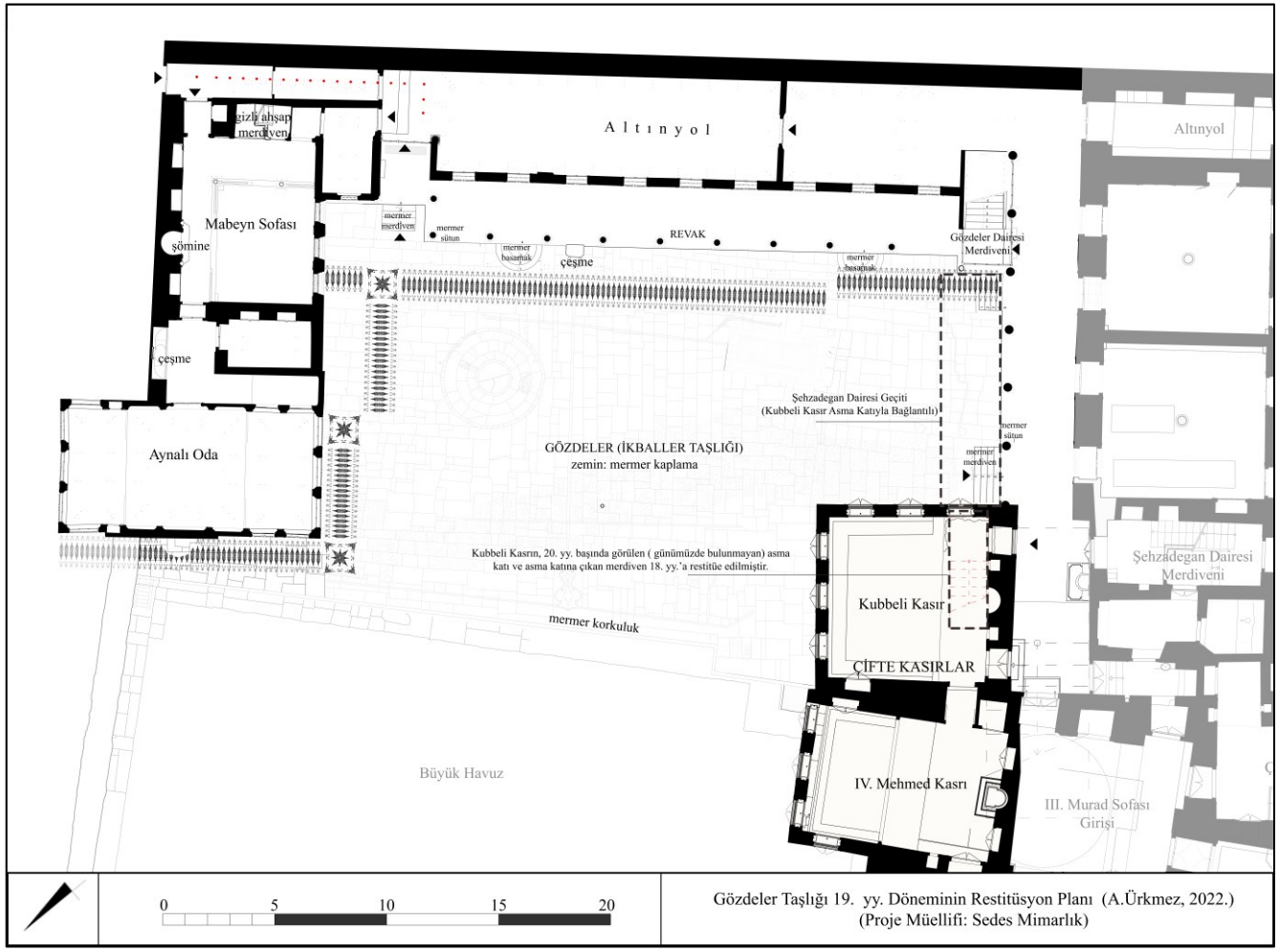

Resim 4. 74: Eldem- Akozan 19. yy. rekonstrüksiyonunda Gözdeler Taşlığı'nın gösterimi.

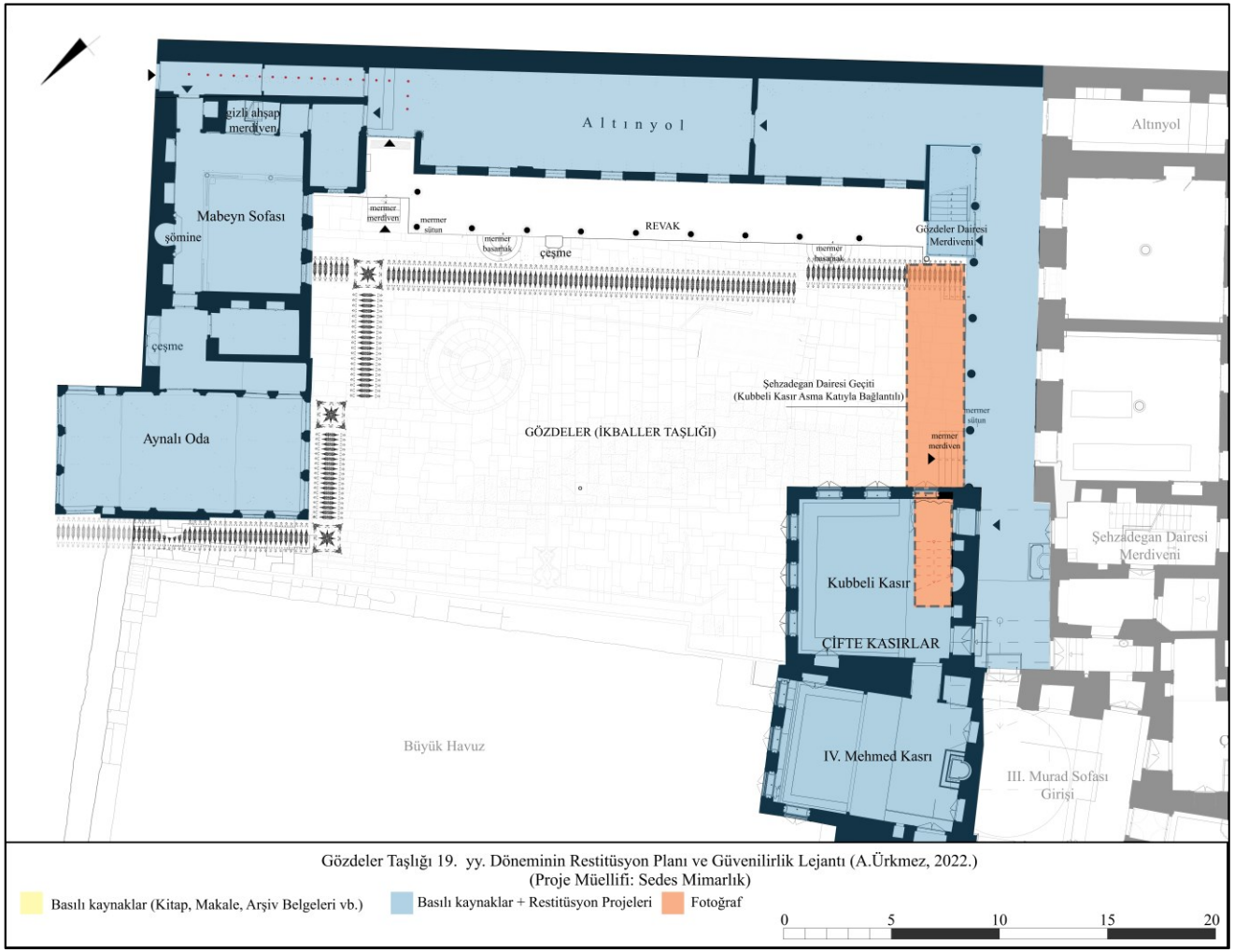
(G. Necipoğlu,2007, s.334.

631 Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.61.
632 Padişahın Harem'indeki Kadınları ve Kızlarının sayısıyla ilgili olarak bkz. Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları,** s.VIII-IX.

Eldem-Akozan'ın 19. yy. restitüsyonunda ise taşlığın 18. yy. ana hattının koruduğu görülmektedir (Resim 4.74). 1856 yılında da Harem Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasından dolayı bu yüzyılda bir değişiklik görülmemektedir.

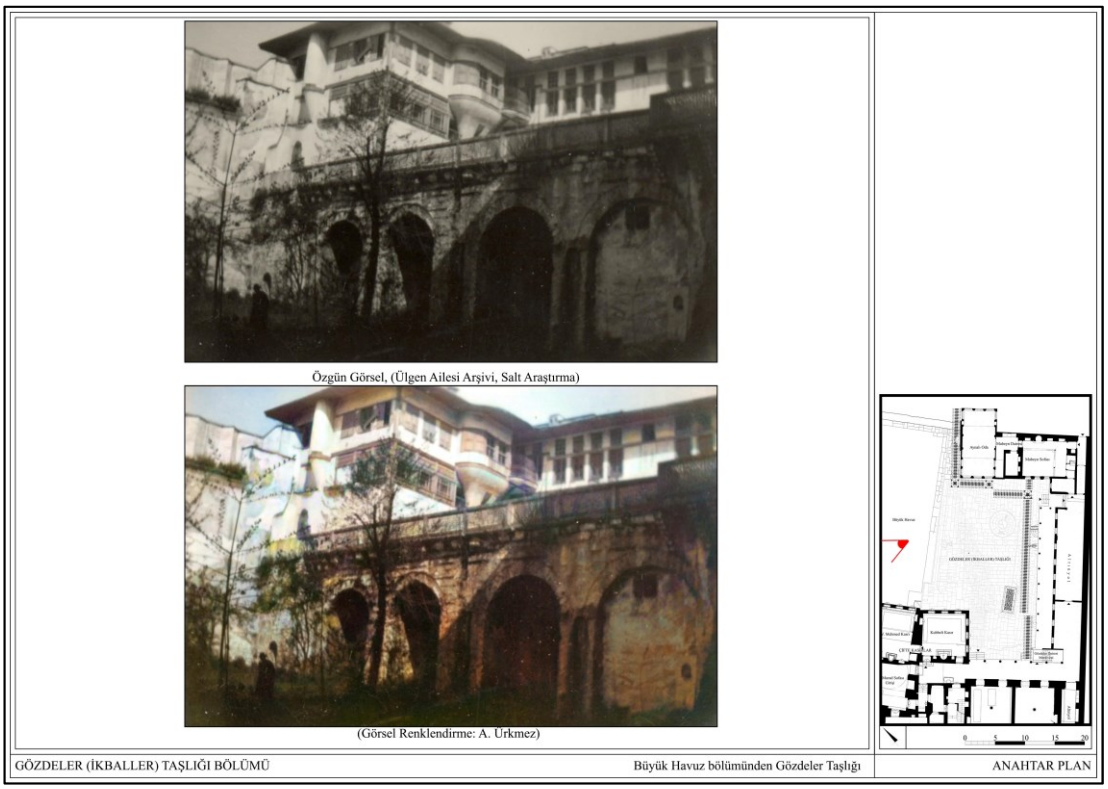
Resim 4. 75: Gözdeler Taşlığı 19. yy. Döneminin Restitüsyon Planı.

Resim 4. 76: Gözdeler Taşlığı 19. yy. Döneminin Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı.

4.4.6. 20. yy.

Sultan Mehmed Reşad (1909-1918), Eski Saray görevini üstlenmiş olan Harem'de yaşayan yaşlı ve cariyeleri sarayın metruk durumda olmasından dolayı diğer saraylara naklettirmiştir.[633] Taşlığın, Çifte Kasırlar bölümünde 20. yy. başındaki eski fotoğraflarda birilerinin olduğu göstermektedir (Resim 4.80) .[634]Sultan Reşad'ın tahta çıktığı yıl yani 1909 yılında onarımları takip eden bir komisyon kuruldu ve mimar olarak Vedad Bey görevlendirilmiştir. Üç ay sonra onarımların yavaş ilerlediğini ve boyacıların sayısının artırılması gerektiği bildirilmiştir. 1911 yılında Bakanlar kurul kararıyla Harem onarımlarının kapsamı genişletilmiştir. Çırağan Sarayı'nda 19 Ocak 1910 tarihinde gerçekleşen yangın sonrası, mermer korkulukları saraya getirilerek taşlığın Haliç cephesinde kullanılmıştır (Resim 4.78).[635]

Resim 4. 77: Gözdeler Taşlığı[636]

633 T. Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-1944)**, s.4.
634 Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**, s.66.
635 Ortaylı **Topkapı Sarayı,** s.288.; Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun,** s.394.
636 Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70521 , E.T:17.06.2022.

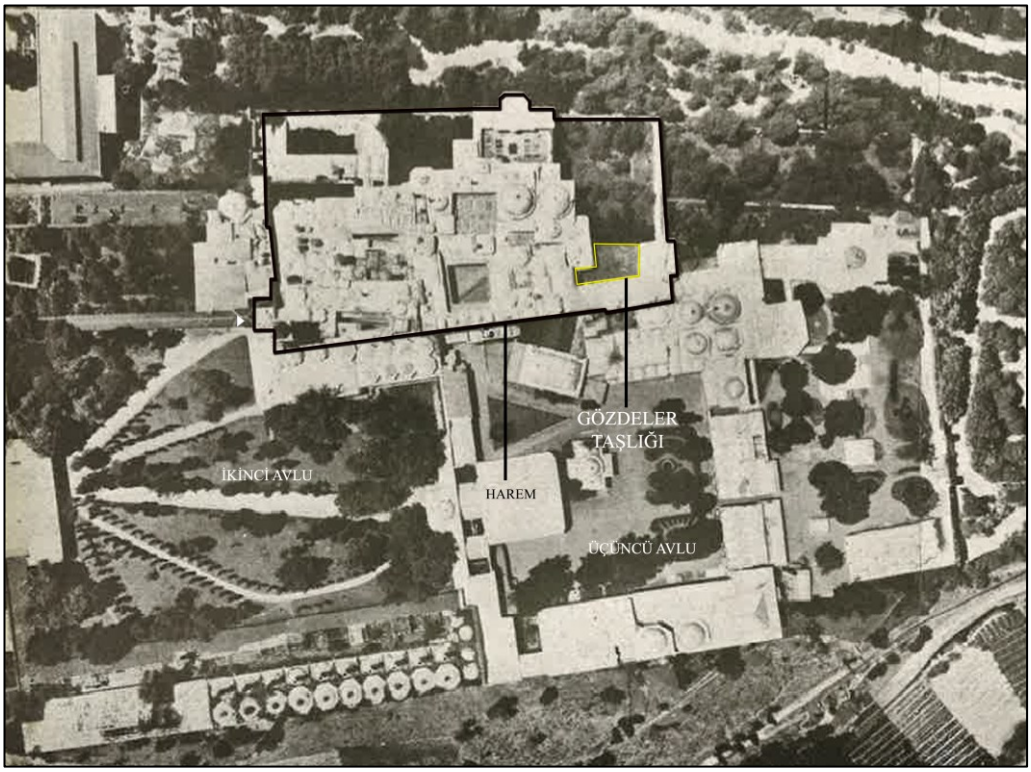

Resim 4. 78: Gözdeler Taşlığı'na Dolmabahçe Sarayı'ndan getirilen mermer korkuluk.

(A.Ürkmez, 2020.)

Topkapı Sarayı, 3 Nisan 1924 yılında Asar-ı Atika Müzesi Müdiriyeti'ne bağlı meclis kararıyla müze olmuştur.[637] Müze olmadan önce 1912 depremi ve müze olduktan sonra İstanbul'da 1943, 1953, 1964, 1967, 1988 ve 1999 altı adet orta dereceli deprem meydana gelmiştir (Resim 2.23).[638] Haremde Cumhuriyet dönemi ilk restorasyonu 1937 tarihinde başlamıştır.[639] T. Öz döneminde (1928-1953) gerçekleştirilen 1939-1944 onarımlarında Harem'de sayıca çok fazla cam kırığı ile çerçeveleri olmayan pencereler tespit edildikten sonra öncelik gerektiren camlar takılmış ve tehlike oluşturacak çatıların onarımı yapılmıştır.[640]

[637] Özlü, s.575.
[638] Angell, s.517-518.
[639] Karahasan, s.227.
[640] T. Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s.4-6.

Resim 4. 79: 20. yy. çatı Görünüşünde Gözdeler Taşlığı'nın gösterimi.
(T. Öz, 1948, s.2)

Bu dönem onarımları öncesi, Cinlerin Meşveret Yeri adı verilen koridorun önünde camekan bölüm (Resim 4.80; Resim 4.81) görülmektedir. Bu bölüm üst katında 18. yy.'da Kubbeli Kasır'dan geçilen Şehzadegân Geçidi bulunmaktadır. Bu geçitin taşlığa bakan dikdörtgen pencereleri bulunmaktadır. 1939-1944 yılları arasında gerçekleştirilen onarımlarda camekan bölüm kaldırılarak revakların arka tarafına alınmıştır.[641] Camekan bölüm ile birlikte Şehzadegân Geçidi'nin de kaldırıldığı görülmektedir. Onarım sırasındaki fotoğraflarında bu geçidin Kubbeli Kasır girişinin karşı cephesinde Gözdeler Dairesi'nin Cariyeler Koğuşu bölümüne açılan bir açıklık olduğu (Resim 4.82) görülmektedir. Bu geçit Valide Sultan Taşlığı'nda 18. yy.'da yapılan asma katlar gibi yüklük görevi görebileceği gibi Kubbeli Kasır ile Cariyeler Koğuşu'nu bağlayan bir geçit görevi de görmüş olabilir. Yine bu dönem onarımları öncesinde görülen Cinlerin Meşveret Yeri koridorunun tavanı çıtalı ahşap tavanı

[641] T. Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları,** s.62.

(Resim 4.84) kaldırılarak özgün kalem işi süslemeleri ortaya çıkarılmıştır.[642] Günümüzde de tavan kalem işi süslemelidir (Resim 4.85).

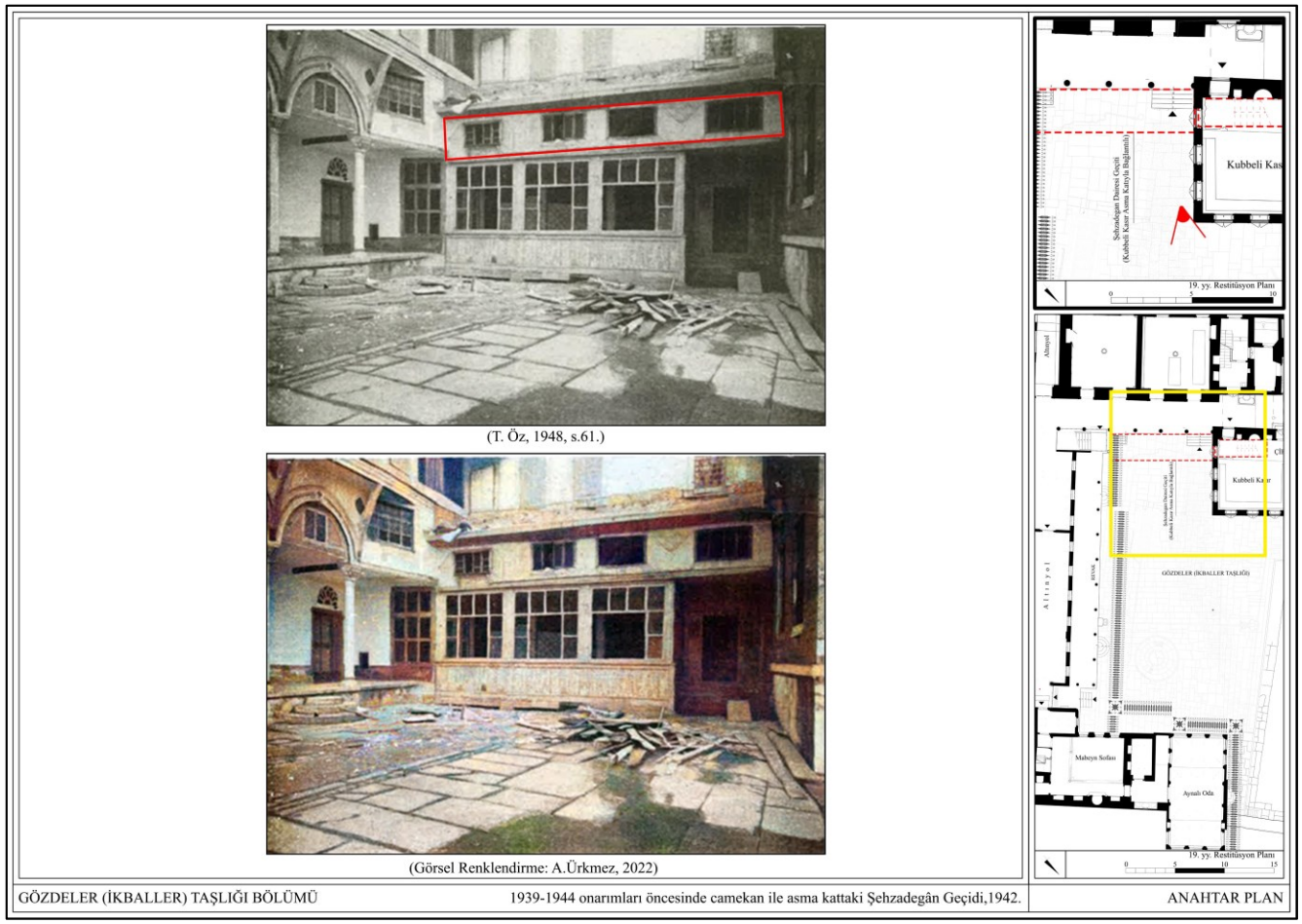

Resim 4. 80:1939-1944 onarımları öncesi güneydoğu cephesindeki camekanın üzerindeki mekân.

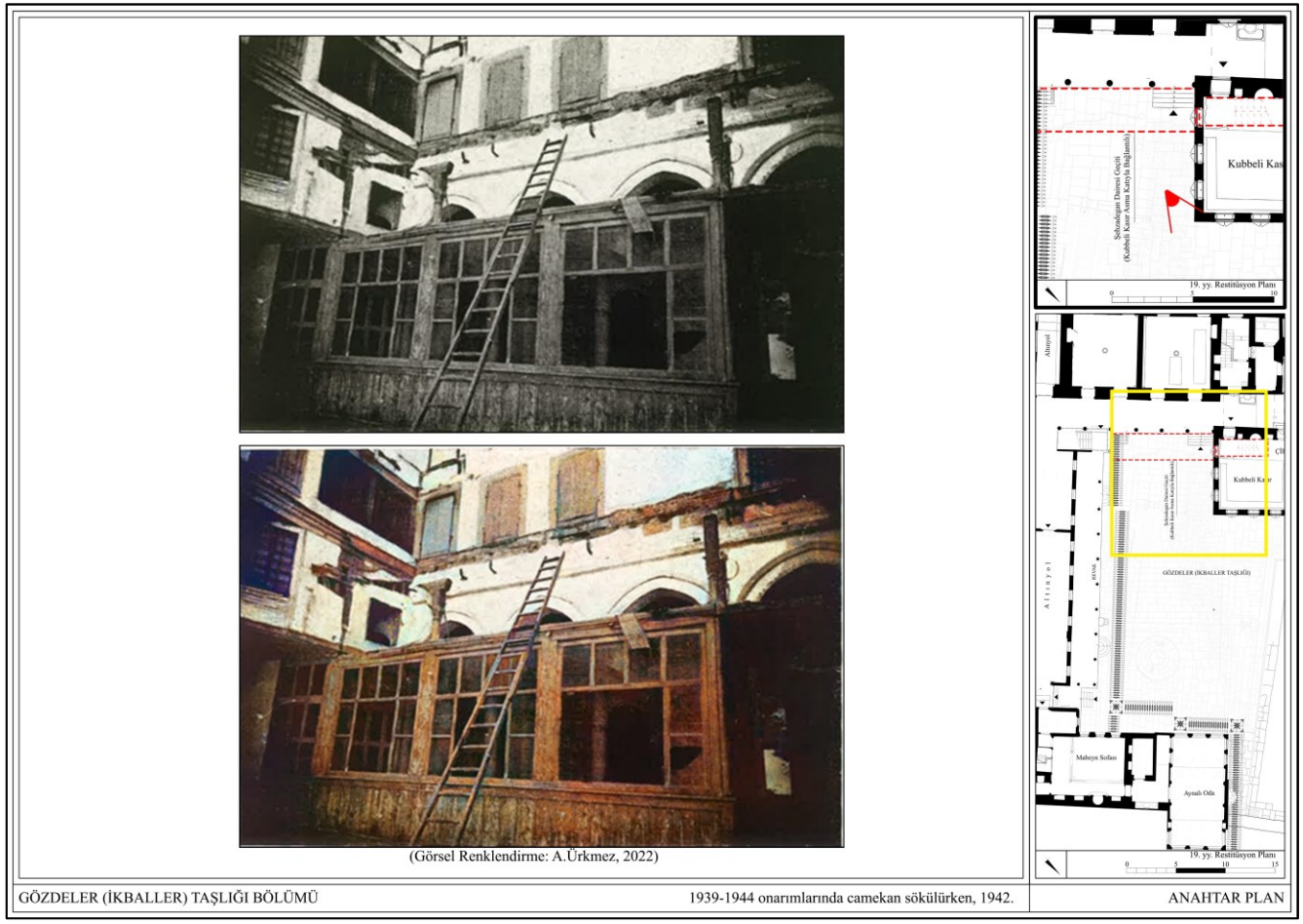
(M. Anhegger, 1986, s.64)

1924-1926 yıllarında görev yapmakta olan Tahrir Komisyonu, IV. Mehmed Kasrı'nı Kanuni Sultan Süleyman Dairesi olarak isimlendirmiştir ve Çifte Kasırların ahşap bölme ve odalarından bahsetmişlerdir. Komisyon, mekânın 11 oda ve 2 sofası ile birlikte merdivenle çıkılan asma katının olduğunu ifade etmiştir.[643] 1961-1971 yılları arasında bu bölümlerle ilgili olarak M. Anhegger tarafından kapsamlı bir onarım gerçekleştirilmiştir.

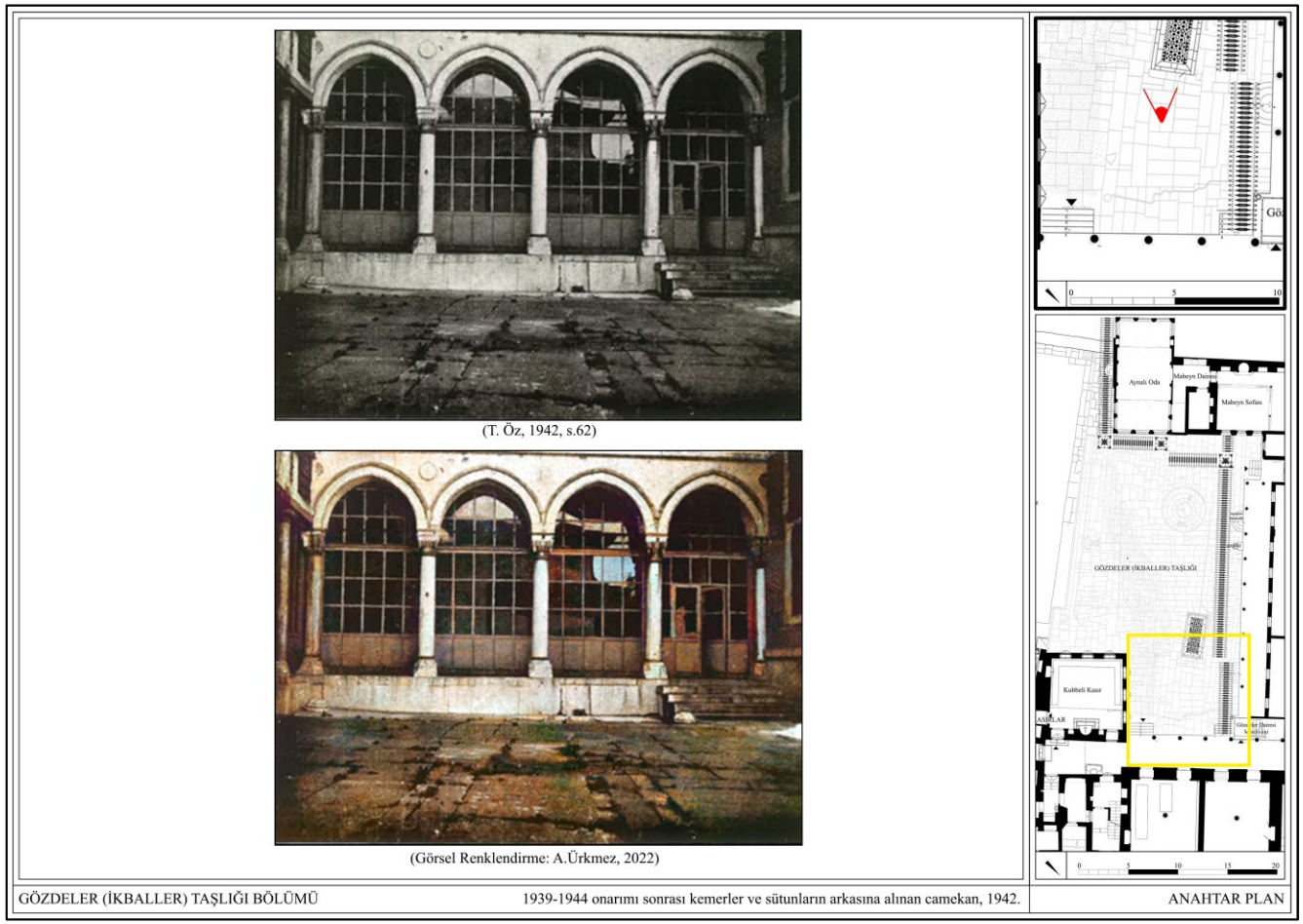
[642] Ü. Karahasan, s.247.
[643] Sakaoğlu, **Harem-i Hümayun**, s.389-391. Mekanların detayı ile ilgili olarak bkz. Sakaoğlu, **Harem-i Hümayun**, s.390.

Resim 4. 81: 1939-1944 onarımları öncesi güneybatı cephesindeki camekan bölüm,1942.

Resim 4. 82: 1939-1944 Onarımlarında güneybatı cephesinin onarımları sırasında,1942.

Resim 4. 83: 1939-1944 onarımları sonrası güneybatı cephesi,1942.

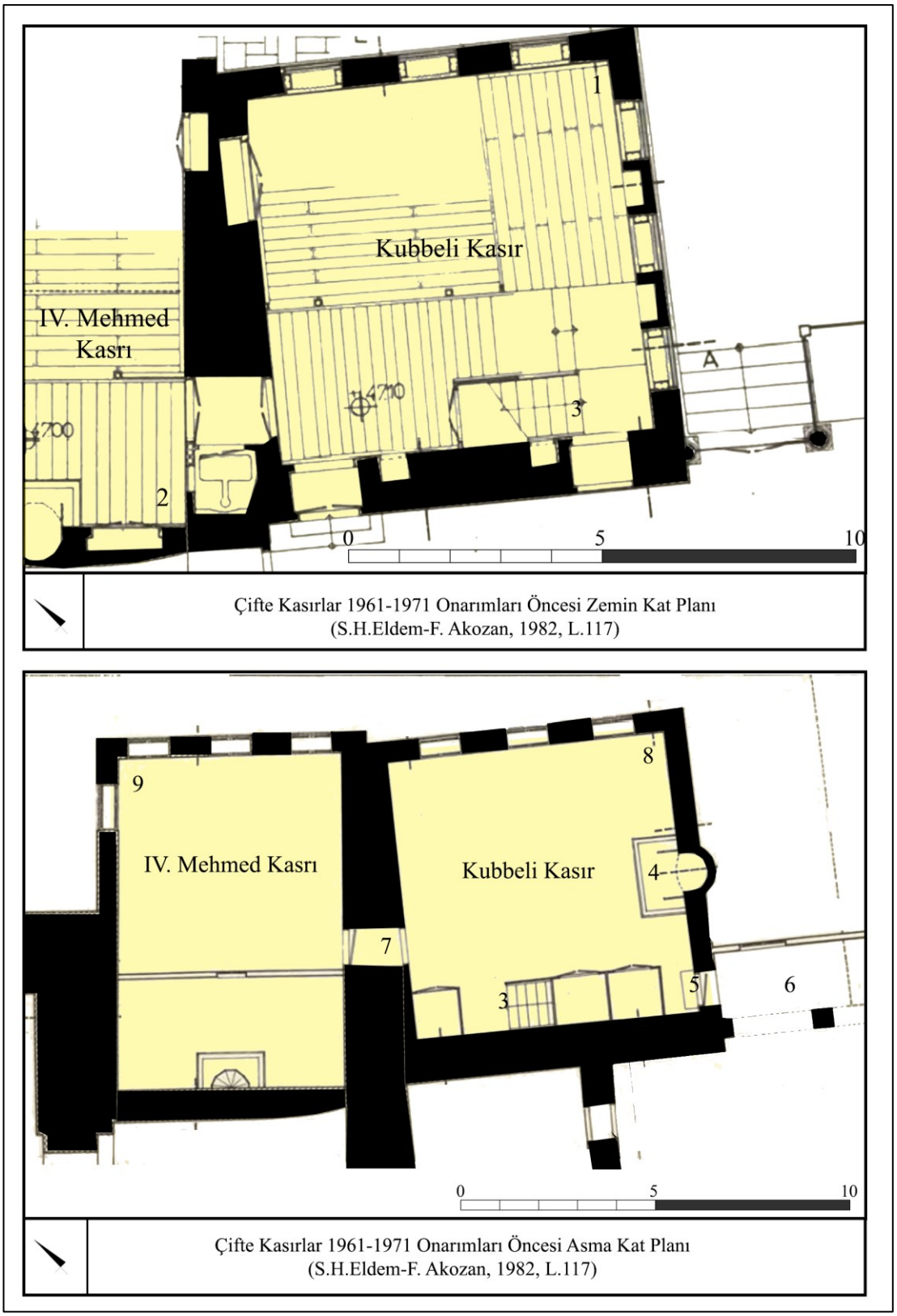

Resim 4. 84: Cinlerin Meşveret Yeri koridoru 1939-1944 onarımları öncesi.
TSDA. TSM. No:55/40 (Ü. Karahasan, 2005, s.249.)

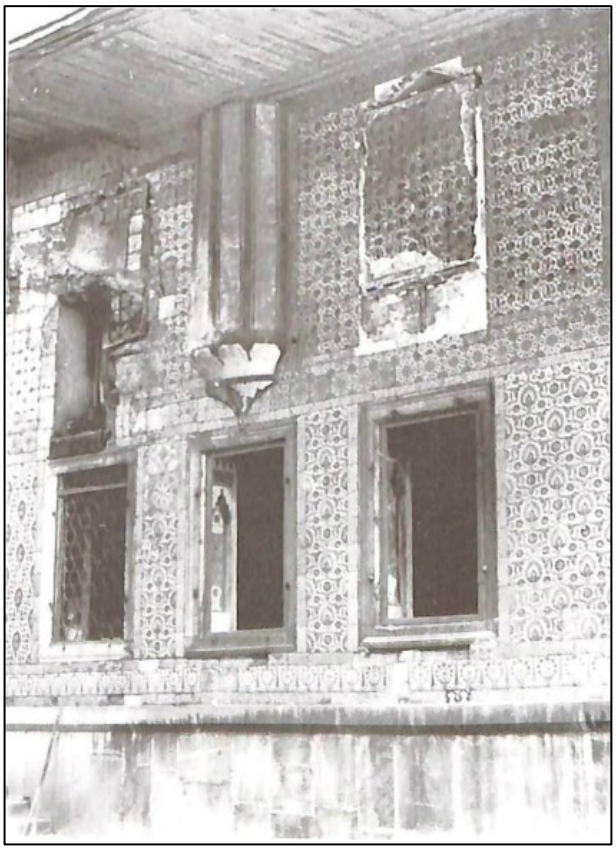
Resim 4. 85: Resim 4. 84'deki Cinlerin Meşveret Yeri Koridoru'nun günümüzdeki görünüşü. (A. Ürkmez, 2021.)

1961-1971 onarımlarında Kubbeli Kasır güneydoğu cephesinin ekleri kaldırıldıktan sonra bu cephedeki ilk açıklık 1942 yılı onarımlarında kaldırılan Şehzadegân Geçidi'nin Kubbeli Kasır asma katından geçilen giriş kapısının yeri (Resim 4.86; No:5), ikinci ocak yeri (Resim 4.86; No:4) ve üçüncü açıklık ise iç mekanda dolap yeridir (Resim 4.87). Onarım öncesinde Kubbeli Kasır'dan ahşap bir merdivenle (Resim 4.86; No:3) asma kata (Resim 4.88) çıkıldığı görülmektedir. Bu mekan (Resim 4.86; No:8) düz çıtalı tavanlıdır ve bu odayı III. Selim'in kullandığı bilinmektedir.[644] Odanın tavan silmesi üzerinde çeşitli dönemlere ait Avrupa çinileri tespit edilmiştir.[645] Bu asma katta IV. Mehmed Kasrı yönündeki kapı ile IV. Mehmed Kasrı'nın (Resim 4.86; No:9) asma katına geçilmektedir. Mekânın güneybatı yönünde ise Şehzâdegan Geçidi'nin (Resim 4.86; No:6) kapısı (Resim 4.86; No:5) bulunmaktadır (Resim 4.88).

[644] Anhegger, **Padişah Evi (Harem),** s.67.
[645] Anhegger, **Padişah Evi (Harem),** s.71.

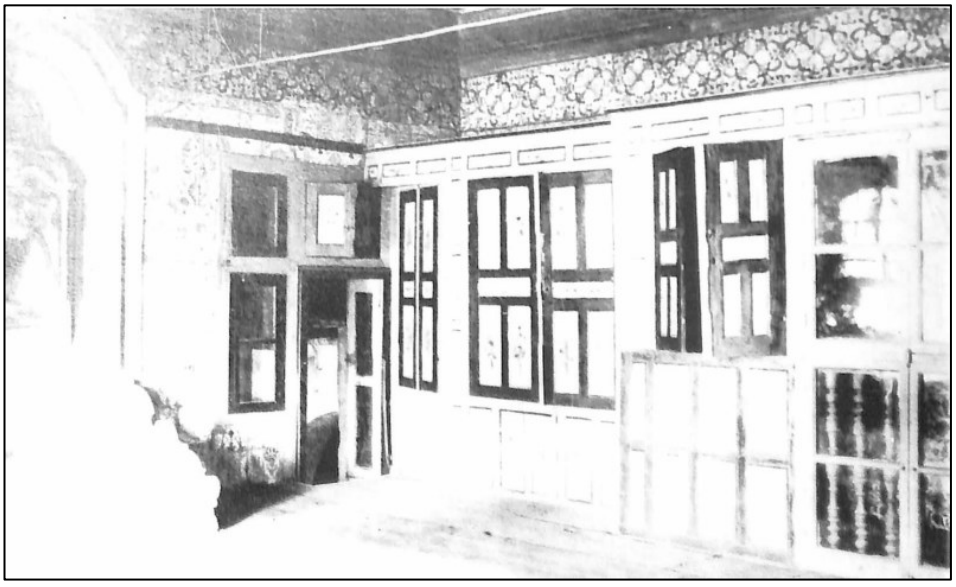

Resim 4. 86: 1961-1971 onarımları öncesi Çifte Kasırlar Planı

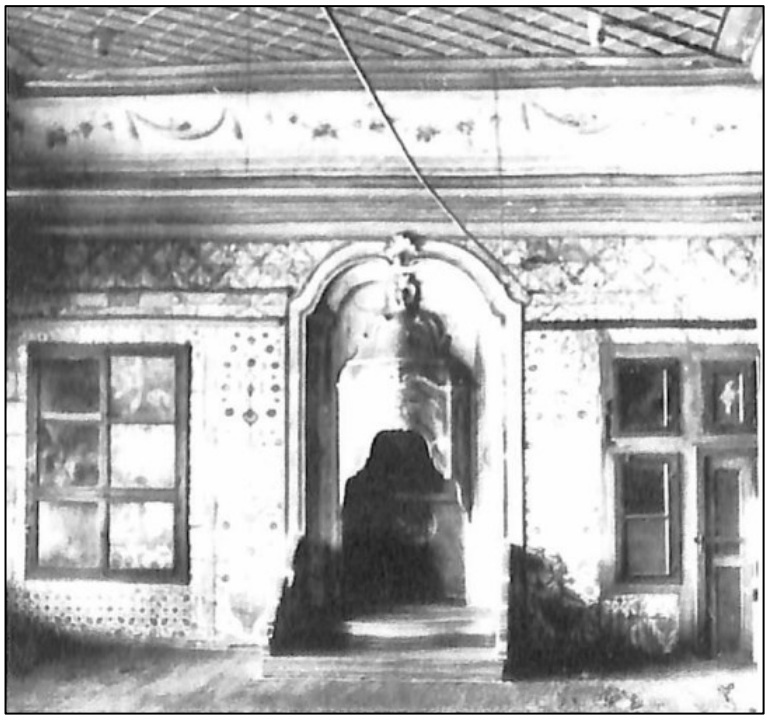
Resim 4. 87: Kubbeli Kasır 1961-1971 onarımlarında ekleri kaldırılan Çifte Kasırlar güneydoğu cephesi.

Ortaya çıkan kapı (Resim 4.86; No:5), ocak (Resim 4.86; No:4) ve dolap yeri. (Anhegger, 1986, s.64.)

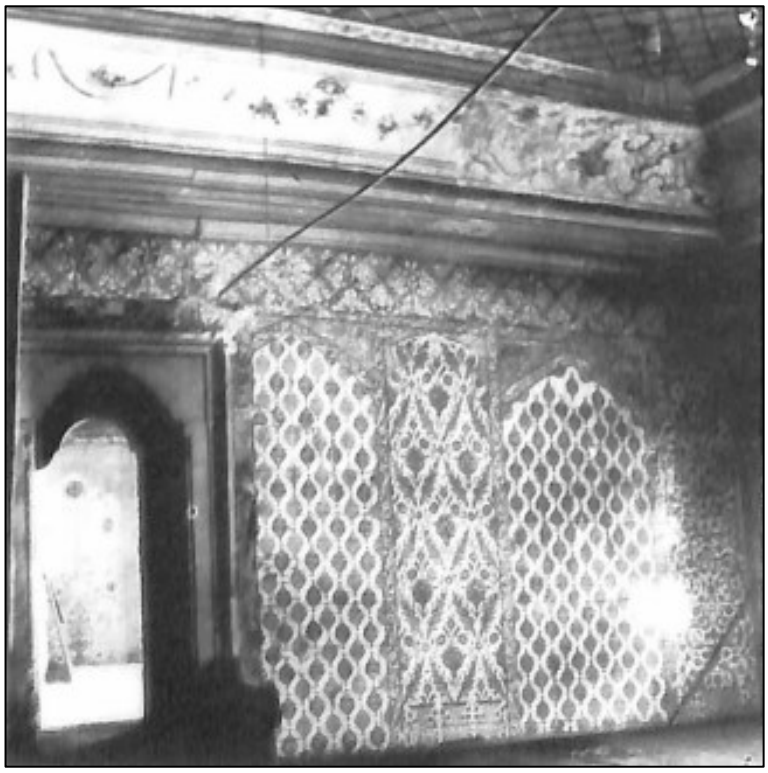
Resim 4. 88: 1961-1971 onarımları öncesi Kubbeli Kasır asma katı.

(Anhegger, 1986, s.67)

Resim 4. 89: 1961-1971 onarımları öncesi Kubbeli Kasır asma kat ocağı.

(M. Anhegger, 1986, s.68)

Resim 4. 90: 1961-1971 onarımları öncesi Kubbeli Kasır asma katından IV. Mehmed Kasrı girişi. (Resim 4.86; No:7)

(M. Anhegger,1986, s.68.)

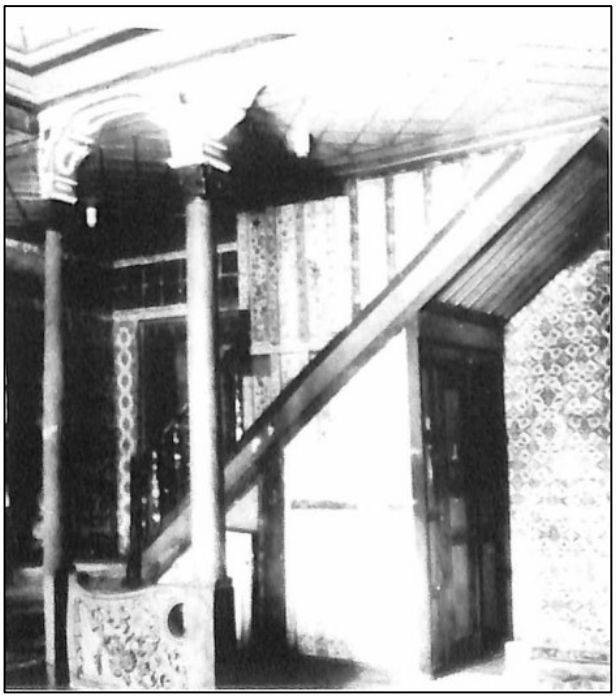
Kubbeli Kasrın asma katının duvarları çini ile kaplıdır. Duvar üst bölümlerinde ise kalem işi süslemelerinin olduğu görülmektedir (Resim 4.91). Bu katta bulunan dolap iç yüzünde teneke ve kaplamaların altından 17. yüzyıl çini örnekleri çıkmıştır.[646] Mekanın kuzeydoğu cephesinin üst pencerelerinin onarımlarında özgün sıvalar ortaya çıkarılmıştır (Resim 4.91). Asma kattaki mekanlardaki kalem işi süslemeler 18. yüzyılda yapılmış olan Gözdeler Dairesi'ndekilerle benzerlik göstermektedir. Tahrir Komisyonu'nun belirlemiş olduğu, 18. yüzyılda daireye eklenen bu asma kat 1961-1971 onarımlarında kaldırılmıştır. Bu kata çıkan merdivenin (Resim 4.92) kaldırılmasıyla merdivenin arkasında ocak yeri ortaya çıkmıştır. Anhegger, ocağı kaldırmadan önce ocağın önünün 18. yüzyıl dönemine tarihlenen çinilerle kaplandığını aktarmaktadır.[647] Merdiven kaldırıldıktan sonra da duvarın 17. yy. çinileriyle kaplı olduğu tespit edilmiştir (Resim 4.93). Eldem-Akozan'ın hazırlamış olduğu restitüsyonda Kubbeli Kasrın ocağına yer verilmemiştir (Resim 4.96).

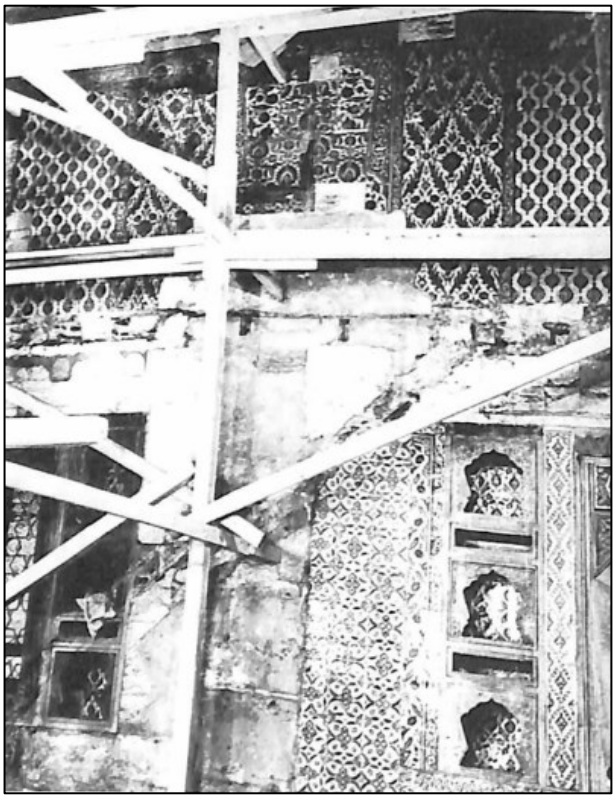
Resim 4. 91: Kubbeli Kasır 1961-1971 onarımlarında kuzeydoğu cephesindeki üst pencerelerin özgün sıvalarının ortaya çıkarılması.

(Anhegger, 1986, s.65)

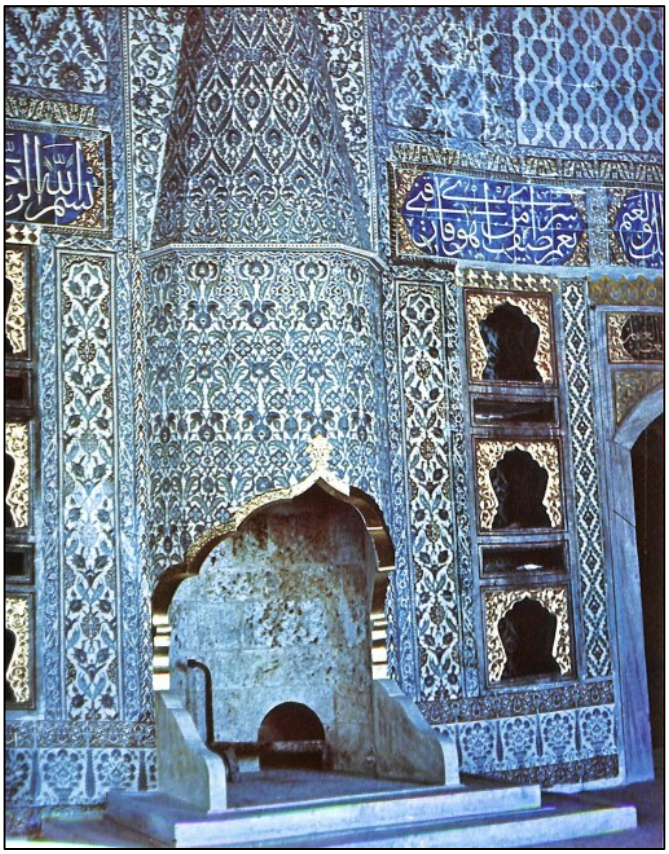
[646] Anhegger, **Padişah Evi (Harem),** s.71.
[647] Anhegger, **Padişah Evi (Harem),** s.163.

Resim 4. 92: 1961-1971 onarımları öncesi Kubbeli Kasır'da asma kat merdiveni.
(Anhegger, 1986, s.65.)

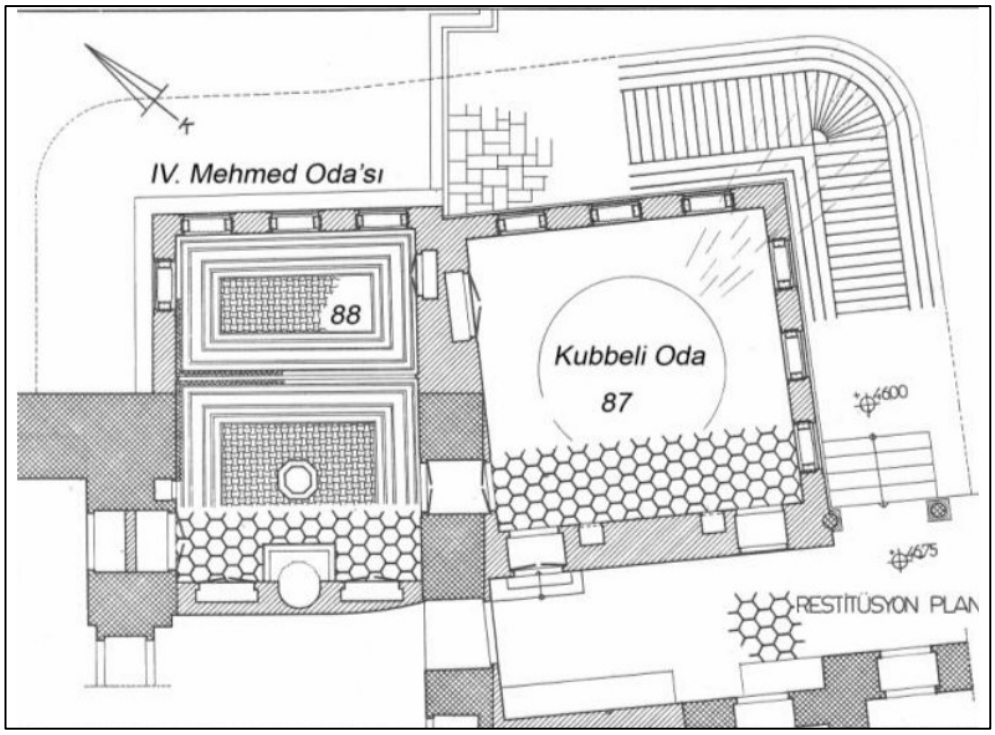
Resim 4. 93: 1961-1971 onarımları kaldırılan merdivenin yeri.
(Anhegger, 1986, s.68)

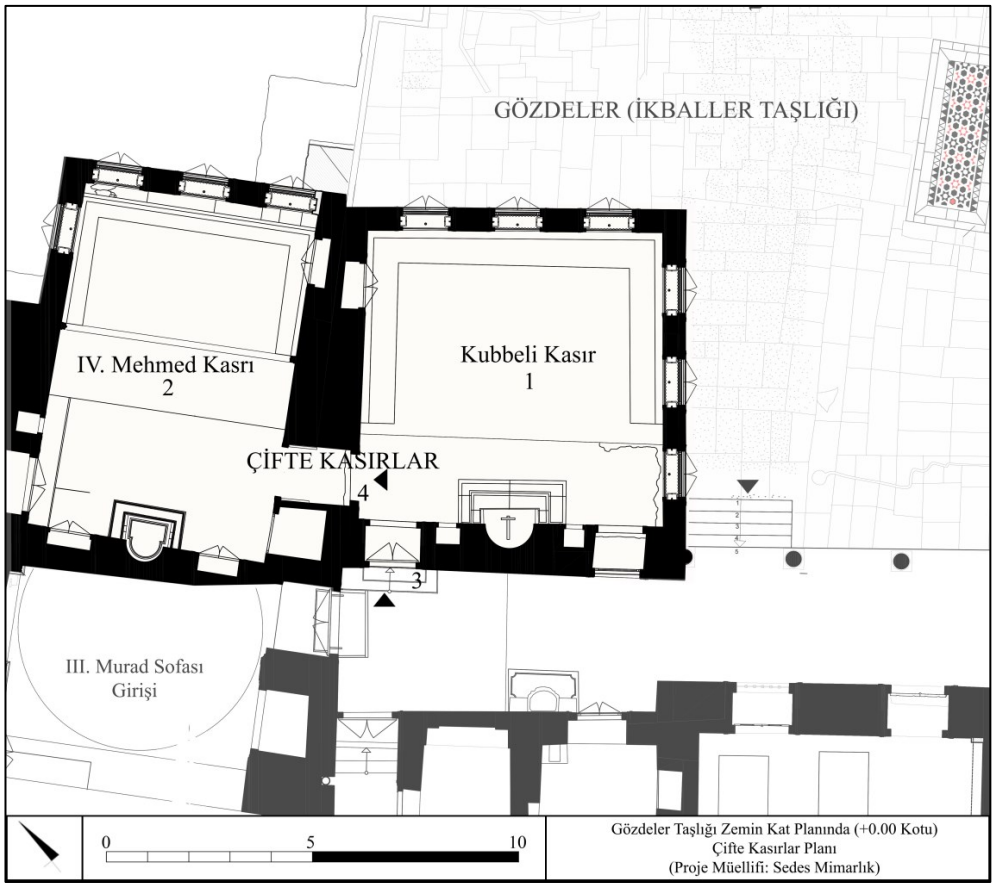
Resim 4. 94: 1961-1971 onarımları sonrası, Kubbeli Kasır ocağı.
(Anhegger, 1986, s.72.)

Resim 4. 95: 1961-1971 onarımı öncesi IV. Mehmed Kasrı zemin ve asma katı.
(Anhegger, 1986, s.76.)

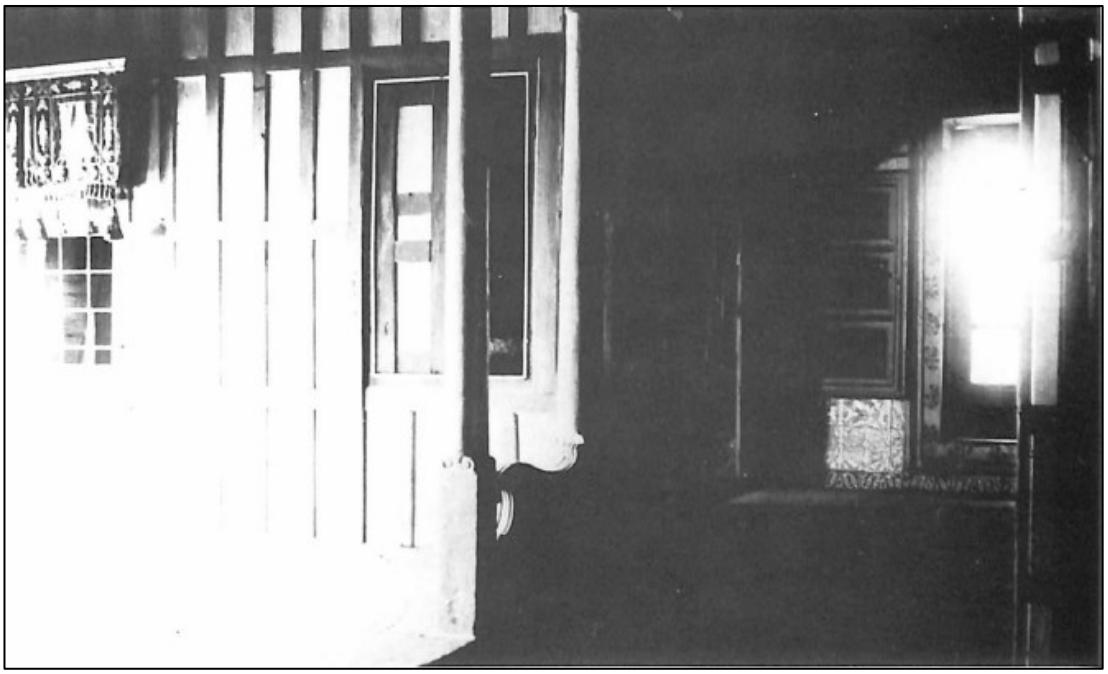

Resim 4. 96: Eldem-Akozan'ın Çifte Kasırlar'a ait Restitüsyon Planı.
(Eldem- Akozan, 1982, L.117)

Resim 4. 97: Çifte Kasırlar günümüzdeki planı.

Anhegger, onarımlara başladığında meknanın zemin katındaki bir kısım mekan bölmelerinin kaldırıldığından bahsetmektedir. Mekânın zemin katında günümüzde alt ve üst pencerenin arasında bulunan Kaside-i Bürde'nin yerinde düz, yeşil Hollanda çinileri tespit edilmiştir. Kubbeli kasrın çatısı açıldığında ahşap strüktürünün kötü durumda olduğu tespit edilmiş (Resim 4.99) ve onarımları gerçekleştirilmiştir (Resim 4.100).[648] Kubbeli Kasrın iç mekanda ahşap tavanı kaldırılarak özgün kubbesi ortaya çıkarılmıştır (Resim 4.101). Bir diğer ahşap tavanı kaldırılan IV. Mehmed Kasrı'nın ise malakâri süslemeli tavanı (Resim 4.103; Resim 4.104) ortaya çıkarılmıştır. Mekan içerisindeki çinilerin cephede kullanıldığı tespit edilmiştir ve cephedeki çinilerin arkasında bulunan işaretlemelerden çinilerin yerleri belirlenerek iç cephedeki çiniler tamamlanmıştır.[649] 1964 yılında Çifte Kasırlar'ın dış cephesindeki eksik çiniler için Kütahya çini fabrikasından temin edilerek eksikleri tamamlanmıştır (Resim 4.105).

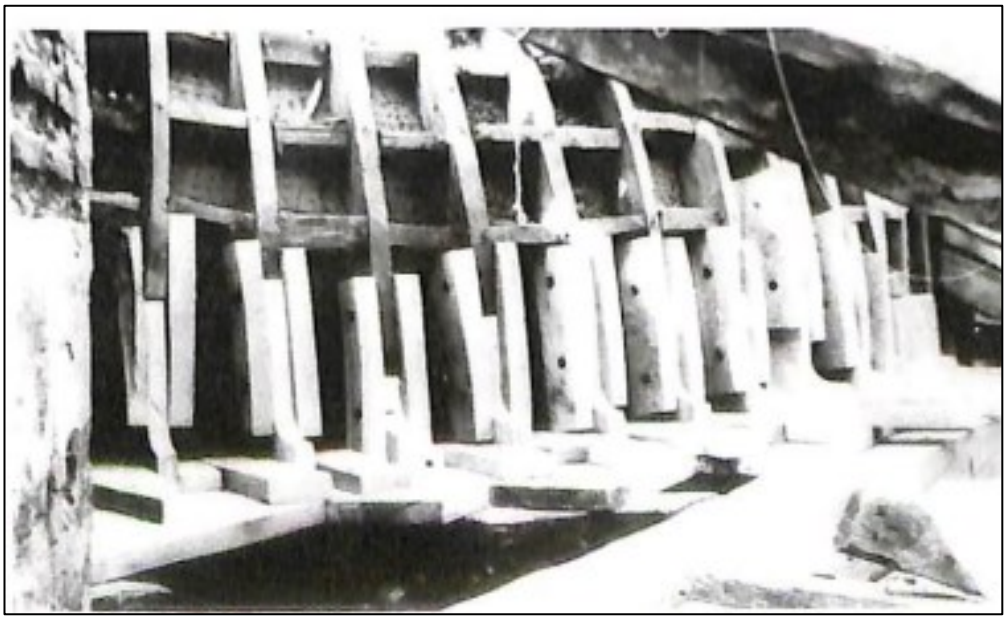
Resim 4. 98: Kubbeli Kasır onarımlarında kaldırılmış Zemin Katın Küçük Oda ve Sofası, 1924.

(Anhegger, 1986, s.67)

[648] Kubbeli Kasrın çatı örtüsünün onarımıyla ilgili olarak bkz. Anhegger, **Padişah Evi (Harem),** s.70.
[649] Anhegger, **Padişah Evi (Harem,** s.68.

Resim 4. 99: Kubbeli Kasır 1961-1971 onarımları öncesi çatı görünüşü.
(Anhegger, 1986, s.65.)

Resim 4. 100: Kubbeli Kasrın 1961-1971 onarımlarında kubbesi.
(Anhegger, 1986, s.71)

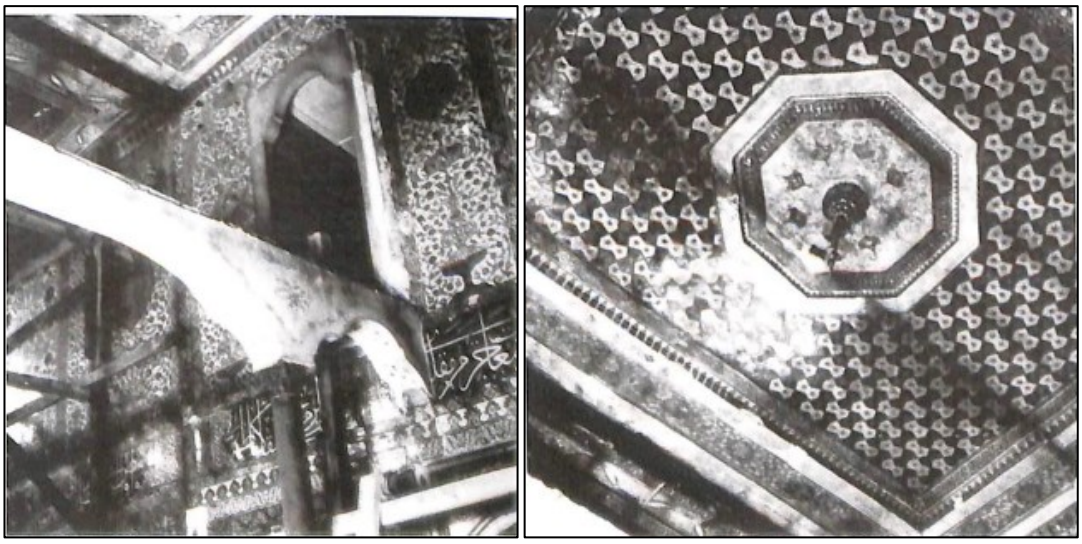
Resim 4. 101: 1961-1971 onarımlarında çıtalı tavanın kaldırılmasıyla ortaya çıkarılan özgün kubbe.

(İTÜ Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi, Z. Ahunbay, s.103.)

Resim 4. 102: 1961-1971 onarımı öncesi IV. Mehmed Kasrı'nın özgün malakari tavanını örten muhdes ahşap tavanı.

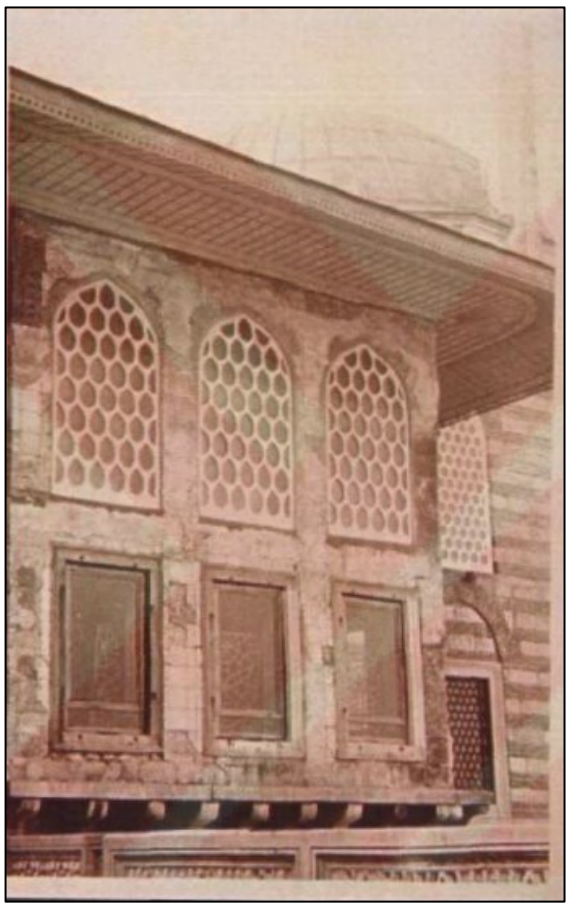
(Anhegger, 1986, s.76)

Resim 4. 103: 1961-1971 onarımı sırasında IV. Mehmed Kasrı.

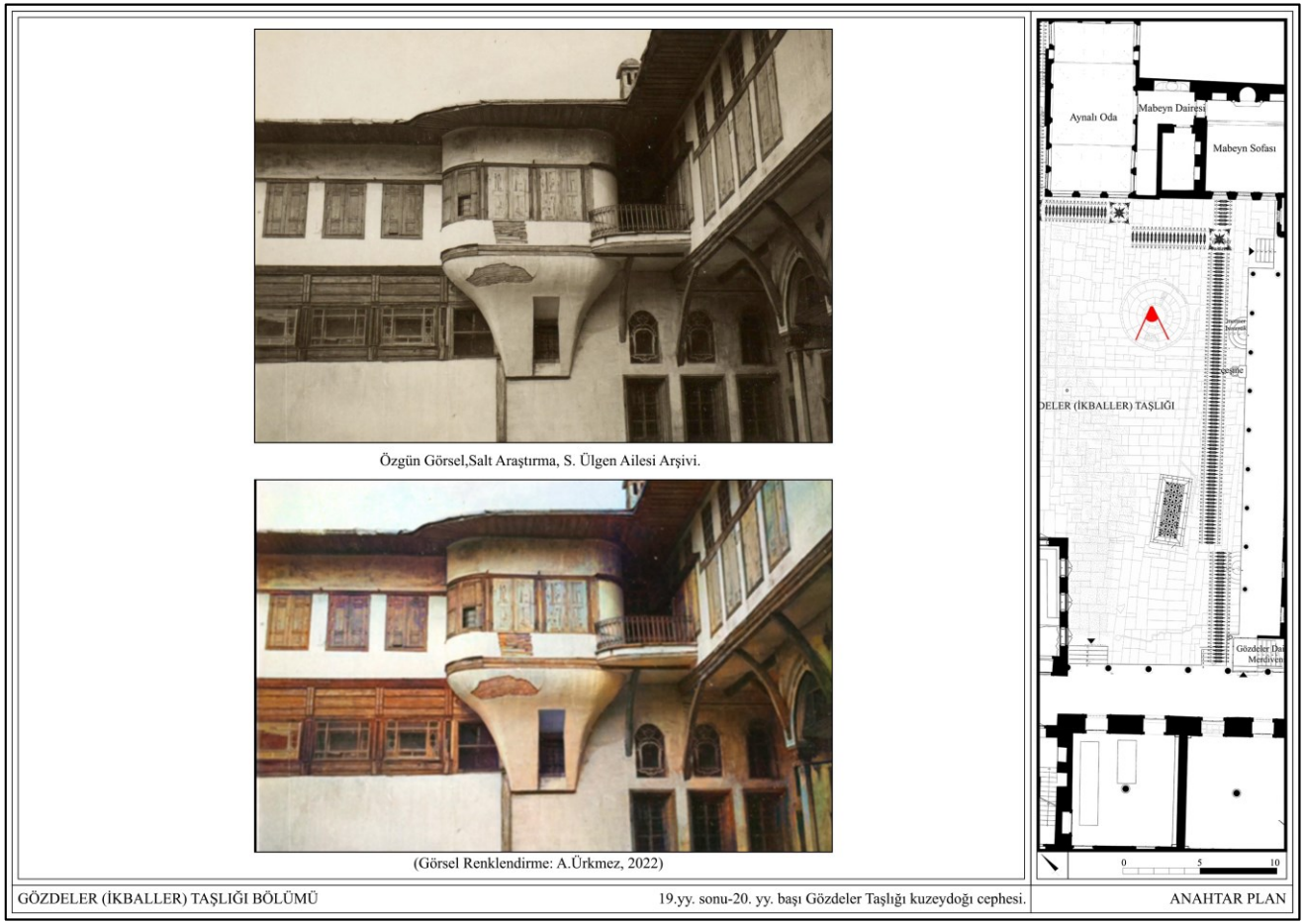
Resim 4. 104: 1961-1971 onarımı sonrasında IV. Mehmed Kasrı'nın tavanı.

(Anhegger, 1986, s.75)

Resim 4. 105: 1964 yılı öncesi Çifte Kasırlar'ın eksik çinileri bulunan cephesi.

(Ü. Karahasan, 2005, s.255.)

Resim 4. 106: Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesi, 20.yy. başı.[650]

[650] Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Arşivi, Erişim: Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70521 , E.T: 17.06.2022.

Resim 4. 107: Gözdeler Taşlığı'nın 20.yy-2021 kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri.

Resim 4. 108: M. Anhegger 1961-1971 onarımları öncesi Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesi.

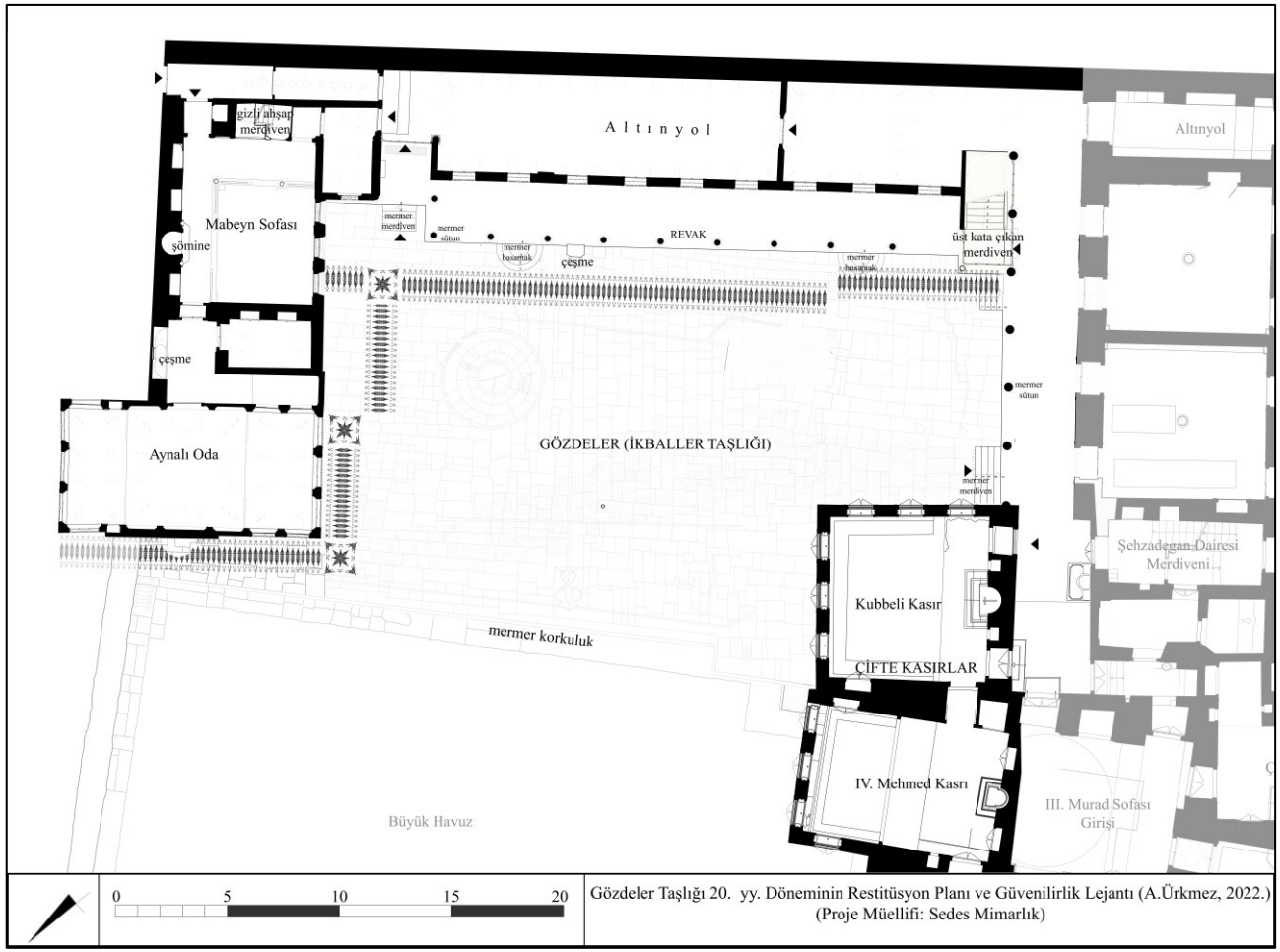
(Anhegger,1986, s.102)

20. yy. başlarına ait fotoğrafta Mabeyn Dairesi'nin üst pencerelerinin bulunduğu zemin kat pencerelerinin bulunmadığı görülmektedir (Resim 4.106). Bu pencereler 1961-1971 onarımları öncesinde ortaya çıkarıldığı görülmektedir (Resim 4.108). Diğer yandan Resim 4.106'da gördüğümüz Gözde Odası'nın ahşap payandalarının sıva altında kaldığı görülmektedir (Resim 4.106). Aynı şekilde 1961-1971 onarımlarında bu payandalarında 1961-1971 onarımından önce ortaya çıkarıldığı görülmektedir (Resim 4.108). Diğer yandan Resim 4.106'da gördüğümüz Mabeyn Dairesi'nin üst pencerelerinin çevresini dolaşan ahşap kaplamanın 1961-1971 öncesine ait fotoğrafta görüldüğü (Resim 4.108) üzere sıva ile kapatılmıştır. Günümüzde, sıva onarımlarının yapıldığı, ahşap payandaların tamamen ortaya çıkarıldığı, ahşap yüzeylerin mevcut görüntüsünde bırakıldığı ve cephenin taş örgü cephe olan bölümlerde sıva raspası yapılarak taş cephe düzeniyle bırakılmıştır (Resim 4.109). Taşlığın güneydoğu cephesindeki Gözdeler Dairesi'nin üst pencereleri 20. yy.

fotoğraflarına bakıldığında dikdörtgen biçimindedir. Bu pencerelerin denizde lokma demir parmaklıkları bulunduğu görülmektedir (Resim 4.107). Ancak günümüzde bu pencereler, revzen penceredir.

Resim 4. 109: Gözdeler Taşlığı'nın kuzeydoğu cephesinin bugünkü görünüşü. (A.Ürkmez, 2021.)

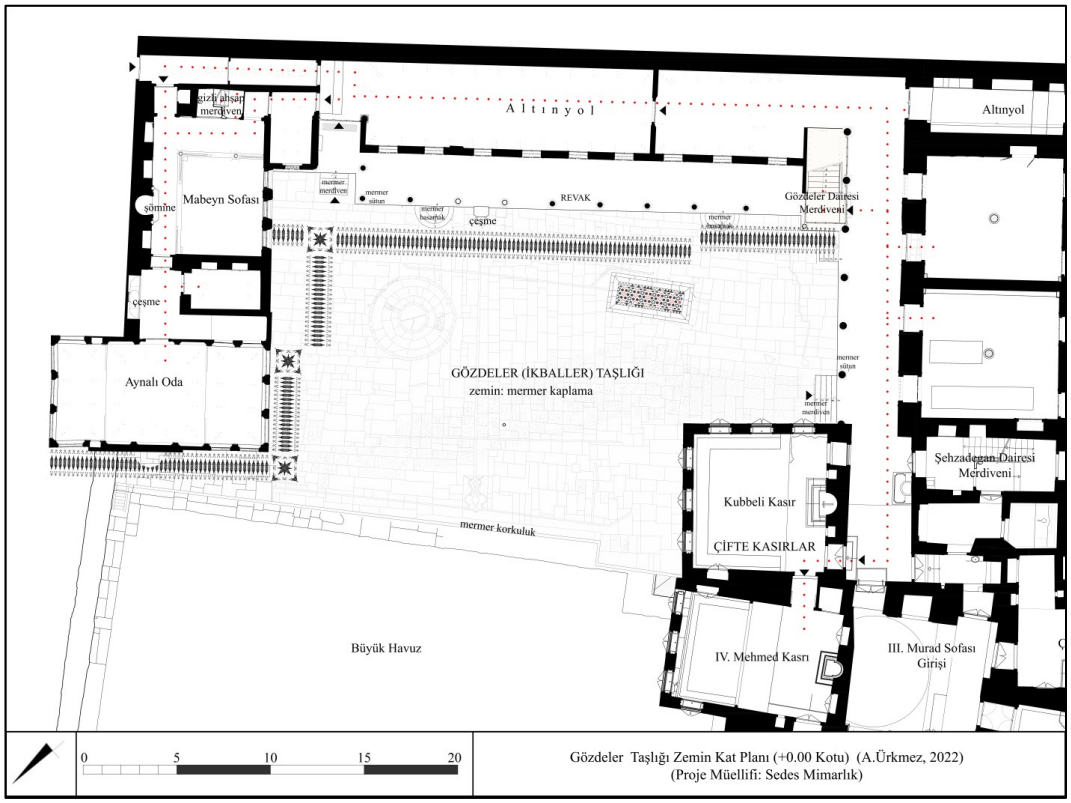
Resim 4. 110: Gözdeler Taşlığı 20. yy. Restitüsyon Planı.

Resim 4. 111: Gözdeler Taşlığı'nın 20. yy. Döneminin Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı.

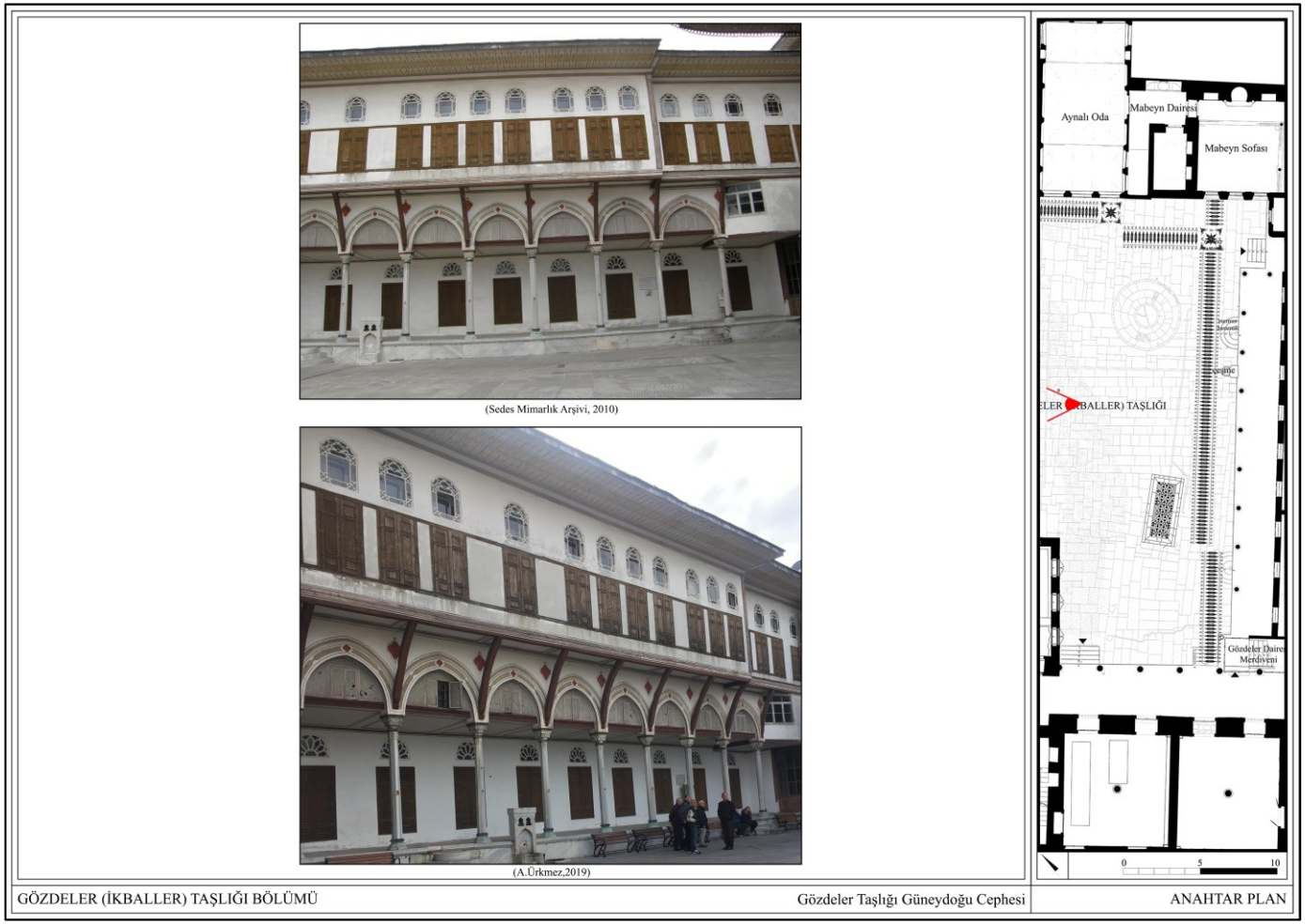
4.4.7. 21. yy.

17. yüzyıldan itibaren yapısal dönüşümler geçirmiş olan Valide Sultan Taşlığı, günümüzde dahil olmak üzere 21. yy.'da onarımları devam etmektedir. Topkapı Sarayı, 6 Eylül 2019 Tarihli ve 30880 sayılı karar ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na tahsis edilmiştir.[651] Taşlığın çevresinde bulunan yapılardan Mabeyn Dairesi, Gözdeler Dairesi, Çifte Kasırlar günümüzde ziyarete kapalıdır.

Resim 4. 112: 21. yy. Gözdeler Taşlığı Zemin Kat Planı.

[651]Erişim:https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-243650/topkapi-sarayi-muzesinin-milli-saraylar-idaresi-baskanl-.html E.T: 05.06.2022.

Resim 4. 113: Gözdeler Taşlığı güneydoğu cephesi onarım öncesi.

Gözdeler Taşlığı'nın güneydoğu cephesine bakılacak olursa; onarım öncesinde malzemede bozulmalarının olduğu ahşap elemanlarda, kirlenmelerin olduğu sıva ve sütunlarda, bozulmaların olduğu (Resim 4.113) saçağın kurşun kaplamasının bakım ve onarımları yapılmıştır. Cariyeler Koğuşu'nun ahşap beyaz kepenkleri, ölçüleri ve kepenk tipi korunarak ahşap renkte ahşap kepenklerle değiştirildiği, Cariyeler Koğuşu'nun holündeki beyaz ahşap pencerenin ölçüleri ve pencere tipi korunarak ahşap renkte ahşap pencere ile değiştirildiği görülmektedir (Resim 4.113; Resim 4.114).

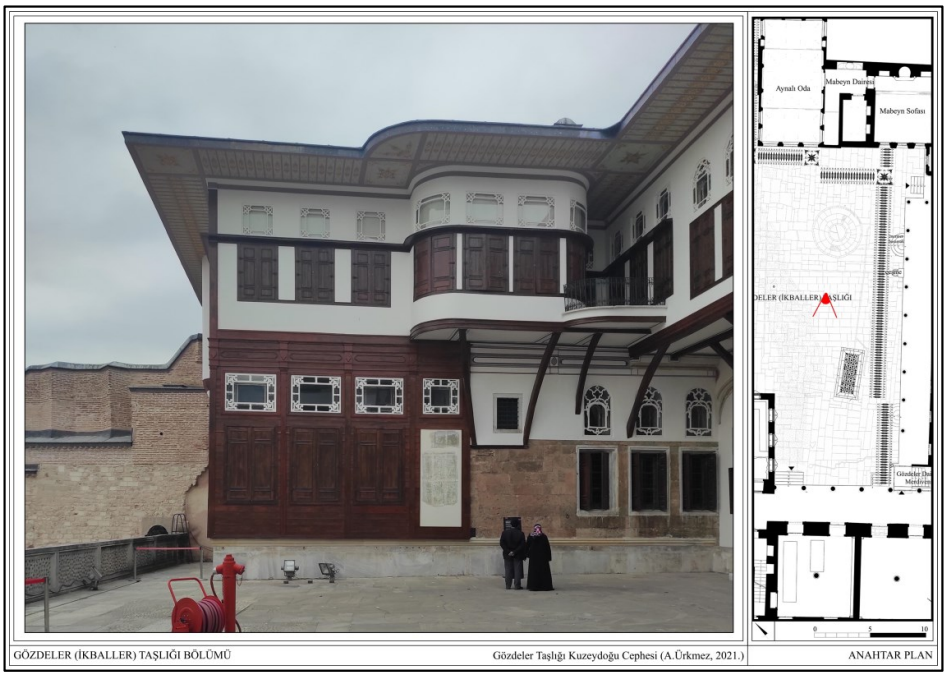

Resim 4. 114: Onarım sonrası Gözdeler Taşlığı'nın güneydoğu cephesi.

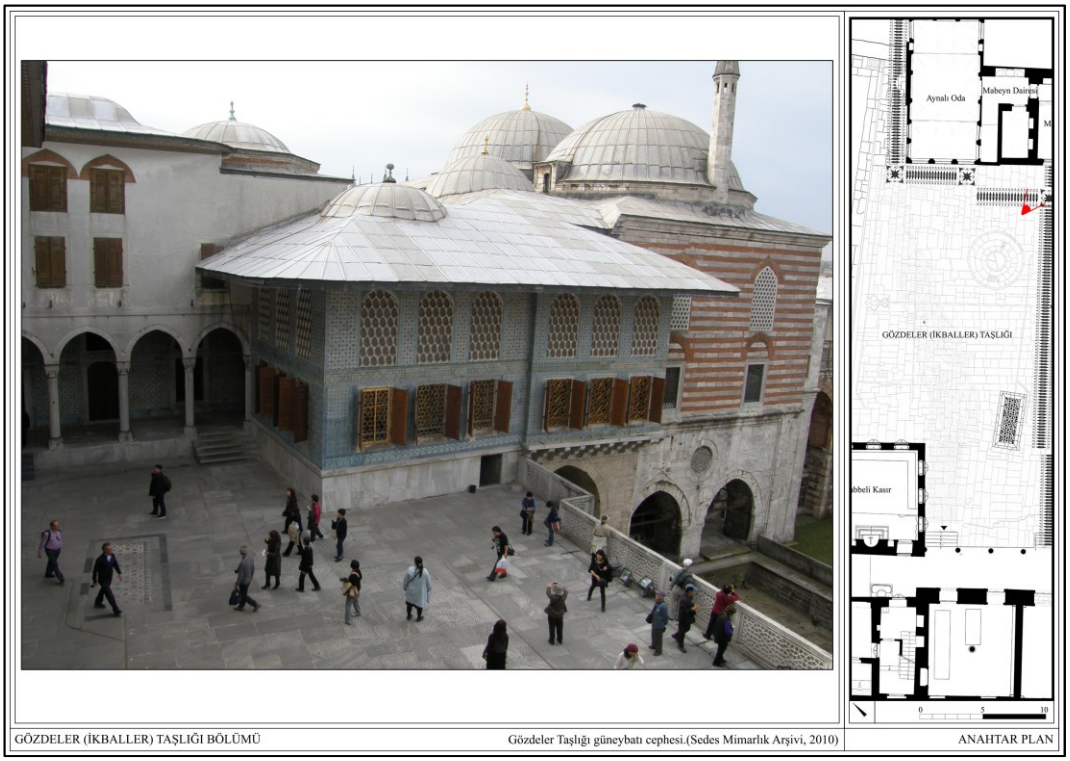
Kuzeydoğu cephesinde de güneydoğu cephesinde olduğu gibi bozulmanın olduğu ahşap malzemelerde, kirlenmenin olduğu (Resim 4.115) sıva ve taş yüzeylerde bakım ve onarım yapılmıştır. Aynalı Oda'nın taşlığa bakan pencerelerinin çevresindeki ahşap kaplamanın rengi değiştirilmiştir. Pembe tonlarında olan bu renk ahşap renge dönüştürülerek bakım ve onarımı yapılmıştır. Mabeyn Sofası'nın pencere sövelerinde temizleme uygulaması yapıldığı görülmektedir. (Resim 4.115; Resim 4.116).

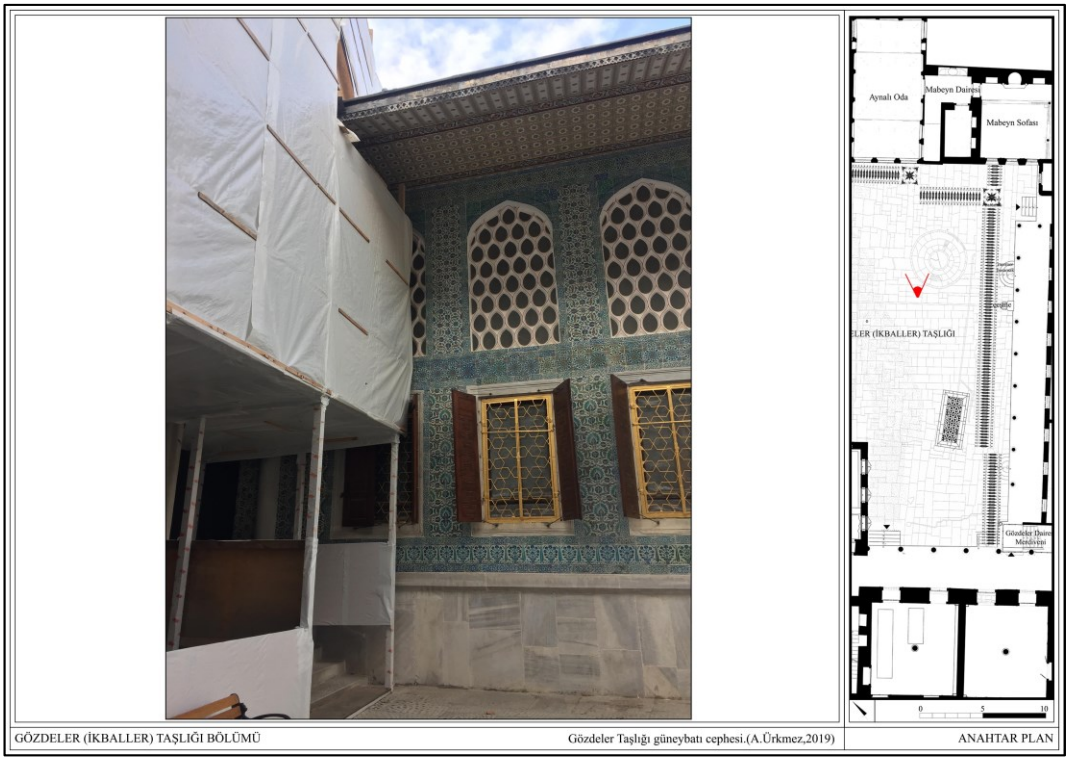
Resim 4. 115: Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesi onarım öncesi.

Resim 4. 116: Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesi onarım sonrası.

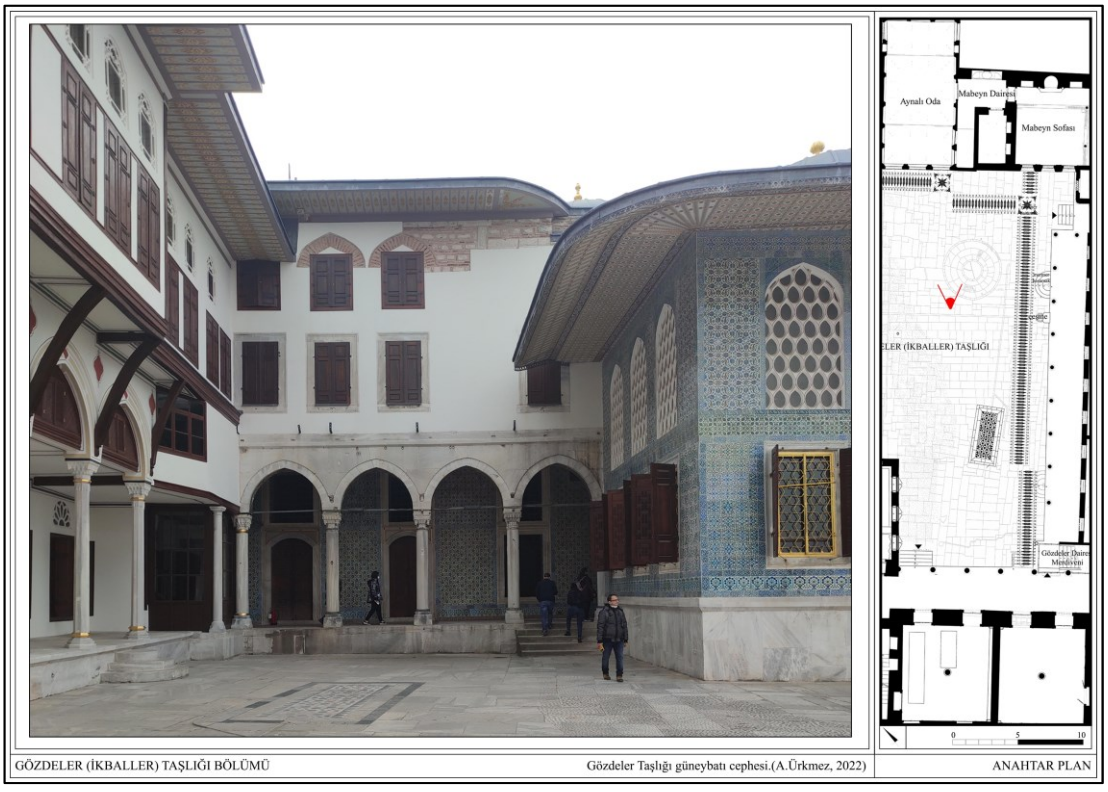

Resim 4. 117: Gözdeler Taşlığı güneybatı cephesi onarım öncesi, 2010.

Resim 4. 118: Gözdeler Taşlığı güneybatı cephesi onarım süreci, 2019.

Taşlığın güneybatı cephesinin 2010 yılına ait fotoğraflarına cephenin çimento esaslı sıvalı olduğu görülmektedir. 2019 yılına ait fotoğrafta görüldüğü üzere restorasyon sürecinde (Resim 4.118) olan cephenin onarımları tamamlanmıştır. (Resim 4.117; Resim 4.119). Bu onarımda, cephenin bir bölümünde raspa yapılarak taş-tuğla almaşık düzen ortaya çıkarılmış ve dönem eki olarak bırakılmıştır. Saçağının ve ahşap kepenklerinin bakım onarımlarının yapıldığı görülmektedir. 2010 yılına ait fotoğrafta görülmeyen birinci kat pencerelerinin mermer söveleri ortaya çıkarılmıştır. Taşlıktan Cinlerin Meşveret Yeri Koridoru'na çıkan merdivenlerden batı yönündekinin kaldırıldığı görülmektedir (Resim 4.117; Resim 4.119.).

Resim 4. 119: Gözdeler Taşlığı güneybatı cephesi onarım sonrası, 2021.

SONUÇ

Osmanlı padişahı ve saray halkının ikamet ettiği Topkapı Sarayı'nda yüzyıllar içerisinde gerçekleşen saltanat değişimleri, bunun yanı sıra dönemin ihtiyaçları ve dönemlere ait mimari üsluplar Saray'ın bugünkü mimarisini şekillendirmiştir. Saray'ın Harem bölümündeki değişim ve dönüşümler ise bilindiği kadarıyla 16. yüzyılda başlamış ve halen devam etmektedir. Harem'in tarihsel süreçte gizli tutulmasından ötürü bilinenler; dönemin seyyahlarının aktardıkları ve Harem'e girebilmiş kimselerin çizimleri, gravürlerden ibarettir. Bu nedenle Harem'e ait mekanların inşa edildiği dönemler; malzeme, dönem üslubu ve yaşamış olan Harem halkı ile birlikte değerlendirilerek incelenmiştir.

Harem'in kuruluş dönemine bakıldığında; Topkapı Sarayı'nda 15. yüzyılda Kızlar Sarayı adı verilen bir bölümün olduğu arşiv kayıtlarında yer almaktadır. Arşiv kayıtlarında Kızlar Sarayı'nın mekanlarıyla ilgili detaylı bilgiye yer verilmez iken bu Kızlar Sarayı'nın mutfak masraflarına ait kayıtlar arşivde bulunmaktadır. Harem'in Valide Sultan Taşlığı çevresinde şekillendiği ve dönem özelliklerinin benzerliği yönünden Altınyol, Hasekiler Dairesi, Ustalar Dairesi, Kuşhane Mutfağı ve Harem Eczanesi bölümü ilk yapılar olarak kabul edilebilir. Bu yapıların 15. yüzyıl sonunda veya 16. yüzyılın başında inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Harem'in kurumsallaşması ise 16. yüzyıl itibariyle başlamıştır. Saray halkının bu dönemden itibaren belirgin şekilde burayı kullandıkları, Harem nüfusunun arttığı görülmektedir. İlk mekanlara ek olarak Valide Sultan Taşlığı çevre yapılarından Valide Sultan Dairesi, Ocaklı Sofa, Çeşmeli Sofa yapıları bu dönemde eklenmiştir. Ocaklı Sofa yapılmadan önce bahçeden gelen meyilli yol ile Hasekiler Dairesi'ne girilirken Ocaklı Sofa'nın yapılmasıyla Hasekiler Dairesi bağlantısı Ocaklı Sofa üzerinden gerçekleştirilmiştir0 Aynı zamanda Çeşmeli Sofa ve Ocaklı Sofa mekanları padişahı Valide Sultan'ın mekanlarına bağlamıştır. Harem'in bu yüzyıldaki

genişlemesi, gravürlere ve hünernâmelere de yansımıştır. Fakat bu çizimlerde Harem'in ana çizgileri doğru iken özeline bakıldığında Harem'in gizli ve kapalı tutulmasından dolayı mekanları anlaşılır değildir.

17. yy.'da Harem, 1662 ve 1665 yangınları sonrası yapısal olarak büyük değişimlere uğramıştır. Günümüzde bu dönemin onarımları Harem'in geneline bakıldığında tüm mekanlarına yansımıştır. Bu dönemde yapılan mekanlardan olan Gözdeler Taşlığı'nın Çifte Kasırlar mekânında bu izler okunabilmektedir. Çifte Kasırlar'ın ilk bölümü olan Kubbeli Kasır bu dönemde yapılmış, onunla bağlantılı olan IV. Mehmed Kasrı ise 16. yüzyılda inşa edilmiştir. III. Murad odası girişinin kuzey duvarı kaldırılarak bu mekâna ek yapılmıştır. Ayrıca, Valide Sultan Taşlığı'na Kalfalar Dairesi eklenmiştir. Onarımlar sonrasında Valide Sultan Sofası, Yatak Yeri, Namaz Odası, Valide Sultan Sofası, Ocaklı Sofa ve Çeşmeli Sofa'da yoğun olarak İznik çinileri kendini göstermiştir.

18. yüzyılda Batı etkisi yoğun olarak hissedildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde mekanlarda Barok ve Rokoko üslubuyla birlikte manzara resimleri, Napoli İtalyan çinileri ve Hollanda çinileri görülmeye başlanmıştır. Valide Sultan Taşlığı'nda revakların arası kapatılarak Bekleme (Misafir) Odası, Giriş Holü ve Hasekiler Dairesi mekanları; Gözdeler (İkballer) Taşlığı'nda ise Mabeyn Dairesi, Gözdeler Dairesi ve Gözdeler'in cariyelerine ait koğuşlar eklenmiştir. Mabeyn Dairesi, Gözdeler Taşlığı'ndaki Kule Köşkü'nün bulunduğu yere inşa edilmiştir. Bu dairelerde dönemin üslubu hakimdir. Ayrıca bu yüzyılda Harem nüfusunun artışı nedeniyle olacak ki mekanlarda eklemeler ile bölmelerin arttığı Harem genelinde görülmektedir. Valide Sultan Taşlığı'nda da görülen bu durum Altınyol önündeki revaklarının arası örülerek yeni bir mekân oluşturulmuştur. Vedat Tek'in 1907'de hazırlamış olduğu Büyük Topkapı Sarayı Planı'nda ve 20. yüzyıl başlarına ait fotoğraflarda bu mekan görülmektedir. Valide Sultan Taşlığı'nda görülen bir diğer mekan ise Cariyeler Koridoru yönündeki revak arasında asma kat olarak inşa edilmiştir. Bu asma kata çıkış, Harem Eczanesi koridorunda bulunan merdivenle sağlanmıştır. Bu mekân bir yaşam alanı olarak değil yatak, yorgan gibi eşyaların yerleştirildiği bir mekan olarak kullanılmıştır. Tahsin Öz dönemindeki (1928-1953) 1939-1944 yılları arasında

gerçekleştirilen onarımlarda öncelikli olarak cam kırığı olan bölümlerden önemli yerler onarılmış ve bunun yanında muhdes ekler ve bölmelerin kaldırılmıştır. 1942 yılına ait fotoğraflarda görülmeyen Altınyol cephesindeki mekân ile bu asma katın 1939-1942 yılları arasında kaldırıldığı söylenebilir. Bu yüzyılda Gözdeler (İkballer) Taşlığı'nda Kubbeli Kasırdaki ocağın önü kapatılarak eklenen merdivenle çıkılan asma kat ve ona bağlı olarak geçilen IV. Mehmed Kasrı asma katı ile Şehzadegân Geçidi eklenmiştir. Bu geçidin altında ise camekan bir bölüm bulunmaktaydı. 20. yy. başlarına ait fotoğraflarda bu mekanlar görülmektedir. Mualla Anhegger 1961-1971 yılları arasındaki onarımlara başlamadan önce Kubbeli Kasrın zemin katındaki mekan bölmeleri kısmen kaldırılmıştı. 1961-1971 döneminde ise Çifte Kasırlar asma katı, IV. Mehmed Kasrı asma katı, Şehzadegân Geçidi ile geriye kalan mekan bölmeleri kaldırılmıştır. Şehzadegân Geçidi'nin kaldırılmasına dair onarım fotoğraflarında Kubbeli Kasır'dan girilen bu bölümün sonunda Gözeler Dairesi'nin Cariyeler Koğuşu'na açılan bir açıklık bulunduğu görülmektedir. Kubbeli Kasrın merdiveninin kaldırılmasıyla önü kapatılmış olan 17. yy. dönemine tarihlenen ocak yeniden ortaya çıkarılmıştır.

19. yüzyıl'da Topkapı Sarayı Haremi'nin Dolmabahçe Sarayı'na taşındığı ve Eski Saray görevini üstlendiği bir yüzyıl olmuştur. Bu sebeple Harem bu dönem itibariyle günümüzdeki son görünümünü almıştır.

Yalnızca V. Tek'in 1907 tarihli planında görülen günümüzde bulunmayan Ocaklı Sofa merdiveni ile ilgili olarak, Muhâfaza-i Asâr-ı Atîka Encümeni Dairesi'nin 1915'te yayınladığı 26 maddelik bir raporda merdivenin kaldırılmasına ilişkin madde yer almaktadır. Bu merdiven kaldırılmadan önce Valide Sultan Taşlığı'nın kuzeybatı cephesinin birinci katındaki Hazinedar Ustalar Dairesi'ne bağlanmaktaydı. 3 Nisan 1924 tarihi itibariyle müze olan Topkapı Sarayı onarımları geniş kapsamlı olarak başlatılmıştır. Tahsin Öz dönemi (1928-1953) onarımlarında, Klasik üsluba ulaşma anlayışıyla birçok dönem ekinin kaldırıldığı görülmektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen 1942 yılı onarımlarında Valide Sultan Taşlığı'nı çevreleyen saçak kaldırılmıştır. Güneydoğu cephesinde 1942 yılı onarımlarına öncesine ait fotoğrafta görülen birinci kat pencerelerinin üzeri sıva ile kapalı şekildedir. Kapatıldıktan sonra

Tahsin Öz döneminde yapılmış olan restitüsyon çalışması ile 1943 yılında kapatılan pencere boşlukları tekrar açılarak sivri kemerli pencere olarak yeniden yapılmıştır. 1945 yılında, Ocaklı Sofa ve Çeşmeli Sofa'nın kubbe ve tonozlarının ahşap strüktürü sökülerek ahşap strüktürlü örtü sistemi betonarmeye çevrilmiştir. Taşlık cepheleri tuğla-taş almaşık düzende bırakılmıştır. Cephelerdeki kalemişleri de bu onarımlarda kaldırılmıştır. 1961-1971 onarımlarında taşlığın kaldırılan saçağı taşlığın kuzeybatı cepheleri ile kuzeydoğu cephelerine yeniden eklenmiştir. 21. yy. başına ait fotoğraflarda ise taşlığın diğer iki cephesine de saçağın yeniden eklendiği görülmektedir. Aynı zamanda Tahsin Öz döneminde kaldırılan kalem işi süslemelerin 21. yy. başı fotoğraflarında yeniden yapıldığı görülmektedir. 2014-2020 yılları arasındaki onarımlarda Valide Sultan Giriş Holü ile Bekleme Odası'nın cephesinde ve güneybatı cephesinde kalem işi süslemeler dönem ekleri olarak bırakılmıştır. Bu onarımlarda hamam cephesindeki çinilerin kaldırıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak, 19. yy.'da eklemelerin son bulduğu Harem, günümüz itibariyle girift bir yapı topluluğudur. Yangın, deprem ve zorunlu ihtiyaçlar nedeniyle inşa faaliyetleri süreklilik arz eden onarımlar mekanların olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Mekanlar aynı zamanda, her padişahın isteğine göre şekillenmiş, nüfus arttıkça eklemeler sürekli olarak devam etmiştir. Bu sürekliliği, dönüşümleri ve mekanları çözümlemek amacıyla çağdaş dijital uygulamalar kullanılmıştır. 20. yy. başına ait fotoğraflarda, renklendirme tekniği kullanılarak mekanlardaki renk ve dokusu çağdaş dijital uygulamalar ile irdelenmiştir. Her yüzyıl için hazırlanan restitüsyon planları için; restitüsyon çalışmaları, dönem üslupları ve basılı kaynaklar birlikte ele alınmıştır. Bu planlar için güvenilirlik lejantları oluşturulmuştur. Mekanların anlaşılması için çalışmada kullanılan fotoğraflar, anahtar planlar ile desteklenmiştir. Fotoğraflarda kullanılan renklendirme teknikleri, mekanların birbirleriyle ilişkisini anlatan görseller ve görsellerde öncesi sonrası ilişkisi kuran şablonlar hazırlanması mekanların izini takip etmeyi kolaylaştırmıştır.

.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

HH. d, 16365, B.T: H. 29.10.1263.

TS. MA. d, 7727-, B.T: H. 29.05.1216 (M.1801).

TS. MA. d., Dosya No: 9583, B.T: H. 28.11.1207 (M. 1618).

MAD.d, Dosya No:17884, B.T.: H.29.12.935 (M. 1529.), s.53-54, 69,71.

MB.i, Y.B.: 23-122, B.T.: H. 26.06.1287.

TSMA.d, Y.B.:1441, B.T.: H.29.12.1154.

TSMA.d, Y.B.: 9917, B.T.: H.29.12.1211.

SEDES Mimarlık Arşivi

İKİNCİL KAYNAKLAR

Abbasoğlu, H. (1999). Anadolu'da Antik Çağ'da Konut. *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (s. 395-404). içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Acıl, B. B. (2018). Antik Yunan Klasik Dönemi'nde Cinsiyetlendirilmiş Mekan . İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Yüksek Lisans Tezi.

Adıgüzel, H. (2014). Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ağa, S. F. (1928). *Silahdar Tarihi* (Cilt Cilt:1). İstanbul: Türk Tarih Encümeni.

Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (5. b.). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Akgündüz, A. (2007). *Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Aksu, B. T. (2017). *Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı - Dönemin Şahitlerinin ve Ünlü Seyyahımızın Gözüyle-.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Akyıldız, A. (2017). *Haremin Padişahı Valide Sultan (Haremde Hayat ve Teşkilat).* İstanbul: Timaş Yayınları.

Alderson, A. D. (2018). *Osmanlı Hanedanın Yapısı.* İstanubul: Alfa Yayıncılık.

And, M. (2011). *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Andreasyan, H. (2011). Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi. *Tarih Dergisi*(27), 59-84. Kasım 8, 2021 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9600/119808 adresinden alındı

Angell, E. (2016). Bir Şehir Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler. *Büyük İstanbul Tarihi* (s. 510-521). içinde İstanbul: İBB Yayınları.

Anhegger-Eyüboğlu, M. (1986). *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem).* İstanbul: Sandoz Kaynak Kaynakları,.

Anhegger-Eyüboğlu, M. (1979). "Fatih Devrinde Yeni Sarayda Da Harem Dairesi (Padişahın Evi) Var Mıydı?", sayı. 8, s.23, 1979. *Sanat Tarihi Yıllığı*(8), 23-36.

Ansiklopedisi, İ. (2001). *İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı* (Cilt 5). Eskişehir: MEB Yayınları.

Argıt, B. İ. (2017). *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. yüzyıl.* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Arslan, N. (1992). *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl).* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Atay, R. (2017). Ekrem Hakkı Ayverdi 1899-1984. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*(19), 4-13. Nisan 9, 2022 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/878750 adresinden alındı

Aydın, H. (2013). *Resimli Belgelerde Topkapı Sarayı.* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Babinger, F. (1957). *Die Aufzeichnungen des Genuesen lacopo de Promontorio-de Campis über den Osmanenstaat um 1475.* München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften in Kommission bei der C. H. Beck'schen Verlagsbuchhandlung München.

Babinger, F. (2003). *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı.* İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

Balcı, R. (2009). *Sarayın Sırları Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Sarayı ve Harem Hayatı.* İstanbul: Elit Kültür.

Barkan, Ö. L. (1979, Ocak). İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri. *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, s. 3-380.

Başarık, E. (2009). Topkapı Sarayı Harem Dairesi Mekanlârının İç Mimarlık Açısından İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Bayrak, M. O. (1996). *Topkapı Sarayı ve Harem.* İstanbul: Sümer Kitabevi.

Baysal, A. (2009). Batılılar Gözüyle Harem:Gerçek ve Fantezi. *Journal of Turkish Studies*(4), 591-603.

Bobovius, A. (2012). *Topkapı Sarayı'nda Yaşam.* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Bobovius, A. U. (2013). *Saray-ı Enderun Topkapı Sarayı'nda Yaşam.* (T. Noyan, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.

Canca, G. E. (1999). Bir Geçiş Dönemi Olarak İstanbul'da III. Ahmet Devri Mimarisi (1703-1730). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cezar, M. (1963). Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangın ve Tabii Âfetler . *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, 1*(23), 327-414.

Cimilli, D. H. (2018). *Topkapı Sarayı'nı Anlatmak-Topkapı Sarayı Harem Dairesi.* İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Çeçen, K., & Kolay, C. (1997). *Topkapı Sarayı'na Su Sağlayan İsale Hatları.* İstanbul: İSKİ.

Çığ, K. (1968). *Topkapı Sarayı Müzesi.* İstanbul: Arkın Kitabevi.

Dallam, T. (1892). The Diary of Master Thomas Dallam 1599-1600. J. T. Bent içinde, *Early Voyages and Travels in the Levant* (s. 1-98). London.

Dernschwam, H. (1992). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü.* (Y. Önen, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Diker, S. A. (2018). İstanbul Depremleri Sonrasında Topkapı Sarayı'nda Yapılan Tamiratlara Bakış. A. Erdoğdu, Z. Atbaş, & A. Çötelioğlu (Dü) içinde, *Filiz Çağman'a Armağan* (s. 53-60). İstanbul: Lale Yayıncılık.

Diker, S. A. (2019). Has Oda ve Teşkilatı. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dilmen, G. (1982). Harem (Padişah Evi). *Sanat Dergisi*(7. Sayı), 45-63.

D'Ohsson, I. (1972). *Harem-i Hümayun.* (A. Düz, Çev.) İstanbul: Hayat Tarih Mecmuası İlavesi.

Dönmez, E. E. (2001). Türk Çini Sanatının Sürekliliği İçinde XVII. Yüzyıl Eserlerinin Yeri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dumlupınar, F. Z. (2015). Topkapı Sarayı Harem Dairesi 17. Yüzyıl Çini Pano Tasarımları. *Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Dutch Tiles in 18th-Century Ottoman Baroque-Rococo Interiors: the Sabil-Kuttab of Sultan Mustafa III in Cairo. (2006). *Electronic Journal of Oriental Studies*(9/3), 1-38.

Efendi, İ. A. (2013). *Tarih-i Raşid ve Zeyli.* (h. A. Özcan, Dü., & Ç. İ. (Zeyl), Çev.) İstanbul: Klasik Kitap.

Eldem, S., & Akozan, F. (1982). *Topkapı Sarayı.* İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Emler, S. (1963). Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları. *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, 1*(23), 211-312.

Esemenli, D. (2008). Osmanlılık ve Topkapı Sarayı. *Milli Saraylar* (s. 21-50). içinde İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını .

F**ay, M. A**. (2012). *Unveiling the Harem: Elite Women and The Paradox of Seclusion in Eigteenth-Century Cairo.* New York: Syracuse University Press.

Goodwin, G. (1971). *A History of Ottoman Architecture.* London: Thames&Hudson.

Goodwin, G. (1998). *Osmanlı Kadınının Özel Dünyası,.* (S. Gül, Çev.) İstanbul: Sabah Kitapları.

Göncü, T. C. (2011). *Harem ve Cariyelik 19. Yüzyıl.* İstanbul : TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını.

Gönül, H. (2008). Batı Anadolu'daki Antik Yunan Konutu Araştırmalarında Başlıca Konu ve Sorunlar. 71-72. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,.

Gurlitt, C. (1999). *İstanbul'un Mimari Sanatı.* (R. Kızıltan, Çev.) Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Gülen, S. (2011). *Bilinmeyen Yönleriyle Topkapı Sarayı.* İstanbul: Kaynak Yayınları.

Gürgezoğlu, A. (2006). Arykan'da Konut Mimarisi. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürler, A. E.-B. (1994). Britannica. *Ege Mimarlık Dergisi*(13), 38-39. 03 07, 2021 tarihinde https://www.britannica.com/topic/harem adresinden alındı

Ğ.İnciciyan. (1976). *XVIII. Asırda İstanbul.* İstanbul: Baha Matbaas.

Hierosolimitano, D. (2017). *Bir Yahudi Doktorun Harem, Saray ve İstanbul Hatıraları.* (E. A.-U. Demir, Dü., & E. S. Demir, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

İnalcık, H. (2001). "Harem Bir Fuhuş Yuvası Değil, Bir Okuldu", . M. Ç. Uluçay, & M. Ç. Uluçay (Dü.) içinde, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları.* İstanbul: Ufuk Kitapları.

Karahasan, Ü. (2005). *Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları* . İstanbul: Yıldız Teknik üniversitesi.

Keskin, M. Ç. (2014). Çağdaş Kaynaklarda Ankara Savaşı Sonrası Bursa Sarayı'nın Yağmalanması. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Belleten Dergisi, Cilt: LXXVIII*(283), 891-902.

Kocaaslan, M. (2014). *IV. Mehmet Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi.* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Koçu, R. E. (1971). Eski Saray Atîk-î Amîre. *İstanbul Ansiklopedisi,* (Cilt 10). içinde İstanbul: Koçu Yayınları.

Koçu, R. E. (2004). *Topkapı Sarayı.* İstanbul: Doğan Kitap.

Kollektif. (1933). *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi.* İstanbul: İstanbul Asarıatika Müzeleri, Devlet Matbaası.

Kollektif. (1991). *Topkapı The Palace of Felicity.* İstanbul: Ertuğ&Kölük.

Kömürciyan, E. Ç. (1988). *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul* (2. b.). İstanbul: Eren Yayıncılık.

Köseoğlu, C. (1979). *Harem* . İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetlerinden.

Kritovulos. (2013). *Fetih 1453.* Ankara: Panama Yayıncılık.

Kritovulos. (2019). *Kritovulos Tarihi (1451-1467).* (A. Çokona, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kuban, D. (1954). *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme.* İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.

Kuban, D. (2016). *Osmanlı Mimarisi.* İstanbul: Yem Yayınları.

Küçükerman, Ö. (2007). *Bir İmparatorluk İki Saray "(Topkapı ve Dolmabahçe)".* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mazak, M. G.-M. (2001). *İstanbul Depremleri (Fotoğraf ve Belgelerde 1894 Depremi.* İstanbul: İBB Yayınları.

Mazlum, D. (2001). Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 22 Mayıs 1766 İstanbul Depremi ve Ardından Gerçekleştirilen Yapı Onarımları. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Mustafa Nihat Özön, ,. İ. (1959). Osmanlıca Türkçe Sözlük. *3. Basım*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.

Müller-Wiener, W. (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası (17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul).* (Ü. Sayın, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Müzesi, T. S. (1990). *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-4.* İstanbul.

Necipoğlu, G. (1991). *Architecture, Ceremonial, and Power: The Topkapi Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries.* New York: Architectural History Foundation.

Necipoğlu, G. (2014). *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Nevett, L. C. (1999). *House and Society in the Ancient Greek World.* Cambridge: Cambridge University Pres.

Ortaylı, İ. (2007). *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı.* İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ortaylı, İ. (2011). *Dünya'nın Sarayı: Topkapı Sarayı, Dünya Mirası İstanbul World Heritage.* İstanbul: Vakıfbank Yayınları.

Osman, R. (1989). *Edirne Sarayı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ökte, P. D. (1998). *Minyatür ve Gravürlerle Osmanlı İmparatorluğu.* (T. Duran, Dü.) İstanbul: Tarihi Araştırmalar ve Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı.

Öz, İ. (1982). Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları. *Sanat Dergisi*(7), 65-76.

Öz, T. (1948). *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-1944).* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Öz, T. (1949). Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları. *Güzel Sanatlar Dergisi*, 6-75.

Özer, F. (2018). 18. yüzyılın yaratıcı Osmanlı Mimarlığı. A. Erdoğdu, Z. Atbaş, & A. Çötelioğlu (Dü) içinde, *Filiz Çağman'a Armağan* (s. 441-450). İstanbul: Lale Yayıncılık.

Özer, M. (2013). EDİRNE YENİ SARAY (SARAY-I CEDÎD-İ ÂMİRE) KAZISI 2009 YILI. *Sanat Tarihi Dergisi, XXII*(2), 1-43.

Özer, M. (2014). *Edirne Sarayı (Saray-ı Cedîd-i Amire) Kısa Bir Değerlendirme.* İstanbul: ahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Özgenel, L. (2001). Anadolu'daki Yunan Dönemi Konutlarında Mekân Tanımı, Kullanımı ve Cinsiyet. *Olba IV* (s. 125-143). içinde Mersin: Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları,.

Özkılıç, S. K. (2015). *1894 Depremi ve İstanbul.* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Özlü, N. (2018). From Imperial Palace to Museum:The Topkapı Palace During The Long Nineteenth Century. *Doktora Tezi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Peirce, L. (2019). *Hürrem Sultan.* (R. Akman, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Peirce, L. P. (1993). *The Imperial Harem (Women and Sovereignty in the Ottoman Empire).* Oxford, New York: Oxford University Press.

Peirce, L. P. (2015). *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Penzer, N. M. (2015). *Harem.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Penzer, N. (Tarihsiz). *Topkapı Sarayı'nın Kuruluşundan Bugüne Kadar Geçen Tarihi ve Türk saraylarındaki Harem Sistemi.* (S. Kopgil, Çev.)

Püsküllüoğlu, A. (2004). Türkçe Sözlük. *5*. İstanbul: Doğan Kitap.

Rado, Ş. (1969). *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları.* İstanbul: Yapı Kredi Bankası.

Rålamb, C. (2008). *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658* (1. b.). (A. Arel, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.

Renda, G. (1977). *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850* (Cilt 17). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Renda, G. (1982). Restorasyon Çalışmalarında Kalem İşleri ve Duvar Resimlerinin Yeri. *Rölöve ve Restorasyon Dergisi (I. Restorasyon Semineri Özel Sayısı)*(4), 79-90.

Ricaut, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sakaoğlu, N. (2002). *Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı.* İstanbul: Denizbank Yayınları.

Sakaoğlu, N. (2015). *Bu Mülkün Sultanları* . İstanbul: Alfa Yayınları.

Sami, Ş. (1985). Kâmûs-ı Türkî. İstanbul: Tercüman Gazetesi-Yapı Kredi Bankası Yayınları.

Sarı Güven, M. (2015). Kevork Pamukciyan'ın Kaleminden İstanbul'daki Yangınlar ve Doğal Afetler (17-19. Yüzyıllar Arası). *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi, 2*(1), 24-32.

Sarıcaoğlu, F. (1997). Hatt-ı Humâyunlarına Göre Bir Pâdişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789). *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Seçkin, N. (1990). Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma (1453-1755), Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Sertoğlu, M. (1974). *Topkapı Sarayı'nda Gündelik Hayat.* İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.

Sevin, N. A. (2002). İlk Osmanlı Sarayları ve Topkapı Sarayı. *Türkler* (Cilt 12, s. 204-210). içinde Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Sezer, H. (1997). 1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme. *Tarih Araştırmaları Dergisi, 18*(29), 169-197. Kasım 13, 2021 tarihinde https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/782610 adresinden alındı

Shahbazi, A. S. (2012, Mart 6). *Encyclopaedia Iranica*. Mart 07, 2021 tarihinde https://iranicaonline.org/articles/harem-i adresinden alındı

Somel, S. A. (2014). *Osmanlu İmparatorluğu Ansiklopedisi.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Sözen, M. (1990). *Devletin Evi Saray* (12. b.). İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.

Sözen, M. (1998). *Topkapı.* İstanbul: Hürriyet Gazetecilik Matbaacılık.

Sultan, T. P.-H. (2012). İstanbul: Ministry of Culture and Tourism.

Şahin, S. (2009). Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

Şehsuvaroğlu, H. (1953). *Asırlar Boyunca İstanbul.* İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi.

Şehsuvaroğlu, H. Y. (2011). *İstanbul Sarayları.* İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı.

Şimşirgil, A. (2005). *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı.* İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.

Tahir, M. (2018). Saray Kültürü ve Osmanlı'nın Başkenti Edirne'de Saray . *I. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu Bildiri Kitabı (Trakya Üniversitesi).* Edirne .

Tanyeli, G. (1988). Topkapı Sarayı Haremi'nin Haliç Cephesindeki Yapılaşmasının Evrimi. *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-3* (s. 148-180). içinde İstanbul: Topkapı Sarayı.

Tanyeli, M. S. (1999). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tavernier, J. B. (2007). *17. yüzyılda Topkapı Sarayı.* (N. Sakaoğlu, Dü.) İstanbul: Kitap Yayınevi.

Tezcan, H. (1989). *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi.* İstanbul: Turing Yayınları.

Theunissen, H. (2010). Harem Geeft Geheimen Prijs. De Rol van Nederlandse Tegels in het Topkapı Paleis. *Keramika*(22/3), 28-33.

Topkapı Sarayı 1990-1991. (1992). İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesini Sevenler Derneği Yayını.

Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-3. (1988). İstanbul: Topkapı Sarayı.

Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-5. (1992). İstanbul: İstanbul Matbaası.

Travelogues. (2022, Nisan 4). http://tr.travelogues.gr/item.php?view=50250, E.T:04.04.2022, 21:50. adresinden alındı

Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Saray Kadınları (The Ottoman Palace Women).* İstanbul: Cem Yayınevi.

Uçar, H. (2014). Edirne Yeni Saray Kazısı Seramikleri, Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uğurlu, N. (2011). *Gravürlerle Osmanlı Sarayı Harem.* İstanbul: Örgün Yayınevi.

Uluçay, M. Ç. (1941). *Manisadaki Saray-ı Amire ve Şehzadeler Türbesi 849-1296.* İstanbul: CHP Manisa Halkevi.

Uluçay, M. Ç. (1959). *Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İç yüzü.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Uluçay, M. Ç. (1971). *Harem II.* İstanbul: Ötüken Neşriyat,.

Uluçay, M. Ç. (1980). *Padişahların Kadınları ve Kızları.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ulutürk, M. (2011). Osmanlı'da Harem Meselesi. *Tefekkür Dergisi*(44).

Uslubaş, T. (2016). *Geçmişten Günümüze Osmanlı- Alfabetik Osmanlı Tarihi.* İstanbul: Venedik Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ünver, A. S. (1949). Süsleme Sanatı Bakımından Topkapı Sarayı Müzesi. *Güzel Sanatlar Dergisi*(6), 109-117.

Ürekli, F. (1995). *İstanbul'da 1894 Depremi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Vedat, M. (H. 1325 (M.1907)). Topkapı Sarayı Büyük Planı. İstanbul.

Yenişehirlioğlu, F. (1983). Western Influence on the Ottoman Architecture in the 18th Century, Das Osmanische Reich und Europa 1683 bis 1789: Konflikt, Entspannung und Austausch. Vienna: Verlag Für Geschichte Und Politik.

Yılmaz, G. (2009). Hollanda Duvar Çinilerinin Topkapı Sarayı'ndaki Kullanımı. G. D. Gerelyes (Dü.) içinde, *Thirteenth International Congress of Turkish Art, (3-8 September 2007, Budapest/Hungary)* (s. 729-745). Budapest: Hungarian National Museum.

Yılmaz, H. (2015-2016). Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayı'nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gâzî Döneminde İnşâ Edilen İlk Bölümleri . *TAÇ Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi*(7), 55-64.

Yüksel, E. H.-İ. (1976). *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi.* İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

Url-1 <*https://www.etimolojiturkce.com/kelime/harem*>*,* Erişim Tarihi: 28.04.2021.

Url-2 <*https://sozluk.gov.tr/*>, Erişim Tarihi: 08.09.2021.

Url-3 <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ahz%C3%A2b-suresi/3586/53-55-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi: 16.11.2021

Url-4 *<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Z%C3%BCmer-suresi/4129/71-75-ayet-tefsiri>,* Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Saati: 13:37.

Url-5 <*https://kulturenvanteri.com/yer/incirlik-bahcesi/#15.28/41.008471/28.9829*>, Erişim Tarihi: 27.03.2022.

Url-6 <*http://tr.travelogues.gr/item.php?view=50250*>, *Erişim Tarihi: 04.04.2022,* Erişim Saati: 21:50.

Url-7 <*https://trinitycollegelibrarycambridge.wordpress.com/2016/03/18/a-turkish-souvenir-the-dryden-album-and-anglo-ottoman-contact/*>, Erişim Tarihi:23.04.2022.

Url-8 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/71439*>, Erişim Tarihi:04.06.2022, Erişim Saati: 16:22.

Url-9 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/71437*>, Erişim Tarihi:04.06.2022, Erişim Saati:16:35.

Url-10 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/74780*>, Erişim Tarihi: 04.06.2022., Erişim Saati:16:45.

Url-11 < *https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70533* > , Erişim Tarihi: 04.06.2022, Erişim Saati: 16:16.

Url-12 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68480*>, Erişim Tarihi: 04.06.2022, Erişim Saati 16:05.

Url-13 <*https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8494896f?rk=536483;2*>, Erişim Tarihi: 04.06.2022, Erişim Saati: 08:42.

Url-14 <*https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/harem-i-humayunun-restore-edilen-3-bolumu-ziyarete-acildi/2010384*>, Erişim Saati:05.06.2022, Erişim Saati: 14:32.

Url-15 <*https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-243650/topkapi-sarayi-muzesinin-milli-saraylar-idaresi-baskanl-.html*>, Erişim Tarihi:05.06.2022, Erişim Saati:14:24.

Url-16 <*https://www.oguztopoglu.com/2013/08/topkap-saray-harem-aynal-oda-1978.html*>, Erişim Tarihi:15.06.2022, Erişim Saati: 18:59.

Url-17 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/71437*>, Erişim Tarihi: 17.06.2022, Erişim Saati: 12:20 (3 No'lu Gözde Odası)

Url-18 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/74780*>, Erişim Tarihi: 17.06.2022, Erişim Saati: 12:48. (Mabeyn Sofası)

Url-19 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70521>,* Erişim Tarihi: 17.06.2022, Erişim Saati: 12:59. (Gözdeler Taşlığı)

Url-20 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68148>,* Erişim Tarihi: 17.06.2022, Erişim Saati: 13:15 (3 No'lu Gözde Odası)

Url-21 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68148>,* Erişim Tarihi:17.06.2022 Erişim Saati: 13:29. (5 No'lu Gözde Odası)

Url-22 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68148>,* Erişim Tarihi: 17.06.2022, Erişim Saati: 13:09. (7 No'lu Gözde Odası)

Url-23 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70521>,* Erişim Tarihi: 17.06.2022, Erişim Saati: 13:01. (Gözdeler Taşlığı)

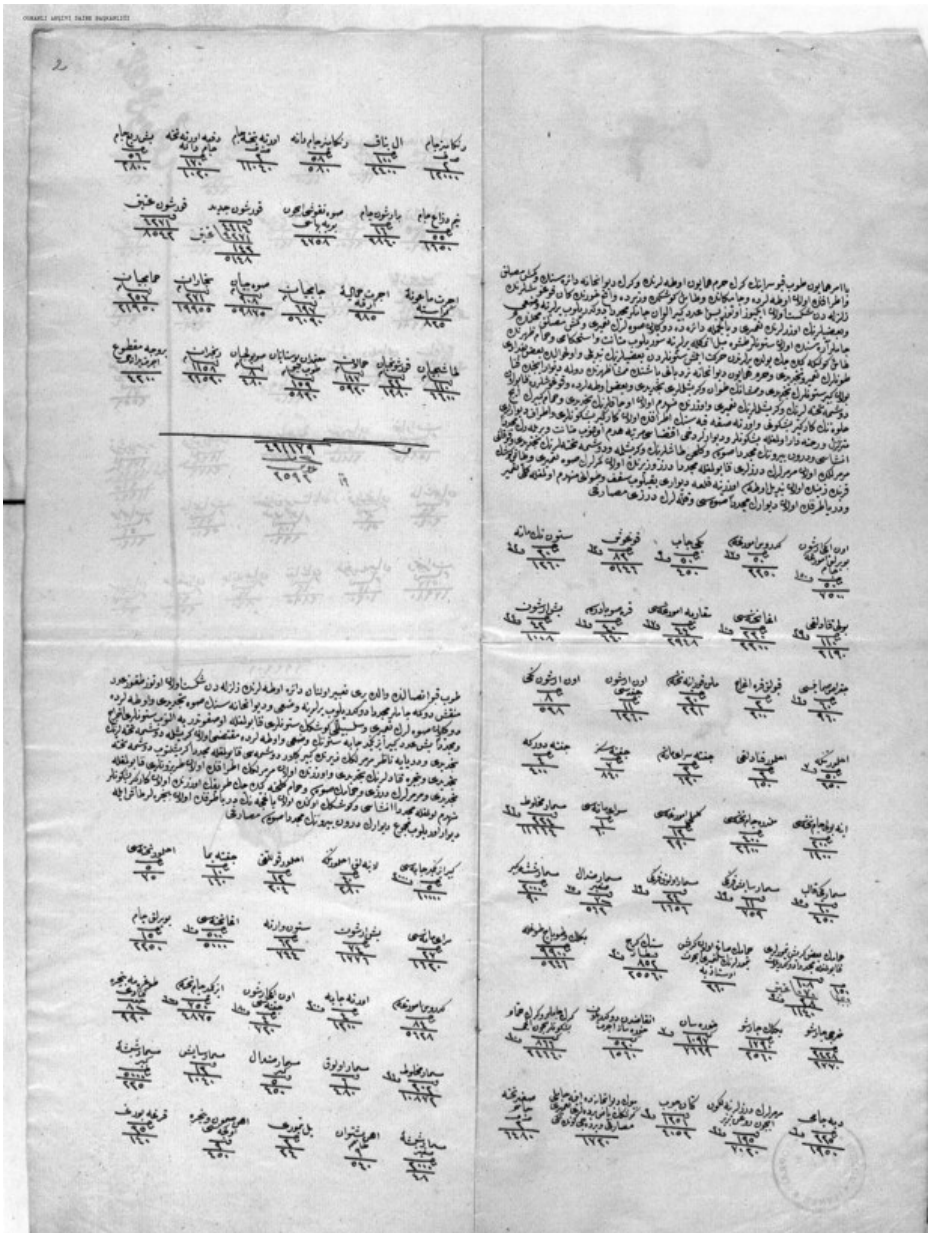
Url-24 <*https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68148>,* Erişim Tarihi: 17.06.2022, Erişim Saati: 13:26.(Mabeyn Sofası)

Url-25 <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/buyuk-istanbul-depremi>, Erişim: 27.06.2022, Erişim Saati: 16:38. (1557 İstanbul Depremi'ne ait Gravür)

Url-26 <https://islamansiklopedisi.org.tr/kundekari> , E.T:04.07.2022, Erişim Saati: 18:49 (Kündekâri)

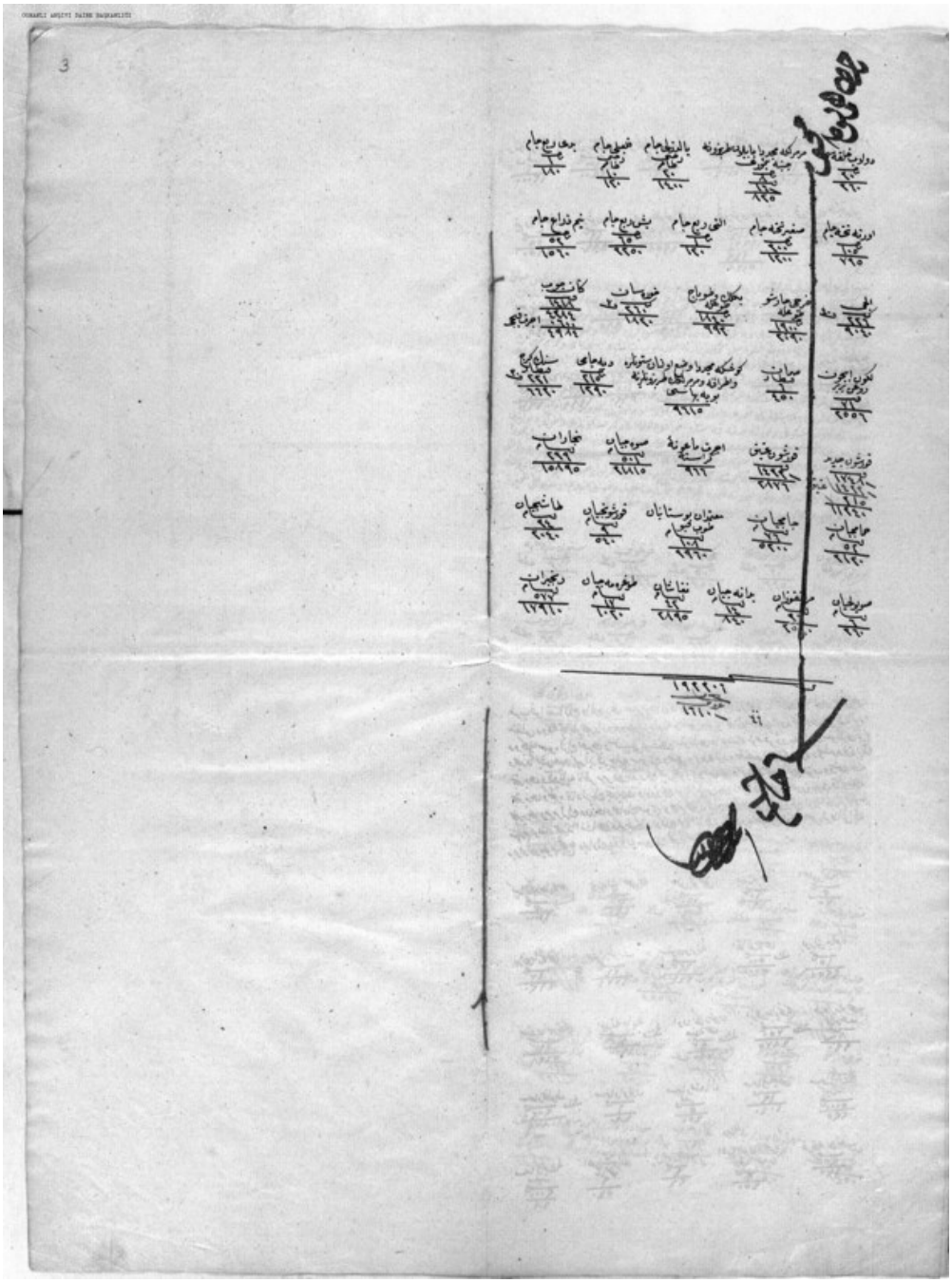
EKLER

EK A: Arşiv Belgeleri

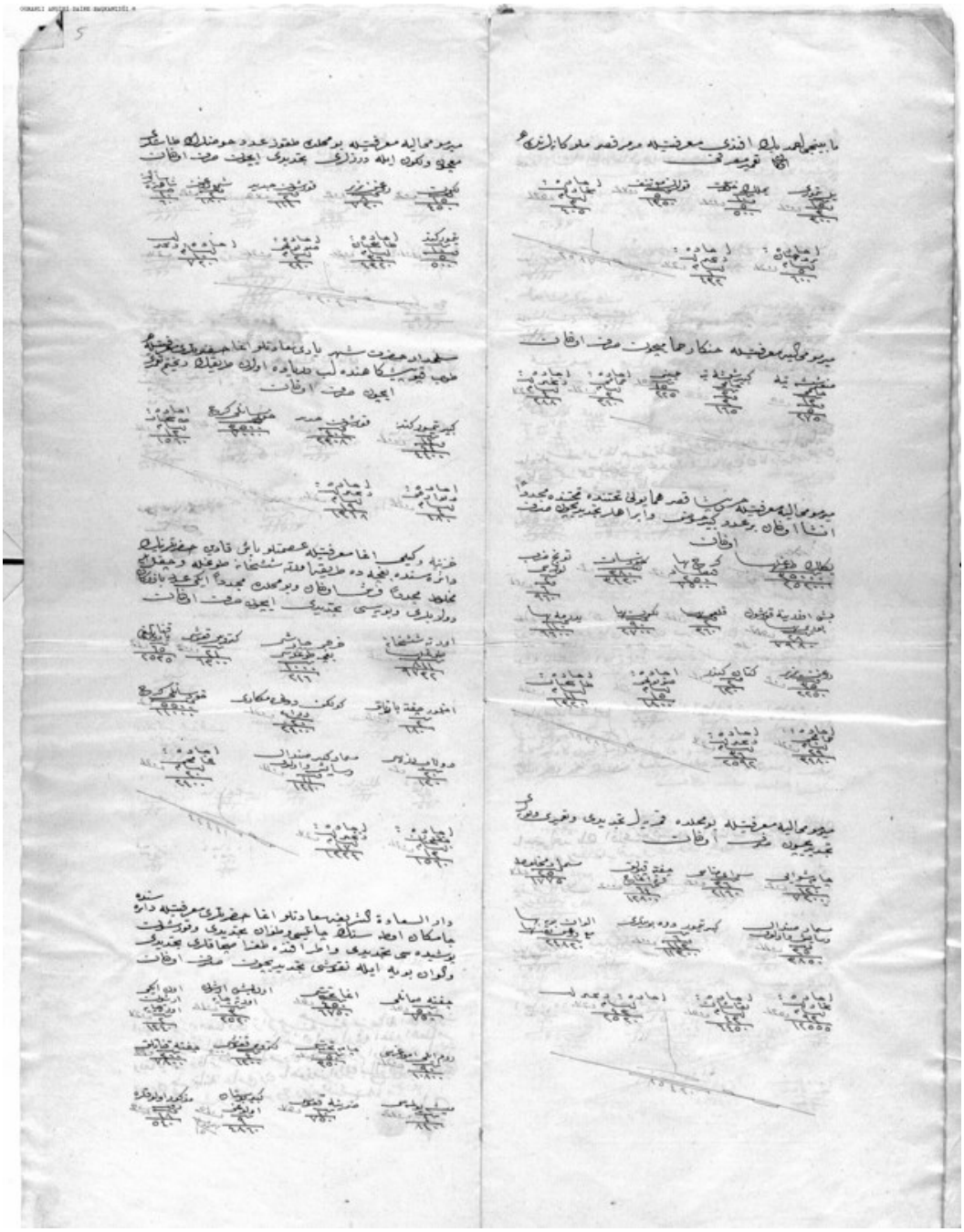
EK A. 1: Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nde ve Topkapı ittisalinde Valide yerindeki daire ve odalarının tamirat masrafları[652]

652 TS. MA., Dosya No: 7727, B.T: H. 29.05.1216.

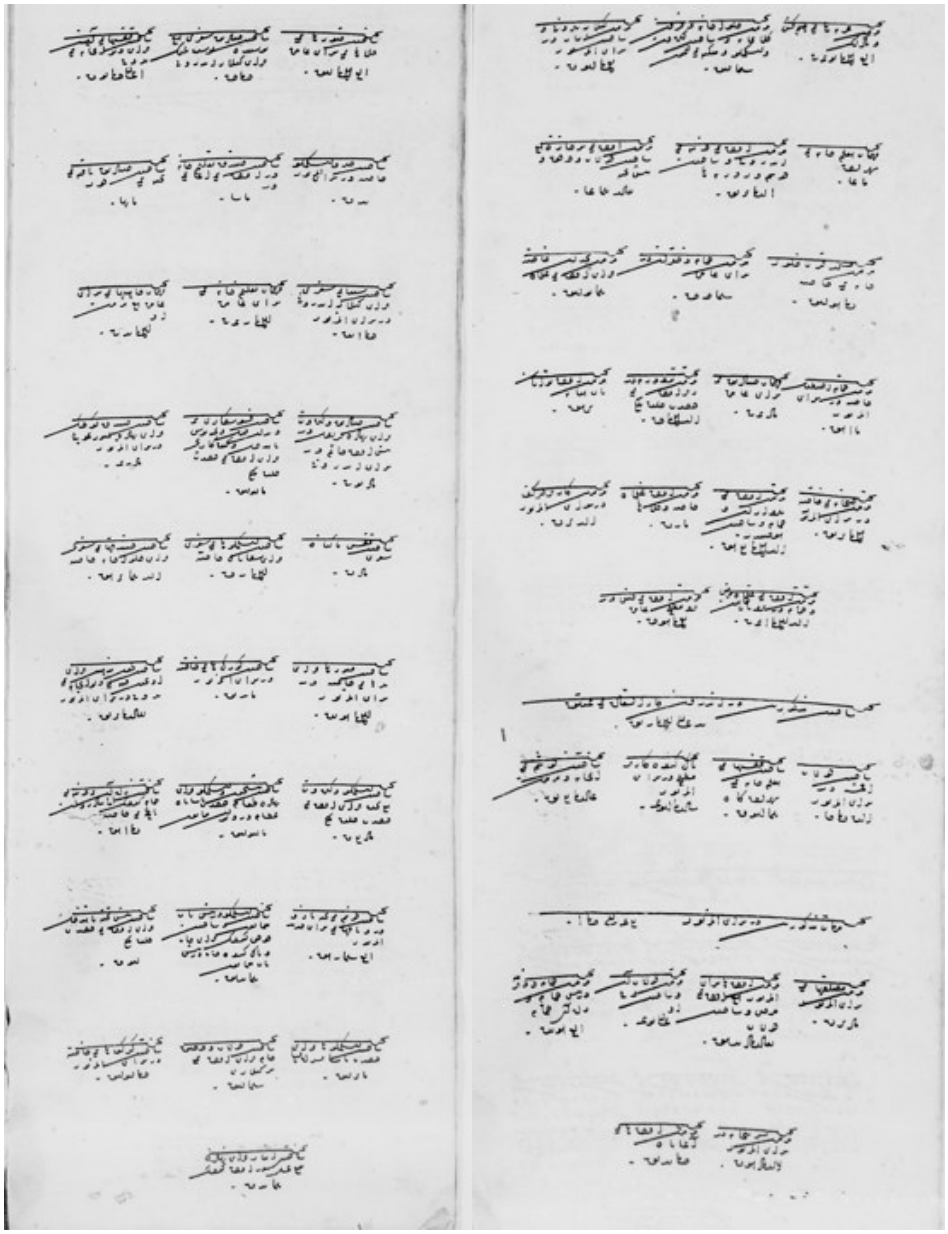
EK A. 2 :Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nde ve Topkapı ittisalinde Valide yerindeki daire ve odalarının tamirat masrafları[653]

[653] TS. MA., Dosya No: 7727, B.T: H. 29.05.1216 (M.1801), s.3.

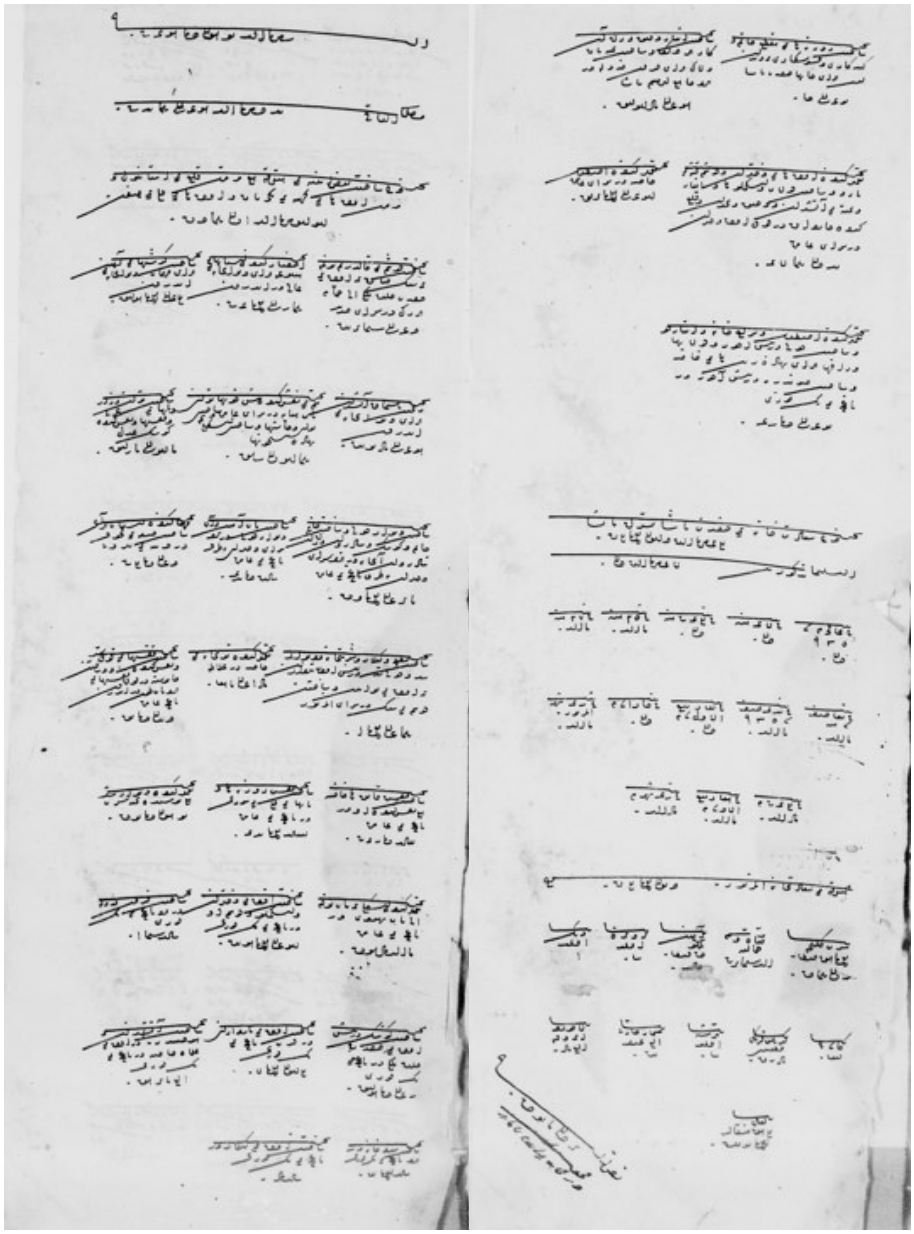
EK A. 3: Hesap defteri: Topkapı Sarayı'nda Valide Sultan Dairesi vesair bazı kısım ve mahallerin tamir, tecdid ve tezyini için sarfedilen paralara dair olup, bu paraların ceste ceste darbhaneden alınmakta olduğu hakkında. (Şehremini Mustafa İffet mühür ve imzalı.)[654]

[654] TS. MA., Dosya No: 9583, B.T: H. 28.11.1207 (M. 1618), s.5.

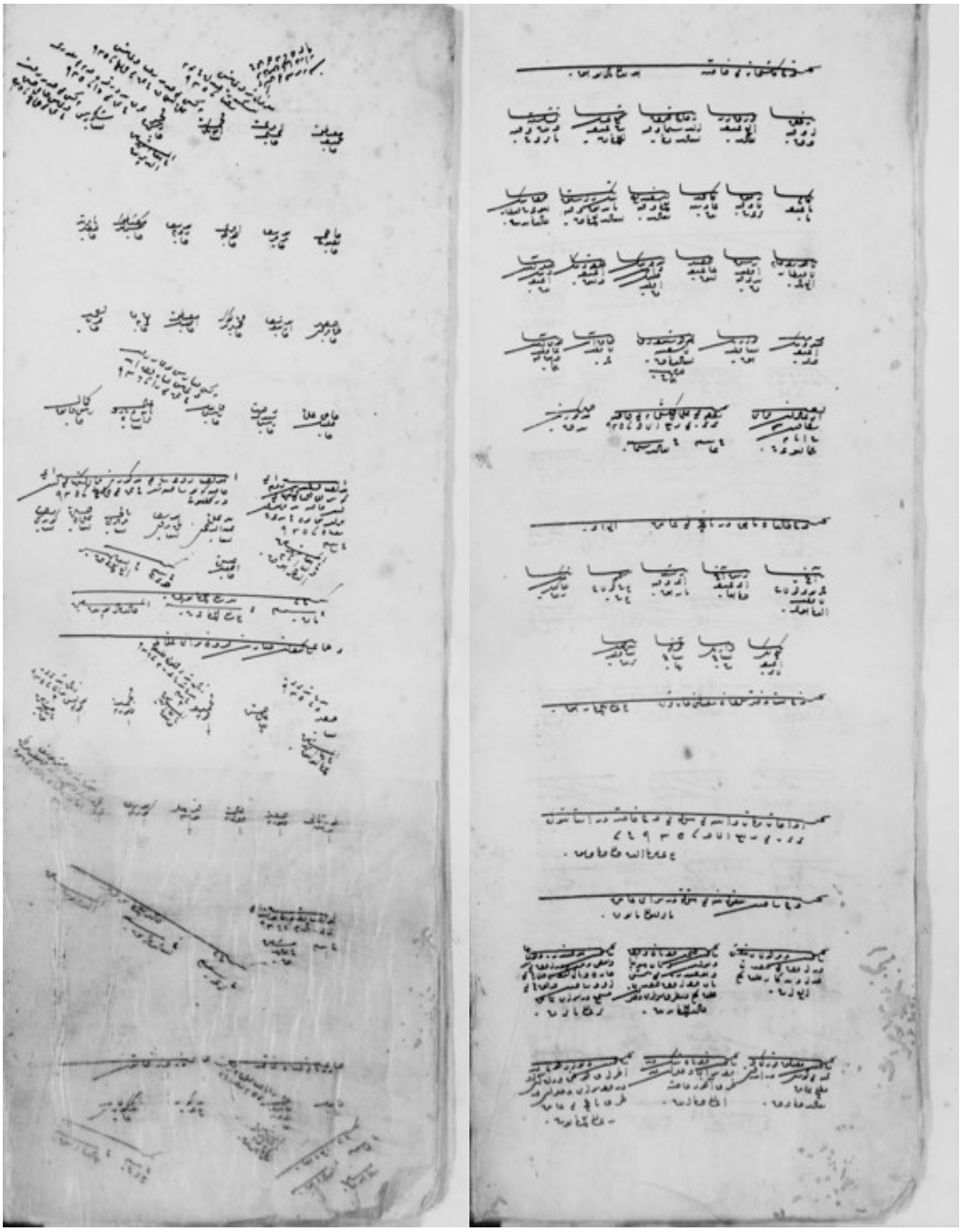
EK A. 4: Şehzade Korkud'un kızı Fatma Sultan, Selçuk Sultanın torunu Şehzade Musa, Ahmed'in anneleri ve sairenin iaşe masrafları. Mihri, Kamerşah Hatunların vazifeleri, Bahr-i Hümayun kapıcıları, hasırcılar, nöbet mehtercileri ve sairenin mevacibleri, Arslanhane muhafızları, arslanların iaşeleri, has su yolcuları, kayıkçıları, Saray-ı Galata ekmekçi şakirdleri ile bazı binaların tamirlerine ait masraflardan ve saireden bahseden masraf defteridir. (1527 ile 1529 yılları arasındaki yenilenen Kızlar Sarayı'nın masraflarını içerir.)[655]

[655] MAD., Dosya No:17884, B.T.: H.29.12.935 (M. 1529.), s.53-54.

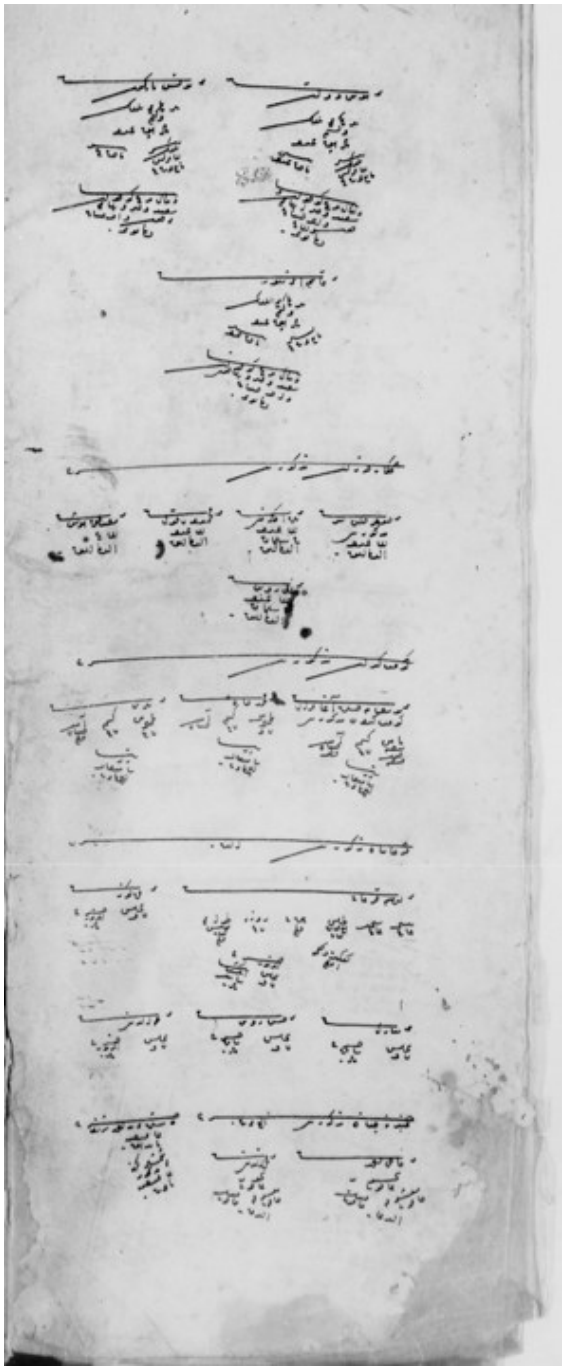
EK A. 5: Şehzade Korkud'un kızı Fatma Sultan, Selçuk Sultanın torunu Şehzade Musa, Ahmed'in anneleri ve sairenin iaşe masrafları. Mihri, Kamerşah Hatunların vazifeleri, Bahr-i Hümayun kapıcıları, hasırcılar, nöbet mehtercileri ve sairenin mevacibleri, Arslanhane muhafızları, arslanların iaşeleri, has su yolcuları, kayıkçıları, Saray-ı Galata ekmekçi şakirdleri ile bazı binaların tamirlerine ait masraflardan ve saireden bahseden masraf defteridir. (1527 ile 1529 yılları arasındaki yenilenen Kızlar Sarayı'nın masraflarını içerir.)[656]

[656] MAD., Dosya No:17884, B.T.: H.29.12.935 (M. 1529.), s.69, s.71.

EK A. 6: Saray masrafları (Saray-Masraf-ı Şehriyari ve Harc-I Hassa). (Kızlar Sarayı için yapılan masraflar yazılıdır.)[657]

[657] KK., Dosya No: 7097, s. 22, s.24.

EK A. 7: Saray masrafları (Saray-Masraf-ı Şehriyari ve Harc-I Hassa). (Kızlar Sarayı için yapılan masraflar yazılıdır.)[658]

[658] KK.d, Dosya No: 7097, s. 58.

4) Bahâ-i helva-i zülbiye, be-cihet-i Hassa ve Dîvân, der-'ıyd-i mübârek, 50 vakıyye, fî 7, 350
5) Nakdiye: ücret-i hammal, " " helva el-mezbûr, 10
6) Bahâ-i bezir, be-cihet-i hammam-ı Hassa, 6 vakıyye, 20
7) " şişe, " " Hassa, 6 kıta'ât, 24
8) " kutı, (s. 9) " " ", kıt'atân, fî 3 6
9) Nakdiye: ücret-i hammal, be-cihet-i yah-ı Hassa ki 'an Bursa âmed, 18
10) " " " , " " erz-i Hassa, ez-dükkân-ı 'âmil, ilâ kilâr, 5 mudden - 5 keylçât, beher mud, fî 2 10
11) Bahâ-i kâğıd, " " Hassa, 1 deste 2
12) " *salva*[22], " " boza-i Hassa, şinik 4
13) " kâse, " " hoşâb-ı Hassa, kıt'atân, fî 2 4
14) Kirâyâ-i 'acele[59], be-cihet-i havâyic[60], ez-kilâr ilâ Sarây-ı Duhterân, der-'îyd-i mubarek
15) Bahâ-i makiyân: 29 ca. 117
be-cihet-i kebab, 18 ca., 72
" " kavurma, 4 c., fî 6 24
" " paşayân, 3 ", " 3 9
" " bîmarân, 4 ", 3 12
16) Bahâ-i hımmıs ve piyaz, be-cihet-i Matbah, 'an yed-i ser-bâzar 40
17) " mast, " " boranî-i Hassa, 'an yed-i o 5
18) " penir, " " lâlenkede[61]-i ", " " " 6
19) " mast, " " boranî-i Divân " " " 30
20) " " , " " salma-i[62] Hassa, " " " 5
21) " piyaz ve sîr, " " mantı-i Hassa, " " " 4
22) " hımmıs ve piyaz, " " kabunî-i " , " " " 6
23) " piyaz ve beyza, " " kavurma-i makiyân-ı Hassa, " " " 5
24) " beyza ve şelcem, " " bere-i Hassa, " " " 2
25) " mast, " " Hassa, " " " 18
26) " summak[63] (somak) " " sanbuse[64], 4 vakıyyât, fî 8 " " " 32
27) " pazu " " boranî-i Hassa, 'an yed-i bostanî 12
28) " sarı âlû " " şurbâ-i Hassa, 'an yed-i o 13
29) " pazu " " boranî-i Divan " " " 110
30) " tere, tarhun ve piyaz ve sîr, be-cihet-i Hassa, " " " 3
31) " pazu, be-cihet-i bîmarân, " " " 2

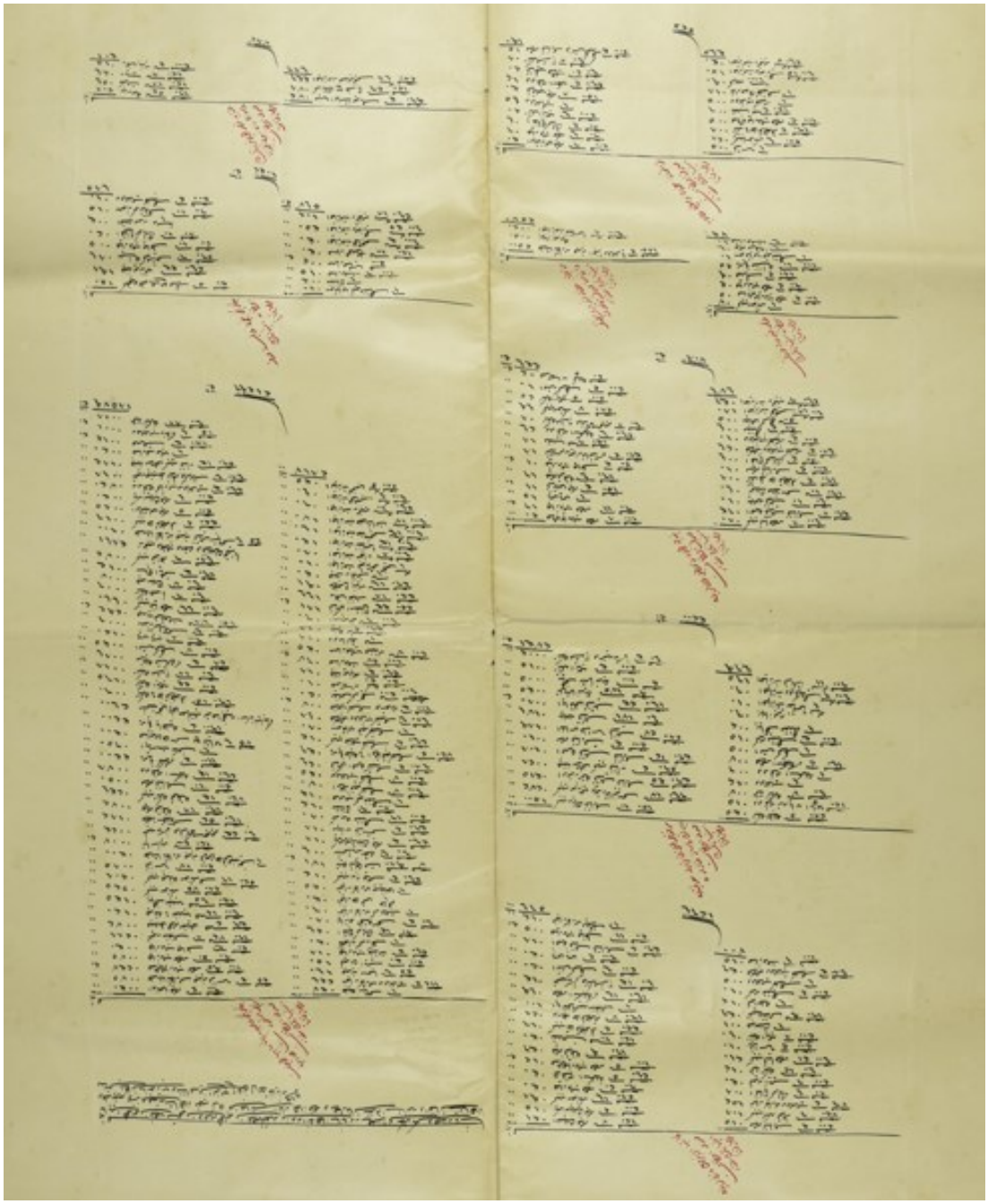
11) Yevmü'l-erba'a, fî 11 minh, fî belde-i K. 507

1) Bahâ-i revgan-ı zeyt, be-cihet-i Hassa, 4 vakıyyât, fî 7 28
2) " sebû, " " revgan el-mezbûr, kıt'a 2
3) " makiyân: 22 ca. 84
Be-cihet-i kebâb, ca. 18:
" " 6 ca., fî 6 36
12 ", " 3 36
" " bimarân, 4 c., " 3 12

59) عجله 60) حوائج 61) لالنكده 62) سالمه 63) سماق 64) صانبوسه

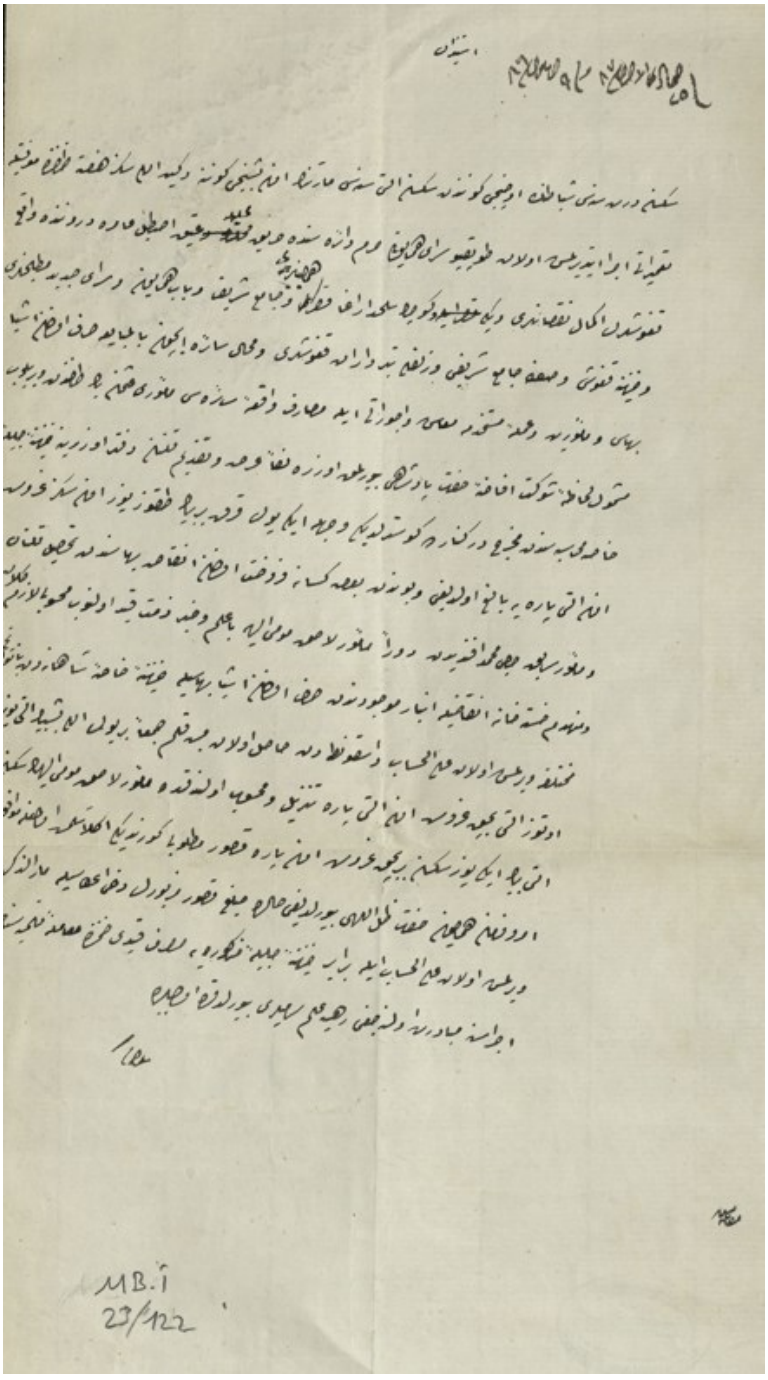
EK A. 8: Fatih Sultan Mehmed'in 1469, 1471 ve 1473 yıllarının bazı aylarına ait mutfak Masrafları kapsamında 11 Haziran-9 Temmuz 1469 tarihleri arasındaki Kızlar Sarayı'na taşınan mutfak eşyalarının olduğunu göstermektedir.[659]

[659] Ö. Lütfü Barkan, İstanbul Sarayları'na Ait Muhasebe Defterleri, Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, Cilt IX, Sayı: 13, 1979, s.194.

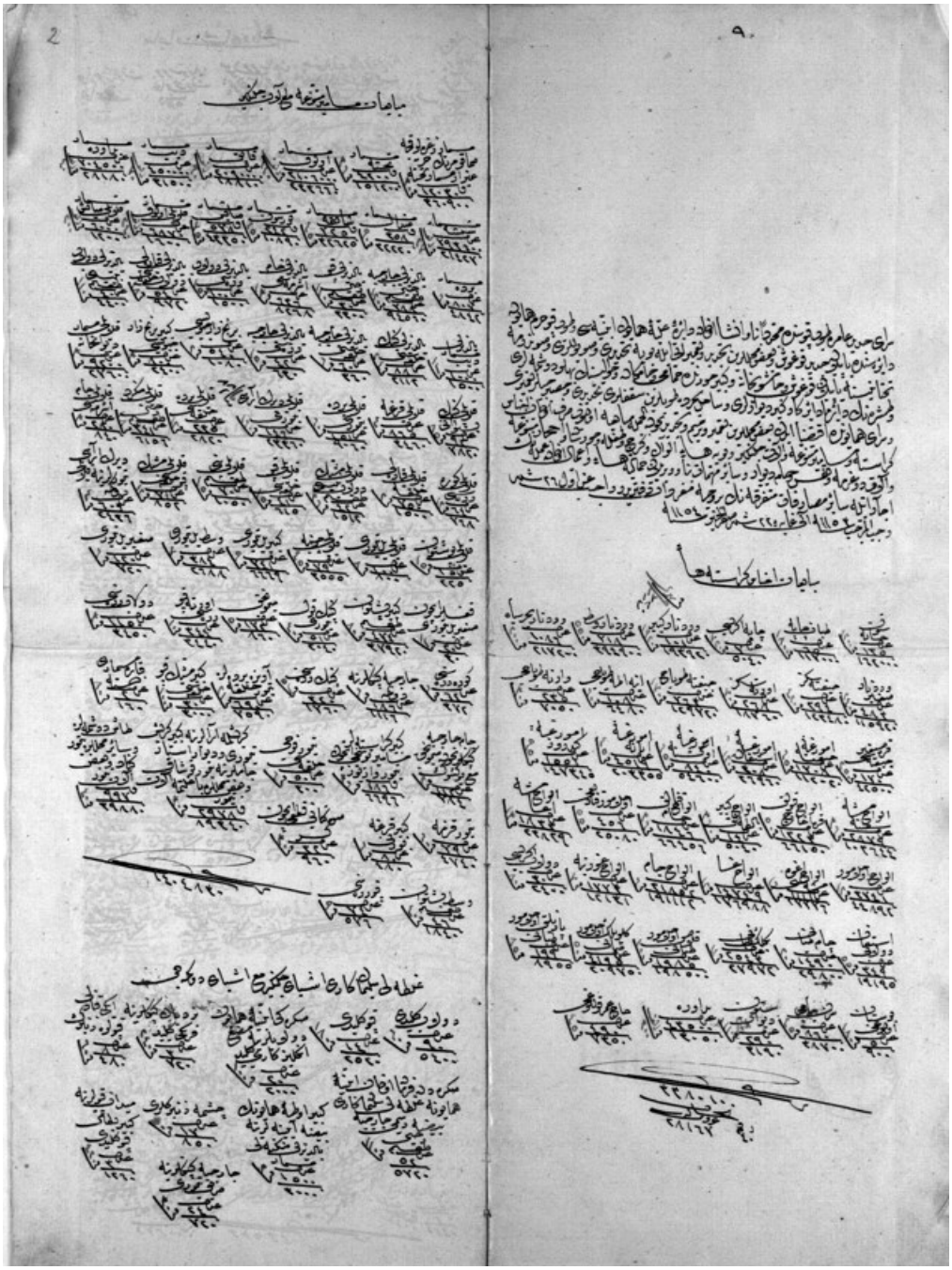
EK A. 9: Mabeyn, Harem ve sair daireler ile Sahilsarayı, Beylerbeyi, Haydarpaşa, Topkapı ve Saray-ı Cedid'in tamir vb. masrafları.[660]

[660] Harem-i Hümayun'a Yapılan Masraflar, HH.d, Y.B.: 16365,B.T.: 29.10.1263.

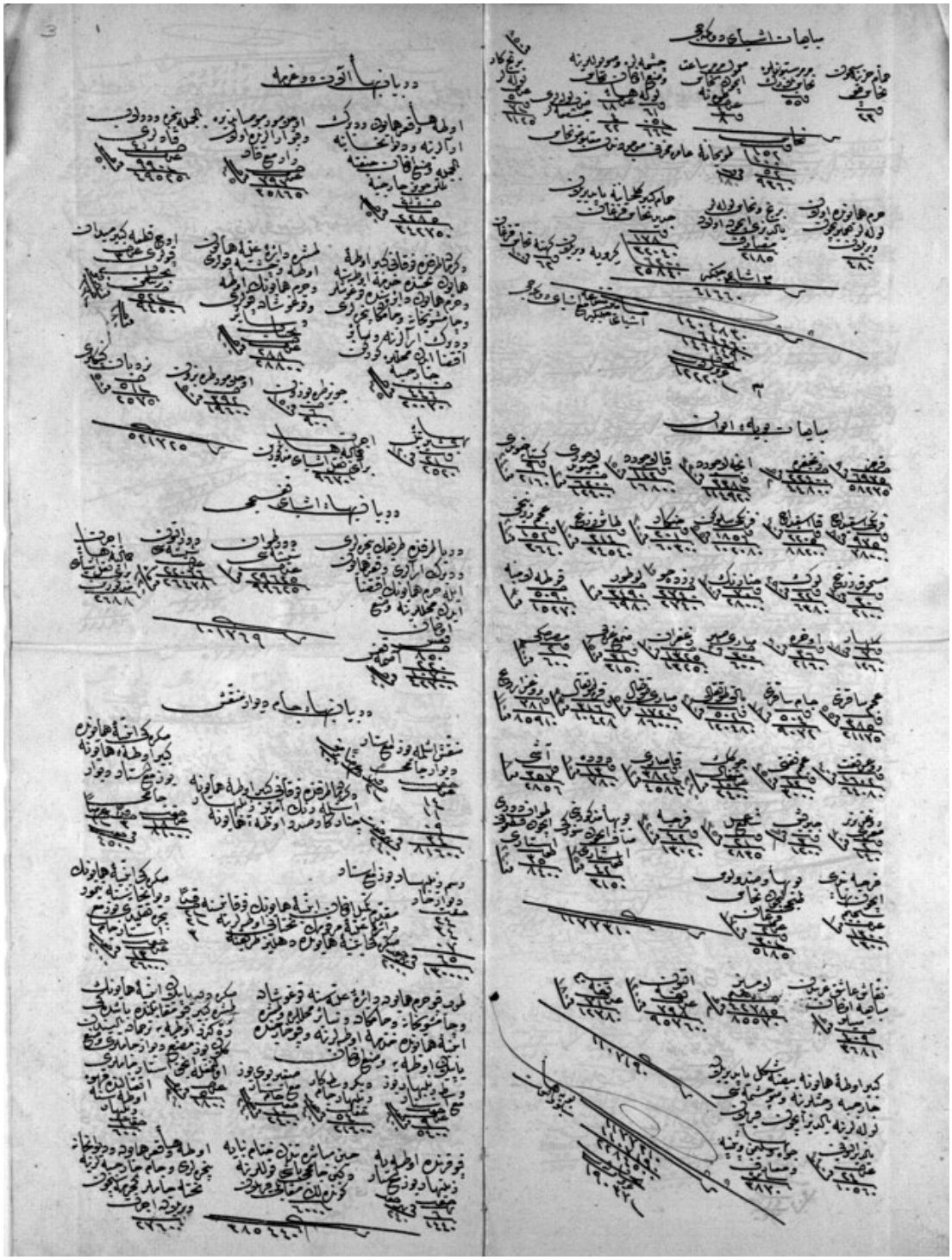
EK A. 10: Topkapı Sarayı Harem Dairesi yangın mahallinin tamiri, Istabl-ı Amire'deki koğuşların noksanlarının ikmali ve Yeni ve Küçük Silahdarağa kasırları ve cami-i şerif, Bab-ı hümayun ve Saray-ı Cedid matbahları ve Safa Cami-i şerifi, hazine koğuşu ve Zülüflü Teberdaran koğuşları ve diğer mahaller için yapılan harcamaların ve çalışanların ücret ve maaşlarının Hazine-i Hassa'dan tesviye olunması.[661]

[661] 1867-1869 yılları arası onarımları ve masrafları kapsamında Topkapı Sarayı Haremi için yapılan masraflar, MB.i, Y.B.: 23-122, H. 26.06.1287.

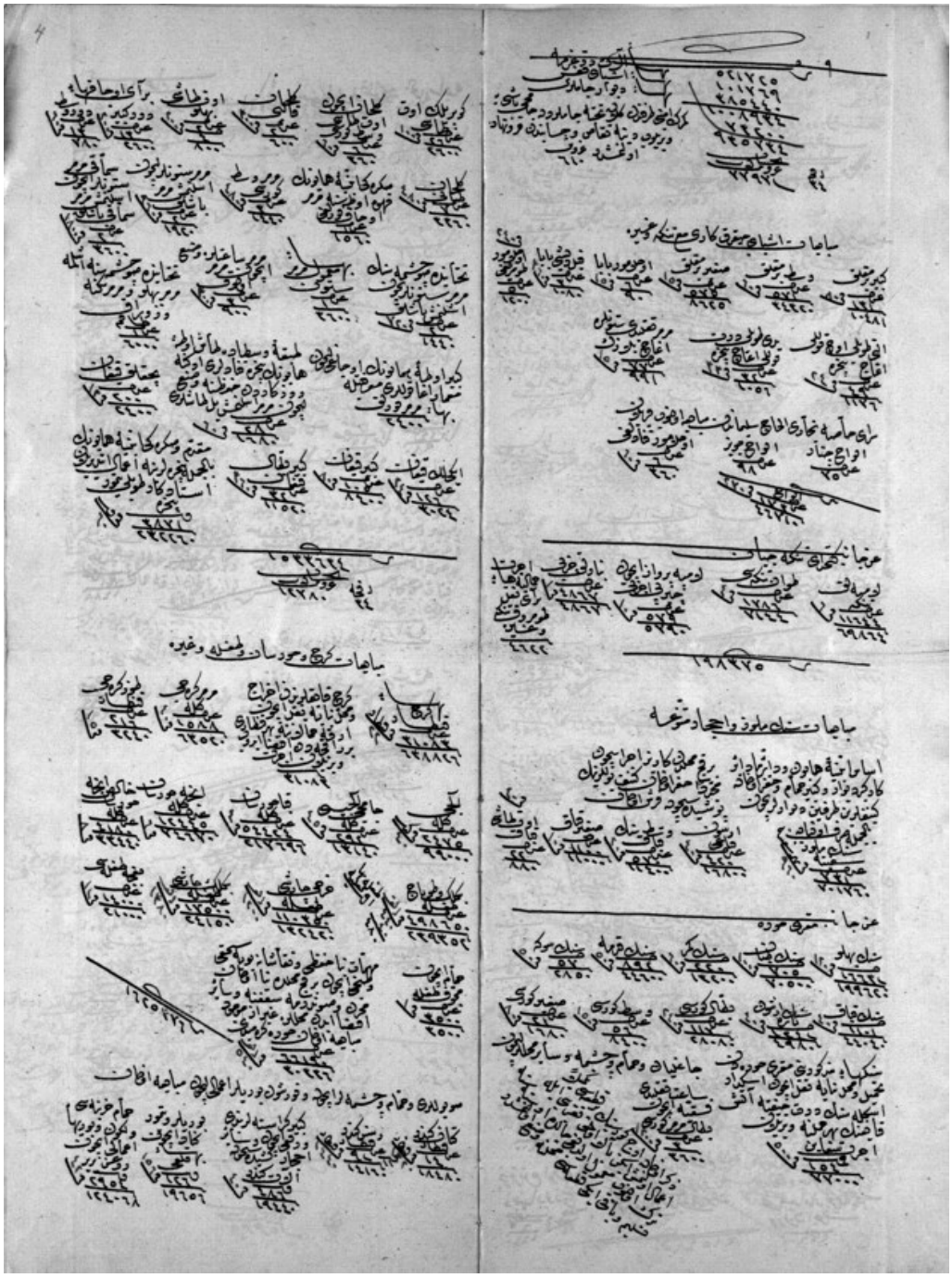
EK A. 11: İnşaat ve tamirat defteri: Yeni Saray'da Topkapı mevkiinde yeni inşa edilen daire-i hümayun binası ve Haremde yeni yapılan koğuş ve bazı yerlerin tamiratı için mübayaa ve sarfedilen malzeme hesapları. (Bina emini Hacı Hüseyin mührü vardır) a.g.tt.[662]

[662] TSMA.d, Y.B.:1441, B.T.: H.29.12.1154, s.2.

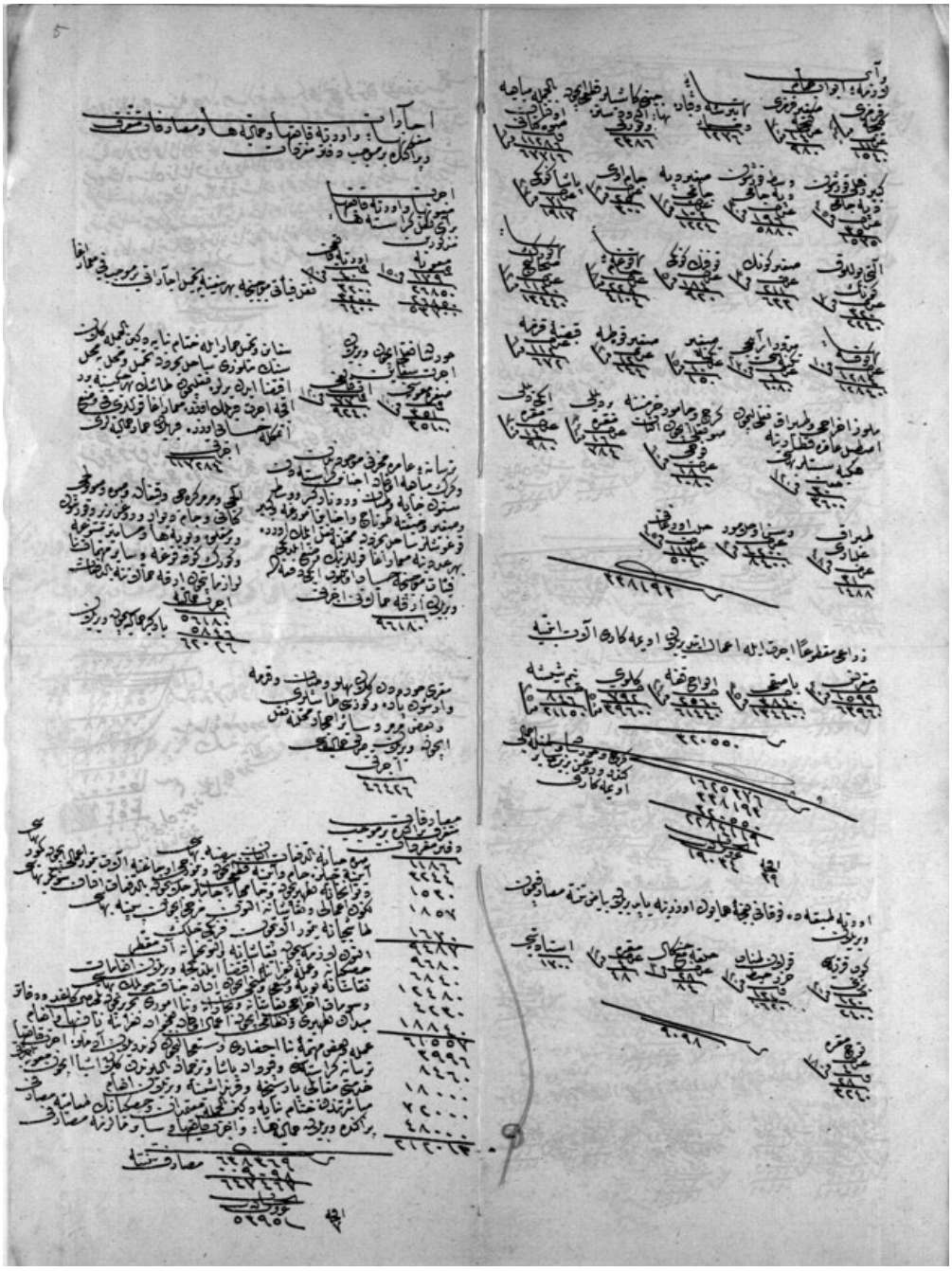
EK A. 12: İnşaat ve tamirat defteri: Yeni Saray'da Topkapı mevkiinde yeni inşa edilen daire-i hümayun binası ve Haremde yeni yapılan koğuş ve bazı yerlerin tamiratı için mübayaa ve sarfedilen malzeme hesapları. (Bina emini Hacı Hüseyin mührü vardır) a.g.tt.[663]

[663] TSMA.d, Y.B.:1441, B.T.: H.29.12.1154, s.3.

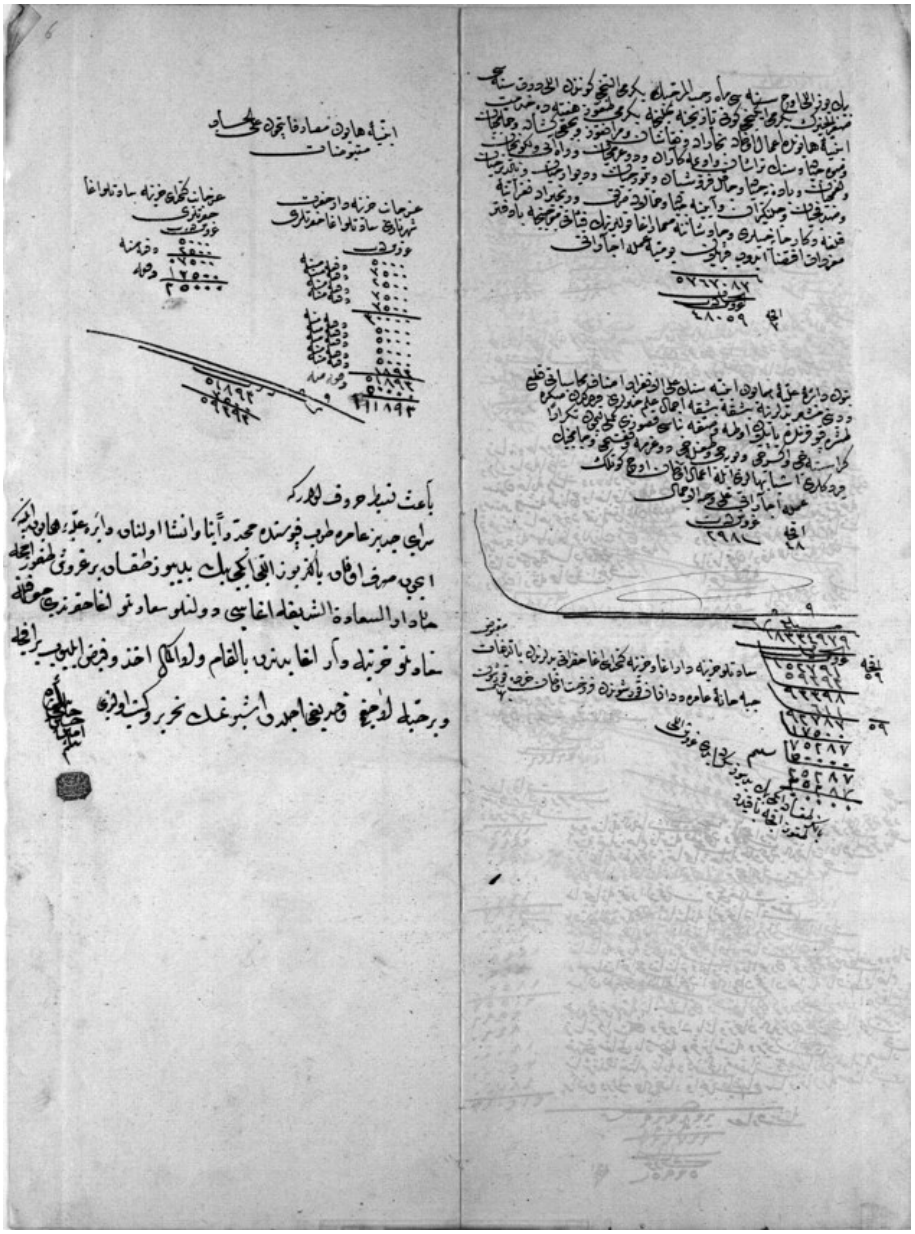
EK A. 13: İnşaat ve tamirat defteri: Yeni Saray'da Topkapı mevkiinde yeni inşa edilen daire-i hümayun binası ve Haremde yeni yapılan koğuş ve bazı yerlerin tamiratı için mübayaa ve sarfedilen malzeme hesapları. (Bina emini Hacı Hüseyin mührü vardır) a.g.tt.[664]

[664] TSMA.d, Y.B.:1441, B.T.: H.29.12.1154, s.4.

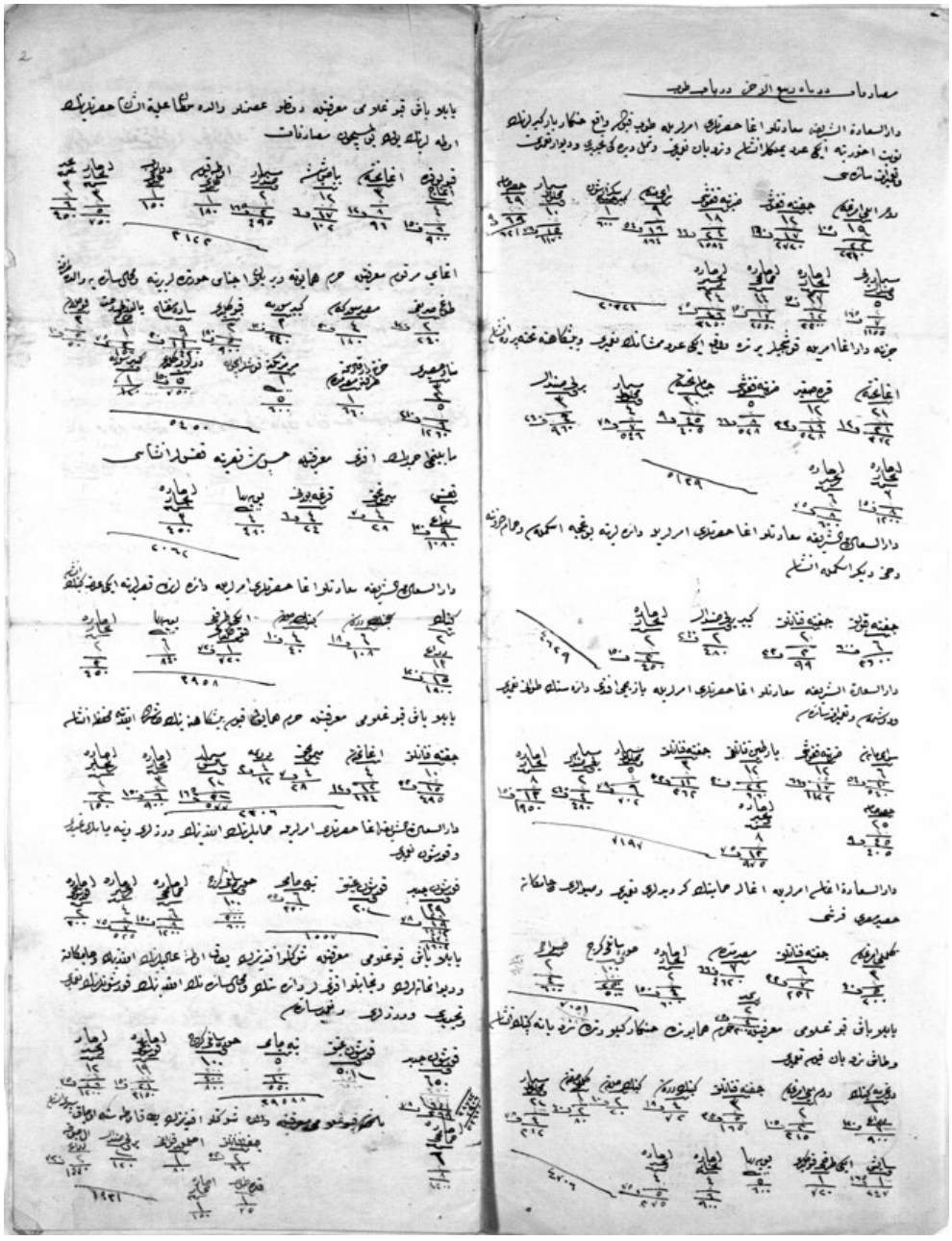
EK A. 14: İnşaat ve tamirat defteri: Yeni Saray'da Topkapı mevkiinde yeni inşa edilen daire-i hümayun binası ve Haremde yeni yapılan koğuş ve bazı yerlerin tamiratı için mübayaa ve sarfedilen malzeme hesapları. (Bina emini Hacı Hüseyin mührü vardır) a.g.tt.[665]

[665] TSMA.d, Y.B.:1441, B.T.: H.29.12.1154, s.5.

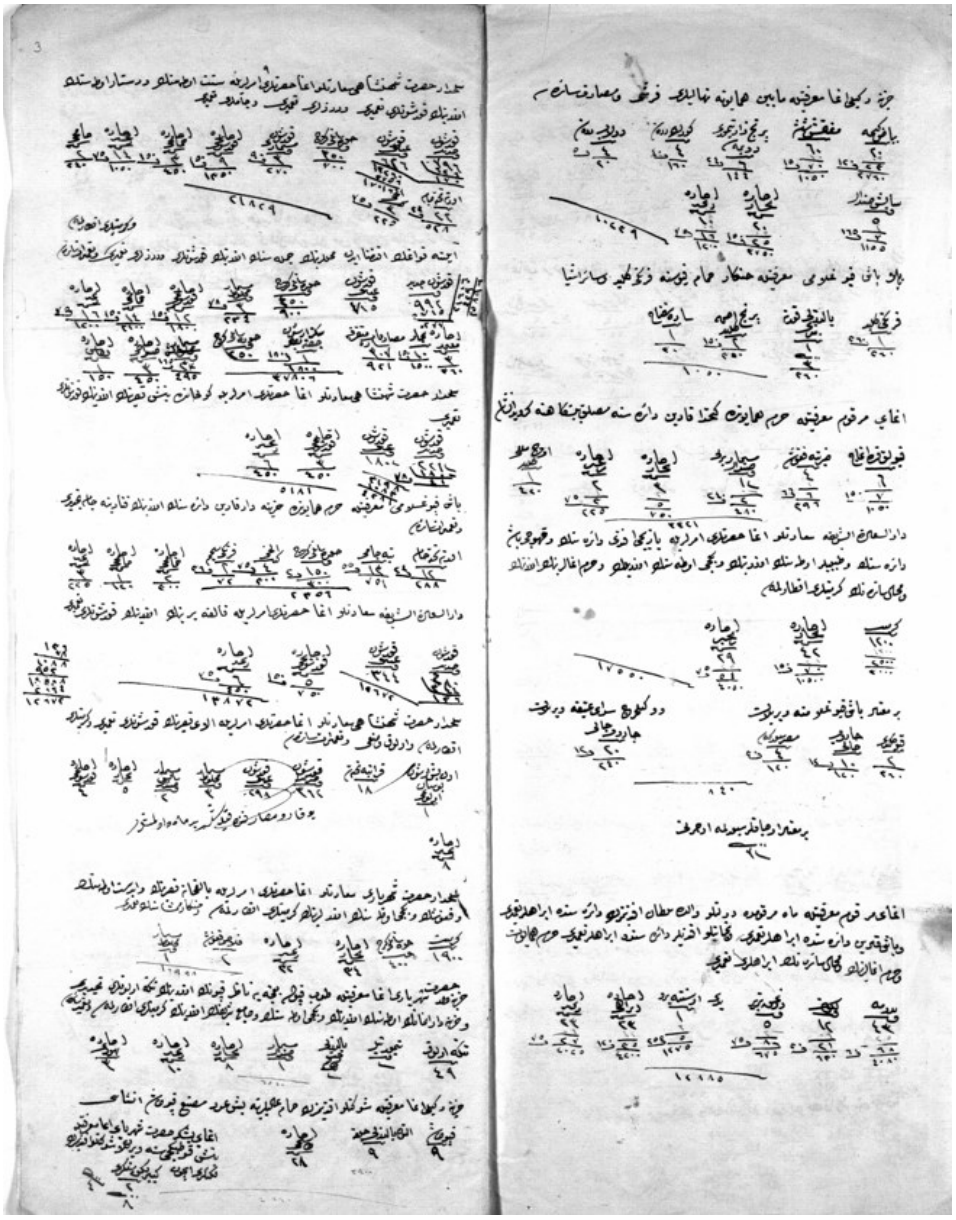
EK A. 15: İnşaat ve tamirat defteri: Yeni Saray'da Topkapı mevkiinde yeni inşa edilen daire-i hümayun binası ve Haremde yeni yapılan koğuş ve bazı yerlerin tamiratı için mübayaa ve sarfedilen malzeme hesapları. (Bina emini Hacı Hüseyin mührü vardır) a.g.tt.[666]

[666] TSMA.d, Y.B.:1441, B.T.: H.29.12.1154, s.6.

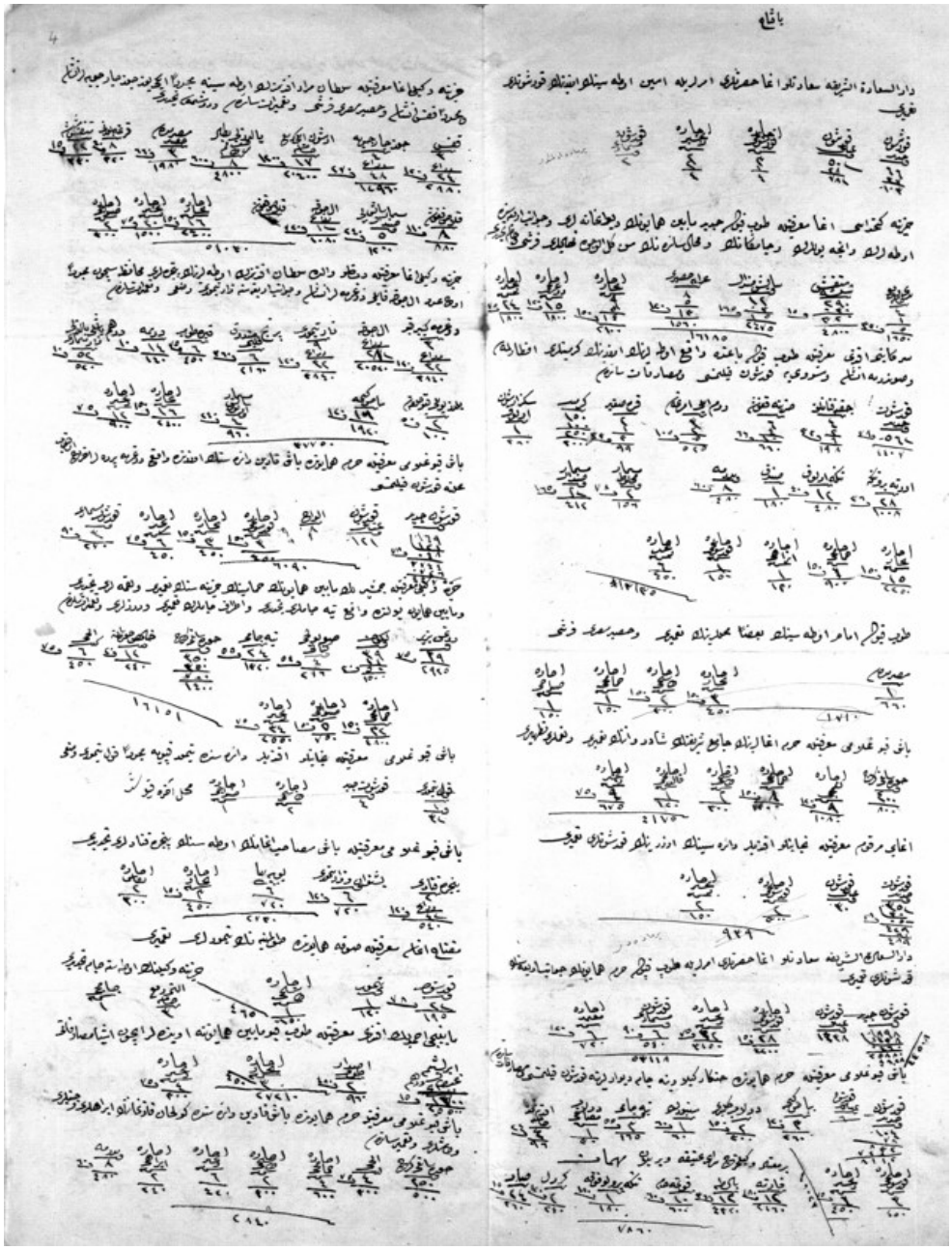
EK A. 16: Topkapı Sarayı'nda hünkâr bargirleri (beygirleri) ahırı, Ağalar Hamamı, Valide Sultan Odası, Darü's-saade Ağası Dairesi, Harem-i Hümayun kapısı önü, padişahın yatak odası, Mabeyn-i Hümayun, Kethüda Kadın Dairesi, Sünnet Odası, Hazinedar Kadın Dairesi vesair mahallerde yapılan tanzimat, tadilat ve tamirat masraflarına dair hesap defteri. a.g.tt[667]

[667] TSMA.d, Y.B.: 9917, B.T.: H.29.12.1211, s.2.

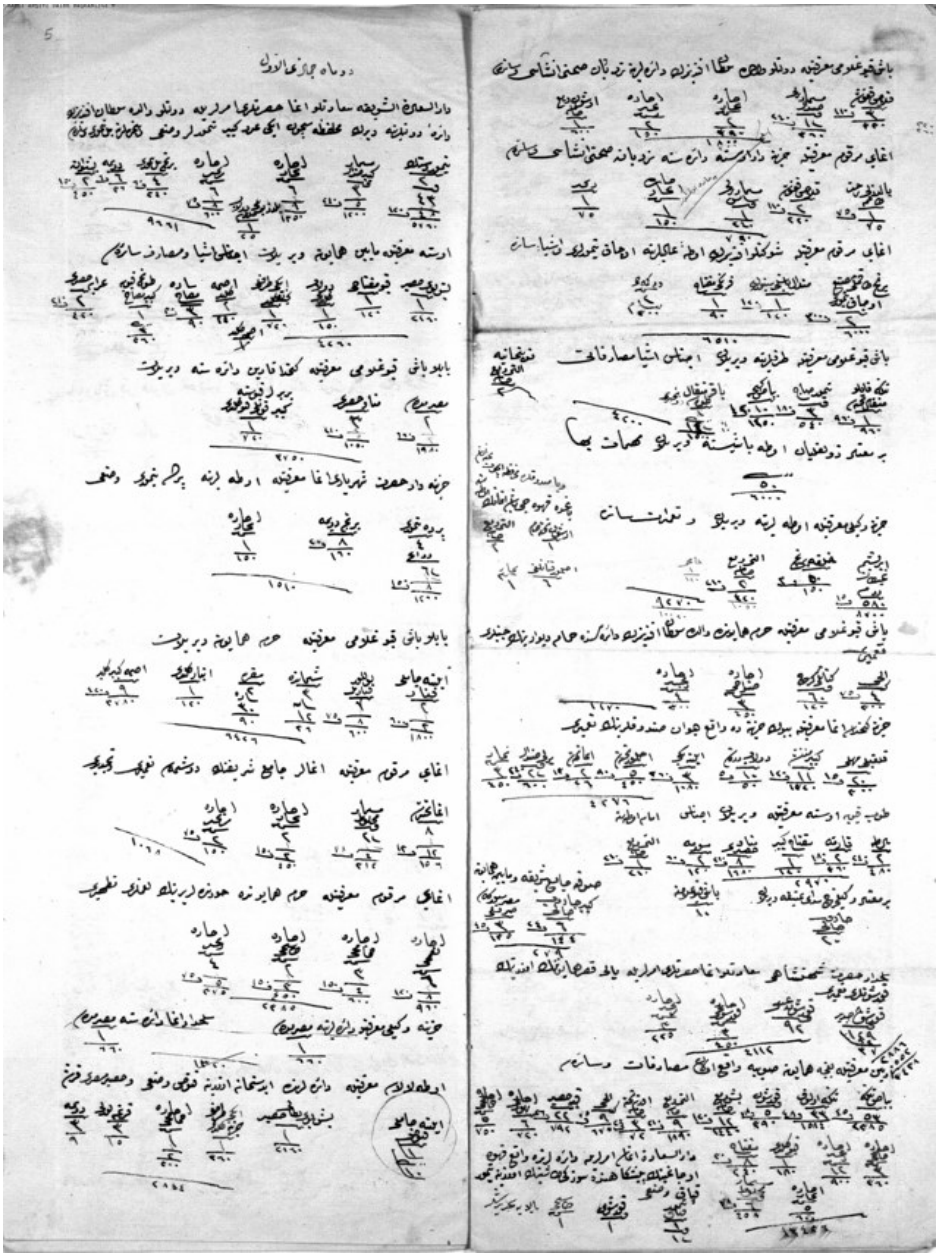
EK A. 17: Topkapı Sarayı'nda hünkâr bargirleri (beygirleri) ahırı, Ağalar Hamamı, Valide Sultan Odası, Darü’s-saade Ağası Dairesi, Harem-i Hümayun kapısı önü, padişahın yatak odası, Mabeyn-i Hümayun, Kethüda Kadın Dairesi, Sünnet Odası, Hazinedar Kadın Dairesi vesair mahallerde yapılan tanzimat, tadilat ve tamirat masraflarına dair hesap defteri. a.g.tt[668]

[668] TSMA.d, Y.B.: 9917, B.T.: H.29.12.1211, s.3.

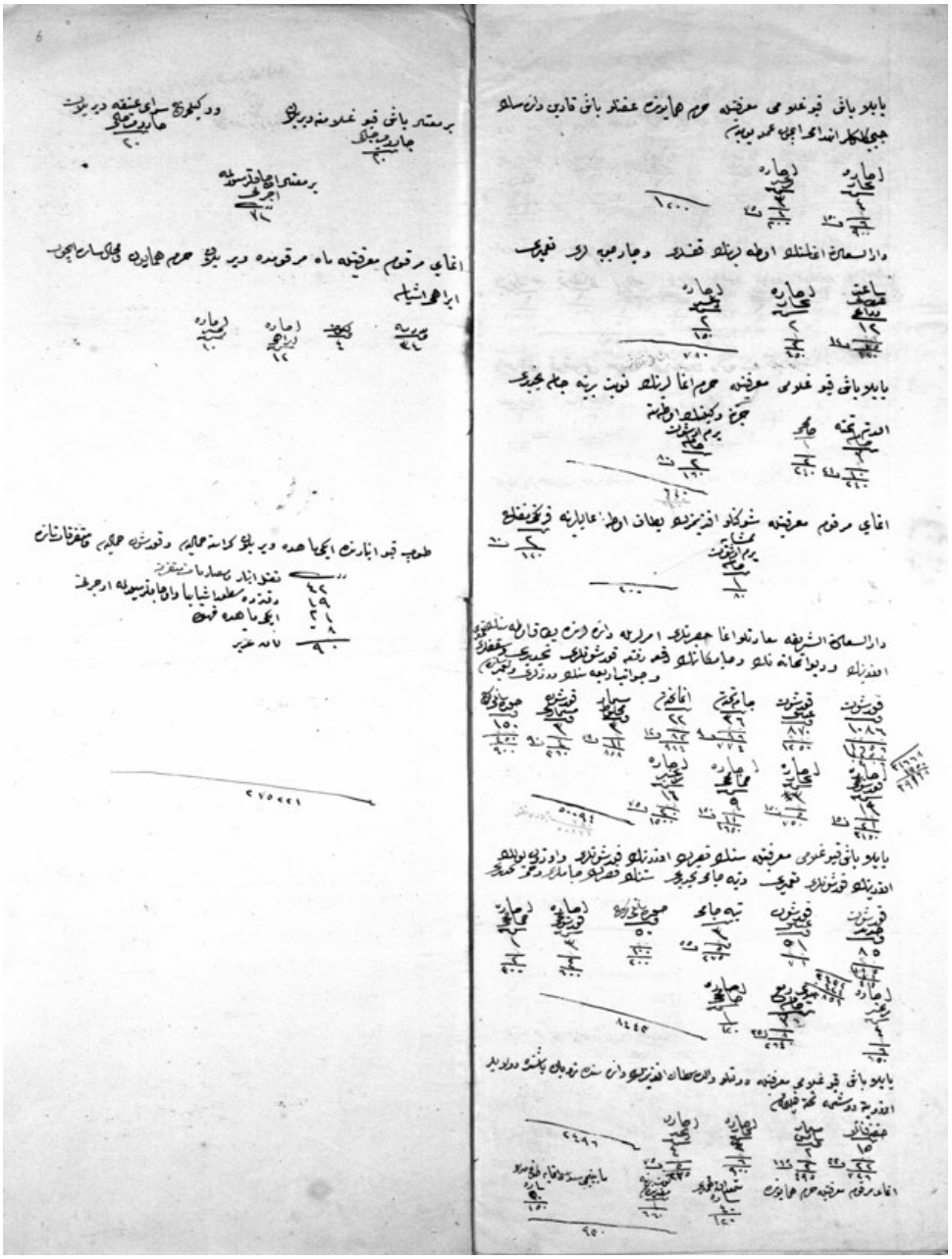
EK A. 18: Topkapı Sarayı'nda hünkâr bargirleri (beygirleri) ahırı, Ağalar Hamamı, Valide Sultan Odası, Darü's-saade Ağası Dairesi, Harem-i Hümayun kapısı önü, padişahın yatak odası, Mabeyn-i Hümayun, Kethüda Kadın Dairesi, Sünnet Odası, Hazinedar Kadın Dairesi vesair mahallerde yapılan tanzimat, tadilat ve tamirat masraflarına dair hesap defteri. a.g.tt[669]

[669] TSMA.d, Y.B.: 9917, B.T.: H.29.12.1211, s.4.

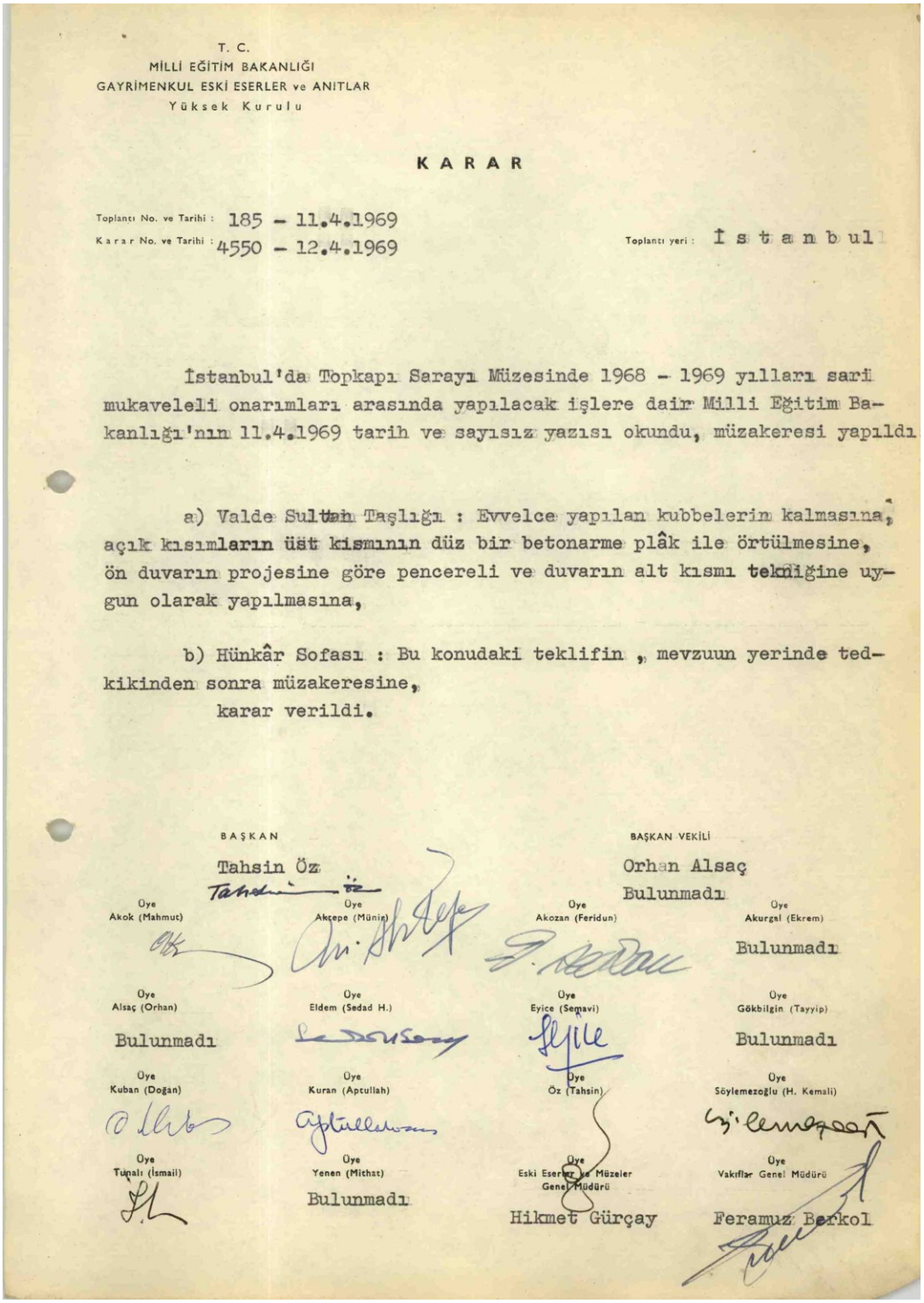
EK A. 19: Topkapı Sarayı'nda hünkâr bargirleri (beygirleri) ahırı, Ağalar Hamamı, Valide Sultan Odası, Darü's-saade Ağası Dairesi, Harem-i Hümayun kapısı önü, padişahın yatak odası, Mabeyn-i Hümayun, Kethüda Kadın Dairesi, Sünnet Odası, Hazinedar Kadın Dairesi vesair mahallerde yapılan tanzimat, tadilat ve tamirat masraflarına dair hesap defteri. a.g.tt[670]

[670] TSMA.d, Y.B.: 9917, B.T.: H.29.12.1211, s.5.

EK A. 20: Topkapı Sarayı'nda hünkâr bargirleri (beygirleri) ahırı, Ağalar Hamamı, Valide Sultan Odası, Darü's-saade Ağası Dairesi, Harem-i Hümayun kapısı önü, padişahın yatak odası, Mabeyn-i Hümayun, Kethüda Kadın Dairesi, Sünnet Odası, Hazinedar Kadın Dairesi vesair mahallerde yapılan tanzimat, tadilat ve tamirat masraflarına dair hesap defteri. a.g.tt[671]

[671] TSMA.d, Y.B.: 9917, B.T.: H.29.12.1211, s.6.

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
Yüksek Kurulu

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 185 – 11.4.1969
Karar No. ve Tarihi : 4550 – 12.4.1969

Toplantı yeri : İstanbul

İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesinde 1968 – 1969 yılları sarı mukaveleli onarımları arasında yapılacak işlere dair Milli Eğitim Bakanlığı'nın 11.4.1969 tarih ve sayısız yazısı okundu, müzakeresi yapıldı

a) Valde Sultan Taşlığı : Evvelce yapılan kubbelerin kalmasına, açık kısımların üst kısmının düz bir betonarme plâk ile örtülmesine, ön duvarın projesine göre pencereli ve duvarın alt kısmı tekniğine uygun olarak yapılmasına,

b) Hünkâr Sofası : Bu konudaki teklifin , mevzuun yerinde tedkikinden sonra müzakeresine,
karar verildi.

BAŞKAN
Tahsin Öz

BAŞKAN VEKİLİ
Orhan Alsaç
Bulunmadı

Üye Akok (Mahmut)
Üye Akçepe (Münir)
Üye Akozan (Feridun)
Üye Akurgal (Ekrem) Bulunmadı
Üye Alsaç (Orhan) Bulunmadı
Üye Eldem (Sedad H.)
Üye Eyice (Semavi)
Üye Gökbilgin (Tayyip) Bulunmadı
Üye Kuban (Doğan)
Üye Kuran (Aptullah)
Üye Öz (Tahsin)
Üye Söylemezoğlu (H. Kemali)
Üye Tunalı (İsmail)
Üye Yenen (Mithat) Bulunmadı
Üye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Hikmet Gürçay
Üye Vakıflar Genel Müdürü Feramuz Berkol

EK A. 21: Valide Sultan Taşlığı onarımları ile ilgili olarak, GEEAYK'nın 11.04.1969 tarihli 4550 sayılı kararı.

T. C.
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER Ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU
BAŞKANLIĞI

Sayı :

Fındıklı - İstanbul
/ / 197

K A R A R

Toplantı No ve Tarihi : 203 - 13.11.1970 Toplantı yeri: İstanbul
Karar No ve Tarihi : 5625 - 14.11.1970

Topkapı Sarayı Müzesinde 1970-1971 yılında yapılacak onarımlara dair Milli Eğitim Bakanlığından gelen 8.X.1970 tarih ve 6638 sayılı yazı okundu, ilişikleri incelendi, müzakeresi yapıldı :

A - FATİH KÖŞKÜ (HAZİNE DAİRESİ)

a - Duvarlara konulacak vitrinlerin, projede, mimariye ziyadesiyle müdahale ettiği görülmüştür. İlgili mimarın üyelerimizden sayın Sedad H. Eldem ile temas ederek hazırlayacağı yeni teşhir projesinin Kurulumuza getirilmesine,

b - Giriş kısmı ile dört salon ve Hayat kısmında harap olmuş sıva, boya, stalâktit ve kartonpiyer tamirleri yapılmasına,

B - ORTA KAPI

Kapı dışında, Müze İdaresince görülen lûzum gereğince bina kısmı Dolap Ocağa içinde olmak üzere ve kamyon giriş kapısından istifade edilerek kadın ve erkeklere mahsus takriben 8.00 X 5.00 m.bir W.C. yapılmasına,

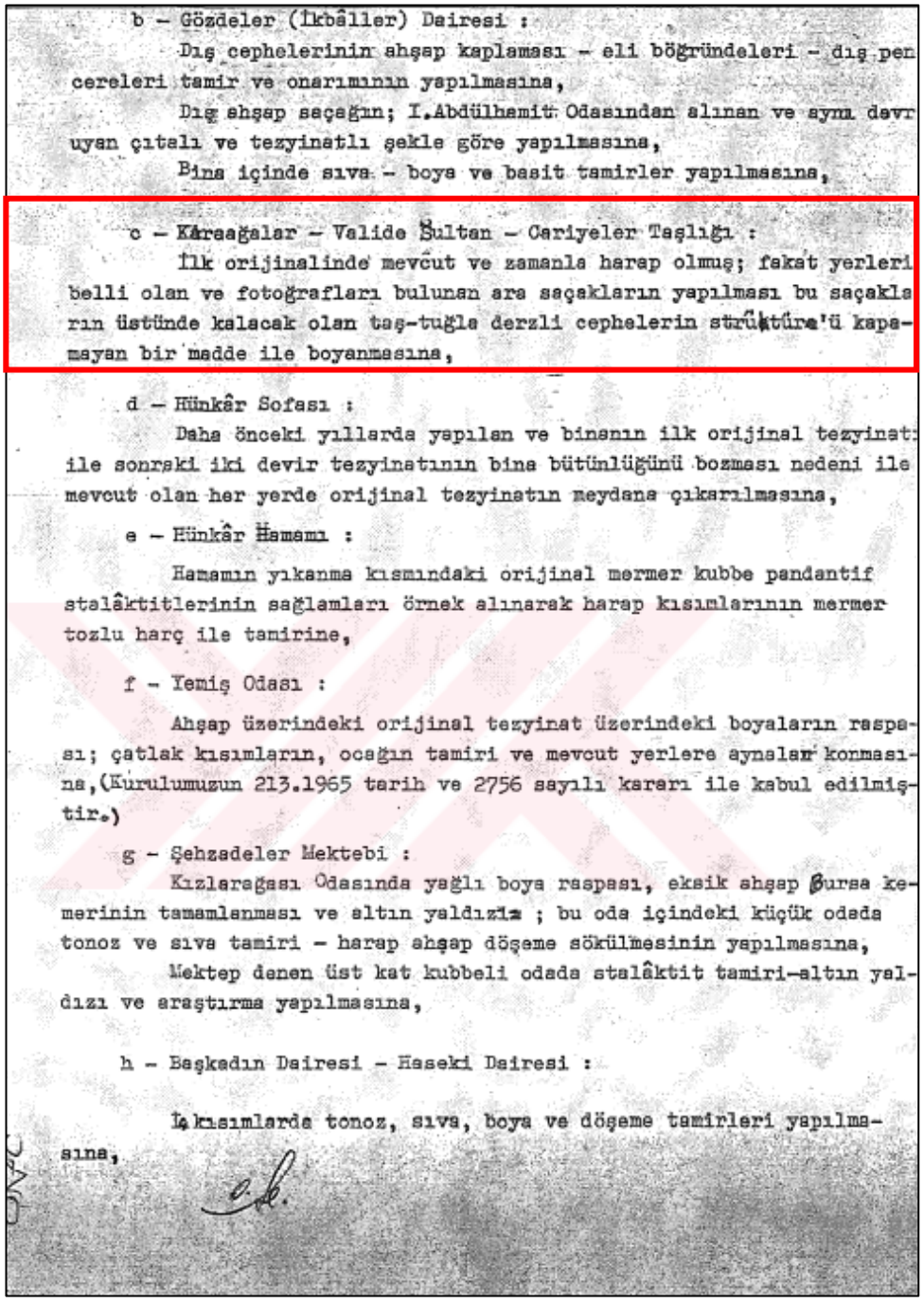
Artan ziyaretçileri kontrol ve karışıklığı gidermek amacı ile giriş-çıkış tanzimi ve turnike yapılmasına,(Kurulumuzun 9.11.196[illegible] tarih ve 4443 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.)

Orta kapı üst kurşunları tamiri; iki kule içlerinin taş-tuğla-sıva-döşeme-merdiven tamirleri ve tecridine,

Orta kapı sağ cenahında, halen müstahdem yatakhanesi olarak kullanılan kısımda ahşap ve kârgir döşeme, sıva ve su tesisatı tamirlerine,

C - AVLULAR

Sarayın muhtelif avlularında mevcut irtibat yollarının, geçen yıl yapılan ve Y.Kurulca uygun görülen mozaik ve kaldırım mozaik yollar şeklinde ele alınmasına, (Kurulumuzun 9.11.1969 tarih ve 4443 sayılı kararlarıyla kabul edilmiştir.)

b – Gözdeler (İkbâller) Dairesi :

Dış cephelerinin ahşap kaplaması – eli böğründeleri – dış pencereleri tamir ve onarımının yapılmasına,

Dış ahşap saçağın; I.Abdülhamit Odasından alınan ve aynı devre uyan çıtalı ve tezyinatlı şekle göre yapılmasına,

Bina içinde sıva – boya ve basit tamirler yapılmasına,

c – Karaağalar – Valide Sultan – Cariyeler Taşlığı :

İlk orijinalinde mevcut ve zamanla harap olmuş; fakat yerleri belli olan ve fotoğrafları bulunan ara saçakların yapılması bu saçakların üstünde kalacak olan taş-tuğla dizili cephelerin strüktüre'ü kapamayan bir madde ile boyanmasına,

d – Hünkâr Sofası :

Daha önceki yıllarda yapılan ve binanın ilk orijinal tezyinatı ile sonraki iki devir tezyinatının bina bütünlüğünü bozması nedeni ile mevcut olan her yerde orijinal tezyinatın meydana çıkarılmasına,

e – Hünkâr Hamamı :

Hamamın yıkanma kısmındaki orijinal mermer kubbe pandantif stalâktitlerinin sağlamları örnek alınarak harap kısımlarının mermer tozlu harç ile tamirine,

f – Yemiş Odası :

Ahşap üzerindeki orijinal tezyinat üzerindeki boyaların raspası; çatlak kısımların, ocağın tamiri ve mevcut yerlere aynaların konmasına,(Kurulumuzun 213.1965 tarih ve 2756 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.)

g – Şehzadeler Mektebi :

Kızlarağası Odasında yağlı boya raspası, eksik ahşap bursa kemerinin tamamlanması ve altın yaldızlama ; bu oda içindeki küçük odada tonoz ve sıva tamiri – harap ahşap döşeme sökülmesinin yapılmasına,

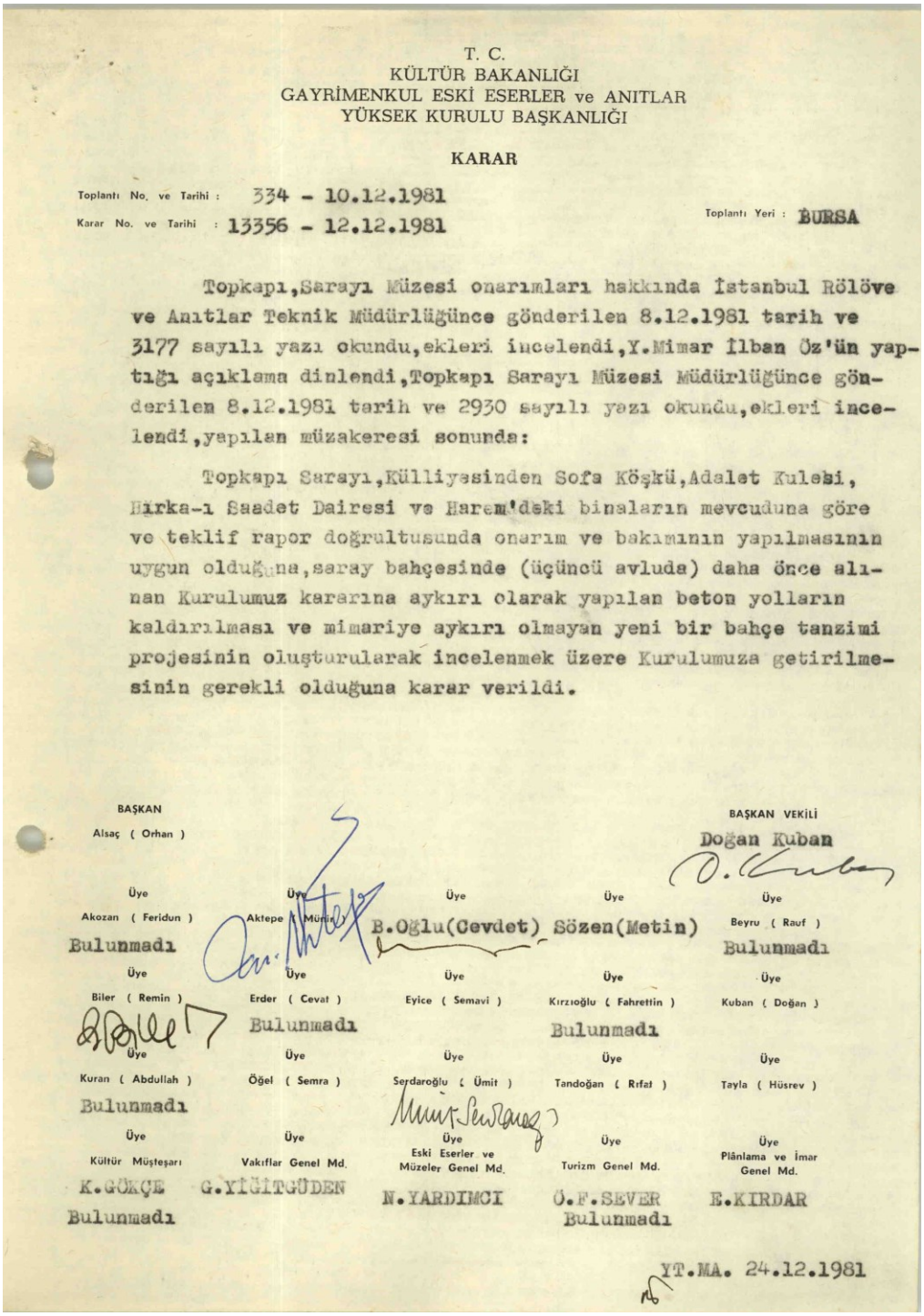
Mektep denen üst kat kubbeli odada stalâktit tamiri–altın yaldızı ve araştırma yapılmasına,

h – Başkadın Dairesi – Haseki Dairesi :

İç kısımlarda tonoz, sıva, boya ve döşeme tamirleri yapılmasına,

EK A. 22: Valide Sultan Taşlığı'ndaki 1939-1944 onarımlarında kaldırılan saçağın tekrar yapılmasıyla ilgili olarak GEEAYK'nın 14.11.1970 tarihli, 5625 sayılı kararı.[672]

[672] Ü. Karahasan, 2005, EK:19

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 334 - 10.12.1981
Karar No. ve Tarihi : 13356 - 12.12.1981
Toplantı Yeri : BURSA

Topkapı,Sarayı Müzesi onarımları hakkında İstanbul Rölöve ve Anıtlar Teknik Müdürlüğünce gönderilen 8.12.1981 tarih ve 3177 sayılı yazı okundu,ekleri incelendi,Y.Mimar İlban Öz'ün yaptığı açıklama dinlendi,Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğünce gönderilen 8.12.1981 tarih ve 2930 sayılı yazı okundu,ekleri incelendi,yapılan müzakeresi sonunda:

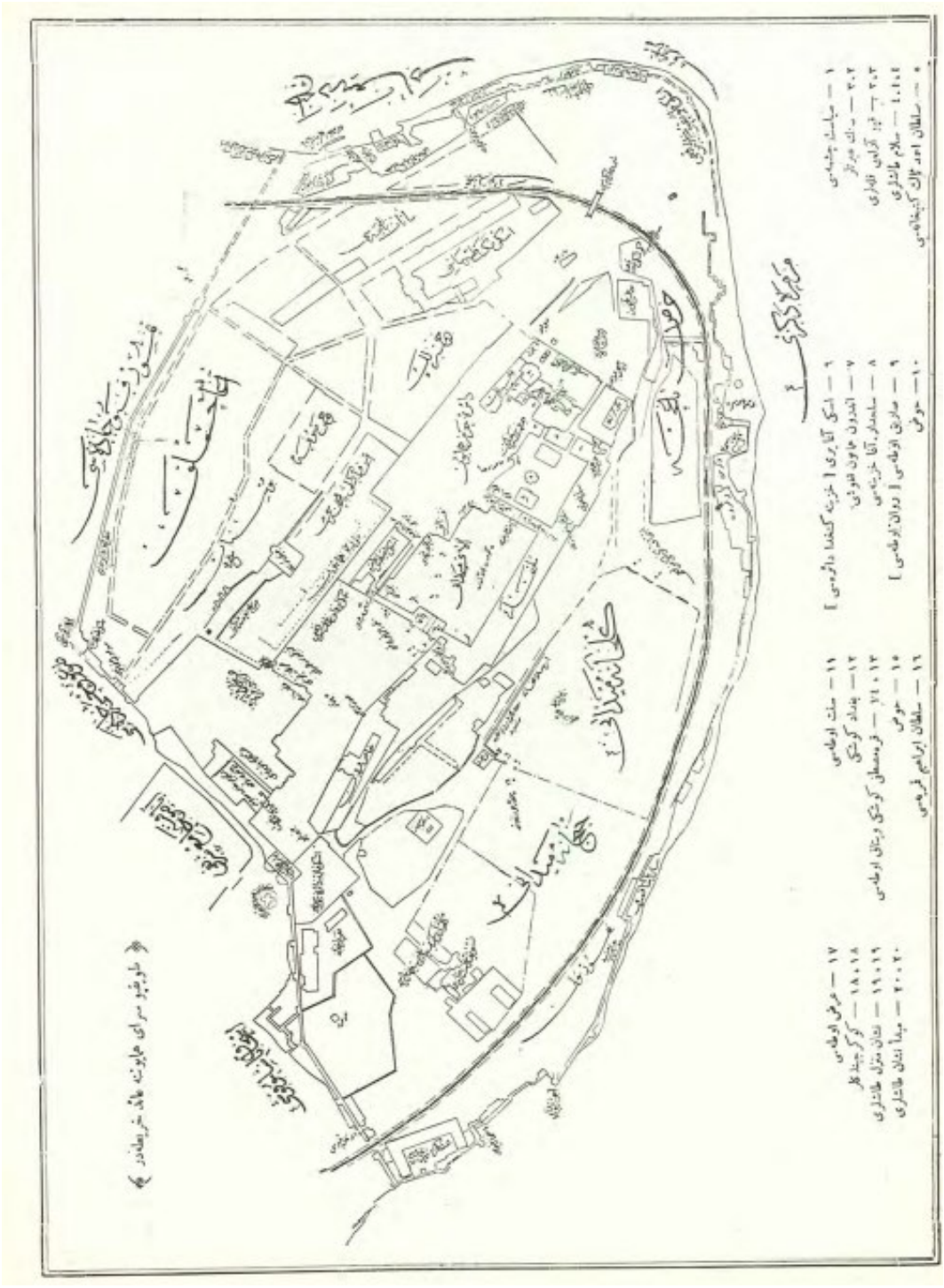
Topkapı Sarayı,Külliyesinden Sofa Köşkü,Adalet Kulesi, Hırka-ı Saadet Dairesi ve Harem'deki binaların mevcuduna göre ve teklif rapor doğrultusunda onarım ve bakımının yapılmasının uygun olduğuna,saray bahçesinde (üçüncü avluda) daha önce alınan Kurulumuz kararına aykırı olarak yapılan beton yolların kaldırılması ve mimariye aykırı olmayan yeni bir bahçe tanzimi projesinin oluşturularak incelenmek üzere Kurulumuza getirilmesinin gerekli olduğuna karar verildi.

BAŞKAN Alsaç (Orhan)				BAŞKAN VEKİLİ Doğan Kuban
Üye Akozan (Feridun) Bulunmadı	Üye Aktepe (Münir)	Üye B.Oğlu(Cevdet)	Üye Sözen(Metin)	Üye Beyru (Rauf) Bulunmadı
Üye Biler (Remin)	Üye Erder (Cevat) Bulunmadı	Üye Eyice (Semavi)	Üye Kırzıoğlu (Fahrettin) Bulunmadı	Üye Kuban (Doğan)
Üye Kuran (Abdullah) Bulunmadı	Üye Öğel (Semra)	Üye Serdaroğlu (Ümit)	Üye Tandoğan (Rıfat)	Üye Tayla (Hüsrev)
Üye Kültür Müşteşarı K.GÖKÇE Bulunmadı	Üye Vakıflar Genel Md. G.YİĞİTGÜDEN	Üye Eski Eserler ve Müzeler Genel Md. N.YARDIMCI	Üye Turizm Genel Md. Ü.F.SEVER Bulunmadı	Üye Planlama ve İmar Genel Md. E.KIRDAR

YT.MA. 24.12.1981

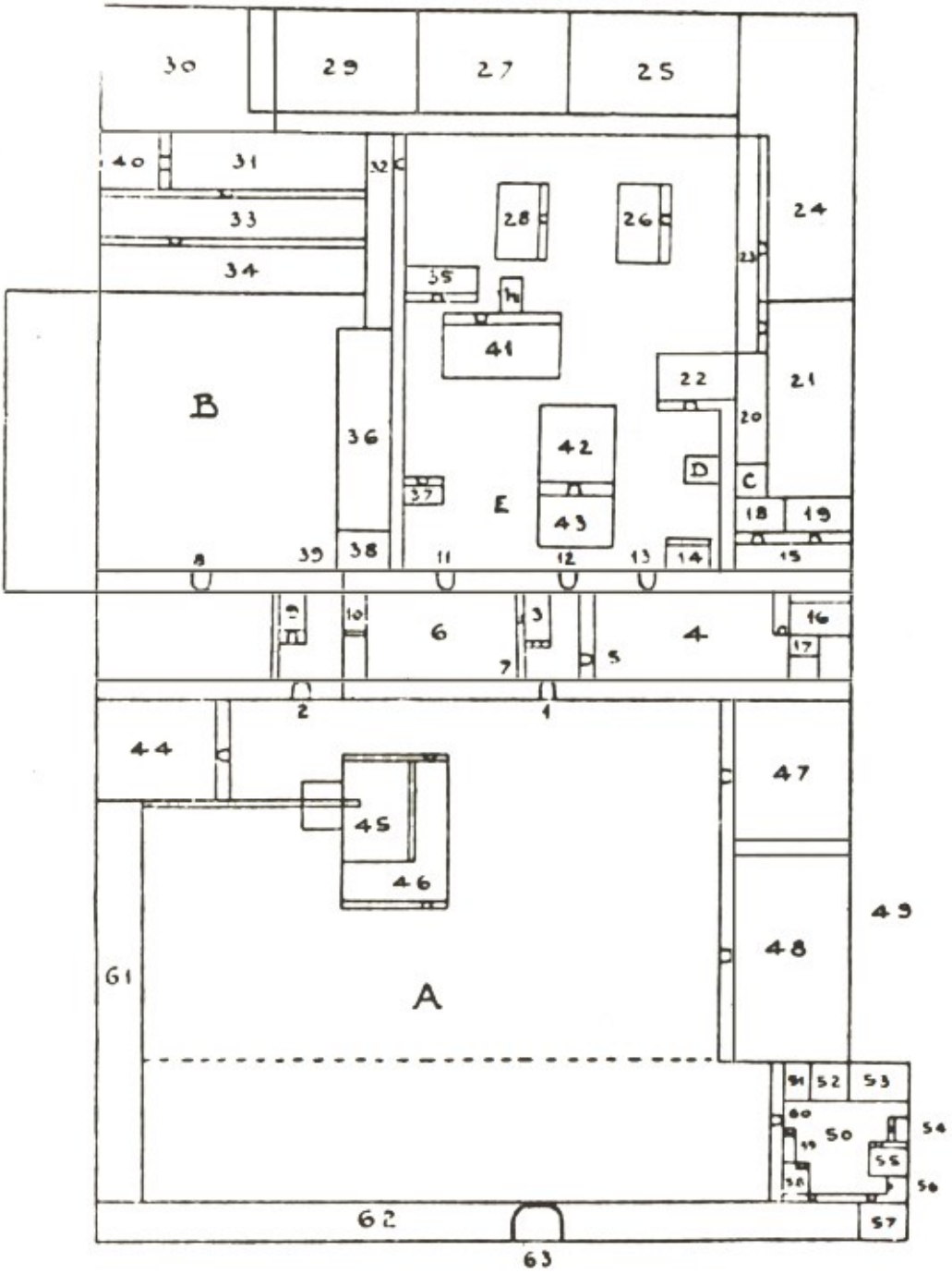
EK A. 23: Harem 1981 yılı bakım ve onarımları ile ilgili olarak, GEEAYK'nın 12.12.1981 tarihli 13356 sayılı kararı.

EK B: Çizimler

EK.B. 1: 1910 yıllarına ait Abdurrahman Şeref Bey'e ait Topkapı Sarayı Planı[673]

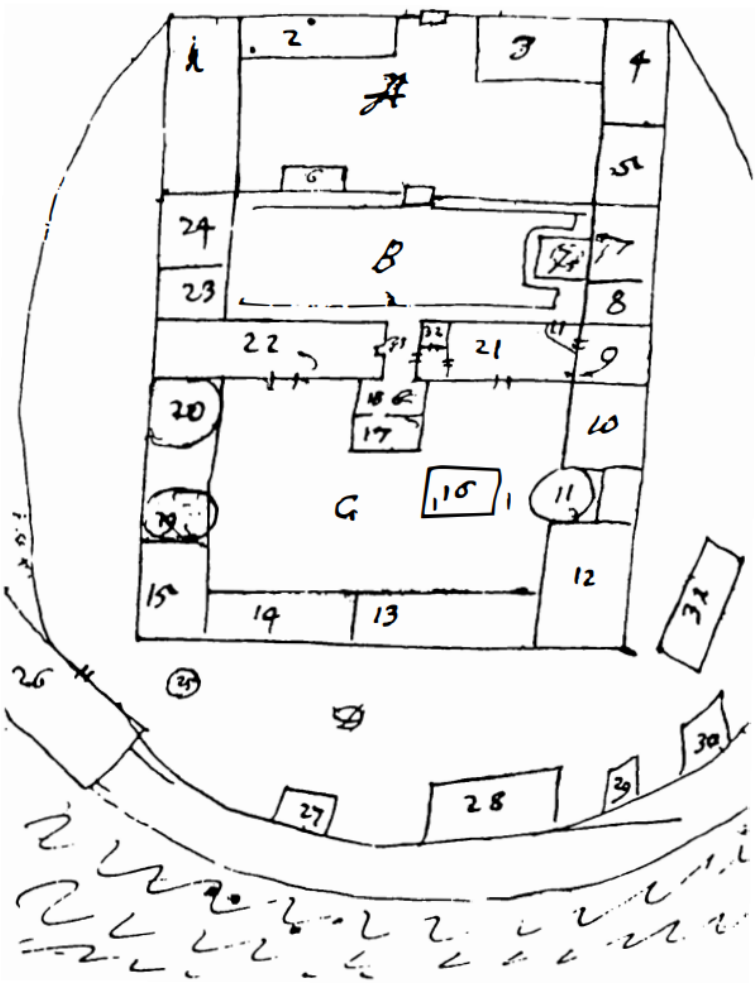
[673] E. H. Ayverdi, 1953, s.295.

EK.B. 2: Albertus Bobovius'a ait 1665 yılı öncesi saray planı.

1.Bab-üs Saade **2.**Harem Araba Kapısı **3.**Baş Kapı Ağası Dairesi **4.**Büyük Oda hademelerinin yatakhanesi **5.**Kum Kapısı **6.**Küçük Oda **7.**Küçük Odanın Arka Kapısı **8.**Cariyeler Dairesinin İkballer Taşlığı'na açılan kapısı **9.**Kızlarağası Odası **10.** Hizmetkarların ve Haremağalarının abdest aldıkları yer **11.**Küçük odanın 3. Avlu'ya açılan kapısı **12.**Bab-üs Saade karşısındaki büyük kapı **13.**Büyük Oda'nın 3. Avlu'ya açılan kapısı **14.**Saray Kethüdası Dairesi **15.**Karaağaların kaşık ve bakraçları yıkadıkları ve askeri talim yaptıkları yer **16.** (?) 17.(?) **18.**Akağaların ve Zülüflü Enderun Ağasının Ortak Odası **19.**Sultan Selim Hamam külhanı ve ocakçı odası **20.**Seferli Koğuşu **21.**Sultan Selim II. Hamamı **22.**Musiki Darüttalimi (Günümüzde yoktur.) **23.**Hazine-i Hümayun önündeki direklik **24.**Hazine-i Hümayun **25.**Hazine-i Hünayun Sofası **26.**Esvab ve gümüş işleri ustalarının daireleri (Günümüzde yoktur.) **27.**Hazine-i Hümayun Kethüdası Dairesi **28.**Hazine-i Hümayun Kethüdası Kulları Dairesi (Kilerli Koğuşu) **29.**Hazine-i Hümayun Kethüdası Odası **30.**Kule Köşkü **31.**Has odalılar koğuşu **32.**Has oda önündeki revak **33.**Mabeyn Odası-Selamlık **34.**Haseki Dairesi **35.**Kılıç Taşıyıcının Dairesi **36.**Hünkar Camii **37.**Esvab Ağası Dairesi **38.**Harem ile harem ağaları ve hizmetkarlar dairesi arasındaki Kuşhane Avlusu **39.**Harem-i Hümayun iç kapısı **40.**Büyük fıskiyeli havuz **41.**Şahinciler Odası **41h.**Şahincibaşının küçük odası **42.**Arzodası **43.**Arz odası revakı **44.**A. İkinci Avlu **B.** Valide Sultan Taşlığı **C.** Küçük Mescid **D.** Dilsizler Koğuşu **E.** Üçüncü Avlu **45.**Zülüflü Baltacılar Koğuşu **46.**Kubbealtı revakı **47.**Şekerciler Mutfağı **48.**Genel Mutfaklar **49.**Saray Bahçelerinin Bir Kısmı **50.**Saray Mektebinin Hastanesi **51.**Hastahane amirinin odası **52.**Hastahaneye bitişik eski çamaşırcılar yatakhanesi **53.**Hünkar Odası hademeleri hastanesi **54.**Hazine dairesi hademeleri hastanesi **55.**Büyük oda hademeleri hastanesi **56.**Seferliler Hastanesi **57.**Küçük oda hademeleri hastanesi **58.** Hastane hamamı **59.**Karaağalar hastanesi **60.**Hastane girişi **61.**Eski sipahilere teslim edilen hastane odası **62.**Haberci veya kapıcı dairesi **63.**Babüs-selâm[674]

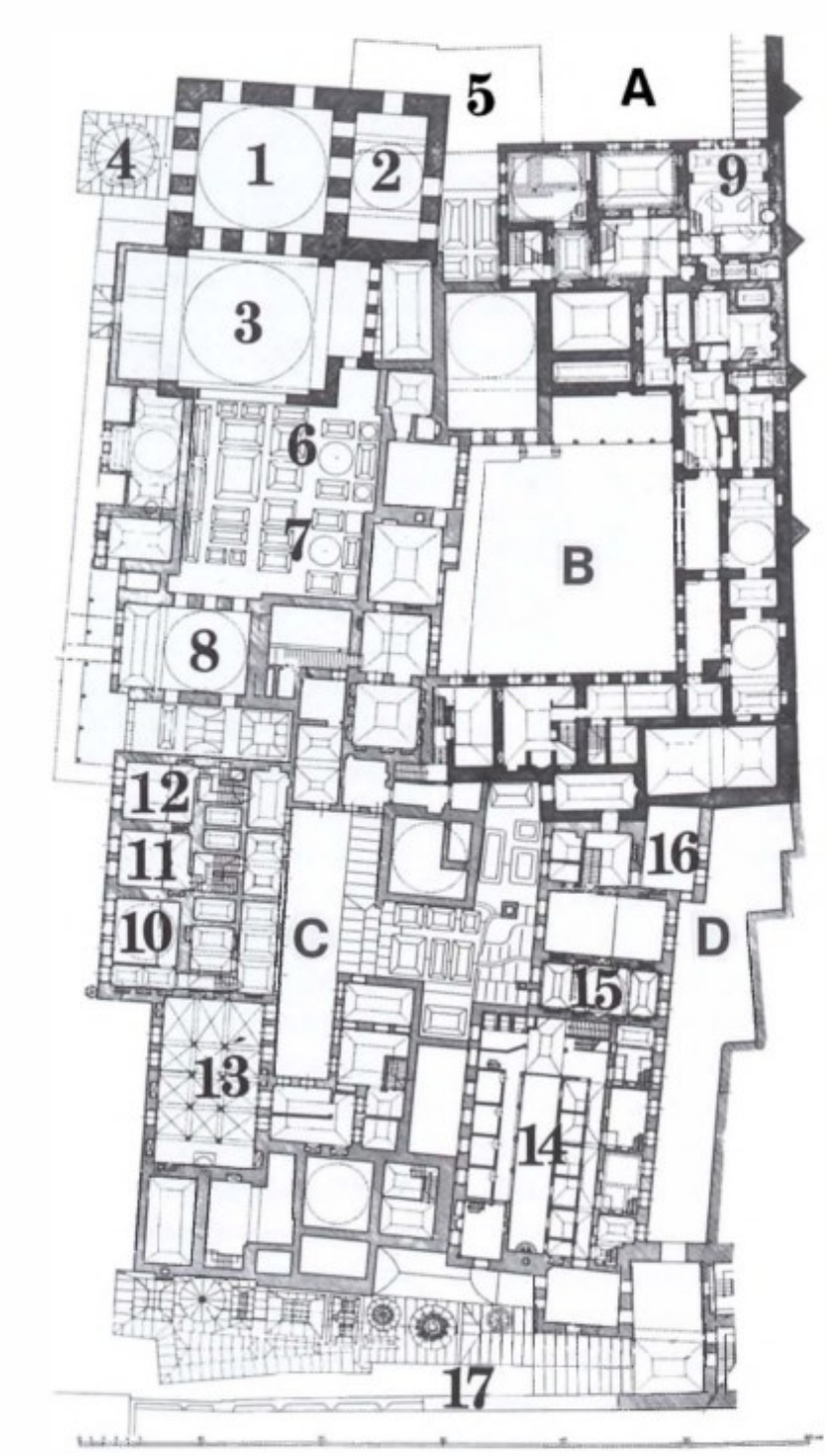
[674] Mekan adları için bkz. S.H.Eldem-F.Akozan, **Topkapı Sarayı**, L. 63.

EK.B. 3: Claes Ralamb' ait Topkapı Sarayı Planı, 1657-1658[675]

A.Birinci Avlu B.Orta Avlu C.İç Üçüncü Avlu D.Bahçe 1. Hastane 2.Odun Anbarı 3.Cebehane 4.Koğuş 5.Değirmen ve Fırın 6. Attan İnme Yeri 7. Divanhane ve Defterhane 8.Baltacılar 9.Kara Hadımlar ve Ağaları 10.Harem 11. Sultan Mescidi 12. Sultanın Has Odası 13.Hazinedarbaşı 14. Kiler Koğuşu 15.Sultanın Hazine Odası 16.Doğanlar 17.Arz Divanı 18.Çeşmeli Küçük Ön-Avlu 19. II. Selim'in Hamamı 20.Oğlanlar Mescidi 21.Oğlanların Küçük Odası 22.Oğlanların Büyük Odası 23.Helvahane 24.Mutfak 25.Sinan Paşa Mescidi 26.Büyük Ahır 27.Revan Köşkü 28.Bostancıbaşının Evi 29.39., Özel Kabul Köşkleri: Sinan Paşa Köşkü ve Mustafa Paşa Köşkü 31.Küçük Ahır 31.Küçük Ahır 32.Kapıcıbaşı ve Beyaz Hadımlar 33.Kabul Odası Geçidi, Bâbü's-sa'âde 34.Hayvan Ağılı

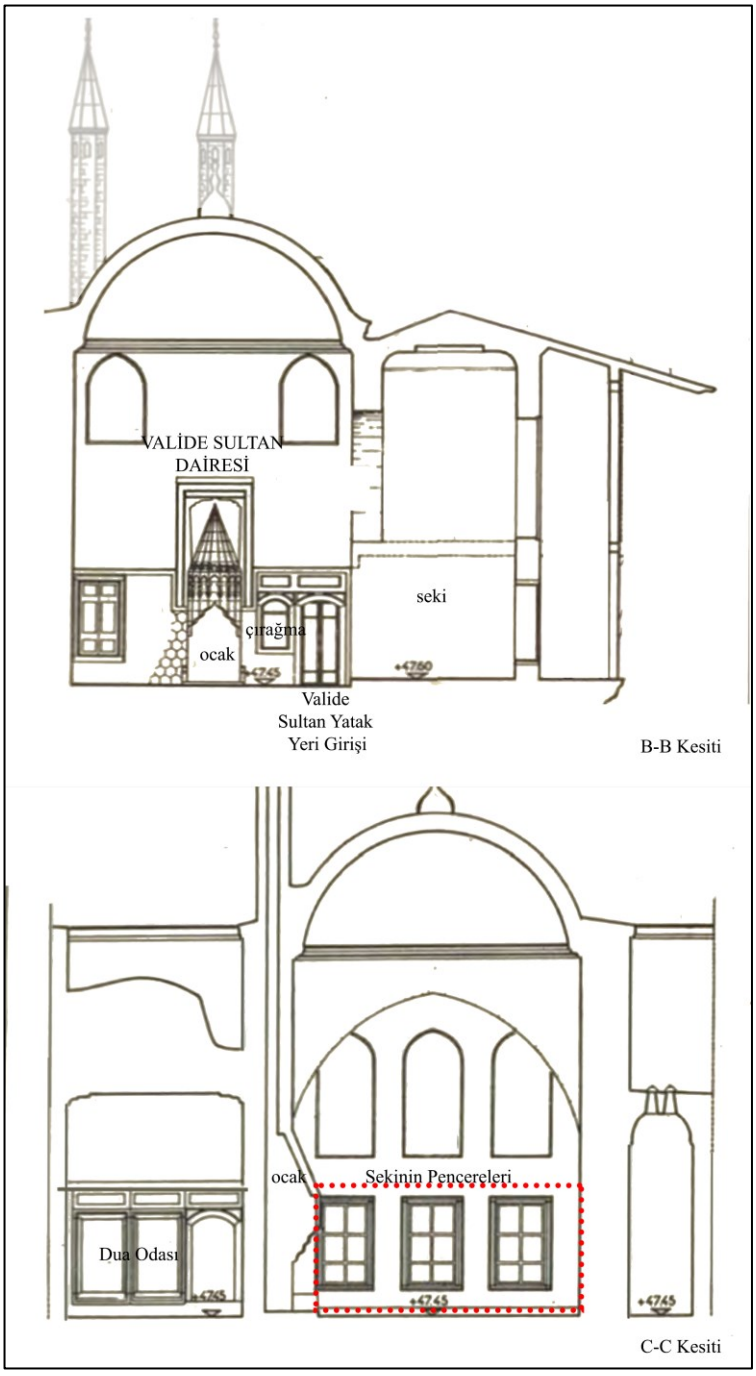
[675] G. Necipoğlu, 2014, s.346.

EK.B. 4: 17. yy. ortalarına ait Harem Planı'nın rekonstrüksiyonu, S.H.Eldem-F.Akozan'dan.[676]

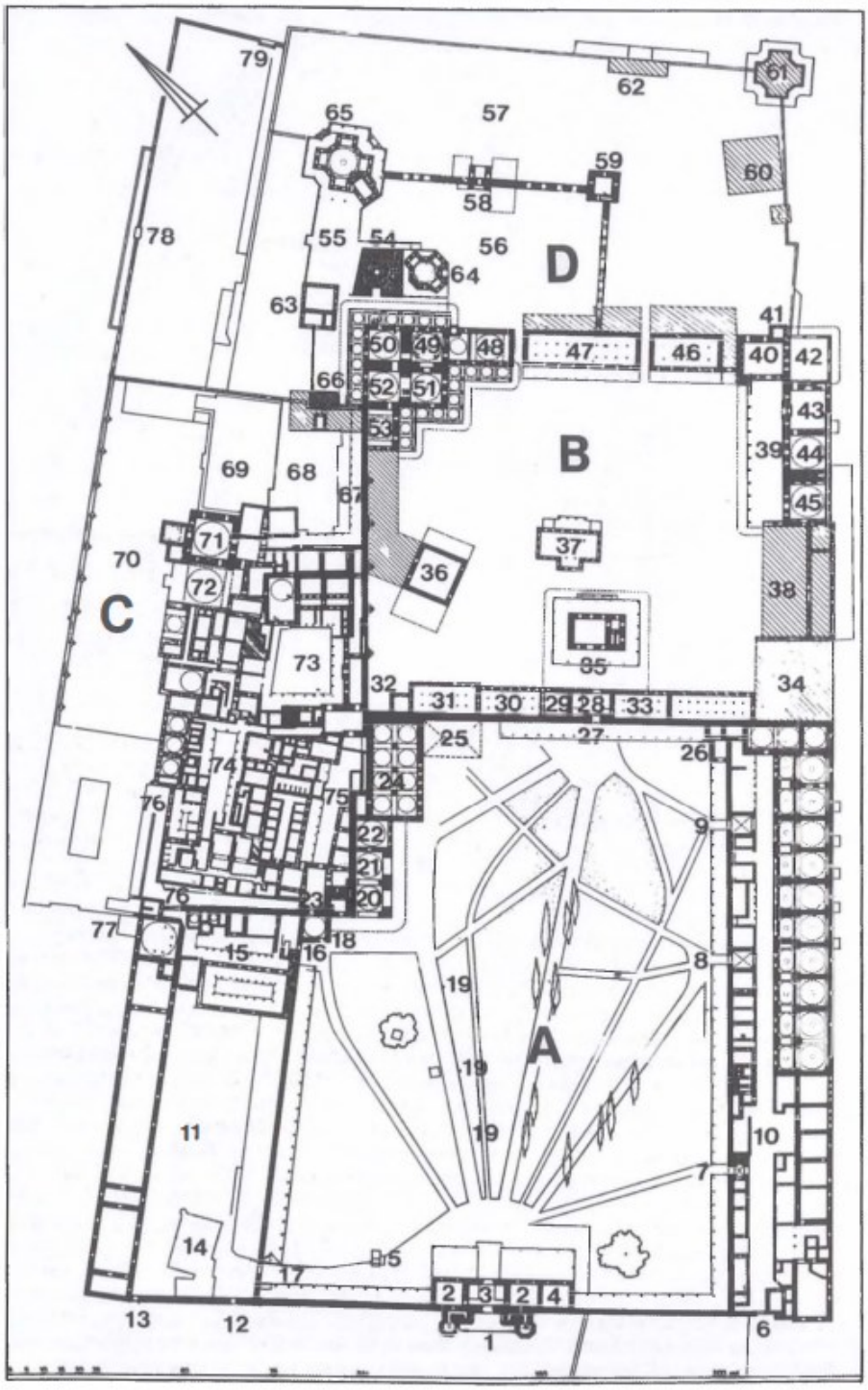
[676] G. Necipoğlu, 2014, s.218.

A.Havuza bakan mermer sofa; **B.** Valide Sultan Taşlığı; **C.** Cariyeler Taşlığı; **D.** Karaağalar Taşlığı; **1.** III. Murad Odası; **2.** III. Murad Odası'nın girişi; **3.** Hünkar Sofası; **4.** I. Ahmed Köşkü; **5.** Çifte kasırlar; **6.** Hünkar Hamamı; **7.** Valide Sultan Hamamı; **8.** Valide Sultan'ın taht odası; **9.** Şehzadeler dairesi; **10.** Birinci Hasekinin dairesi; **11., 12.** İkinci ve Üçüncü Hasekilerin Daireleri; **13.** Cariyeler Koğuşu; **14.** Karaağalar Koğuşu; **15.** Şehzadeler okulu; **16.** Dârûs-sa'âde Ağasının dairesi; **17.** Dış bahçeye inen yokuş.

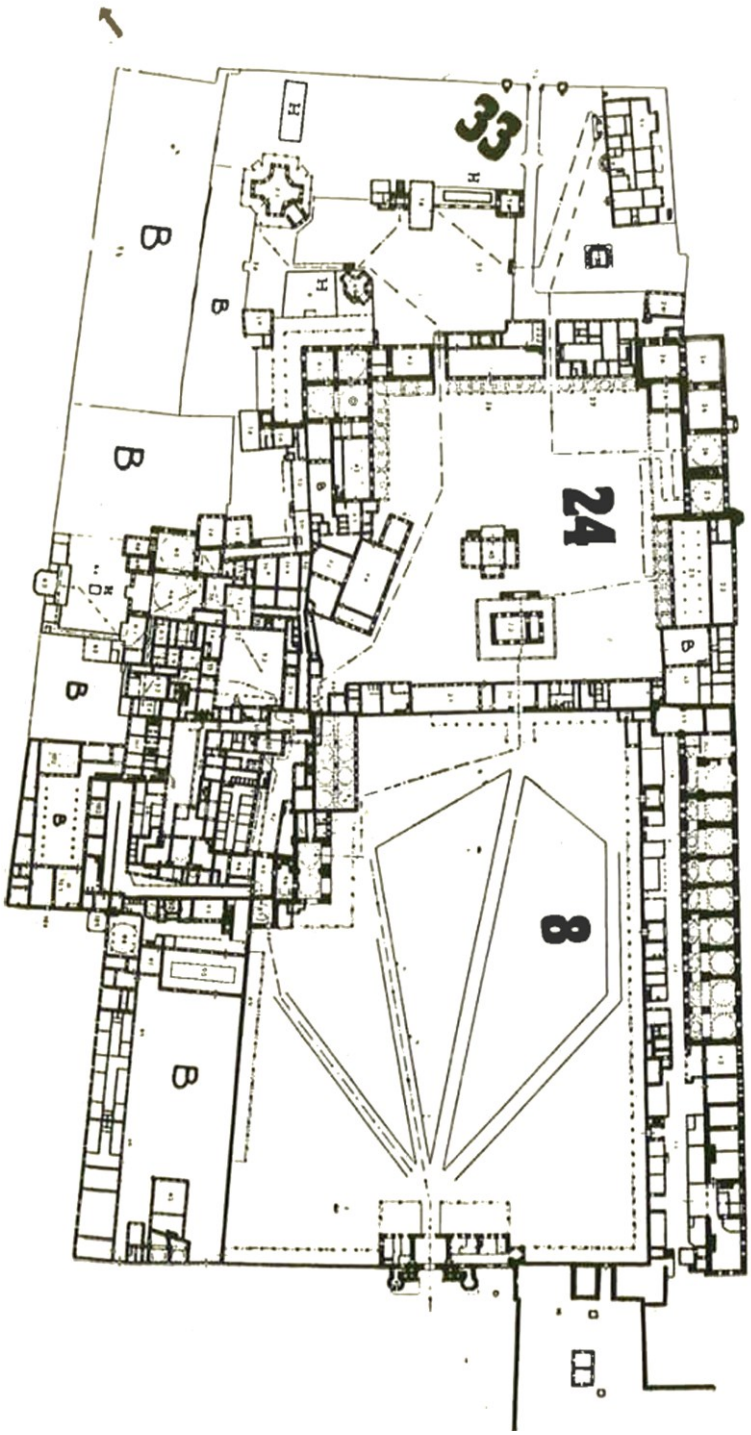
EK.B. 5: Eldem-Akozan'ın Valide Sultan Sofası Restitüsyonunda B-B Kesiti ve C-C Kesiti'nde 17. yy. mekanlarının gösterimi.[677]

[677] Eldem-Akozan, 1982, L.133.

EK.B. 6: 18. yy. Harem planının rekonstrüksiyonu, Eldem-Akozan'dan.[678]

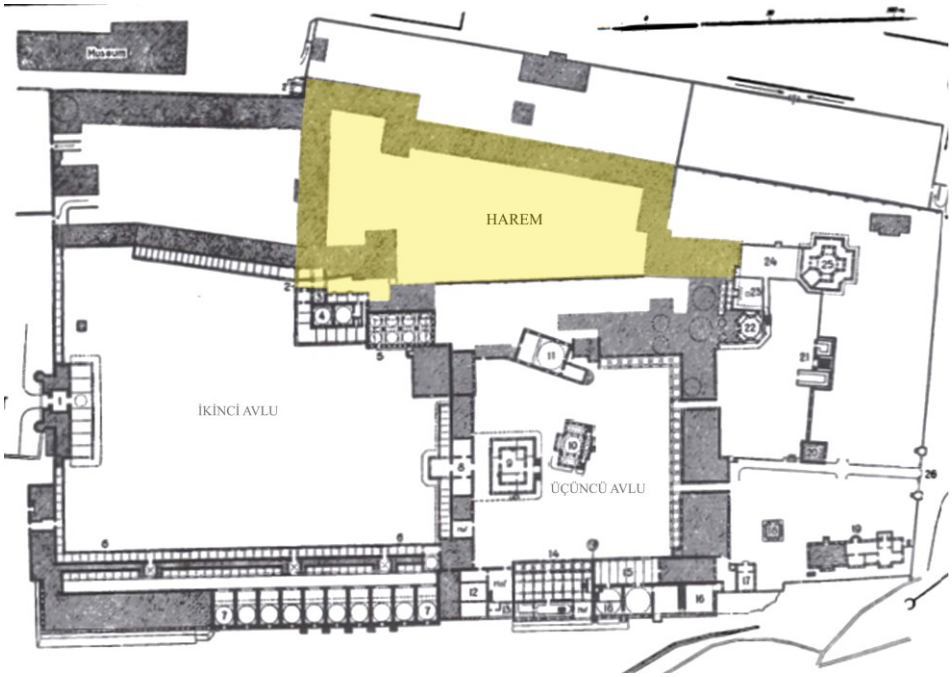
[678] G. Necipoğlu, 2014, s.336-337., Mekân adları için bkz. G. Necipoğlu, 2014, s.337.

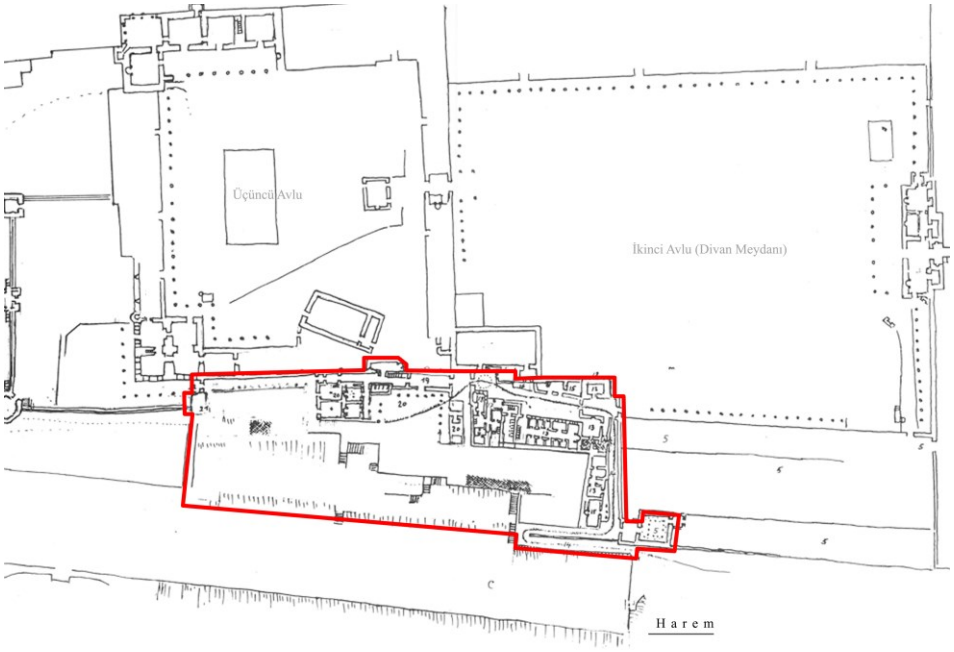
EK.B. 7: 20. yy. Topkapı Sarayı Planı[679]

8: İkinci Avlu **24:** Üçüncü Avlu **B:** Bahçeler

[679] T. Öz, 1948, s.4.

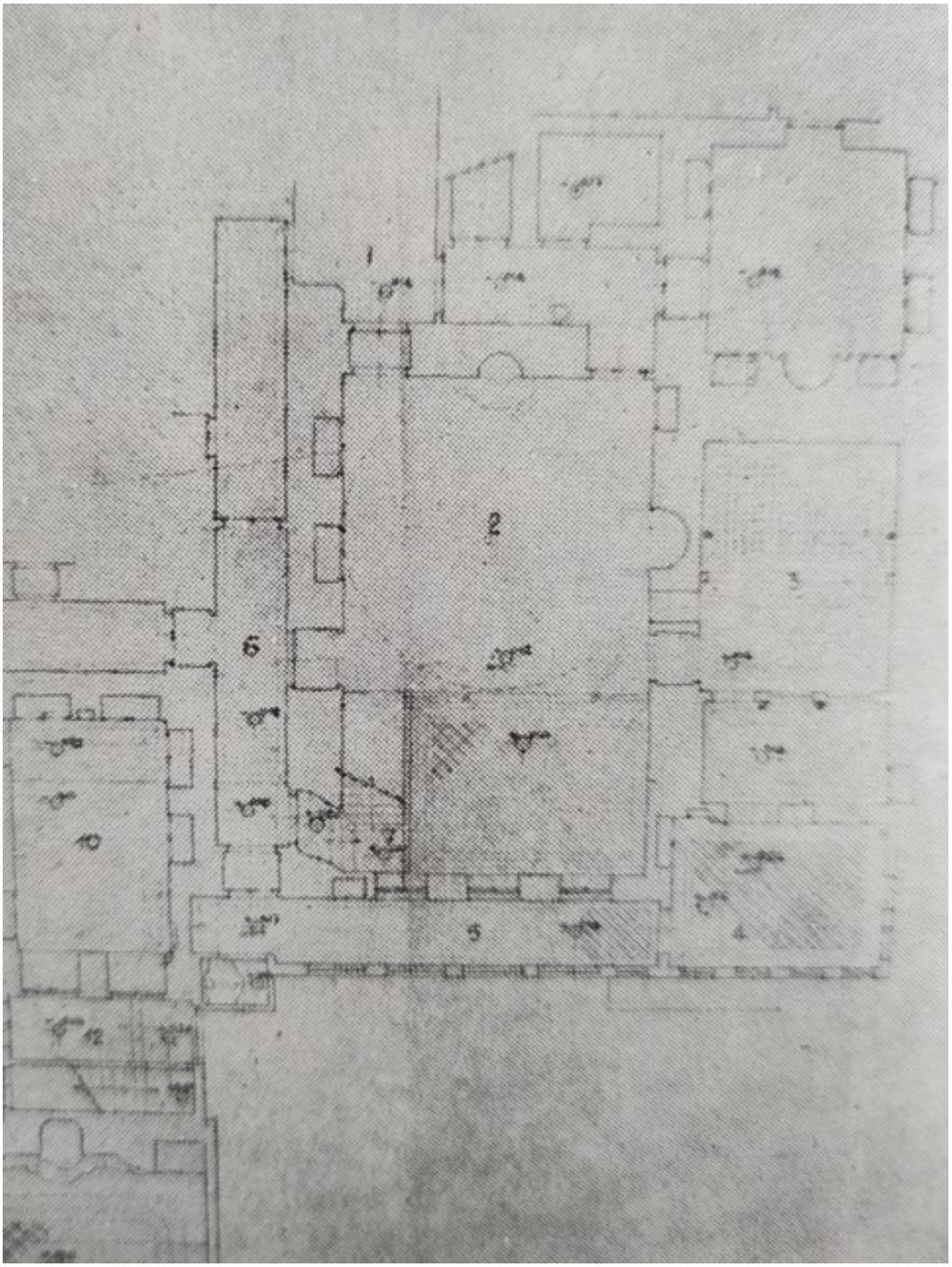

EK.B. 8: 1910 Topkapı Sarayı Planı'nda Harem'in gösterimi, kaide katı, Gurlitt Baukunst.[680]

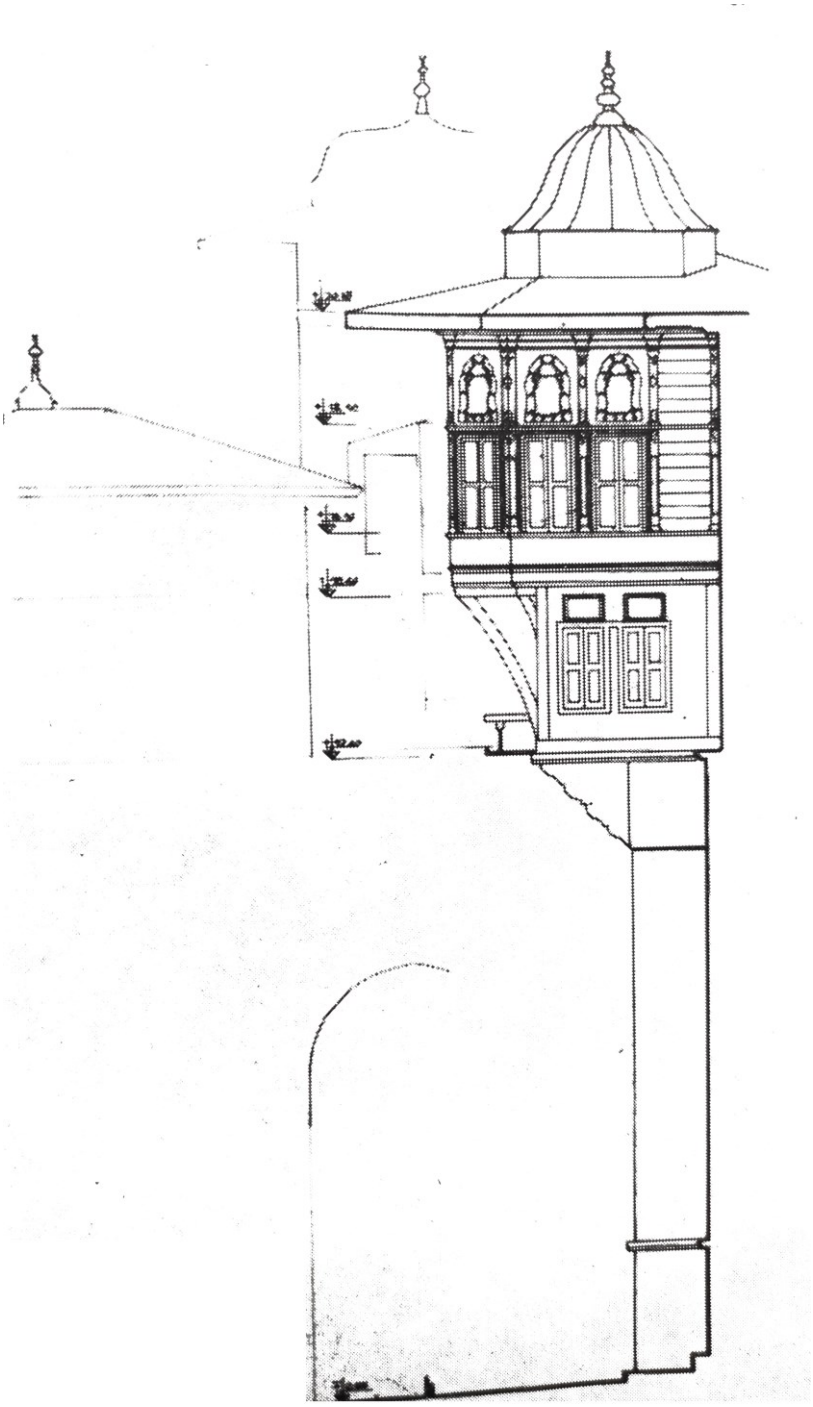
EK.B. 9: 1472-1520 yılları arasındaki Sarayın ilk yapıları planında Harem.[681]

[680] G. Necipoğlu, 2014, s.342.
[681] M.A.Anhegger, 1986, EK:3

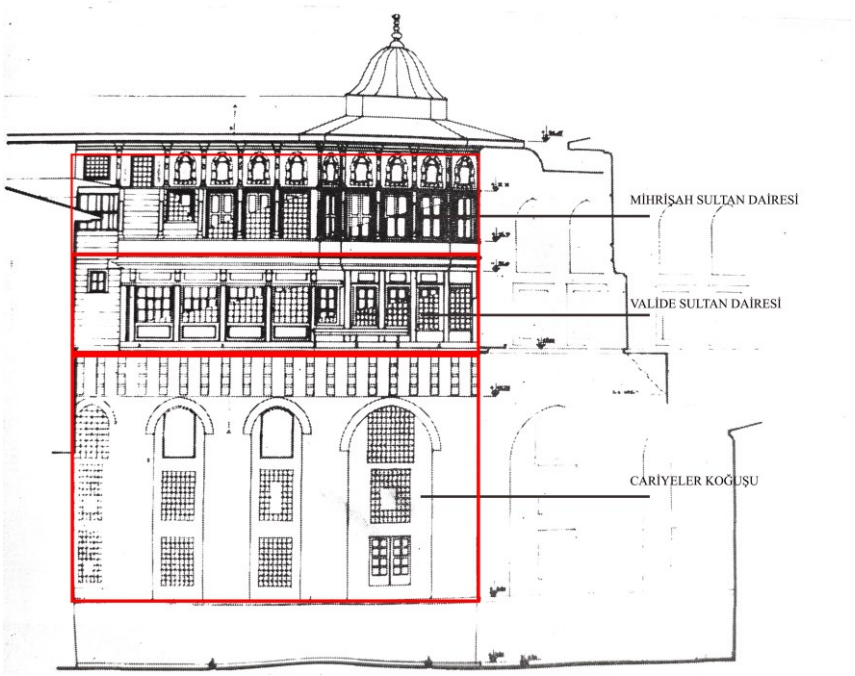
EK.B. 10: Valide Sultan Sofası 20.yy. planı[682]

[682] S. Emler, 1963, s.232.

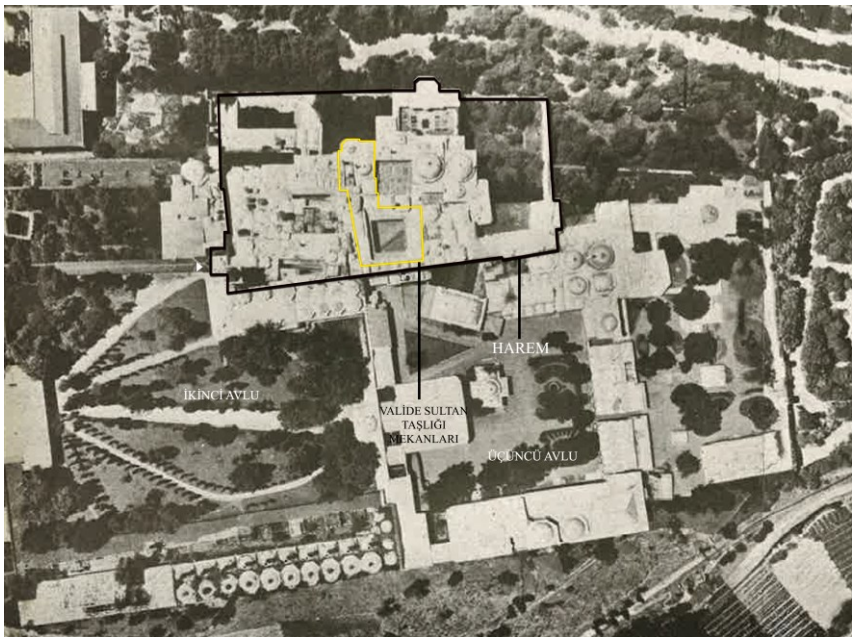

EK.B. 11: EK B:10'daki Valide Sultan Sofası Kesiti[683]

[683] S..Emler, 1963, s.241.

EK.B. 12: Mihrişah Sultan Dairesi Haliç Cephesi Rölövesi,1963.[684]

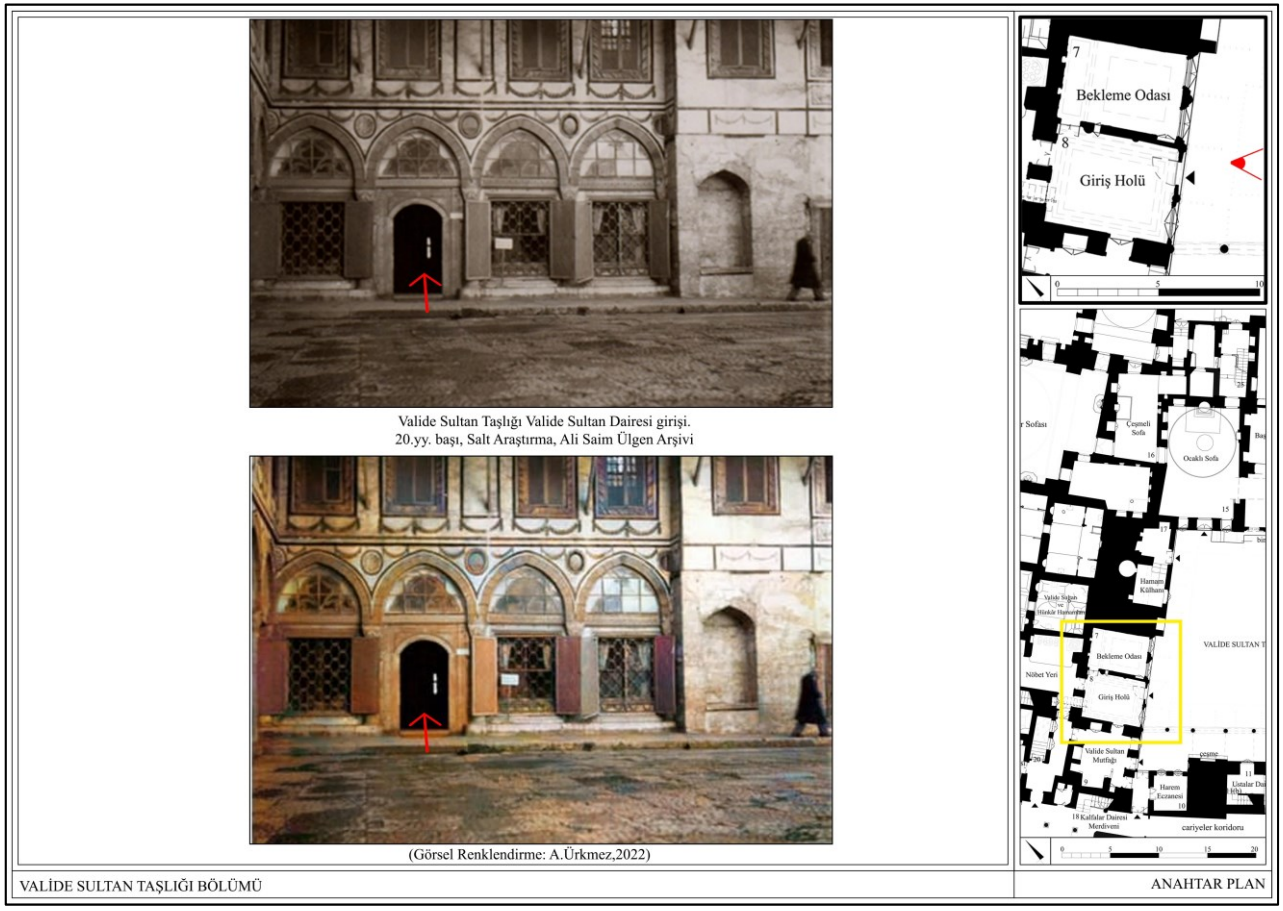
EK.B. 13: 20. yy. çatı görünüşünde Valide Sultan Taşlığı'nın gösterimi.[685]

684 S..Emler, 1963, s.242.Plan: EK.B.10.
685 T. Öz, 1948, s.2.

EK C: Fotoğraflar

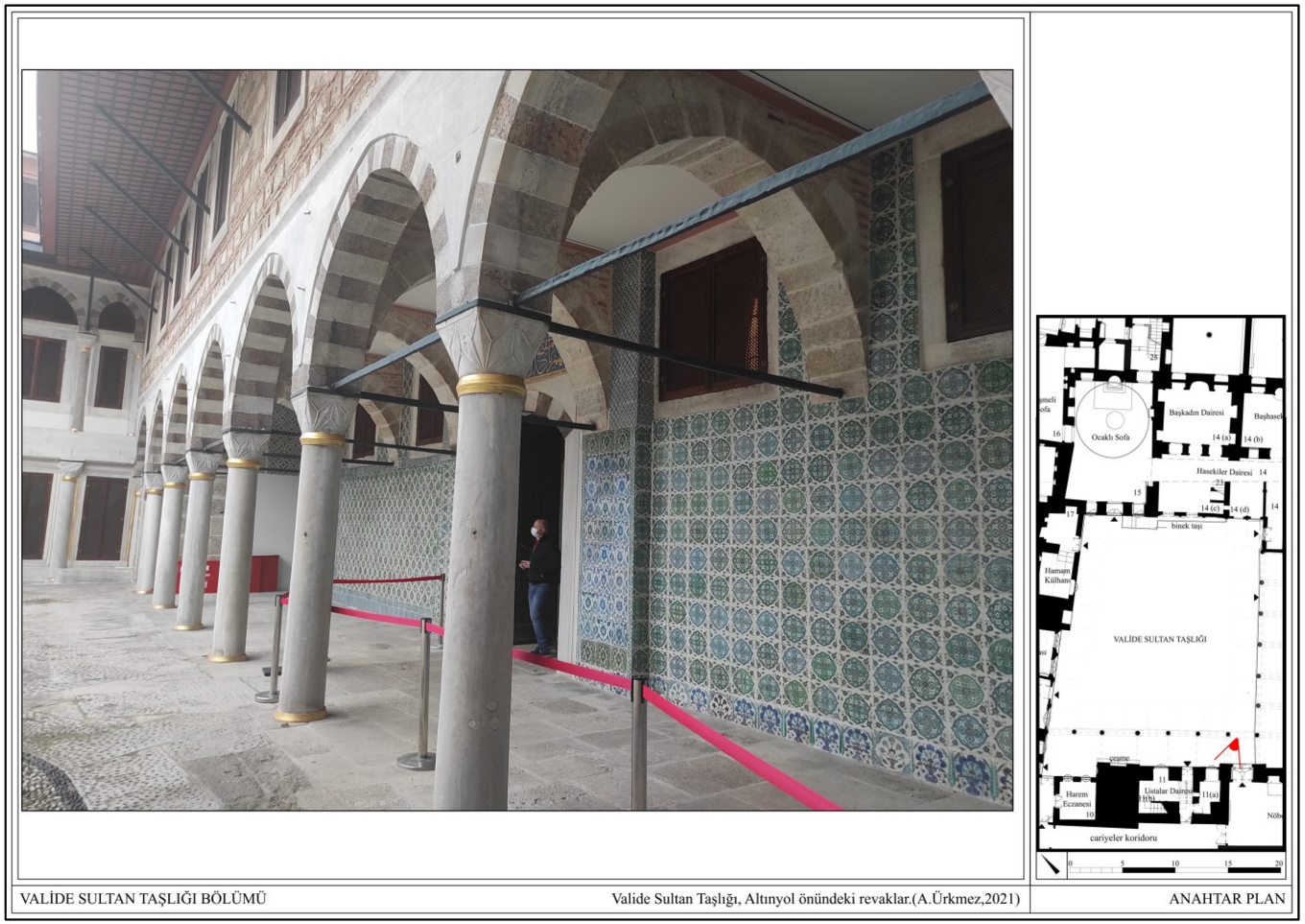

EK.C. 1: Valide Sultan Taşlığı'nda Valide Sultan Dairesi girişi.

EK.C. 2: Valide Sultan Taşlığı Valide Sultan Dairesi girişi[686]

[686] Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/74780 , E.T: 04.06.2022.

EK.C. 3: Valide Sultan Taşlığı güneydoğu cephesi revakları.

EK.C. 4: Valide Sultan Taşlığı'nın güneybatı cephesindeki çeşmesi.

EK.C. 5: Ustalar Dairesi'nin giriş kapısı.

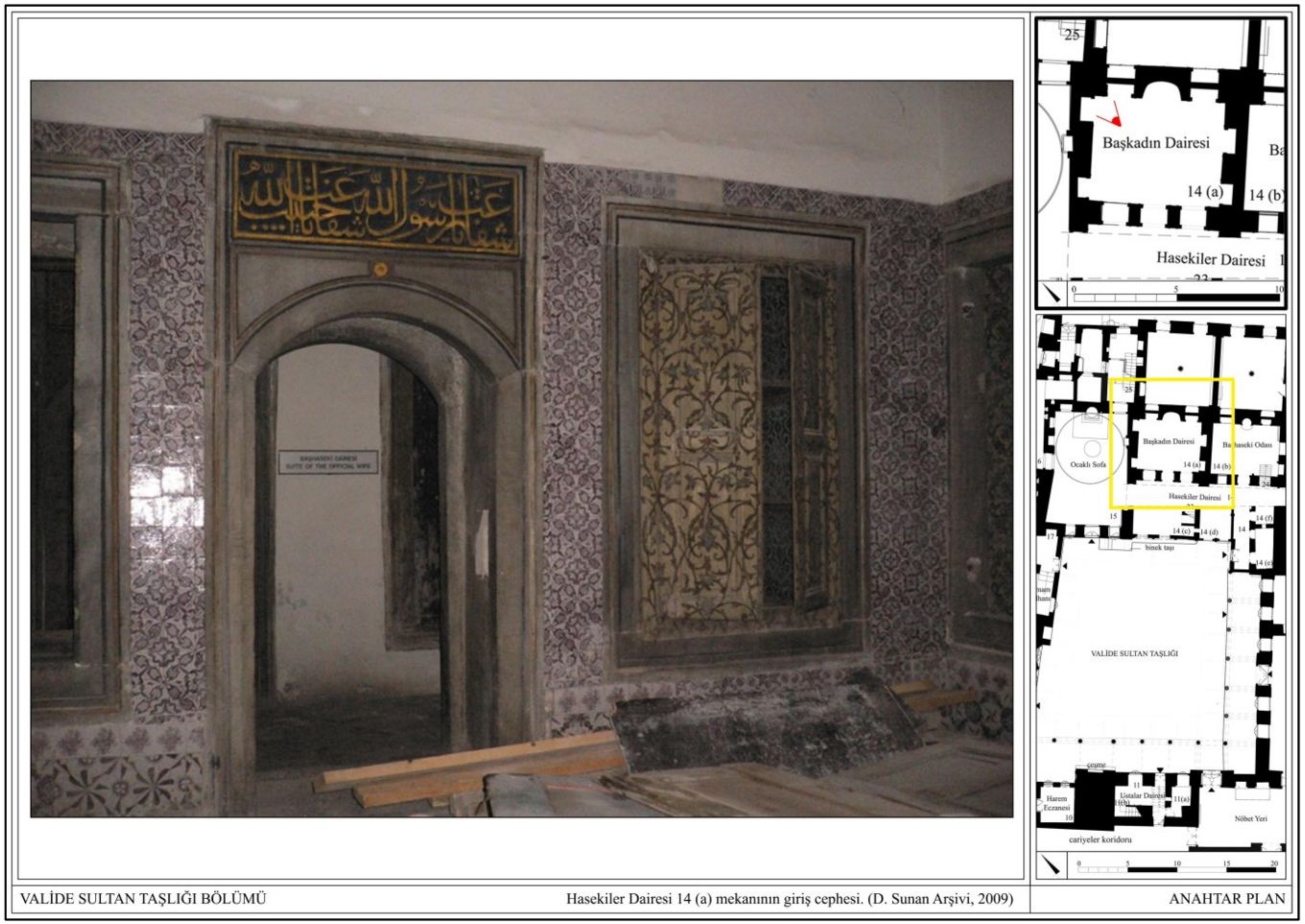
EK.C. 6: Valide Sultan Giriş Holü'nün giriş kapısı.

EK.C. 7: Valide Sultan Bekleme (Misafir) Odası kepenk detayı.

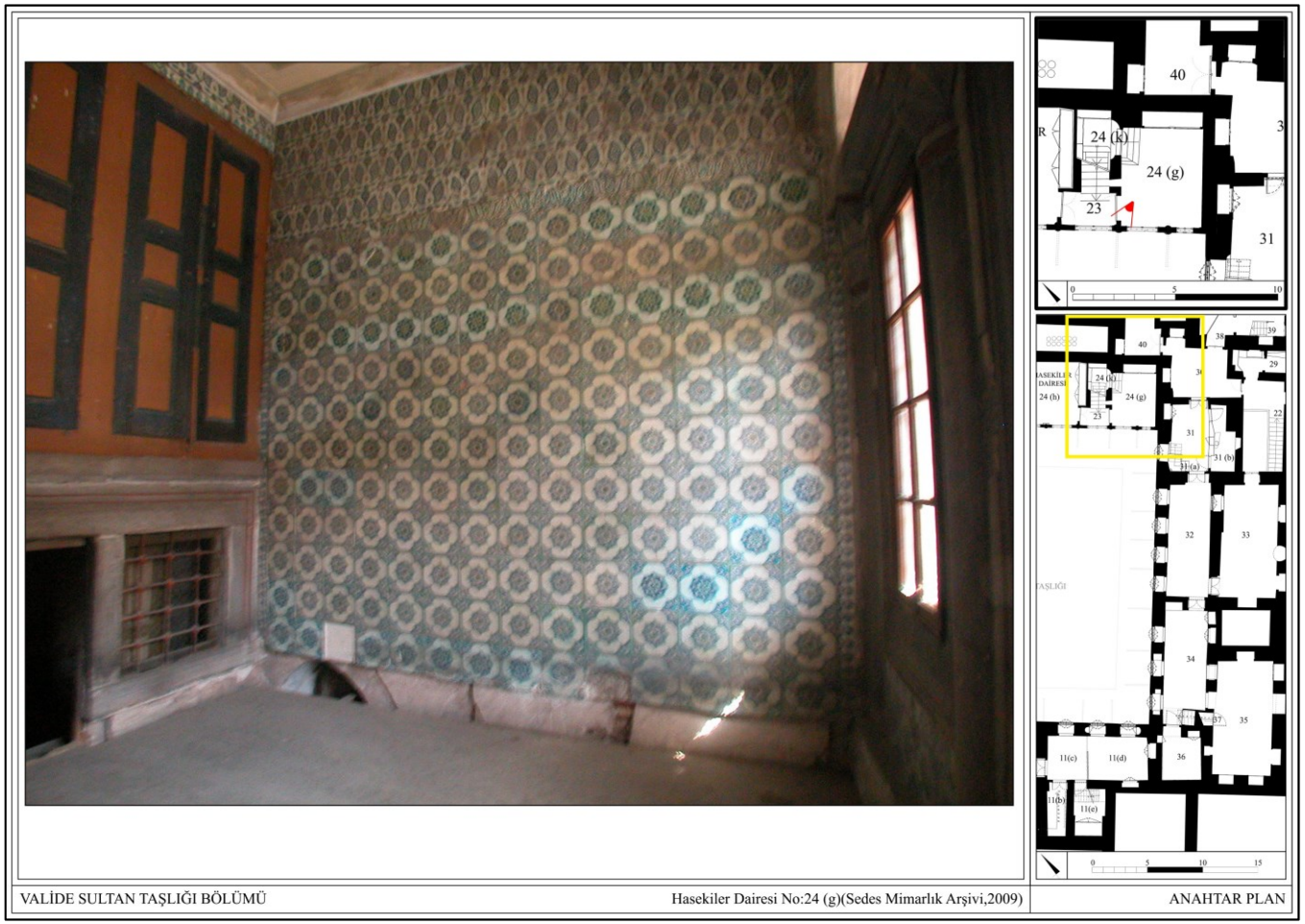
EK.C. 8: Çeşme, Çeşmeli Sofa.

EK.C. 9: Hasekiler Dairesi 14 (a) mekânı giriş cephesi.

EK.C. 10: Hasekiler Dairesi Koridoru 24 No'lu merdiven.

EK.C. 11: Hasekiler Dairesi No:24 (g) Mekanı.

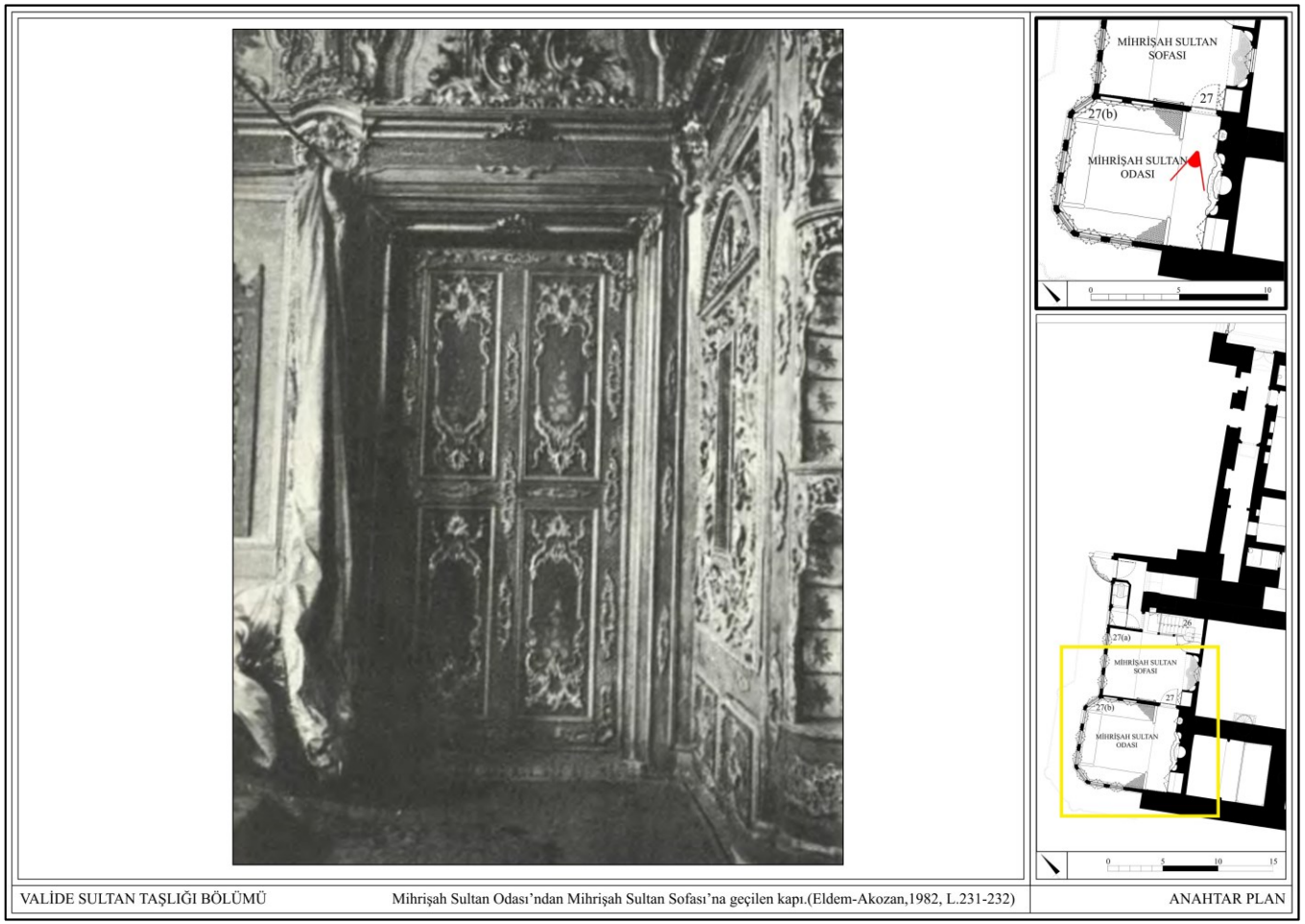
EK.C. 12: Hasekiler Dairesi No: 24 (g).

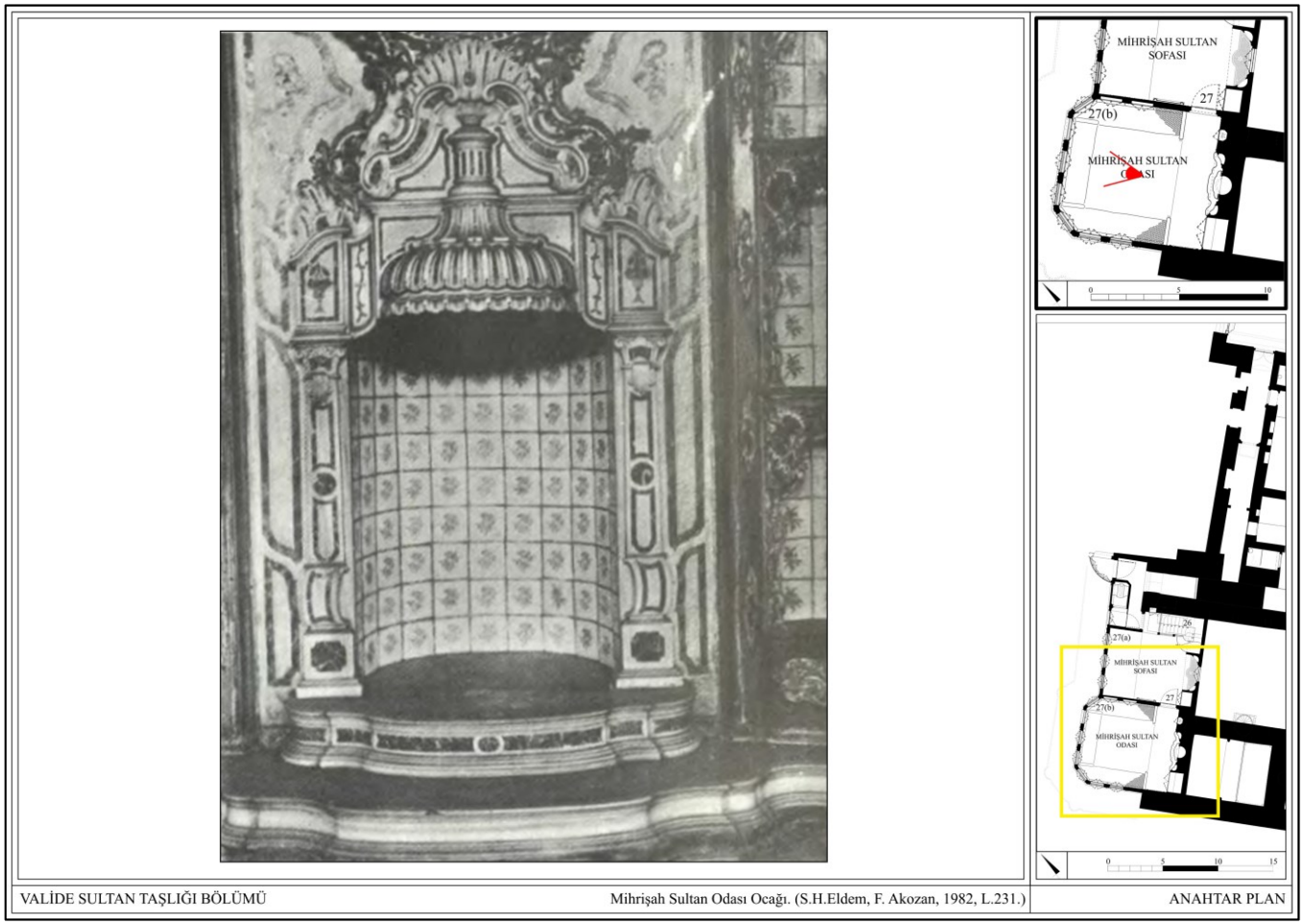
EK.C. 13: Hasekiler Dairesi 24(g) mekanının asma katına çıkan merdiven 24(k)

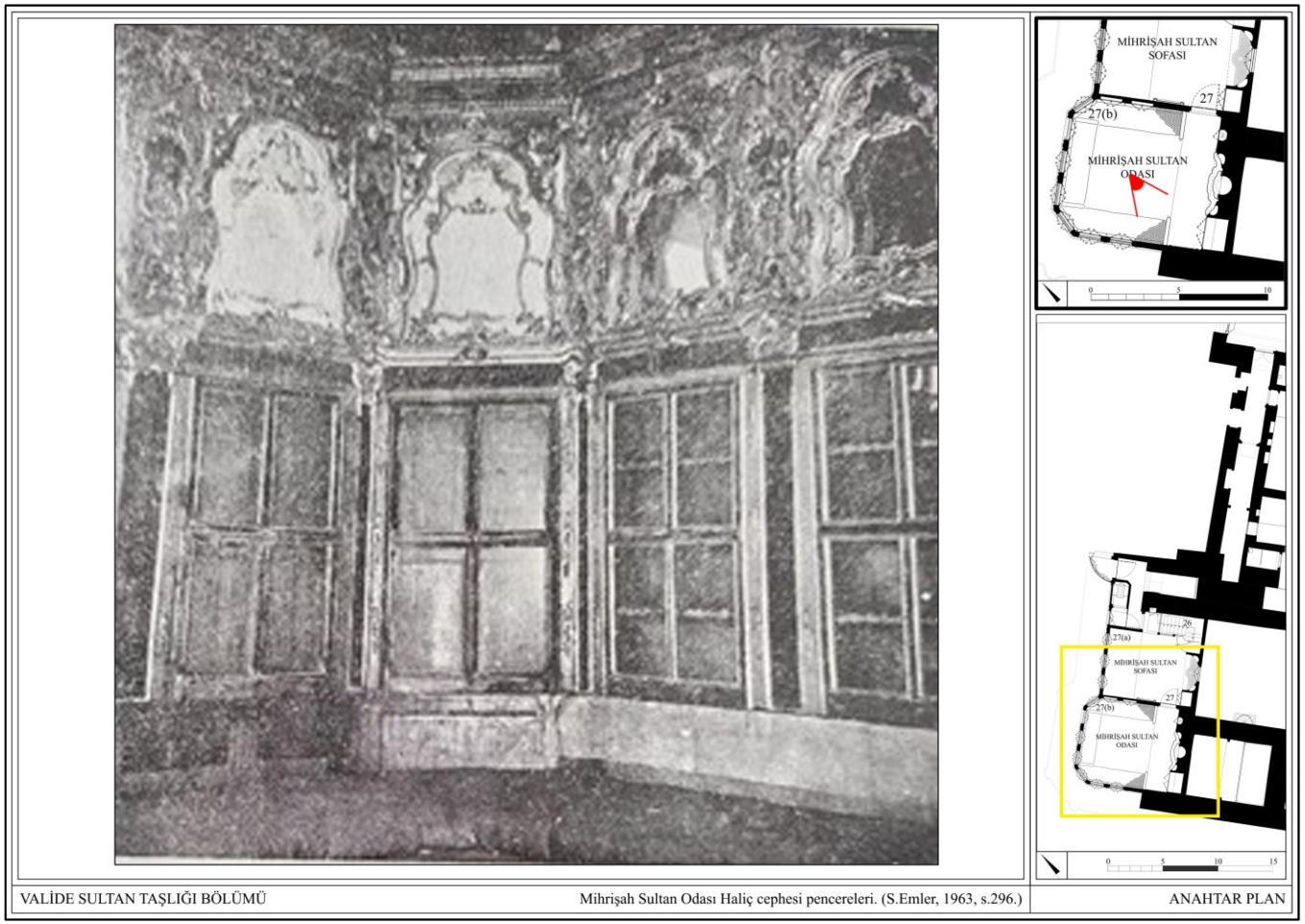
EK.C. 14: Hasekiler Dairesi No: 24 (m).

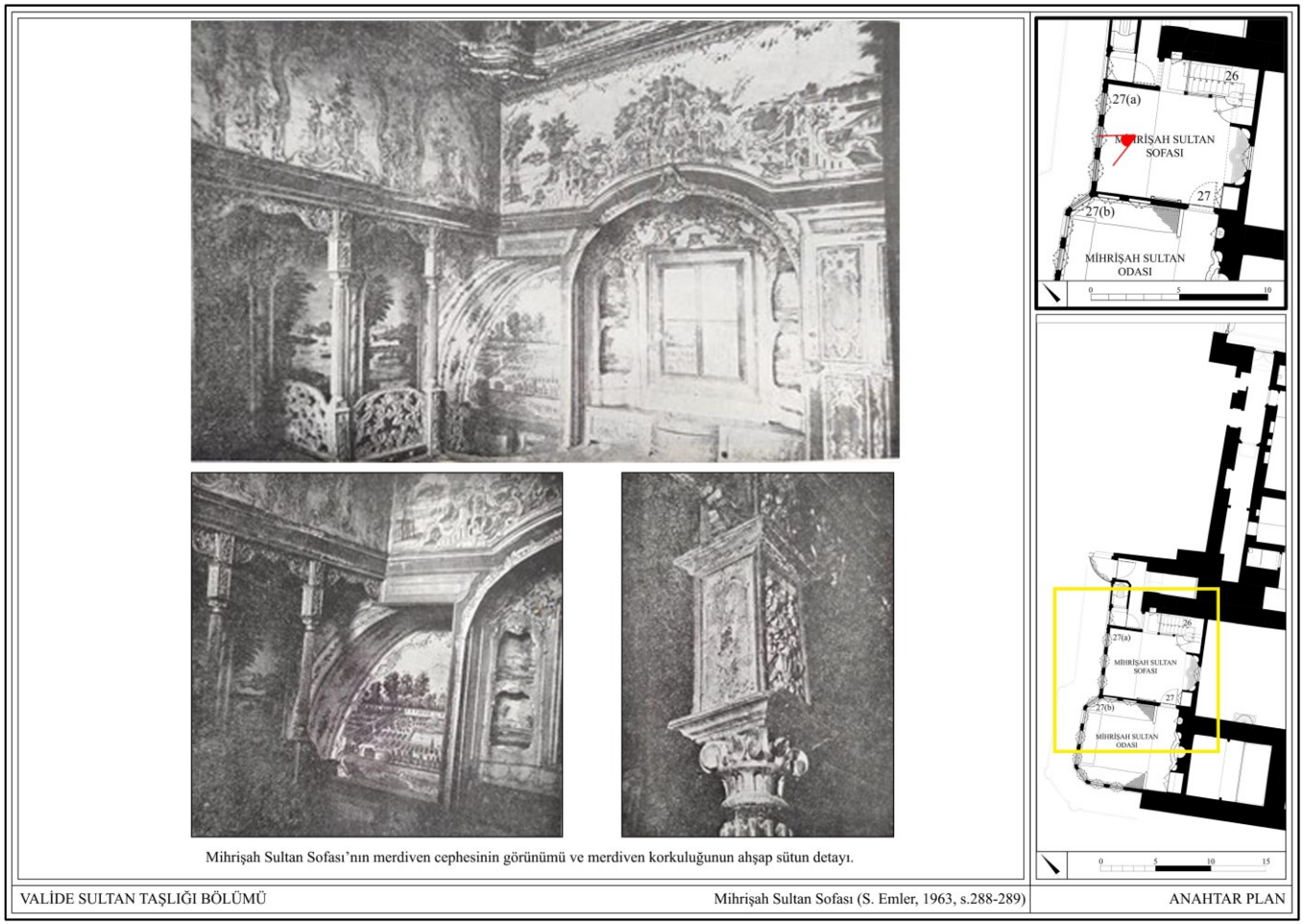
EK.C. 15: Mihrişah Sultan Odası giriş kapısı.

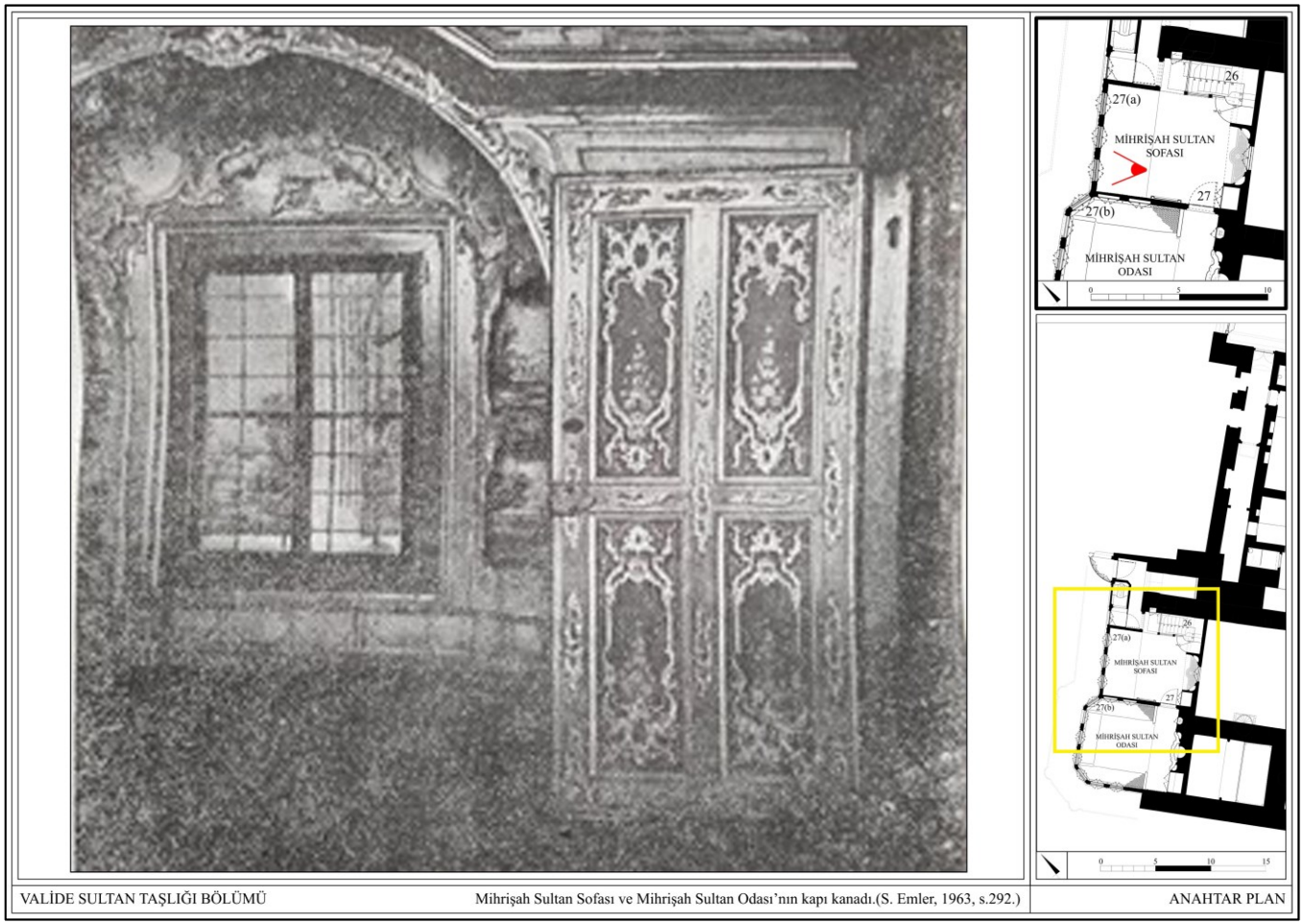
EK.C. 16: Mihrişah Sultan Odası ocak yeri.

EK.C. 17: Mihrişah Sultan Odası'nın Haliç cephesi pencereleri.

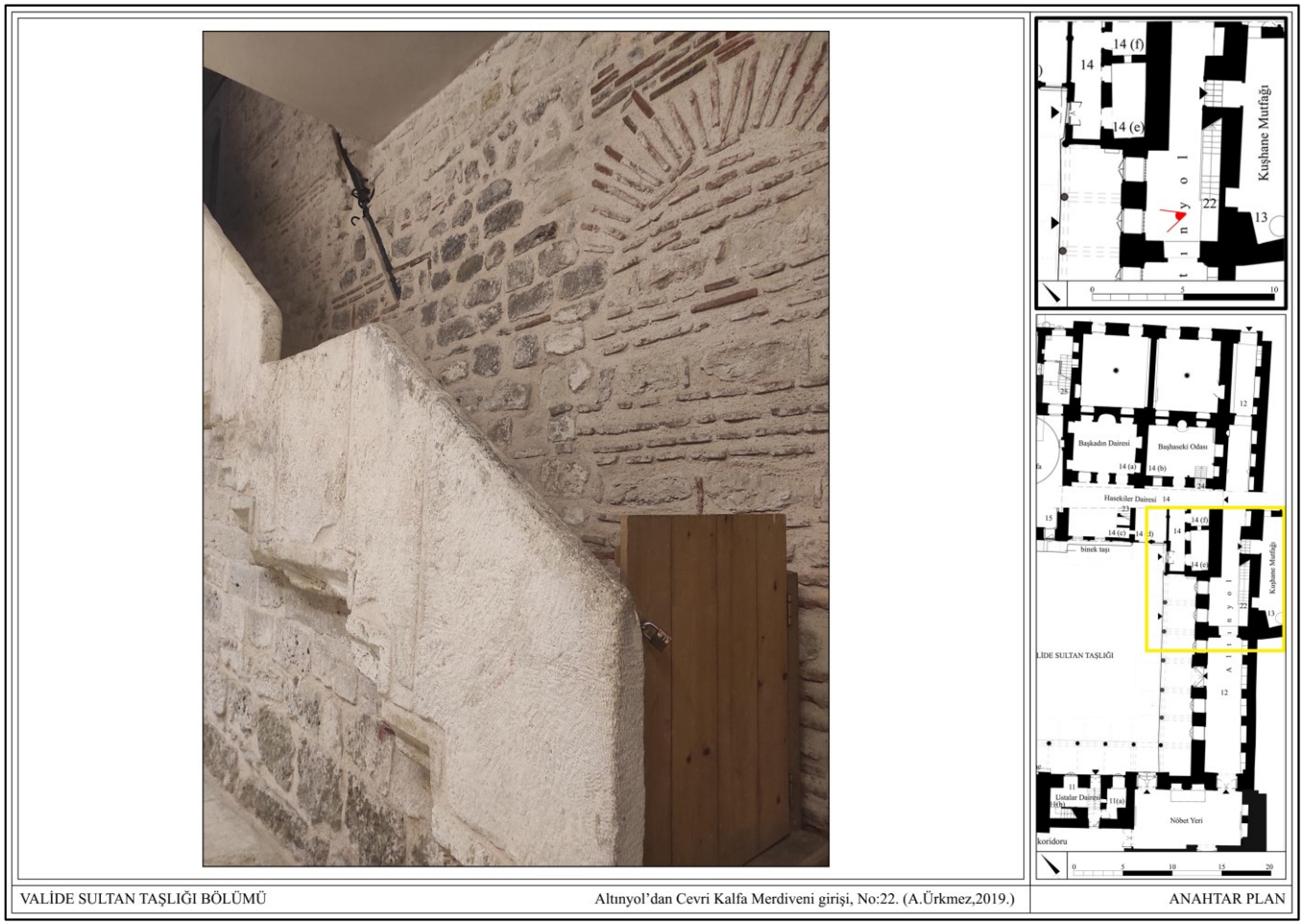
EK.C. 18: Mihrişah Sultan Sofası.

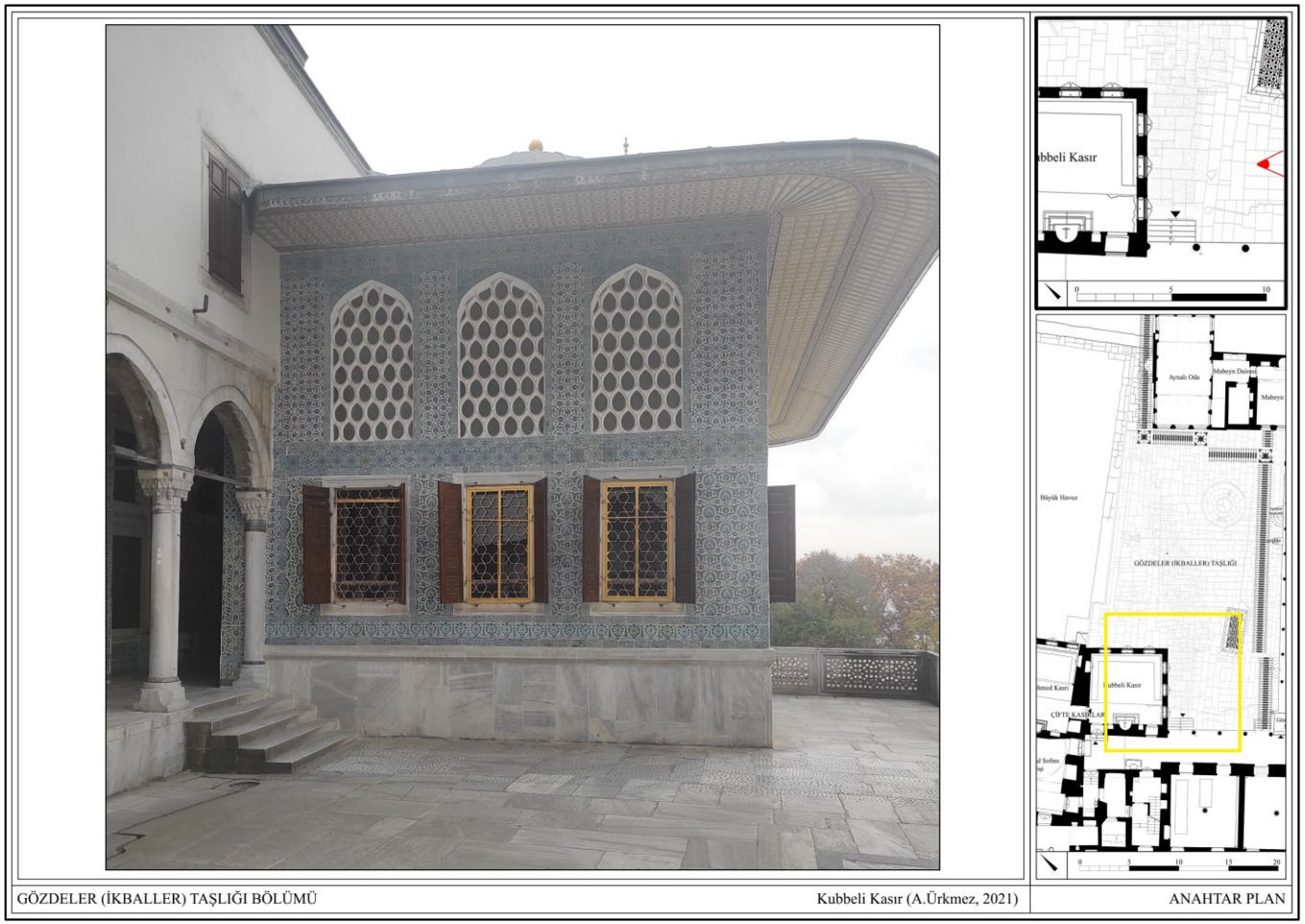
EK.C. 19: Mihrişah Sultan Sofası'nda Mihrişah Sultan Odası kapı kanadı.

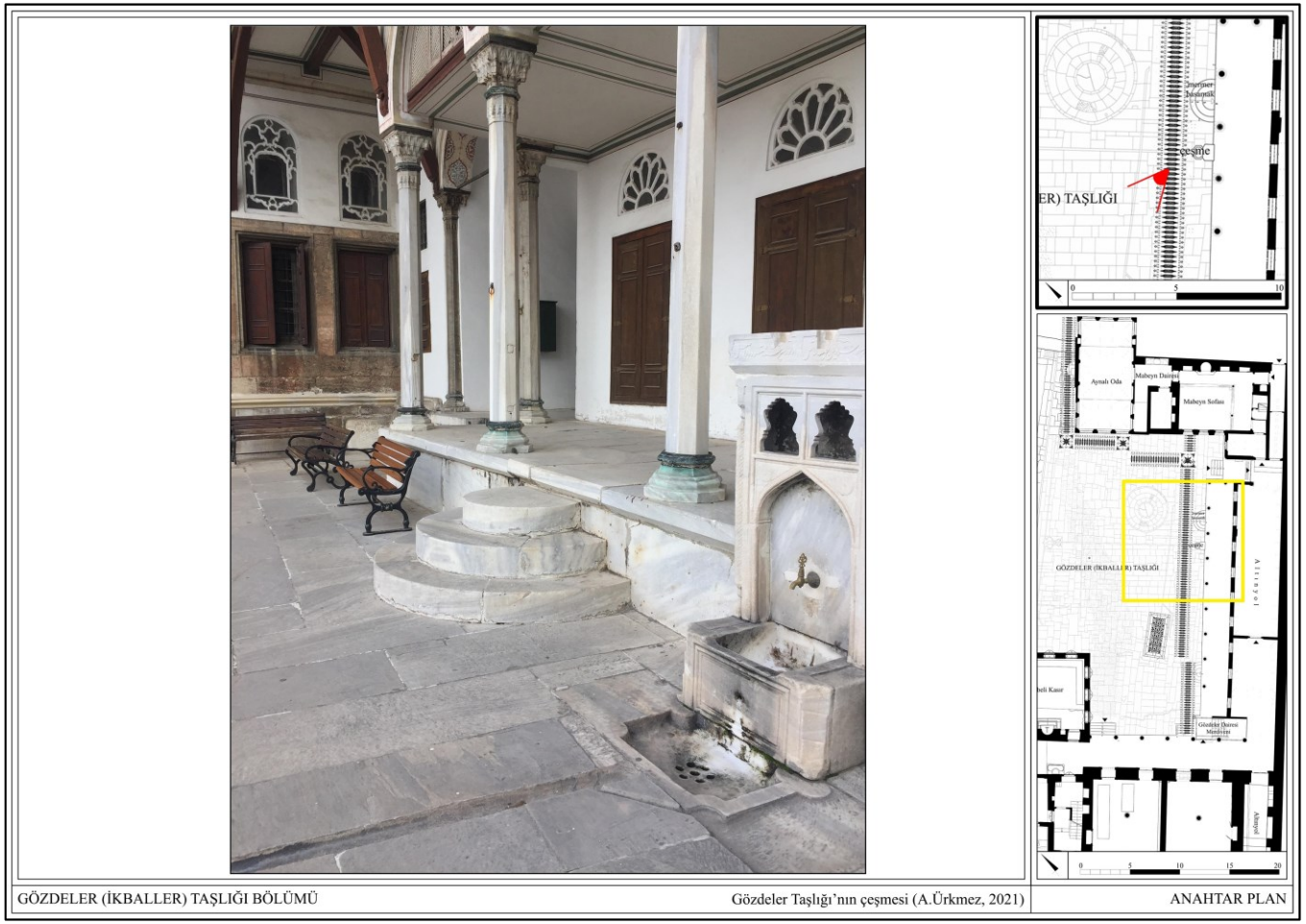
EK.C. 20: Hasekiler Dairesi 18. yüzyıl çini örneği.

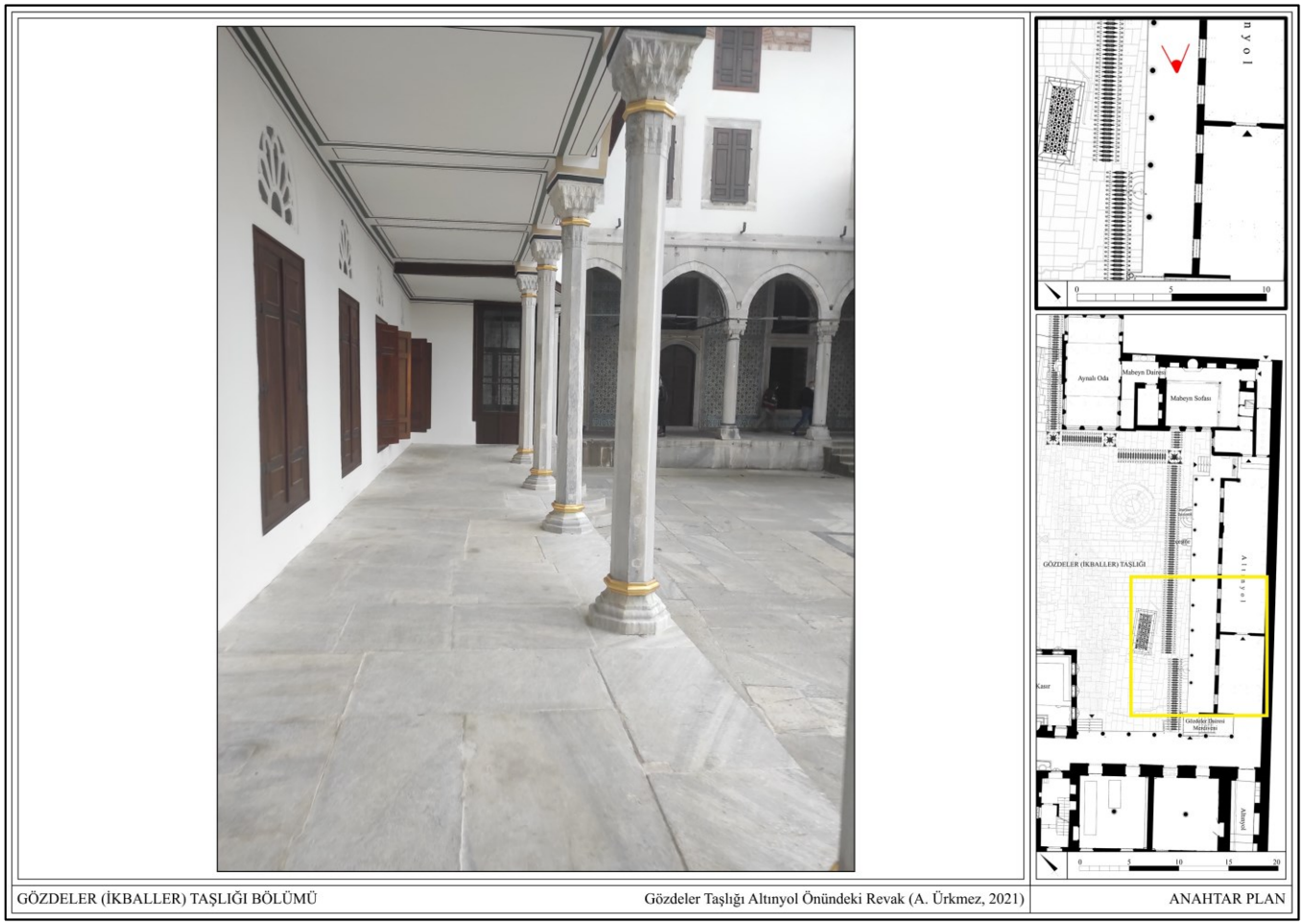
EK.C. 21: Cevri Kalfa merdiveni.

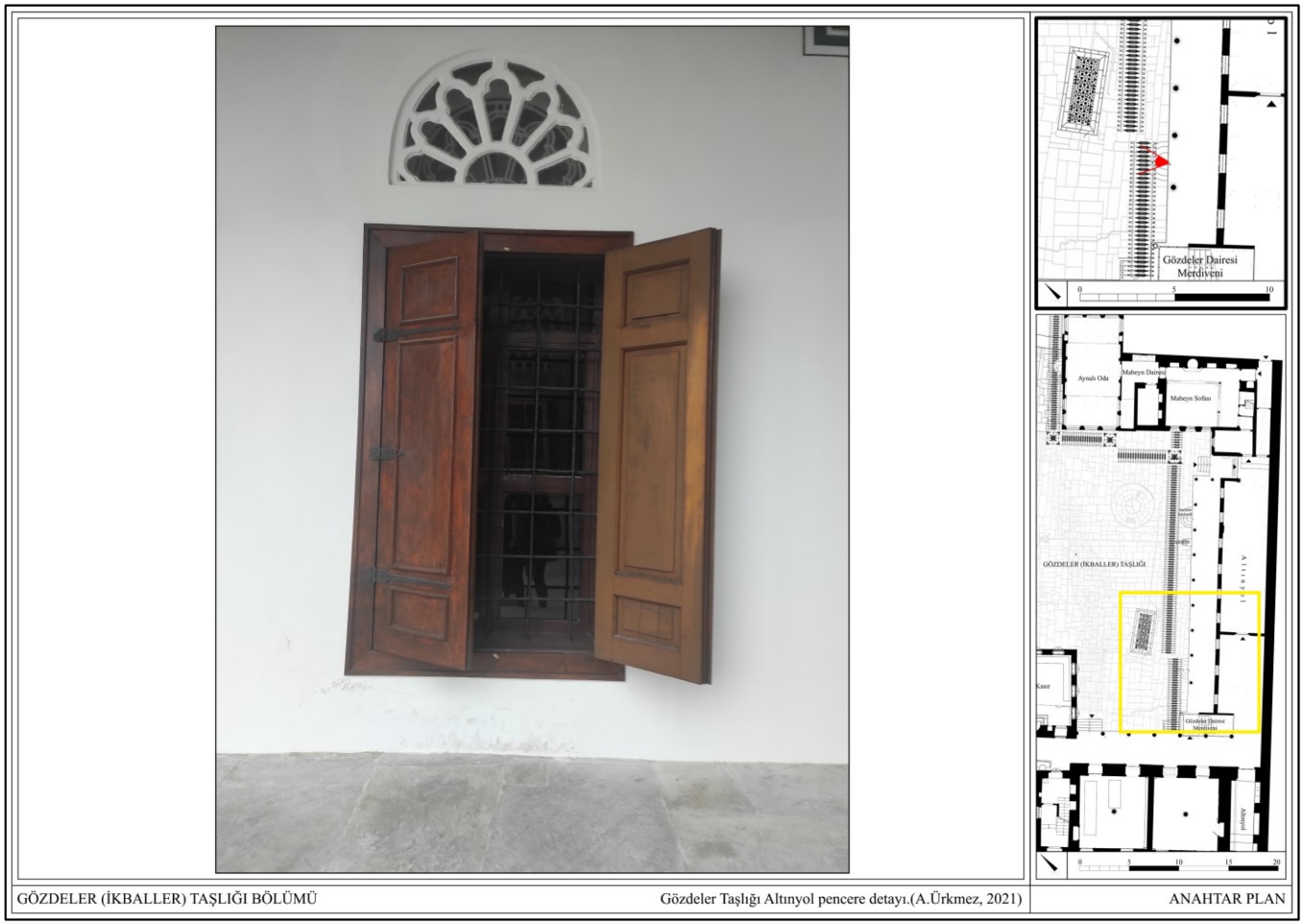
EK.C. 22: Çifte Kasırlar'ın güneydoğu cephesi.

EK.C. 23: Gözdeler Taşlığı'nın mermer çeşmesi.

EK.C. 24: Gözdeler Taşlığı güneydoğu cephesi revakları.

EK.C. 25: Gözdeler Taşlığı Altınyol pencere detayı.

EK.C. 26: Gözdeler Taşlığı Altınyol girişi.

EK.C. 27: Gözdeler Taşlığı'nın Mabeyn Sofası cephesi.

EK.C. 28: Gözdeler Taşlığı kuzeydoğu cephesi.

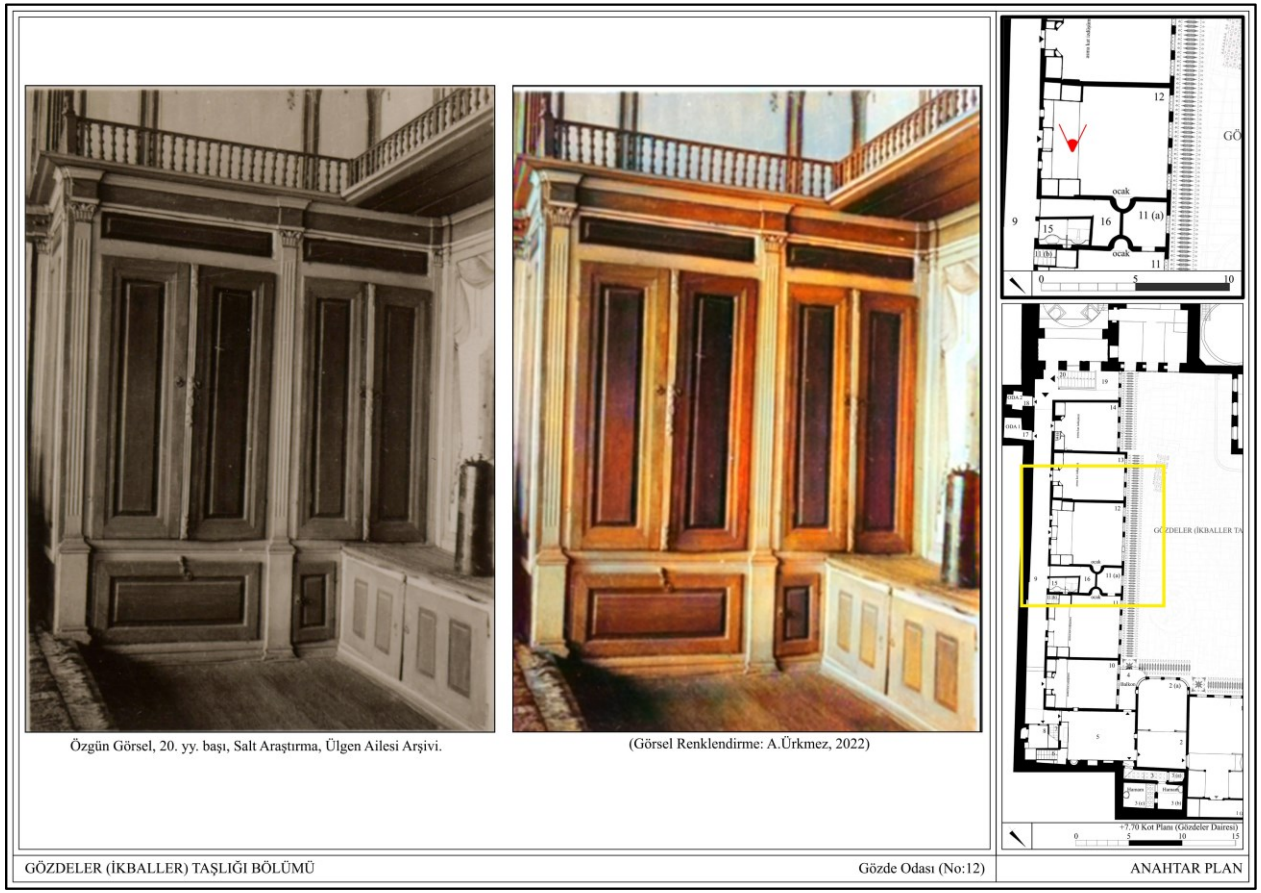

EK.C. 29: Aynalı Oda duvar panosu örneği.

EK.C. 30: Gözde Odası (No: 2(a)) [687]

[687] Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68148 , E.T: 17.06.2022.

EK.C. 31: Gözde Odası (No:12)[688]

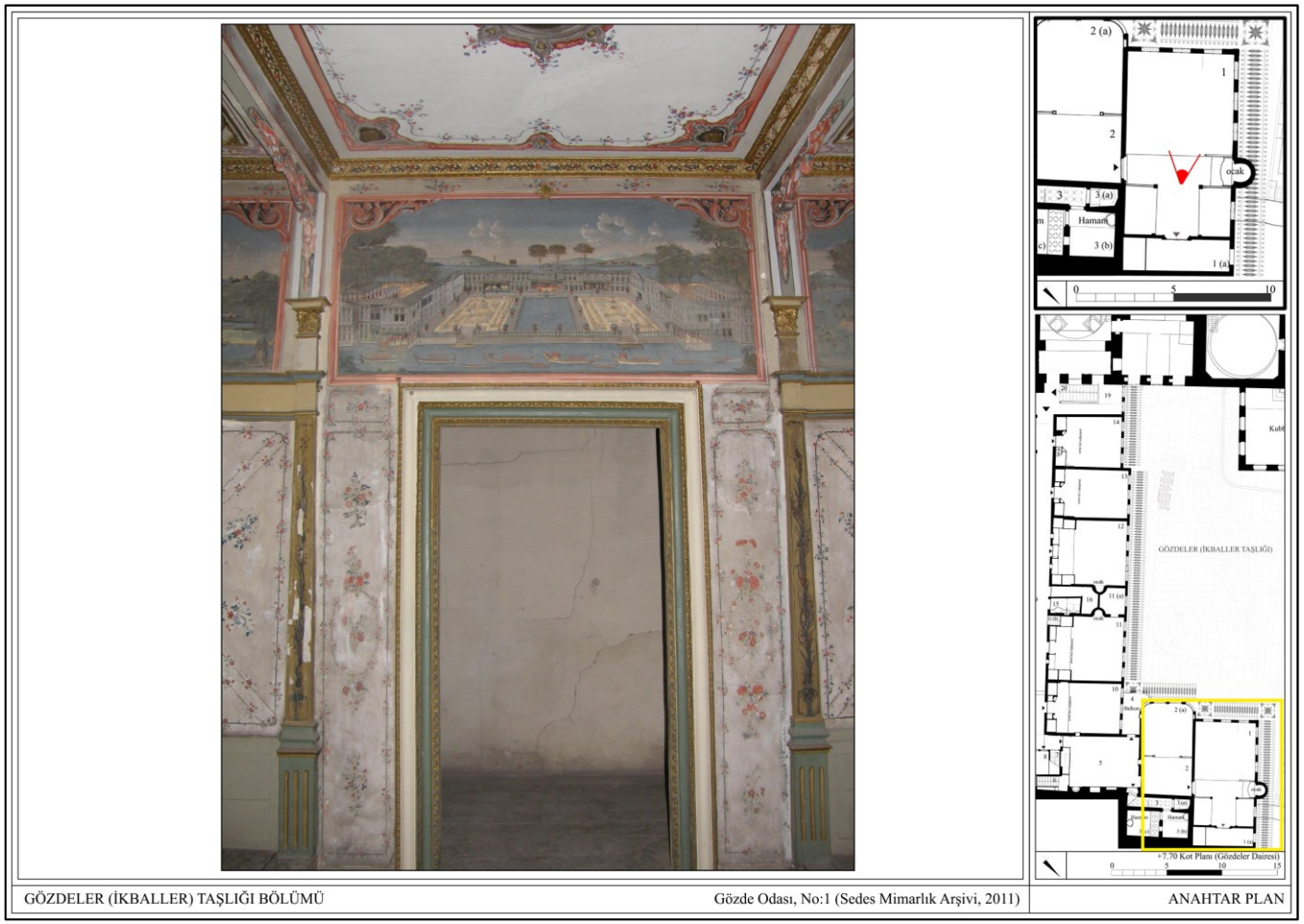
[688] https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68148, E.T:17.06.2022.

EK.C. 32: Gözde Odası No:1, 18. yy.'a tarihlenen duvar resimleri.

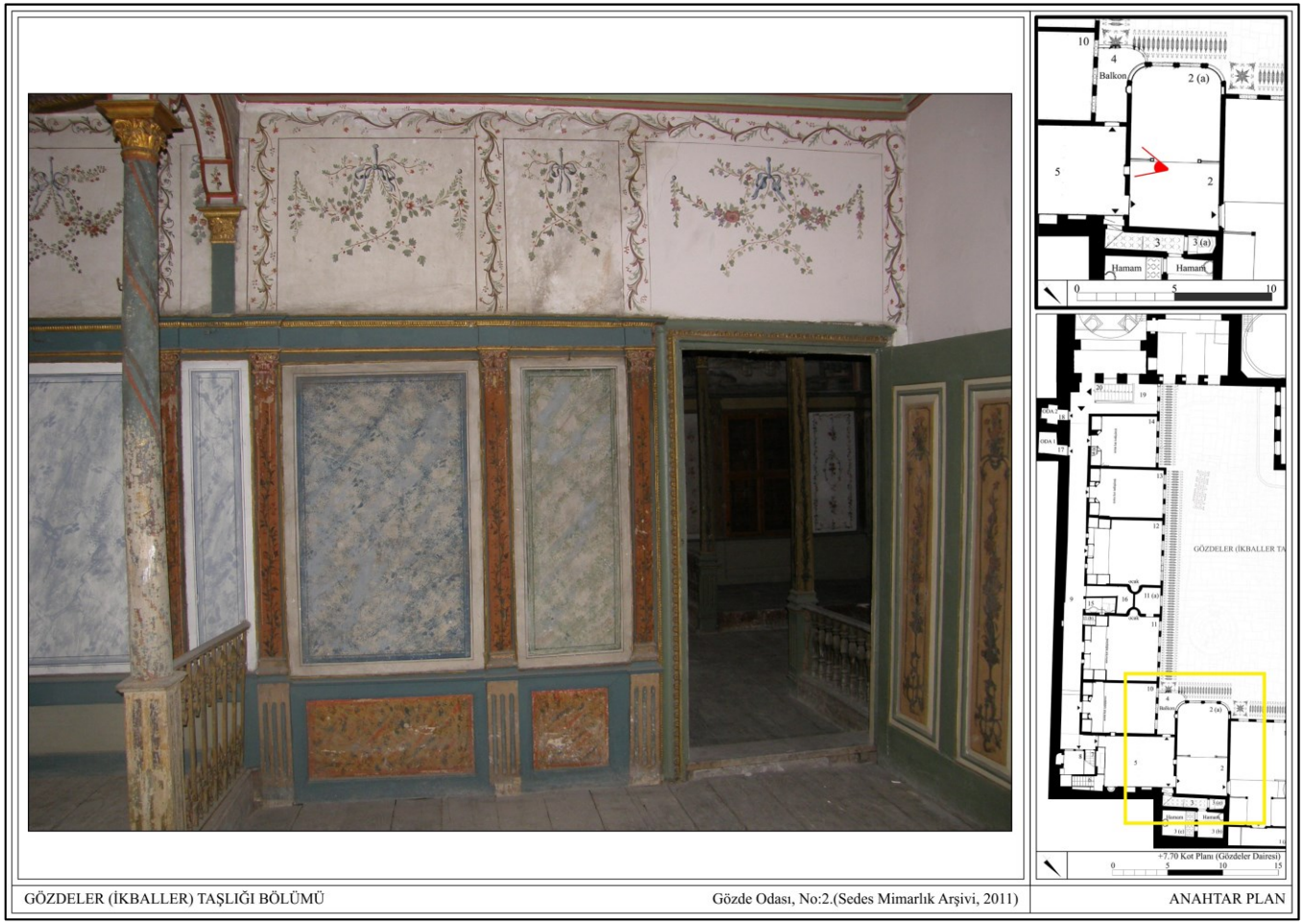
EK.C. 33: 1 numaralı Gözde Odası'nın sıva üzeri kalem işi panolu duvarları.

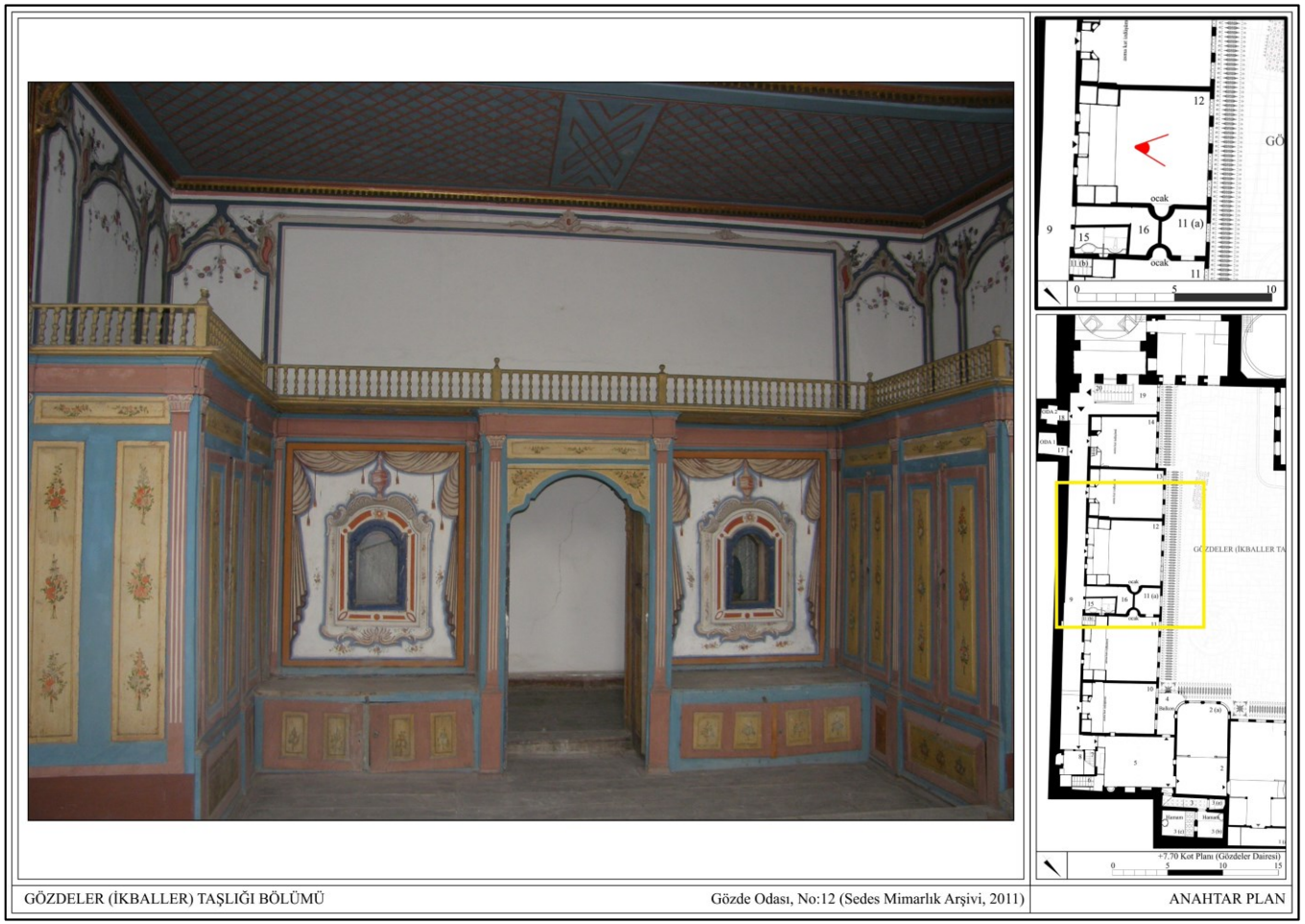
EK.C. 34: 1 numaralı Gözde Odası'ndan 1(a) numaralı mekan girişi.

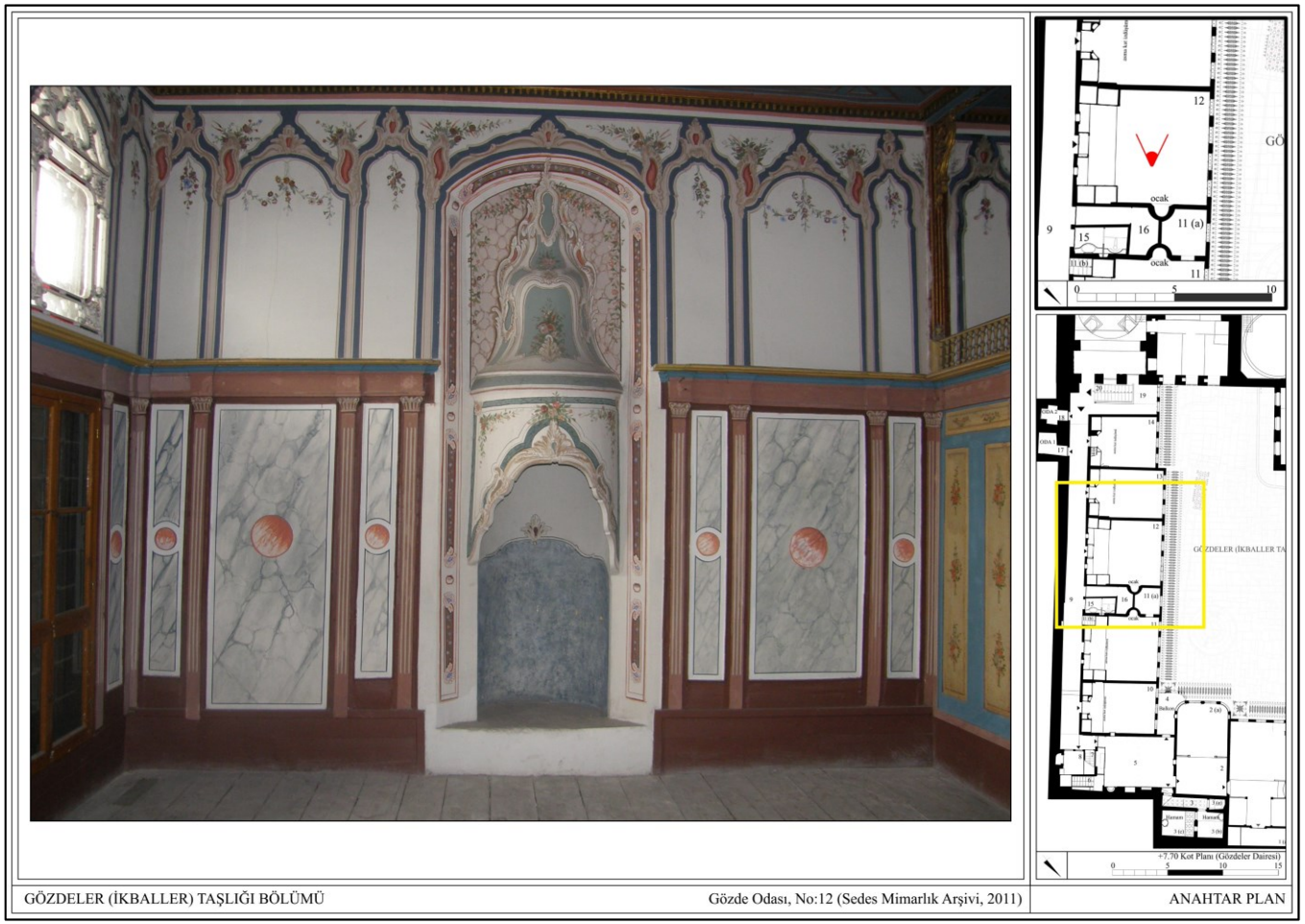
EK.C. 35: 1 numaralı Gözde Odası'nın şirvanı.

EK.C. 36: 2 numaralı Gözde Odası'ndan 1 numaralı Gözde Odası girişi.

EK.C. 37: 12 numaralı Gözde Odası asma katı.

EK.C. 38: 12 numaralı Gözde Odası ocak yeri.